

HISTORIANKIRJA 6

HISTORIANKIRJA 6



HISTORIANKIRJA 6

HISTORIANKIRJA 6



OPETTAJANKIRJA



## Opettajalle

Tämän opettajankirjan tekijöiden päätavoitteena on ollut helppokäyttöisen oppaan laatiminen. Tavoitteeseemme olemme pyrkineet yhdistämällä opettajalle tarkoitettut opetusvihjeet oppikirjaan. Kun uudet oppilasikäluokat lukevat kuvaa lähes kuin tekstiä — joskus paremminkin — olemme liittäneet keskeisiin kuviin selityksiä ja kysymysviitteitä. Omatoimikirja on valmiine vastauksineen sekin mukana oppaassa.

Opettamistapoja on monia ja oppimiseen monta tietä. Tässä kirjassa tarjotuista ratkaisuista käytämme tarkoituksellisesti sanontaa opetusvihje. Toivomme, että opettaja saa niistä tukea omalle opetustavalleen.

Historia on tärkeä oppiaine. On todettu, että suomalaisten yleissivistys on laskenut ja että se on matalampi kuin monen muun kulttuurikansan. Yleissivistys on sitäkin tärkeämpää, kun olemme menossa kohti yhdentyvää Eurooppaa. *Historiakirja*-sarjan tärkein tavoite uutistulvaan hukkuvassa maailmassa onkin optimismin ja toivon herättäminen oppilaissa.

Varsinaiset opettajan vihjeet on laatinut Pekka Tenhunen, kuvavinkit ja niihin liittyvät kysymykset Aaro Suomela.

Pekka Tehunen  
Aaro Suomela



## 1 TAVOITTEET

Historian ja yhteiskuntaopin opetus pyrkii toteuttamaan peruskoulun kasvatustavoitteita ja -päämääriä

- välittämällä eri aikojen ihmiselämän antamien esimerkkien avulla virikkeitä oppilaan oman persoonallisuuden rakennusaineiksi ja luomalla siten oppilaaseen historiallisten ja yhteiskunnallisten kysymysten harrastusta ja myönteisiä yhteiskuntaeettisiä asenteita, kuten sosiaalista vastuuntuntoa sekä nykyaikaa että tulevaisuutta silmällä pitäen ja yhteenkuuluvuuden tunnetta kotiseutuun, omaan kansaan ja koko ihmiskuntaan niin, että oppilas oppii arvostamaan työtä, tasa-arvoa, ihmisoi-keuksia sekä rauhaa ja kansainvälistä yhteisymmärrystä
- tutustuttamalla oppilas ihmiskunnan, oman kansan ja kotiseudun kulttuuriperinteeseen, nykyistä yhteiskuntaa ja maailmantilannetta selittäviin historian kehitysvaiheisiin sekä nyky-yhteiskuntaan ja yksilön asemaan yhteiskunnan jäsenenä
- välittämällä oppilaalle historiallisen ja yhteiskuntaopillisen tietoa-ineksen käsittelyvalmiuksia.  
Tämän pohjalta historian ja yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on
- oppilaan mielenkiinnon virittäminen historiallisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin; oppilaan ohjaaminen oman aikansa ilmiöiden ja kysymysten ymmärtämiseen historiallisen kehityksen tuloksena ja menneisyydestä saatua tietoa avukseen käyttäen
- oppilaan ajan ulottuvuuden tajun vähittäinen kypsyttäminen; oppilaan ohjaaminen ymmärtämään ihmiskunnan elämässä, erityisesti yhteiskuntalaitoksessa ilmenevää jatkuvaa muuttumista sekä sopeutumaan tähän muuttumiseen myös omassa elämässä
- aineksen välittäminen oppilaan ihmiskuvan syventämiseksi ja monipuolistamiseksi siten, että hänelle muodostuu käsitys omasta asemastaan historian kehityksessä ja nyky-yhteiskunnassa sekä siten, että hän tutustuu eri aikojen ihmisiin erilaisissa yhteiskunnissa, myös omalla kotiseudullaan
- oppilaan perehdyttäminen eräisiin ihmiskunnan historian tärkeimpiin ilmiöihin ja hänen ohjaamisensa ymmärtämään ihmiskunnan yhteisen kulttuuriperinnön arvoa ja sen säilyttämisen ja kehittämisen tärkeyttä sekä kunnioittamaan kulttuurien erilaisuutta
- oppilaan oman, paikallisen ja kansallisen identiteetin kehittämiseksi hänen perehdyttämisenä kotimaan, kotimaakunnan ja kotiseudun historiaan ja kulttuuriperinteeseen
- oppilaan tutustuttaminen ajankohtaisiin kotimaan ja maailman kysymyksiin ja esiintyvien ongelmien ratkaisumahdollisuuksiin; oppilaan ohjaaminen säännölliseen ajankoh- taisen ja historiallisen tiedon hankintaan ja sen analysoimiseen
- oppilaan perehdyttäminen nykyiseen yhteiskuntaan ja talouselämään, niiden rakenteeseen, tärkeimpiin instituutioihin ja yhteiskunnallisiin ajattelutapoihin, erityisesti nuorison nyky-yhteiskunnassa tarvitsemaan tietoa-inekseen; oppilaan ohjaaminen hallitsemaan käytännön yhteiskunnallisessa toiminnassa tarvittavia toiminta- ja asiomistaitoja

- oppilaan ohjaaminen ymmärtämään yksilökohtaisen poliittisten ja taloudellisten ratkaisujen sekä valtiollisten ja kansantaloudellisten tapahtumien keskinäistä vuorovaikutusta
- oppilaan arvostelukyvyn ja suhteellisuudentajun kehittäminen; oppilaan ohjaaminen vastuulliseen suhtautumiseen omaan kotiseutuun ja yhteiskuntaan; oppilaan ohjaaminen osallistumaan kansainväliseen ja maailmanlaajuisen yhteisvastuun ymmärtämiseen
- oppilaan ohjaaminen vastaanottamaan eläytyen ihmiselämään liittyviä virikkeitä ja omaksumaan ihmistä ja hänen työtään kunnioittava asenne sekä pyrkimyksen herättäminen yhteiskunnan rakentavaan ja demokraattiseen uudistamiseen sekä tasa-arvon ja rauhan puolesta toimimiseen.

## 2 SISÄLLÖN VALINNAN YLEISET PERUSTEET

## 2.1 Historian saarekkeita sisältöalueina

*Saarekejaon perusta*

Oppimäärän sisältöalueet on koottu siten, että kukin niistä muodostaa sisällyksellisesti rajoitetun osion, saarekkeen. Niissä on yhdistetty konkreettisen keskusaiheen ympärille historiallisesti merkittävää ja samalla myös kasvatuksellisesti arvokasta ja oppilaita kiinnostavaa tietoa-ainesta. Tarkoitus on, että kunkin saarekkeen tarkasteluun keskitytään siten, että sen sisältöä voidaan käsitellä syventävästi ja ilman kiirettä.

Peruskouluikäisen oppilaan on ajantajun keskinäisen kehittymisprosessin vuoksi vaikeata vielä tajuta pitkiä ajallisia kehityslinjoja. Siksi ei oppimäärässä varsinkaan ala-asteella pyritäkään historian ehjästi kronologiseen esitykseen. Saareke on varsin irrallinen kokonaisuus, jota käsitellään muista saarekkeista riippumattomasti. Ala-asteella vanhan ajan ja keskiajan saarekkeiden ajalliset välit voivat olla pitkiäkin, kun taas yläasteella ne saattavat olla niin lähellä toisiaan, että oppilaalle muodostuu yhtenäisempi kuva kehityksestä.

*Mikrohistoria*

Oppilaan omaksumisedellytysten kannalta on tärkeää, että tarkasteltavan saarekkeen aines on mahdollisimman konkreettista ja toiminnallista. Sitä on voitava esitellä käytännön toimintana ja tapahtumina, autenttisina menneisyyden jäännöksinä tai tosiasioita täydentävää mielikuvitusta käyttäen. Nämä vaatimukset täyttää parhaiten mikrohistoriallinen aines, ne historian tiedot, jotka liittyvät tavalliseen arkielämään eri aikoina. Mikrohistoria selvittää, miten tietyt yleisluontoiset historialliset ilmiöt on koettu arkielämän piirissä. Mikrohistoriallisen aineksen avulla voidaan myös esitellä inhimillisen toiminnan eri muotoja elämän ylläpitämisestä ja työnteosta alkaen.

Mikrohistorian etuna on se, että arkielämään liittyvänä se voi rinnastua oppilaan oman arkitodellisuuden ja kokemusten kanssa. Tästä syystä on oppiaineeseen koetettava sisällyttää mahdollisimman paljon lasten ja nuorten historiaa. Samoin tarvitaan naisen näkökulmaa ja naisen historiaa.



Mikrohistorian piiriin kuuluu erityisesti oppilaan kotiseudun historia. Paikallinen historia elävöittää sitä tosiasiaa, että menneisyys on aitoa todellisuutta, ei mielikuvituksellista tarua. Tämän vuoksi oppimäärässä pyritään seuraamaan kotimaisen historian ilmiötä oppilaan kotiseudulle saakka. Ihmisen arkielämän historian esimerkit saadaan oppilaan kotoisesta ympäristöstä. Kotiseudun historian tutkiminen johtaa oppilaan myös luontevalla tavalla kosketuksiin aitojen menneisyyden todistuskappaleiden kanssa.

### *Makrohistoria*

Makrohistoriallinen aines sisältää selvityksiä yleishistoriallisista ilmiöistä, kuten valtiollisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä. Tällainen aines kuuluu myös oppimäärän sisältöön.

Kansallisen identiteetin selventäminen on keskeinen kasvatustavoite. On tarpeen, että oppilaat saavat perustietoja Suomen kansan tärkeimmistä aikaisemmista vaiheista ja niistä tekijöistä, jotka ovat luoneet nykyiset elämänmuodot. Tämän vuoksi osa saarekkeista on omistettu Suomen valtiollisen historian merkittävälle jaksolle. Vastaavasti eräät maailmanhistorian käännekohdat ja keskeiset kulttuuripiirit ovat omina saarekkeinaan sisällöissä. Niiden avulla oppilaat pyritään tutustuttamaan ihmiskunnan yhteiseen kulttuuriperinteeseen sekä valtiollisen ja yhteiskunnallisen elämän varhaisempiin asteisiin. Tältä pohjalta oppilaita pyritään kasvattamaan nykyisen maailmantilanteen ja sen tarkastelun kautta maailmanlaajuisen yhteisvastuun ymmärtäjiksi ja aikanaan sen aktiivisiksi, vastuullisiksi kantajiksi.

### 2.2 Ihmisen tarina

#### *Ajassa tapahtuva muuttuminen*

Vaikka oppimäärän sisällöistä ei sisältöalueiden saarekkeisuudesta johtuen muodostukaan eheää kronologista linjaa, saarekkeet ovat kuitenkin aikajärjestyksessä. Oppimäärä hahmottaa historian ihmisen tarinana ihmiskunnan varhaisvaiheista päättyen nykyhetkeen. Ajalliseen kehitykseen olennaisesti liittyvä muuttuminen nousee esille niissä saarekkeissa, jossa käsitellään yhteiskunnan toimintaan tai yksilön arkielämää liittyviä konkreetteja ilmiöitä. Eri saarekkeiden avulla rakentuva kuva ihmisten polvesta toiseen jatkuneesta työstä ja taistelusta syventää nykyhetken ajallista perspektiiviä.

#### *Makrohistoria kollektiivi-ilmiönä*

Ihmisen tarina tarkoittaa käsitteenä myös sitä, että historian oppiainekseen on saatava asiatietoihin perustuvaa elävyyttä, värikkyyttä ja toiminnan dynamiikkaa. Tämä koskee myös kollektiivi-ilmiötä ja tärkeitä valtiollisen kehityksen perusasioita. Ne täydentävät oppilaan historiakuva ja ovat osa hänen yhteiskunnallista kasvatustaan. Vaikeaselkoisen teoreettisuuden välttämiseksi myös tällaiset ainekset voidaan projisoida ihmisten tavalliseen käytännön elämään.

### *Orientoituminen nykyhetkeen*

Oppimäärän sisällöt tuovat historiallisen kehityksen sekä yleisesti että Suomen osalta aivan nykyhetkeen saakka. Jos opetus päättyisi mihin tahansa aikaisempaan vaiheeseen, oppilaalle ei syntyisi opetuksen keskeisen tavoitteen mukaista käsitystä katkeamattomasta ja vielä nykyisyydessäkin jatkuvasta muutoskehityksestä. Historia on myös nykyhetken ymmärtämiseen orientoiva aine. Jos historiaopetuksen sisällöistä ei käy ilmi, miten nykyinen valtiollinen tilanne, nyky-yhteiskunta ja nykykulttuuri sekä kotimaassa että kansainvälisesti tarkastellen ovat kehittyneet, jää suuri osa sisällöistä kuolleeksi, motivoimattomaksi muistitiedoksi. Samalla tavoin on asian laita myös kotiseutuhistorian kohdalla.

Saarekkeiden sisällön kokoamisessa ei ratkaiseva valinta-peruste kuitenkaan voi olla pelkkä aiheen liittyminen nykyhetkeen. Tärkeämpää on aiheen pedagoginen merkitys. Vaikka oppimäärän sisältöjen ajallinen painopiste onkin sijoitettu omaa aikaamme lähimpinä oleviin vuosisatoihin, on myös kaukaisempien ajanjaksojen historiallisen ja pedagogisen itseisarvon päästävä opetuksessa oikeuksiinsa.

### 2.3 Yhteiskuntaopin oppimäärä

Oppimäärässä on yhteiskuntaopin sisältö keskitetty toiminnallisiksi sisältöalueiksi. Oppimäärään on pyritty sisällyttämään myös niitä asioita, jotka oppilaan iän ja elämäkokemuksen kannalta ovat hänelle läheisiä ja helppotajuisia. Samoin sisältöalueiden käsittelyn perusjärjestys on pyritty rakentamaan siten, että edetään oppilaan ja hänen kotinsa jokapäiväiseen elämään liittyvien kysymysten kautta kohti laajempia ja kauempana olevia asioita.

Yhteiskuntaopin olemukseen kuuluu keskeisenä piirteenä tottuminen tiettyjen peruskäsitteiden käyttöön. Niiden havainnollistamiseksi ja elävöittämiseksi on opetettavat sisällöt konkretisoitava oppilaan kotiseutuun ja kotimaakuntaan sekä käytettävä hyväksi ympäröivän yhteisön antama esimerkkiaine. Yhteiskuntaopin tulee myös kiinteästi kytkeytyä toimivaan yhteiskuntaan, johon tutustutaan myös joukkotiedotuksen välityksellä. Tämä edellyttää tarvittaessa joustavuutta sisältöalueiden käsittelyjärjestystä suunniteltaessa.

### 2.4 Aineksen ryhmittely vuosiluokittain

Ala-asteella käsitellään historian sisältöalueita varhaishistoriasta 1800-luvun alkuun. Oppilaiden ajantajun kehittämiseksi ja myös yhdysluokkaopetuksen tarpeita varten on oppiaines ryhmitelty siten, että viidennellä vuosiluokalla tarkastellaan Suomen historiaa ja kuudennella vuosiluokalla yleistä historiaa. Kummankin vuosiluokan ensimmäisenä sisältöalueena on johdantokurssi.

Yläasteen seitsemännellä ja kahdeksannella vuosiluokalla jatketaan historian sisältöalueiden käsittelyä siten, että Suomen historiaa ja yleistä historiaa käsitellään rinnakkain. Ajallinen kronologia etenee seitsemännellä vuosiluokalla 1800-luvun alusta 1900-luvun alkuun ja kahdeksan-



nella vuosiluokalla 1900-luvun alusta (I maailmansota, Suomen itsenäistyminen) nykypäivään. Yhteiskuntaopin sisältöalueet käsitellään yhdeksännellä vuosiluokalla.

Oppiaineeseen sisältyy myös ajankohtaisten uutisaiheiden seuraaminen kaikilla luokka-asteilla, mutta aivan erityisesti kahdeksannella ja yhdeksännellä vuosiluokalla joukkotiedotusta hyväksi käyttäen. Uutisaiheiden seuraamista ei ole merkitty erikseen sisältöalueeksi eri luokkien kohdalle, koska tämä seuraaminen tapahtuu joustavasti opetuksen lomassa ja sitä tukien.

Kunkin vuosiluokan yhteydessä on annettu ohjeet oppimäärän kuntakohtaisesta soveltamisesta. Sen perusteella laaditaan kotiseutuun ja kotimaakuntaan liittyvät sovellukset sopiviin sisältöalueisiin ja osa-alueisiin. Oman kotiseudun erikoispiirteiden ymmärtämiseksi voidaan tarvittaessa lisätä joitakin sisältöjä, joissa tarkastellaan erikseen kotiseudun tai kotimaakunnan historiaan tai nyky-yhteiskuntaan liittyviä asioita. Jos osa-alueita näin lisätään, tiivistetään oppimäärään kuuluvia muiden sisältöalueiden käsittelyä.

Sisältöalueet käsitellään oppimäärän osoittamassa järjestyksessä, jollei paikallisten tai alueellisten erikoispiirteiden huomioon ottaminen, ajankohtaiskysymysten käsittely ja hyväksikäyttö opetuksessa, yhteistyö jonkin toisen oppiaineen kanssa tai muu painava syy edellytä jossain kohdin toisenlaista ratkaisua. Erityisesti yhteiskuntaopin yhteydessä on kuitenkin kiinnitettävä huomiota käsittelyjärjestyksen joustavuuteen, jotta toiminnallinen esimerkkiaines, jota eri yhteiskunnalliset tapahtumat tarjoavat, voidaan hyödyntää tehokkaasti.

### 3.1. Kuudes vuosiluokka

#### Aihepiirit

6. luokan johdantokurssissa perehdytään historiaan tutkimalla maailmankuuluja rakennuksia. Oppilaat ovat nähneet niiden kuvia kirjoissa, televisiossa, aikakauslehdissä ja matkailumainoksissa. Selvitellään rakennusten käyttötarkoitusta ja verrataan niitä vastaaviin nykyajan rakennuksiin, jotka sijaitsevat joko muualla maailmassa, Suomessa tai jopa kotipaikkakunnalla. Opiskeltavaa on aika paljon, joten johdantokurssissa ei voida viipya kovin kauan. Erityisesti yhdysluokalla huolehditaan jatkuvasti siitä, että oppilaiden käsitys historiasta, historiallisen tiedon muodostumisesta ja sen säilymisestä vahvistuu.

Muinaisen Egyptin historiassa on paljon oppilaita kiehtovaa tietoa: »muumio nukkuu haudassaan». Ei ole tarkoitus opiskella, Egyptin pitkän historian eri vaiheita, vaan tarjotaan mielikuvitukseen vetoava kokonaisuus, luodaan sen ajan tunnelmaa. Keskitytään tiettyyn ajanjaksoon ja seurataan Egyptin eri yhteiskuntaryhmien elämää Niilin varrella. Uskonnon ja hallinnon voimakas yhteys heijastuu faaraan yksinvaltiaassa asemassa. Lisäksi selviää Niilin tärkeä osuus elämisen ehtona. Näin Egyptin historia on esimerkiksi jokilaaksoihin keskittyneestä korkeasta kulttuurista.

Antiikin Kreikkaa tarkastellaan Parthenonin portailta Akropolisin hallitessa näkymää. Silmien edessä on koko elämän kirjo uskonnollisine menoineen ja sankaritaruineen. Urhei-

lutapahtumat voi yhdistää luontevasti nykyajan urheiluhanteisiin. Torilla nähdään kaupunkikulttuuri käsityöläisneen ja kauppiaineen. Lisäksi voidaan tarkastella, miten tuon ajan demokratia toimi. Sankaritarut myyttisine aineksineen soveltuvat käsiteltäviksi myös äidinkielen tunneilla.

Rooman historia sisältää runsaasti oppilaita kiinnostavaa ainesta. Pienestä kaupungista kasvoi mahtava maailman valta, joka hallitsi koko Välimerta. Colosseumin varjosta voidaan silmäillä taisteluareenalle tuotuja orjia tai katso- mon mahtavia senaattoreita, joilla oli yllään valkeat purpurareunaiset toogat. Koko mahtava Rooma kuohui ympärillä, sotajoukot marssivat roomalaisia sotilasteitä, viljalas- tit saapuivat Ostian satamaan ja valtakunnan asioita hoi- dettiin Forum Romanumilla.

Roman historiassa on niin paljon mielenkiintoisia asioita, että vaarana on kokonaisuuden jääminen yksityiskohtien varjoon. Oppilaille luodaan kuva länsimaisen kulttuurin le- viämisestä, Välimeren muodostumisesta »meidän mer- kes- semme» ja naapurikansojen vähittäisestä siirtymisestä joko valloitetuina tai rauhanomaisin keinoin Roomaan vai- kutuksen piiriin. Laajaa kaupankäyntiä voidaan havainnol- listaa erilaisin kuvakartoin. Monet oppilaat ovat tutustuneet roomalaisiin jo nuorison tietokirjoista tai sarjakuvista. Tätä tietoa voidaan hyödyntää oppitunneilla.

Keskiajan jakso sisältää ritarilaitoksen, ristiretket ja tavalli- sen ihmisen elämän kylässä linnanherran suojeluksessa. Osa keskiajan sisällöstä opiskellaan 5. luokalla. Oppilaille luodaan läpileikkaus feodaaliyhteiskunnasta linnanisänti- neen, linnanneitoineen, ritareineen sekä maaorjatalonpoi- kineen.

Ulkoeurooppalaisten kulttuurien historiasta käsitellään vain muutamaa esimerkkiä perusteellisesti. Kiina keksin- töineen, kirjoitustapoineen ja keisarille uskollisine virka- miehineen on esimerkki aasialaisesta korkeakulttuurista. Arabialaisten kulttuuriin ja uskontoon tutustuminen on tär- keää maailman nykytilanteen kannalta. Inkat, atsteekit ja mayat ovat kulttuureineen uuden maailman edustajina. Opettaja voi painottaa opetustaan valitsemalla näistä jon- kin ryhmän ja keskittymällä siihen. Intiaanikulttuureihin pe- rehtymällä oppilas oppii kunnioittamaan ja arvostamaan myös etäisten kulttuurien saavutuksia.

Uuden ajan murros tuo esille eri kulttuurien kohtaamisen. Aluksi tarkastellaan Euroopan valtioiden tilannetta uuden ajan alussa. Italian kaupunkivaltiot hallitsivat Välimeren kauppaa ja Hansa piti hallussaan pohjoista kauppaa. Ve- näjä oli eristynyt. Portugali ja Espanja sekä myöhemmin myös Ranska, Englanti ja Hol'anti suuntasivat katseensa valtamerille.

Uudet keksinnöt ja uusien alueitten valtaaminen avarsivat sen ajan ihmisten maailmankuvaa, niin kuin avaruustutki- mus on muuttanut meidän käsityksiämme. Kirjapainotaito levitti maailmankuvan yhä useampien nähtäville. Renes- sanssin taidetta voidaan hyvin käsitellä yhdessä kuvaama- taidon kanssa ja tehostaa näin oppilaiden esteettistä kas- vatusta. Taidekuvia tarkastelemalla huomataan, miten re- nessanssin ihmiskuva oli vapaampi ja elävämpi kuin goti- kan jäykkä, kaavamainen hahmo.



Aurinkokuninkaan Versailles tarjoaa paljon värikästä ja kiehtovaa tutustuttavaksi. Kuninkaan itsevaltius tuo esille laajan vallan hyvät ja huonot puolet. Hallitsijan käskyllä saatettiin toteuttaa suuria uudistuksia, mutta myös tukahduttaa toisten esiin pyrkimistä. Tavallinen kansa ihaili hallitsijaa ja toivoi, että itsevaltias pitäisi »pikkuherrat» kurissa. Jaksossa on mahdollisuus luoda barokin ja rokokoon ajankuvaa ja tarjota eläviä kulttuurikonaisuuksia.

Eurooppalaiset hyödynsivät pian uudet löydetyt alueet siirtomaikseen. Englanti kohosi johtavaksi merivallaksi, joka valloitti alueita ympäri maailmaa. Emämaat käyttivät siirtomaita hyväkseen ja näiden oma kehittäminen laiminlyötiin. Orjakauppa jatkui, kun vastasyntynyt Yhdysvallat tarvitsi työvoimaa pelloilleen. Kumpi lieene raatanut kovemmin, edellisen jakson köyhä eurooppalainen maatyöläinen vai neekeriorja plantaasilla. Selvitetään, miten Yhdysvaltain demokraattisen hallinnon. Yhdysvaltain ensimmäiset johtajat edustivat kahta erilaista amerikkalaista ihmistyyppiä: Washington oli aristokraatti ja Frankiin itse asemansa luonut mies.

»Vapaus, veljeys, tasa-arvo» kohosi vallankumouksen tunnushuudoksi. Vallankumous toi aivan uuden ajattelutavan! Ihmisen arvo riippui hänen omista kyvyistään eikä syntyperästä. Napoleonin tarkastellaan henkilönä, jonka vallankumouksen aallot nostivat valtaan. Euroopassa taistelivat nyt kansakunnat eivätkä hallitsijoiden armeijat. Koiko Eurooppa oli liikkeellä. Oli alkamassa uusi aika uusine keksintöineen ja vapauspyrkimyksineen.





# HISTORIAN- KIRJA 6



Leonardo da Vincin suunnittelema helikopteri. Sama laite on sivun 149 kuvassa 2, joka esittää Leonardon muistopatsasta hänelle nimetyllä lentoasemalla Roomassa. Leonardon idea perustuu ruuviin, joka puolestaan on kaltevan tason, yhden ns. peruskoneen sovellus.

<p><b>AARO SUOMELA • VENLA SAINIO</b> <b>PEKKA TENHUNEN • PÄIVIÖ TOMMILA</b></p>	<p><b>WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ</b> Porvoo - Helsinki - Juva</p> <p>Kouluhallitus on 29.3.1988 hyväksynyt tämän teoksen ja siitä 31.12.1990 mennessä otetut muuttamattomat painokset oppikirjaa korvaavaksi kokeilupainokseksi peruskoulun kuudennen luokan historian ja yhteiskuntaopin opetusta varten.</p> <p>© Aaro Suomela, Venla Sainio, Pekka Tenhunen, Päiviö Tommila</p>
<p>Toimittaja: Tuulikki Hanste Taiteilija: Aimo Virtasalo Kartat: Eeva Haverila Typografia ja taitto: Veikko Viljanen</p>	<p>Tämän teoksen kopioiminen on tekijänoikeuslain (404/61, muut 897/80) ja valokuvain (405/61, muut 898/80) mukaisesti kielletty lukuun ottamatta Suomen valtion ja Kopiosto r.y:n tekemässä sopimuksessa tarkemmin määriteltyä osittaista kopiointia opetustarkoitukseen.</p> <p>ISBN 951-0-15285-4 WSOY:n graafiset laitokset Porvoo 1989</p>



Leonardon suunnittelema käsien ja jalkojen lihasvoimalla lentämään tarkoitettu »räpyttäjä». Leonardon alkaisista — sen paremmin kuin nykyisistäkään — materiaaleista rakennettuna laite ei olisi toiminut. Sen sijaan 1984 valmistui poljinvoimalla liikkuva ultrakevyt lentokone, jolla on lennetty Englannin kanaalin yli ja samanpluisia matkoja mm. Kreikan saaristossa.



# Sisällys



Mykenen raunioita Kreetalla



Vanha pyramidi



Poseidon, meren jumala



Roomalainen riemukaari



Ponte Vecchion renessanssisilta  
Firenzessä

## I Johdantokurssi

1/I	20 000 vuotta vanha taidenäyttely	8
2/I	Kreetta – tarut ja todellisuus	11
3/I	Kuva-arvoituksia – vanhoja kirjoituksia	14
4/I	Laivat kautta aikojen	16

## II Muinainen Egypti

1/II	Niili – elämän virta	20
2/II	Pyramidit – portaat taivaaseen	22
3/II	Egyptiläinen yhteiskunta	26
4/II	Egyptin uskonto ja tiede	30

## III Helleenien maailma

1/III	Helleenit – muinaiset kreikkalaiset	36
2/III	Homeros – Ilias ja Odysseia	38
3/III	Kreikkalaisten uskonto	40
4/III	Kreikan kaupunkivaltiot	44
5/III	Persialaissodat – karttakatsaus	49
6/III	Ateenan kulta-aika	50
7/III	Eurooppalaisen taiteen synty	52
8/III	Kreikkalaisessa teatterissa	54
9/III	Kreikkalaisia tutkijoita	57
10/III	Olympian kisat – ensimmäiset olympialaiset	59
11/III	Hellenismi – kreikkalaisten perintö Euroopalle	62

## IV Rooman maailmanvalta

1/IV	Rooman kaupunkivaltion synty	68
2/IV	Kuningaskunnasta tasavallaksi	70
3/IV	Rooma alkaa laajentua	72
4/IV	Suurten sotien jälkeen – imperiumi vaikeuksissa	75
5/IV	Gaius Julius Caesar – tasavallan loppu	78
6/IV	Rooma keisarikuntana	80
7/IV	Rooma – antiikin suurkaupunki	84
8/IV	Rooman maailmanvallan jakautuminen	87

## V Euroopan synty

1/V	Frankit ja Kaarle Suuri	92
-----	-------------------------	----





Meksikolainen jättiläispyramidi



Hollantilaisia purjealuksia



Barokkipuutarha



Vanhoja valtamerilaivoja



Napoleon Bonaparte

2/V Läänityslaitos	96
3/V Kylässä	98
4/V Linnassa	100
5/V Kaupungissa	104
6/V Profeetta Muhammed	108
7/V Islamin vaikutus	112
8/V Ristiretket	116
9/V Bysantti – Itä-Rooma	120

## VI Kiinalaisten ja intiaanien historiaa

1/VI Silkkitie	124
2/VI Kiinan suuri muuri	128
3/VI Oppineita virkamiehiä	132
4/VI Mayat, sademetsien matemaatikot	138
5/VI Atsteekit, muinaiset meksikolaiset	141
6/VI Inkat, auringon lapset	144

## VII Uuden ajan murros

1/VII Kaupan ja merenkulun elpyminen	150
2/VII Meritie Intiaan ja Amerikan löytäminen	154
3/VII Espanjalaiset valloittavat Meksikon	158
4/VII Inkavaltakunnan tuho	160
5/VII Maailmankuvan muuttuminen	162
6/VII Tiede tarkistaa käsityksiään	164
7/VII Renessanssin taide	166

## VIII Itsevaltiut Ranskassa

1/VIII Aurinkokuninkaan loisteessa Versailles'ssa	172
2/VIII Barokki ja rokokoo	175

## IX Englantilaiset maailman merillä ja Amerikan Yhdysvaltojen synty

1/IX Elisabet I ja Englannin nousu merivallaksi	184
2/IX Englantilaiset maailman merillä	188
3/IX William Shakespeare	191
4/IX Amerikan Yhdysvaltojen synty	192
5/IX Orjakauppa	195
6/IX Yhdysvaltojen vapaussota	198

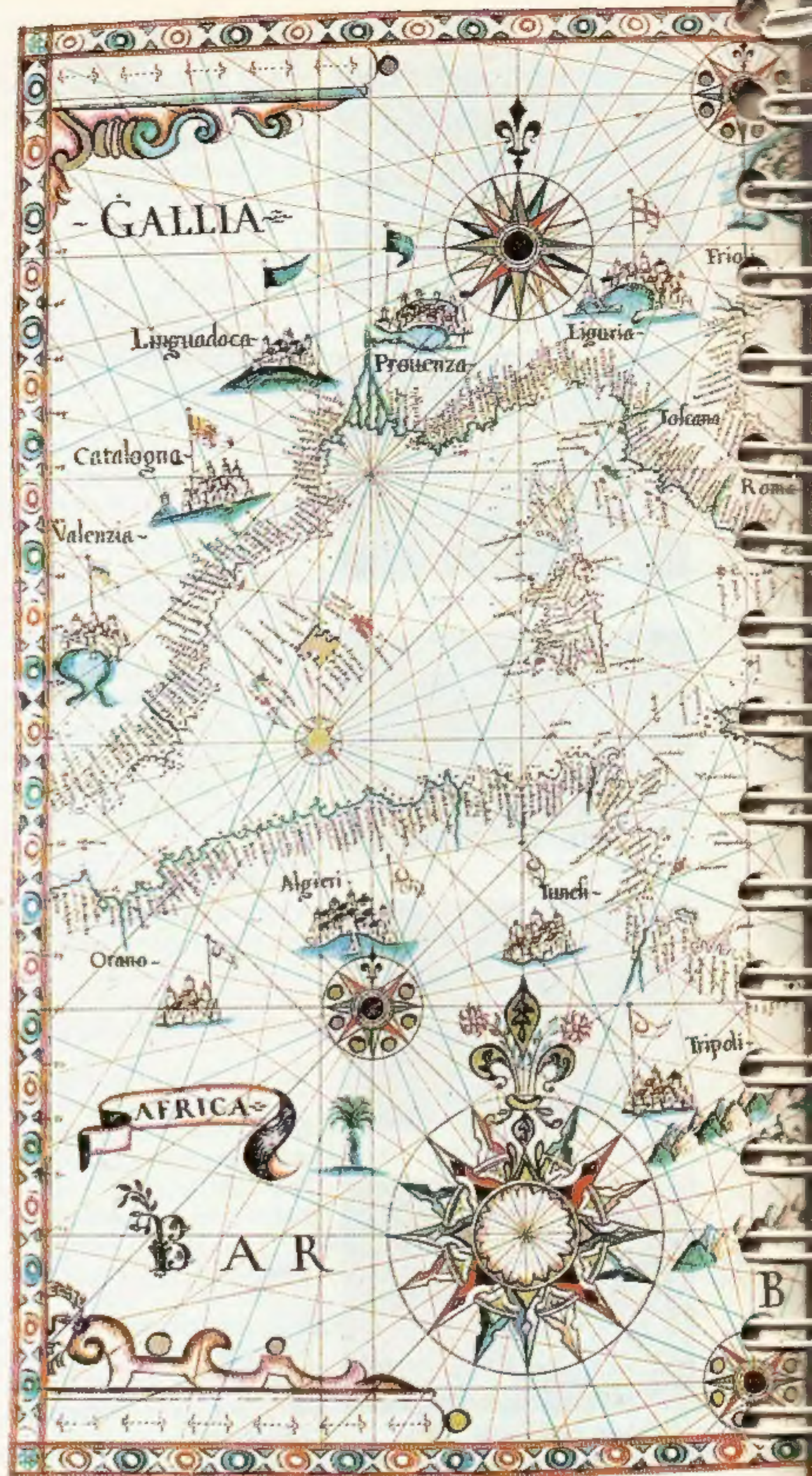
## X Ranskan suuri vallankumous

1/X Itsevaltiudesta vallankumoukseen	206
2/X Kuningaskunnasta tasavallaksi	210
3/X Ranska vallankumouksen jälkeen	212
4/X Napoleon Bonaparte – ensimmäinen konsuli	215
5/X Napoleon keisarina	218



Satoja vuosia vanha kartta  
Välimerestä, Euroopan  
tärkeimmästä merestä.

Verratkaa joko maantieteen koulu-  
karttaan tai esim. tässä kirjassa si-  
vuilla 36, 68, 72 ja 81 oleviin kart-  
toihin. Kiinnittäkää huomiota sata-  
mapaikkojen runsauteen ja siihen,  
että alueen muoto on lähes oikea.  
Verratkaa sen jälkeen karttaa sen  
parikkiin, joka on sivuilla 222–223.  
Mitä eroja? Varsinkin Pohjoismaat,  
olletikin Suomi, on virheellisesti  
piirretty. Miksi? — Alueet tunnettiin  
paljon huonommin kuin vanhan  
kulttuurimeren Välimeren seudut.  
Kiinnittäkää huomiota myös kartan  
koordinaattiviivoihin, jotka eivät ole  
samat kuin meidän käyttämissä-  
me Mercatorin pituus- ja leveyspi-  
ripohjaisissa kartoissa. Näitäkin vii-  
vastoja on kuitenkin käytetty me-  
renkulussa. Huomiota voi kiinnittää  
myös kartan kompassiruusuihin,  
vaakunoihin ja ainakin pariin kirjoi-  
tustapaan: EVropa, Africa = Barba-  
ria, Catalogna jne.









# I JOHDANTOKURSSI

Johdantojakson ingressiaukeama. Kuvien sanoma: meri yhdisti, ei erottanut. Juuri oppikirjan tassä osassa merenkululla, kuten löytoretkillä, kaupalla ja merisodilla, on keskeinen asema. Kuvista toinen kertoo tavallisen ihmisen arkipäivän aherruksesta. Alberg Edelfeltin maalaus »Merellä» vuodelta 1883. Sisältö: Isä ja tytär, verkot, myrskyinen tuuli, purjehtijoilla selvä päämäärä. Mitkä ovat kalastajan työn vaarat?



6 Sisältö: Isä ja tytär, verkot, myrskyinen tuuli, purjehtijoilla selvä päämäärä. Mitkä ovat kalastajan työn vaarat?







# 1/I 20 000 vuotta vanha taidenäyttely

Don Marcellinon täydellinen nimi oli Marcellino de Santuola. Luolamaalauksia on tähän mennessä löydetty myös Ranskan puolelta sekä Saksasta ja viime aikoina varsinkin Afrikasta.

Koska luolamaalauksia tutki ensimmäinen pappi, apotti Henri Breuil, niiden tulkinta ohjautui heti uskontoon. Niin kiehtovaa kuin selityksen hakeminen uskonnosta onkin, sille ei ole perusteltua näyttöä.

Eräänä talvipäivänä 1879 espanjalainen aatelismies Don Marcellino päätti pienen tyttärensä kanssa tutkia kotinsa lähellä olevan Altamiran luolan. Sen olivat metsästäjät löytäneet muutamaa vuotta aikaisemmin, kun heidän koiransa oli eksynyt sinne. Don Marcellinon tarkoituksena oli etsiskellä kivikautisia esineitä, sillä niitä oli seudulta löydetty aikaisemminkin.

Luola oli matala, mutta osoittautui oletettua paljon suuremmaksi. Kun Don Marcellino selkä-kumarassa etsi asutuksen merkkejä, hänen tyttärensä huudahti: »Isä, katso härkä!» Soidhun valossa Don Marcellinokin saattoi erottaa, että katto oli täynnä erittäin taitavasti tehtyjä maalauksia. Näin Don Marcellino ja hänen tyttärensä löysivät ensimmäiset kivikaudelta peräisin olevat luolamaalaukset. Nykyisin näitä maalauksin koristeltuja kivikautisia luolia tunnetaan Euroopasta ja Aasiasta jo yli

Ensimmäiset luolamaalaukset löytyvät.



**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen luolamaalauksista ja ymmärtää niiden merkityksen historiallisena lähteenä.

**Toteutus:** Tarkastellaan luolamaalauksien kuvia pääpiirteittäin oppikirjan kuvista. Keskustellaan niistä tässä yhteydessä vain lyhyesti.

Luetaan oppikirjan kuvaus maalauksien löytämisestä. — Voisiko vielä jostain löytyä vastaavanlaisia luolamaalauksia? (Varmaankin.) — Miksi maalauksia on kuitenkin melko vähän? (Useat niistä lienevät tuhoutuneet vuosituhansien aikana; värit olivat luonnonvärejä, joihin sellaiset ympäristöseikat kuin kosteus vaikuttavat tuhoisasti.) — Miten nykyiset värit (maalit) kestävät ajan hampaista? (Muuttamattoman vuoden hyvinkin, mutta vuosisatoja jo kovin huonosti.) — Missä olette nähneet vanhoja väri (maali) -pintoja? — Miten ne ovat kestäneet?

Oppikirjan viimeinen kappale antaa aiheita mielenkiintoisiin pohdiskeluihin. Miksi maalaukset on tehty? Ovatko ne taidetta, taikuutta, uskontoa?



sata, ja epäilemättä niitä löydetään myös lisää. Maalauksilla on ikää 15 000–30 000 vuotta.

Kaikkien luolien maalauksilla on samoja yhteisiä piirteitä. Kuvat esittävät jääkauden aikaista suurriistaa, härkiä, mammutteja ja bisoneita, leijonia ja hirviä. Lintuja, kaloja ja piennistää kuvissa ei ole. Myös ihmisiä on vähän. Sen sijaan ihmistä kuvaavia pienoisteoksia on kyllä löydetty. Kuvat on maalattu maalajeista saaduilla väreillä, keltaisella, punaisella ja ruskealla sekä noesta saadulla mustalla. Vihreää ja sinistä kuvissa ei ole. Maisemat puuttuvat täysin. Don Marcellinon löytämät kuvat ovat edelleen kaikista luolamaalauksista loisteliaimmat.

*Ennen tutkijat kuvittelivat ikivanhojen pääkallojen perusteella alkuihmiset kovin karkeapiirteisiksi. Nykyajan tutkijat saavat aivan erilaisia tuloksia.*

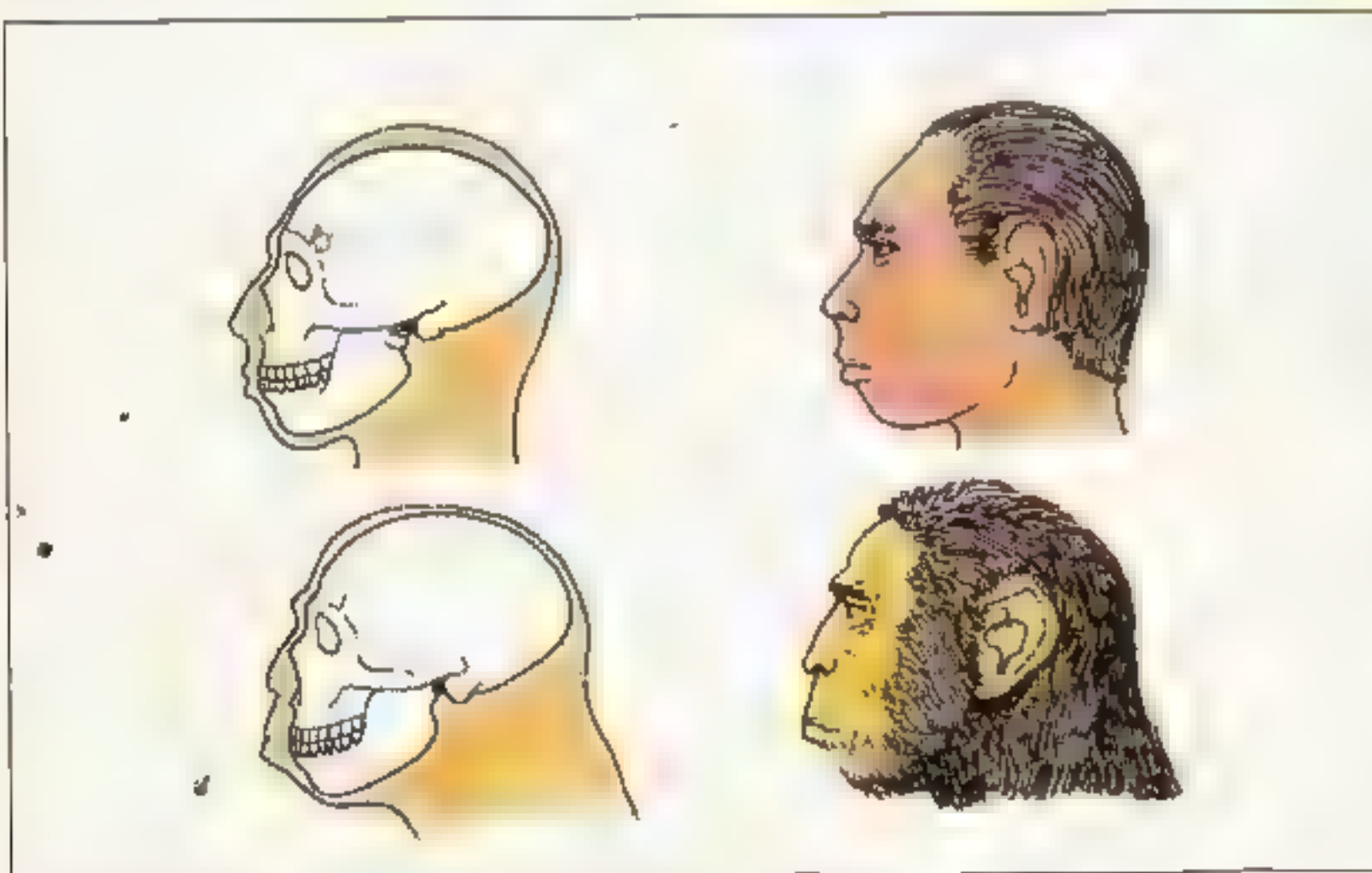


2



3

4



**Keskustelua ennakkoluuloista — »apinamiehistä» jne. Alkuperäinen piirros on yhdysvaltalaisen lääkärin tekemä.**

**Luolien kattojen eläimiä**

Maalaukset on tehty todella taitavasti. Kalliopinnan kohoumia on käytetty varjostukseen, ääriviivoja on voitu kaivertaa ja kuviin on saatu elävä, hyvin todenmukainen tuntu; ne ovat taiteellisesti erittäin lahjakkaiden ihmisten tekemiä.

9

**Integrointi kuvaamataitoon:** »Luolamaalaus» sormiväreillä. Alustaksi kannattaa valita esimerkiksi aaltopahvi, jonka voi kiinnittää tukevasti seinään. Maalausten aiheita voi ottaa joko menneisyydestä tai nykypäivästä kuvitellen, että ne »löydetään» kymmenen tuhannen vuoden kuluttua. Mitä me haluaisimme viestiä sen ajan ihmisille omasta elämästämme?

**Omatoimikirja:** Lukuvuoden alussa on jälleen syytä sopia työskentelyn perusperiaatteista (millä väreillä väritetään, minkälaista käsialaa käytetään jne.). Aikasuora kannattaa kerrata huolellisesti. Annetut tehtävät olisi aina pyrittävä tarkastamaan, jotta oppilaat eivät turhautuisi »tehtyään tehtävät turhaan». Jokaisen oppilaan aikasuoran tai kartta-piirroksen tarkastaminen on työlästä opettajalle. Tämän voi hoitaa myös oppilaiden avulla. »Vertailkaa toistenne aikasuoria/karttoja ja tulkaa kysymään, jos on epäselvää.» Varsinkaan karttatehtävissä ei kannata takertua pieniin epätarkkuuksiin.





5

Taiteilijan kuvitelma siitä, miten luolakuvat ovat voineet syntyä.

Ratkaisematta on kysymys, mihin tarkoitukseen kuvat on tehty. Vaihtoehtoja on monta, eikä niistä ainutakaan voi ilman muuta hylätä. Kuvat voivat olla pelkkää taiteellisen luomistyön tulosta, »taidetta taiteen vuoksi». Ne voivat olla myös tavallista arvokkaamman edustustilan koristelua. Maa-

lausten avulla on saatettu yrittää parantaa metsästys- onnea, tai ne ovat liittyneet uskonnon harjoittamiseen. Yksimielisyys vallitsee kuitenkin siitä, että kivikauden luolien taide on erittäin korkeatasoista.

### Lyhyesti

- Espanjan ja Ranskan luolamaalaukset on maalattu kivikaudella.
- Ne ovat noin 20 000 vuotta vanhoja.
- Maalaukset ovat tarkkoja, taiteellisia ja värikkäitä.
- Niiden tarkoitusta ei tiedetä.



Monissa luolissa on kammeneenkuvia. Verrattakaa myös 5. luokan oppikirjaan. Outoa on, että useista kuvien sormista puuttuu nivelet. Pääoletuksia on kaksi: sormia on katkottu joko paleitumavammojen takia tai ne on uhrattu. Mikä? kadenkuvista koottaisiin sarja, voitaisiin ratkoa kysymystä, ovatko kuvat jonkinlaisia merkkejä sormien on

voitu pitää taivutettuina maalausta tehtaessa. Tai on ne voisivat olla esim. metsästysklaanien tunnuksia. (Tuleehan sana lappalainen lappulainen mahdollisesti näiden a kuperä s. mmillä asuinsijoillaan Äänisen ja Laatokan välillä käyttämistä metsästysklaanien apuista viikinkien kautta Pohjolan kielin.)



# 2/I Kreeta — tarut ja todellisuus

Merkitään aikasuoraan Suomen pronssikausi 1500–500 eKr. ja rautakausi 500 eKr.–1100 jKr. sekä kirjoitetaan aikasuoran alapuolelle alkuun:

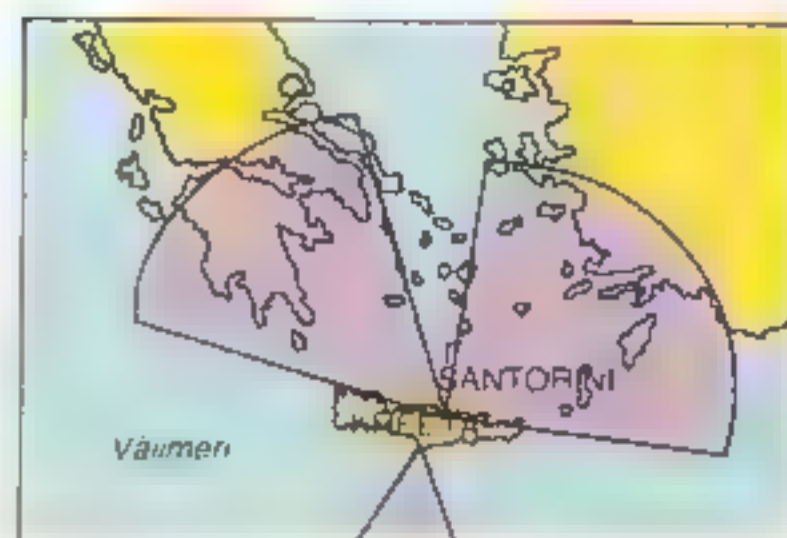
Välimeressä, Kreikan ja Egyptin puolivälissä, on suuri Kreetan saari. Jo ennen ajanlaskumme alkua kreikkalaiset osasivat kertoa Kreetasta merkillisiä tarinoita. Ne kirjoitettiin muistiin 2 500 vuotta sitten, ja ne ovat siten säilyneet vuosituhansien takaa meidänkin tutkittaviksemme.

Erään tarun mukaan Kreetaa hallitsi muinoin kuningas Minos. Minoksen linnassa oli valtava muurien ja

Kreetalaisten leikkiä villeillä härillä. Miten he menettelivät?

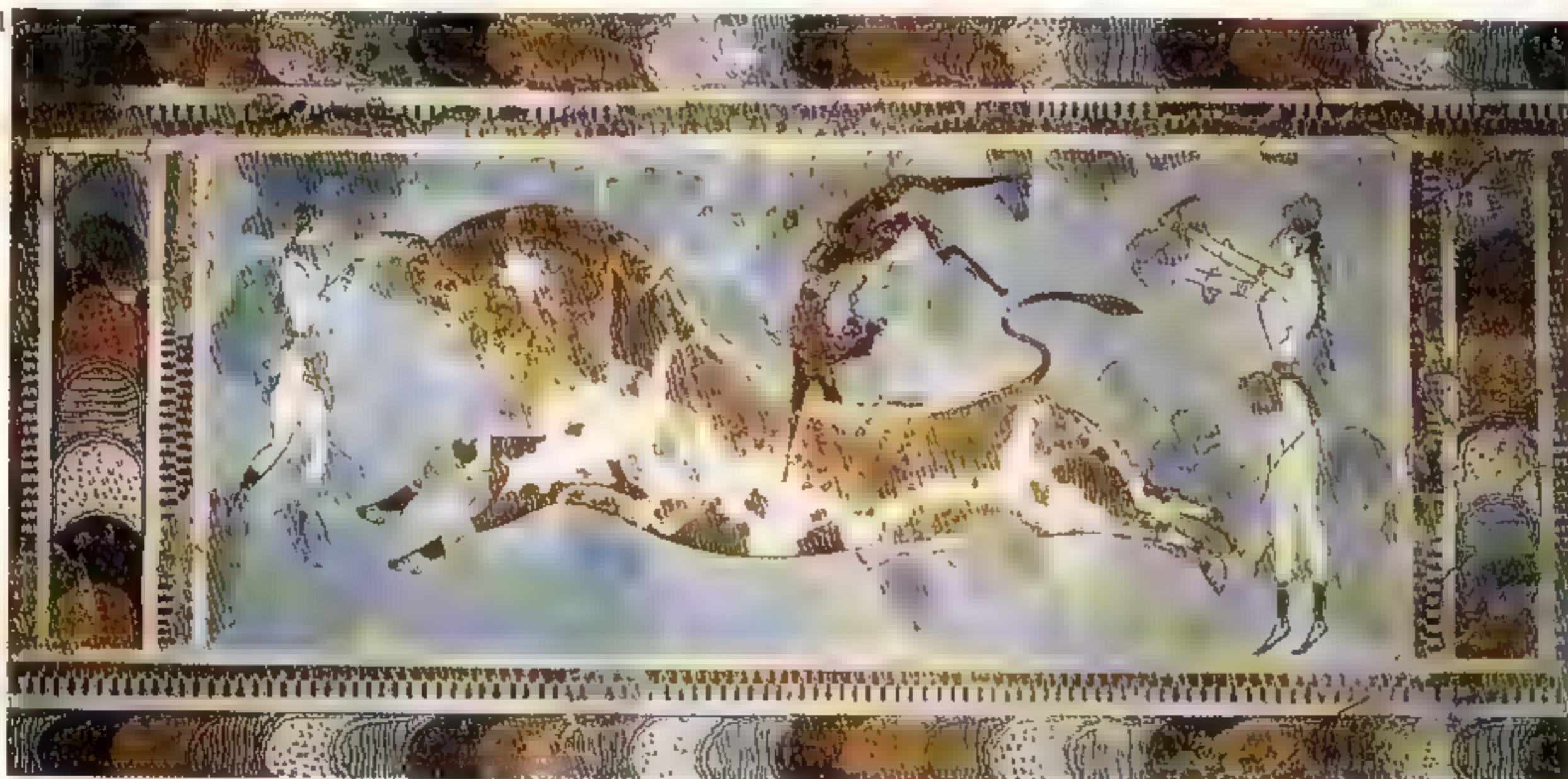


käytävien sokkelo, jota sanottiin labyrintiksi. Sinne eksynyt ei enää löytänyt tietä takaisin ja joutui lopulta Minotauros-hirviön saaliiksi. Tarun mukaan kreikkalaiset joutuivat lähettämään joka kahdeksas vuosi Minotaukselle uhriksi seitsemän poikaa ja seitsemän tyttöä. Kerran uhrattavien joukossa oli heidän kuninkaansa poika Theseus. Kun uhrattavia



Kreeta ja sen vaikutusalueet.

Kreetan kauppa ylti myös Lähi-idän rannikolle ja Egyptiin.



On arveltu, että tytöt ja pojat juoksivat rynnäköivää härkää vastaan, tarttuivat sarvista ja kiepauttivat itsensä eläimen selän yli sen taakse — kuten kuvakin näyttäisi esittävän.

11

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen historiantutkijan työstä ja sen perustumisesta luotettaviin lähteisiin.

**Toteutus:** Etsitään Kreeta kartalta. Todetaan, että se sijaintinsa vuoksi oli tärkeä kauppakeskus ja näin ollen tunnettu Välimeren rannikkoseuduilla. On siis ymmärrettävää, että Kreetaan liittyi paljon tarinoita. Opettaja voi kertoa tarinan Theseuksesta, harkintansa mukaan myös tarinan Theseuksen purjeista. (Kuinka Theseus oli sopinut isänsä, Ateenan kuninkaan, kanssa ilmoittavansa kotiin palaavan aluksen purjeiden värillä matkan onnistumisesta. Tuon

ajan tiedonvälitys oli erilaista. Sopimushan sitten unohtui ja aiheutti isälle kohtalokkaita seurauksia.)

Evansin työskentelystä voidaan todeta, kuinka hän toimi sekä tieteellisten tutkimustulosten että vanhojen ja uudempienkin tarinoiden perusteella. — Miksi arkeologiset kaivaukset kestävät usein vuosia? (Työ on erittäin hidasta, »kaivetaan lusikalla ja lakaistaan hammasharjalla». Ei ole tarkkaa tietoa, mistä pitäisi kaivaa, eli joudutaan usein tekemään valtavasti turhaa työtä.) Kreetaan palataan vielä luvussa III, HELLEENIEN MAAILMA.



Mykeneren palatsin raunioita.  
Nykäisin monet tutkijat pitävät  
Evansin entistämiä värejä hänen  
oman aikansa muotiväreinä.

oltiin viemässä labyrinttiin,  
Theseus sai Minoksen tyttä-  
reltä Ariadnelta, joka oli ra-  
kastunut prinssiin, lankake-  
rän. Sen päässä Theseus sitoi  
luolan suulle ja sukelsi tove-  
reineen sokkeloiden pimey-  
teen. Theseus surmasi Mino-  
tauroksen ja uhrit pelastui-  
vat labyrintista Ariadnen an-  
taman lankakerän avulla.

### 3500 vuotta myöhemmin

Englantilainen tutkija Arthur  
Evans matkusti vuonna  
1894 Kreetaan. Häntä kiin-  
nostivat kreetalaiset piirtokir-  
joitukset.



12



Ns. suuri portaikko. Huomio  
pylväiden muotoon, väreihin,  
jalustoihin ja kapiteeleihin eli  
pylväiden yläpäihin.

Varsinaisesti Minotauros oli  
kuningas Minoksen puolison  
ja härän jälkeläinen. Sillä oli  
ihmisen vartalo ja eläimen  
pää. Tämän takia olento sul-  
jettiin labyrinttiin.

Veistos Minotauroksesta

Kun erään vanhan tarinan  
mukaan Kreetan muinainen  
pääkaupunki Knossos saat-  
toi olla hautautuneena eräi-  
den suurten kukkuloiden al-  
le, päätti Evans tutkia ne.

Evansilla oli alusta pitäen  
menestystä. Kummusta al-  
koi paljastua erittäin suuren  
rakennuksen raunioita.

Kaivaukset jatkuivat kuu-  
kaudesta toiseen. Evans löy-  
si varastohuoneita, joissa

**Omatoimikirja:** Tehtävän 5 alleviivausten osalta ei kannata olla turhan tarkka.

**Oppikirjassa** esitetyt tiedot koskevat lähinnä ns. aigeialaisen kulttuurin minolaista kautta. Kulttuuri ulottui sittemmin Kreikan manteele, jossa sen uudeksi keskuksesi tuli Mykenen kaupunkivaltio.



Mykenen labyrntteja ja  
jättiläisruukkuja.

Ruukut saattavat olla jopa ihmisen korkuisia. Niiden koristelukuvioissa on ympyräriivejä, nuorapunosta muistuttavia nauhoja ja renkaita sekä nostamiseen tarkoitettuja reiällisiä kannattimia. — Kreetalainen keramiikka, aseet sekä seinämaalaukset ja niistä päätellen vaatteet, kampaukset jne. olivat erittäin taidokkaita ja todistavat ainakin yläluokan ylellisestä elämästä.

miehen korkuiset viiniruukut yhä olivat paikoillaan.

Uusia löytöjä tuli tulvimala: suuria kivettyjä pihvoja ja portaikkoja, jotka oli koristeltu seinämaalauksilla. Niistä vaikuttavin on hyökkävää härkää esittävä maalaus. Evans pystyi näiden löytöjen perusteella luomaan selvän kuvan kreetalaisten muinaisesta elämästä.

Vuosien kuluessa paljastui kaivauksissa laaja huoneiden ja käytävien verkko, joka muistutti labyrnttia

Evansin löytämä valtakunta oli kuitenkin tuhoutunut ja palatsi murskautunut. Kreetan pohjoispuolella sijaitseva Santorinin saari räjähti 1400 eKr. Sen lennättämät kivet ja tuhkapilvet polttivat ja peittivät Kreetan kylät ja kaupungit. Myöhemmin pohjoisesta tulleet kreikkalaiset ottivat saarella vallan ja muinaisten kreetalaisten aika jäi elämään vain taruissa.



### Lyhyesti

- Vanhoissa taruissa voi olla ripaus tottakin.
- Historiantutkijan työ perustuu kuitenkin luotettavaan aineistoon eli lähteisiin.
- Knossoksen tutkimuksessa käytettiin hyväksi johdonmukaisia päätelmiä ja harkiten mielikuvitusta
- Säänmuutoksilla ja muilla luonnonoloilla on jatkuvasti suuri merkitys historiallisten tapahtumien kulkuun.





# 3/I Kuva-arvoituksia — vanhoja kirjoituksia

Kuvassa näkyy kiilamainen puikko, jolla kirjoitusmerkit painettiin saveen. Puikon pään muodosta tulee kirjoituksen nimi: kiilakirjoitus tai nuolenpääkirjoitus. Alkujaan noin 3000 merkkiä saatiin lopulta pelkistetyksi kolmeensataan. Kirjoitusta käytettiin useita tuhansia vuosia.

Raunioiden ja esinelöytöjen perusteella voidaan päätellä paljon menneiden aikojen ihmisten elämästä. Esineiden ikäkin pystytään määntämään luotettavasti usealla menetelmällä. Esineet ovat kuitenkin mykkiä, eivätkä ne kerro esimerkiksi sitä, miksi ihmiset ovat toimineet tietyllä tavalla.

Luolamaalausten ikä on 15 000–30 000 vuotta. Ensimmäisillä varsinaisilla kirjoituksilla on ikää noin 5 000 vuotta. Ne on löydetty Lähi-idästä, nykyisten Irakin ja Iranin alueelta ja niitä käytettiin muinaisessa Kaksoisvirranmaassa.

Tämä kirjoitus oli kuvakirjoitusta. Siinä linnun kuva merkitsi lintua, tähkän kuva tähkää, härän kuva härkää. Tällä tavalla oli helppo tehdä esimerkiksi luettelointia omaisuudesta, viljasadosta ja veroista.



Aluksi kuvat merkitsivät pelkästään esittämäänsä asiaa, mutta pian joillekin merkeil-



Näin tehtiin Kaksoisvirranmaan nuolenpää- eli kiilakirjoitusta.

le ruvettiin antamaan myös tietyn tavun ja lopulta määrätyn äänteen merkitys. Ajan mittaan merkit muuttuivat myös toisennäköisiksi. Edellinen kuvakirjoitus kirjoitettiin lopulta näin:



Näitä merkkejä oli helppo painaa puutikuilla saveen — kuten yleisesti tehtiin — ja ne oli helppo myös piirtää värillä puulle tai nahalle.

## Kleopatra ja Egyptin hieroglyfit

Pari tuhatta vuotta sitten hallitsi Egyptiä kuningatar Kleopatra. Hänen nimellään tuli olemaan keskeinen merkitys muinaisten egyptiläisten kuvakirjoituksen eli hieroglyfikirjoituksen selvittämisessä.

Egypti sai ensimmäiset kirjoitusmerkkinsä Kaksoisvirranmaasta, ja vähitellen niistä kehittyi egyptiläisten oma kirjoitustapa. Monet olivat aikojen kuluessa koettaneet ratkaista näiden hieroglyfien arvoituksen. Tämä onnistui kuitenkin vasta 1800-luvun alussa. Ratkaisussa auttoi Egyptistä löydetty kivipaasi, jossa sattui olemaan sama teksti sekä kreikaksi että muinaisegyptiksi. Ranskalainen Champollion ratkaisi sen avulla ensimmäiset hieroglyfikirjoitukset. Champollionin mukaan hieroglyfimerkit eivät tarkoita esittämäänsä esinettä sinänsä, vaan sen alkuaännettä. Kleopatra-sanin ensimmäinen merkki tarkoiti-

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miten kirjoitustaito on syntynyt.

**Toteutus:** Pyydetään oppilaita vuoron perään piirtämään taululle seuraavia aiheita: kaksi kalaa, jousimies ja hirvi, talo ja sen asukas. Tämä sujuu vielä hyvin. Nyt hiukan vaikeampia: iso kala karkasi verkosta, väsynyt metsästäjä, kova nälkä. Kuten huomataan, selvät konkreettiset aiheet ovat suhteellisen helppoja kuvata, abstraktiset jo vaikeampia. Kun myös näitä piti pystyä piirroksilla välittämään, ku-

vot alkoivat saada muitakin merkityksiä. Kirjoitustaito kehittyi siis vähitellen, ja oma vaikutuksensa oli varmasti käytettävissä olleilla välineillä. — Missä nykyisin käytetään kuvakirjoitusta? (Laitteiden käyttöohjeissa, asemilla, tavaratiloissa.) Jos meillä on vain kuvallinen käyttöohje eikä lainkaan laitetta, asian ymmärtäminen voi olla tosi vaikeaa. Samanlaisia vaikeuksia on muinaiskielten tutkijoilla: on tutustuttava ihmisten asuntoihin, vaatteisiin, elinkeinoihin, koko elämään, ennen kuin pystyy täysin ymmärtämään heidän kirjoituksiaan.



Savitaulun vasemmanpuoleiset kaksi palstaa ovat sumerilaista kirjoitusta, oikeanpuoleiset akkadinkieltä — siitä nimi oppikirja. Taulu on osa Assyrian kuninkaan Assurbanipalin kirjastoa.

Savitaulu ajalta 700 eKr. Taulu on asiakirja, mutta sitä on käytetty myös »oppikirjana».



Kuuluisa kolmikielinen kieli, jonka avulla hieroglyfien arvoitus ratkesi.



### Lyhyesti

- Maailman vanhin kirjoitus kehitettiin Kaksosvirranmaassa 5 000 vuotta sitten.
- Egyptiläiset hieroglyfit tulkitsi ensimmäisenä ranskalainen Champollion.
- Vanhoja kirjoituksia on vaikea selvittää, koska kielet voivat olla kuolleita ja merkit voivat tarkoittaa sekä sanoja että äänteitä.

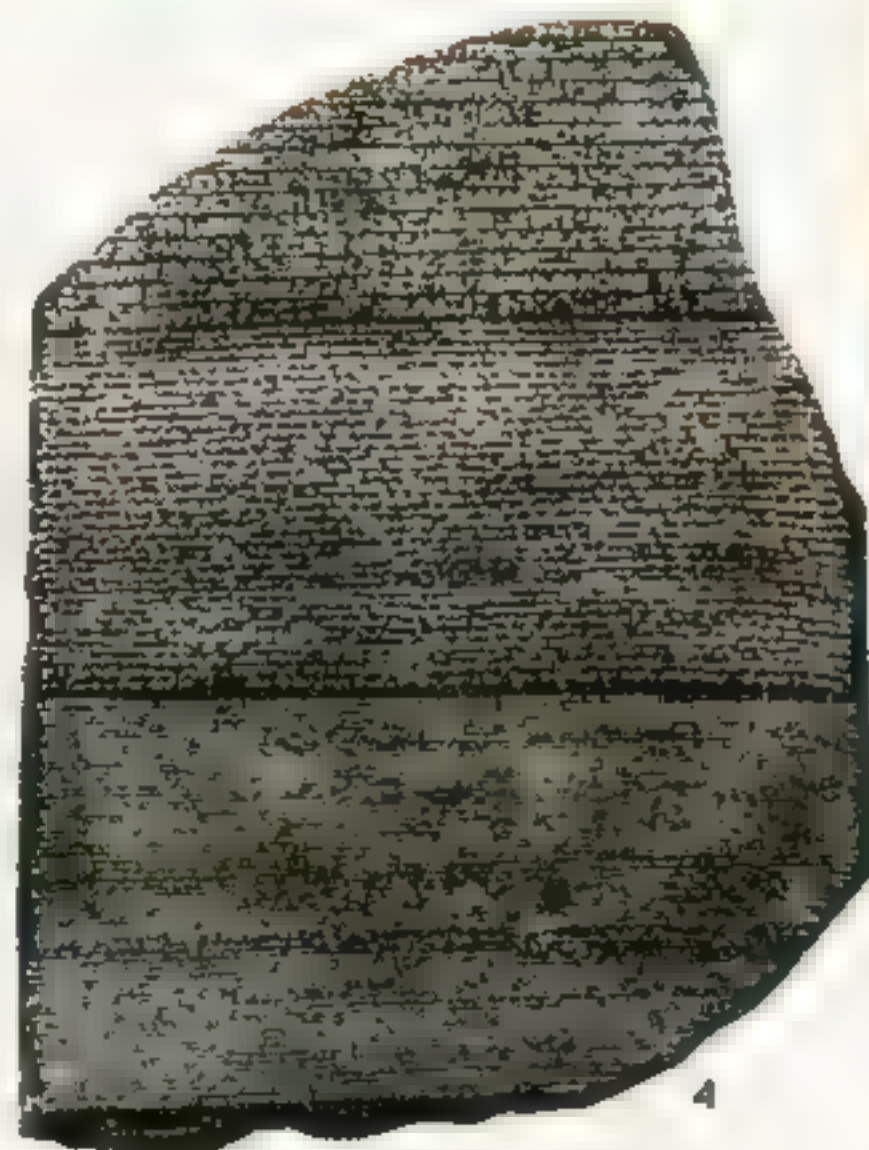
2

Vanha kiinalainen kirjoitustaulu

Rosetten kivi. Ylimpänä hieroglyfikirjoitusta, keskellä seemiläistä ja alimpana kreikkalaista kirjoitusta. Tekstien sisältö on sama. Omatoimikirjan tehtävistä selviää, miten hieroglyfikirjoituksen arvoitus ratkaistiin.

taisi tämän mukaan käännettä. Tällä tavalla hieroglyfien merkitys alkoi ratketa.

Vanhojen kielten ratkaisemisessa eivät ole ongelmia vain oudot kirjoitusmerkit. Usein tutkittavat kielet ovat myös kuolleet jopa tuhansia vuosia sitten. Muinaisegyptiäkin ei Champollionin aikana puhuttu missään. Onneksi Egyptin kristillisissä kirkkoissa käytettiin jumalanpalveluksissa ikivanhaa koptin kieltä, joka oli sukua muinaisegyptille.



**Omatoimikirja:** Tehtävissä 5 ja 7 voi hyväksyä eri vaihtoehtoja. Samalla tulevat esiin kuvakirjoituksen tulkintavaihtoehdot.

**Integrointi kansalaistaitoon tai kuvaamataitoon:** Suunnitellaan uudet liikennemerkkit.



# 4/I Laivat kautta aikojen



Suomessa valmistettu tanskalainen purjealus, joka yhä risteilee maailman menä.

Alustyyppi priki

16

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, että maailmassa ovat monet välineet säilyneet periaatteessa samoina, vaikka ulkonäkö, materiaalit, käyttövoima tms. ovat saattaneet muuttua.

**Toteutus:** Pohditaan, miten ensimmäiset »laivat» ovat mahtaneet syntyä. Joillakin oppilailla voi olla omakohtaisia kokemuksia lauttojen rakentelusta ja niillä purjehtimisesta. Sivun 17 kuvasarjassa on esitetty laivojen kehityksen päälinjat. Kuvan 2 kaltaisella, tosin suuremmalla, kaislavecneellä norjalainen Thor Heyerdahl purjehti Atlantin yli.

Kaislaa käytetään materiaalina vielä nykyisinkin seuduilla, joilla veneenrakennukseen sopivaa puutavaraa ei ole saatavilla. Kuvan 3 alus muistuttaa melko lailla viikinkialusta, jollaisiin on tutustuttu viidennen luokan kurssissa. Aluksen keulassa on terävä piikki, jonka tehtävänä oli puhkaista vihollisaluksen kylki ja pitää alukset kiinni toisissaan miekkamiesten taistelua varten. Kuvassa 4 on eräs ensimmäisistä suomalaisista dieselkäyttöisistä aluksista. Maailman viimeinen suuri purjelaivavarustamo oli ahvenanmaalaisen Gustaf Eriksonin omistama. Monet pitivät häntä vanhan-



Vene papyruskaislaa. Norjalainen Thor Heyerdahl purjehti suurella papyruskaislasta tehdyllä Ra-nimisellä lautalla Atlantin poikki Amerikan rannikolle. Hänen tarkoituksenaan oli osoittaa, että Egyptin ja Väli-Amerikan pyramideilla olisi sama perusta. Purjehdussuorituksena ja seikkailuna matka oli mainio, valitettavasti kuitenkin vailla tieteellistä näyttöä. Heyerdahlin kuuluisin purjehdus oli matka papyruslautasta tehdylle Kon-Tiki -lautalla Tyynen valtameren poikki Etelä-Amerikasta Tyynenmeren saarille.



Luultavasti vanhimpia laivoja ovat olleet egyptiläiset kaisla-alukset. Tämän kuvan malli on 5 000 vuotta vanha.



Muutamaa tuhatta vuotta nuorempi kreikkalainen sotalaiva.

Puskuri vastustajan laitojen murskaamiseen. Varsinaista peräsintä ei ole vielä keksitty — perämelat.



Höyrylaiva — s/s — verrattuna moottorilaivaan — m/s — menettää höyrykoneen rakenteen takia huomattavasti energiaa. Moottorilaivojen polttoaine öljy on myös helpommin käsiteltävää eri vaiheissa: lämmittäjien kuuma ja raskas hiilenläpiontiikin loppui.

Titanicin sisarlaivan nimi oli Olympic. Aikoinaan ne olivat maailman suurimmat alukset. Myöhemmät matkustajalaivat, kuten ranskalainen Normandie, englantilaiset Queen Mary ja Yhdysvaltojen United States sekä monet



muut, olivat suurempia. Valtamerten matkustajaliikenteen tukahduttivat suihkumoottorilentokoneet vasta 1960-luvulla.

1930-luvulla höyrylaivoista siirryttiin vähitellen dieselkäyttöisiin moottorilaivoihin. Kuvassa eräs ensimmäisistä suomalaisista

Uppoamattomaksi mainostettu kuulu Titanic, joka painui aaltoihin ensimmäisellä matkallaan 1912. Sen mukana hukkui 1 503 matkustajaa, joukossa paljon suomalaisia siirtolaisia.

17

aikaisena, koska hän ei hankkinut itselleen juuri lainkaan höyrylaivoja. Erikson osteli vain purjelaivoja, joita höyrylaivojen läpimurron aikoihin sai lähes pilkkahinnalla. Hän ymmärsi, että höyryalusten hyötykuorma jäi liian pieneksi suuren polttoainemäärän vuoksi. Myös ensimmäisen dieselkäyttöisen aluksen Suomeen hankki Erikson. Hän oli muita kaukonäköisempi; käytetyistä höyrylaivoista oli vaikea päästä taloudellisesti eroon. Nykyisin käytetään ydinkäyttöisiä aluksia etenkin alueilla, joilla polttoainetäydennyksiä on vaikea hoitaa. Niiden »tankkaus» tapahtuu joka

toinen vuosi. Titanic herättää useimmissa luokissa vilkkaan keskustelun. Samalla huomataan, että suuren matkustajalaivojen aika mannerten välisessä liikenteessä jo ohi.

**Omatomikirja:** Tehtävän 4 voi teettää paperilla, jota voidaan kiinnittää seinälle luettavaksi.

myös



# II MUINAINEN EGYPTI

- 1/II Niili — elämän virta
- 2/II Pyramidit — portaat taivaaseen
- 3/II Egyptiläinen yhteiskunta
- 4/II Egyptin uskonto ja tiede

Ihmiskunnan todella suurmullistuksia ovat tähän mennessä olleet tulen keksiminen, maanviljely ja vain parisataa vuotta sitten alkanut teollistuminen.

Tulta ihminen on osannut

käyttää jo satoja tuhansia vuosia, mutta maanviljelyllä on ikää vasta 10 000—12 000 vuotta. Sen alku ajoittuu siis heti jääkauden jälkeiseen aikaan.

Jo pyyntikansat olivat keränneet villivehnää, mutta vasta jääkauden jälkeen sitä ryhdyttiin toden teolla viljelemaan. Tärkeitä syitä oli ainakin kaksi: ilmasto oli jyrkästi muuttunut jääkauden päättyessä ja valtavat aro- ja tundravyöhykkeet metsittyivät. Riistaeläimet menettivät

tämän takia parhaat laiturimensa. Pyyntikansat olivat myös metsästäneet sukupuuttoon monta eläinlajia. Jotta yleensä olisi voitu pysyä hengissä, oli ryhdyttävä viljelemään maata ja kesyttämään villieläimiä kotieläimiksi.

Maanviljely levisi neljälle viljelyyn enttään hyvin soveltuvalle alueelle, joista yksi on Niilin laakso Pohjois-Afrikassa. Maanviljelyn ansiosta sinne syntyi eräs historian ensimmäisistä valtakunnista.



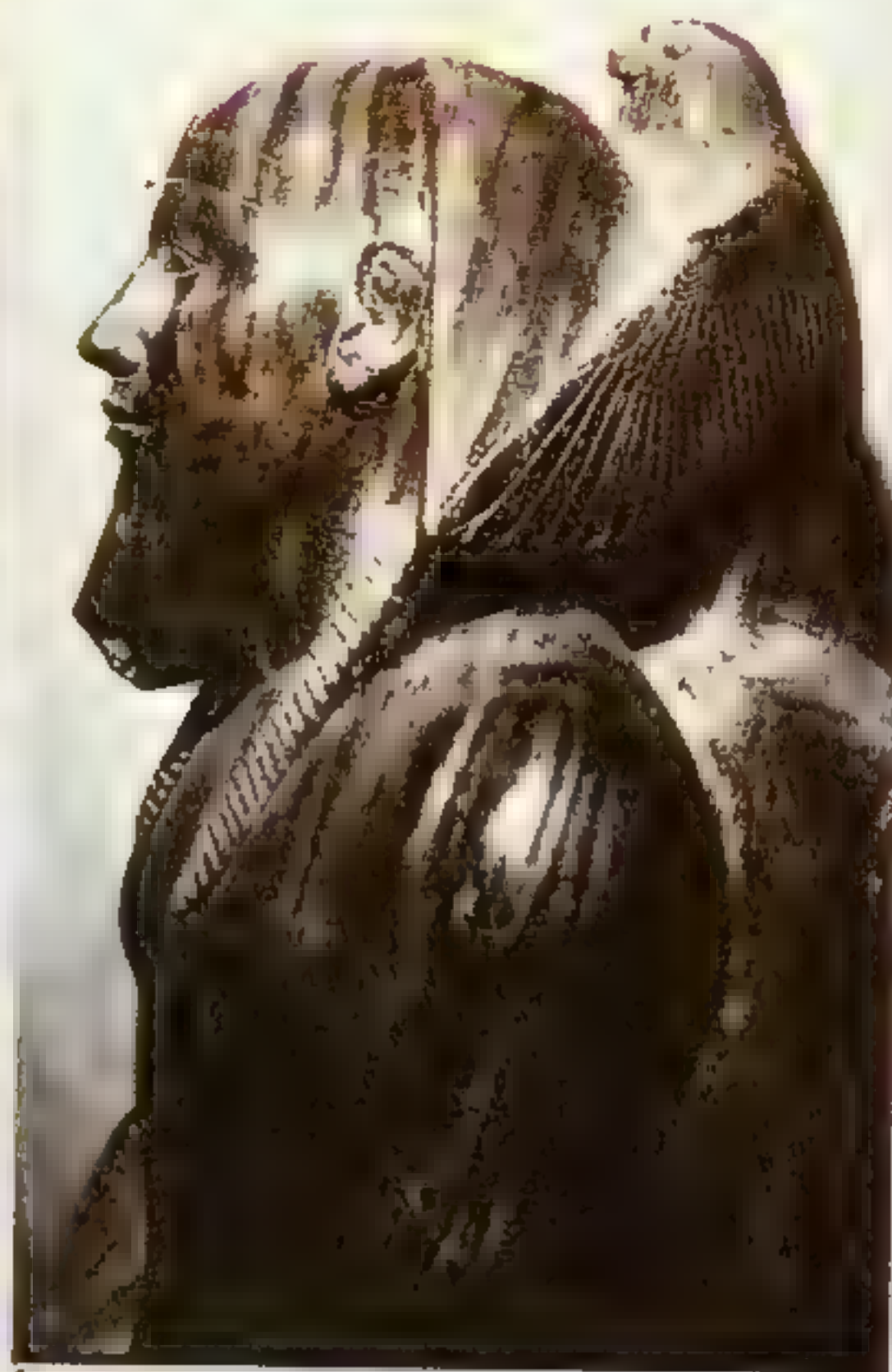
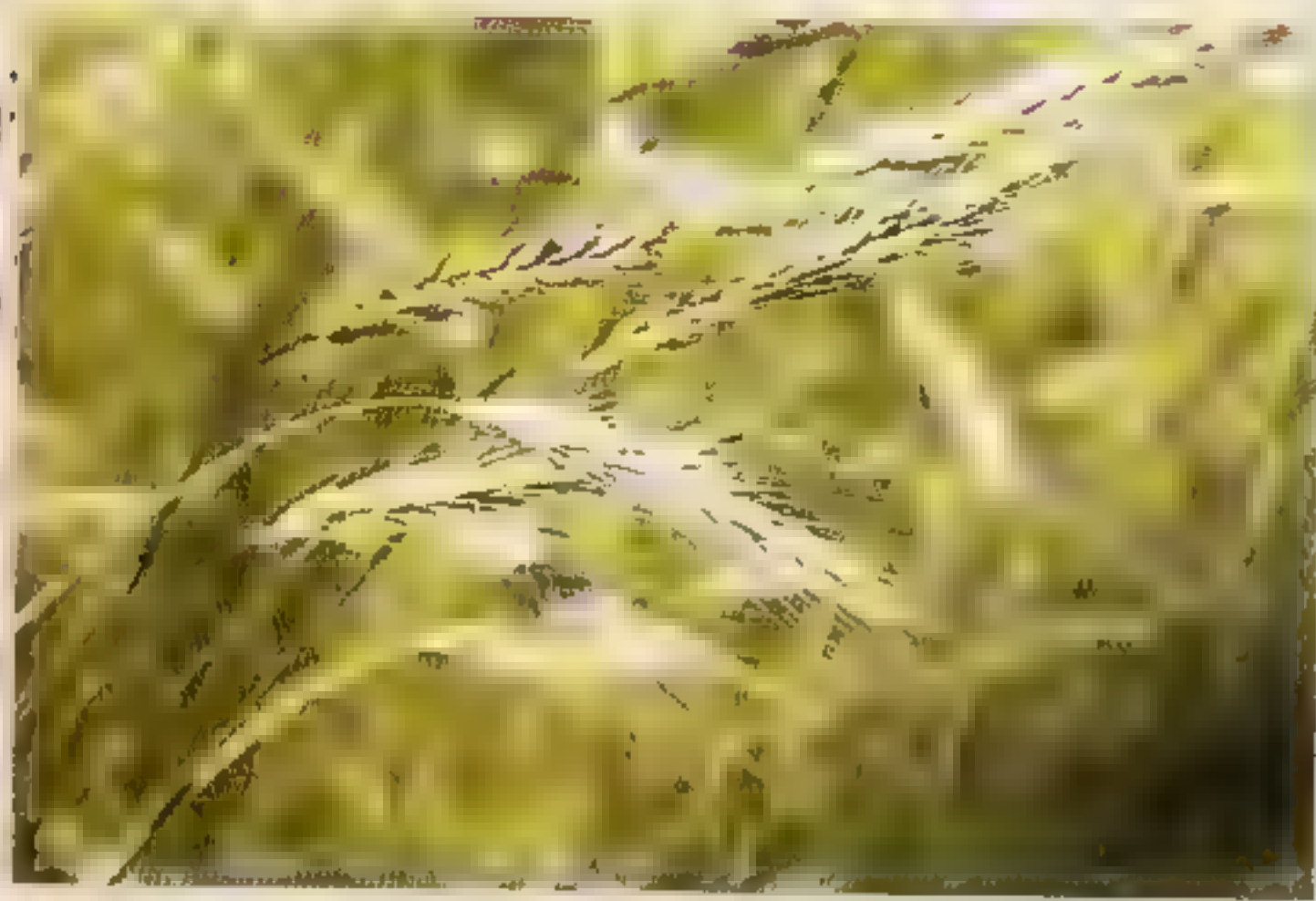
18

Huomatkaa suurkaupungin vilkas, ruuhka-aikoina kaoottinen liikenne. Kairon asukasluvu on noin 15 miljoonaa; lisäksi siellä käy työssä muualta 3 miljoonaa henkeä. Kaupungin rakennuskanta riittäisi kohtuullisesti vain noin yhdelle miljoonalle asukkaalle.

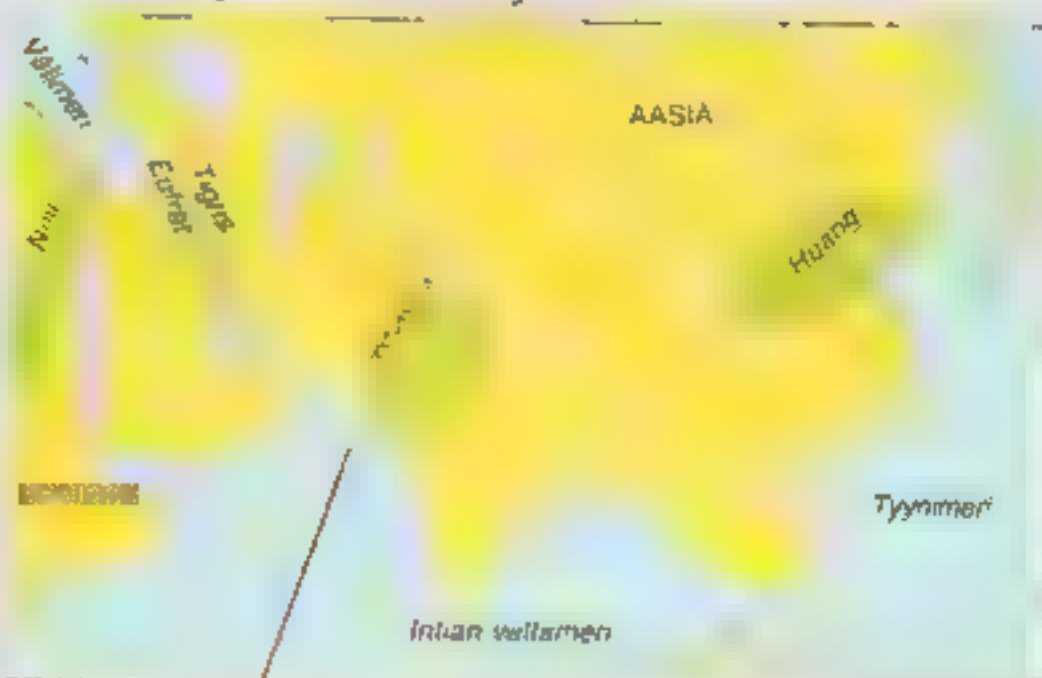
Ennen kuin siirrytään Egyptistä kertoviin kappaleisiin, on paikallaan kerrata maanviljelyn edut verrattuna pyyntikulttuureihin. (Ravinnon saanti oli ehkä turvatumpaa, asumukset vortin rakentaa paremmiksi, koska ei tarvinnut seurata riistan liikkeitä, yhteistoiminnan vakiintuminen toi tukea ja turvaa vaikeina aikoina jne.) Sivun 19 kartassa on neljä

tärkeää jokikulttuurialuetta; jos ollaan oikein tarkkoja, niihin voitaisiin lisätä vielä Gangesin, Brahmaputran ja Jangtsen laaksot. Koska näillä seuduilla pysyttiin paikoillaan, niille syntyivät myös ensimmäiset valtiot. Viidennen luokan kurssista muistetaan, kuinka Ruotsin valta ja kristinuskoko vakiintuivat ensin peltoviljelyväestön keskuudessa.





#### 4 Vanhoja jokikulttuureja



1. Ikivanha Niili nykyisin valokuvattuna lootuskukan muotoiseksi rakennetusta näkötorjasta.
2. Egyptin viljaa
3. Viljankorjuu tapahtuu Egyptissä yhä enimmäkseen ikivanhoilla menetelmillä.
4. Kuningas Khefren ja Hours haukka, joka oli valon ja auringon jumala.

**Maanviljely alkoi vuoristoissa ja ylämailla, mutta siirtyi vähitellen tässä näkyville hedelmällisille jokialueille.** 19

Vuoden 10 000 tienoilla koko maapallon väkiluku on ollut noin neljä miljoonaa. Hengissä saarymseen oli kaksi tietä: joko piti vähentää väkeä, mikä merkitsi lasten ja vanhusten surmaamista, tai lisätä ravintoa, mistä ratkaisevasta valinnasta oli esimerkkinä Egypti. Maanviljelyn turvin maapallon väkiluku kasvoi ajanlaskumme alkuun tultaessa 170–250 miljoonaan.

Horus esiintyi monessa hahmossa. Alkuaan se oli itsenäinen jumala, mutta sekoitettiin etelässä haukka-jumalaan ja auringonjumala Edukseen. Haukka oli kuningasmainen lintu, ja niinpä Horus merkitsi myös kuningasta. — Egyptin valtiollisen lentoyhtion tunnuksena on Horus-haukka.



# 1/II Niili — elämän virta

Egyptissä tuulee lähes aina pohjoisesta. Nain voitiin ja voidaan purjehtia jokea ylös etelään, ja palata virranjuoksun mukana pohjoiseen.

Syvältä Keski-Afrikasta alkaa Niili, maailman pisin joki. Sen vedet matkaavat yli 6 500 km ennen kuin ne purkautuvat Välimereen Egyptin rannikolla.



Niilin laivat ovat tuhansia vuosia olleet samannäköisiä

Viljankorjuuta vanhan seinämaalauksen mukaan.



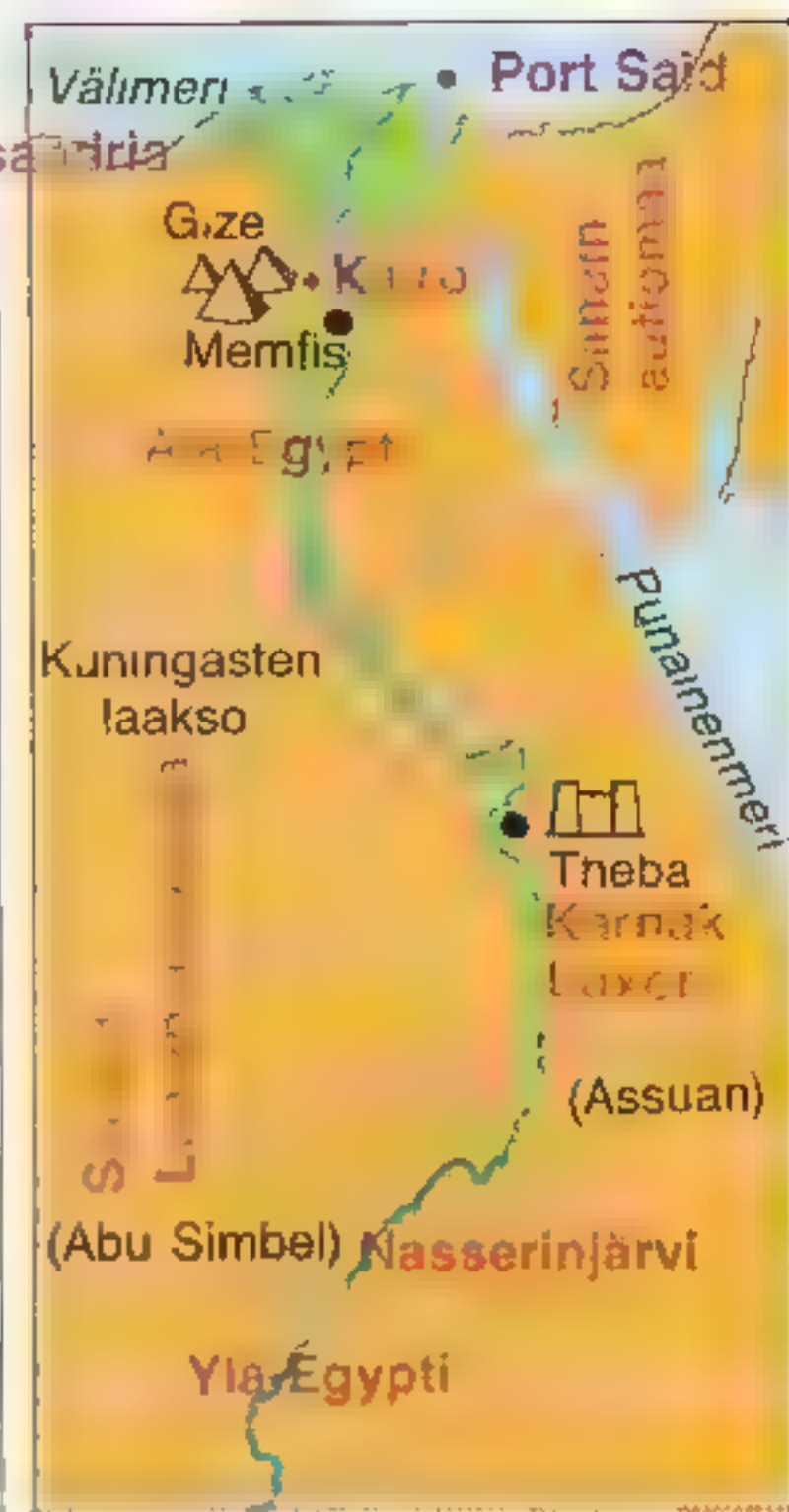
20

Niili esiintyy jo maailman vanhimmissa kartoissa. Kreikkalainen oppinut antoi sille nimen »elämän virta» ja syystäkin, sillä joki on jo tuhansia vuosia elättänyt sen suistossa asuvat egyptiläiset. Nämä asuvat alueella, jossa sataa tuskin koskaan ja jossa Niiliä kummaltakin puolelta ympäröi kuuma ja kuiva autiomaa.

Aluksi asukkaiden oli tul-tava toimeen keräilyllä, metsästyksellä ja kalastuksella. 5 000 vuotta sitten maanviljely yleistyi Niilin laaksossa. Se muutti elämän perusteellisesti. Sama peltö voitiin kylvää yhä uudestaan ja sen äärelle voitiin pystyttää pysyvä asunto. Vilja nitti hyvin satokaudesta toiseen.

Niilin lahja egyptiläisille oli tulva ja sen tuoma hedelmällinen liete. Joka vuosi toukokuussa alkavat rajut sateet huuhtoa Etio-pian vuona. Heinäkuussa tulva saavuttaa Niilin laakson ja

Karttaa voidaan täydentää teksteillä:



Vanhan Niilin alajuoksu

Mitä tarkoittaa alajuoksu? sieltä se levisi muinoin alaville pelloille.<sup>7</sup> Vesi peitti ne aina marraskuuhun saakka. Kun vesi vihdoinkin laski, musta, kostea lieju peitti maan. Tähän kylvettiin vehnä, ja ennen uutta tulvaa maa antoi runsaan sadon. Niilin laaksossa maanviljely muuttui varhain suurviljely-

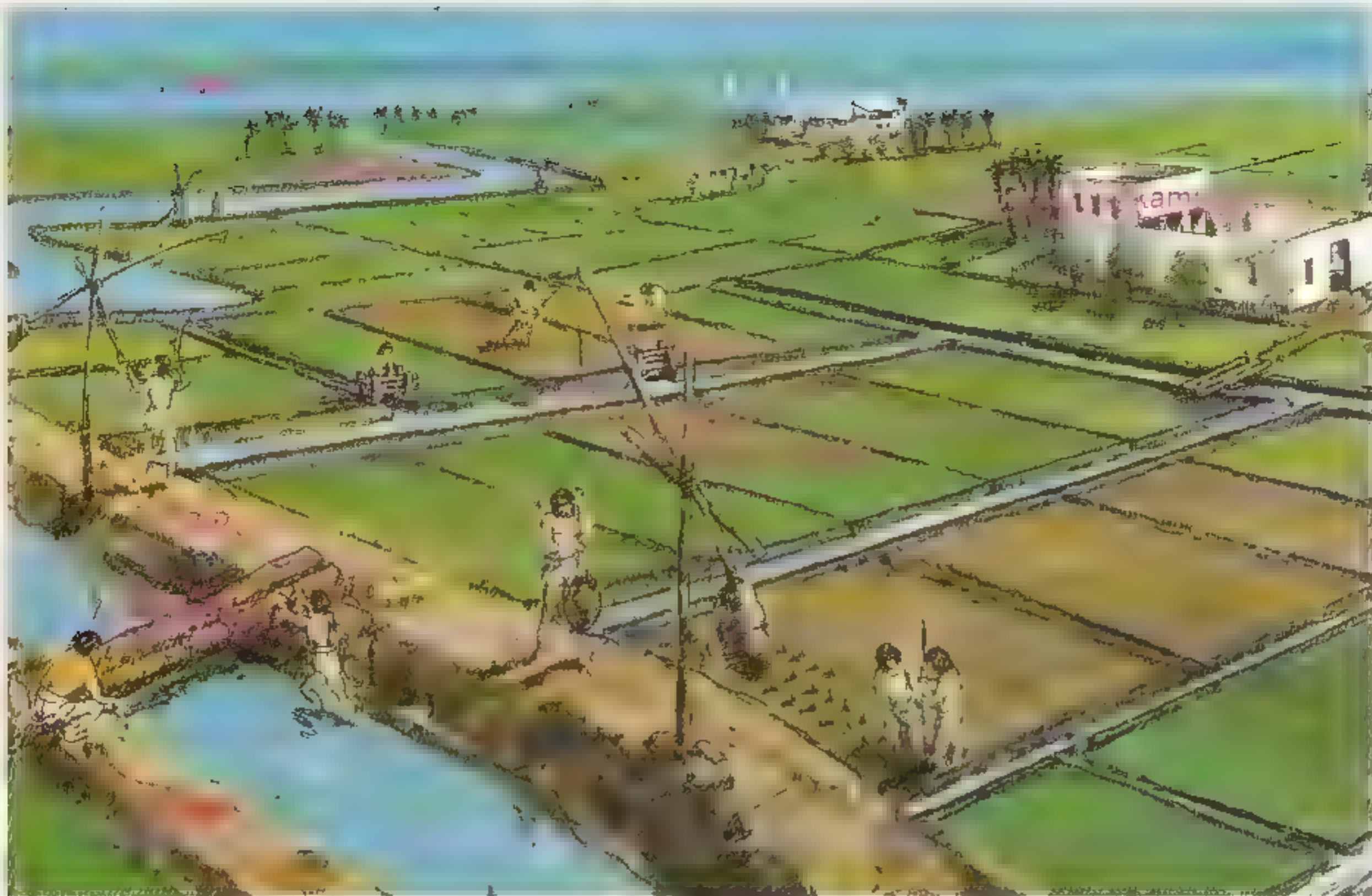
<sup>7</sup> Vuonna 1971 valmistui Nilin Assuanin pato, joka estää jokea tulvimasta pelloille ja jolla nykyisin säännöstellään veden virtausta.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää jokilaakson merkityksen maanviljelylle ja tämän elinkeinon myötä korostuneen yhteistyön ja valtion muodostumisen.

**Toteutus:** Kerrataan biologiasta vihreän kasvin elämän perusedellytykset. (Valo, lämpö, kosteus, kasvualusta ravinteineen.) — Millainen kasvupaikka Niilin laakso oli? (Erittäin hyvä, kaikki perusedellytykset tulivat hyvin täytetyiksi.) Sadekauden syntyä ei kannata ruveta selittämään; riittänee kun todetaan, että se on lähellä päiväntasaajaa,

vuodenaika, kuten talvi meillä. — Miten maanviljelyssä nykyisin varmistetaan kasvien ravinteiden saanti? (Lannoituksella.) — Miten Egyptin peltöjen »lannoitus» tapahtui? (Tulva nosti lietteen pelloille.) Kylvön ja kasvukauden aikana on kosteus hyväksi, viljan kypsymisen aikaan saa olla kuivaa. Vanhan sanonnan mukaan kaikki, mikä sataa ennen juhannusta, sataa laariin. — Mitä tämä tarkoittaa? (Kosteus kasvukauden alussa on erittäin hyvä asia.) Ihmisten yhteistyötä vaativat nimenomaan kastelulaitteiden rakentaminen ja niiden kunnossapito. Kuten on jo todettu,





Tutki kuvasta eri kastelumenetelmiä.

si. Se edellytti kehittynyttä tekniikkaa, yhteistyötä ja keskitettyä töiden johtoa. Suuret sadot olivat mahdollisia vain, jos käytettiin kastelukanavia ja patoja, ja niitä taas oli jatkuvasti hoidettava.

Viljankorjuu piti suurilla pelloilla tehdä yhdessä. Egyptin temppelien seinämaalaukset kertovat tarkasti kum sarjakuvat, miten yhteistyö toimi. Vähitellen tuli tavaksi, että talonpojat saivat sadosta yhden kolmannuksen, yksi kolmannes annettiin papistolle ja yksi kol-

mannes kuului kuninkaalle.

Kirjoituksissa kerrotaan myös hyvistä ja huonoista viljavuosista. Toisinaan tuli kato tai saapuivat heinäsirkat: »Matoja on valtavasti. . . heinäsirkat vaivaavat. . . elukat syövät pellon ja lopun vievät varkaat. . . sitten saapuu jokirantaan kirjuri, joka määrää paljonko sadosta pitää antaa veroksi.» Mutta

toisaalta: seinämaalausten ihmiset näyttävät iloisilta, he kantavat suuria lyhteitä ja jyväkeot ovat korkeita. Tästä syystä egyptiläiset alistuivat valtion holhoukseen, työjohtajien komentoon ja kirjurien kopeuteen. Niili antoi tulvan ja maa sadon, ja elämä oli vakiintuneempaa ja turvallisempaa kuin ennen.

### Lyhyesti

#### Vanha egyptiläinen naisenpuku

- Niili oli Egyptin »elämän virta».
- Sen tulvat tekivät maanviljelyn tuottavaksi.
- Maanviljelyn ansiosta asutuksesta tuli kiinteää
- Maanviljelyn eri vaiheet kehittivät yhteistyötä.
- Maanviljelyn ansiosta Egyptistä kehittyi yhtenäisen valtio.



maanviljely edellytti paikallaan asumista, ja näin asukkaat olivat myös esivallan helposti tavoitettavissa esim. veronmaksua varten. Egyptissä tämä tuli korostetusti esiin, koska maanviljelyyn ja asumiseen soveltuva maa-alue oli paikoitellen vain muutamien kilometrien levyinen Niilin kummallakin puolella. Lisäksi virta oli erinomainen kulkutie, joten alamaisia oli helppo valvoa. — Etsitään sivulta 21 tietoa siitä, miten sato jaettiin. (Kolmasosa viljelijälle, papistolle ja kuninkaalle.) — Miksi papisto sai kolmasosan sadosta? (Uskottiin, että papiston asema jumalien ja ihmisten välillä

oli merkittävä viljan kasvu.) — Miksi kuningas sai kolmasosan? (Kuningas, farao, oli itse asiassa jumala, ja maaperä, Egypti, kuului hänelle.) — Millaisia sadot edellä kerrotun perusteella ovat olleet? (Hyviä, koska jo kolmasosa riitti talonpojan ja hänen perheensä elämiseen.

**Omatoimikirja:** Tehtävät 6 ja 7 oppilaat voivat tarkastaa myös toisiltaan.



## 2/II Pyramidit — portaat taivaaseen

Vuosittain käy Egyptissä paljon matkailijoita ihailemassa 5 000 vuotta vanhoja pyramideja. Jo muinoin pyramidit luettiin yhdeksi maailman seitsemästä ihmeestä.

Pyramidit ovat kuningashautoja. Aluksi Egyptin farot haudattiin pienehköihin

kivihautoihin, mutta myöhemmin ryhdyttiin rakentamaan suuritöisiä pyramidihautoja. Mahtavimmat ovat Gizen pyramidit Kairon lähellä. Niistä suurin, farao Kheopsin pyramidi, on ollut 147 metriä korkea, ja rakennukseen on käytetty yli kaksi miljoonaa kivipaat-

ta, joista jokainen painaa yli 2,5 tonnia, monet jopa 50 tonnia. Kun pyramidien rakentaminen päättyi — työn käytyä ehkä kohtuuttoman kalliiksi — ruvettiin faraoita hautaamaan Kuningasten laakson luoliin, Niilin yläjuoksulle.

Kaikki pyramidit ovat Niilin länsirannalla. Aurinko laskee länteen, ja lännessä oli egyptiläisten kuoleman valtakunta. Juhlallisessa saattossa kuolleen kuninkaan ruumis kuljetettiin Niilin poikki joen rannalla olevaan temppeliin. Siellä ruumis palsamoitiin. Tempelistä johti pyramidin edustalle käytävä. Käytävää pitkin kuninkaan mummio kuljetettiin pyramiditemppeliin, jonka edessä kohosi hohtavanvalkoinen pyramidi. Sen huipussa näkyvä maailma näytti yhtyvän näkymättömään; pyramidi oli kuin »portaattaiavaaseen».



*Kuninkaan viimeinen matka Niilin länsirannalle, kuoleman maahan.*

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, mitä pyramidit ovat.

**Toteutus:** Useimmat ihmiset tietävät Egyptistä vain pyramidit. Niiden kokoa lienee mahdotonta täysin sanoja ja kuvien selittää; voimme kuitenkin yrittää havainnollistaa niiden valtavuutta.

Tässä yhteydessä ei ole vielä syytä syventyä palsamointiin ja kuolemanjälkeiseen elämään, koska näihin asioihin perehdytään kappaleessa 4/II.

Pyramidin rakennetta voidaan tarkastella sivun 23 ku-

vasta. Useimmat oppilaat ihmettelevät pinnan epätasaisuutta. Alun perin pyramidin pinta päällystettiin valkoisella tai vaaleanpunertavalla, kiillotetulla kalkkikivellä, joten »portaattaiavaaseen» on todella sopiva ilmaus. Khufun pyramidin korkeutta voidaan verrata kotiseudun rakennuksiin (kerrostalona se olisi noin 40-kerroksinen); sivulla 25 sitä verrataan Helsingin Olympiastadionin torniin. Rakentamistyöhön liittyy useita ongelmia. — Miten suurimmat lohkarit on saatu kuljetetuksi paikoilleen? (Egyptissä ei vielä noihin aikoihin käytetty hevosia) Pyramidin mitat



Kairo on kasvanut kiinni Gizen kolmeen suureen pyramidiin. Pyramideja peitti vielä 500 vuotta sitten hiotuista kalkkikivistä tehty pääty. Sitten kivet irrotettiin ja käytettiin rakennustarpeiksi. Tämän pyramidin huipussa on vielä jäljellä vanhaa päältäystä.

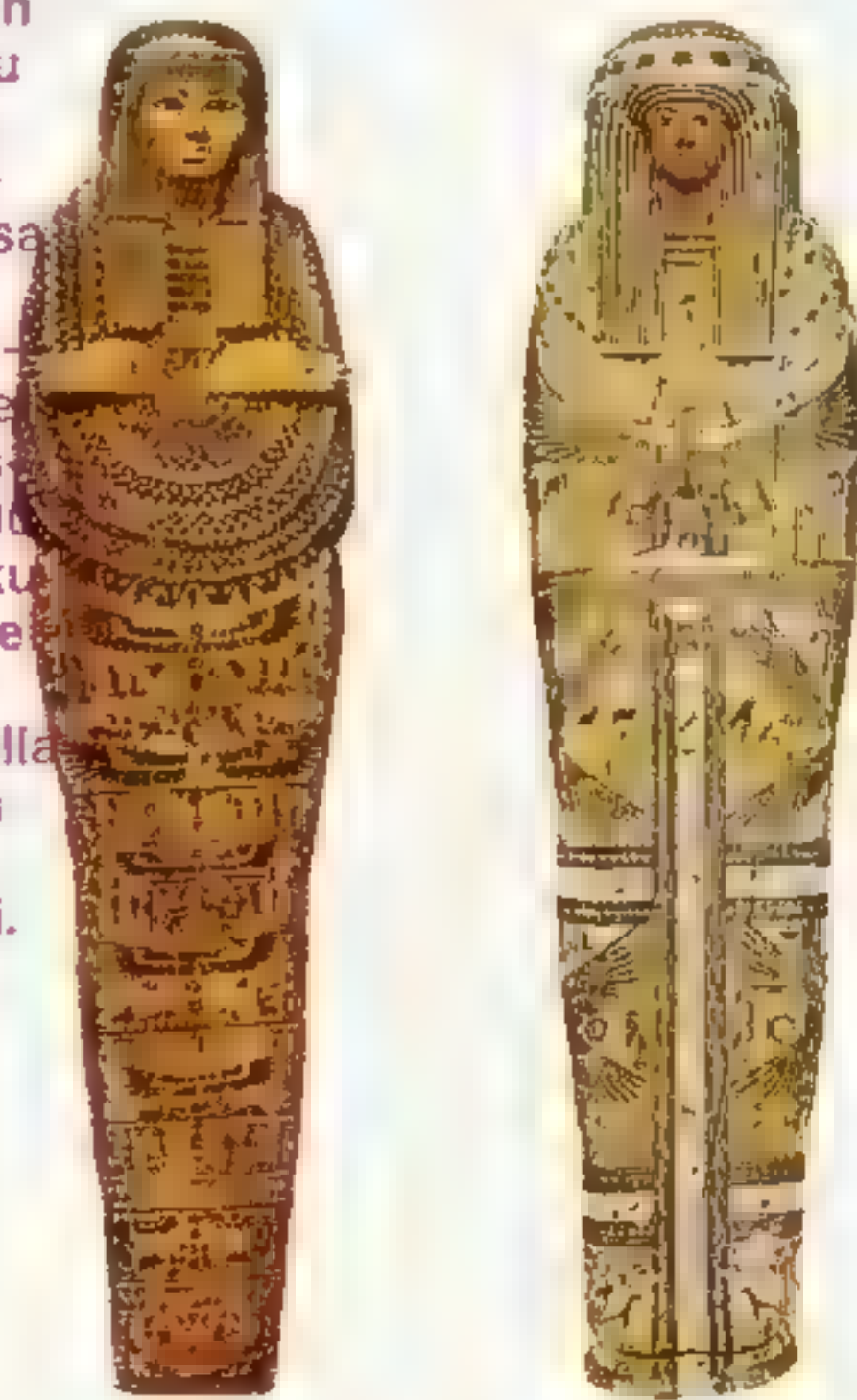


Gizen toiseksi suurin pyramidi, joka on ollut 135 m korkea.

Kuninkaan hautakammio oli syvällä pyramidin sisällä. Siellä palsamoitu ruumis lepäsi sisimmässä useista sisäkkäisistä arkuista ympärillään kaikkea sitä, mitä kuolleen arveltiin tarvitsevan kuoleman valtakunnassa, mm. nukkeja, jotka esittivät palvelijoita, sotilaita, leipureita, karjaa. Egyptiläisten käsityksen mukaan kuolemanjälkeinen elämä oli hyvin paljon oikean elämän kaltainen, paitsi että uusi elämä kesti ikuisesti. Sen takia vainajan ruumis palsamoitiin, ja sen takia pyrami-

Vasemmanpuoleinen arkku on valmistettu Ammon-Re-jumalan papittarelle 1600-luvulla eKr. Koristeissa on Horus-haukkoja. Samoin haukkoja on oikeanpuoleisessa ns. sisäarkussa, jolla on ikää 3200 vuotta. Muumioarkkuja käytettiin vielä meidän ajanlaskumme alkuun. Hellenistisellä kaudella kasvokuva pyrittiin tekemään vainajan näköiseksi.

Kaksi eriaikaista muumioarkkua. Vuosituhansien kuluessa niiden koristelu vaihteli hämmästyttävän vähän.



Arvellaan, että muumioarkkujen kuvioinnissa on ikonitaiteen perusta.

23

ovat erittäin tarkat, sivut yhtä pitkät, kulmat yhtä suuret jne. Jos laskemme, että Khufun pyramidiin tarvittiin 2 milj. kivenlohkareita ja työ kesti 20 vuotta, oli joka vuosi asetettava paikoilleen keskimäärin 100 000 lohkareita. Jos työssä oli keskimäärin 10 000 miestä, tuli jokaisen osaksi vuodessa 10 lohkareita. On kuitenkin muistettava, että lohkarit olivat yli 2,5 tonnin painoisia, joten vuodessa tuli yhtä miestä kohden noin 25 000 kg kiveä. Eipä tuosta tule kuin 69,5 kg päivässä, jos työskentelee 360 päivää vuodessa. Uskomatonta! Kaikki tämä käy hiukan ymmärrettävä-

mäksi, kun muistamme, että farao ei ollut egyptiläisille ihminen vaan jumala ihmisen hahmossa. Vaikka pyramidit tuntuvat kohtuuttomilta rakennelmilta ihmisten haudoiksi, ne eivät ole välttämättä kohtuuttomia jumalille. Ihmisille ja jumalille mitataan eri mitoilla. »Näin on ollut ja näin on aina oleva», kuten Mika Waltari asian ilmaisi romaanissaan Sinuhe Egyptiläinen.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 6 piirrosta oppilaat voivat verrata toistensa piirroksiin.



... ja sfinks. Mennossa.  
Egyptin muinaisessa  
pääkaupungissa.

dit temppeleineen ja sfink  
seineen tehtiin kivistä. Pyra-  
mideja vartioivat sfinksit,  
suuret eläinveistokset, joilla  
oli kuolleen kuninkaan kas-  
vot ja kissan vartalo.

Kreikkalainen historioitsi-  
ja, joka näki pyramidit  
2 000 vuotta niiden rakenta-  
misen jälkeen, kertoo, että  
Kheopsin suurta pyramidia oli  
jatkuvasti rakentamassa  
10 000 miestä 20 vuoden  
ajan. Suurin osa rakennus-  
miehistä oli tavallisia talon-  
poikia. Heille pyramidin ra-  
kentaminen antoi työtä  
monta kuukautta kestäväenä  
tulvakautena. Egyptiläisen  
käsityksen mukaan farao oli  
jumala, mutta myös kansan-  
sa isä, jonka piti huolehtia  
lastensa hyvinvoinnista. Py-  
ramidien rakentaminen oli  
siis eräänlaista työttömyys-  
työtä, josta miehet saivat  
palkakseen ruoan ja vaattei-  
ta.

Pyramidien rakentaminen  
on ollut suunnaton yritys  
egyptiläisille, sillä heidän ai-  
noat työkalunsa olivat köy-  
det, kanget, puiset kelkat ja  
kivi- tai pronssivasarat.  
Egyptiläiset eivät vielä silloin  
tunteneet rautaa, eivätkä  
osanneet käyttää edes pyö-  
rää tai nostureita.



### Lyhyesti

- Pyramidit ovat luultavasti kuningashautoja.
- Ne on rakennettu 5000 vuotta sitten.
- Suunn pyramidi on 147 m korkea

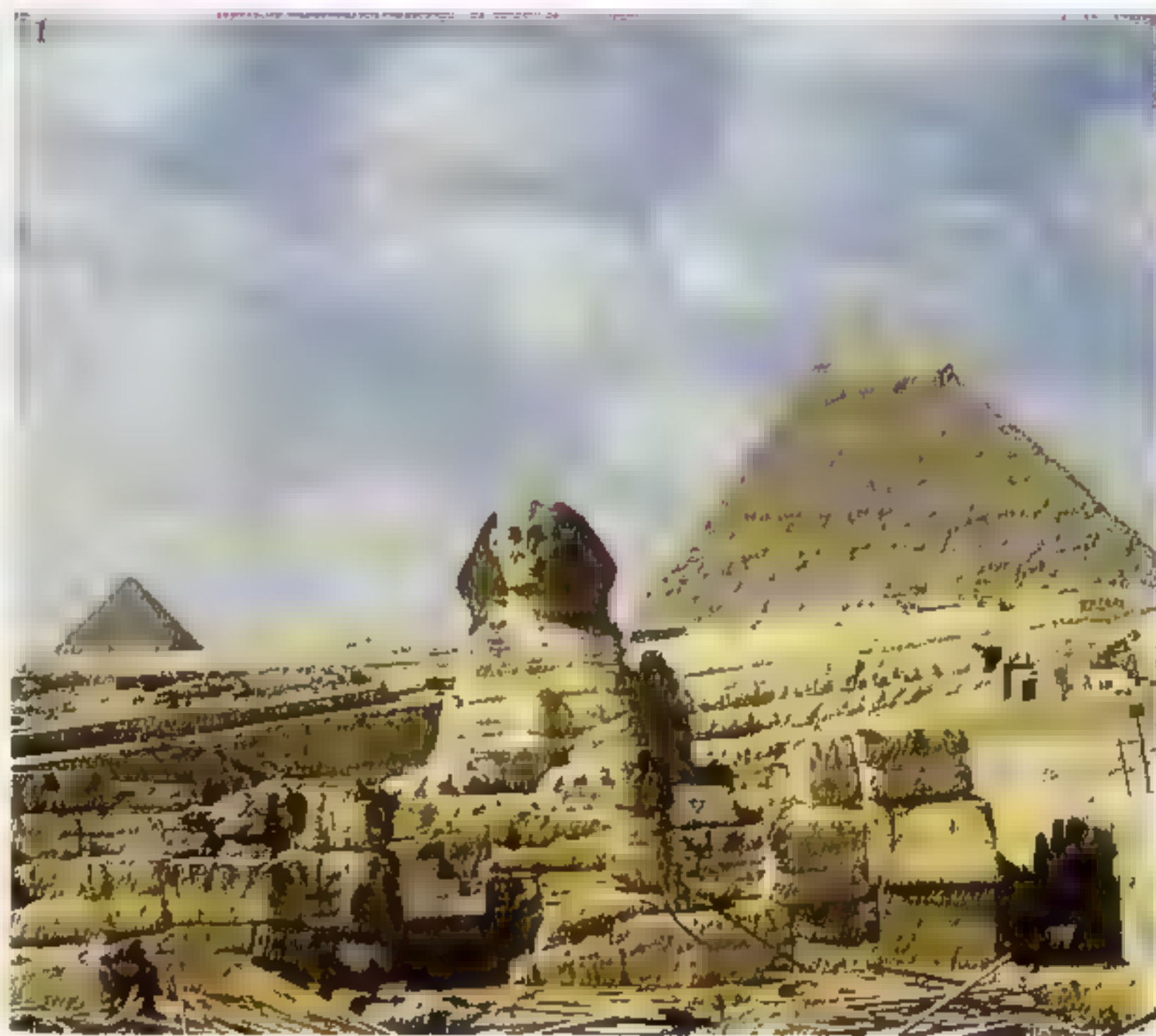




## Pyramidit luultua ontompia

Japanilaiset tutkijat ovat vuonna 1987 tutkineet pyramidiin sisäosia sähkömagneettisten värähtelyjen avulla. Tutkijaryhmän johtajan mukaan he ovat löytäneet uusia kammioita viiden tuhannen vuoden ikäisestä Kheopsin pyramidista. »Uskomme, että pyramideissa on enemmän tyhjää tilaa kuin tähän saakka on luultu», hän kertoo. Tutkijat uskovat myös, että ainakaan Kheopsin pyramidissa ei olekaan hautakammioita, vaan koko pyramidi onkin rakennettu vain vainajien kuolemanjälkeisen elämän juhli varten. Näin japanilaisten uusien löytöjen perusteella tekemät päätelmät kumoaisivat vanhoja teorioita pyramidiin tarkoituksesta.

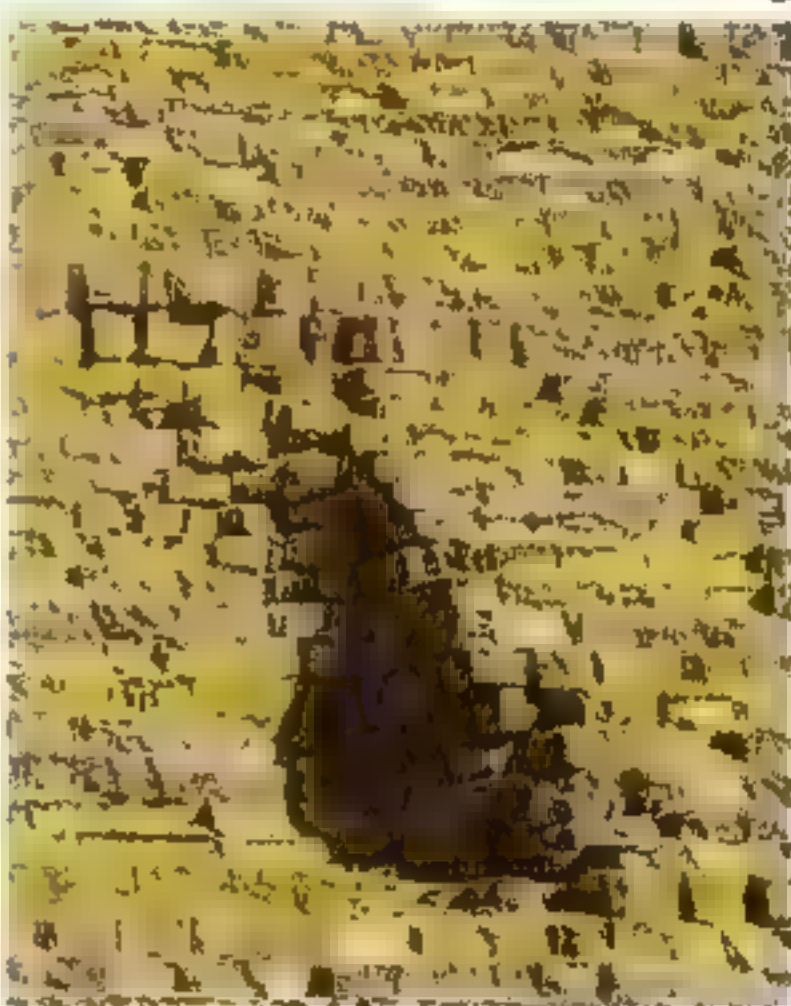
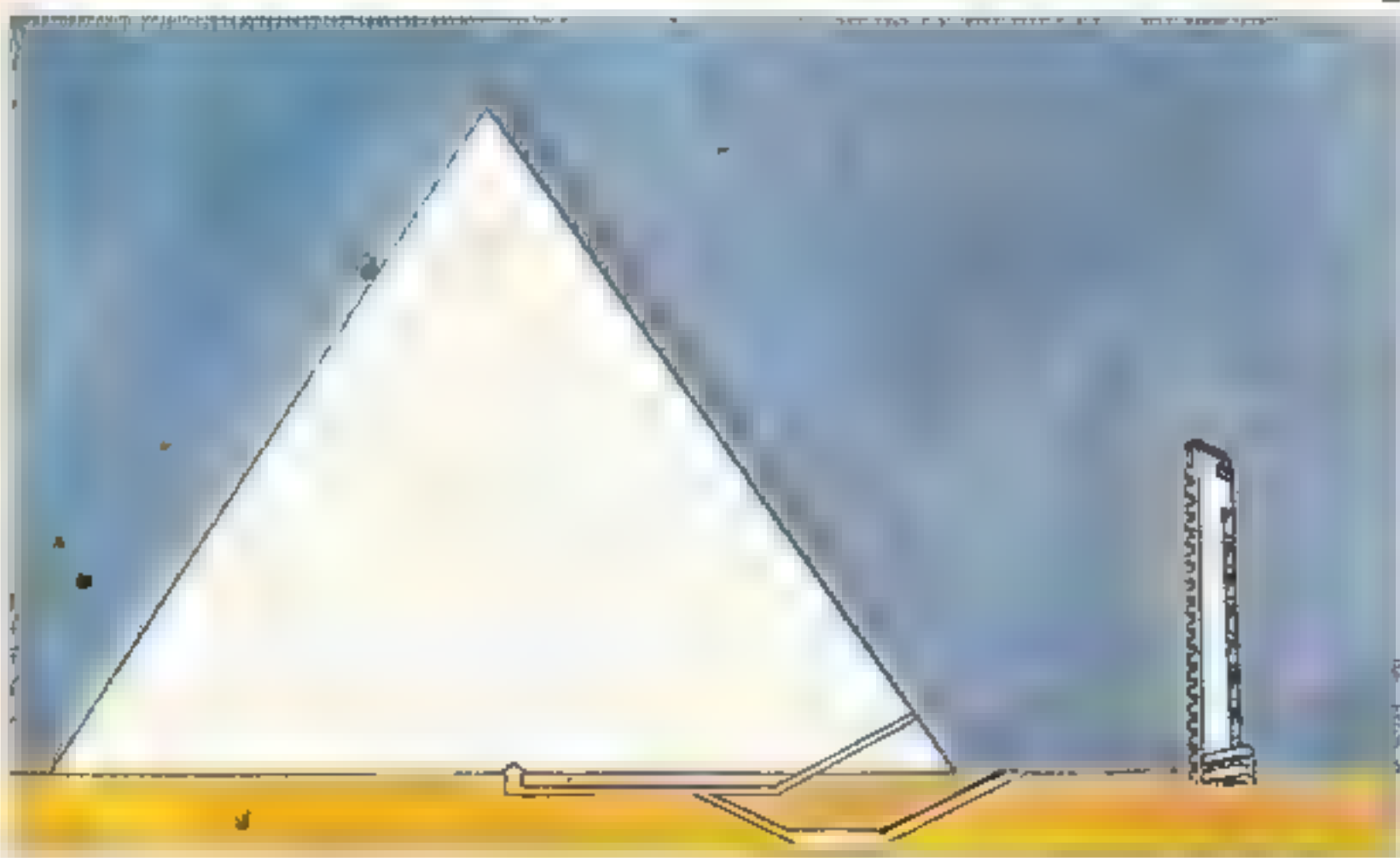
Pyramideilla järjestetään matkailijoille iltaisin valonäytöksiä, joiden tarpeista on kuvan etualalla.



Kheopsin suuri pyramidi verrattuna Helsingin Olympiastadionin torniin.

Yleisnäkymä Gizen pyramidi-alueesta.

Pyramideissa olevat sortumat ja aukot voivat olla myös varkaiden aikaansaamia.



Pyramidissa ei ilmeisesti koskaan ole ollut muumiota. Vrt. oheiseen lukukappaleeseen.

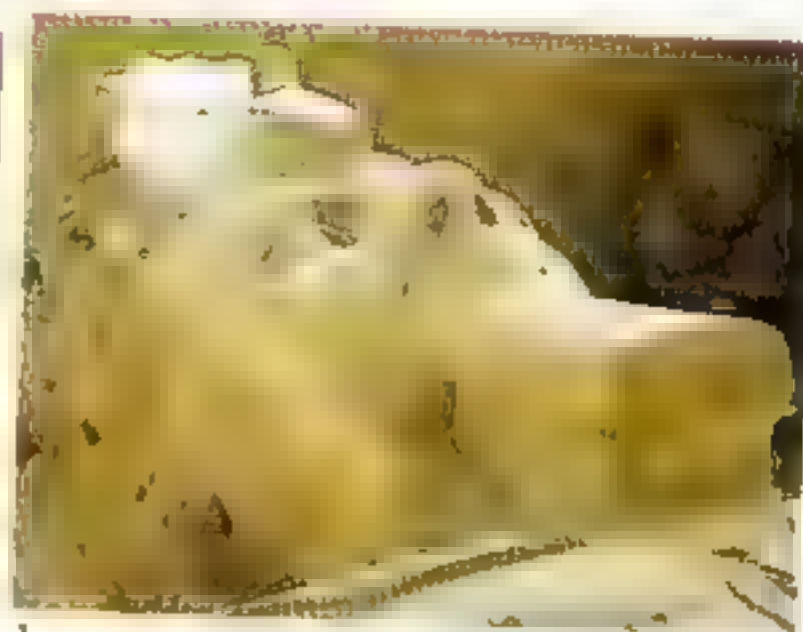


# 3/II Egyptiläinen yhteiskunta

Memfis oli Ala-Egyptin ja vanhempien valtakuntien aikana koko Egyptin pääkaupunki. Memfilissä on kuitenkin tämä Ramses II:ta esittävä, alkujaan yli 13 metriä korkea veistos. Sen kaksoiskappale on nykyisin Kairon rautatieaseman edustalla. Sivun 24 sfinks

Maanviljely muutti ihmisten elämän perusteellisesti: ensimmäistä kertaa historiassa ravinto riitti vuodesta toiseen. Mutta maanviljelyllä oli toinenkin, yhtä tärkeä merkitys: viljasato oli niin runsas, että siitä jäi ylijäämää. Tämän ylijäämän keräsivät itselleen kuningas ja papit, ja pieni osa jäi talonpojillekin. Sen turvin he saattoivat vaihtaa perheelleen suolaa ja työkaluja, ehkäpä muitakin tarvikkeita.

Muinaisen Egyptin yhteiskunta oli pyramidin kaltainen. Sen huipulla oli kuningas, joka oli jumala, kaikki muut olivat alamaisia. Alimpana olivat talonpojat ja orjat.



1 Farao Ramses II:ta esittävä veistos. Kuvasta voi erottaa nahkahihnan, jolla tekoparta pysyi paikoillaan.

## Kuningas — farao

Egyptiläisten käsityksen mukaan kuningas oli jumala; hän oli aurinkojumala Ren poika.

Egyptin kuningas istui val-

taistuimella, ja hänen tunnuksinaan olivat kruunu, valtikka ja ruoska. Valtaistuinta, kruunua ja valtikkaa ruvettiin käyttämään kuninkaiden tunnuksina myöhemmin kaikkialla Euroopassa; esikuvana lienevät olleet juuri Egyptin kuninkaat. Korkeiden virkamiesten ja ulkovaltojen lähettiläiden tuli lähestyä kuningasta kunnioittavasti. Egyptissä tämä tarkoitti sitä, että heidän piti ryömiä kuninkaan luo ja suudella maata hänen edessään. Kun farao halusi osoittaa erityistä suosiota jollekin vieraistaan, hän salli tämän suudella maan asemesta hänen jalkaansa. Myöhemmin kuninkaan edessä mateleminen korvattiin syvillä kumaruksilla.

Koska kuningas oli jumala, hänen velvollisuutensa oli huolehtia kansastaan. Kuninkaalle kuului muutoinkin kaikki valta: hän oli myös ylin pappi, tuomari ja sotapäällikkö.



2 Keskellä kuvaa Karnakin temppelihallin ennallistus, sen molemmien puolin pylväitä: vasemmalla farao uhraa lootuksen kukkia Amonille, oikealla kuningas Amenhotep III ja jumaltar Harthor. — Huomatakaa ihmishahmot.

Karnakin temppeli. \*Temppelit olivat loistavan värikkäitä Theban suuruuden aikana», toteaa vanha tietokirja. Vasemmalla ja oikealla temppelin pylväitä.

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan muinaisen Egyptin yhteiskunnasta

**Toteutus:** Kerrataan, miksi maataloudesta elävien ihmisten keskuudessa muodostuu helpommin yhteiskunta kuin pyyntielinkeinoista elävien keskuudessa. (Pysytään samoilla asuinsijoilla, vuotuista toimeentuloa on esivallan helppo valvoa, asukastiheys on hyvillä alueilla melko suuri.) Miten asutus oli sijoittunut Egyptissä? (Niilin molemmille rannoille, suhteellisen kapealle vyöhykkeelle.) Egyptiläisen yhteiskunnan rakennetta voidaan havainnollistaa

tekstin mukaisella, tauluun piirretyllä pyramidilla, jonka huipulta lähdetään alaspäin. Kun Egyptin osalta puhutaan faraosta, kuninkaasta, tulee tehdä selväksi hänen erikoisaisemansa. Farao oli jumala eikä ihminen, kuten tähän saakka historiassa tapaamamme kuninkaat.

Faraon korkeista virkamiehistä voidaan muistella uskonnon yhteydessä mainittuja juomanlaskijoita ja unienselittäjiä. Yhteiskunnan hallitseminen ei tietenkään sujunut näiden virkamiesten toimin, vaan muitakin tarvittiin. Paitsi että Egyptin kirjurit tekivät tärkeää työtä maansa hallinnolle, he ovat olleet suureksi avuksi historiantutkimukselle, koska





3 Ilmeikäs monituhatuotinen puuveistos faraon virkamiehestä.

### Papisto ja virkamiehet

Kansa uskoi, että kuningas määräsi myös tulvan tulon. Todellisuudessa papisto kertoi kuninkaalle koska tulva oli tulossa. Papit olivat perillä vuodenaikojen vaihtelusta ja hallitsivat kalenterin käytön.

Korkeita virkamiehiä oli vähän. He toimivat kuninkaan avustajina hovissa tai maaherroina eri puolilla maata. Sen sijaan alempia virkamiehiä eli kirjureita oli Egyptissä paljon. He pitivät kirjaa viljasadosta ja viljavaroista. He laativat kuninkaan kirjeet ja merkitsivät muistiin tapahtumia.

### Käsityöläiset ja kauppiat

Käsityöläisten palveluksia tarvitsivat varsinkin kuningas ja papisto. He koristivat hallituspalatsit, pyramidit ja temppelit. Rakennusmiesten

Israelilaiset olivat yksi Egyptin monista kansallisuuksista. Lampaiden kasvatusta on edelleen tärkeä elinkeino nykypäivän egyptiläisille.

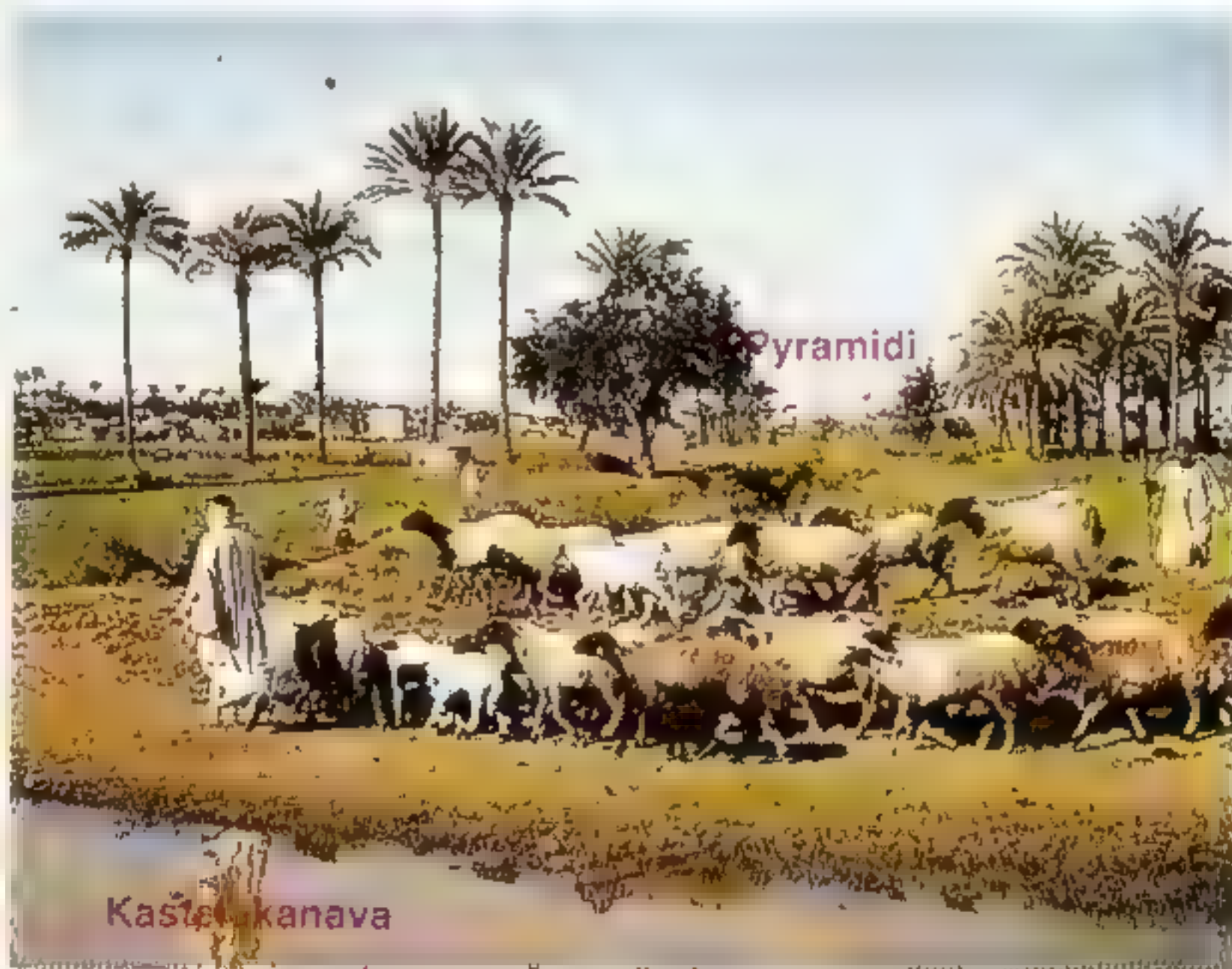


4 ten elämästä. Kuvan tyttö on Egyptiläistyttö esittää, miten muinoin jyvistä hierrettiin kivilä jauhoja

henkilö kuvaelmasta, jossa kerrotaan viljankorjuun ja ruoanvalmistuksen vaiheista.

lisäksi tarvittiin koristemaalareita, kuvanveistäjiä, kupari-, hopea- ja kultaseppiä, laivanrakentajia, köydenpunojia jne.

Samaan yhteiskuntaluokkaan käsityöläisten kanssa kuuluivat kauppiat. He toivat aasikaravaaneilla kuparua, kultaa ja norsunluuta etelästä ja setripuuta laivoilla Palestiinasta.



heidän kirjoituksiaan on säilynyt. Taulupiirroksien voi merkitä virkamiehiä kahteen tasoon.

Kirjan Egyptiä käsittelevien kappaleiden kuvista löytyy paljon käsityöläisten töitä. Käsityöläisiä tarvittiin paljon myös siksi, että ei ollut teollisuutta, joka olisi syytänyt tavaroita suuria määriä kuten nykyaikana. Kauppiain vienti-tavaroista lienee vilja ollut tärkeimpiä. Useimmista kirjas-toista löytyy upeita kuvateoksia, joissa on kuvia egyptiläisistä esineistä. Jollekin oppilaalle voi antaa tehtäväksi täl-laisten kirjojen tuomisen kouluun sopivaksi päiväksi. (Me-netelmää voi käyttää kaikissa oppiaineissa. Oppilaat ovat

yllättävän kiinnostuneita tämänkaltaisista tehtävistä.) Pyramidin alimmaksi ja suurimmaksi osaksi jäävät (muuta ryhmiä kannattamaan) talonpojat. Heidän elämästään on jo puhuttukin. Valitettavan usein historiassa, kuten nykypäivänkin elämässä, näiden »maan hiljaisten» elämä unohtuu »tärkeimpien» ihmisten taustalle. Talonpoikien elämä on jatkunut lähes muuttumattomana nykypäiviin saakka. Taulupiirros pyramidimaisesta Egyptin yhteiskunnasta kannattaa kerrata seuraavan tunnin alussa, ehkä koko luvun lopussakin.





Kuvan esikuvina ovat olleet egyptiläiset seinämaalaukset, joissa on kuvattu lasten leikkimäisiä tilanteita. Kuvassa on ollut suutaan aukova, puusta tehty krokotiili.

## Talonpojat

Yhteiskuntaluokista suurin oli talonpojat. Yhdeksän kymmenestä egyptiläisestä oli talonpoikia.

Talonpojilla oli vähän oikeuksia. Heillä oli lähestulkoon pelkkiä velvollisuuksia.

Talonpoika asui perheineen pienessä savesta tehdystä mökissä lähellä jokea. Ilman talonpoikien uurastusta Egyptistä ei koskaan olisi tullut valtiota. Talonpojat olivat yhteiskunnan vankka ja laaja perusta.

Vanhon seinämaalauksen mukaan tehtyjä piirroksia egyptiläisten lasten leikeistä

Tytön nukke on löydetty mummiohaudasta.

6



## Lyhyesti

- Egyptin yhteiskunta oli pyramidin kaltainen.
- Huipulla oli kuningas eli farao, jota pidettiin jumalana.
- Papit ja virkamiehet olivat hänen välttämättömät apulaisensa
- Yhdeksän kymmenestä egyptiläisestä oli talonpoikia.



## Farao Tutankhamen

Monet pyramidit ja muut kuningashaudat on ryöstetty jo vuosituhansia sitten. Kuningasten laaksosta löytyi kuitenkin vuonna 1922 koskematon hauta, joka oli kuulunut farao Tutankhamenille. Hänen hallituskautensa kesti vain kuusi vuotta. Tutankhamen ei siis ehtinyt saada paljoa aikaan, vallan kun hänestä tuli farao jo yhdeksänvuotiaana. Tutankhamenin haudan perusteella voi kuitenkin aavistella, millaisia kuninkaiden haudat ovat olleet.

Tutankhamenin haudan löytäminen oli suuri sensaatio, josta koko maailman lehdistö oli kiinnostunut. Lehdet kirjoittivat hautalöydöstä kuukausien ajan.

Kun hauta avattiin, sen huoneista löytyi yli 3 000 esinettä. Ne luetteloidtiin ja siirrettiin Kairon museoon. Kauneimmat niistä esiteltiin lehdistölle.

Eräs tutkijoista kuvasi Tutankhamenin hautaa näin: »Silmiämme kohtasi uskomaton näky, joka oli kuin satua, kuin jonkin suuren säveltäjän unelma oopperan kulissientakaisesta maailmasta. Vastapäätä oli kolme kuninkaallista vuodetta ja koko huone täynnä arkkuja, lip-paita, alabasterimaljoja ja kultakoristeisia tuoleja. Sin-

28 Opetus tiivistettynä. pohjimmitaan ihminen on vuosituhansien aikana muuttunut perin vähän.

Lukukappaleessa kerrotaan eräästä historiantutkimuksen suurelle yleisölle tutusta löydöstä; vaikuttavan kuvauksen löydöstä voi lukea oppilaille Grimbergin Kansojen historiasta, osa 3

**Omatoimikirja:** Tehtävän 3 kruunu ei muistuta yleistä mielikuvaa kruunusta; se on kuitenkin kuninkaiden vallan vertauskuvana olevan »päähineen» yleisnimi. Tehtävässä 6 oja ja farao eivät kai ole ammatteja. Tämän voi oppilaille sanoakin



3000 2000 1000 1 1000 2000

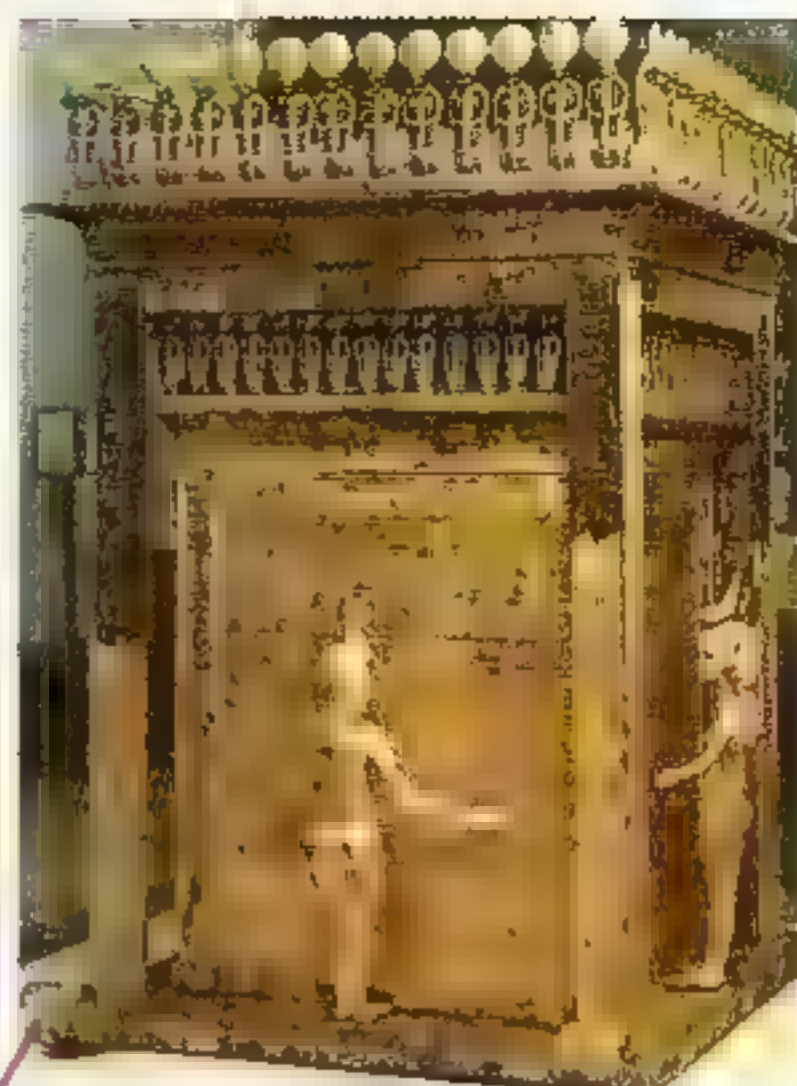


Tutankhamen  
haudataan 1350 eKr.

Hauta löyde-  
tään 1922

Suomen kivikausi päättyy 1500 eKr.

Tutankhamenin  
tunnetuin, kullasta  
tehty kuolonnaamio;  
nykyisin Kairon  
museossa.



2  
Samassa museossa säilytetään  
Tutankhamenin »vaatekaappia».

Tutankhamenin valtaistuimen  
koristelua

3

ne oli todella koottu kaikki  
faraon rikkauudet, faraon, jo-  
ka oli kuollut 3 250 vuotta  
sitten. Kirkkaassa valaistuk-  
sessa, taustana valkoinen  
kalkkikiviseinä, väreilivät esi-  
neiden värit pehmeinä —  
ruskean, keltaisen, sinisen,  
meripihkan, kullan, punai-  
senruskean ja mustan yhdis-  
telminä.»

Mutta Tutankhamenin  
aarteet eivät loppuneet tä-  
hän. Vaikuttavin oli hänen  
oma kuolinvuoteensa, nelin-  
kertainen muumioarkku,  
joista sisin arkku oli täyttä  
kultaa. Kuninkaan muumio  
oli huolellisesti kiedottu kää-  
rinliinoihin. Muumion kas-  
voja peitti kaunis kultainen  
naamio. «



Kaappi on päällystetty kultalevyillä, ja kullattuja ovat  
myös sen veistokset ja muut koristeet. Kulta-levyissä  
on kohokuvia, ilmeisesti Tutankhamenin elämästä.

Valtaistuin on koristettu kullalla, jalokivillä, värillisel-  
lä lasilla ja faianssilla. Selkänojan korkokuvassa ku-  
ningas istuu pehneillä valtaistuimellaan ja hänen puolel-  
laan on ojentaa hänelle juomamal-  
jaa. Heidän ympärilleen näkyy aurinko, jonka säteet  
lonevat elämän vertauskuvia, päättyväthän ne »siu-  
naaviin» tai auttaviin kämmeniin.



## 4/II Egyptin uskonto ja tiede

Egyptiläisten uskonto perustui näkemykseen, että kaikki, mikä maailmassa tapahtui, tapahtui jumalien tahdosta. Egyptiläisillä oli satoja jumalia. Osa niistä oli yhteisiä, eräät vain kylien omia jumalia. Vain kuningas saattoi suonttaa tarvittavat uskonnolliset menot ja välittää kansan rukoukset muille ju-

malille. Tärkein jumala oli Re, auringonjumala. Lähes yhtä tärkeä oli Osiris, joka määräsi viljan kasvusta. Seth oli kuivuuden, kuoleman ja pahuuden jumala. Hän vihasi Niilin laakson vehreyttä.

Jotkut Egyptin jumalat muistuttivat ihmistä, jotkut eläintä ja joku jumala oli ihmisen ja eläimen yhdistelmä.

### Kuolemanjälkeinen elämä ja palsamointi

Egyptiläiset uskoivat kuolemanjälkeiseen elämään. Maallisen elämän loputtua kuolleen piti vastata Osiriksen kysymykseen, mitä pahaa hän oli elämänsä aikana tehnyt. Kuollut vastasi: »En ole tehnyt pahaa ihmisille, en ole kohdellut huonosti eläimiä, en ole pilkannut jumalia.» Tämän jälkeen Osiris pani vainajan sydämen vaakaan tutkiakseen, oliko tämä puhunut totta. Vaaka ratkaisi, pääsiko kuollut »ihanaan lanteen» vai joutuiko hän tuomarien tuomittavaksi.

Ruumiin piti säilyä ikuisesti, jotta sielu, ihmispäinen lintu, voisi vierailla elävien maailmassa olevassa haudassa. Ruumis saatiin säilymään palsamoinnin avulla. Monet egyptiläiset alkoivat jo lapsena kerätä varoja omia hautajaisiaan ja palsamointiaan varten.



Egyptiläinen koru, josta voi erottaa mm. Horus-haukan siivet ja egyptiläiselle niin tärkeän »pyhän pillerinpyörittäjän», Scarabaeus sacer -hyönteisen.

**Tavoite:** Oppilas saa pääpiirteisen kuvan muinaisen Egyptin uskonnosta ja tieteistä.

**Toteutus:** Aluksi voidaan todeta, kuinka useimmissa uskonnoissa jumala tai jumalat vaikuttavat ihmisten jokapäiväiseen elämään. Erilaisin palvelusmenoin, rukouksin ja uhrein pyritään »lepyttämään» jumalia suosiollisiksi. Useissa uskonnoissa on useita jumalia (nykyisistä valtauskonnoista etenkin hindulaisuudessa). — Oliko muinaissuomalaisten uskonnossa yksi vai useita jumalia? (Useita.) —

Mitä niistä muistatte nimeltä? (Ukko, Pellon Pekko, Ahti, Tapio...)

Maatalousyhteiskunnassa, kuten Egyptissä, auringonjuman johtava asema on ymmärrettävää. Kosteus, valo sekä lämpö antoivat viljelysten kasvun. Ilmeisesti Egyptin luonnonoloista muodostui jumalapari Osiris — Seth, vehreä Niilin laakso — kuiva autiomaa (jonne sinnekin aurinko paistoi mutta jossa ei kuitenkaan mikään kasvanut). Kuolemanjälkeiset tapahtumat ovat aina askarruttaneet ihmisiä. Egyptin yhteiskunnassa kuolemanjälkeinen, ikuinen elämä



Kuningatar Nefertitin puoliso oli »kerettiläiskuningas» Akhnaton, joka yritti tehdä aurin-gosta egyptiläisten ainoan ju-malan. Akhnaton epäonnis-tui, niin kuin Mika Valtarikin kertoo Sinuhessaan.



2

Egyptin kuningatarta Nefertitiä esittävä veistos; veistoksen kauneuden ja sen enkoisen muodon vuoksi se on yksi maailman kopiaidummista taideteoksista. Nefertiti oli farao Ekhnatonin puoliso ja eli 1300-luvulla ennen ajanlaskumme alkua.

•Palsamoinnin aikana papit lukivat pyhiä tekstejä. Muumio laskettiin tämän jälkeen arkkuun, jonka kanteen maalattiin usein vainajan kasvopiirteet. Vain kunin-



3

kailla ja kaikkein korkeim-milla virkamiehillä oli varaa useampiin sisäkkäisiin ark-kuihin.

Papit balsamoimassa Muumioitavan sisäelimet suljettiin etualalla näkyviin ruukkuihin.

tuli useiden säilyneiden tietojen mukaan hyvinkin tärkeäksi. Kuolemanjälkeisen elämän järjestelyihin käytettiin omaisuuksia. Tässä yhteydessä kertautuu useita edellisten kappaleiden asioita. On muistettava huomauttaa, että useimmat egyptiläiset (= tavallinen kansa) kuolivat ja maatuivat autiomaan hiekkaan jättämättä minkäänlaista jälkeä. Säilyneet haudat ja niiden esineet ovat useampituhatvuotisen rikkaan kulttuurin hautaustapojen »jäävuoren huippu».

Meillä tunnetuin muinaisen Egyptin lääketieteen edusta-

ja on epäilemättä Sinuhe. Tuota Waltarin erinomaista romaania voi lukea oppilaille useissa yhteyksissä. On kuitenkin syytä muistaa, että se on kirjoitettu, paitsi historiantutkimuksen tulosten, myös kirjailijan oman mielikuvituksen varassa. Matematiikan alalla egyptiläisillä oli myös melkoiset perustiedot; ilman geometrian taitoja olisi jo pyramidien rakennustyössä tullut eteen useita ratkaisemattomiakin ongelmia. Heidän laskutaitonsa on kaiketi ollut hyvin käytännöllistä laatua. Tässä yhteydessä voi ottaa esiin Egyptin taiteista ainakin kuvataiteet. Oppilaat voivat kertoa vai-





4

Egyptiläisten monia jumalia

**Anubis, hämärän sakaalipäinen jumala. Anubis keksi palsamointimenot ja oli nuden valvoja.**

### Tieteet

Lääketiede kehittyi, koska egyptiläiset oppivat palsamoinnin avulla tuntemaan ihmisen ruumiinrakennetta. He pystyivät määrittämään joitakin sairauksia ja jopa tekemään pieniä leikkauksia.

Lääkkeinä oli pillereitä, erilaisia juomia ja voiteita. Koska sairastumisen ajateltiin olevan henkien aiheuttamaa, käytettiin hoidossa myös loitsuja.

32



5

Tulvien ennakoimisen takia egyptiläiset tekivät tarkkoja havaintoja tähtitaivaasta. Tästä syystä heillä oli muun muassa tarkka kalenteri. Varsinaisia tähtitieteilijöitä egyptiläiset eivät silti olleet. Yhtä tärkeää kuin kalenterin laatiminen oli en-

nustaminen. Tähtien liikkeitä papit uskoivat näkevänsä enteitä ja onnenpäiviä. Onkin sanottu, että Egyptin pitkästä historiasta ei löydy mitään merkkiä siitä, että maailmankaikkeutta ja luonnon tapahtumia olisi yritetty selittää järjen avulla.

### Lyhyesti

- Egyptiläisillä oli paljon jumalia.
- Tarkein oli auringonjumala Re.
- Egyptiläiset uskoivat elämään kuoleman jälkeen.
- Tämän takia he palsamoivat ruumiita mumioiksi.
- Mumio oli sielun koti.
- Tieteen alalla egyptiläiset edistyivät parhaiten lääketieteessä ja tähtitieteessä.



kutelmiaan niiden tasosta. Lähtökohtana voi pitää vaikka Tutankhamenin kultaista kuolinnaamiota s. 29. Kuten huomataan, egyptiläisten maalaustaidetta säätelivät tiukat »säännöt» (kasvot, lantio, jalat sivulta, ylävartalo edestä). Kuvanveiston ala oli vapaampi (Nefertitin pää s. 31).

**Omatoimikirja:** Tehtävän 2 viivoille voi kirjoituttaa kuvatekstit.



# Kirjurinkoulussa

## 1 Valmista hieroglyfia ja seinämaalaus



1

Kirjurin koulutus kesti monta vuotta, sillä opittavia kirjoitus- ja numeromerkkejä oli paljon. Pojat tulivat kirjurikouluun viisivuotiaina ja lopettivat opintonsa seitsemän vuotta myöhemmin. Oppilaat olivat tavallisesti virkamiesten poikia, ja vain harvoin pääsi talonpojan tai

käsityöläisen lapsi näiden joukkoon. Aluksi pojat saivat opetella kirjoittamaan ja laskemaan raapustamalla kirjoitus- ja numeromerkkejä kalkkikiven sirpaleille. Vähitellen heille annettiin sulakynät ja papyrusrullat. Poikien piti opetella lähes seitsemänsataa kirjoitusmerkkiä

ja satoja numeroita. Koulussa pojat opettelivat myös piirtämään ja maalaamaan. Kirjurin ammatissakin saattoi joutua tekemään seinämaalauksia ja -kirjoituksia. Äidinkieli, historia, maantieto sekä lait kuuluivat poikien lukujärjestykseen.

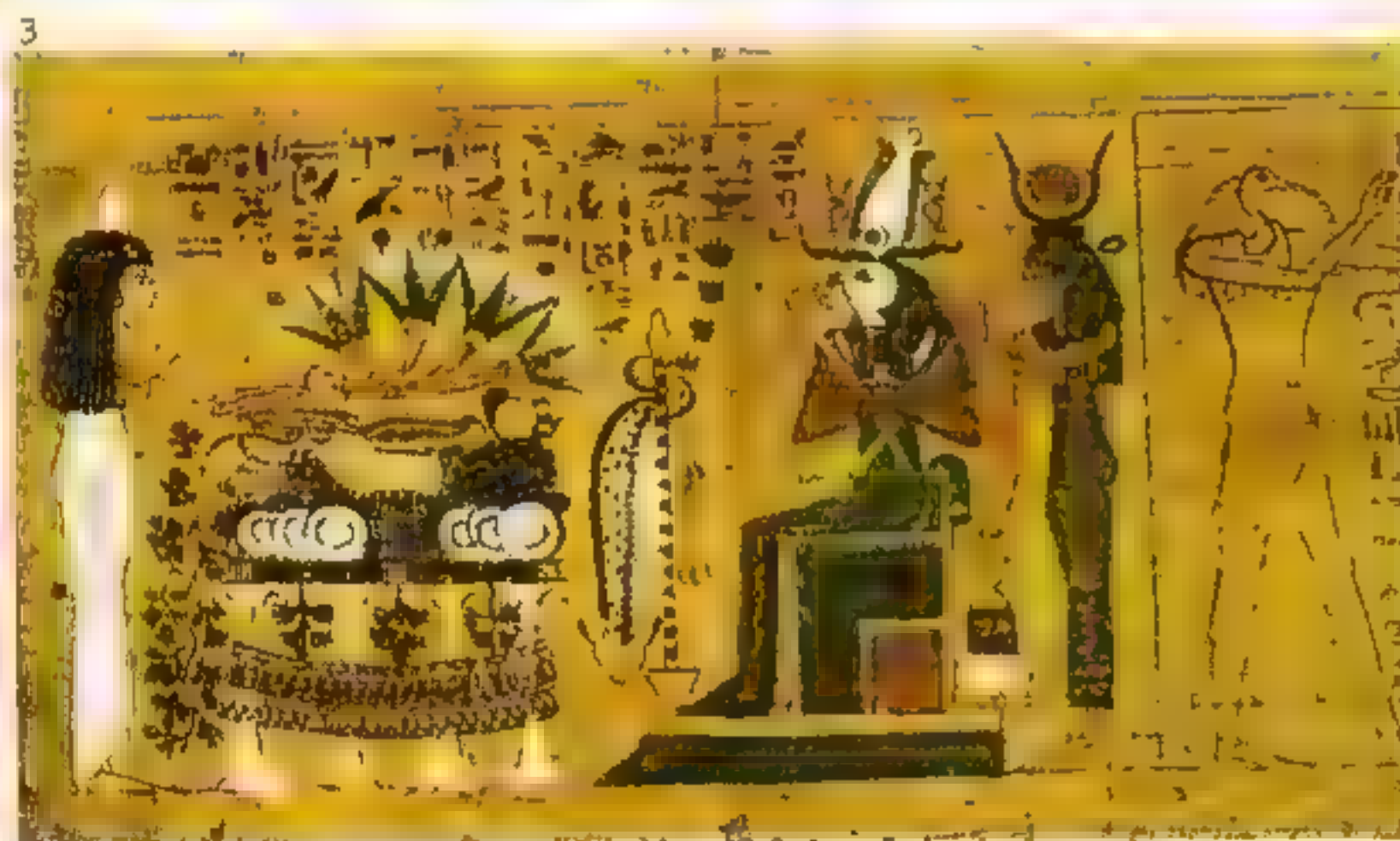


2

Valmis, arvonsatunteva ammattikirjuri.  
**Kirjurin tyypillinen istuma-asento**

Kirjurinkoulun oppilaita innotettiin ahkeruuteen kertomalla talonpojan elämästä: »Lue ja kuule, kuinka sen voi käydä, jonka pitää tulla toimeen maanviljelyllä: Mato on varastanut puolet hänen sadostaan ja loput on ahminut virtahepo. Rotat juoksevat pelloilla, sinne ovat laskeutuneet heinäsirot ja varpuset käyvät varkaissa. Voi kurjaa talonpoikaa!»

Papyruselle tehtyjä maalauksia ja hieroglyfikirjoitusta.



3

Monia papyruskirjoituksia on viime aikoina löydetty niistä kuolinnaamioista, joilla Egyptiin muuttaneet kreikkalaiset korvasivat muumioarkut. Papyrusarkeista valmistettiin kostuttamalla ja liimalla naamioita, jotka sitten maalattiin. Näiden naamioiden purkamisessa käytetyn menetelmän on kehittänyt suomalainen tutkija. Huolellisella työllä naamioista paljastuu kuvan kaltaisia asiakirjoja.



# III HELLEENIEN MAAILMA

- 1/III Helleenit — muinaiset kreikkalaiset
- 2/III Homeros — Ilias ja Odysseia
- 3/III Kreikkalaisten uskonto
- 4/III Kreikan kaupunkivaltiot
- 5/III Persialaissodat — karttakatsaus
- 6/III Ateenan kulta-aika
- 7/III Eurooppalaisen taiteen synty
- 8/III Kreikkalaisessa teatterissa
- 9/III Kreikkalaisia tutkijoita
- 10/III Olympian kisat — ensimmäiset olympialaiset
- 11/III Hellenismi — kreikkalaisten perintö Euroopalle

Meidän aikamme Kreikka käsittää Balkanin niemimaan eteläosan sekä suuren osan sitä ympäröivää saaristoa; sillä on siis selvät rajat.

Antiikin Kreikka, se Kreikka, josta historiassa kerrotaan, oli monessa suhteessa

toisenlainen. Se ei ensinnäkään koskaan muodostanut yhtä yhtenäistä ja selvärajaista valtakuntaa kuten muinainen Egypti tai nyky-Kreikka. Antiikin Kreikka muodostui sadoista kaupunkivaltioista, joita yhdisti yh-

teinen kieli ja yhteiset tavat.

Antiikin kreikkalaiset eli helleenit, niin kuin he itseään nimittivät, olivat eurooppalaisen sivistyksen uranuurtajia. Heidän pikkuvaltoissaan otettiin ensimmäistä kertaa historiassa käyttöön kansanvalta eli demokratia. Kreikkalaiset olivat myös ensimmäisinä etsimässä järkeviä selityksiä luonnonilmiöille eivätkä tyytyneet vanhoihin taruihin.

Kreikkalainen ajatuksenvapaus vaikutti myös taiteisiin: runouteen, rakennustaiteeseen sekä maalaus- ja veistotaiteeseen ja urheiluun. Monet meidän tapamme ovat perintöä antiikin kreikkalaisilta.



34 Hetki ennen aurinkonnousua Kreetan saarella.  
— Mirabellon lahti.

Seuraavan puolentoista kuukauden ajan seikkaillaan helleenien maailmassa. Heti aluksi voi oppilaille selittää, miksi kreikkalaiset saavat näin suuren osan historian kuudennen luokan kurssista. Kreikkalaisten kulttuurisaavutukset omaksuttiin Rooman maailmanvallassa, josta ne levisivät lähes koko Eurooppaan ja ovat näin olleet paljon luomas-

sa perustaa nykyiselle eurooppalaiselle kulttuurille. Kun kreikkalaisten perintö vielä renessanssin aikana koki uuden tulemisensa ja kun eurooppalaiset sitten uuden ajan alussa levittivät oman kulttuurinsa koko maailmaan, on hyvinkin ymmärrettävää, että antiikin kreikkalaista maailmaa käsitellään näin laajasti.



## Kreikkalaisten historia lyhyesti

- n 2000 eKr ensimmäiset kreikkalaiset, joonialaiset, saapuvat nykyiseen Kreikan niemimaa-alueeseen
- n 1230–1220 eKr Troijan sota
- 1200–800 eKr pimeät vuosisadat, doonialaiset saapuvat
- 1100 eKr joonialaisia muuttaa doonialaisten tieltä Vähän-Aasian rannikolle
- 800-luku eKr Homeros, Ilias ja Odysseia
- 776 eKr ensimmäiset tunnetut Olympian kisat.
- 490–479 eKr persialaissodat
- 461 eKr Perikles valtaan ensimmäisen kerran Ateenan johtoon
- 460 eKr demokraattinen hallitustapa Ateenassa
- 431 eKr Spartan ja Ateenan väliset peloponnesolaissodat
- 404–371 eKr Sparta hallitsee muita kreikkalaisvaltioita
- 371 eKr thebalaiset voittavat Spartan
- 359 eKr Makedonian kuningas Filippos II alkaa littää kreikkalaisvaltioita Makedoniaan
- 336 eKr Filippos II murhataan ja hänen poikansa Aleksanteri noussee valtaistuimelle
- 334 eKr Aleksanteri johtaa makedonialaiset ja kreikkalaiset sotaan Persiaa vastaan
- 330 eKr Persia voitetaan ja sotaretkiä jatketaan Indusjoelle, Intian rajalle, saakka
- 323 eKr Aleksanteri Suuri kuolee

Elundan lahti Kreetassa. Huomatkaa paikkaan hakatut rinteet, kirkas vesi, kalastajien veneessä olevat pesusienet ja yöpöytä varten keuhon kimmertetty lyhty.



3

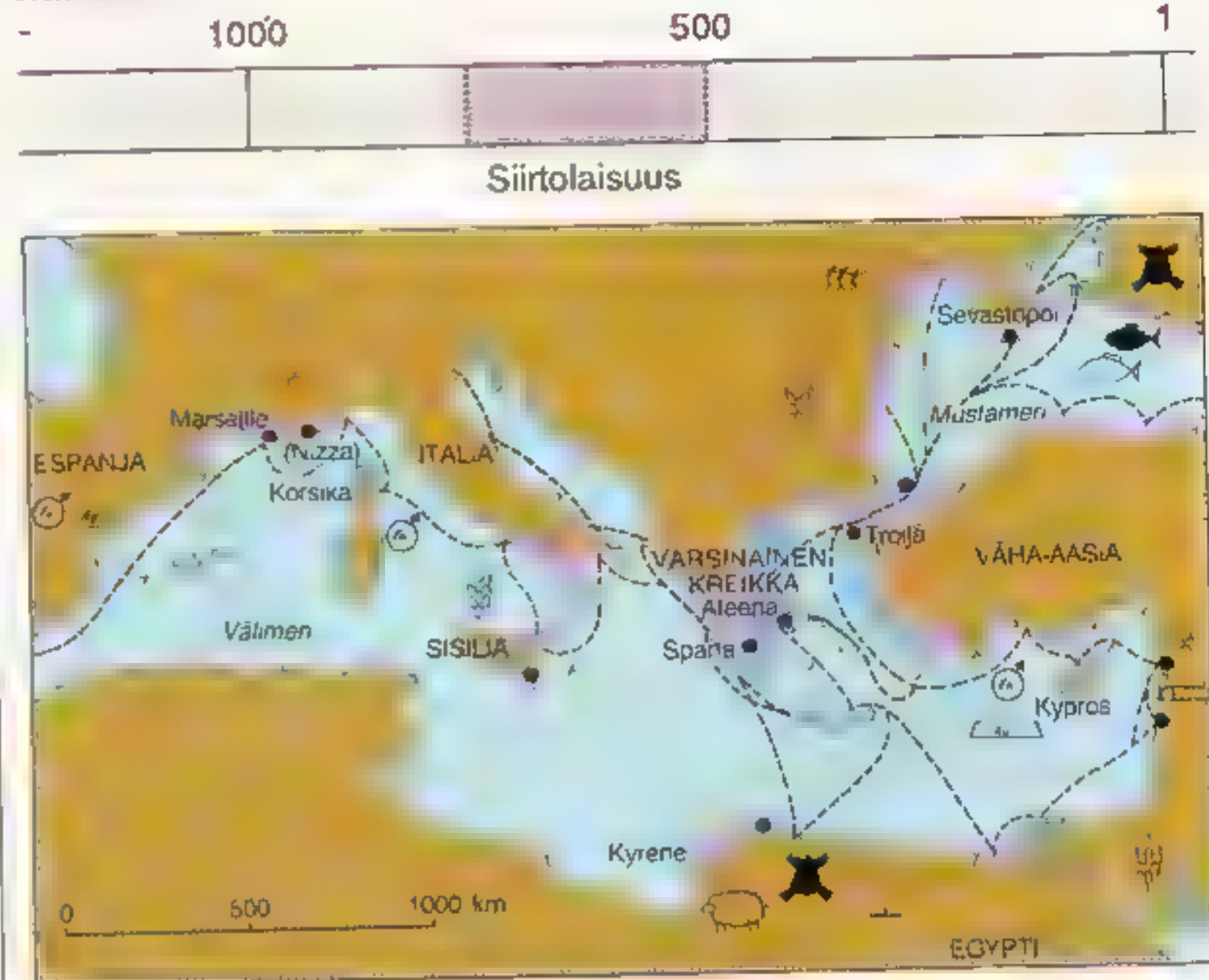
Kreikkalaisten veneet lienevät olleet ikiajoista värikkäästi maalattuja; vieläkin niitä koristellaan silmillä ja niille annetaan nimi muinaissankarien mukaan.



# 1/III Helleenit — muinaiset kreikkalaiset

Muinaiset kreikkalaiset alkoivat muuttaa Balkanin niemimaalle noin 4 000 vuotta sitten. Silloin tuuheet metsät vielä peittivät vuorten rinteet ja maa oli viljavaa. Kreikkalaiset eivät kuitenkaan ymmärtäneet säästää luontoa, vaan metsää kaadettiin sääli-mättä viljelysten tieltä ja polttopuuksi. Vuoret muuttuivat vähitellen paljaksi ja sateet huuhtoivat rinteiltä maan, jota juuristot eivät enää pitäneet paikallaan. Tuhon täydensivät vuohet ja lampaat. Hedelmällinen maa kävi vähiin. Näin kreikkalaiset aiheuttivat historian

Mitä tuotteita eri siirtokunnat valmistivat ja hankkivat?



36 Lato, vanha doorilainen kaupunki Kreetan vuoristossa. Temppelialue. Kaupunki rakennettiin ehkä turvallisuussyistä vuoristoon, sillä sen satama on ollut nykyisen turistikeskuksen Agios Nikolaoksen tienoilla, ja merenkulku oli Kreetan doorilaisillekin tärkeä elinkeino. Latossa ovat kaivauksia suorittaneet ranskalaiset.

Muinaisten helleenien asuinalueet

ensimmäisen luonnononnettomuuden, joka tunnetaan tarkasti.

Kreikkalaiset alkoivat saada huonoja satoja, kärsittiin jopa nälänhätää. Apua päätettiin lähteä etsimään merien takaa: liikaväestöä ru-

Kreetan asutti sen alkuperäisen kulttuurin tuhouduttua kreikkalainen doorilaisten heimo. Tämä on heidän Lato-nimisen kaupunkinsa tori- ja temppelialuetta Kreetan vuorilla.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, keitä muinaiset kreikkalaiset olivat ja mitkä olivat heidän asuinalueitaan (eikä pidä heitä Kreikka-nimisen valtion kansalaisina).

**Toteutus:** Luokkaan on hyvä varata Euroopan tai Välimeren maiden seinäkartta. Mikäli koulussa on, voidaan tunnin aluksi katsoa muutama diakuva nyky-Kreikan maisemista. (= kuivia vuoristoja, kapeita rannikkokaistaleita ja tietenkin meri). Diojen puuttuessa voidaan katsella kuvia sivulta 34 ja 35. Luokalla saattaa olla useampikin Kreikan-kävijä, jot-

ka voivat kertoa omakohtaisia muistoja maan luonnonoloista. Tämän jälkeen voidaan syventyä kirjan esittämään ekokatastrofin ja siihen, miten siitä silloin selvitettiin muuttamalla uusille asuinalueille. Kuten kartasta käy ilmi, Kreikalla on runsas saaristo, joka asutettiin mahdollisuuksien mukaan. Meren läheisyys teki kreikkalaisista merenkulkijoita. Tästä oli hyötyä siirtokuntia perustettaessa, mutta myös elinkeinona. Siirtokuntien välinen meriliikenne olikin sangen vilkasta. Se edisti myös muiden kansojen kanssa käytävää kauppaa. Kaupankäynnin yhteydessä välittyi aina



Siirtolaislaiva on purkanut jo suunnman osan matkustajistaan. Muutama uskalikko jatkaa kuitenkin matkaansa kohti lännen tuntemattomia maita.

Miksi Välimerellä oli helppo purjehtia, vaikka ei tunnettu kompassia eikä ollut karttoja? Tai: Kuinka Välimerellä purjehdittiin, kun ei ollut karttoja eikä kompassia? (Vastauksia: Väli-meri on suhteellisen rajallinen; sieltä löytää helposti kiinto- ja suunnistuspisteitä. Purjehdittiin pitkin rannikolta.)



vettiin lähettämään siirtolaisiksi (750–500 eKr.). Matkaan lähti tavallisesti nuoria miehiä, ja oppaiksi määrättiin vanhoja merenkävijöitä. Naisia ei otettu matkoille mukaan, heitä voitiin näet ostaa tai ryöstää matkan varrelta. Laivat jättivät kotirannat, purjeet pullistuivat ja aivot soutivat sinistä vettä. Osa muuttajista löysi kodin Mustanmeren rannikolta, osa Sisiliasta tai Etelä-Italialta, osa muualta Välimeren rannikolta ja eräät venekunnat päätyivät Afrikkaan. Sevastopol, Syrakusa, Nizza, Marseille ja Malaga ovat vanhoja kreikkalaisia siirtokuntia.

Jos siirtokunta kukoisti, sinne muutti pian uutta väkeä. Nopeasti monen siirtokunnan sato antoikin ylijäämää, ja sitä voitiin laivata kotivaltioon. Useimmat rikastuivat viljalla, mutta muu-

tamista siirtokunnista löytyi myös malmeja.

Kotimaassa viljanviljely kävi entistä kannattamattommaksi. Ateena siirtyi tuottamaan oliiviöljyä ja viinejä, joille nitti markkinoita. Myös sen saviruukut kävivät hyvin kaupaksi. Siirtokuntien ja emokaupungin välit pysyivät yleensä hyvinä. Yhteinen kieli, yhteiset tavat

sekä yhteiset uskonnolliset juhlat kuten Olympian kisat yhdistivät. Ajan mittaan moni siirtokunta kasvoi kotikaupunkia suuremmaksi. Sisili-aa ja Etelä-Italiaa ruvettiin sanomaan Suur-Kreikaksi.

Näin kreikkalaisista tuli merenkulkijoita, ja näin Väli-merestä tuli kreikkalaisten meri.

### Lyhyesti

- Ensimmäiset kreikkalaiset alkoivat saapua maahan noin 4 000 vuotta sitten.
- Kreikkalaiset saivat aikaan suuren luonnononnettomuuden hakkaamalla vuoriston puuttomaksi.
- Tämän takia viljanviljely tyrehtyi ja alkoi siirtokuntien perustaminen (750–500 eKr.).
- Vanhoja kreikkalaisia siirtokuntia ovat mm. Sevastapol, Nizza, Marseille ja Malaga.
- Yhteiset uskonnolliset juhlat kisat yhdistivät siirtokunnat emämaahan.



Kreikkalainen naisenpuku. Minkälainen se oli? Verratkaa sivun 21 vastaavaan kuvaan. Miksi puku on tällainen? Keskustelua muodista.

37

tietoja, tapoja ja uskomuksia, joten kreikkalaiselle kulttuurille tarjoutui monipuolisia virikkeitä alusta alkaen. Siirtokunnat ja saaret muodostuivat omiksi yhteisöikseen, pikkuvaltioiksi. Tarkasteltaessa sivun 36 karttaa on huomautettava, että sinipunaisella merkityllä kreikkalaisten asuinalueella oli useita pikkuvaltioita. Usein oppilaat näet ymmärtävät tämänkaltaisen kartan esittävän jotakin suurvaltaa.

**Omatoimikirja:** Tehtävässä 6 oppilaat voivat verrata karttoja keskenään.



# 2/III Homeros — Ilias ja Odysseia

Kirjoittakaa aikasuoran päälle:  
Suomessa alkaa rautakausi.

Kreikkalaiset oppivat kirjoitusmerkit naapureiltaan noin 900 eKr. Niillä kirjoitettiin muistiin vanhimmat kreikan-kieliset tekstit eli sokean Homeros-nimisen runoilijan runoelmat Ilias ja Odysseia. Ilias kertoo Troijan kaupungin piirityksestä, Odysseia Troijan tuhosta ja kuningas Odysseuksen pitkästä kotimatkasta. Tapahtumista oli kulunut ainakin 600 vuotta, ennen kun ne kirjoitettiin muistiin.

Troijan sodan syynä oli kolmen jumalattaren kilpailu kauneudesta. He valitsivat troijalaisen Pariksen tuomarikseen ja palkinnokseen tämä sai ryöstää kreikkalaisista naisista kauneimman, Spartan kuninkaan puolison Helenan. Ryöstöä seurasi sota. Peloponnesoksen kreikkalaiset purjehtivat Egeanmeren yli ja aloittivat Troijan piirityksen, joka kesti kymmenen vuotta.

Odysseiassa kuvataan varsinaisesti Ithakan saaren kuninkaan Odysseuksen ja hänen miestensä purjehdusta oudoilla ja vaarallisilla vesillä. Kun Odysseus vihdoin, kymmenen vuoden harhailujen jälkeen, saapuu Itha-



Troijan sodassa niin ratkaisevaa osaa näytellyt puuhevonen.

Miksi puuhevonen rakennettiin?

## Lyhyesti

- Homeros oli sokea runoilija, joka vaikutti 800-luvulla eKr.
- Häntä pidetään Ilias- ja Odysseia-runoelmien laatijana.
- Teokset kertovat kreikkalaisten taruajasta, Troijan kaupungin piirityksestä ja tuhosta sekä kuningas Odysseuksen pitkästä kotimatkasta.
- Vuosisatojen ajan kreikkalaiset pitivät ihanteinaan Homeroksen sankareita



**Tavoite:** Oppilas tutustuu Iliakseen ja Odysseiaan, teoksiin jotka loivat kreikkalaisille (ja monille muille sen jälkeen) elämän ihanteet ja mallit.

**Toteutus:** Tunnille on syytä varata Ilias ja Odysseia, jotka varmasti löytyvät jokaisesta kirjastosta. Kun kirjasta on käyty kappale 2/III pääkohdittain läpi, opettaja voi esitellä Iliasta ja Odysseiaa lukemalla ääneen muutaman näytteen. Jokaisen katkelman jälkeen voidaan yhdessä pohtia sen opetusta. Pian huomataan, että monet muinaisten kreikkalaisten käyttäytymismallit ovat arvossaan vielä ny-

kyisinkin. Kertomuksia riittää useammalle tunnille. Tu-  
hansia vuosia sitten niitä kerrottiin lapsille joutohetkinä, il-  
taisin, sateella jne. Näin niistä kehittyi kansalliseepos. —  
Mikä on suomalaisten kansalliseepos? Tässä yhteydessä  
kansalliseepos-käsitteen selittäminen on paikallaan. Kuten  
Kalevalan, myös Iliaan ja Odysseian runot olivat aluksi  
suullista perinnettä. Tavallinen kansa ei osannut lukea,  
vaan runoja lausuttiin/laulettiin muistista, ja näin niitä siir-  
rettiin sukupolvelta toiselle. Vasta myöhemmin ne kirjoitet-  
tiin muistiin.



## Odysseus ja seireenit

kaan, hän on yksin — toverit ovat kuolleet ja vain vanha vahtikoira tuntee hänet. Hänen linnassaan mellastavat kosijat, jotka jo vuosia ovat vaatineet Odysseuksen puolisoa Penelopea solmimaan uuden avioliiton. Odysseus joutuu taisteluun kosijoiden kanssa, voittaa nämä ja »Hermes vei kosijoiden sielut kuin piipittävät yököt unien maiden halki Haadeen kartanoihin pilviselle kedolle.»

Ilias on sotaisa kertomus — pinnalta katsoen — mutta jo Homeros antoi sille tarkemman lukuohjeen: Ilias on kuvaus vihasta. Odysseiaan ei ole pelkkä kiehtova seikkailukertomus, vaan se on täynnä syvää viisautta, sillä Odysseuksen kohtaloon on kätkeyty sokean runoilijan opetukset.

Vuosisatojen ajan jokainen kreikkalainen sukupolvi painoi mieleensä Iliaan ja Odysseian pääkohdat. Homeroksesta tuli näin kaikkien kreikkalaisten opettaja ja hänen sankareistaan heidän esikuviaan. Homeros opetti, että vastoinikäymisistä huolimatta kreikkalainen pystyi elämään arvokkaasti. Ilias ja Odysseia vahvistivat kreikkalaisten yhteenkuuluvuutta ja kasvattivat heissä ylemmyudentuntoa muita kansoja kohtaan, joita he halveksivasti nimittivät barbaareiksi.



Kun Odysseuksen laiva oli jättänyt maailmaa kiertävän Okeanosvirran, se tuli aavalle merelle. Myötätuuli pullisti purjeen, ja matka alkoi joutua.

Nopeasti matkalaiset kohetasivat ensimmäisen niistä vaaroista, joista Kirke oli heitä varoittanut: seireenit, jotka lauluillaan houkuttelivat merimiehiä tuhoon. Seireenien saari kohosi merestä; sen kukkaniityillä lojui merimiesten vaalenneita luita. Tuuli tyyntyi, ja meri muuttui kirkkaaksi ja kuolleeksi. Purje laskettiin. Miehet tarttuivat airoihin ja rupesivat piiskaamaan vettä siileillä airoilla. Odysseus otti vahaa, vatkasi sen pehmeäksi ja tukki vahalla miesten korvat. Itsensä hän köytätti mastoon kiinni, kuten Kirke

oli neuvonut; näin hän saattoi kuulla seireenien laulun, mutta ei voinut taipua heidän houkutuksiinsa. Sinikeulainen laiva halkoi vettä ja seireenit näkivät nopean laivan tulon. Kohta Odysseus kuuli heidän helisevän houkutuslaulunsa. Niin kauniisti he lauloivat, että Odysseus tunsu riuduttavaa kaipautta; hän halusi kuulla yhä lisää. Kulmiaan rypistellen hän aneli miehiä avaamaan köydet. Mutta nämä eivät kuulleet häntä eivätkä seireenien laulua, eivätkä he välittäneet hänen kiihkeistä ilmeistään. Sen sijaan he soutivat entistä päättäväisemmin, ja laiva lensi yli tyynen veden. Kun vaaraa ei enää ollut, he ottivat vahankorvastaan ja päästivät Odysseuksen köysistä.

Troijan hevosen, kuten hyvin monen muunkin antiikin tapauksen, merkitys on nykyaikana laajentunut. Troijan hevoseksi (Trojan Horse) kutsutaan mm. tietokoneohjelmia, jotka mahdollistavat luvattoman tunkeutumisen tietosysteemiin. Useat oppilaat osaavat ainakin suunnilleen selittää, mitä tarkoittavat sanonnat Akilleen kantapää (heikko kohta) tai kyklooppi.

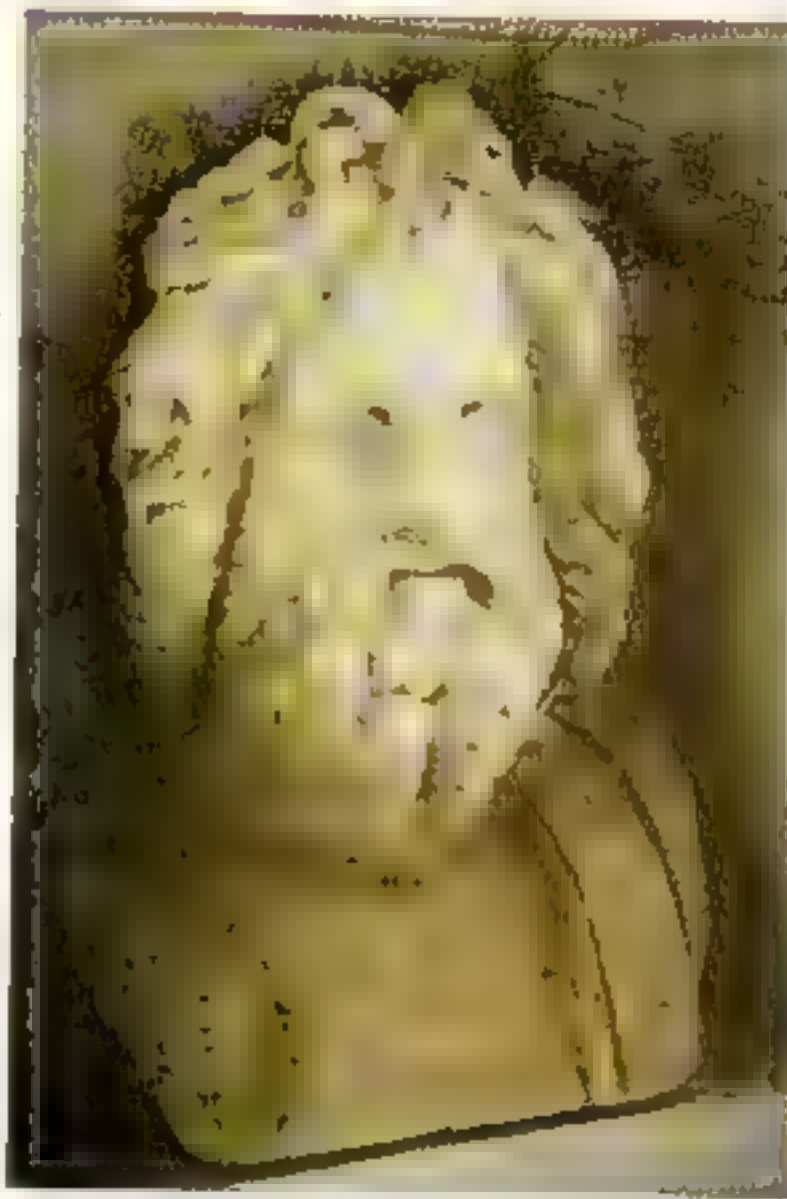
Saksalainen harrastelija-arkeologi löysi Troijan (Troian) rauniot Homeroksen teosten tietojen perusteella. Kaivauksillaan hän kuitenkin tuhosi monta raunioille rakennettua myöhempää kaupunkia. Vaikka näin löydetty Troija vastaa Homeroksen kuvausta — mm. ulkomuurin puolesta — on paikan aitous aivan viime aikoina asetettu kyseenalaiseksi. Tai myös näin: Homeros on käyttänyt runoilijan vapautta, eikä Troijan sotaa pidä ottaa kovin tosipohjaisena kertomuksena.



# 3/III Kreikkalaisten uskonto

Alkujaan Kreikan jumalat olivat eläinhahmoja ja heitä oli puroissa, lehdoissa ja vuorten louhikoissa. Homeros muutti heidät ihmisen näköiseksi, ja hänen teoksensa yhtenäistivät kreikkalaisten uskonnon.

Homeroksen muovaamat Kreikan jumalat olivat ihmisten kaltaisia, olipa heillä inhimillisiä tunteita ja heikkouksiakin. Jumalat pettivät toisiaan, rakastivat, vihasivat, varastelivat ja oikuttelivat. Silti he olivat jumalia: he olivat ikinuoria, kuolemattomia, ja useimmat heistä olivat ihmeen kauniita. Jumalat viettivät huoletonta elämää pilvien usein peittä-



1 Kopio vanhasta kreikkalaisesta veistoksesta, jota on pidetty ylijumala Zeun muotokkuvana.

mällä Olymposvuoren huipulla.

Homeroksen tutuksi tekemiä jumalia palvottiin varsinkin suurissa kaupungeissa. Heidän rinnallaan oli maaseudulla myös paikallisia jumalia.

Kreikkalaisten uskonnossa tärkein merkitys oli oraakkelilla, ennustajalla, joka välitti tiedon jumalien tahdosta ihmisille. Ylijumala Zeus vastasi oraakkelin kysymyksiin tuulen huminana tammen lehvästössä. Tavallisesti oraakkeli kuitenkin sai jumalien vastauksen nostamalla silmät sidottuina maljasta arvan — mustan tai valkoisen pavun. Kuuluisin oraakkeli oli Delfoissa vaikuttava Pythia. Hänen neuvojaan kävivät kyselemässä jopa valtiomiehet. Delfoin oraakkeli



2 Pronssiveistos, joka esittää joko Zeusta tai hänen veljeään Poseidonia.

erosi muista siinä, että hän antoi sanallisia vastauksia. Koska oraakkeli ei voinut erehtyä, oli vastaukset muotoiltu tahallisen epätarkoiksi. Papit tulkitsivat näitä Pythian epäselviä lauseita. Kovin luotettava ei Delfoin oraakkelikaan ollut; väitettiin, että hänen ennustuksiinsa saattoi vaikuttaa rahalla.

**Kumpi parempi?  
Mitä materiaalia kuvan 1 veistos on?**

**Tavoite:** Oppilas saa yleiskuvan muinaisten kreikkalaisten uskonnosta ja sen tärkeimmistä jumalista.

**Toteutus:** Iliaan ja Odysseian yhteydessä on jo tutustuttu muutamiin kreikkalaisten jumaliin. Niitä olikin lähes jokaiselle elämän alueelle. Esimerkiksi Troijan sodan synnyssä avainasemassa oli eripuraisuuden jumalatar Eris (joka heitti juhlijoiden keskelle kultaisen omenan). Toisin kuin useimmissa muissa uskonnoissa jumalten toimet eivät suinkaan pelottaneet ihmisiä vaan jopa huvittivat heitä. Ihmiset saattoivat joskus joutua jumalten välisten riitojen vä-

likappaleiksi, mutta useimmiten nämäkin tapaukset selvisivät onnellisesti. Yli jumalien kreikkalaiset uskoivat kohtaloon. Kohtalo saattoi ratkaista jonkin asian jopa vastoin Zeun tahtoa. Sivun 41 kuvasta 3 voidaan opetella kreikkalaisen temppelin tyypillisiä piirteitä (pylväiköt, päätykolmio, portaikot). Temppeleiden kuvia on myös sivuilla 51 ja 52. Useissa uskonnoissa on henkilöitä, joiden uskotaan pystyvän pitämään yhteyttä ihmisten ja jumalien välillä. (Muinaissuomalaisilla näitä olivat tietäjät ja noidat.) Oraakkelien lausumia kuvannee vastaus, jonka eräs hallitsija sai kysyessään, miten käy sodassa, johon hän aikoi ryhtyä.





Kreikkalainen temppeli, joka on joonialaista tyyliä. Sen huomaamm. pylväiden päistä. Temppelet ja veistokset olivat marmoria ja värikäästi maalattuja.

Kosin saarella on säilynyt voimakkaana perinne viettää keuhäisin juhlia Pan-jumalalle. Juhlalmenoien seppelpäinen panhuilun soittaja.

Ikivanha helleenien uhrikaivo Kosin saarella. Kaiuon aukkoon maailman ehkä vanhimman sairaalan potilaiden omaiset pudottivat uhreja jumalille.



### Lyhyesti

- Kreikkalaisilla oli monia jumalia, joista 12 muita tärkeämpiä.
- Homeros muovasi teoksissaan kreikkalaisten jumalat inhimillisiksi.
- Kreikkalaisten uskonto oli hyvin vapaamielinen ja suvaitsevainen.
- Oraakkeleilla eli ennustajilla oli tärkeä asema kreikkalaisten uskonnossa. Delfoin oraakkeli oli kuuluisin.
- Papit selittivät oraakkelen ennustukset.



Pan-jumala oli Hermeen poika, paimenten ja karjan jumala. Hänellä oli ihmisen vartalo mutta pukin jalat, sarvet ja korvat. Pan saesti usein nymfien tanssia huilulla, jonka hän oli keksinyt. — Yksinäisillä paikoilla Pan sai aikaan seittämatonta kauhua, jota mekin joskus tunnemme.

41

»Tuhoat menestyvän kansan», vastasi oraakkeli. Kun kyseinen hallitsija ryhtyi sotaan ja hävisi sen, hän sai lisäselitystä vastaukseen: »Se kansa oli oma kansasi.» Sivuilla 42 ja 43 on kuvien ja tekstein selitetty muutamia tärkeimpiä jumalia. Kuten huomataan, Poseidon, Zeun veli, oli meren jumala. Meri oli kaikille kreikkalaisille läheinen ja tärkeä. Kauriuden jumalatar Afrodite oli ainoa jumalista, joka ei ollut syntynyt jumalista vaan meren vaahdosta. Jo tässä yhteydessä voi mainita, että myöhemmin roomalaiset perivät kreikkalaisilta näiden jumalat. Niiden nimet kuitenkin vaihdettiin.

Tämä temppeli on ollut Efesoksessa ja se oli pyhitetty Artemiille. (Roomalaisilla Artemis samastui Diana-jumalattareen; ks. seur. lukua.) Lähdelees kertoo temppeleistä: »Se ei ole kylmän valkoinen, jollaiseksi miellämme/kuvittelemme kreikkalaiset temppelet, vaan hehkuu vastaamme todellisissa väreissään täynnä metallin välkettä ja marmorin kuultoa. Tempelin rakentaminen aloitettiin noin vuonna 350 eKr., mutta se ei ollut vielä valmis Aleksanteri Suuren käydessä Efesoksessa vuonna 334...»



## Kreikan jumalten tehtävät

Zeus oli koko maanpiirin valti as. Hänen aseensa oli salama ja hän lähetti sateet.

Zeun puoliso oli *Hera*, taivaan ja maan kuningatar, avioliiton suojelija.

*Poseidon* oli Zeun veli, joka asui kultaissa palatsissa mer- ten syvyyksissä. Hänellä oli val- ta päästää tuulet irti.

*Hades* oli Zeun veli, manalan hallitsija. Hänellä oli maahan kätkeytyä jalometalleja ja vil-

jaa, joka antoi ihmisille heidän toimeentulonsa.

*Pallas Athene* oli Zeun tytär. Hän oli yhtäikaa sodan ja rau- han jumalatar, samoin viisau- den ja maanviljelyn; hän oli myös taiteiden ja tieteiden suo- jelija. Erityisesti hän oli Atee- nan jumalatar.

*Apollon* oli Zeun lempipoika, valon ja auringon jumala. Hän oli ennen muuta ennustustai- don jumala, mutta myös musii- kin suojelija. Lyyra oli Apollo- nin soitin jumalten juhlissa.

*Artemis* oli Apollonin kaksoissi- sar. Hän asui metsissä ja ampui nistaa jousellaan, mutta myös suojeli ja hoiti eläimiä. Hänen seuralaisiaan olivat nymfit, joita

olivat vuoreneidot sekä ve- den- ja merenneidot.

*Afrodite* oli kauneuden ja rak- kauden jumalatar. Afrodite oli niin kaunis, ettei jumala eikä ihminen voinut vastustaa hä- nen vaikutustaan. Hän oli nai- misissa jumalista rumimman, Hefaistoksen kanssa.



Zeus



Hera



Poseidon



Pallas Athene



Apollon



Ares oli Zeun poika ja villin taistelun jumala. Zeus ei pitänyt hänestä, eivät myöskään kreikkalaiset. Sen sijaan myöhemmin roomalaisten panssa hänestä tuli sangen suosittu Mars-jumalan nimisenä.

Hermes oli myös Zeun poika. Hän oli matkamiesten seuralainen ja myös varkaiden ja kauppiaiden suojelija. Jaloissaan siivetyt kengät hän kидätti viestejä jumalien sanansaattajana.

Hefaistos oli tulen ja takomisen jumala. Hän oli Zeun poika, jonka isä oli tehnyt rammaksi heittämällä hänet perheridan päätteeksi Lemnos saarelle. Dionysos oli viinin ja viininviljelyn jumala.



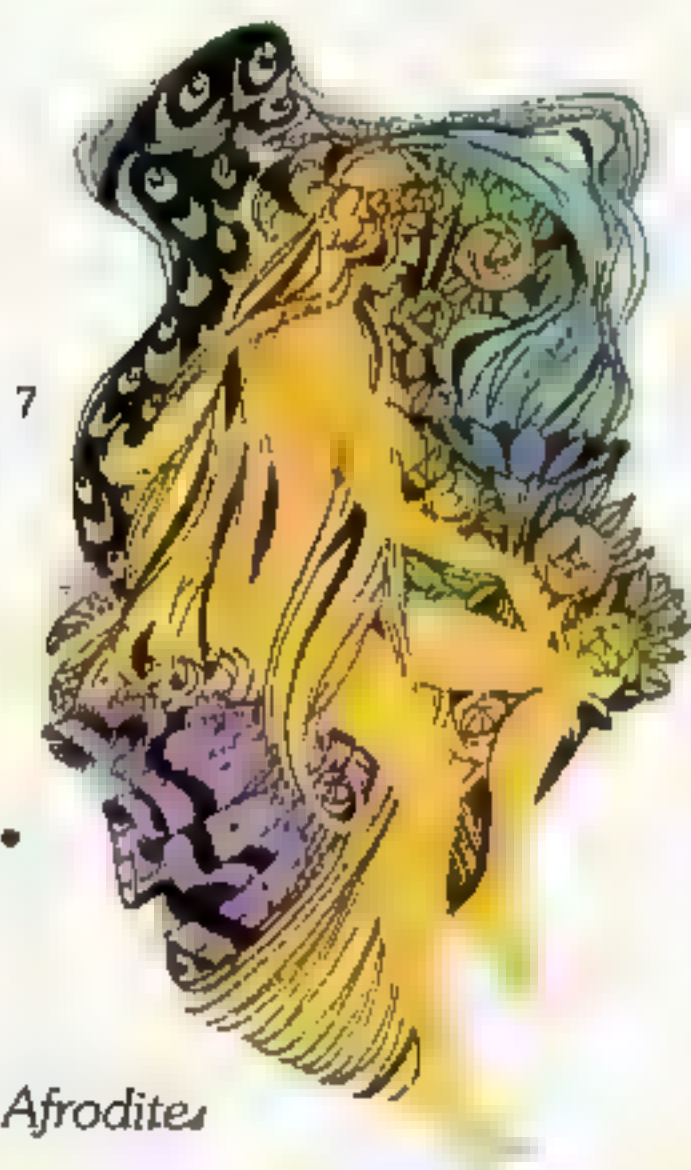
Artemis



Ares



Hefaistos



Afrodite



Hermes



Dionysos



# 4/III Kreikan kaupunkivaltiot

- 1 Nahkasta, myöhemmin metallista tehty haarniska.  
2 Nahkasuikalainen »hame».  
3 Paita.

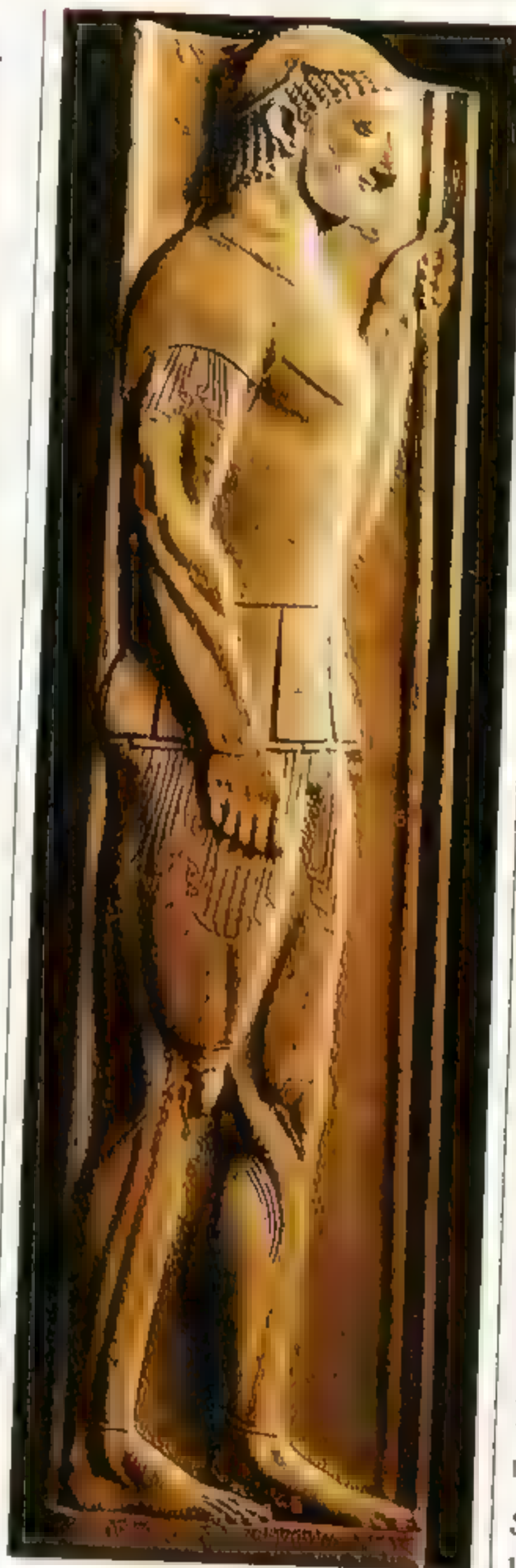
- 4 Kypärä.  
5 Paljaat jalat.  
6 Pitkä keihäs.  
7 Verratkaa kuviin 2 ja 3.

Kreikkalaiset eivät koskaan muodostaneet yhtenäistä rajattua valtiota kuten egyptiläiset. Sen sijaan kreikkalaisilla oli satoja itsenäisiä kaupunkivaltioita. Näitä syntyi usein pienen vuoren ympärille sekä mannermaalle että saanston. Tämä johtui siitä, että maa oli vuoristoinen ja sen liikenneyhteydet huo- not. Vuorelle, josta käytettiin nimitystä polis, rakennettiin linna, sen juurelle asunnot, ja niiden ympärillä levittäytyivät pellot ja laitumet. Agora, tori, oli jokaisen kaupunkivaltion sydän. Siellä päätettiin yhteisistä asioista, käytiin oikeutta ja juhlittiin.

Vähitellen alkoi tästä pikkuvaltioiden joukosta erottua kaksi: joonialaisten Ateenaa ja doorilaisten Sparta.

## Sparta, suljettu yhteiskunta

Sparta sijaitsi Peloponnesoksen niemimaan eteläosassa, Lakonian maakunnassa. Spartalaisille oli ominaista rautainen kuri ja karut elämäntavat. Valta pysyi aatelistolla, ja kansa alistettiin valtion tiukkaan komentoon Aidoiksi spartalaisiksi hyväk-



syttiin vain pieni vähemmistö. Täysin vailla oikeuksia olivat kukistettujen lähikyläen talonpojat sekä orjat.

Ylintä valtaa käyttivät »vanhimmat», 28 yli 60-vuotiaasta miestä. Tämä neuvosto sääti lait. Apunaan sillä oli viisi virkamiestä, jotka vaihdettiin vuoden välein. Neuvoston alaisia olivat myös Spartan kaksi kuninkasta. Heidän tehtävänään oli sotajoukon johtaminen ja papin tehtävät uskonnollisissa juhlissa. Vanhimmat tutkivat kaikki vastasyntyneet. Jos joku lapsi vaikutti heikolta tai oli epämuodostunut, hänet määrättiin hylättäväksi.

Sparta oli sotilasvaltio. Spartalaiset kasvatettiin sotilaisiksi. Seitsemän vuoden vanhoina pojat muuttivat kotoa yhteismajoitukseen. Suurin osa ajasta kului sotilasharjoituksissa: pojat juoksivat kilpaa, painivat ja heittivät keihästä. Ruumista karastiin kestäämään kuumuutta, kylmää ja nälkää. Puheen piti olla lyhyttä — lakonista.

Spartalainen sotilas. Tutki puun yksityiskohtia.

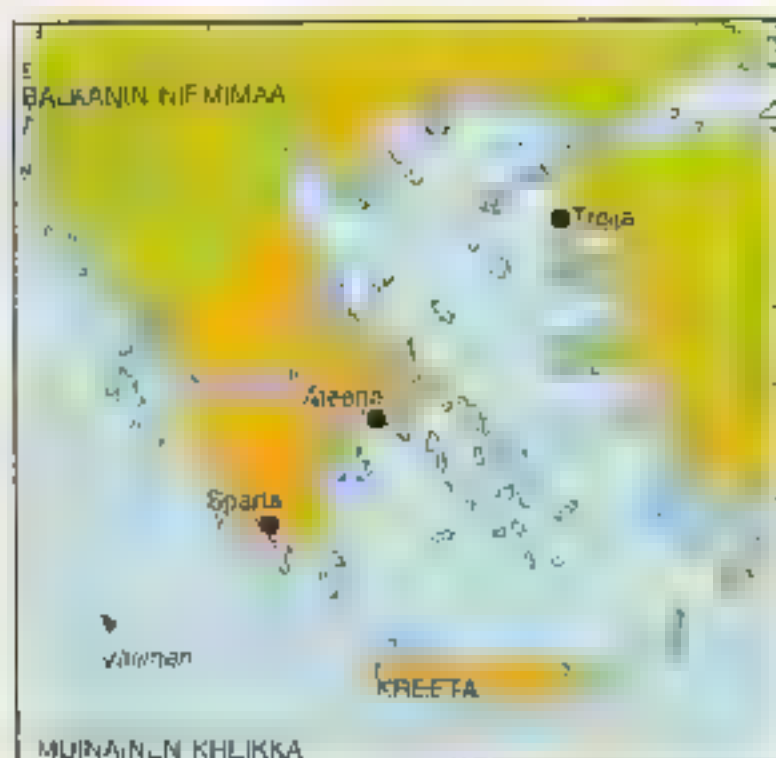
**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miten muinaisessa kreikkalaismaailmassa oli lukuisia pikkuvaltioita ja niissä hyvinkin erilaisia hallintoyhteisöjä.

**Toteutus:** Ilias ja Odysseia ovat jo kertoneet muutamista valtioista (Troija, Sparta, Ithaka). Nämä olivat kuningaskuntia. Tutustumme nyt lähemmin kahteen hyvin erilaiseen kreikkalaiseen valtioon. Joonialaiset ja doorilaiset olivat muinaiskreikkalaisia heimoja (kuten ehkä meillä hämäläiset ja varsinaissuomalaiset). Sanoja käytetään useimmiten tyyliuuntien niminä. Spartassa ymmärrettiin jokaisen

ihmisen syntyneen valtiota varten. Oppilaiden on ehkä vaikea ymmärtää, mikseivät ihmiset muuttaneet pois Spartasta. Tässä yhteydessä voi tuoda esiin ihanteen vaikutuksen. Spartalaiset oli kasvatettu pitämään kunniaa karuja arvojaan. Joku saunaa tuntematon henkilö saattaisi ihmetellä, miksi jotkut voivat kiusata itseään istumalla lauteilla lähes sietämättömässä kuumuudessa. Kyseessä on kuitenkin suomalaisten hyväksymä arvo, ja siksi heitetään vielä kerran lisää löylyä. Poikien erottamisesta kodeistaan kasvatusta varten voidaan keskustella ja todeta, että näin valtio halusi varmistua kaikkien kasvattamisesta samalla



Spartalaisten tehokkuus taisteluissa perustui tiukkaan kunin, yhtenäiseen rintamaan ja miesten pelottomuuteen.



Helleenien kypärä. Miten se suojasi kasvoja näkyvyyttä huaksi haittaamatta?



Spartalaspöikien kasvatusta: leinelmää, yksinkertaista ruokaa, kovia harjoituksia ja jopa taisteluja ilman aseita vuorten petoja vastaan.



Pitkät keihäät tekivät tiheästä joukko-osastosta siilimäisen taisteluyksikön. Nuolet ja heittokeihäät kilpistyivät kilpiin. Sortuvan sotilaan tilalle astui taemmasta rivistä uusi mies.



<sup>3</sup> Kyparan jouhinen, joustava harja vaimensi tapparan ja miekan iskuja. Omatoimikirjaan oppilaiden omia kilpimerkkejä.

Tyttöjen kasvatusta oli lähes yhtä kovia kuin poikien. He asuivat äitinsä luona, mutta viettivät päivänsä omassa koulutusryhmissään.

Spartan asukkaat eivät paljon matkustelleet muualla Kreikassa, eikä Spartassa suvaittu vieraita. Harva sinne tosin oli pyrkimässäkään; kauppiasallakaan ei ollut asiaa Spartaan, sillä Spartan rahat olivat tukevia rautamöykkyjä, kun ne muissa

Kreikan valtioissa olivat kultta- ja hopeakolikoita. Pienikin omaisuus olisi pitänyt kuljettaa härkävaljakolla. Urkinnan ja ilmiantojen avulla estettiin kapinayritykset ja vaiennettiin Spartaan arvostelut.

Spartalaiset eivät antaneet arvoa kirjallisuudelle tai kauniille rakennuksille. Musiikkia ja laulua he sen sijaan harrastivat, varsinkin reippaita marssilauluja.



Mitä pojat kuvissa tekevät? Mita hyvää ja huonoa oppilaat nakevat spartalaisnuorten kasvatuksessa? (Kuva 6: Poika koettaa vangita pa'ain kasin kettua. Vo'daan kertoa tarina pojasta, joka varasti ketunpennun, katki sen poveensa, joutui kiinni eikä tunnustanut vaikka eläin puri hänet kuoliaaksi.)

45

tavoin. Sivulla 45 tulee esiin mielenkiintoinen yksityiskohta, matkustaminen maahan ja maasta pois. — Miksi spartalaisten matkat muihin kreikkalaisiin valtioihin olisivat olleet kiusallisia valtaapitävien kannalta? (Matkoilla olisi voinut nähdä ja kuulla toisenlaisista elämisen malleista. Myös maahan saapuvat muukalaiset olisivat saattaneet kertoa spartalaisille toisenlaisesta elämänmenosta.) Vielä tänäkin päivänä monissa maailman maissa toimitaan periaatteessa samalla tavalla (sensuuri, viisumit, kulkuluvat). — Missä olette tavanneet nimen Sparta muualla kuin historiassa? (Urheiluseurojen nimissä: Suomessa toimii Sparta-nimi-

nen käsipalloseura, Moskovassa on Spartak, Prahassa taas Sparta Praha.)

Spartan jälkeen Ateena tuntuu ihanalta valtiolta. On syytä muistaa, että vaikka Ateenaa pidetäänkin demokratian kotina, vain yli 20-vuotiaat vapaat miehet saivat päättää valtion asioista. Ateena ei ollut ainoa demokraattisesti hallittu valtio, mutta se on tullut tunnetuimmaksi sieltä säilyneiden tietojen perusteella. Kuvasarjassa esitetään ateenalaispojan kasvatusta. Ateenalaisen kasvatuksen perusajatuksia oli harmonia, sopusointu, jossa pyrittiin kehittämään erilaisia ihmisessä piileviä kykyjä. — Kumpaa kas-





Taustalla Ateenan Akropolis temppeleineen ja etualalla kansankokous, jossa Perikleskin on mukana.

### Ateena, avoin yhteiskunta

Kun spartalaiset pyrkivät säilyttämään harvainvallan, kehittivät ateenalaiset kansanvaltaa. Ateenan asioista päätti kansankokous, johon saivat ottaa osaa kaikki yli 20-vuotiaat vapaat Ateenan miehet. Tämä oli mahdollista, koska Ateenan väkiluku

oli melko pieni ja matkat kokouspaikalle olivat lyhyet. Ateenan kansankokouksiin eivät kuitenkaan saaneet osallistua naiset eivätkä orjat.

Ateenan demokratiaan kuului myös, että valtion rajat olivat auki sekä omien että vieraiden kansalaisten tulla ja mennä.

Muitakin demokraattisesti hallittuja kreikkalaisia kaupunkivaltioita tähän aikaan oli, mutta Ateena oli valtiosta suurin ja siitä on säilynyt eniten tietoja. Jopa joka viidennellä ateenalaisella oli jokin valtion luottamustoimi hoidettavanaan.

Demokratiaan kuului, että

myös tuomioistuinten jäsenet valittiin arvalla. Kun oikeuden istunnossa puolustuspuheet oli pidetty ja todistajia kuultu, teki oikeus ratkaisunsa. Jokaisella oikeuden jäsenellä oli kaksi pientä pronssilevyä, joissa oli pieni ero, jota yleisö ei nähnyt. Tuomarin edessä oli kaksi kulhoa, toinen pronssia ja toinen puuta. Oikeuden jäsen pudotti toisen levyn pronssikulhoon, toisen puuastiaan. Kun äännet oli annettu, pronssikulho tyhjennettiin tuomarin pöydälle. Sen levyt ratkaisivat syyllisyyden. Yleisön edessä laskettiin äännet, ja tuomari julisti tuomion. Näin pysyi sa-

vatusmallia, ateenalaista vai spartalaista, nykypäivän koulu meillä suosii? (Ateenalaista.) — Mistä sen huomaa? (Koulussa on matematiikkaa, musiikkia, äidinkieltä, kuvataittoa, liikuntaa ym. hyvin erilaisia oppiaineita.)

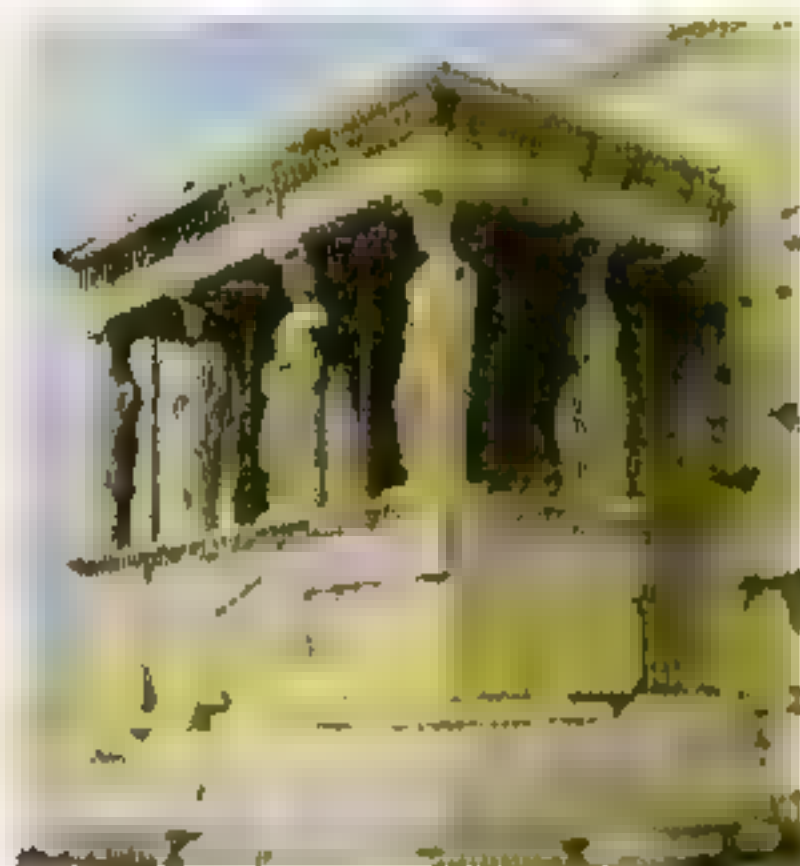


Ateenaa on niin »nykyaikainen» kaupunki, että ilman saastumisen vuoksi autoliikenne joudutaan toisinaan kieltämään.



8

9



Akropoliskukkulan kauneimpia yksityiskohtia; erään temppelin kattoa kannattavat naishahmot.

laisuutena, miten kukin oikeuden jäsen oli äänestänyt.

Demokratia ei ehtinyt elää Ateenassa kovin pitkään, mutta se toteutui monessa länsimaassa parituhatta vuotta myöhemmin, meidän vuosisadallamme.

### Nykypäivän Ateenaa

Ateenan tarukuninkaan Erekhtheuksen mukaan nimetyn temppelin, Erekhtheionin, eteishalli Akropoliin pohjoislaidalla. Sen kattoa kannattavat karyatidit, naishahmoiset veistokset. Tällainen käytäntö, veistokset pylväiden asemesta, on kreikkalaisilla harvinainen. On jopa arveltu, että kreikkalaiset itsekin pitivät ajatusta huonona, koska »ihminen ei olisi kyennyt kannattamaan katon painoa».

Ateenalaisen lapsen kasvatusta. Vertaa spartalaiseen kasvatukseen edellisellä aukeamalla.

Ateenassa perhe; miten Spartassa?



10

Ateenassa siapsien harrastuksena »henkítieteet», laskento, lukeminen jne.



11

Ateenassa koulu; miten Spartassa?



12

### Lyhyesti

- Sparta oli karu sotilasvaltio.
- Pojat muuttivat leireille jo nuorina.
- Ateena oli avoin yhteiskunta.
- Ateenassa kehitettiin demokratia eli kansanvalta.





## Ensimmäiset rahat

Historiantutkija Herodotos kertoo, että ensimmäiset jalometallista lyödyt rahat tehtiin Lyydian valtiossa 600-luvulla eKr. Kuitenkin jo kauan ennen sitä kauppiaillo oli ollut käytössä uurrettuja kulta- tai hopeaharkkoja, joista oli voinut taittaa sopivan maksun tavarasta. Kun hallitsijat alkoivat varustaa rahat omalla sinetillään, kolikot tulivat entistä luotettavammiksi, vaikka leimoja tosin oli helppo väärentää.

Ensimmäiset rahat olivat arvoltaan suuria. Kuuluisa iso talentti painoi noin 60 kiloa. Mutta rahaa käyttivätkin aluksi kauppiaat, jotka möivät ja ostivat suuria tava-

raeria, jopa kokonaisia laivalasteja.

Aluksi raha helpottikin juuri suurkauppiaita. Aikaisemmin tavara oli ollut pakko vaihtaa muuhun tavarahan. Siitä taas oli seurannut monenmoisia ongelmia: milloin sopivaa vaihtotavaraa ei ollut saatavilla, milloin maksuksi saatu tavara saattoi pilantua; viini hapantua, heidelmät mädäntyä tai karja ja orjat kuolla.

Kreikkalaiset kaupunkivaltiot alkoivat ensimmäisinä lyöttää pikkurahoja vähittäiskauppaa varten. Drakhmaniminen kolikko painoi vain 4,5 grammaa ja drakhmoilla saattoi jo kätevästi ostaa ka-



1  
Ikvianha rahanpuristuslaite Kreikasta

laa ja vihanneksia.

Maailman laidoilla, muun muassa Pohjolassa, raha oli kuitenkin kauan harvinaista. Aluksi sitä oli korkeintaan valtiolla ja mahtimiehillä. Verot maksettiin vuosisadasta toiseen viljalla, metsänriistalla, kaloilla ja työsuorituksilla. Vielä niin myöhään kuin 1700-luvulla suomalaiset anoivat kuninkaalta, että he saisivat suorittaa ainakin osan veroista luonnontuotteina. Uudessa Guineassa simpukat ja porsaas ovat edelleen yleisiä maksuvälineitä.



2  
Parin tuhannen vuoden ikäisiä rahoja

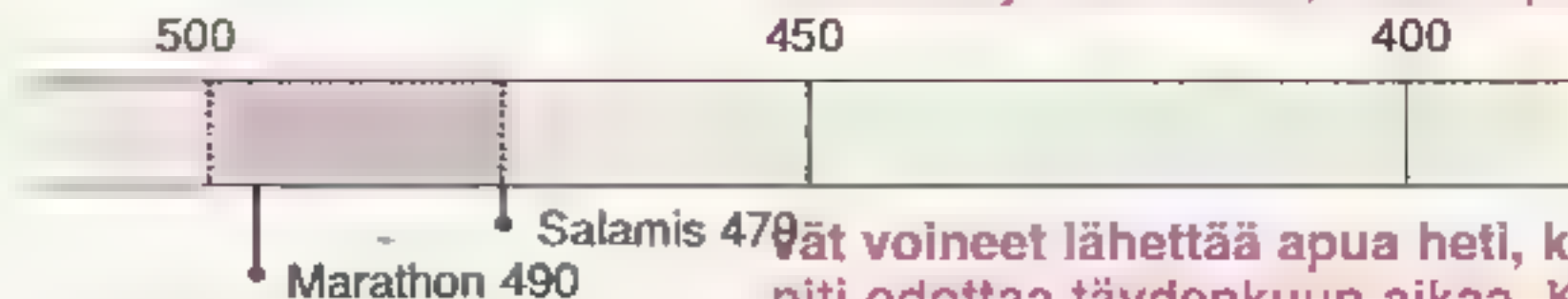
Kuva esittää Babylonin Niniven riippuvien puutarhojen maalausennallistusta. Nämä puutarhat luettiin antiikin aikana maailman seitsemän ihmeen joukkoon. Ilmeisesti ne muistuttivat babylonialaista temppelintornia (Vanhan testamentin Baabelin tornia). Penger-mät ovat täynnä puita ja kukkia; rakennusta kiertää kanava. Rakennuttaja ilenee ollut Nebukadressar, jonka tarkoituksena oli tuoda vuoristosta kotoisin olleelle puolisolleen niiden kauneutta autiomaan rajalle. Kreikkalaisten barbaareina pitämien kansojen sivistys ei ollut sen alempaa kuin heidänkään — toki erilaista.



# 5/III Persialaissodat karttakatsaus

Kreikkalaismaailma joutui suureen vaaraan, kun Persian jättiläisvaltakunta valloitti Vähän Aasian rannikon kreikkalaisvaltiot. Seuraavaksi olivat persialaissodat (490–479 eKr). Vastarinnan johtoon asettuivat Ateena ja Sparta. Vuonna 490 eKr persialaiset nousivat maihin Marathonissa lähellä Ateenaa, mutta kreikkalaiset torjuivat hyökkäyksen.

Kymmenen vuotta myöhemmin (keväällä 480) persialaiset palasivat. Suuri sotajoukko, 200 000 miestä, marssi Manner-Kreikkaan, ja laivasto saattoi sitä meritse. Spartalaisten johdolla 10 000 kreikkalaista pidätteli persialaisia Thermopylain solassa usean päivän ajan. Kreikkalaisen kavaltajan avulla persialaiset pääsivät kuitenkin kreikkalaisten selustaan. Pääarmeija ehti vetäytyä, mutta spartalaiset jäivät pidättelemään persialaisia ja kaatuivat viimeiseen mieheen. Persialaiset marsivat pikavauhtia Ateenaan ja polttivat sen. Aasukkaat olivat kuitenkin ehtineet pakeutua. Samaan aikaan Persian ja Ateenan laivastot ottivat yhteen kaupungin edustalla Salamiin salmessa. Persialaiset kärsivät raskaan tappion;



heidän suuri laivastonsa tuhottiin.

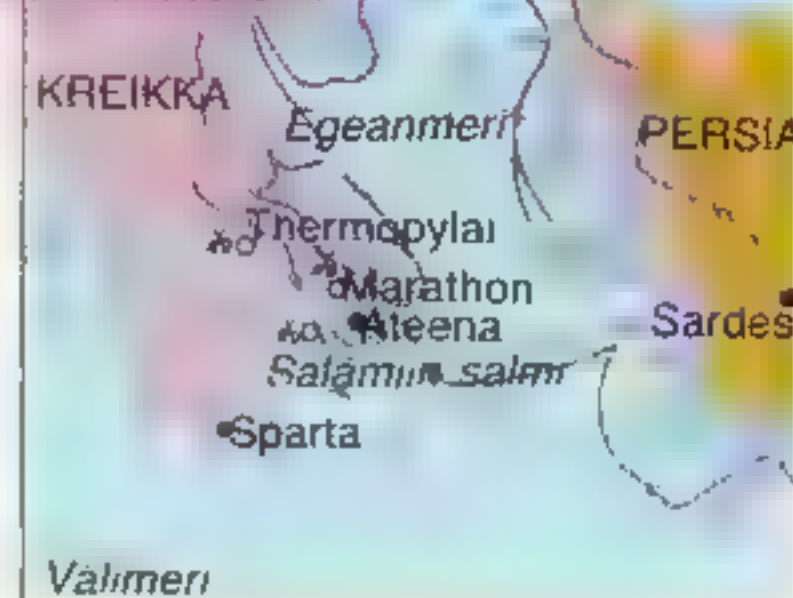
Spartalaiset voittivat vielä seuraavana vuonna Persian maa-armeijan. Pienet kreikkalaisvaltiot olivat voittaneet mahtavan Persian lopullisesti ja säilyttäneet itsenäisyytensä.

*Babylon ja sen riippuvat puutarhat. Aiheita, joista koulun historianopetuksessa ei ole aikaa kertoa.*

Maratonjuoksun taru: lähetti juoksi noin 42 km Marathonista Ateenaan, toi tiedon «olemme voittaneet» ja kaatui kuolleena maahan — Kertomus on erään englantilaisen 1800-luvulla sepittämä.

Oikea maratonjuoksu: Spartalainen «sotakirjeenvaihtaja» sai tehtäväkseen viedä pyynnön Marathonin tarvittavista lisäjoukoista Spartaan. Hän juoksi siis huomattavasti pitemmän matkan kuin tarinassa. Hän ei heittänyt henkeään, mutta spartalaiset ei-

vät voineet lähettää apua heti, koska heidän piti odottaa täydenkuun aikaa. Kun apujoukko vihdoin saapui, olivat Marathonin puolustaneet spartalaiset ja ateenalaiset jo voittaneet taistelun.



Persialaisten sotaretket



**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miksi kreikkalaisvaltioiden säilyminen vapaina persialaisvallasta on ollut niin tärkeää (nykyisen länsimaisen sivistyksen kannalta).

**Toteutus:** Mikäli koulussa on Välimeren maiden tai Euroopan seinäkartta, sellaisen käyttö apuna on varmasti perusteltua. Sivun 49 kartan lisäksi voi käyttää myös sivun 36 karttaa. Persialaissotien osalta opettaja ei varmasti liiaksi voi korostaa sodan lopputuloksen merkitystä Euroopalle. Itse sotatapahtumat eivät siis ole tärkeintä vaan se, miten olisi (ehkä) käynyt, jos Persia olisi miehittänyt ja nujertanut kreikkalaisvaltiot. Luetaan vaikka ääneen sivu 34, jolla perustellaan, miksi meillä vielä tänäkin päivänä kuudesosa koko kuudennen luokan kurssista on kreikkalaisten historiaa. Emme tiedä, miten maailma olisi kehittynyt, jos persia-

laiset olisivat voittaneet. Kuitenkin alueet, jotka silloin joutuivat heidän valtansa piiriin, ovat kehittyneet aivan eri tavoin kuin kreikkalaisvaltiot. (Luonnollisesti niiden lähtökohdatkin ovat olleet erilaiset.)

Kreikkalaisvaltiot asettuivat koko lailla yhtenäisenä joukko vihollistaan vastaan. Näin ne unohtivat keskinäiset erimielisyytensä yhteisen hädän hetkellä.

Maratonjuoksu (42 195 metriä) suoritetaan Marathonin taistelusta Ateenaan voittotiedon tuoneen sotilaan muistoksi. Tämän mukaan sotilas kaatui tiedon tuotuaan kuolleena maahan.

Kuvassa näkyvä Niniven kaupunki sijaitsi Kaksoisvirtain maassa Tigrisvirran rannalla ja oli asuttu yli parintuhannen vuoden ajan.



# 6/III Ateenan kulta-aika

Suurin ansio kreikkalaisten voitosta kuului Ateenalle. Persian pelko oli kuitenkin niin suuri, että Kreikan valtiot päättivät perustaa turvakseen valtioliiton. Tämän »menliiton» johtajaksi valittiin Ateena, joka sai kerätä myös liiton jäsenmaksut.

Rauha toi Ateenalle ongelmia. Kun armeija kotiutettiin ja suurin osa sotilaisvoista nostettiin telakoille, jäivät sotilaat, merimiehet ja soutajat ilman työtä. Samaa aikaan Ateenan väkiluku muutenkin kasvoi.



50

Verratkaa kuvaa 7 sivulla 46 sekä kuviin 2 ja 3 sivulla 45.



Suomesta ei kirjallisia lähteitä.

Ateenan pelastajaksi tuli Penkles. Ateena oli persialaissodissa hävitetty perin pohjin. Penkles pani alulle kaupungin jälleenrakentamisen ja hankki näin työtä työttömille. Hänen avustajanaan toimi monta kuuluisaa kuvanveistäjää ja arkkitehtiä.

Ensimmäiseksi ruvettiin pystyttämään uutta muuna kaupungin ympärille. Rakennusmateriaalina käytettiin jopa hävitettyjen temppelien katkottuja pylväitä ja murskattuja veistoksia. Kun tätä muuria sata vuotta sitten, 1800-luvulla, ruvettiin purkamaan, se oli muinaistutkijoille kuin arvokas museo.

Muurin jälkeen rakennettiin asuintalot. Ne tehtiin savitiilistä yksi- tai kaksikerroksiseksi, yleensä yhden perheen käyttöön. Tonn ympärille pystytettiin julkisia marmorirakennuksia ja pitkiä

Perikles kreikkalainen kypärä otsalle nostettuna.

pylväsrivistöjä. Ateenan satamaan kohosivat suuret katokset laivoja varten.

Tärkein rakennuskohde oli kuitenkin Akropolis-kukula. Se oli aikoinaan ollut linnoitus, mutta sittemmin sinne oli pystytetty temppelaita, jotka sota oli tuhonnut. Kaupungin suojelijalle Pallas Athenelle ruvettiin rakentamaan valkoisesta marmorista suurta temppeliä, Parthenonia. Parthenoniin pystytettiin kultalevyillä ja norsunluulla päällystetty Pallas Athenen patsas. Akropolis-kukkulalla oli toinenkin Pallas Athenen patsas. Sen pronssinen keihäänkärki välkehti kauas merelle. Kun Parthenon oli valmistunut, pantiin alulle suuren konserttitalon rakentaminen. Lisäksi Akropoliille kohosi lukuisia pieniä temppelaita ja mahtava sisääntuloväylä.

Nämä Perikleen toimenpiteet nostivat Ateenan sotaa seuranneesta taloudellisesta lamasta. Akropolis työllisti ennen muuta lukemattoman joukon ateenalaisia.

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen Ateenan ns. kulta-ajasta.

**Toteutus:** Persiaa ei ollut persialaissodissa suinkaan tuhattu, vaan tuo suurvalta hallitsi edelleen kreikkalaisalueiden itäpuolista Vähää-Aasiaa. Sotien jälkeen näiltä alueilta muutti asukkaita lännemmäksi, useat juuri Ateenaan. Penkles oli demokraattien johtaja. (Hän oli syntyisin ylimys-suvusta, mutta kannatti demokratiaa.) Ateenassa eivät kaikki suinkaan olleet demokratian kannattajia; varsinkin rikkaimmat olivat usein demokratian vastustajia. Perikleen toimet lisäsivät runsaasti demokraattien kannatusta.

— Miksi Suomessa demokratiaa ei toteuteta samalla tavalla kuin kultakauden Ateenassa? (20-vuotiaita vapaita miehiä on niin paljon, ettei heidän kokouksestaan tulisi mitään.) — Miten Ateenan väkiluvun kasvu vaikutti demokratian toimivuuteen? (Demokratia alkoi »tukehtua» kasvaan väestöön.) Kulta-aika nimitys on annettu suurelta osalta kulttuurin kukoistuksen perusteella, mutta myös täystyöllisyyden yms. vuoksi. Seuraavissa kappaleissa saamme tutustua lähemmin ajan taiteisiin ja tieteisiin, ja huomaamme taas, kuinka paljon olemme antiikin kreikkalaisilta perineet.



Helleenien ravintoon kuului harvoin lihaa. Mitä he siis söivät? (Vihanneksia, oliiveja ja muita hedelmiä, viljatuotteita, kalaa.)

Verratkaa laivoja. Tutkikaa vaatteita ja kampauksia. Hämähäkkiä sininen Välimeri, puuton rinne. Ruukkujen valmistus oli »alkeisteollista»: lukuisat orjat dreimasivat niitä suurissa työpajoissa.



Pireus oli Ateenan satama. Raitapurjeinen sota-alus on lähdessä merelle, rahtialus purkaa ruukkulastia laiturissa. Etualalla tehdään kalakauppaa.

Parthenon, Akropoliin päätemppeli nykyisessä asussaan (ulter.).

Akropolis rakennettiin kuitenkin muun Kreikan kustannuksella. Ateena keräsi meriliiton jäsenmaksut — ja käytti niitä häikäilemättä kaupungin rakentamiseen ja koristamiseen. Meriliiton jäsenmaksuja jopa korotettiin ja vastarintaa tehneet pikkuvaltiot nujerrettiin. Perikleen aikana meriliitto oli muuttumassa Ateenan johtamaksi liittovaltioksi.

Perikleen aikaa on sanottu Ateenan kulta-ajaksi. Silloin Ateenasta tuli kreikkalaisen taiteen ja tieteen keskus. Monet yhä tunnetut kirjailijat, ajattelijat ja tutkijat vaikuttivat kultakauden Ateenassa.



### Lyhyesti

Sokrates  
Kreikkalainen filosofi.

- Demokratia toteutui Ateenassa 400-luvulla eKr.
- Ateenan asioista päätettynä kansankokouksessa, johon saivat osallistua yli 20-vuotiaat vapaat miehet.
- Jokaisella kansankokoukseen osallistujalla oli puhe- ja äänioikeus.
- Naisilla ja orjilla ei ollut äänioikeutta.



Sokrates kuuluu historian myytteihin, joita koskevia tietoja on vaikea oikaista. Sen takia hänestä ei oppikirjassa puhuta, mutta kuva auttaa opettajaa kertomaan hänestä.

**Omatomikirja:** Tehtävässä 6 on tietenkin hyväksyttävä hyvin erilaisia vastauksia.

Pahimmat vauriot Parthenon kärsi 1687, jolloin velttsialaisten Akropoliille piirittämien turkkilaisten Parthenoniin sijoittamaan ruutivarastoon osui kraanaatti. — Vuonna 1801 englantilaiset veivät ensimmäiset päätykolmioveistokset Lontooseen, ja ryöstely jatkui seuraavina vuosina. Nyt ne ovat British Museumin arvokkaimpia aarteita, mutta nykykreikkalaiset ovat vaatineet niitä takaisin. Verratkaa seuraavan sivun kuvaan.



# 7/III Eurooppalaisen taiteen synty

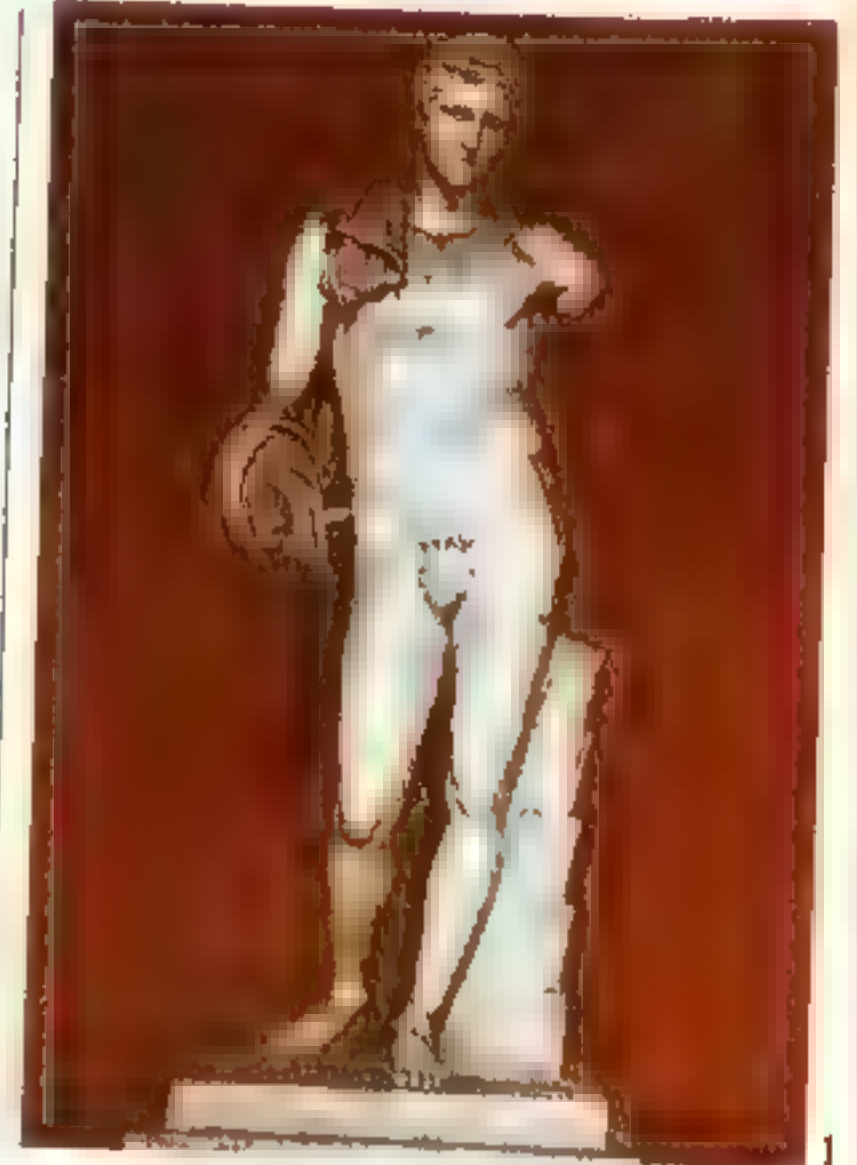
**Hermes. Verratkaa sivun 44 kuvaan 1. Huomatkaa naturalistisempi käsittelytapa; vapaa, rento asento on tullut jäykkyyden tilalle.**

Kreikkalainen taide on ollut kautta vuosisatojen esikuva-na Euroopan eri kansoille. Ateenan Akropoliin temppelit, kuten muutkin kreikkalaiset rakennukset Välimeren piirissä, ovat yhä rakennustaiteesta kiinnostuneiden tutustumiskohde. Vieläkin nousee uusia rakennuksia, joihin ainakin julkisivun pylväikkö ja päätykolmio on

kopioitu kreikkalaisesta temppelistä.

Itse kreikkalainen temppeli oli pimeä, eikä sitä ollut tarkoitettu yleisölle. Sisällä oli yleensä jumalankuva; esimerkiksi Olympian temppelissä oli Zeusta ja Parthenonissa Pallas Athenea esittävä veistos

Kreikkalaiset itse pitivät maalaustaidettaan veistotai-



*Kreikkalainen taide poikkesi kaikesta aikaisemmasta. Edelleen se innoittaa taiteilijoita. — Hermes-patsas Vatikaanin kokoelmista.*



52

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, kuinka meidän taiteemme juuret ovat kreikkalaisessa taiteessa.

**Toteutus:** Verrataan sivujen 52 ja 53 temppeleitä (Parthenon ja itämainen temppeli). Keskustelun jälkeen etsitään kirjasta kuvia, joissa on kreikkalaista temppeliä muistuttavia piirteitä. Nirtä löytyy esimerkiksi sivuilta 174 ja 175. — Onko kotiseudullanne rakennuksia, joissa on nähtävissä »kreikkalaisia» piirteitä? Maalaustaiteessa kreikkalaiset eivät pyrkineet täysin luonnonmukaiseen lopputulokseen

(kuten eivät egyptiläisetkään), esimerkkejä sivuilla 39, 60 ja 61. Veistokset ovat luonnonmukaisempia (esim. s. 40, 44, 47, 50, 52 ja 62).

Oppilaille tulee tietenkin selittää, että taide on saanut ja saa jatkuvasti vaikutteita ympäröivästä yhteiskunnasta. Tämä tulee esiin esimerkiksi kappaleessa 2/VIII, Barokki ja rokokoo. Tässä yhteydessä voidaan vielä etsiä oppikirjasta kuvia muiden kulttuurien taiteesta ja yrittää luonnehtia niitä suhteessa kreikkalaisiin teoksiin



detta mestarillisempänä. Maalauksia on kuitenkin säilynyt vain ruukuissa, veistoksia sen sijaan on yhä jäljellä tuhansittain, sekä aitoja, että kopioita. Kreikkalainen veistotaide kukoisti (400-luvulla eKr) Ateenassa. Täydellisyytensä se saavutti myöhemmin hellenistisellä ajalla, 300-luvulla, jolloin veistoksien aiheena yleensä oli jumalan asemesta sopusuhtainen ihminen. Nykyisin antiikin veistokset ovat joko hohtavan valkoista marmoria tai tummaa pronssia; aikoinaan ne — kuten temppelitkin — oli maalattu voimakkein värein.

Parthenon (vas.) ja temppeli kaukoidästä. Parthenon on yksinkertainen ja sopusuhtainen, itämainen temppeli on mystinen, salaperäinen ja eurooppalaiselle ajattelulle vieras. Verratkaa!

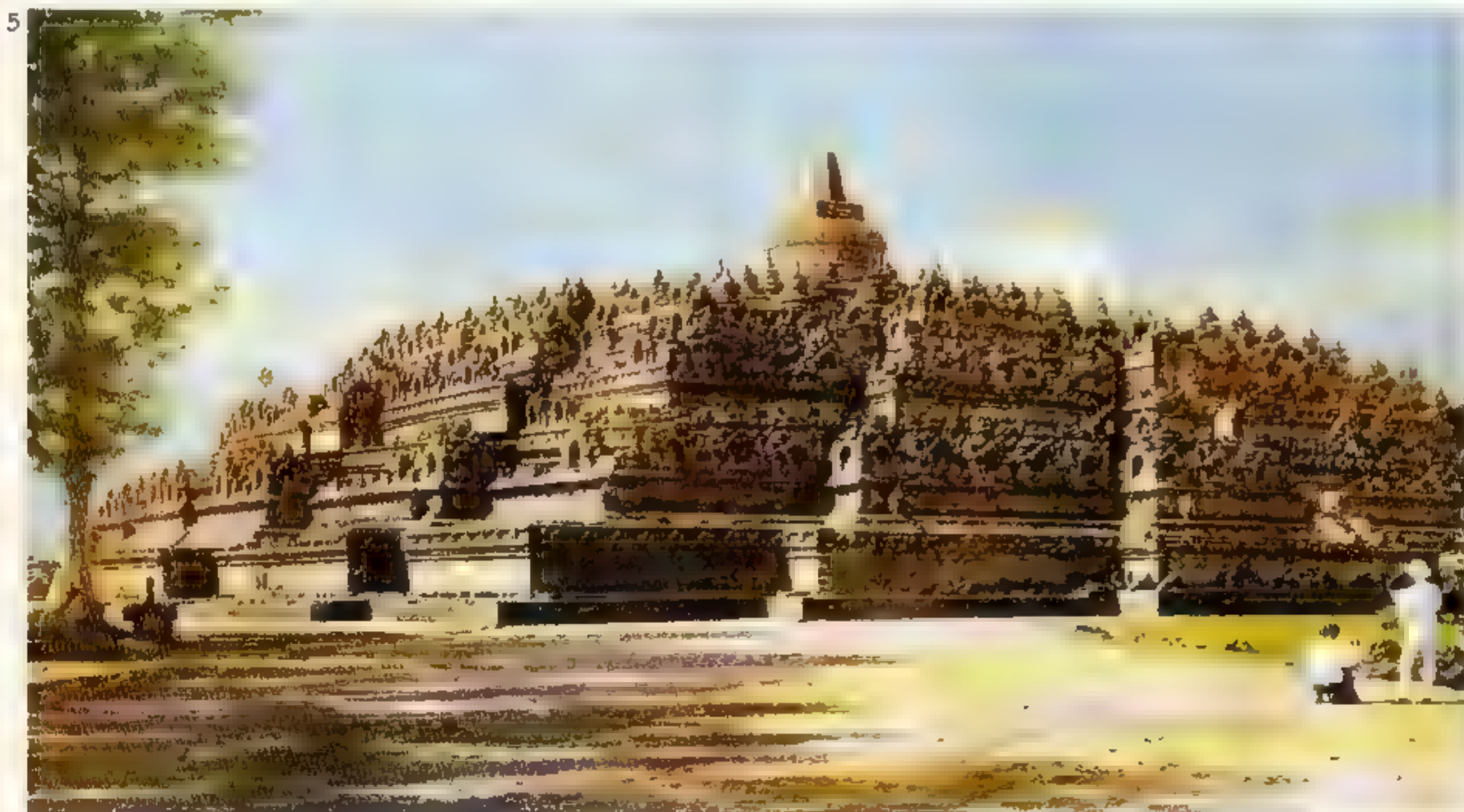


3 Kreikkalaisvaikutteinen roomalainen temppeli Tunisiassa.



4 1700-luvulla syntyi kreikkalaista taidetta ihaileva taidettyyli uusklassismi.

Mitä uusklassisia rakennuksia on kotiseudullasi?



Verratkaa edellisen sivun kuvaan. Huomatkaa ja kirjoittakaa kuvan alle: Suunnittelijat ovat olleet taitavia matemaatikkoja: vaakasuorat pinnat kaartuvat, samoin pylvää on heikosti taivutettu temppelin keskipistettä kohden perspektiivivaikutelman lisäämiseksi. Lattia ei ole todellisuudessa tasainen vaan kupera. Yksinkertaisen ja selkeän konstruktion täydensivät kuvanveistäjä Feidiaan ja tämän oppilaiden veistokset.

Borobudur, jattimäinen buddhalaistemppele Jaavassa. Parthenon valmistui 438 eKr. — Borobudur 850-luvulla jKr. Ajallissella erolla ei kuitenkaan ole merkitystä, koska kulttuurien ajanjaksot ovat muutoinkin erilaiset. — Rakennus muistuttaa porrasympyrämuotoa; sen kolme ylintä pengermää ovat pyöreitä. Huipulla on kupu eli dagopa, jossa on säilytetty jotain erittäin arvokasta pyhäinjäännöstä, suuresti kunnioitetun pyhimyksen tai ehkä itsensä Gautama Buddhan ruumista — nykyisin kupu kuitenkin on tyhjä. Pengermät ovat tainna ulkonevia muureja ja taivaaseen viittovia valikoita. Seinät suorastaan pursuavat mitä erilaisimpia tapahtumia esittäviä korokuvia tai veistoksia. Kun Parthenon on selkeä, vaalea ja yksinkertaisen kaunis, Borobudur on tumma, salaperäinen, mystinen, koristeellisen monimuotoinen kuin Jaavan vaihteleva luonto.



## 8/III Kreikkalaisessa teatterissa

Keväisin ja syksyisin kreikkalaisilla oli tapana järjestää viinijumala Dionysoksen kunniaksi juhlia, joissa tanssimalla ja laulamalla kiitettiin jumalaa hyvästä sadosta. Juhlissa esiintyi kuoroja, jotka sekä lausuen että laulaen ylistivät Dionysosta. Näistä esityksistä kehittyi vähitellen varsinainen näytelmä ja juhlapaikasta varsinainen teatteri.

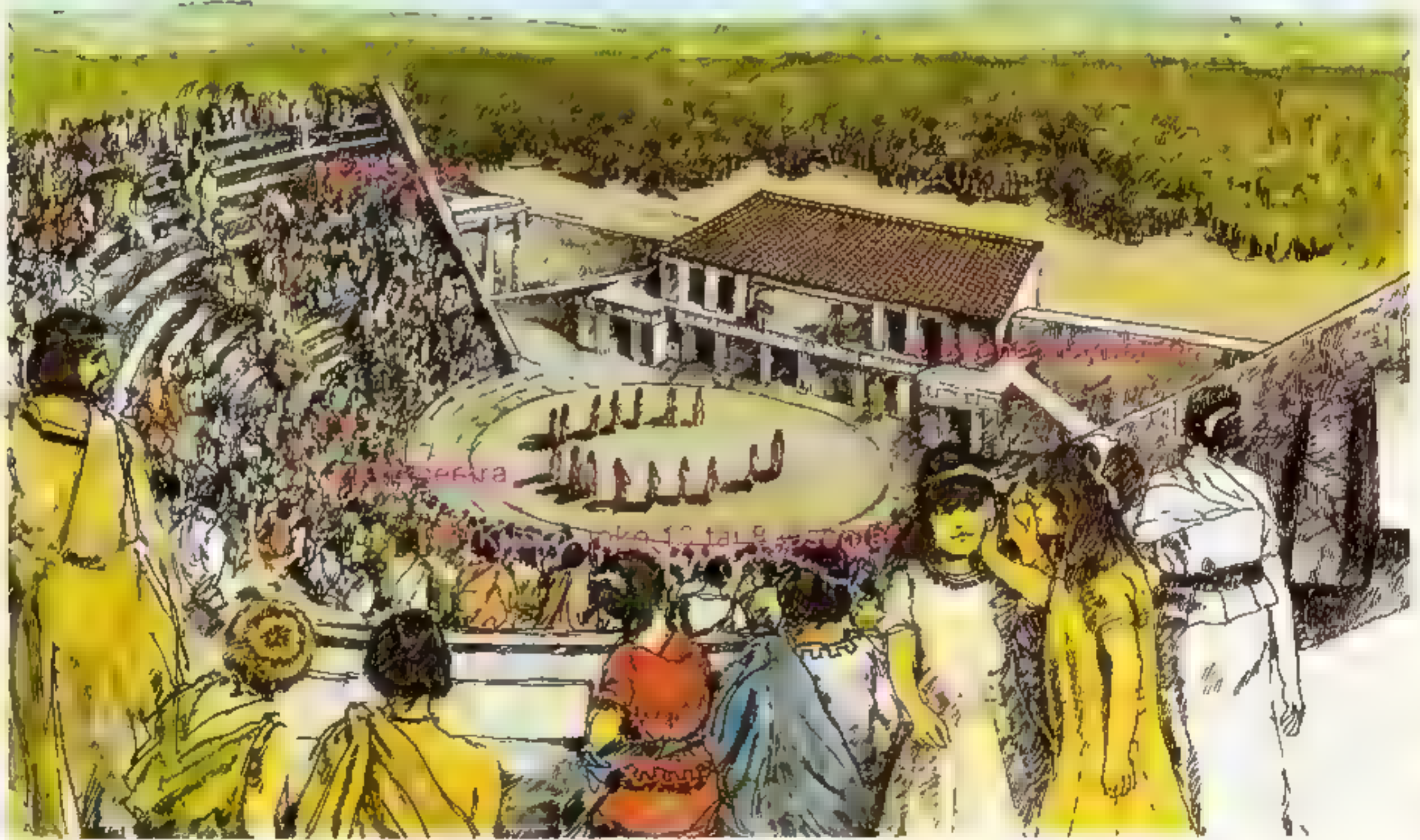
Aluksi näytelmiä esitettiin jonkin rinteen juurella siten, että katsojat hyvin näkivät ja kuulivat esityksen. Pian ru-

vettiin rakentamaan oikeita teattereita. Ulkoilmaan rakennettiin puolikaaren muotoon kivistä penkkirivit, niin että istumapaikkoja saattoi olla jopa 14 000, kuten Ateenan teatterissa. Katso-mon edessä oli kuoron esiintymispaikka eli orkestra ja sen takana lava näyttelijöiden esityksiä varten.

Kreikkalaisessa näytelmäs-sä ei yleensä ollut näytteli-jöitä kolmea enempää. He olivat kaikki miehiä ja pitivät naamiota kasvojensa edes-sä. Naamioiden ilme oli jo-

ko liioitellun surullinen tai liioitellun iloinen. Näyttelijät liikkuvat korkeissa puukengissä näkyäkseen paremmin. Kuoron tehtävänä oli tulkita näytelmää ja esittää sellaisia kohtauksia, joita ei voitu tai haluttu näyttellä. Väkivaltaiset vaiheet, kuten sankarin sokeutuminen, tapahtuivat näyttämön takana, ja niistä kertoi katsojille vain kuoro.

*Kerro kreikkalaisesta teatterista!*



54

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miten näyttämötaide on saanut alkunsa kreikkalaisten teatterista.

**Toteutus:** Useimmat kansat ovat esittäneet uskonnollisissa tai muissa juhlissaan teatterinomaisia tansseja tai kuvaelmia. Muinaissuomalaiset esimerkiksi esittivät karhunpeijäisissä karhua ja sen metsästäjiä lepyttääkseen karhun henkeä, jotta se ei aiheuttaisi ihmisille hankaluuksia. Kreikkalaiset toivoivat kevään Dionysos-juhlissa saavansa hyvän sadon ja syksyllä he kiittivät sadosta. Jostakin syystä kreikkalaiset mieltivät esityksiin niin voimakkaasti, että te-

atteri sai siitä alkunsa. On syytä korostaa, ettei tämä kehitys ollut muutaman vuoden asia, vaan siihen kului satoja vuosia. Kuitenkin tuloksena oli teatteri, jonka näytelmiä esitetään yhä eri puolilla maailmaa, ja niillä on sanomansa myös tämän päivän ihmisille. Ateenan teatterin kokoa voi verrata suurimpiin meikäläisiin katsomoihin. Murhenäytelmien suosio selittyy kreikkalaisten kiintymyksestä tarujen sankareihin. Huvinäytelmien suosio on säilynyt nykypäiviin saakka, paitsi näyttämöllä myös elokuvassa. Näytelmissä ja näytelmän seuraamisessa on jotakin taianomaista. Ehkä kiehtovuus johtuu mahdollisuudesta vaih-





2

Kreikkalainen näyttelijä Naamion sisällä on kuparitorvi, joka vahvisti äänen. Jalassa näyttelijällä oli korkeapohjaiset kengät, jotta hän näkyisi selvemmin suuressa teatterissa.

Kirjailijat rupesivat kirjoittamaan teatteria varten erityisiä näytelmiä. Suosittuja olivat aluksi murhenäytelmät eli tragediat, joissa käytettiin vanhojen tarujen aiheita. Kreikkalaisten kirjailijoiden näytelmiä esitetään yhä joko sellaisinaan tai hieman muunneltuina.

Murhenäytelmän rinnalle kehittyi nopeasti huvinäytelmä eli komedia. Huvinäytelmien aiheet olivat usein kaupunkivaltion omasta elä-

Vanhoja näytelmiä esitetään yhä muinaisilla näyttämöillä

mästä, sen päivänpolitiikasta ja julkisuuden henkilöiden edesottamuksista. Kirjoittajat toivat esiin epäkohtia ja arvostelivat kaupungeissa harjoitettua politiikkaa. He koettivat saada tällä tavalla aikaan muutoksia. Myös poliitikot ymmärsivät näytelmän suuren vaikutuksen kansan joukkoihin. He tilasivatkin kirjailijoilta näytelmiä ilmaisiin näytöksiin saadakseen kansan mielipiteen muuttumaan. Tunnetuimpia mur-

henäytelmien kirjoittajia olivat Sofokles ja Euripides. Huvinäytelmien mestari oli Aristofanes.

Useilla Kreikan paikka kunnilla järjestetään nykyisin matkailukautena suuria teatenjuhlia, joilla esitetään vanhoja kultakauden näytelmiä

Vanha kreikkalainen teatteri nykyisessä Israelissa.



3



4

Vaikka matkailijoille tarkoitetut näytelmät voivat olla vanhoja, esitys on usein viihteellinen.

55

taa persoonaa, tulla joksikin muuksi, kokea elämyksiä jotka jokapäiväisessä elämässä ovat mahdottomia. Useimmissa luokissa näytellään. Voidaan myös keskustella siitä, mikä näyttelemisessä niin viehättää. Suomi on ollut ja on osittain vieläkin seuranäyttämöiden maa. Tähän ilmiöön palataan yläasteen kursseissa. Sanomalehdistä kannattaa tutkia teatteriohjelmistoja. Löytyisiköhän sieltä kuluvalle vuodelle kreikkalaisia näytelmiä?

**Omatoimikirja:** Tehtävän 7 ilmoituksissa on varmasti myös teatterin symboleina käytettäviä naamioita. Nämäkin ovat peräisin muinaisesta Kreikasta.



## Orfeus ja Eurydike

Tätä vanhaa tarua esitetään yhä näytelmänä ja siitä on tehty useita elokuvia.

Orfeus oli laajalti tunnettu laulaja. Hänen laulullaan, jota hän lyyrallaan säesti, oli niin ihmeellinen voima, että joet herkesivät juoksemasta ja pedot kokoontuivat hänen ympärilleen sovussa ja rauhassa kuuntelemaan.

Ottaessaan aviokseen kauniin Eurydiken Orfeus kutsui häävieraakseen itse Hymenaioksen, häiden jumalan, ja jumala tuli Kreetasta saakka. Hän ei kuitenkaan lausunut nuorelle parille siunaavia sanoja eikä luonut heihin edes ystävällistä katsetta.

Kauan ei kestänytkaan, ennen kuin kävi ilmeiseksi, mitä tämä merkitsi. Kun Eurydike jonkin ajan kuluttua kulki kukkaniityn poikki, puri kyy häntä kantapäähän, ja hän heitti henkensä.

Sydäntä särkevä oli laulajan suru, kun hän täten menetti rakastettunsa. Vihdoin hän päätti lähteä pitkälle, retkelle manalaan koettaakseen saada takaisin puolisonsa. Kertomuksen mukaan itkivät vainajien haamutkin hänen surullista kohtaloaan. Suuret rikoksentekijätkin, jotka manalassa kärsivät rangaistusta pahoista töistään, saivat hetkiseksi le-

von vaivoistaan. Sisyfokselta pysähtyi kivi, jota hänet oli tuomittu iäksi vierittämään, ja danaidit unohtivat vähäksi aikaa veden ammentamisen seuloillaan. Haades heltyi Orfeuksen laulusta, ja Eurydike saisi lähteä takaisin maan päälle, kuitenkin vain sillä ehdolla, ettei Orfeus kääntyisi häntä katsomaan, ennen kuin he olisivat päässeet päivänvaloon. Iloisen, toiveikkaan ahdistuksen valtaamana Orfeus aloitti pitkän, synkän tien takaisin päivänvaloon. Mutta matkalla hän unohti lupaukseen liittyvän ehdon ja kääntyi katsomaan rakastettuaan.

Epätoivoinen Orfeus kuuluisan ranskalaisen elokuvaohjaajan Jean Cocteaun elokuvassa.

Tämä vaipui heti takaisin syvyyteen. Epätoivossaan Orfeus ojensi häntä kohti käsi-vartensa, mutta vain viimeisen silmäyksen hän sai Eurydikeltä, sitten oli kaikki loppussa.

Istuttuaan seitsemän päivää manalan joen rannalla Orfeus surusta jähmettyneenä palasi omaan maahansa.



Mitä antiikista aiheensa saaneita elokuvia tai videoita oppilaat tuntevat?

Antiikin näytelmien pohjalta esim.

Camus: *Musta Orfeus*  
Cocteau: *Orfeus* ja sen jatko-osa.

Muita:

Useita Kleopatra-elokuvia,  
*Ben Hur*,  
*Spartacus*,  
*Odysseus*, televisiosarja.  
(Täydentäkää luetteloa.)



# 9/III Kreikkalaisia tutkijoita

Kreikkalaiset asuivat ranni-koilla ja saarilla, joita Väli-meri yhdisti. Jo varhain heistä tuli purjehtijoita, jotka matkoillaan keräsivät tietoja ja taitoja muista maista. Kun orjat suorittivat ruumiillisen työn, oli vapailla kreikkalaisilla myös aikaa pohtia elämän arvoituksia ja »ajatella suuna».

Monet ajattelijat alkoivat jo varhain epäillä vanhoja taruja kokemuksensa ja järjen kannalta. Eräs ajattelijaj eli filosofi päätteli, että ju-

malat eivät voineet olla ihmisten näköisiä, koska silloin afrikkalainen kuvitteli heidät tummiksi. Jos hevoset osaisivat piirtää, jumalat olisivat varmasti hevosen näköisiä, hän päätteli.

Kuuluisa ateenalainen filosofi Platon oli sitä mieltä, että oli olemassa kaksi maailmaa, näkyvä, vajavaisten aistien maailma sekä täydellinen, mutta kätketty ideoiden maailma. Platon ajatteli että kaikilla maanpäällisillä asioilla — puilla,

tuolilla, hyvyydellä jne. — oli vastineensa ideoiden maailmassa. Hän esitti, että järkevästi toimiva ihminen saattoi — tosin suurella vavalla — oivaltaa, mikä esimerkiksi oli todellisen hyvyyden idea.

*Aristoteleen paras apulainen oli hänen vaimonsa. Perhe lajittelee merieläimiä Aristoteleen kehittämän järjestelmän mukaan.*



Mitä Valimeren maailmalle tyypillistä kuvassa on? (Maisema, meren pitkät tyrskyt, merieläimistön outous ja runsaus)

57

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan tieteiden tasosta ja asemasta kreikkalaisten parissa.

**Toteutus:** — Kahlitsiko kreikkalaisten uskonto kovin ankaraasti ihmisten ajattelua? (Ei.) — Miten tämä saattoi vaikuttaa ihmisten haluun ja mahdollisuuksiin tutkia uusia, outoja ja miksei tuttujakin asioita? (Se ei juuri rajoittanut.) Egyptissä tiede ja uskonto olivat kulkeneet käsi kädessä; kreikkalaisilla tieteenharjoitus oli vapaampaa. Useat vielä nykyisinkin käytössä olevat tieteenalojen nimet ovat kreikka-

laista alkuperää (filosofia, biologia, matematiikka, fysiikka). — Mitkä näistä aineista löytyvät peruskoululaisen lukujärjestyksestä? Sanaa filosofia on syytä selittää. Se on tiede, joka tutkii todellisuuden ja toiminnan perusteita, yleistiede. Kuten tekstistä käy ilmi, kreikkalaiset olivat hyvin monipuolisia. Sivun 58 kuvista näkyy, kuinka maan pallonmuotoisuus ja koko pystyttiin ratkaisemaan melko tarkkaan. Samalla hetkellä auringonsäteiden ja maanpinnan muodostama kulma on eri paikkakunnilla erilainen. Kun tiedetään paikkakuntien välinen etäisyys, voidaan laskea maapallon



## Aristoteles ja luonto

Kuuluisin kreikkalaisista filosofiista on Aristoteles, Platonin oppilas.

Aristoteles ei hyväksynyt Platonin ideaoppia. Hänen mukaansa ihminen sai kaiken tiedon maailmasta omien aistiansa avulla. Hänelle ihminen oli vain osa luontoa.

Aristoteles myös tutki sitä perusteellisesti. Näin hänestä tuli monen uuden tieteen perustaja. Aristoteles pani alulle biologian, fysiikan, säätiteen ja yhteiskuntatieteiden tutkimisen. Hän kirjoitti myös kirjallisuudesta ja teatterista. Aristoteles ryhmitteli ensimmäisenä eläimet ja kasvit sukuihin ja lajeihin. Hänen luokituksestaan luovuttiin vasta 1800-luvulla.

Aristoteleen omaksuma tapa etsiä syitä ja seurauksia ja hänen tapansa hyväksyä vain luotettavaa tietoa ja järkeviä perusteluja ovat yhä yleisessä käytössä kaikissa tieteissä.

### Muita tutkijoita

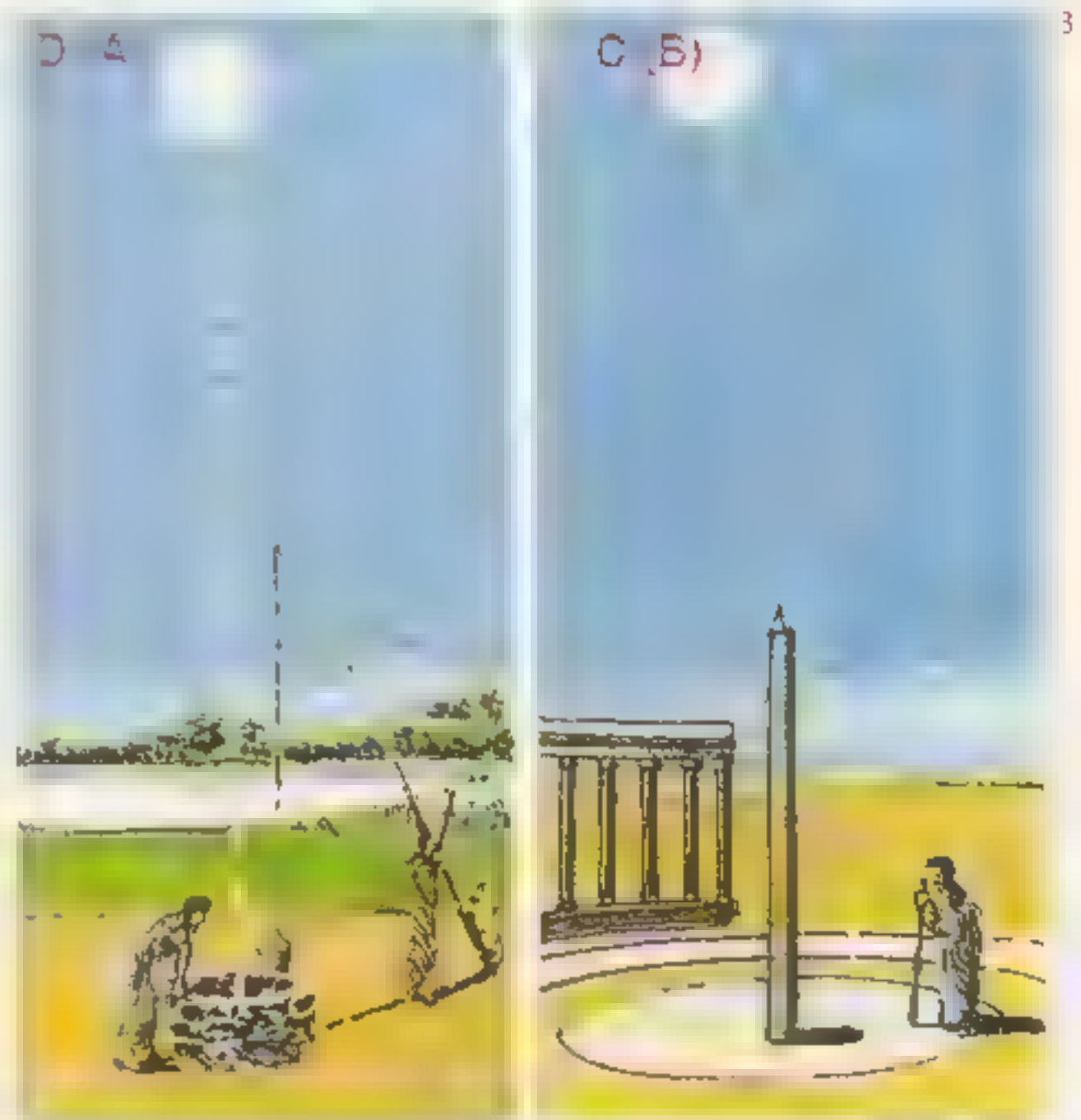
Ennen kreikkalaisia oli matematiikka muodostunut vain joukosta erilaisia käytännön laskutapoja, mutta kreikkalaiset kokosivat matematiikasta loogisen eli johdonmukaisen järjestelmän. Eukleides laati matematiikan oppikirjan, jota käytettiin

Oppilaankirjan ensimmäisessä painoksessa kuva 2 on peilikuvana ja kuvan 3 osakuvat ovat vaihtaneet paikkaa. Mutta taululle hahmotellusta kuvasta oppikirjan kuvien tarkoitus selviää:

ETELÄ  
A

Kerro, miten helleenit  
keksivät mitata  
maan kaltevuuden

POHJOINEN  
B



yleisesti vielä muutama vuosikymmen sitten myös Suomen kouluissa.

Monet myöhemmän hellenistisen ajan kuuluisista tutkijoista vaikuttivat Aleksandriassa. Eräs heistä todisti, että maa kiertää aurinkoa. Tämä tieto kuitenkin unohdettiin yli tuhanneksi vuodeksi. Kreikkalaiset todistivat, että maa on pallo, laskettiinpa sen ympärysmittakin erittäin tarkasti. Arkhimedes suunnitteli koneita ja laitteita, joista suuri osa kyettiin rakentamaan vasta satoja vuosia myöhemmin.

Lääketieteen huomattavin edustaja oli Kossaarella syntynyt Hippokrates. Hänen mukaansa kaikilla ihmisen vaivoilla oli luonnolliset syynsä, eivätkä vaivat suinkaan johtuneet taioista tai jumalien juonista. Hänen laatimansa lääkärin vala on yhä käytössä.

Historioitsija Herodotos teki laajoja matkoja ja laati ensimmäisen maailmanhistorian. Hän on antanut meille korvaamatonta tietoa antiikin maailmasta, vaikka kaikki hänen kertomansa ei pidäkään paikkaansa.

koko. Tällä menetelmällä kreikkalainen Eratosthenes laski maapallon ympärysmitaksi 39 000 km (oikea mitta on noin 40 000 km).

Kreikkalaiset huomasivat, että kun aurinko etelässä olevan kaantopöydän (Seynessä, A) paistaa kevätpäiväntasauksen aikana keskipäivällä suoraan taivaanlaelta, se samaan aikaan pohjoisempaan (Aleksandriassa) paistaa obeliskistä varjon (B). Päättelämä: koska obeliski on kohtisuorassa maan tasoa vastaan, täytyy maan olla kalteva. Siitä seuraa — ja havainnoin todistettuna — että maanpinta kaartuu, joten maa onkin pallo. Sama asia on esitetty kuvissa 3, kunhan näitä tutkijain järjestyksessä C-D.



# 10/III Olympian kisat — ensimmäiset olympialaiset

Kun arkeologit 1870-luvulla suorittivat kaivauksia Peloponnesoksen niemimaalla Olympiassa, he löysivät urheilukeskuksen, joka oli yhtä laaja kuin 15 nykyaikaista jalkapallokenttää. Samalla löytyi marmoritaulu, johon kilpailujen voittajien nimet oli kaiverrettu 1000 vuoden ajalta, vuodesta 776 eKr lähtien.

Muissakin Kreikan kaupunkivaltioissa oli stadioneita ja niillä järjestettiin suuria urheilukilpailuja, mutta Olympian kisat olivat arvokkaimmat. Ne pidettiin lähes säännöllisesti joka neljäs vuosi. Ne oli omistettu ylijumala Zeukselle, ja osanottajia saapui koko kreikkalaisesta maailmasta Välimeren ja Mustanmeren alueelta.



## Antiikin olympiakisojen ohjelma

1. päivä  
Olympiavalan vannominen.  
Aamupäivällä kilparatsastus ja kilpa-ajot.
2. päivä  
Iltapäivällä viisiottelu, jonka lajit olivat pikajuoksu, pituushyppy, paini sekä keihään- ja kiekonheitto.

3. päivä  
Juhlakulkueet ja uhrit Zeuksen kunniaksi.
4. päivä  
Juoksut: 200 m, 400 m ja 4 800 m  
Iltapäivällä nyrkkeily, paini ja pankration eli tappelu ja 400 m:n juoksu täysissä varusteissa
5. päivä  
Palkintojen jako.

Olympian kilpakenttä



Kuvaselitykset myös omatoimikirjassa.

59

**Tavoite:** Oppilaalle selviää, mitä olivat antiikin olympialaiset (ja miten ne ovat olleet nykyaikaisten olympialaisten innoittajina).

**Toteutus:** Muistellaan, missä järjestettiin viimeiset kesäolympialaiset ja missä talvikisat. Missä pidetään seuraavat kisat? — Mitä kisojen ohjelmaan kuuluu? (Avajaiset, itse kilpailut ja päättäjäiset.) — Mitä avajaisissa tapahtuu? (Erlaisia ohjelmia, olympiatulen sytyttäminen, olympiavalan vannominen.) — Miten tuli tuodaan avajaisiin? (Soihdussa

juoksijan kuljettamana.) — Mistä soihdunkuljetus alkaa? (Kreikasta, Olympiasta.) Tutkitaan sivulta 59 antiikin olympiakisojen ohjelmaa. — Mitkä lajit ovat yhä kisojen ohjelmassa? Nykyajan kisat kestävät pari viikkoa. Vanhan perinteen mukaisesti kisoja pidetään olympiadin, neljän vuoden, välein. Kesä- ja talvikisat pidettiin viimeisen kerran samana vuonna 1988, jonka jälkeen seuraavat talvikisat pidetään 1990 ja kesäkisat 1992 ja sitten kummatkin aina neljän vuoden välein. Tähän käytäntöön on menty taloudellisista syistä. Nykyisin kisojen järjestämisen myöntää



Olympian kisat pidettiin elo–syyskuussa. Kisojen ajan vallitsi kreikkalaismaailmassa olympiarauha, ja kaikki kreikkalaisten väliset sodat piti keskeyttää.

Kisat olivat aluksi yksipäiväiset, mutta kehittyivät pian viisipäiväisiksi. Niillä oli vahva uskonnollinen luonne. Kolmas kisapäivä oli omistettu Zeun palvonnalle; silloin hänen kunniakseen uhrettiin ja marssittiin kulkueissa.

Kreikkalaisten urheilulajit olivat yksilölajeja. Kilpailijat olivat amatöörejä, mutta ratsastuskilpailuissa ja kilpajoissa hyväksyttiin sponsorit lajien kalleuden takia. Varsinaiset palkinnot olivat vaatimattomia: olivipuun oksista solmittu seppelä, otsanauha tai astiallinen öljyä. Jokainen voittaja sai nimensä



marmoriseen kunniatauluun. Kotivaltiot saattoivat kuitenkin palkita urheilijoitaan runsaskätisemmin. Monet

saivat rahapalkintoja tai elinikäisen verovapauden.

Olympian kisoihin saivat osallistua vain vapaat miehet, naiset eivät päässeet edes katsomoon. Tiedetään kuitenkin, että ainakin kerran eräs äiti seurasi vaimonsa poikansa menestymistä. Kun tämä voitti painikilpailut, äiti ei malttanut olla hurraamatta pojalleen. Hänet vangittiin ja tuomittiin kuolemaan, mutta armahdettiin, koska hän oli olympiavoittajan äiti.

Vanha maljakkokuva Olympian kisoista



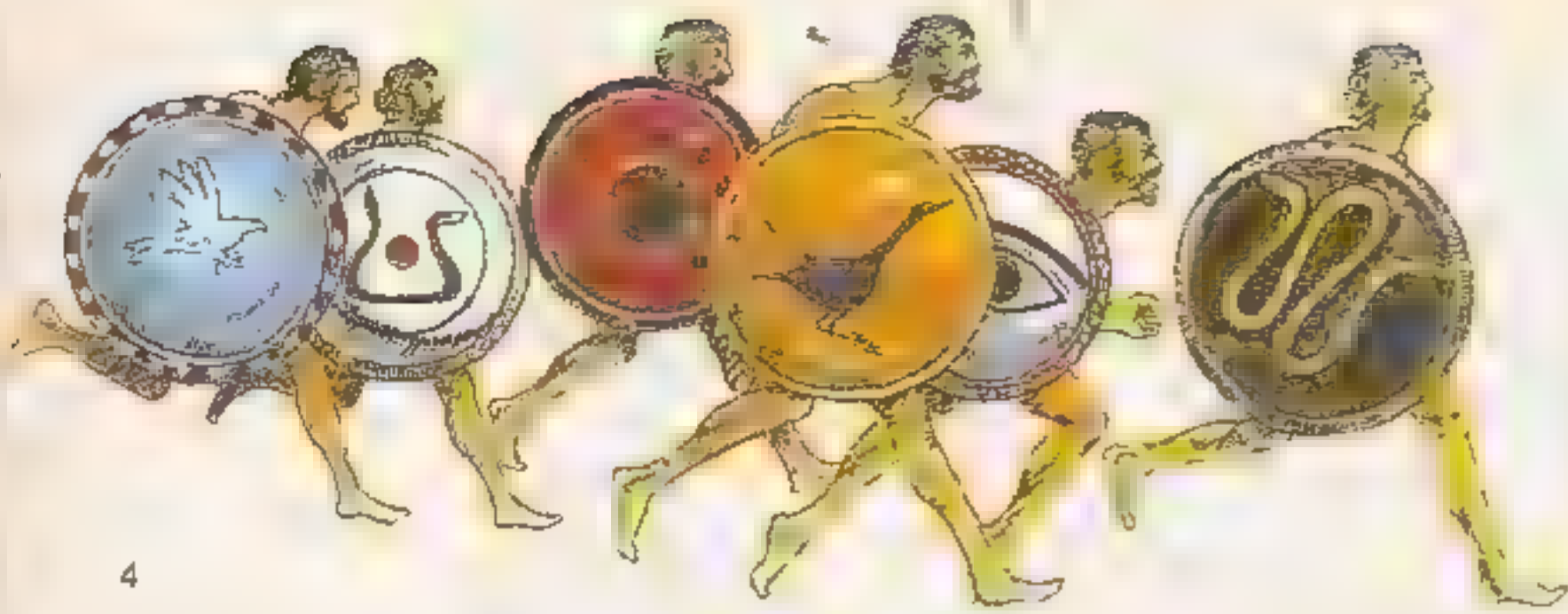
60 Maljakkomaalaus. Vaikka kilvet puuttavat, ne esiintyvät muutamissa muissa kuvissa, joiden perusteella kuva 4 on tehty. Juoksurata oli pehmeää ja vajottavaa hiekkaa.

Kansainvälinen olympiakomitea jollekin jäsenmaansa kaupungille. Olympiakisoista riittää monissa luokissa varmasti paljon puhumista. Tässä yhteydessä voidaan taas todeta kreikkalaisten pyrkimys monipuolisuuteen: tieteiden ja taiteiden ohella urheiluakin pidettiin arvossa.

Olympialaisten yhteydessä myös runoilijat, muut taiteilijat ja tiedemiehet esittelivät töitään. »Taideolympialaisten» pitoa on yritetty myöhemminkin, mutta menestys on ollut

huono. Myös antiikin kisat alkoivat vähitellen menettää loistoaan. Voitto keinolla millä hyvänsä, kuuluisuus ja taloudelliset palkkiot tulivat alkuaikojen voittajankunniaan tärkeämmiksi. Tunnilla voidaan vällan mainiosti keskustella nykyajan kisoista. Rinnastuksia antiikin kisoihin voi tehdä mahdollisuuksien mukaan. Kiinnostusta tähän aiheeseen riittää, joten kyllä oppilaat tutustuvat oppikirjan kappaleeseen kotonakin.





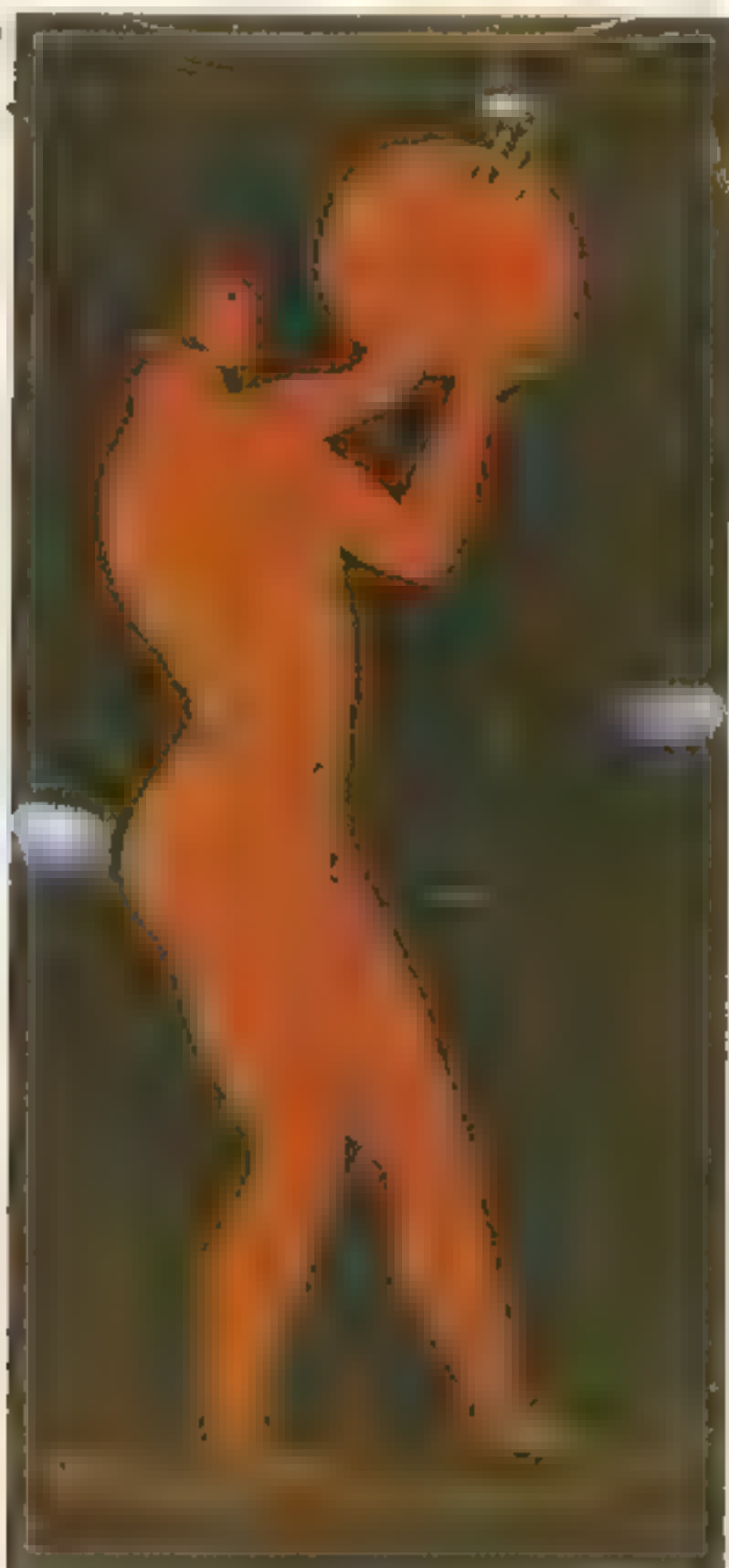
4

Kilpajuoksussa piti kilpailijoilla olla kilvet ja ratana oli pehmeä hiekka.

Verryttelyä ennen kilpailuja

Kiekonheittäjät olivat taiteilijoiden suosimia malleja.

5



6

## Lyhyesti

- Olympian kisat pidettiin joka neljäs vuosi ylijumala Zeun kunniaksi.
- Kisojen aikana vallitsi kreikkalaismaailmassa olympiarauha.
- Olympian kisat herätettiin henkiin 1896, jolloin pidettiin uuden ajan ensimmäiset olympialaiset.
- Helsingin olympialaiset pidettiin 1952.



61

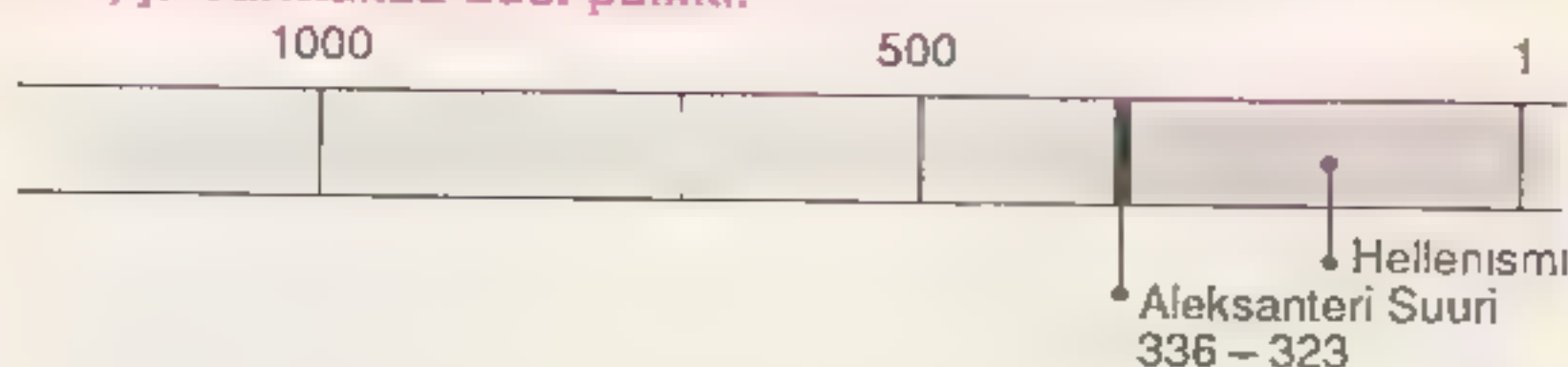
Kertokaa kuvasta. Verratkaa sivun 40 Zeus-kuvaa. Kun pääniistä tämä enemmän muistuttaa? Feidiaan tekema Zeus-patsas luettiin aikoinaan yhdeksi maailman seitsemästä ihmeestä. Suurimman osan aikaa temppeli oli pimeä ja voistos säis katkossa. Antiikin kaunopuhuja Dion Khrysostomos: "Tata patsasta katselessaan ihmminen unohtaa kaikki murheensa, miten raskaasti unettomuus ja huolet häntä ahdistavatkin."

Urheilijat eivät käyttäneet erityisiä kilpailuasuja (vrt. nykyinen). Mitä muuta eroa nykyiseen urheiluun huomaatte? — Tutkikaa myös sivun 59 ohjelmaa.



# 11/III Hellenismi — kreikkalais- ten perintö Euroopalle

Kirjoituttakaa sen päälle: Rooma perustetaan 753, ja värittäkää uusi palkki.



Kreikkalaisvaltioiden pohjoispuolella oli Makedonia, jonka asukkaat olivat etäistä sukua kreikkalaisille. Makedonian kuningas Filippos liitti kreikkalaisvaltiot Makedoniaan. Hänen poikansa Aleksanteri Suuri oli kreikkalaisen kulttuurin ihailija, ja hänen opettajanaan oli ollut itse Aristoteles, kuuluisin kreikkalainen oppinut.

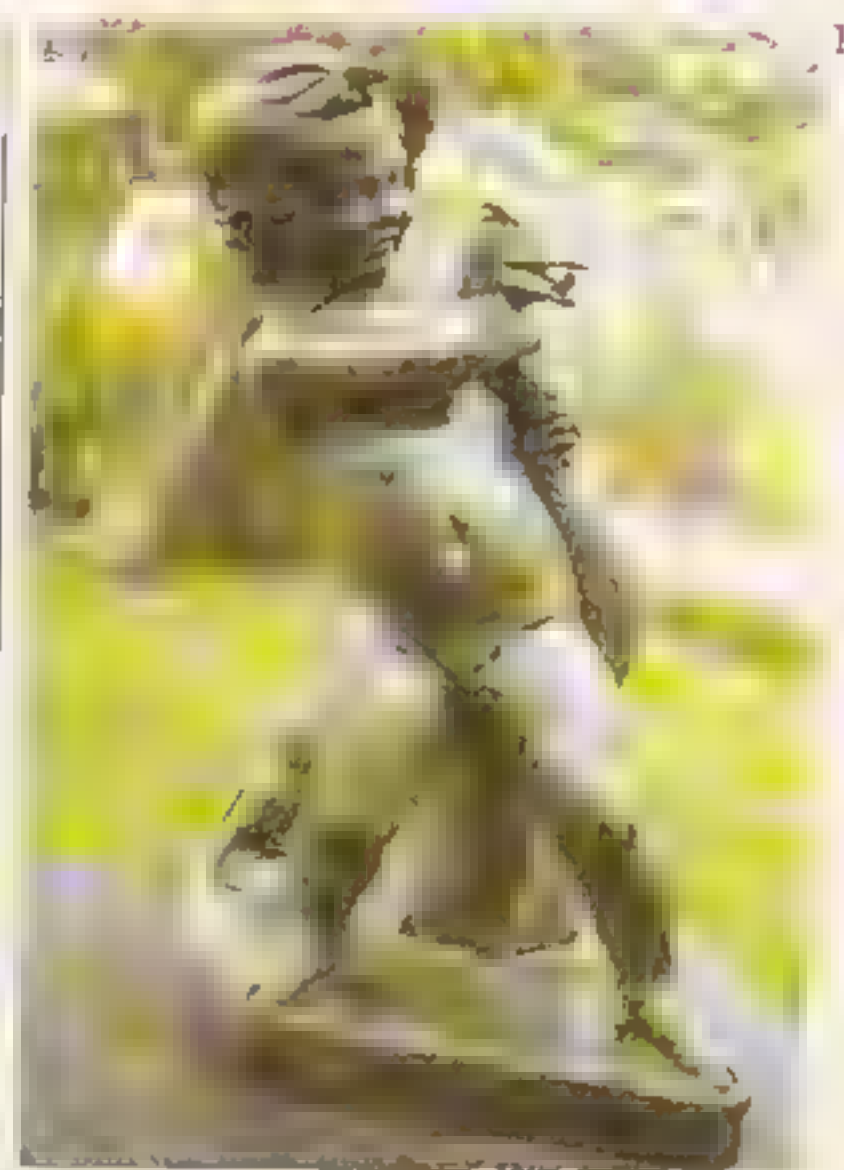
Aleksanteri aloitti suuren sotaretken Persiaa vastaan 334. Hänen valtakuntansa ulottui lopulta Suur-Kreikasta Italiasta Intiaan saakka.

Se oli maailman siihen saakka suurin valtakunta.

Aleksanteri Suuren valloitusten merkittävin seuraus oli, että kreikkalainen sivistys levisi uusille alueille. Sitä ruvettiin sanomaan hellenismiksi. Aleksanteri siirretti kreikkalaisia uudisasukkaiksi eri puolille suurta valtakuntaansa, ja uusia kaupunkeja, joista monet olivat Aleksanterin nimikkokaupunkeja, rakennettiin Egyptistä aina Intian rajoille saakka. Näin kreikkalaisuus levisi laajalle.

Kaupungit rakennettiin

Uusi aihepiiri: lapset. Samoin ruvettiin tekemään humoristisia veistoksia.

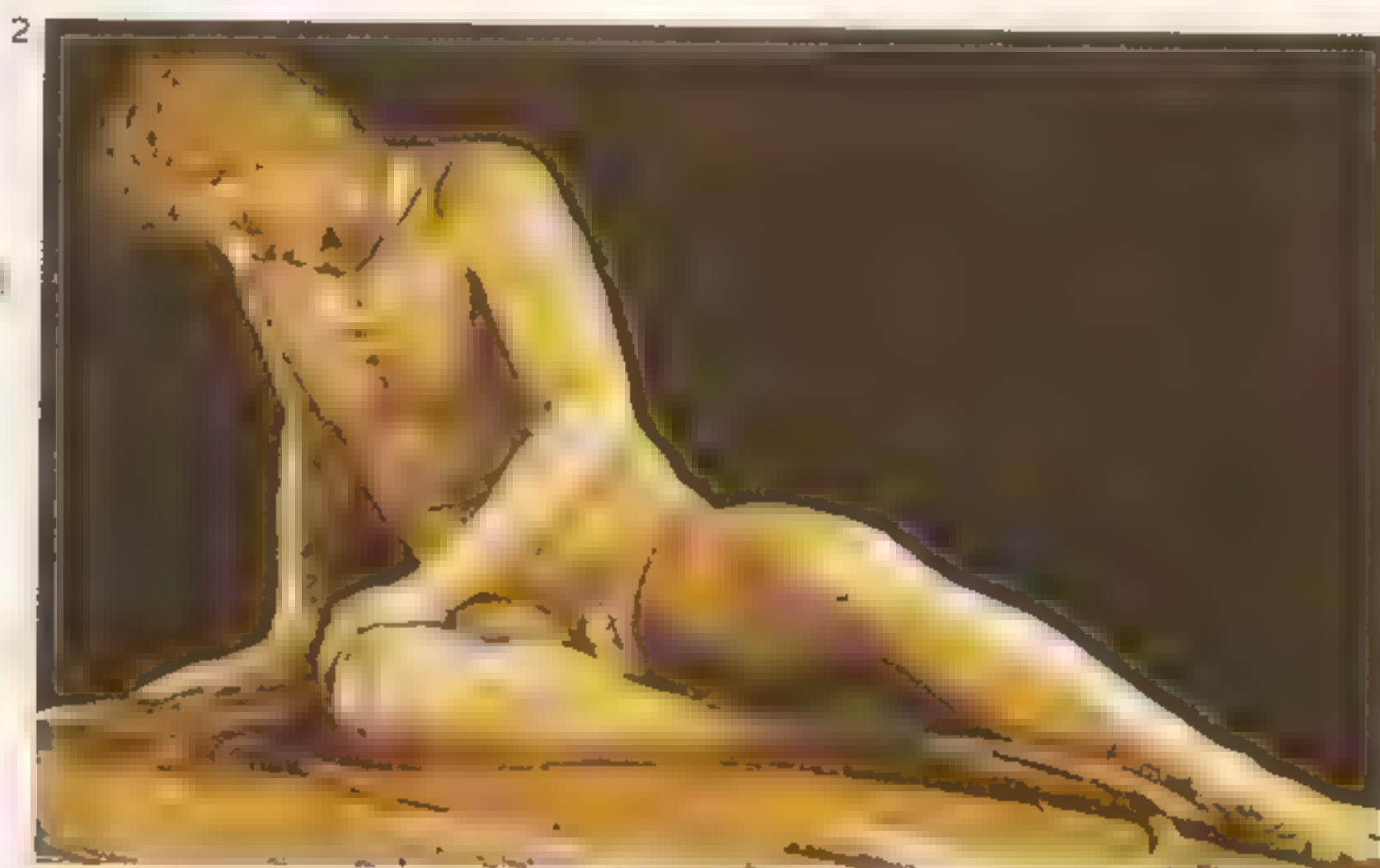


Hellenistisen veistoksen kopio Vaasan lastenpuistossa: lapsi ja hanhi.

kreikkalaisten esikuvien mukaan. Julkiset rakennukset tehtiin marmorista, ja niiden tuntomerkkejä olivat pylväskäytävät ja päätykolmiot. Kreikkalaistyylliset veistokset ja seinämaalaukset koristivat palatseja ja temppeleitä.

Koko hellenistisen maailman keskus oli Egyptin Aleksandria. Siellä oli kuuluisa museo, jossa tutkittiin kreikkalaisten menneisyyttä. Museoon kuului antiikin

Hellenististä veistotaidetta: kuoleva orja.



62 Vahän-Aasian länsirannikolla sijainneesta Pergamonin kaupungista löydetty veistos, jota tavataan nimitellä myös "Kuolevaksi gallialaiseksi".

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, mitä hellenismi oli ja miten se siirtyi edelleen perintönä Euroopalle.

**Toteutus:** Kohta Ateenan kulta-ajan jälkeen useimmat kreikkalaisvaltiot liitettiin Makedoniaan. Tämä olisi voinut olla kohtalokasta kreikkalaiselle kulttuurille, elleivät makedonialaiset olisi suhtautuneet siihen ihailien. Sana hellenismi tulee sanasta helleenit, joka on kreikkalaisten oma-kielinen nimi kansalleen. Kuten sivun 65 kartastakin käy ilmi, hellenistisen maailman alue oli huomattavasti laajem-

pi kuin kreikkalaisen. Aleksanteri Suuren valtakunta alkoi hajota melko pian perustajansa kuoleman jälkeen, mutta hänen sotavoimiensa päälliköt saivat hallitsevana yläluokkana siirretyksi siihen kreikkalaisen kulttuurin, joka siis tässä suurvaltakunnassa sai uusia vaikutteita ja muuntui hellenismiksi. Samoihin aikoihin Rooma ulotti valtansa koko Italiaan ja alkoi laajeta ympäröiville alueille. Tämän uuden maailmanvallan kasvu onkin seuraavan luvun aihe. Hellenismi siirtyi roomalaisten (ja sitä tietä Euroopan) omaisuudeksi. Hellenismi koki uudestisyntymisen uuden ajan alus-



A mosaic illustration of a young girl with dark hair, wearing a white dress, sitting on a wooden chair and reading a book. The background is a textured mosaic of purple and pink hues, suggesting a sunset or sunrise. The foreground shows a wooden table and a small basket.

63

Varjo on kreikan arkkitehtuurinkin olemuksellisesti omintakeista. Temppeleiden kirkkokuvat ja irrotukset ja stokset väriltään, ja samoin väriltään yksityiset patsaat — väite, että kreikkalaiset väritivät veistoksensa, ei ole vain arvaus sillä — on perustettu sesti tutkittu temppeleistöksi ja — havaittu varhenaikaisella. Kun 60 otassa kaivettiin maasta pieno veistoksia 1800-luvulla, ne olivat yhä loistavan värikkäitä kuin kevaan kukat — 2 300 vuotta valmistumisen jälkeen. Aluksi on käytetty vain punaista ja sinistä, myöhemmin veistokset on maalattu luonnonmukaisesti mutta sopu suhteisesti.



## Aleksanteri Suuri

Aleksanterin opettaja oli kuulu Aristoteles. Kun opetus tuntui edistyvän hitaasti, kysyi Aleksanterin isä opettajalta, mikä siihen oli syytä. Aristoteles vastasi: Majesteetti, tietoon ei ole kukaan tietä.

Kun Aleksanterin armeija oli tunkeutunut jo syvälle Persiaan, hänelle esiteltiin erikoinen ongelma. Gordionissa oli muinoin eräisiin vaunuihin sidottu niin vaikea solmu, että sitä ei kukaan ollut vielä saanut auki.

Se, joka solmun avaisi, saisi ennustuksen mukaan valtaansa koko Persian. Aleksanteri katseli tuokion solmua, tarttui miekkaan ja halkaisi sen sitten kahtia sanoen: »Missään ei ole sanottu, miten solmu on aukaistava.»

Vuonna 327 Aleksanteri suuntasi matkansa kohti kaukaista Intiaa. Sen aikaisille ihmisille nämä seudut olivat miltei tuntemattomia. Matka oli Aleksanterin retkistä vaikein. Taistelut seurasivat toisiaan. Luonto oli eu-

rooppalaisia vastaan. Vastustajat käyttivät taisteluissa sotanorsuja. Intialainen kuningas Poros oli lopulta niin täynnä nuolia, että hänen norsunsa laskeutui polvilleen ja alkoi varovasti vetää niitä pois.

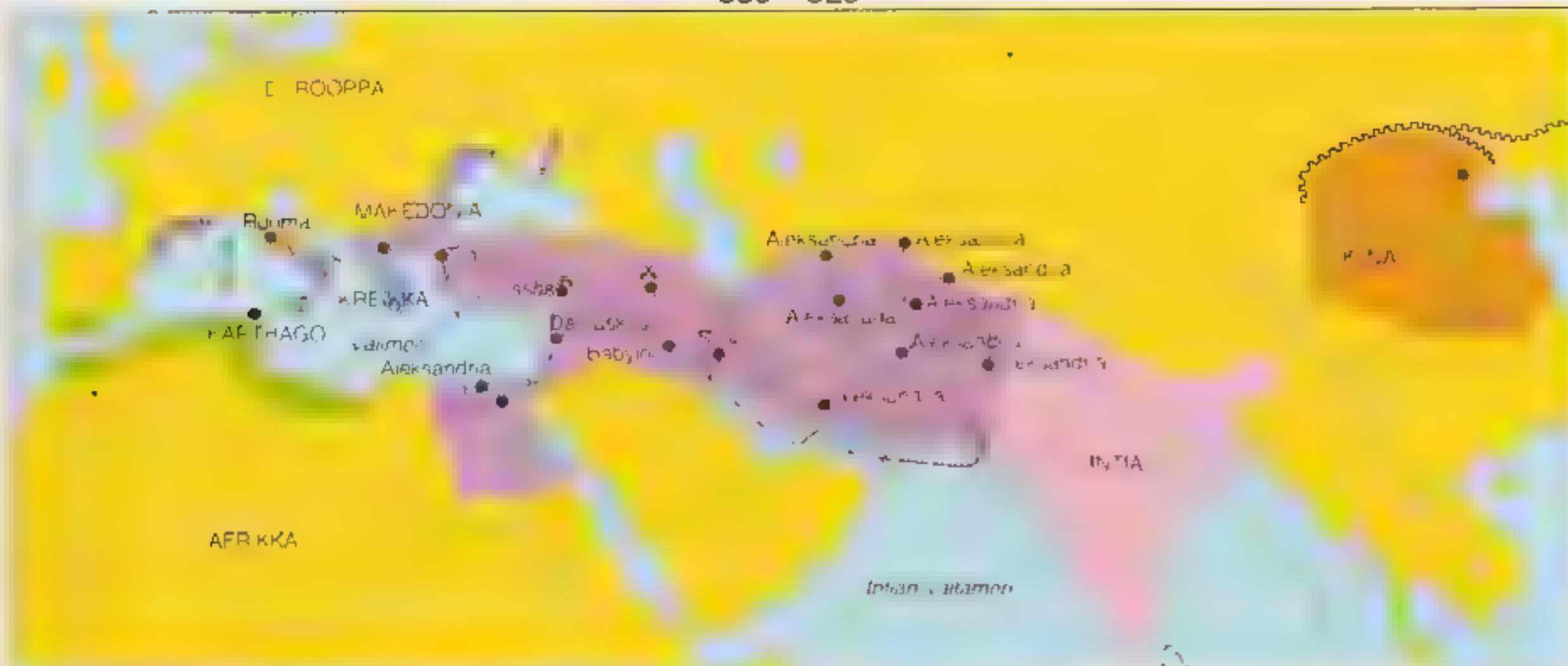
Intian retkeä ei koskaan saatettu loppuun; sotilaat al-

*Aleksanteri Suuri ja Indusvirta. Sen yli sotilaat eivät häntä kovin kauaksi seuranneet.*





Aleksanteri Suuri  
336 – 323



2



koivat kapinoida. Perääntyminen suoritettiin autiomaan poikki. Kaikki kärsivät kuumuudesta ja janosta. Erästä rotkosta löytyi hieman vettä kypärän pohjalle. Sotilaat veivät sen Aleksanterille. »Eikö ole muuta», hän kysyi. Kun sotilaat vastasivat kieltävästi, antoi Aleksanteri veden hitaasti virrata kypärästä

hiekkään. Aleksanterin teko antoi uusia voimia koko armeijalle.

Aleksanteri, hellenistisen kulttuurin perustaja, kuoli jo 33 vuotiaana, luultavasti malariaan. Kuoleman lähellä ystävät kysyivät, kenet hän halusi seuraajakseen. »Arvokkaimman», vastasi Aleksanteri

Aleksanteri Suuren luoma valtakunta ja sen ajan muut suurvallat.

Aleksanteri Suuri. Hänestä alkoi noin 500 vuotta kestänyt miesten »parraton muoti»

Nykykreikkalainen sarjakuvalehti. Aleksanteri Suuri on edelleen kreikkalaisten suosima sankari.



3

Kreikan kielen kirjaimia: α = a, β = b, γ = g, δ = d, ε = e, ζ = z, η = h, θ = t, ι = i, κ = k, λ = l, μ = m, ν = n, ξ = ks, ο = o, π = p, ρ = r, σ = s, τ = t, υ = u, φ = f, χ = ks, ψ = ps, ω = o. Kirjaimet äännettiin kuten edellä on esitetty, mutta niiden nimet olivat alfa, lambda, epsilon, ksii, nyy, delta, roo, omikron, sigma; myy, gamma. Nykyinen ääntäminen poikkeaa melkoisesti tässä esitetystä vanhasta.



# IV ROOMAN MAAILMANVALTA

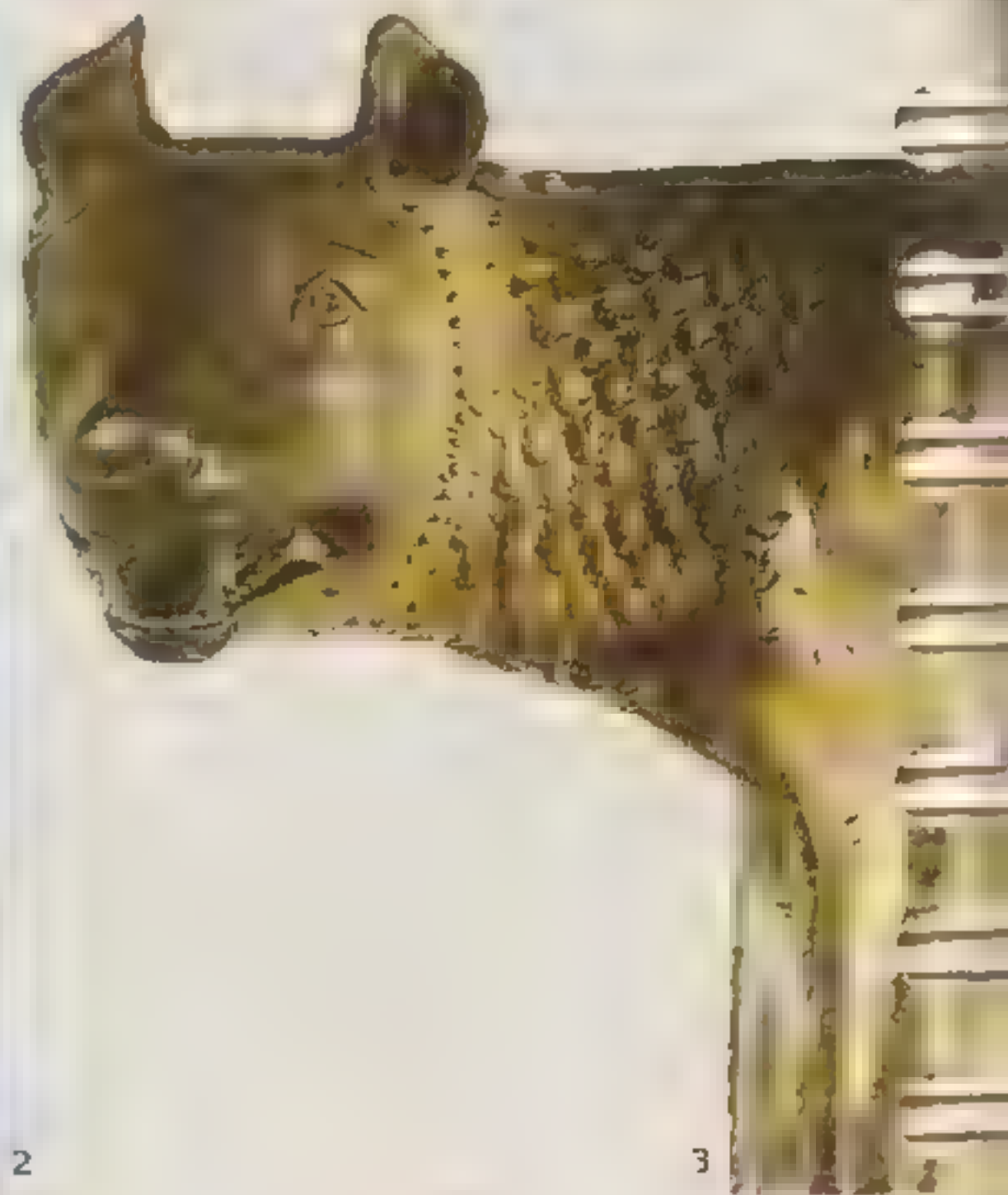
- 1/IV Rooman kaupunkivaltion  
synty
- 2/IV Kuningaskunnasta  
tasavallaksi
- 3/IV Rooma alkaa laajentua
- 4/IV Suurten sotien jälkeen —  
imperiumi vaikeuksissa
- 5/IV Gaius Julius Caesar —  
tasavallan loppu
- 6/IV Rooma keisarikuntana
- 7/IV Rooma — antiikin  
suurkaupunki
- 8/IV Rooman maailmanvallan  
jakautuminen



1



2



3

Johdantoaukeamalta voidaan tutkia, paitsi luvun kappaleiden nimet, myös Rooman historian tärkeimpiä tapahtumia. Oppilaille kannattaa jo heti aluksi muistuttaa, kuinka pitkää ajanjaksosta itse asiassa on kysymys. Kyseessä oleva noin 2200 vuoden ajanjakso saattaa kuihtua oppilaiden mielessä muutamaksi vuodeksi. Vanha havainnollistava vertaus on siirtää vaikkapa Rooman perustaminen nykyaikaan, jolloin esimerkiksi Caesarin aika olisi noin vuoden 2700 tienoilla.



Vuorilta johdettu vesi kulki kourussa, jonka kate on aikoi-  
naan havitetty. Tarkemmin sivulla 75.

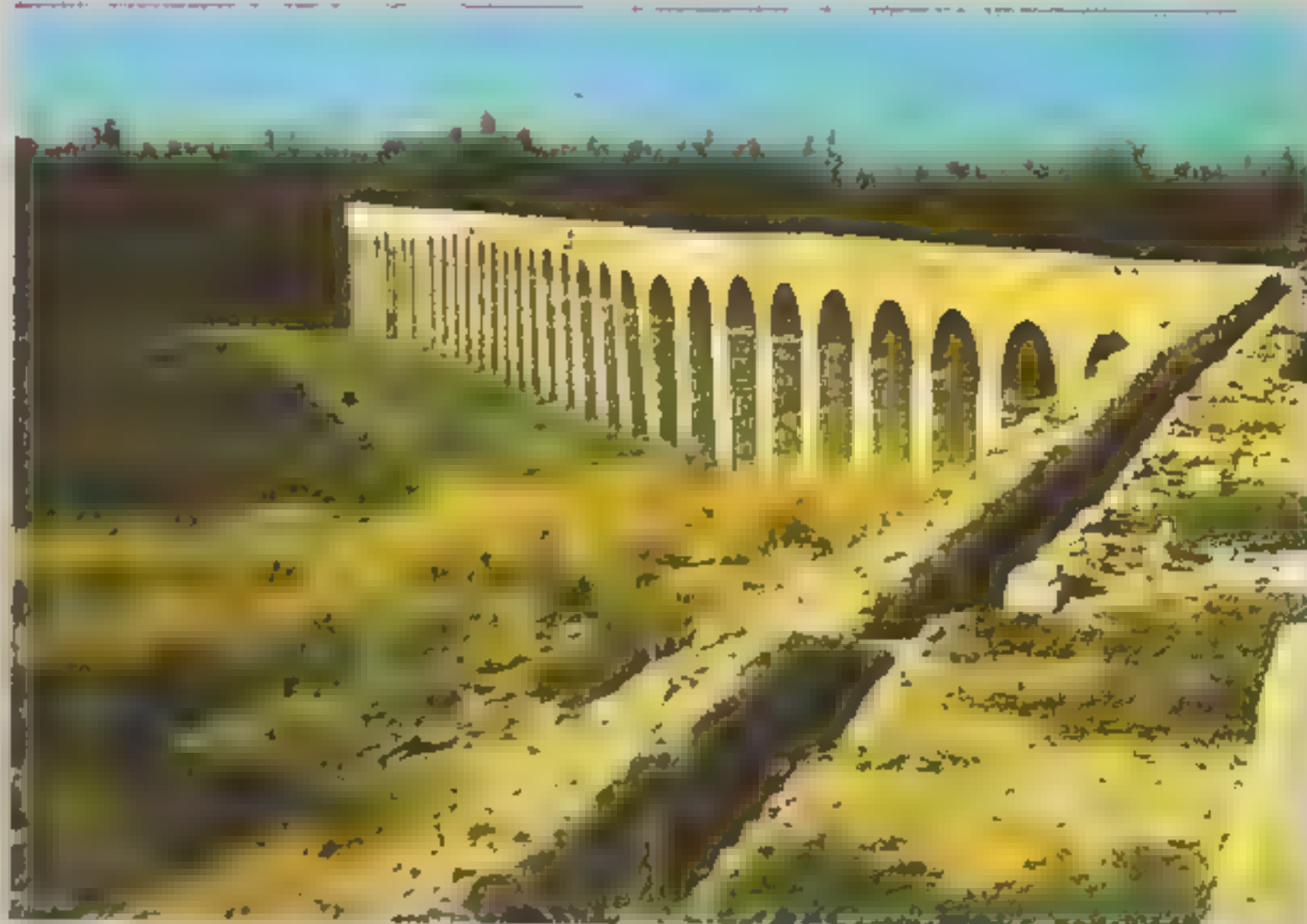
1. Napolinlahden rannikkoa.  
Taustalla Sorrenton niemi.

2. Roomalaiset rakensivat  
suurten sotien muistoksi  
riemukaana, jotka vastaavat  
myöhempien aikojen  
muistopatsaita. Tämä on  
keisari Konstantinuksen  
riemukaari Roomassa.

3. Roomalaisuuden  
vertauskuva, Romulusta ja  
Remusta elättänyt susi.

4. Roomalaisten rakentama  
vesijohto eli akvedukti.

5. Caprin saaren maisemia  
Napolin edustalla.



## Rooman historian tärkeimpiä tapahtumia

753 eKr Rooma perustetaan tarun mukaan.

509 eKr Rooman tasavalta perustetaan

343–275 eKr Rooma saa Italian hallintaansa

264–201 eKr Rooma voittaa Karthagon, josta tulee sen

• ensimmäinen ulkomainen provinssi

133–60 eKr Patriisit ja plebeijit taistelevat vallasta.

58–52 eKr Caesar valloittaa Gallian

49–44 eKr Caesar yksinvaltaana.

44 eKr Caesar murhataan. Valtataistelussa Octavianus  
(Augustus) voittaa Antoniuksen ja hänestä tulee  
Rooman keisari

27–14 jKr Augustus keisarina.

14–138 jKr Seuraavat keisarit laajentavat Rooman  
aluetta, joka on suurimmillaan keisari Trajanuksen  
(98–117) aikana.

235 jKr Roomaa uhkaavat idässä persialaiset ja  
pohjoisessa germaanit.

380 jKr Konstantinus Suuri tekee kristinuskosta  
valtionuskonnon.

395 jKr Valtakunta jakautui kahdeksi keisarikunnaksi:  
Länsi-Roomaksi ja Itä-Roomaksi

• 476 jKr Länsi-Rooman viimeinen keisari syrjäytetään,  
mutta alueelle syntyneet uudet germaanivaltiot  
jatkavat Länsi-Rooman perinteitä säilyttäen mm. sen  
lait, tavat, latinan kielen ja hallintotavan. Itä-Rooma  
säilyy vielä vuoteen 1453.



Caprin erikoisia maisemia  
Taustalla Faraglionin saari



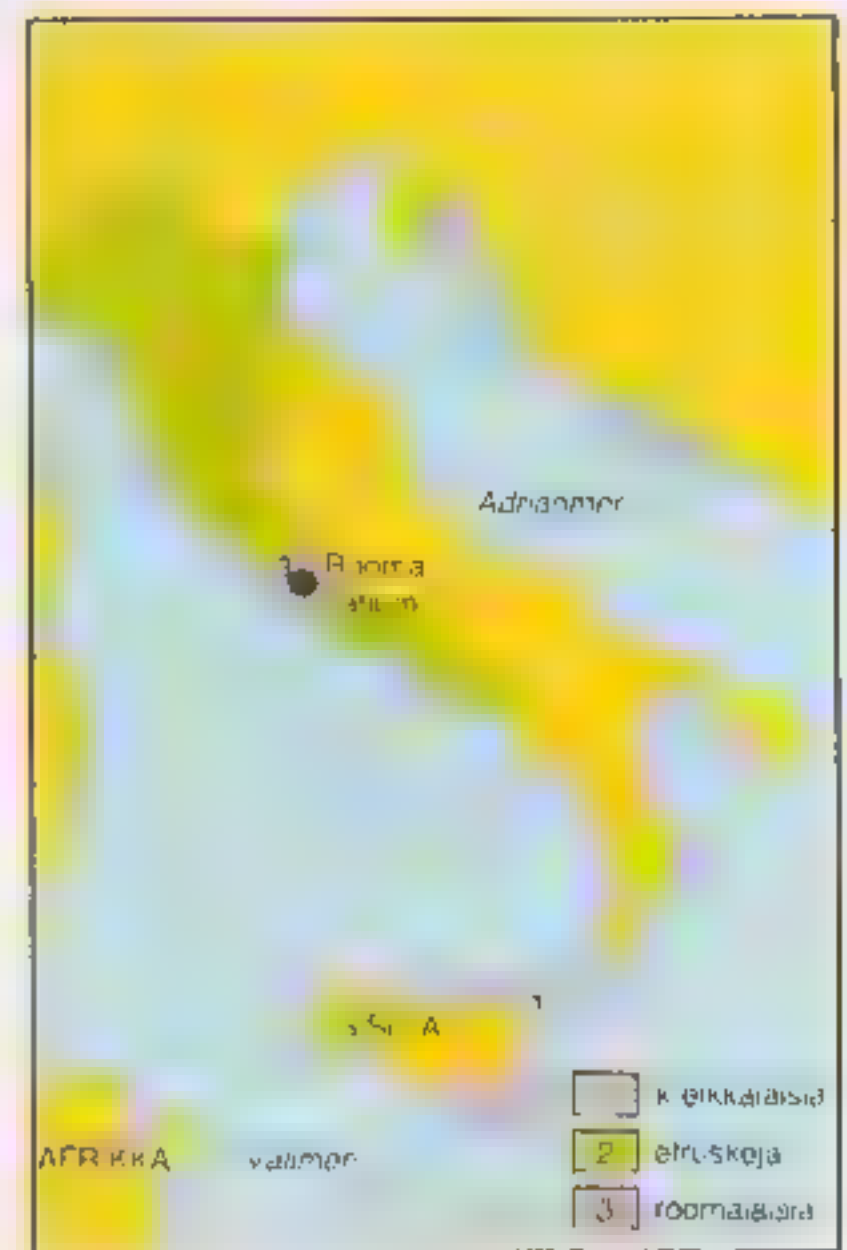
# 1/IV Rooman kaupunkivaltion synty

Verrattakaa sivujen 29, 36, 38, 49, 50, 59 ja 62 aikasuoriin ja piirtäkää näiden tietojen avulla täydentävät aikasuorat.



Apenniinien eli Italian niemimaa työntyy Euroopasta keskelle Välimerta, lähelle Afrikan rannikkoa. Sen sijainti on edullinen suuren sisämeren sydämessä. Niemimaalla ei ole samalaista saaristoa kuin Kreikalla, ja sen satamat ovat lähestulkoon kaikki länsirannilla.

Apenniinien eli Italian niemimaa työntyy Euroopasta keskelle Välimerta, lähelle Afrikan rannikkoa. Sen sijainti on edullinen suuren sisämeren sydämessä. Niemimaalla ei ole samalaista saaristoa kuin Kreikalla, ja sen satamat ovat lähestulkoon kaikki länsirannilla.



Roomalaiset ja heidän naapurinsa.

## Tarujen ja toden Rooma

Italian niemimaan keskikohdalla on Tiberjoki. Rooman kaupunki kasvoi Tiberin varrella, kolmisenkymmentä kilometriä joen suistosta sisämaahan päin. Vanhan tarun mukaan Rooman perustajia

Rooman vanhoja muureja.

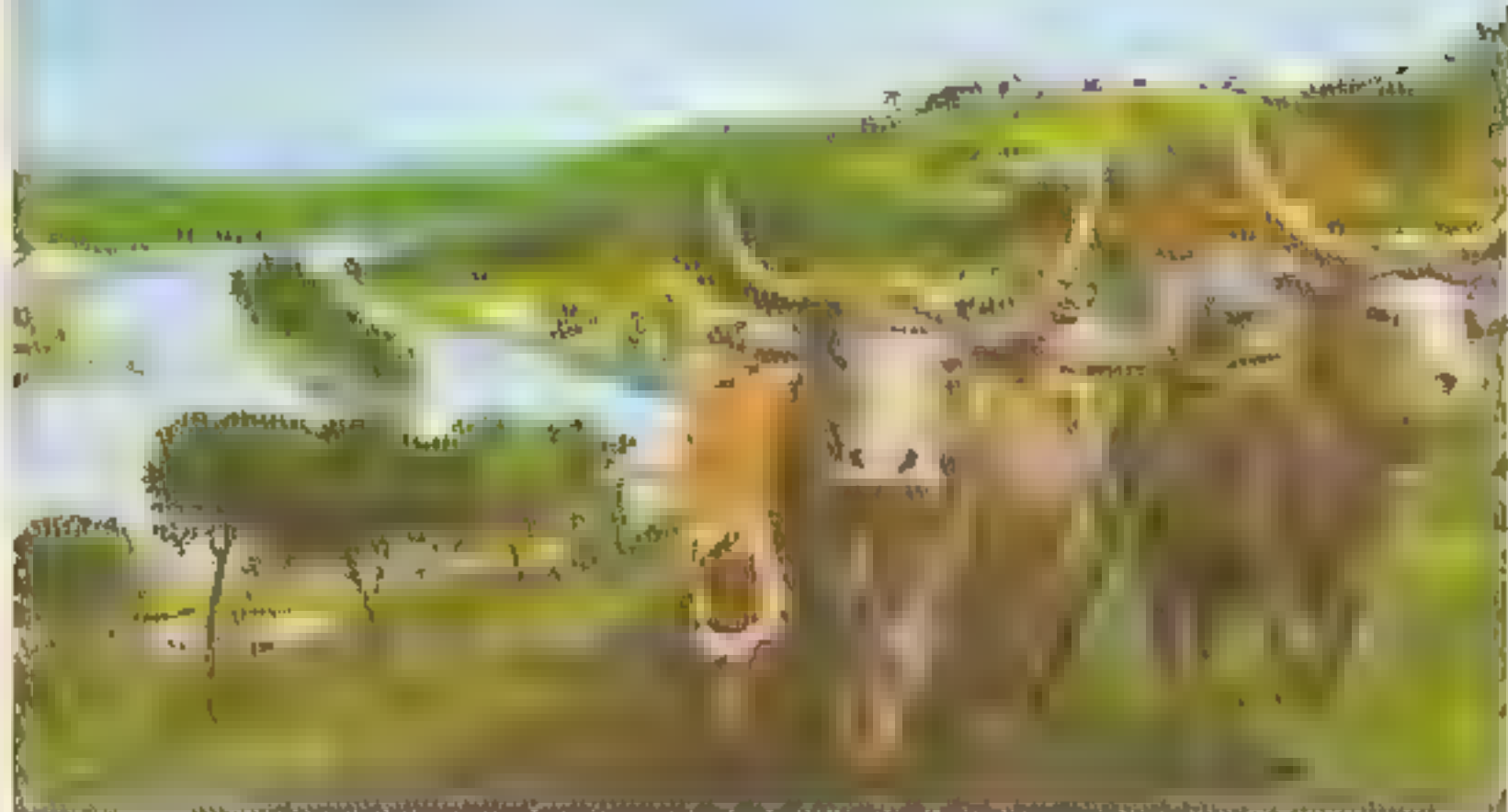
**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, kuinka Rooman kaupunkivaltio kehittyi sopivalle kauppapaikalle. (Samaan tapaan on maailmaan syntynyt tuhansia kaupunkeja. Luvun muut kappaleet kuvaavat sitten, kuinka tästä kaupunkivaltiosta kehittyi maailmanvalta.)

**Toteutus:** Keskustellaan siitä, kuinka Suomen vanhimmat kaupungit ovat syntyneet. Havaitaan, että useimmat ovat syntyneet meren rannalle, joen suuhun, hyvälle kauppa-

paikalle. Rooman sijainti Tiberin rannalla määräytyi joessa olevan kahlaamon mukaan. Sanaa »kahlaamo» on syytä selittää. Ensimmäiset suurten jokien yli rakennetut sillatkin sijoitettiin usein juuri kahlaamojen kohdalle. Tämä johtui tietenkin siitä, että joki niillä kohdoin oli matala ja rakennustyö oli helpompaa. Näillä paikoilla kohtasivat siis toisensa maa- ja vesitiet. Tämä auttaa oppilaita ymmärtämään, miksi kaupunki syntyi juuri siihen mihin syntyi.



Kuvassa näkyvä saari on omatoimikirjan kuvasarjassa.



Arkeologisten kaivausten mukaan Rooma voi olla kuitenkin paljon vanhempi. Rooman asema oli maantieteellisesti keskeinen, Tiberijoki virtasi sen ohi ja monet tärkeät tiet kulkivat sen alueen kautta. Kauppapaikasta kehittyi Rooma ja sen asutus valtasi pian alueen seitsemän kukkulaa, joista kaupunki sai nimen »seitsemän kukkulan kaupunki». Kukkuloiden suojaksi rakennettiin muuri, ja kaupunki oli Latiumin tasangon voimakeskus.

Plebeiji härkineen raivaamassa uutta peltoa. Taustalla Palatinuskukkulan vanhimpia varustuksia — Roomaahan sanottiin seitsemän kukkulan kaupungiksi.

olivat sodanjumala Marsin kaksoispojat Romulus ja Remus. Naarassusi pelasti pojat hukkumasta Tiberiin ja imetti heitä. Jumalat määräisivät Romuluksen Rooman ensimmäiseksi kuninkaaksi. Niinpä tämä valjasti härkäparin auran eteen ja kynti vaon, josta tuli kaupungin raja. Remus ei jumalien valintaa hyväksynyt. Hän hypäsi pilkaten matalan maa-vallin yli, mutta sai surmansa veljensä kädestä: »Näin käyköön kaikkien, jotka koettavat tulla Rooman muurien yli!» — Roomalaiset ajoittivat tarinan mukaisen kaupungin perustamisen vuoteen 753 eKr.



<sup>3</sup> Tiber nykyisellään.

Karkeasti ottaen sama näköala kuin edellisessä kuvassa.

### Lyhyesti

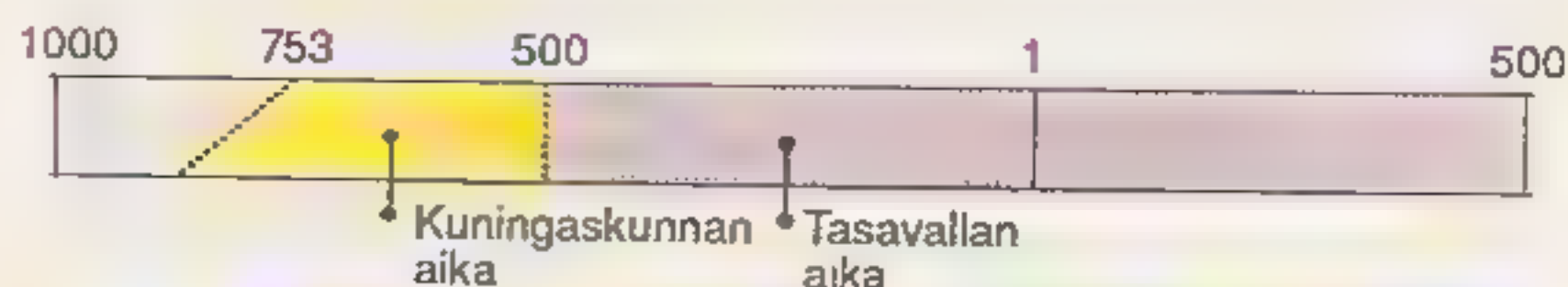
- Rooman kaupunkivaltio syntyi Tiberjoen varrelle hyvälle kauppapaikalle.
- Tarun mukaan sen perustivat Romulus ja Remus 753 eKr.
- Todellisuudessa Rooma kasvoi jo varhain kauppapaikaksi.



Roomassa Jupiter-jumalan temppelissä Capitolinuskukkulalla, oli Romulusta ja Remusta esittävä veistos. Kuitenkaan ei olla varmoja, oliko se juuri tämä. Kaksosia lukuun ottamatta veistos on viidenneltä vuosisadalta eKr. — Vrt. edellisen alueen kuvaan.

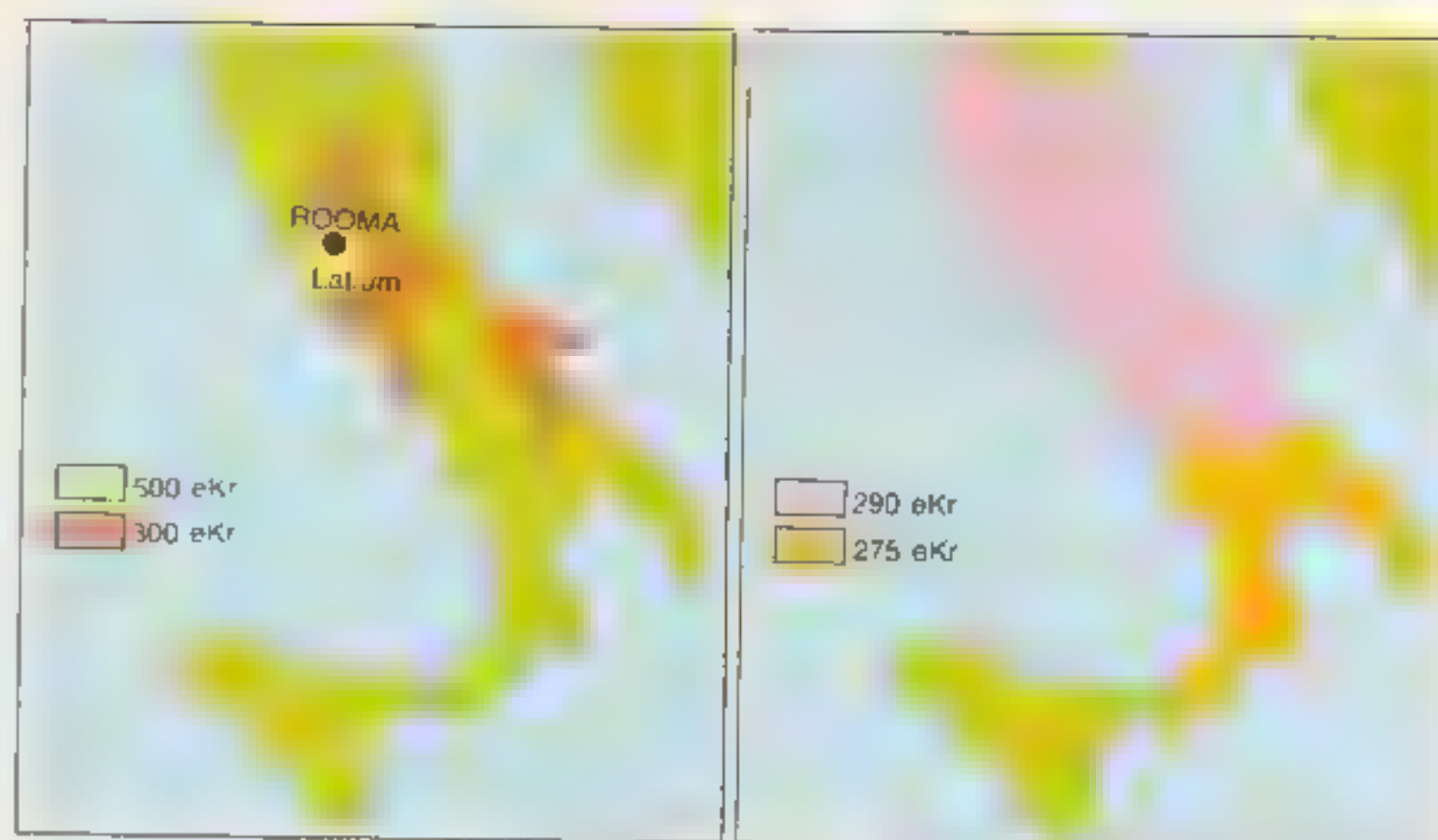


# 2/IV Kuningas- kunnasta tasavallaksi



Rooma oli aluksi kuningaskunta, niin kuin niin monet kaupunkivaltiot. Viimeinen kuningas karkotettiin 500-luvulla eKr, ja sen jälkeen Roomaa hallitsivat senaatti ja kaksi konsulia. Senaattiin pääsivät vain rikkaat maanomistajat, patriisit; köyhät pientilalliset ja käsityöläiset, plebeijit, saivat osallistua kansankokoukseen, mutta sillä oli vähän valtaa. Konsulit hoitivat kaupungin hallintoa ja johtivat armeijaa. Rooma oli muuttunut tasavallaksi.

Latiumin maaperä oli viljavaa, monta kertaa hedelmällisempää kuin Kreikan maaperä. Tosin sekään ei antanut kolmea satoa vuodessa, niin kuin eteläisemmän Napolinlahden alue, mutta tuotti runsaasti viljaa, hedelmiä ja viiniä. Latiumin takana asuivat vuoristolaiset, jotka halusivat tämän maan karjalleen. Kun toisaalta Latiumin puusto vähitellen haktiin, tarvitsivat roomalai-



Rooma valloittaa Apenniinien niemimaan.

set puolestaan puuta vuoristosta. Sotiin ja laajentumiseen oli siis monta syytä: maannälkä, puun tarve,

vuoristolaisten torjuminen ja vallanhalu. Sota huononsi edelleen plebeijien asemaa. He muodostivat armeijan



Rooman kaupungin ikivanha portti.

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen pienen kuningasjohtoisen kaupunkivaltion muuttumisesta demokratiaksi sekä peruskäsityksen Rooman demokratian toimintaperiaatteista.

**Toteutus:** Palautetaan mieleen muinaisen Egyptin hallintomalli (rajaton yksinvalta). Siirrytään helleenien maailmaan. Kreikkalaisista valtioista osa oli kuningaskuntia (mm. Odysseus oli Ithakan kuningas, Paris Troijan prins-si), joissakin oli demokraattinen hallitusmuoto (Ateenassa). — Voidaanko Roomaa nimittää täydelliseksi tasaval-

laksi? (Ei.) Perustele vastauksesi! (Senaattiin ei aluksi valittu plebeijien edustajia lainkaan.) Oppikirja luettelee joukon syitä Rooman laajenemiselle. Etsitään niitä. (Napolinlahden alueelta saatiin kolme satoa vuodessa, puun tarve, vuoristolaisten kukistaminen ja tietenkin vallanhalu.) Roomassa kuten useasti myöhemminkin huomataan hyvin- tai pahoinvoinnin kasautumisominaisuus. Patriisit voivat entistä paremmin samaan aikaan, kun köyhät plebeijit kurjistuivat entisestään. (Tässä voidaan muistella edellisen vuoden kurssista olosuhteita vaikkapa 1600-luvun Ruotsissa,



pääosan, ja sodan aikana heidän viljelyksensä jäivät hoitamatta. Kun sodassa saatiin orjia, nämä luovutettiin patriiseille peltomiehiksi. Kaikki valloitettu uusi maa vuokrattiin sekin patriiseille.

Kuitenkin sota lopulta toi ratkaisun plebeijien huonoon asemaan. He kieltäytyivät taistelemasta. Patriisien oli pakko suostua siihen, että plebeijit saivat valita kansantribuuneja tarkistamaan senaatin päätökset. Mikäli päätös ei kansantribuuneja miellyttänyt, nämä saivat hylätä sen sanalla veto, en hyväksy. Plebeijien asemaan vaikutti suuresti

*Vanha seinämaalaus; haavoittunutta sotilasta lääkittää. Roomalaisten sotasairaalat olivat erittäin hyvin suunniteltuja ja hoidettuja.*



<sup>2</sup>  
*Tältä portilta alkaa roomalaisten kuuluisin tie Via Appia, joka on vielä osin Rooman valtakunnan aikuisessa asussa kivettynä.*

myös se, että Rooma sai 400-luvulla kirjoitetut, ns. kahdentoista taulun lait. Niiden tärkein periaate oli, että kaikki kansalaiset olivat tasarvoisia lain edessä.

Säätyriidoista oli seurauksena, että Rooma sai uusia

virkamiehiä. Edelleen kaksi konsulia vastasi hallinnosta ja johti armeijaa, mutta heidän yläpuolellaan oli kuusi sensoria, jotka määräisivät verot. Kansantribuunit valvoivat senaatin päätöksiä. Uusia virkoja perustettiin oikeudenkäyntejä, verojen keräämistä ja poliisitoimintaa varten.

Jos Roomaa näytti uhkavan tosi suuri vaara, voitiin kaikki valta keskittää kuudeksi kuukaudeksi yhdelle henkilölle, diktaattorille.

### Lyhyesti

- Roomasta tuli tasavalta 500-luvulla eKr
- Silloin kansa jakautui kahteen yhteiskuntaluokkaan, rikkaisiin patriiseihin ja köyhiin plebejeihin
- Roomaa johti patriisien hallitsema senaatti sekä kaksi konsulia.
- Plebeijien asema parani, kun he saivat kansantribuunien virat ja Rooma kahdentoista taulun lait.
- Vaarallisina aikoina kaikki valta voitiin Roomassa antaa diktaattorille kuudeksi kuukaudeksi.



missä aatelisten valta ja varsinkin varallisuus kasvoivat kasvamisestaan samaan aikaan, kun tavallinen kansa köyhtyi köyhtymistään.) Plebeijien kieltäytyminen taistelusta antaa oivallisen mahdollisuuden selittää »lakon» käsitettä. Eräänä järjestäytyneen yhteiskuntaelämän tunnusmerkkinä pidetään lain käyttöä. Merkittävä asia Rooman osalta on, paitsi kirjoitettujen lakien saaminen, myös se että niiden hengen mukaan kaikki kansalaiset olivat tasarvoisia lain edessä. Kehittyessään demokratia vaati lisää virkamiehiä, mikä puolestaan johti siihen, että valtio tarvitsi

enemmän verovaroja, enemmän veronmaksajia, enemmän alueita, enemmän varoja sodankäyntiin jne. Diktaattori-sanaa on syytä selittää lyhyesti. Se ei suinkaan välttämättä tarkoita hirmuhallitsijaa. Antiikin Roomassa määräaikaiseksi diktaattoriksi valittiin henkilö, joka nautti erittäin laajaa luottamusta.

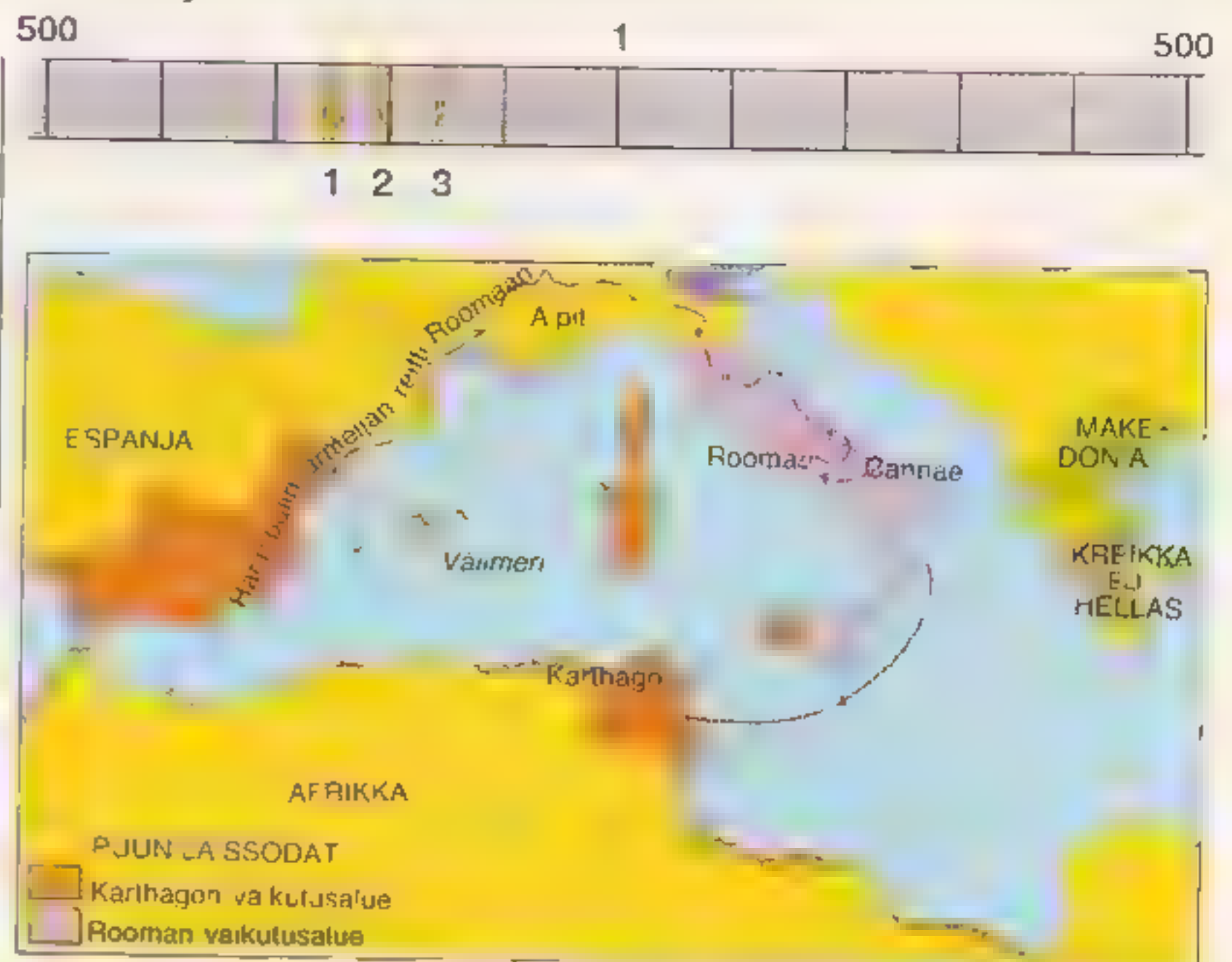


# 3/IV Rooma alkaa laajentua

Tasavallan perustamisen jälkeen Rooma siis joutui vähitellen sotiin naapurikansojen kanssa. Kun vuoristolaiset oli voitettu, alkoivat sodat pohjoisessa etruskeja ja etelässä kreikkalaisia vastaan. Tämä sotien vaihe päättyi noin 260 eKr. Sen jälkeen Rooman valtakuntaan kuului koko niemimaa pohjoisinta osaa ja suuria saaria lukuun ottamatta. Rooma oli kasvanut pikku kylästä suurvallaksi.

Välimeren eteläpuolella oli Karthago, suuri kauppavaltio. Sen laivat hallitsivat läntistä Välimerta, ja sen omistukseen kuului myös ri-

Puunilaissodat 264 – 146 eKr



Rooma ja Karthago, jotka kävivät monta ankaraa sotaa läntisen Välimeren herruudesta.

kas Espanja Välimeren pohjoispuolella. Tulevaisuuden kannalta suhteet Karthagoon olivat Roomalle tärkeät. Rooma päätti ratkaista ne sodalla.

Rooman ja Karthagon välillä käytiin ns. puunilaissodat (264–146 eKr). Karthagon ylipäällikkö Hannibal marssitti armeijansa Alppien yli Italiaan. Hän voitti roomalaiset yhdessä suurtaistelussa, mutta voitto ei ollut



Pienoismalli, joka esittää, miten roomalaiset valloittivat linnoituksia.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää Rooman kasvun ja sen, mikä merkitys sille oli Karthagon kukistamisella

**Toteutus:** Tutkitaan kirjan sivun 72 karttaa. Todetaan, että pohjoisessa Rooman helpon laajenemisen estivät Alpit. Tiedot Alppien takaisesta maailmasta olivat varmasti melko epäluotettaviakin. Niinpä laajeneminen Välimeren rannikoille oli sängen luonnollinen ratkaisu. Koska Välimerelle

ei »mahtunut» kahta suurta, toisen oli väistytävä. Sotahistoria pitää Hannibalin hyökkäyssuunnitelmaa (maitse nykyisten Espanjan, Ranskan ja Pohjois-Italian kautta) yhtenä huikkeimmista koskaan tehdyistä. Suunnitelma ei kuitenkaan onnistunut. (Kysymykseen, miksi Hannibalin epäonnistuminen oli niin merkittävä, voidaan palata luvun lopussa. Millaiseksi Euroopan historia olisikaan muuttunut, jos Karthago olisi kukistanut Rooman. Jossittelu avaa huimaa-

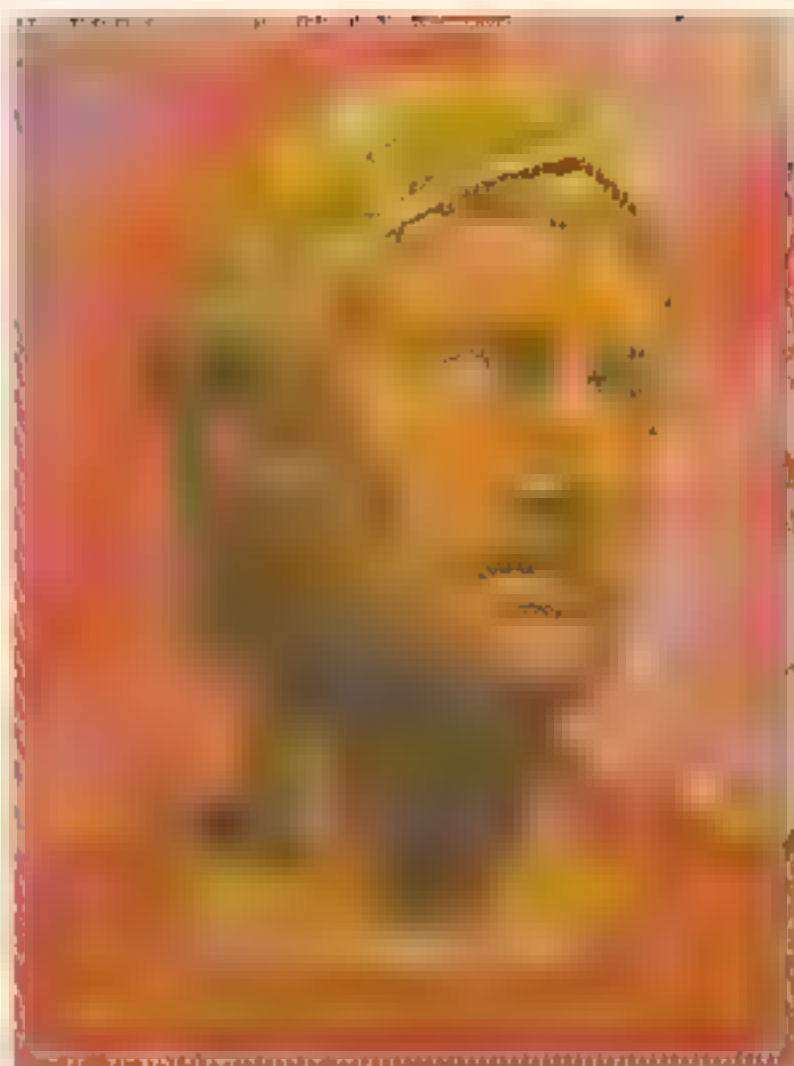




2

ratkaiseva. Roomalaiset sen sijaan purjehtivat Afrikan rannikolle ja Karthago hävitettiin, maa kynnettiin ja vakoihin kylvetiin suolaa. Rooma oli tämän jälkeen läntisen Välimeren valti. Idän hellenistiset valtiot liitettiin tämän jälkeen nopeasti Roomaan. Seitsemän kukkulan kaupunki oli laajentunut aikansa mahtavimmaksi valtioksi, imperiumiksi.

Verratkaa sotilaiden varusteita kuvassa 2 sivulla 74 olevaan kuvaan: kaarevat kilvet, helleenien kypärää muistuttavat kypärät, erona mm. otsasuojus, punaiset viitat, lyhyet miekat — mitä lyhyempi miekka, sitä rohkeampi sotilas — väitetaan roomalaisten sanoen; kummassakin kuvassa näkyy roomalaisille tyypillisiä valoitustorneja.



3

Hannibal, joka lopulta jäi ilman kotikaupunkinsa tukea.

Taiteilijalle annettiin ohje: Havinnyt, pettynyt Hannibal; kuvaan sodan ja hävityksen kajoa.

Käsittämätön teko: Hannibal ylittää Alpit sotanorsujen joukkojensa mukana.

Hannibalin norsujen maaraa eikä edes niiden kokoa tunneta tarkasti. Kuitenkin jo marssi ja norsu »taisteluvaununa» ovat merkittäviä saavutuksia.

### Lyhyesti

- Rooman kaupunkivaltio valloitti lähes koko Italian niemimaan vuoteen 260 eKr mennessä.
- Rooman vaarallisin vastustaja oli tämän jälkeen Karthago, joka voitettiin puunilaissodissa.
- Karthagolaisten etevä sotapäällikkö oli Hannibal, joka kiersi roomalaisten selustaan Alppien yli.



via näköaloja. Ei olisi käynyt keisari Augustukselta käskyä— Tilanteella on samanlainen merkitys kuin persialaissodilla kreikkalaiselle kulttuurille.) Sivulla 73 kerrotaan Karthagon maaperään kylvetyn suolaa. Tämän oli tarkoitus estää seudun asuttaminen. Liian suolapitoisessa maassa ei maanviljely onnistu. Lukukappale Hannibalista herättäne keskustelua, ainakin sotanorsujen käytöstä.



## Hannibal, roomalaisten etevin vastustaja

Yhdeksänvuotiaana poikana Hannibal joutui antamaan isälleen lupauksen, jossa hän sitoutui elämänsä loppuun saakka vihaamaan roomalaisia. Kahdenkymmenen vuoden ikäisenä Hannibalista tuli Karthagon joukkojen ylipäällikkö. Hän pukeutui yksinkertaisen sotilaan tavoin. Hän oli taistelussa ensimmäinen ja viimeinen. Näistä syistä hän voitti sotilaiden kunnioituksen ja kiintymyksen.

Kun Hannibal oli joukkoineen ja sotanorsuineen päässyt Alppien yli Italian puolelle, olivat roomalaiset alakynnessä ja vihollistaan heikommat. Silti heillä oli aseissa 86 000 miestä, kun taas karthagolaisia oli vain 50 000.

Hannibal voitti roomalaiset suuressa Cannaen taistelussa. Hannibal ymmärsi kuitenkin, että hänen oli tuhoettava Rooman kaupunki, mikäli mieli voittaa sodan.

Kun tieto hänen lähestymisestään saapui Roomaan, siellä levisi tuska ja ahdistus. Aukkaat päättivät yhtä kaikki puolustaa kaupunkiaan viimeiseen saakka. Muureja vahvistettiin, vartiopaikkoja varustettiin etumaastoon, ja suuri sotajoukko sijoitettiin sille kohtaa muuria, mistä Hannibalin uskottiin tunkeutuvan kaupunkiin. Hän ete-



nikin niin lähelle, että saattoi jo nähdä Rooman muurit. Hän ei kuitenkaan uskaltanut ryhtyä hyökkäykseen vaan vetäytyi — ja menetti voiton mahdollisuuden.

Hannibal luotti siihen, että pystyisi saamaan Italian muut kansat puolelleen, mutta tässä hän onnistui vain puolittain. Ainaiset taistelut kuluttivat hänen sotajoukkojaan, eikä täydennystä tullut Karthagosta niin paljon, kuin olisi ollut välttä-

mätöntä. Kun hänet sitten kutsuttiin takaisin Karthagoon, hän oli suoriutunut voittajana monista taisteluista, mutta hän oli hävinnyt itse sodan.

Hannibalin oli rauhanteon jälkeen paettava Karthagosta. Minne hyvänsä hän pakeni, aina olivat roomalaiset hänen jälhilläään. Vihdoin hän otti myrkkyä välttyäkseen joutumasta elävänä roomalaisten käsiin.



# 4/IV Suurten sotien jälkeen – imperiumi vaikeuksissa

Rooman legioonien hopeiset kotkat olivat merkinneet uuden maailmanvallan rajat. Mutta uudella, uljaalla jättiläisvaltakunnalla oli pienen kaupunkivaltion hallinto. Senaatti oli riitaisa, ja sen jäsenet ajoivat itsekkäästi omia etujaan, ja mikä pahinta, se ei osannut hallita

suurta valtakuntaa. Virkamiehet vaihtuivat joka vuosi, ottivat vastaan lahjuksia ja koettivat mielistellä kansanjoukkoja saadakseen virka-paikan. Tavaksi tuli tarjota orjatyövoiman takia työttömiksi joutuneille roomalaisille ruokaa ja ajanvietettä – leipää ja sirkushuveja.

Sotien jälkeen Roomassa oli suunnattoman rikkauden rinnalla äärimmäistä köyhyyttä. Viljelysmaansa menettäneitä sotilaita virtasi

Roomalaiset sotajoukot rakensivat sekä vesijohdot että Rooman »ikuiset» tiet. Tutkikaa yksityiskohtia.



Roomassa armeija teki useat tiet ja ekveduktit. Sotilaiden asusteiden vari on yleensä ollut punainen.

75

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miksi Rooman hallintokoneisto ei maailmanvallan oloissa toiminut tarkoitetulla tavalla.

**Toteutus:** — Miten hyvin senaatti oli perillä oloista imperiumin eri osissa? (Ei varmaan kovinkaan hyvin, tiedonvälitys oli hidasta ja puutteellista.) — Miten tämä tietämättömyys vaikutti tehtäviin päätöksiin? (Senaatti teki päätöksiään usein sangen hatarin perustein.) Kirjassa on lisää syitä, joiden vuoksi senaatin toiminta oli kyseenalaista. — Mitä ne olivat? (Riitaisuus, oman edun tavoittelu, lahjotta-

vuus, kansan mielistely.) Maatalouden rakennemuutos on hyvä käydä läpi yhdessä. Divide et impera -periaatteen käytännön esimerkkejä löytyy raamatunhistoriasta. (Herodes-kuningas, ylimmäisen papin ja neuvoston asema lain käyttäjänä, Pilatuksen osuus, Barabbaan vapautus — kansan pääsiäistapa jne.) Provinseista puhuttaessa luokasta löytynee ainakin yksi Asterix-kirjojen harrastaja. Hän voi tuoda seuraavalle historiantunnille tavallisuudesta poikkeavia lukukappaleita. Tasavallan loppuaikojen levottomuus oli osaksi epäkelvon hallintokoneiston seurausta.





2

pääkaupunkiin. Maakuntien halpa vilja teki viimeisetkin pientilat kannattamattomiksi, ja ne joutuivat suurtilallisille. Orjat hoitivat näiden maita, ja niillä ruvettiin kasvattamaan viljan asemesta viiniköynnöstä ja oliivipuita.



3

Viininviljelyä (vas.). On ehkä sattuma, että Rooman pohjoisraja noudatti viininviljelyn pohjoisrajaa. Tämä kuva on Tonaualta, jonka yli roomalaiset eivät edenneet.

Yhä vielä elävät vanhat puimatavat Etelä-Euroopan maissa (yllä).

Voittamiaan kansoja roomalaiset hallitsivat taitavasti noudattaen periaatetta *divide et impera* — hajota ja hallitse. Vaarallisimmilta kansoilta otettiin kaikki oikeudet, ja heitä kohdeltiin armottoman julmasti. Toisil-

Vanha roomalainen siltaholvi (vas.) ja vanha suomalainen siltaholvi; maamme ensimmäinen, 2 000 vuotta edellistä nuorempi, Laihian Tuovilassa.



4



5

Huomatkaa kuivunut joenuoma.





6

le myönnettiin sitävastoin melkoisia vapauksia. Näin kansat eivät halunneet nousta yhdessä roomalaisia vastaan.

Italian niemimaan kansat olivat »liittolaisia», muualla olevia alueita nimitettiin provinseiksi eli maakunniksi. Sekä liittolaiset että provinssien asukkaat olivat ilman kansalaisoikeuksia. Niinpä heillä ei ollut pääsyä kansankokouksiin. Roomalaiset pystyivät hallitsemaan kylvämällä epäsopua kansojen keskuuteen, mutta lopulta liittolaiset nousivat kapinaan. Se johtikin kansalaisoikeuksien myöntämiseen heille, mutta maakuntien asukkaat eivät niitä saaneet. Nämä elivät edelleen maa-

Roomalaisten hankalimpia vastustajia olivat juutalaiset. Kaksi vuotta nämä puolustivat Masadan linnoitusta roomalaisten lopulliseen voittoon saakka.

herrojen mielivallan alaisina. Maakunnissa verot piti usein maksaa kaksinkertaisina: toinen osa meni valtiolle, toisen otti maaherra.

Kansannousut, orjakapinat ja yleinen levottomuus olivat ominaisia tasavallan loppukaudelle. Sen aika oli päättymässä.

### Lyhyesti

- Roomasta kasvoi imperiumi, jolla oli kaupunkivaltion hallinto.
- Sotien jälkeen rikkaiden ja köyhien välinen vastakohtaisuus yhä syveni.
- Voittamiaan kansoja roomalaiset hallitsivat noudattamalla periaatetta *divide et impera* — hajota ja hallitse.
- Liittolaiskansat saivat kapinoimalla kansalaisoikeudet, mutta maaherrat riistivät jatkuvasti provinssia.



Roomalaisen ylimyksen juhla-asu ja lepotuoli, joilla juhlijat lojuivat.

77

Roomalaiset suhtautuivat hankalasti juutalaisiin niin varoen, että näiden ei tarvinnut kumartaa edes keisarin kuvaa. Juutalaisten kapinoissa kaatuneita oli aina paljon ja maa hävitettiin usein laajoilta alueilta. Masada on kolkko, yksinäinen ja korkea kalliokumpare Kuolleenmeren lansirannalla. Pitkan piirityksen jälkeen roomalaiset valloittivat sen 73 jKr. rakennettuun sitä ennen luoksepääsemättömälle vuorelle mah-

tavan penkereen syvän rotkon yli. Ennen roomalaisten tuota loput juutalaiset harvaa poikkeusta lukuun ottamatta surmasivat itsensä. Juutalainen historioitsija Josephus pitää kansaansa yleensä tyhmanrohkeana: Masadan puolustajat näyttävät järkyttäneet hantakin. — Nykyisen Israelin asevelvolliset vannovat sotilasvalansa Masadan raunioilla.



# 5/IV Gaius Julius Caesar — tasavallan loppu

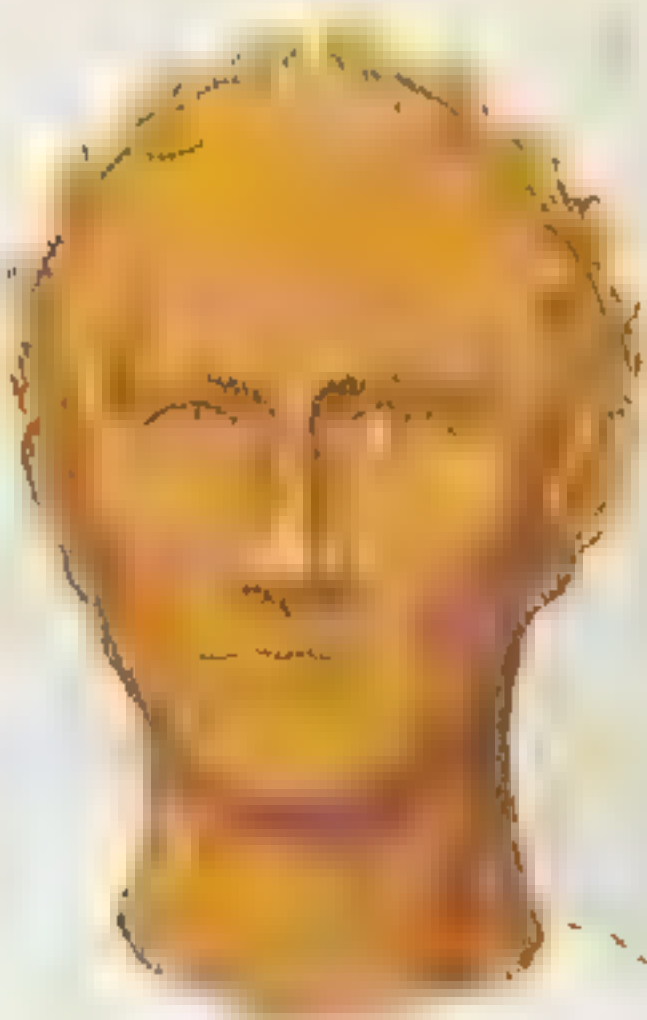
Verratkaa sivun 73 kuvaan Hannibalista. Mitä ilmeet kertovat? Ohjeet kuvittajalle olivat nämä: Hannibal, pettymystä, surua, luopumista, sodan liekit taustalle. Caesar, itsevarmuutta, päättäväisyyttä, laakeriseppele, peitä tausta valkoisella, jotta henkilön ilme korostuu.

Gaius Julius Caesar oli ylimys, joka otti velkaa, tuhlaasi, punoi juonia, haastoi riitaa ja pyrki monen muun tavoin valtaan.

Kansansuosion hän osti järjestämällä roomalaisille suurenmoisia juhlia. Juonitelmalla hän hankki suhteita,

Gaius Julius Caesar

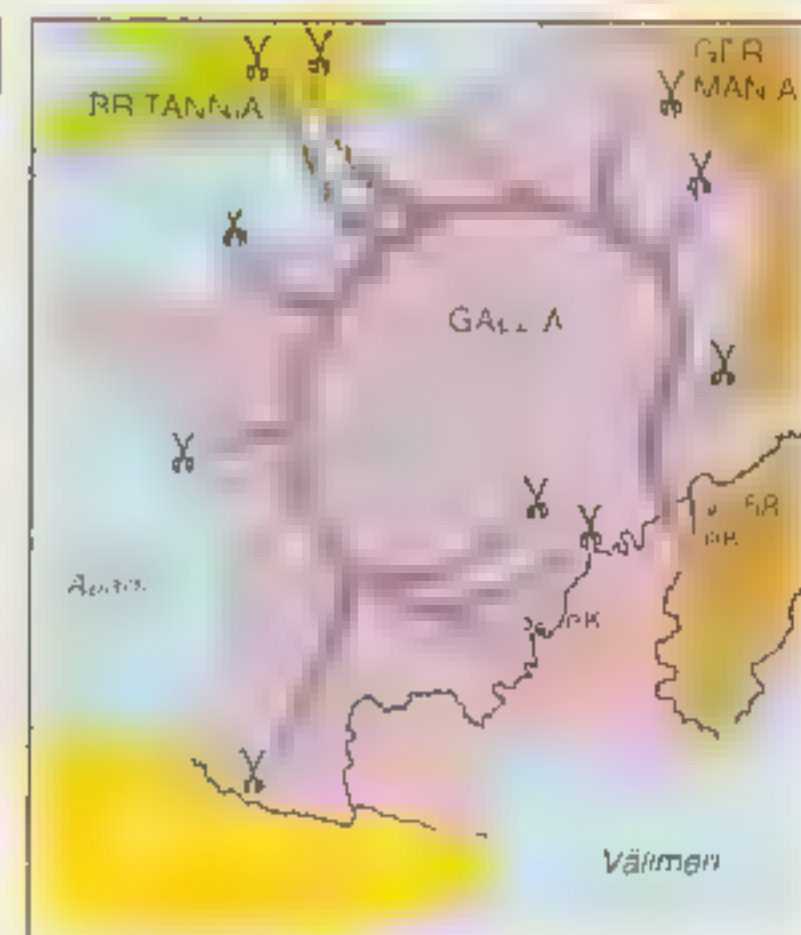
1



ta, joista merkittävin oli tuttavuus rikkaan Crassuksen kanssa. Roomaa koetti tä hän aikaan hallita Pompeius, taitava sotilas, jonka sotilasansiot eivät kuitenkaan riittäneet hallitsemiseen. Crassus ja Caesar tulivat Pompeiuksen avuksi, ja miehet solmivat kolmiliiton. Valta ja virat jaettiin. Caesar lähti maaherraksi Gallian maakuntiin, joilla silloin tarkoitettiin sekä Pohjois-Italiaa että Etelä-Ranskaa.

Seudut olivat köyhiä, eikä Caesarilla ollut tarkoituksena hautautua syrjäisiin rajamaihin. Hän halusi luotettavan sotajoukon ja tarpeeksi saalista, sillä hän oli päättänyt voittaa Rooman valloittamalla ensin koko Gallian, nykyisen Ranskan. Sotaretki kesti kuusi voitokasta vuotta ja muutti Gallian Rooman provinssiksi. Caesar marssi Reinin yli, kävipä hän Britanniassakin.

Caesar kulki aina miestensä joukossa ensimmäisenä ja kärsi vilun, helteen ja vaarat näiden rinnalla. Sotilaat ihailivat tämän takia Caesaria. Sotaretkensä en vaiheissa



Caesarin Gallian-sotaretki.

Caesar seurasi jatkuvasti tarkoin, mitä Roomassa tapahtui.

Ja Roomassa seurattiin huolestuneina, miten Caesarin maine, valta ja voima kasvoivat. Vihdoin senaatti (vuonna 50 eKr) päätti kutsua suuren sotapäällikkönsä kotiin, ilman armeijaa.

»Alea jacta est» — arpa on heitetty, kerrotaan Caesarin sanoneen, kun hän johti legioonansa Italian rajajoen yli. Pompeius pakeni Egyptiin, jossa hänet murhattiin.

Viimeiset vastustajansa

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen Caesarin taustasta, valtaannoususta ja lopusta.

**Toteutus:** Kerrataan edellisestä kappaleesta pääkohdat syistä, jotka aiheuttivat senaatin epäonnistumisen tehtävässään. Usein on havaittavissa, että mitä heikompi hallituskoneisto on, sitä runsaammin löytyy vallantavoittelijoita. Caesarin, Pompeiuksen ja Crassuksen kolmiliittokin pe-

rustui tämän tilanteen hyväksikäyttöön. Tarkastellaan sivun 78 karttaa ja todetaan Caesarin valloittaman alueen laajuus. Kuten edellisessä kappaleessa kerrottiin, maaherra keräsi verot alueeltaan. Caesarin vallan kasvu perustui siis sekä taloudelliseen valtaan että tehokkaaseen sotajoukkoon. Kun tämä selvisi kolmiliiton muille jäsenille, kaikki oli jo liian myöhäistä. Vaikka Caesarista tuli (rajaton) yksinvalti, Rooma kehittyi hänen aikanaan suuresti. —



Caesar pitää puhetta  
senaatissa.

**Senaattoreilla valkoiset too-  
gat. Mikä asu on Caesarilla  
toogansa alla? (Asepuku.)**



2

Caesar löi Afrikassa ja Espanjassa. Taisteluja kuvannee Caesarin sanonta »Veni, vidi, vici» — tulin, näin, voitin. Hänen sotilasansionsa perustuivat neljään todella tärkeään ominaisuuteen. Hän oli ratkaisuisaan salaman nopea, hän oli kylmäverinen vaikeissa tilanteissa; hän pystyi hetkessä arvioimaan taistelutilanteen; ja hänellä oli kyky voittaa sotilaiden ihailu.

Caesar oli nyt Rooman todellinen valtiass. Nuoruudessa asetettu päämäärä oli toteutunut. Caesar otti kaikki tärkeimmät virat itselleen tai antoi ne ystävilleen. Vanhat tasavaltalaiset muodot hän kuitenkin säilytti.

Caesar ei ollut vain taitava sotilas. Hanen lyhyt hallitusaikansa »vei Rooman kehitystä eteenpäin enemmän kuin valtiota hallinnut yli-

mystö vuosisataan». Köyhien lukumäärää hän vähensi suosimalla vapaata työtä orjatyön asemesta. Provinsien asemaa parannettiin. Ajanlasku uudistettiin. Caesar suunnitteli myös lakien kokoamista, kirjastojen rakentamista, kanavien kaivamista ja — uusia sotaretkiä.

Vaikka Caesar hallitsi järkevästi, vastustajat eivät alistuneet. Salaliittolaiset murhasivat Caesarin senaatin is-

tunnossa. Murhaajien joukossa oli Caesarin paras ystävä. Tälle kuoleva ruhtinas kuiskasi: »Sinäkin, Brutus».

### Lyhyesti

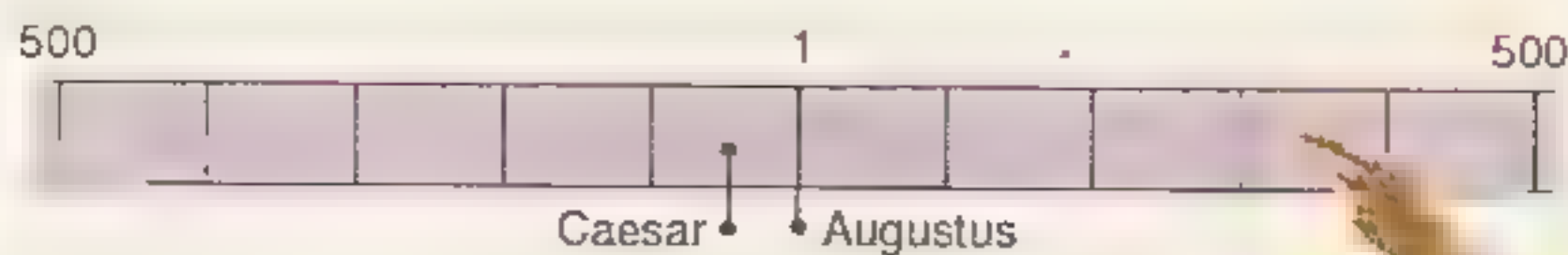


- Gaius Julius Caesar hankki luotettavan armeijan, suuren omaisuuden ja kuolemattoman maineen valloittamalla Gallian.
- Nopeasti ja tehokkaasti hän kukisti roomalaiset vastustajansa ja keskitti kaiken vallan itselleen.
- Kahden vuoden ajan Caesar hallitsi Roomaa hyvin, mutta vastustajat murhasivat hänet.

Mitä uudistuksia Caesar teki? (Vapaata työtä orjatyön sijaan, provinssien aseman parantaminen, ajanlaskun uudistaminen jne.) Caesarin viimeiset vaiheet osoittavat, mitä voimakas vallanhimo ihmisissä voi saada aikaan. (Brutus). Sana keisari juontaa juurensa Caesariin. Caesariin on syytä palata käsiteltäessä kirjan viimeisissä kappaleissa Napoleonin; heidän vaiheistaan voi, niin halutessaan, löytää paljon samankaltaisuutta.



# 6/IV Rooma keisarikuntana

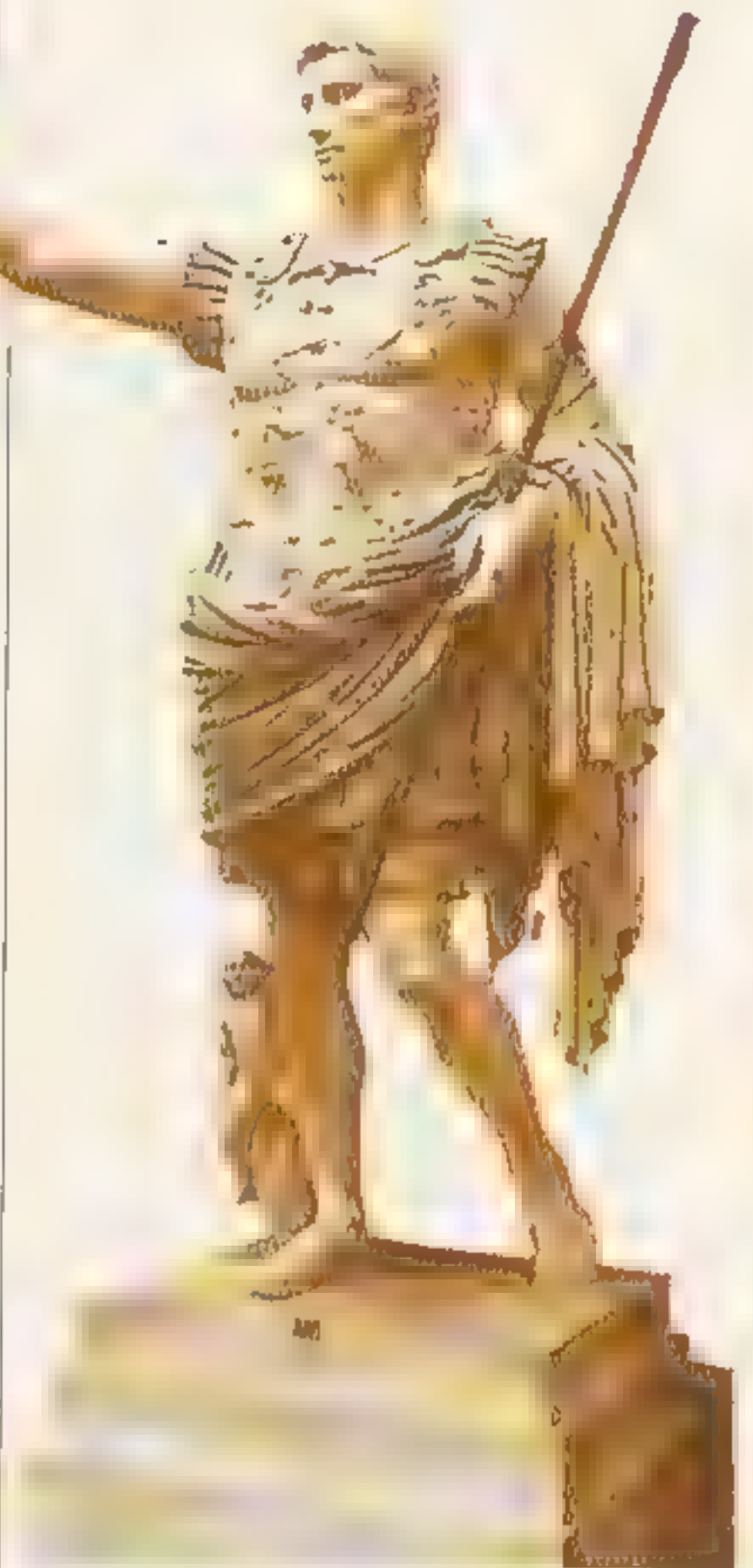


Gaius Julius Caesar kuoli Pompeiuksen patsaan juurelle maaliskuun 15 päivänä 44 eKr. Hanen yksinvaltaansa oli ehtinyt kestää kaksi vuotta.

Murhattuaan Caesarin salaliittolaiset uskoivat, että tasavalta oli pelastettu, mutta kansa oli toista mieltä. Caesarin sotapäällikkö Antonius piti forumilla Caesarin ruumiin aarella loistavan puheen, luki kansalle hänen testamenttinsa ja näytti hänen verentahrimia vaatteitaan. Kansa ei suinkaan pitänyt Caesaria tyrannina; hän oli ollut kansan suosikki, ja murha johti 14 vuotta

kestäneeseen sisällissotaan, jossa salaliiton kannattajat joutuivat haviolle.

Voittajia olivat Antonius ja Caesarin kasvatti-poika ja perijä Octavianus. Nämä kaksi jakoivat Rooman valtakunnan. Antonius otti itselleen valtakunnan itäosan. Hän kihlautui Egyptin kuningattaren Kleopatran kanssa. Octavianus sai vahitellen hallintaansa valtakunnan läntisen osan. Lähinnä Caesarin nimeen vedoten kymmenen vuoden kuluttua Octavianus ja Antonius selvittivät välinsä. Antoniuksen laivasto lyötiin (31 eKr) ja Antonius sekä Kleopatra te-



Keisari Augustus

kivat itsemurhan. Egyptistä tuli Octavianuksen yksityisomaisuutta. Alkoi pitkä Octavianuksen yksinvaltiuden kausi (31 eKr–14 jKr).

Suuriin keisareihin kuului myös Tiberius (14–37 jKr).

Väsyneenä hän muutti Capriin – josta on kuvia johdantosiavulla Tiberiuksen palatsi on muinaistutkijoille ollut todellinen aarreaitta.



80 **Villa Joviksen rakennustekniikkaa.**  
**Huvilan lähellä on korkea jyrkäne, josta Tiberiuksen kerrotaan heittäneen epämieluisia henkilöitä Välimeren.**

ongelmia Augustuksella oli valtakuntansa hallitsijana? (Hajanaisuus, huonot liikenneyhteydet, vallanhaluiset ryhmät, lahjottavissa olevat virkamiehet jne.) Oppikirjassa on mainintoja Augustuksen toimista valtakunnan kehittämiseksi. Pax Romana ansaitsee tulla mainituksi, koska niin pitkän rauhanjakson alullepano on todella maailmanhistoriallinen teko. Kartasta (esim. s. 81) voidaan etsiä roomalaisten rajalinnoituksia ja varuskuntia ja paikallistaa niitä nykyisten kaupunkien paikoille.





Rooman valtakunta laajimmillaan



Rooman elinvoiman yksi perusta oli sen kauppa — joka oli myös syy sen vähittäiseen tuhoon.

**Villa Joviksen rakennustekniikkaa.**  
**Huvilan lähellä on korkea jyrkänne, josta Tiberiuksen kerrotaan heittäneen epämieluisia henkilöitä Välimeren.**

**Tavoite:** Oppilas saa yleiskuvan Rooman keisarikunnasta.

**Toteutus:** Kerrataan lyhyesti Rooman vaiheet kuningaskuntana, tasavaltana ja Caesarin aikana. Todetaan, että näin suuresta vallasta kamppailtaessa ihmiset ovat usein enttään häikäilemättömiä. — Ketkä olivat vallantavoittelijoita? (Antoni, Octavianus ja salaliittolaiset.) — Kenen puolelle kansa asettui? (Antoniuksen ja Octavianuksen.) — Miksi? (Kansa oli pitänyt Caesarista ja hänen tekemis-

tään uudistuksista.) — Miten välienselvittelyssä (sisällissodassa) kävi? (Salaliittolaiset jäivät tappiolle.) Tässä kannattanee vielä erikseen mainita, etteivät Octavianus ja Antoniuskaan pystyneet elämään sovussa, vaan heidän välienselvittelynsä päättyi Octavianuksen voittoon. Rooma oli muuttunut keisarikunnaksi, mutta ei suinkaan yhdessä yössä vaan vuosia kestäneen sisällissodan merkeissä. »Ja tapahtui niinä päivinä, että keisari Augustukselta...» Augustus oli siis arvonimi, ei tavallinen peritty nimi. — Mitä

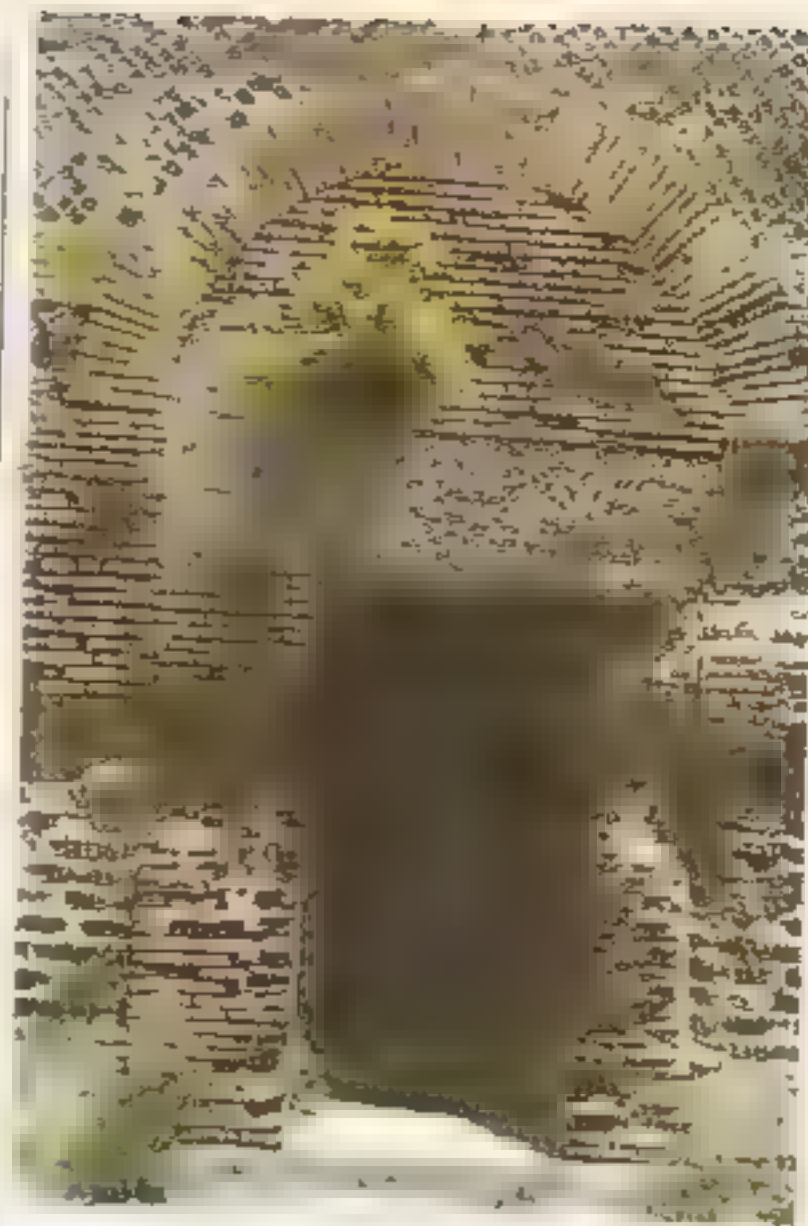


Caesarin kohtaloa peläten Octavianus varoi huudatta masta itseään diktaattoriksi ja karttoi myös kuninkaan arvonimeä. Sotilaat nimittivät häntä imperaattoriksi, ja hänelle myönnettiin arvonimi Augustus, mikä tarkoittaa kunnioitettua ja millä nimellä hänet historianassa tunnetaan. Octavianus käytti itse sukunimeä Caesar, josta tulee suomen kielen keisarsana. Tosiasiassa hänellä oli kaikki mahdollinen valta, mutta tasavalta oli edelleen - muodollisesti - voimassa. Näin hänellä oli myös tasavaltalaisten kannatus.

### Augustuksen aika

Rooman hyvinvointi ja sen hallinnon järjestäminen oli Augustuksen suuri huolenaihe. Hän teki tarkastusmatkoja lähes jokaiseen provinssiin, nimitti niihin uusia kasikynhaltijoita ja järjesti niiden valvonnan. Rooman lait olivat voimassa kaikkialla valtakunnassa. Maailmanvalan eri osat yhdistettiin pääkaupunkiin rakentamalla erinomaisia teitä, puhdistamalla Välimeri merirosvoista ja järjestämällä uudelleen koko Välimeren liikenne. Persiasta saadun mailin mukaan perustettiin postilaitos, joka huolehti myös matkustajien kuljetuksesta.

Augustuksen suurin tehtävä oli pysyvän rauhan palauttaminen. Se säilyi kau-



3  
Tiberiuksen palatsia, josta näkyy selvästi roomalaisten rakennustaito.

kaisia raja-alueita lukuunottamatta rikkomattomana kolmesataa vuotta. Valimeren kansat saattoivat elää vapaina sotien ja sekasorron pelosta. Augustuksen mielipiteen mukaan rauhan paras turva oli voimakas armeija. Sen vahvuus nostettiin 300 000 mieheen, joista jokainen oli palkattu ammattisotilas. Tämä sotajoukko si-

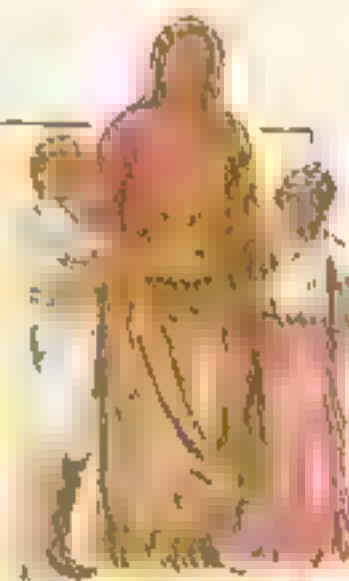
joitettiin paaosin rajoille, pohjoisessa Reinin – Tona van linjalle.

Augustuksen toiminta tervehdytti valtion hallinnon. Tähän asti jättilaisvaltakunta oli hoidettu paaasiallisesti poliitikkojen yksityisko-deista. Augustus loi virka miesverkoston. Virastoja ja toimistoja pystytettiin Roomaan Palatinus-kukkulalle. Augustuksen palatsin laheisyyteen Palatinuksesta josta johtuu myös sana palatsi – tuli Rooman hermo-keskus.

Augustuksen ansioita ylisti kaksi hovirunoilijaa, Vergilius ja Horatius. Yksinvaltiaan oli pakko turvautua myös vakoilijoihin ja ilmiantajiin – nykykielellä turvallisuuspolisiin. Rauhan hintana olivat siten myös rajoitukset. Valimeren maailmassa vallitsi kuitenkin pitkän sotajakson jälkeen *pax Romana* – Rooman rauha. Roomalaisten varuskunnista ja rajalinnoituksista sai alkunsa moni nykyajan kaupunki, esimerkkeinä vaikka pa Wien, Köln ja Lontoo.

### Lyhyesti

- Caesarin ottopoika Augustus peri isänsä vallan
- Hän oli Rooman ensimmäinen keisari, Augustus
- Augustuksen suurin saavutus oli yli 300 vuotta kestänyt rauhan aika – *pax Romana*.
- Augustus uudisti Rooman hallinnon ja perusti palkka-armeijan



Rooman rauha ei kestänyt ikuisuutta. Vaatetusta näkyy myös sivujen 71, 75, 79, 80, 83, 85, 86 ja 88 kuvissa. Sivulla 88 on vertailun sopiva kuva germaanien pukeutumisesta, ja emm n on esitetty niin egyptiläistä kuin kreikkalaistakin muotia).

Villa Joviksen rauniot Caprilla on kunnostettu melko hyvin. Niiden laajuus ja roomalaisten tapa rakentaa, esim. käyttää erilaisia tiiliä eri tavoin, näkyy selvästi tästä sekä sivun 82 kuvasta. Tiberiuksen kerrotaan rakentaneen Caprille 12 palatsia.



## Vesuviuksen tulivuori tuhoaa Pompejin kaupungin v. 79 jKr.

Maa oli tärähdellyt jo useina päivinä, mutta se ei ollut tuntunut pelottavalta, koska se on tavallista Campaniasa. Tuona yönä tärähtely kuitenkin voimistui niin, että kaikki tuntui kääntyvän ylösalaisin — »liikkuvan» olisi liian lievä ilmaus.

Rakennukset huojuivat ympärillämme. Silloin päättimme viimein lähteä kaupungista. Suunnaton joukko työnsi ja tunki meitä takapäin. Meri näytti hyökkyvän ulapalle ja maanjäristysten voimasta huuhtoutuvan kauemmas. Rannikkoa oli paljastunut pitkälti, paljon me-

rieläimiä oli jäänyt kuivalle hiekalle. Toisella puolen nousi hirvittävä musta pilvi, jossa välähteli säkenöiviä kiemuraisia tulenheskoja. Se repesi pitkiksi tulenkielekkeiksi, jotka olivat kuin valtavia salamoitu. Vähän sen jälkeen pilvi laskeutui maahan ja peitti myös meren.

Savupilvi seurasi kintereillämme pitkin maata virran tavoin. Tuskin olimme ehtineet istuutua, kun kaikkialle laskeutui pimeys, ei sellainen kuin kuuttomana ja pilvisenä yönä vaan niin kuin suljetussa huoneessa, josta valo on sammutettu. Kuului

naisten kirkumista, lasten parkunaa ja miesten huutoja.

Pimeni taas, ja tuhkaa saattoi jälleen sakeana ryöppynä. Me nousimme vähän väliä seisomaan ja ravistelimme sitä päältämme, muuten se olisi peittänyt ja haudannut meidät.

Sitten koitti oikea päivä, aurinkokin loisti mutta kelmäänä niin kuin auringonpimennyksen aikana. Yhtä pelokkaat silmämme näkivät kaiken muuttuneen ja peittyneen tuhkaan kuin lumen alle. Monet olivat menneet jarriltaan



Kuvaus on lyhennelmä roomalaisen Historiografin Plinius vanhemman laatimasta kirjasta.

Pompejin lisäksi tuhoutuivat Stabian ja Herculaneumin kaupungit. Koska Pompeji on parhaiten saatu kaivauksissa esiin, Kipsivaltia on saatu korjettuneeseen magmaan kuolleista ihmisistä ja eläimistä vedoksia, jotka makaaberien veistosten tavoin kertovat kaupungin ja sen asukkaiden järkyttävästä tuhosta (mm. vangit soittivat ovat kuolleet varjo-opaikoilleen, vangit seilehinsä, pakoaset toupertuneet kaupunkinsa kaduille).



# 7/IV Rooma – antiikin suurkaupunki

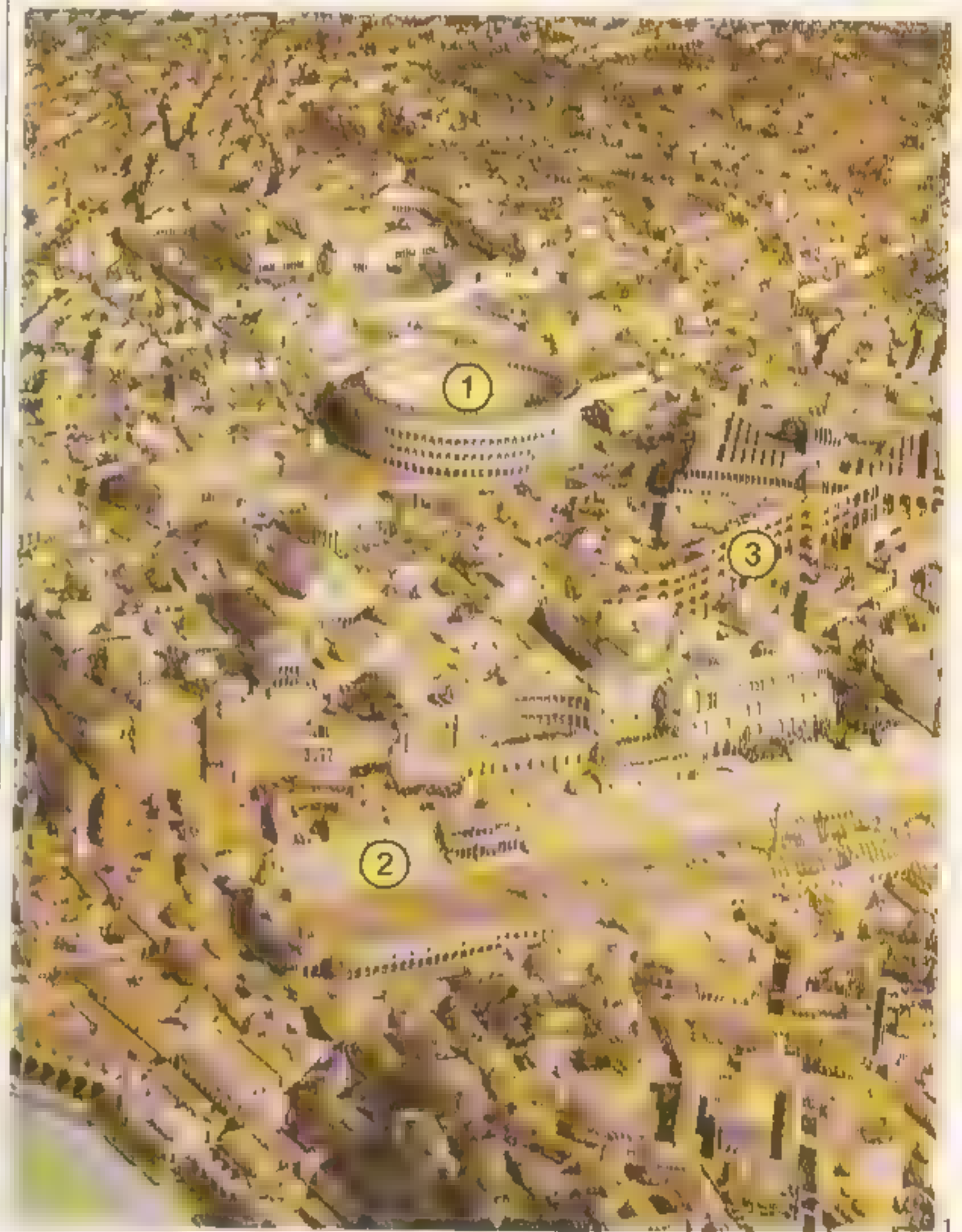
Rooman kaupunki hallitsi monella tavalla valtakuntaa: siellä oli senaatti, sieltä käsin toimivat keisarit, siellä olivat valtakunnan uljaimmat rakennukset, ja siellä olivat niin parhaimmat kuin pahimmat huvit. Syystä sanottiin, että kaikki tiet vievät Roomaan.

Suurimmillaan – noin 1,5 miljoonaa – oli Rooman asukasluku keisariajalla. Kun nopeita kulkuvälineitä ei ollut, piti kaupunki rakentaa tiiviisti ja myös ylöspäin, kuten nykyajan suurkaupungit. Vain rikkaimmilla oli yksityistaloja. Suurin osa roomalaisista asui kerrostaloissa. Augustus määräsi talojen suurimmaksi korkeudeksi noin 20 metriä, mutta määräystä ei noudatettu. Roomassa oli arviolta 45 000 kerrostaloa. Ylimmissä kerroksissa asuivat köyhimmät. Vesi oli noudet-

tava suihkulähteistä tai kaivoista, joihin yksitoista suurta vesijohtoa toi puhdasta vettä vuonstosta. Lämmitykseen käytettiin avokamiinita tai lattialämmitystä. Kun

syttyi suuri tulipalo, oli palokunta lähes voimaton.

Rooman kaduilla tungeksi asukkaita valtakunnan kaikista osista. Teattereissa, ravintoloissa, raveissa ja taiste-



Pienoismalli muinaisesta Roomasta.

1 = Colosseum

2 = kilpa-ajorata Circus Maximus

3 = suuri vesijohto.

Huomatkaa saannoinen asemakaava, julkisten rakennusten runsaus ja monet kreikkalaistyylliset rakennukset.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää muinaisen Rooman suurkaupunkiudesta johtuneet ongelmat (osittain nykyajan suurkaupunkeihin vertaamalla).

**Toteutus:** Verrataan keisariajan Rooman väkilukua Suomen suurimpien kaupunkien väkilukuun. Huomataan, kuinka suuri se oli. Pohditaan yhdessä, mitä ongelmia nykyajan suurkaupungeissa on, ja kerätään ne taululle (saastuminen, liikenne, asuntopula, rikollisuus). Käydään

läpi ongelma kerrallaan sekä antiikin Rooman että nyky-päivän suurkaupungin osalta. (Tiberjoki oli viemärien pahoin saastuttama. Liikennepuuhkat olivat tavallisia, koska ajoneuvoihin ei mahtunut kerrallaan kovinkaan paljon edes ruokatavaroita.) Hyviä kuvauksia Rooman arkipärvästä saa esimerkiksi Grimbergin Kansojen historiasta (osat 5 ja 6). Roomasta voi keräillä myös postikortinäyttelyn luokan (koulun) seinälle. Korteja voi pyytää muidenkin luokien oppilailta.





2

Roomalainen katunäkymä

3

Colosseumin vanki- ja eläinkannmioita

luardenoiden katsomoissa saattoi kuulla latinan lisäksi niin kreikkaa, hepreaa kuin afrikkalaisia kieliä. Keisariajalla hallitsijat kilpailivat kaupungin kaunistamisessa Augustus sanoikin saaneensa milikaupungin, mutta jättävänsä jälkeensä marmorikaupungin.



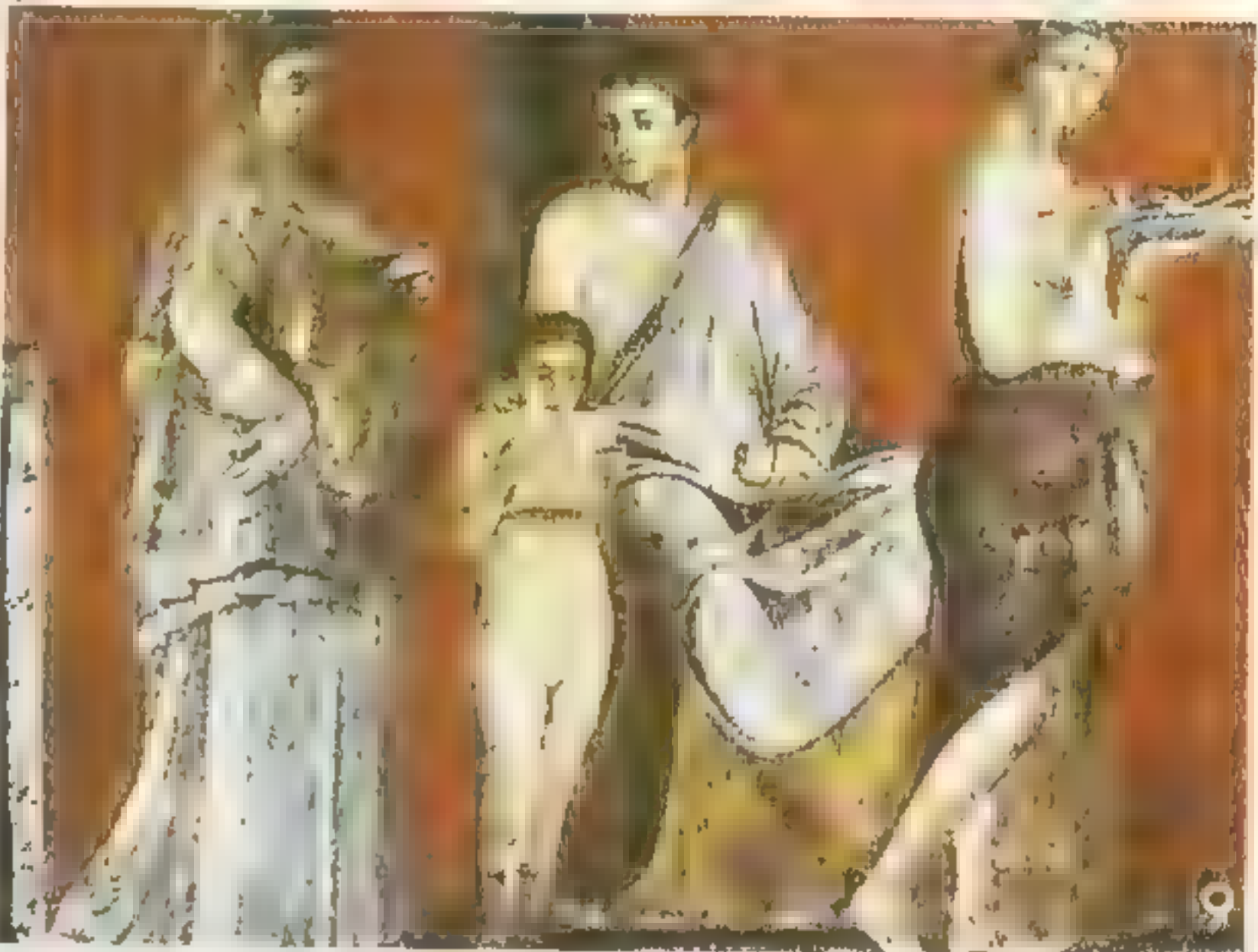
Piirros on tehty Pompejin kaivauksissa löydetyistä kadunristeyksistä ja sen rakennuksista. Rooman katunäkymät eivät tästä liene paljonkaan poikenneet. Oikealla on leipomo (1), sen yläpuolella asunto (2), kadun yli on kivistä rakennettu »suoja tie» (3) sateiden varalle, pieni ravintola (4) on vasemmalla ja sen vieressä jälleen puoteja.

Keisariajan Rooman useimmat rakennukset ovat betonista. Vanhimmat betonit valmistettiin laimes nykyiseen tapaan sementin, hiekan, kivien ja veden seoksesta. Vanhan ajan sementti muuttui hyvin paljon nykyistä portlandsementtiä; se valmistettiin polttamalla savipitoista kalkkikivestä. Tämä valmistusmenetelmä kuitenkin unohtui keskiajalla ja keksittiin uudelleen vasta 1700-luvun lopulla. — Suomen ensimmäinen sementitehdas aloitti toimintansa Savolaksella 1864.





4



5

Rooman keskus oli vanha Forum Romanum. Sen varrella oli pelkästään julkisia loistorakennuksia kuten Vesta-jumalattaren temppeli, jonka alttarilla palava tuli ei saanut milloinkaan sammua. Pitkissä pylväskäytävissä pidettiin oikeudenistuntoja.

Capitolium-kukkulalla oli roomalaisten tärkein temppeli, joka oli omistettu Jupiterille. Palatinus-kukkulalla taas oli keisarinpalatsi, ja kukkulan juurella Colosseum, suurin gladiaattorikisojen näyttämö. Sinne mahtui 45 000 katsojaa, Circus

Maximuksen raviradalla oli jopa 250 000 paikkaa. Pantheonin jättiläistemppli on nykyisin kirkkona. Kylpylöitä oli eri puolilla kaupunkia. Kylpylöistä kuuluisin, Caracallan kylpylä, oli käytössä peräti 600 vuotta.

Forum Romanumin lisäksi kaupungissa oli muitakin juhlavia toreja. Kauppaa

Roomalaisten elämää; maalaus tulivuoren tuhoamasta Pompejista.

käytiin Tibernin rannan toreilla sekä kauppahalleissa eri puolilla kaupunkia.

Monet edellä mainituista Rooman keisariajan rakennuksista ovat vieläkin kohtalaisessa kunnossa.

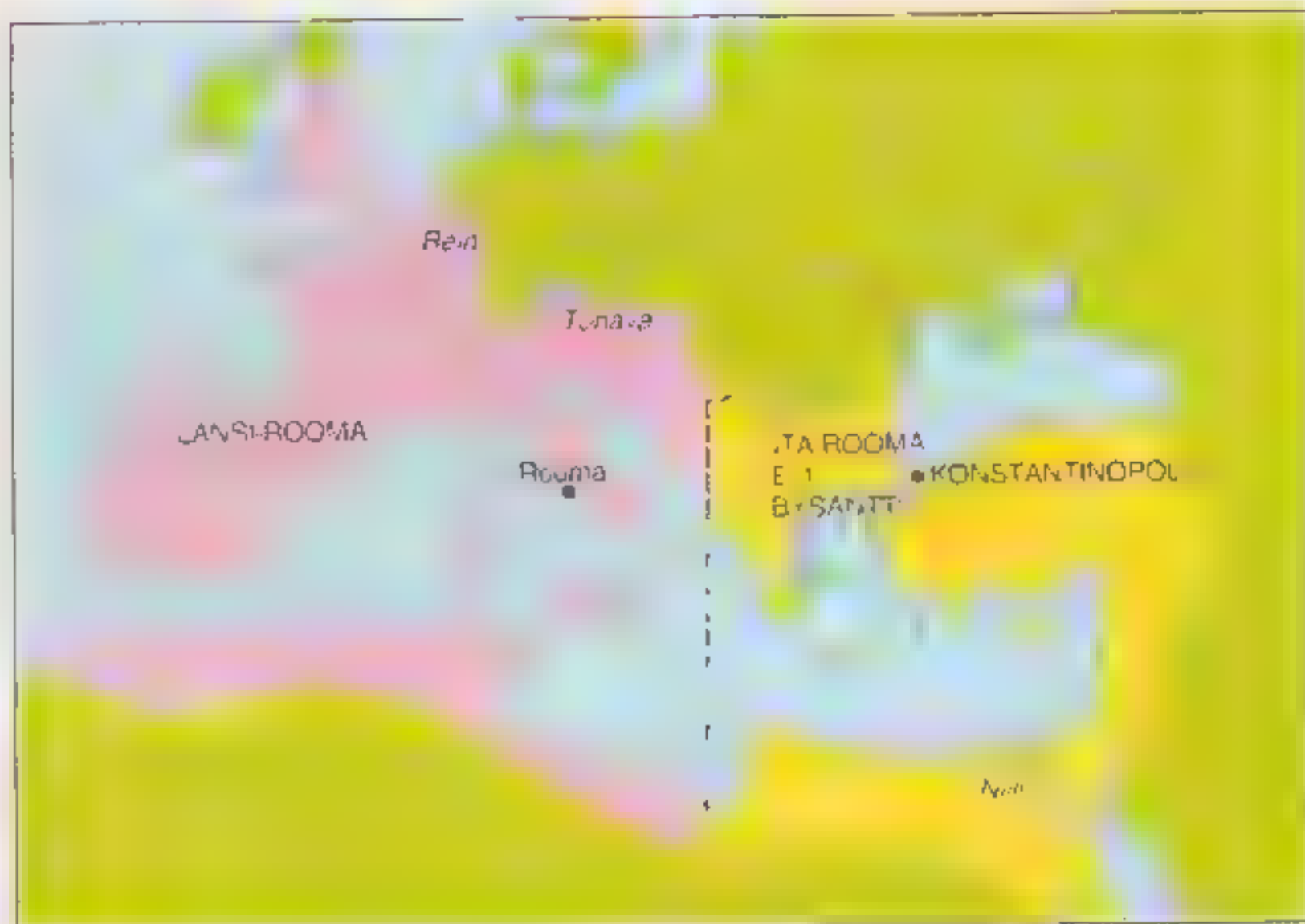
Pantheonin rakennutti keisari Hadrianus Agrippan 27 eKr. perustaman samannimisen temppelin paikalle. Rakennus on pyöreä, ja sitä kattaa puolipallon muotoinen kupoli, jonka keskellä on valoaukko ja joka aikoinaan oli kauniisti koristeltu. Rakennuksen halkaisija ja korkeus ovat 43,5 m. Vuonna 610 siitä tehtiinkristillinen kirkko, ja se sai nimekseen Santa Maria della Rotonda.



# 8/IV Rooman maailmanvallan jakautuminen

Augustuksesta alkoi Rooman keisarien aika, jota kesti viisisataa vuotta. Sen loppupuolella Rooman mahti muhella tavalla heikentyi. Armeijassa ei ollut enää samaa kuria kuin valtakunnan loistoaikoina; ja sotilaat sekaantuivat ajoittain keisarinvaaliinkin.

Augustuksen aikana roomalaiset olivat joutuneet Reinin—Tonavan linjalla kosketuksiin germaanien kanssa. Näitä alkoi siirtyä Rooman valtakunnan alueelle maanviljelijöiksi ja sotilaisiksi armeijaan. Germaanien muutto ei heikentänyt Roomaa. Valtakunta joutui kuitenkin muista syistä pahoihin vaikeuksiin. Maakunnista tuotiin Italian niemi- maalle viljaa ja muita elintarvikkeita, jotka kaikki maksettiin kullalla ja hopealla. Valtakunnan länsiosassa alkoi lopulta olla puutetta rahasta. Lisäämällä kulta- ja hopearahoihin kuparia valtio huononsi rahan arvoa, mistä seurasi hintojen nousu. Lopulta raha kävi lännessä niin vähiin, että sotilaille jouduttiin maksamaan palkka jälleen viljelysmaana Veroksi<sup>4</sup> oli pakko hyväksyä luonnontuotteita ja kauppa



muuttui vaihtokaupaksi. Se merkitsi paluuta alkeelliseen vaihdantatalouteen.

Kapinoita puhkesi varsinkin idässä, jossa rauha usein oli ollut uhattuna. Idästä tuli Roomaan myös uusia, outoja uskontoja, jotka suuressa valtakunnassa saivat kannatusta. Suurimman mullistuksen aiheutti kristinusko, josta lopulta (380) tehtiin virallinen valtionuskonto.

Rooma oli alkanut vähitellen jakaantua kahtia. Tähän oli monta syytä. Lännessä puhuttiin latinaa, idässä kreikkaa. Lännen köyhtyessä itäosan talous pysyi suhteellisen vakaana. Itään oli kasvanut lähes Rooman

Rooman jakautuminen Itä-Roomaan ja Länsi-Roomaan

veroiseksi keskuksesi Konstantinopoli, ja hellenistinen sivistys oli siellä aina ollut voimakas. Kristittyjen kiistat osaltaan kiihottivat valtakunnan jakautumista. Vain viisitoista vuotta sen jälkeen, kun kristinuskosta oli tehty valtionuskonto, valtakunta jakautui kahtia Länsi-Roomaksi ja Itä-Roomaksi (395).

## Kansainvaellukset

Vuonna 375 germaanikansat lähtivät joukolla liikkeelle Tähän kansainvaellusten ni-

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miksi Rooman imperiumi jakautui ja lopulta tuhoutui. Kansainvaellus-käsite tehdään oppilaalle tutuksi tässä yhteydessä.

**Toteutus:** Alettaessa käsitellä Rooman jakoa on korostettava tapahtumien aikataulua. Keisarien aikaa kesti noin viisisataa vuotta, joka on melkoisen pitkä ajanjakso minkä tahansa valtakunnan historiassa. Länsi-Rooman talouselämän taantuminen tapahtui sekin vähitellen. Uskontojen

leviämisestä kannattaa tuoda esiin se, kuinka merkittävää kristinuskolle oli sen kehittyminen maailmanvallan alueella. Uuden uskonnon oli paljon helpompaa levitä valtakunnan sisällä kuin eri valtakuntien rajojen yli. Itse valtakunnan jakautuminen oli monien syiden yhteisvaikutusta.

Kansainvaellus-sanat oppilaat usein ymmärtävät suurena marssina hölkkä- tai hiihtotapahtumien tapaan. Kansainvaelluksia oli esiintynyt jo 100-luvulta lähtien, mutta Rooman ollessa sotilaallisesti vahva niistä ei ollut koitunut

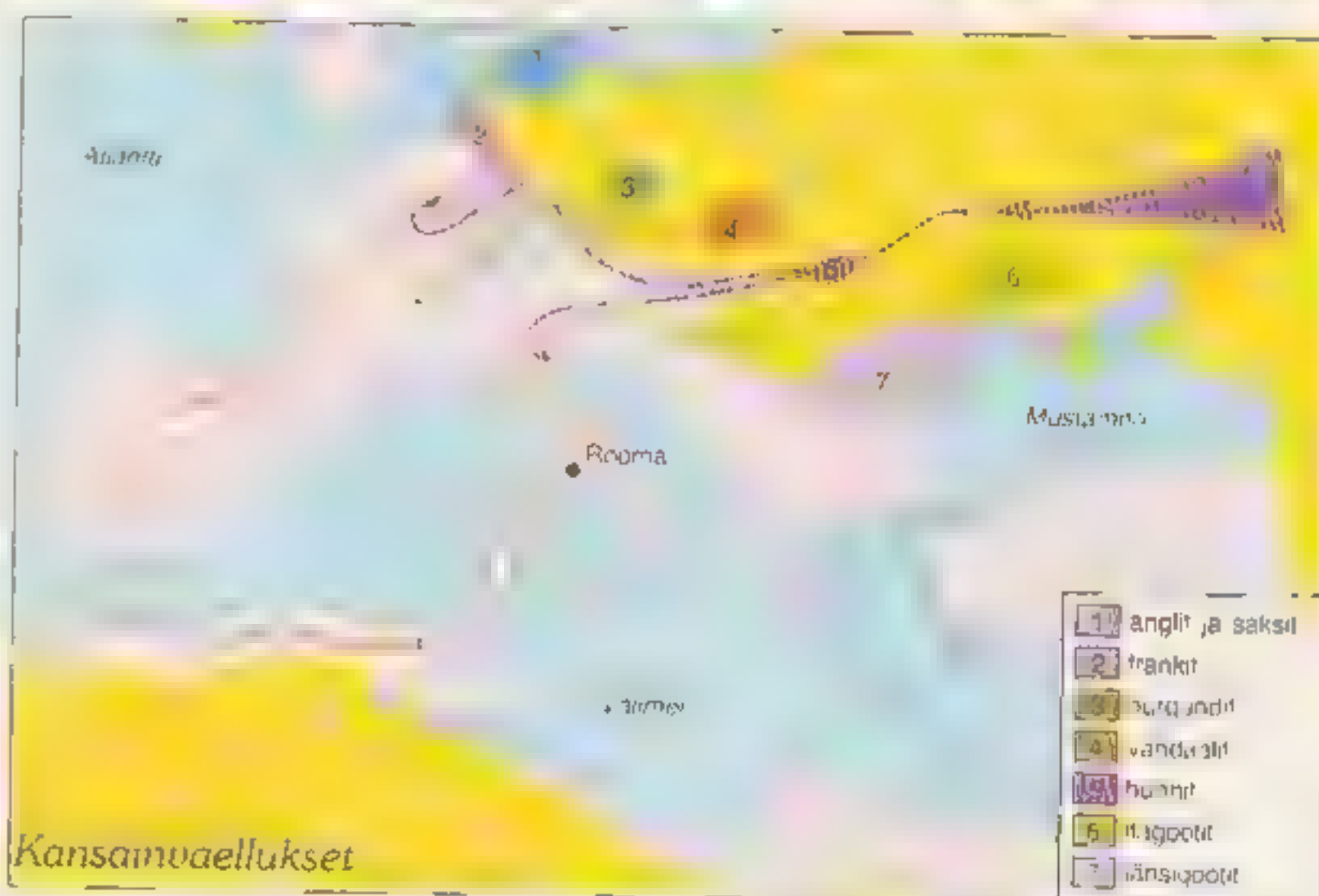


*Kansainvaellusten yöryyn peittyi myös Rooman kaupunki. Afrikan kautta kiertäneet vandaalit tekivät kaupungissa hirvittävää tuhoa*

mellä tunnettuun ilmiöön on ainakin kaksi syytä. Ilmasto oli muuttunut nopeasti kylmemmäksi Keski-Euroopassa, mikä haittasi maanviljelyä. Kansoja sai liikkeelle myös Aasiasta Eurooppaan tunkeutunut hunnien paimentolaiskansa. Kun Itä-Roomaa suojelivat vuoret ja sitä vartioi sotaväki, kansainvaellukset suuntautuivat Länsi-Roomaan. Anglit ja saksit vaelsivat Britanniaan, frankit Galliaan, länsigootit Espanjaan ja vandaalit Pohjois-Afrikkaan.

Länsi-Rooma heikkeni edelleen, mutta Rooman perinteitä jatkoivat sen alueelle syntyneet uudet valtakunnat. Rooman laki syrjäytti germaanien omat lait, latina säilyi sivistyksen kieleinä, ja sen pohjalta syntyivät aivan uudet kielet: italia, ranska ja espanja

Länsi-Rooma tuhoutui lopullisesti vuonna 476. Germaanipäällikkö Odovakar syrjäytti vallasta Länsi-Rooman viimeisen keisarin Romulus Augustuksen. Itä-Rooma pysyi sen sijaan elinvoimaisena vielä lähes tuhat vuotta eli vuoteen 1453 saakka.



### Lyhyesti

- Augustuksesta alkanut keisarien a.k.a kesti 500 vuotta.
- Rooma oli laajimmillaan keisari Trajanuksen aikana
- Rooma jakautui Länsi- ja Itä-Roomaksi 395.
- Länsi-Rooman alueelle suuntautuivat kansainvaellukset.
- Länsi-Rooman viimeinen keisari erotettiin 476.
- Itä-Rooma säilyi vuoteen 1453 saakka.



suurta huolta. Toisen vuosisadan lopulta alkavat keskeytymättömät levottomuudet. 300-luvun puolivälistä alkaen valtakuntaan tunkeutuu jatkuvasti uusia germaaniheimoja rajajokien, Reinin ja Tonavan, yli. Kannattaa myös muistaa, että suurin osa kansainvaelluksiin osallistuneista germaaniheimoista oli jo 300-luvun lopulla kristittyjä. Kaupankäynti oli myös antanut Rooman rajan tuntumassa asuneille kansoille houkuttavan kuvan Rooman rikkauksista. Rooman kansalaisilla ei liioin ollut voimakasta kansallistuntoa.

Kun armeijan runko lisäksi muodostui palkkajoukoista, joiden palkanmaksu muuttui levottomuuksien vuoksi epä säännölliseksi, onkin Länsi-Rooman tuhoutuminen paljon ymmärrettävämpää. Kuten oppikirjasta käy ilmi, viimeinen vaihe, joka alkoi germaanikansojen liikkeellelähdestä ja päättyi viimeisen keisarin syrjäyttämiseen vallasta, kesti melko tasan sata vuotta. Kun Rooman vaiheiden käsittely nyt päättyy, voi tässä kerrata Rooman historian pääkohdat. Apuna voi käyttää esim. sivulla 67 olevaa luetteloa



## Gladiaattoritaistelut

Vanhan ajan maailma oli monessa mielessä armoton ja kova. Roomalaisetkin ylsivät moniin arvokkaisiin saavutuksiin samaan aikaan, kun kansanhuvina olivat raaoilta vaikuttavat gladiaattoritaistelut. Tapa oli ikivanha, opittu jo etruskeilta. Näillä oli ollut tapana lepyttää hautajaisissa jumaliaan ihmisuhreilla. Uhrattavat olivat tavallisesti sotavankeja. Vähitellen uhraukset korvattiin gladiaattorien taisteluilla, ja aikalaiset näkivät siinä kehitystä inhimillisyyttä kohti; saihan ainakin joka toinen elämälleen jatkoaikaa.

Roomalaisilla etruskien uskonnollinen tapa muuttui kansanhuviksi, jollaista ei

millään muulla maailman kansalla tiedetä olleen. Järkyttävintä gladiaattoritaisteluissa oli se, että näytöksen kohokohdaksi tuli — taistelunkin asemesta — tappaminen. Gladiaattorit eivät tosin koskaan tervehtineet keisaria huutamalla »Kuolemaan menevät tervehtivät sinua, keisari!» — kuten historiankirjoissa on esitetty — mutta kansaa miellyttäakseen monet senaattorit käänsivät peukalonsa alaspäin merkiksi kuoliniskusta. On laskettu, että Augustuksen aikana gladiaattori kuoli viimeistään kymmenennen taistelun jälkeen, erään keisarin aikana jo kolmannessa kamppailussa

Gladiaattorit olivat tehtävään vapaaehtoisesti ryhtyneitä orjia, ja heidän valmentajaansa roomalaiset kutsuivat pyöveliksi. Senaatti koetti hyllyä gladiaattoritaistelujen vapaaehtoisia kokeilijoita jopa suoranaيسilla kielloilla. Eräs senaatin päätös rinnastaa myös gladiaattoriottelut ja näyttämöllä esiintymisen: »Katkään senaattorien pojat, tyttäret, lapsenlapset tai lapsenlapsenlapset eivät saa esiintyä näyttämöllä, osallistua eläintai gladiaattoritaisteluihin. Kukaan vapaasyntyinen alle 20-vuotias tyttö tai alle 25-vuotias poika ei saa ryhtyä gladiaattoriksi.»





# V EUROOPAN SYNTY

- 1/V Frankit ja Kaarle Suuri
- 2/V Läänityslaitos
- 3/V Kylässä
- 4/V Linnassa
- 5/V Kaupungissa
- 6/V Profeetta Muhammed
- 7/V Islamin vaikutus
- 8/V Ristiretket
- 9/V Bysantti — Itä-Rooma

*Munkkeja tyylitellyssä keskiajan maalauksessa. Luostarit olivat tärkeitä sivistyskeskuksia.*

*Kun keskiaika päättyi, vaihtuivat myös taiteilijoiden tavoitteet. Osa alttaritaulua: Pyhä Joosef, puuseppä, valmistaa hiirenpyydystä.*

*Uusi aika antoi valtaa ja varakkuutta myös porvaristolle. Hollantilainen Arnolfinin perhe (vier.sivu). — Jan van Eyck 1434.*



Tässä luvussa käsitellään Euroopan keskiajan historiaa Rooman tuhosta uudelle ajalle saakka.

Keskiajan taiteilijat osasivat kyllä »piirtää». Taiteen tavoitteet vain olivat toiset kuin aikaisemmin ja sittemmin renessanssin aikana. Nykyajan ihmisen, joka on nauttanut taiteen tyylistä ja sen kirjavuudesta, on helppo ymmärtää tämä.





Renessanssitaidteen realismi oli uutta ja myös taiteellisesti tays paino sta. Jos kohta menneiden aikakausienkin henkilöt — kuten Joosef kuvassa 2 — puettiin 1500-luvun asuihin, tunnelmat olivat tärkeitä. Meille kuvat kertovat myös myöhäiskeskiajan muodista, sisustustyyleistä ja asumisesta yleensä (huoneen värisuus, tekstiilit, kattokruunu, peili). Tärkeää on havaita myös porvariston ja porvartaiteen synty.

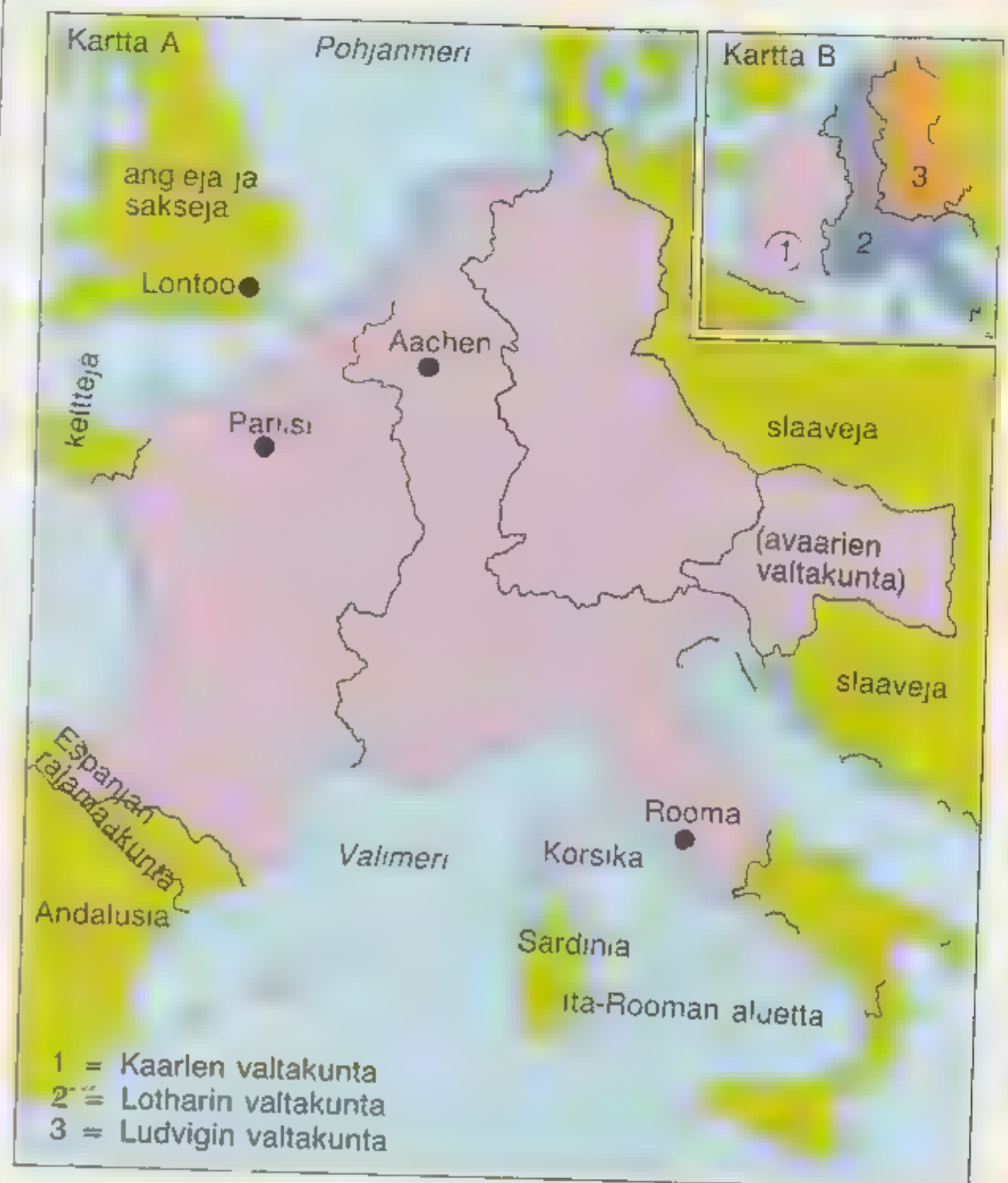
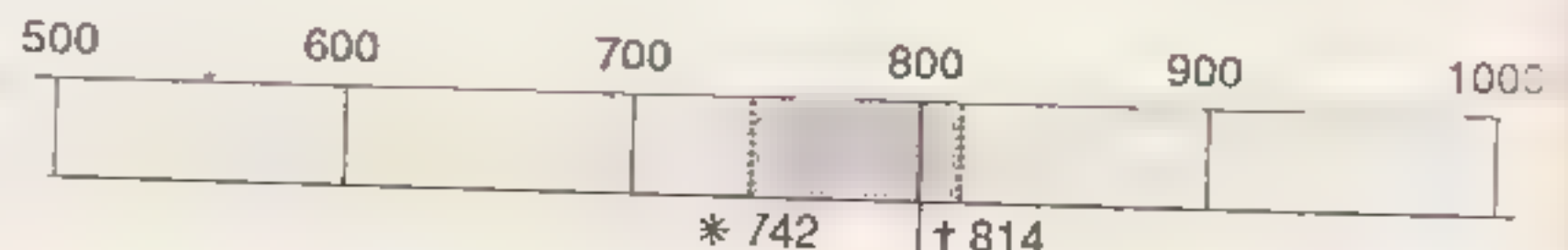


# 1/V Frankit ja Kaarle Suuri

Jo roomalaisaikana nykyinen Pohjois-Ranska oli vauras maakunta. Kansainvaellusten aikana frankit ylittivät Reinin ja asettuivat sinne asumaan. Frankit kääntyivät kristinuskoon ja heidän valtakuntansa tunnusti myös Itä-Rooman keisari. Frankkien kuninkaat laajensivat kukin vuorollaan valtakunnan aluetta harjoittamalla miekkalahetystä. Tämä tarkoitti sitä, että frankit kristinuskon varjolla valloittivat lisää maata naapurikansoilta.

Keskiajan voimakkain hallitsija Euroopassa oli frankkien kuningas Kaarle Suuri (772–814). Hänen aikaan valtakunta ulottui Pohjanmerestä Italian keskiosiin ja Atlantin valtamerestä Oderjokeen idässä. Suurin osa entisen Länsi-Rooman alueesta oli Kaarle Suuren hallinnassa.

Kristillisellä kirkolla oli kristinuskon alkuaikoina ollut useita tärkeitä johtajia, mutta lopulta näitä oli enää vain kaksi, Roomassa katoolisten paavi ja Konstantinopolissa ortodoksien patriarkka. Joulupäivänä vuonna 800 paavi kruunasi Kaarle Suuren Rooman Pietarinkirkossa Rooman keisariksi ja painoi keisarikruunun hänen päähänsä. Lännessä oli jälleen »Rooman keisarikunta».



Kaarle sai kruununsa katolisen kirkon ja paavin hyväksytäkseen tekemistään töistä. Itä-Rooma ei tätä kruunausta koskaan hyväksynyt.

Lännessä Kaarle Suurta verrattiin kuitenkin keisari

*Euroopan synty: Kaarle Suuren valtakunta ja sen jakautuminen.*

Augustukseen, ja tehokas hallitsija hän olikin. Kaarle jakoi valtakuntansa piirikun-

**Kirjoitetaan karttaan alueen nykyvaltioiden nimiä: Englanti, Ranska, Saksan liittotasavalta, Tanska, Itävalta, Jugoslavia, Sveitsi, Espanja.**

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, mikä oli frankkien valtakunta, ja tutustuu sen mahtavimpaan hallitsijaan Kaarle Suureen. Ranskan, Saksan ja Italian synty selviää samalla.

**Toteutus:** — Millainen oli tilanne Länsi-Euroopassa kansainvaellusten jälkeen? (Melko sekava.) — Miksi frankkikuninkaat pystyivät laajentamaan valtakuntaansa tehokkaasti? (Naapureina ei ollut yhtenäisiä valtakuntia, pikemminkin heimoja ja irrallisia kansoja.) Tutkitaan kartasta Kaarle Suuren valtakuntaa. Todetaan sen laajuus. Voi-

daan laskea, kuinka kauan lähetin kulku valtakunnan eri osiin olisi kestänyt. (Laskuperusteena voidaan käyttää ratsulähetin osalta 100 km/vrk.)

Keskiajalla historiaan ilmestyy uusi mahti, kristinusko. — Miten paavin valta näkyy Kaarle Suuren vaiheissa? (Paavi katsoi omaavansa oikeuden kruunata Rooman keisariksi haluamansa henkilö.) — Miksi hän näin menetteli? (Toivoi ilmeisesti saavansa tukea Kaarle Suurelta.) — Ketä vastaan hän tukea tarvitsi? (Itä-Roomaa, ortodoksista kirkkoa.)



Tämä oli usein kuitenkin vaikeata aikana, »jolloin piisin miekka ja vahvin käsi-  
varsi yleensä määräisivät selvemmin kuin laki».

Kaarle Suuren valtakunta pysyi koossa niin kauan kuin hän eli. Kaarlen kuoltua valtakunta alkoi hajota, ja jo hänen pojanpoikansa jakoivat valtakunnan kolmeen osaan (843). Tämän

jaon seurauksena alkoivat muodostua Euroopan keskeiset valtiot Ranska, Saksa ja Italia. Frankkien valtakunnan hajottua erityisesti paa-  
vin valta kasvoi.

Mikä tekee kuvasta »keskiaikaisen»? (Kaavamaisuus, jokinainen henkilö samannäköinen, e. perspektiiviä.) Huom. roomalaismailliset, toogaa muistuttavat asut.

Kaarle Suuren koulu

Emat

**Korkeus noin 50 cm**

Raamattujen arvo oli niin suuri, että niillä saattoi vaihtaa jopa maatilan. Kuva esittää metallikantista, jalokiivin koristeltua Raamatun kantta Kaarle Suuren ajoilta.

tiin, joiden hallinnosta vastasivat Kaarlen valitsemat kreivit.

Koska pätevistä virkamiehistä oli suuressa valtakunnassa puute, Kaarle Suuri pani alulle näiden kouluttamisen. Pappien hoitamissa kouluissa ylimysten pojat saivat opetusta lukemisessa, kirjoittamisessa, laskennossa ja uskonnossa. Kaarle Suuren pyrkimyksenä oli toteuttaa hallinnossa ja oikeudenkäytössä niin alhaisten kuin ylhäisten yhdenvertaisuus

Joulupäivänä vuonna 800 paavi Leo III vihki Kaarle Suuren Rooman keisanksi, tästä toimenpiteestä ei Itä-Roomassa suinkaan oltu ihastuneita.



Kirkon kuvauksessa selva perspektiivi – vrt. edelliseen kuvaan. Huomattavaa pappien asut ja kaapu, en varit. Kirkko on tyyliltään varhaiskristillinen basilika – vrt. sivun 105 kuvan.

93

Kaarle Suuren toimet kuninkaana osoittavat, kuinka hän pyrki tehokkaaseen hallintoon. (Valtion jako helpommin hallittaviin ja valvottaviin piirikuntiin, virkamiesten koulutus yhdessä kirkon kanssa.) Kaarlella oli suurenmoisia ihanteita (esimerkiksi yihaisten ja alhaisten tasa-arvoisuus hallinnossa ja lain edessä). — Onko tämä toteutunut nykyajan valtioissa?

Kaarle Suuren kuoleman jälkeen kävi samoin kuin niin usein muissakin vastaavanlaisissa tilanteissa. Valtakunta jaettiin. (Jako on usein ollut parempi ratkaisu kuin pitkät taistelut vallanperimyksestä.)

Viidennen luokan kurssissa seikkailleet viikingit näyttivät frankkien valtakunnassa toisen puolensa. Euroopan rannikoilla viikinkiretket koettiin rasituksena. Lukukappale kertoo, kuinka tyyli viikingit menettelivät eräässä keskiajan suunmpiin kuuluvassa kaupungissa. Idän- ja lännen tien ero tulee ymmärrettäväksi.

**Omatoimikirja:** Tehtävässä 9 istuimet ja kilvet voivat olla toisinkin päin (3 ja 9).



Missä tällaisia kirjoja, lähinnä Raamattuja, valmistettiin? Mikä teki ne jo omana aikanaan kalliiksi?

Kauanko arvelette yhden sivun koristeluun ja kirjoittamiseen menneen aikaa? Entä sitten toista tuhatta sivua paksun Raamatun kopiaointiin ja koristeluun?

Keskiajalla ei ollut painokoneita. Kirjat kirjoitettiin ja monistettiin käsin. Sivu tällaisesta englantilaisesta Raamatusta 800-luvulta



Eurooppaa koettelivat seuraavina vuosisatoina monet levottomuudet. Välimeren itäosista eteneviä muslimia vastaan käytiin jatkuvia taisteluja Espanjassa ja Itä-Rooman rajoilla. Viikinkiretket rasittivat Eurooppaa parin vuosisadan ajan.

### Lyhyesti

- Frankkien valtakunnasta tuli Kaarle Suuren aikana Rooman vallan perijä.
- Paavi siunasi Kaarle Suuren keisariksi Roomassa v. 800.
- Kaarle Suuren valtakunnassa oli Euroopan ja Euroopan uusien valtioiden Ranskan, Saksan ja Italian alku.
- Kaarle Suuren valtakunta hajosi sisäisiin riitoihin.



**Kaarle Suuri oli Pipin Pienen poika, ja hän hallitsi aluksi veljensä kanssa valtakuntaa, tämän kuoltua yksinvaltiaana Kaarle yhästi antikin perinnön, kristilliset aarteet ja gormaaniset perinteet ja loi ensimmäisen yhästyneen Euroopan Rooman valtakunnan jakeen. Veljtos on kuitasepani hantti-tu luomus eikä vastanne täysin Kaarlen ulkonäköä. Huomatkaa puvun kōkat, joita on myös edes sen sivar lipuissa.**



## Kaarle Suuren kadonnut kaupunki

Yksi keskiajan suurimmista kaupungeista, joka on ollut kateissa vuosisatoja, on löydetty. Pohjanmiehet, viikingit, ryöstivät Kaarle Suuren aikana Pohjois-Ranskassa Quentovicin kaupungin, joka vähitellen hautautui kasvillisuuden ja humuksen alle. Tutkijat ovat etsineet sitä aika ajoin, mutta vasta syksyllä 1987 se löytyi 30 kilometrin päästä Boulognesta

Quentovic on viime vuosien tärkein muinaislöytö Euroopassa. Kaupunki lie-  
nee perustettu noin vuonna 500 ja siitä kehittyi Kaarle Suuren aikana eräs hänen tärkeimmistä kauppakeskuksesta.

Tutkijoille on tullut yllätyksenä, että kaupunki on ollut jaettu tarkasti eri ammatikuntien alueisiin. Läntiset osat ovat kuuluneet kangankutojille, sillä niistä on löydetty mm. kangaspuiden osia, kaakkoisosat ovat taas olleet lasinvalmistajien aluetta. Tutkijoilla on alueella runsaasti nykyaikaista tutkimuslaitteistoa, josta varsinkin esineiden iänmäärittä-

sessä on suurta hyötyä. Mutta arkeologien lähes korvaamattomia apulaisia ovat myyrät. Niiden nostamista multakasoista saadaan talteen suuret määrät murskautuneita astioita ja muuta esineistöä.

Viikinkien hävityksen jälkeen 840-luvulla kaupunki ei koskaan toipunut entiselleen. sen viimeiset asukkaat muuttivat muualle. Quentovic katosi tuhanneksi vuodeksi



Keskiaikainen kaupunkikuva.

Miten kuvassa korostuu kauppa? (Kuormavankkurit, lastatut veneet, mylläri.)

95

Luostarilaitos syntyi kristillisistä erakkoyhdyskunnista. Sen esikuvina ovat olleet jo aikalais- ja sitä vanhemmat Lähi-idän luostarit. Kristillisistä luostareista vanhimmat olivat Pakomioksen ja Kaarle Suuren 800-luvulla luostareita organisoivat yhdyskunnat. Lännessä ennen muita Benedictus Nursialaista, (480–547) pidetään luostarilaitoksen isänä vaikka itse asiassa jo Augustinus (354–430) on sitä perustanut. Munkkeja ja nunnia sitoivat luostarisään-

nöt. Mitä niistä muistatte? (Kristuksen seuraaminen, omaisuudesta luopuminen, naimattomuus, palvelustehtävät: laupeudentyö, köyhien ja sairaiden hoito, nuorisotyö, lähetystyö, saarnatoiminta, sielunhoito.) — Luostareita on ollut ja on myös buddhalaisuudessa, brahmalaisuudessa, taolaisuudessa ja juutalaisuudessa. Onko luterilaisilla luostareita? Onko Suomessa luostareita? Missä?

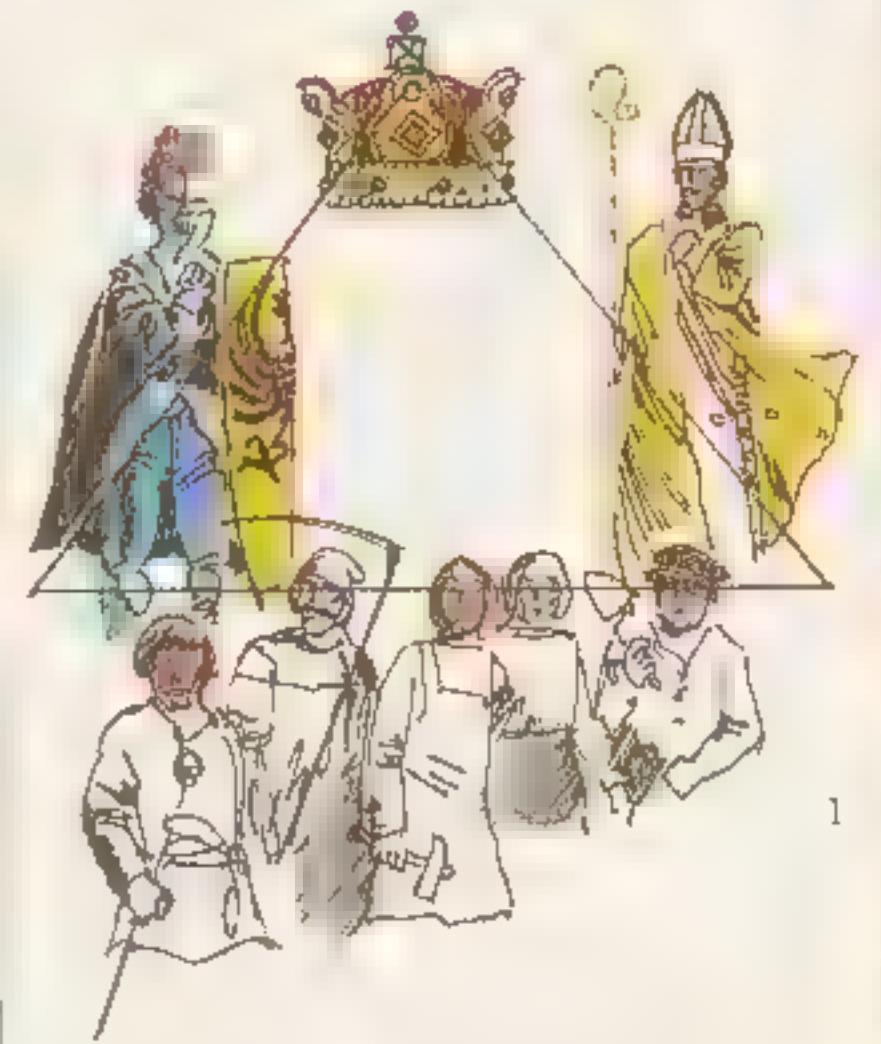


## 2/V Läänityslaitos

Jo Rooman valtakunnassa oli tullut tavaksi palkita sotilaita ja virkamiehiä antamalla naille maata viljeltäväksi. Keskiajalla, jolloin rahaa oli vähän, tämä tapa tuli yleiseksi koko Keski-Euroopassa ja osittain myös Pohjoismaissa. Kuninkaat luovuttivat ylimyksille maata »läänityksinä» ehdolla, että nämä puolestaan pitivät yllä sotajoukkoa häntä suojellakseen. Näitä mahtavia miehiä sanottiin kuninkaan vasalleiksi. He ottivat palvelukseensa omiksi vasalleiksi sotataitoisia miehiä, joiden oli puolestaan vannottava uskollisuuden vala hänelle, omalle »lääninherralle».

Nämä vasallit saivat korvaukseksi omalta lääninheraltaan pienemmän läänin. Kun talonpojat eivät voineet maksaa raskaita sotaveroja tai tunsivat itsensä turvattomiksi, he menivät lääninherrojen palvelukseen ja hoitivat suojelua vastaan näiden viljelyksiä. Niissä läänityksissä, joita kuningas ja lääninherrat vasalleilleen jakoivat, siirtyivät talonpojat läänityksen mukana vasallille.

Näin muodostui hyvin selvä järjestelmä, jota sanotaan läänityslaitokseksi. Ylimpänä oli kuningas, jolla oli joukko omia vasalleja. Näillä puolestaan oli omat vähempiarvoiset vasallinsa. Pohjim-



Läänityslaitoksen huipulla oli kuningas, hänen alaisinaan eriasteiset vasallit eli linnanherrat ja alimpana talonpojat



maisina olivat lopulta talonpojat, jotka huolehtivat kaikkien vasallien maatiloista. Käytännössä vasallit olivat hyvin eriarvoisia. He olivat arvonimeltään herttuojia, vapaaherroja ja kreivejä.

Myös kirkko kuului läänityslaitokseen niin, että eräät piispat ja suurten luostarien esimiehet saattoivat olla kuninkaan vasalleja, joilla oli velvollisuus pitää sotaväkeä.

Läänityslaitoksesta oli

Kaarle Suuri piti lääninherransa kurissa tarkastuttamalla näiden toimia kiertävien apulaistensa avulla. Tarkastusmatkalla olevia kreivejä

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää läänityslaitos-käsitteen pääkohdat.

**Toteutus:** Todetaan Rooman valtakunnassa tavaksi tullut palkkajärjestelmä, maan antaminen viljeltäväksi. Menetelmä oli valtion kannalta vaivattomampi kuin suoranaisten palkan maksaminen (virkamies sai »tehdä» oman palkkansa). Keskiajalla käytäntö johti läänityslaitoksen syntyyn. Pääperiaate on selvä: Kuningas tarvitsi sotajoukon

valtansa säilyttämiseksi (ja laajentamiseksi). Koska rahaa (tai arvoesineitä) ei riittänyt sotajoukon ylläpitoon, jouduttiin kierteeseen, joka kuvataan kirjassa. Tärkeä seikka, jota on syytä painottaa, oli se, että lähes kaikki maa Euroopassa läänitettiin. Palataan viidennen luokan kurssiin, aatelin syntyyn ja mahtiin. — Miten aateli Ruotsissa sai alkunsa? (Kuningas antoi verovapauden tilalle, joka toimitti kuninkaan palvelukseen miehen ja ratsun varusteineen. Meillä ei juuri läänitetty suuria alueita, vaan järjestelmä py-



Kallioisen vuoren huipulla oleva linna. Miksi sitä oli helppo puolustaa? Mitä vaikeuksia pitkä piiritys saattoi aiheuttaa linnanvälle?

seurauksena, että lopulta kaikki maaomaisuus läänitettiin. Lääninherrat olivat alueittensa täysiä hallitsijoita, joiden ainoa velvollisuus oli taistella kuninkaan puolesta. Lääninherrojen suuri valta vähensi kuninkaan valtaa. Suurista lääneistä syntyivät myöhemmin esimerkiksi Ranskan maakunnat.

Keskiajan kuluessa tuli vähitellen yleiseksi käsitys, että kaikki maa kuului yksinomaan kuninkaalle, kirkolle tai ylimyksille. Tämä merkitsi sitä, että talonpoika ei enää omistanut maataan.

Lääninherran vapaapäivä. Hänen vaakunansa on kuvan yläalaidassa oikealla.



3

Vähitellen hänen asemansa heikkeni niin, että hän ei saanut muuttaa pois tilaltaan. Talonpojasta oli tullut maaorja, hänet oli »sidottu turpeeseen». Yksi helpotus maaorjaksi joutuneella talonpojalla kuitenkin oli: hän

oli vapaa asepalveluksesta. Pahinta maaorjuus oli Etelä- ja Itä-Euroopassa. Englannista se puuttui lähes kokonaan. Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa talonpoika ei koskaan joutunut maaorjuuteen.

### Lyhyesti

- Läänityslaitos muodosti keskiajalla tarkoin säännellyn järjestelmän
- Kuningas luovutti vasalleilleen maata asepalvelusta vastaan.
- Vasallilla saattoi olla alaisinaan omia vasalleja.
- Talonpojat viljelivät vasallien maita.
- Monessa maassa talonpojista tuli maaorjia. Poikkeuksia kuitenkin olivat mm. Ruotsi, Suomi, Norja ja Englanti.



Itse asiassa kuva esittää kiertavaa trubaduuria, jota linnanneidot palvovat kylvettämällä, kukittamalla, antamalla hänelle kukkaseppeen sekä viinimaljan. — Kuva Zurichissa julkaistusta, käsin tehdystä ja rikkaasti koristellusta runoteoksesta.

97

syi pienimuotoisena.) — Oliko Ruotsin kuningas vallastaan vahvempi verrattuna eurooppalaisiin virkaveljiinsä? (Ilmeisesti.) Tässä voi tuoda esille pohjoismaisia kansalaisten perusoikeuksia, jotka ovat meille itsestään selvyyksiä, esimerkiksi jokamiehenoikeudet luonnossa. Suurin syy vaikkapa Suomen läänittämättä jättämiseen oli kai kuitenkin harva asutus ja tuonaikainen elinkeinorakenne (metsästys, kalastus ja kaskiviljely, jotka eivät oikein sovi maaorjille).

Tässä on hyvä mahdollisuus »voittaa» yksi tunti käsittelemällä vielä samalla tunnilla seuraavakin kappale 3/V Kylässä, joka on hyvin lyhyt.

**Omatoimikirja:** On hyvä selittää, että läänitykset olivat eri oloissa hyvinkin erikokoisia.



# 3/V Kylässä

Suurin osa eurooppalaisista oli keskiajalla talonpoikia. He asuivat pikku kylissä, joiden asukasluku saattoi olla enintään muutama sata. Kylän talot olivat kirkon ympärillä, ja kylän halki kulki usein maantie. Maellä pyörituulimylly, ja kylän laidalla oli iso uuni. Usein lääninherra omisti molemmat ja kantoi niiden käytöstä maksua.

Pellot olivat kylän ympärillä, ja ne oli jaettu sarkoihin. Jotkut kyläläisistä viljelivät maata, toiset olivat palkollisia eli renkejä, piikoja ja paimenia. Käsityöläisiäkin oli, ainakin seppä ja nahkuri, ehkäpä räätäli ja parturikin, joka toimi myös »lääkärinä».

Kylän väki teki peltotyöt yhdessä. Sadonkorjuuaikana piti vilja saada nopeasti lei-

katuksi ja puiduksi. Jos kato tuhosi sadon, ei kyläläisillä ollut paljon toivoa, että apua saataisiin muualta.

Uutisia kylän asukkaat kuulivat satunnaisilta matkustajilta. Joskus poikkesi kylään vaeltava munkki, ratsumies tai teatteriseurue.

Kuolema oli kaikille tuttu luurankomies lapsesta pitäen. Se ei erotellut rikasta eikä köyhää hakiessaan saalis-

Keskiaikainen maalaismaisema — Pieter Brueghel vanhemman maalaus, 1500-luku.



98

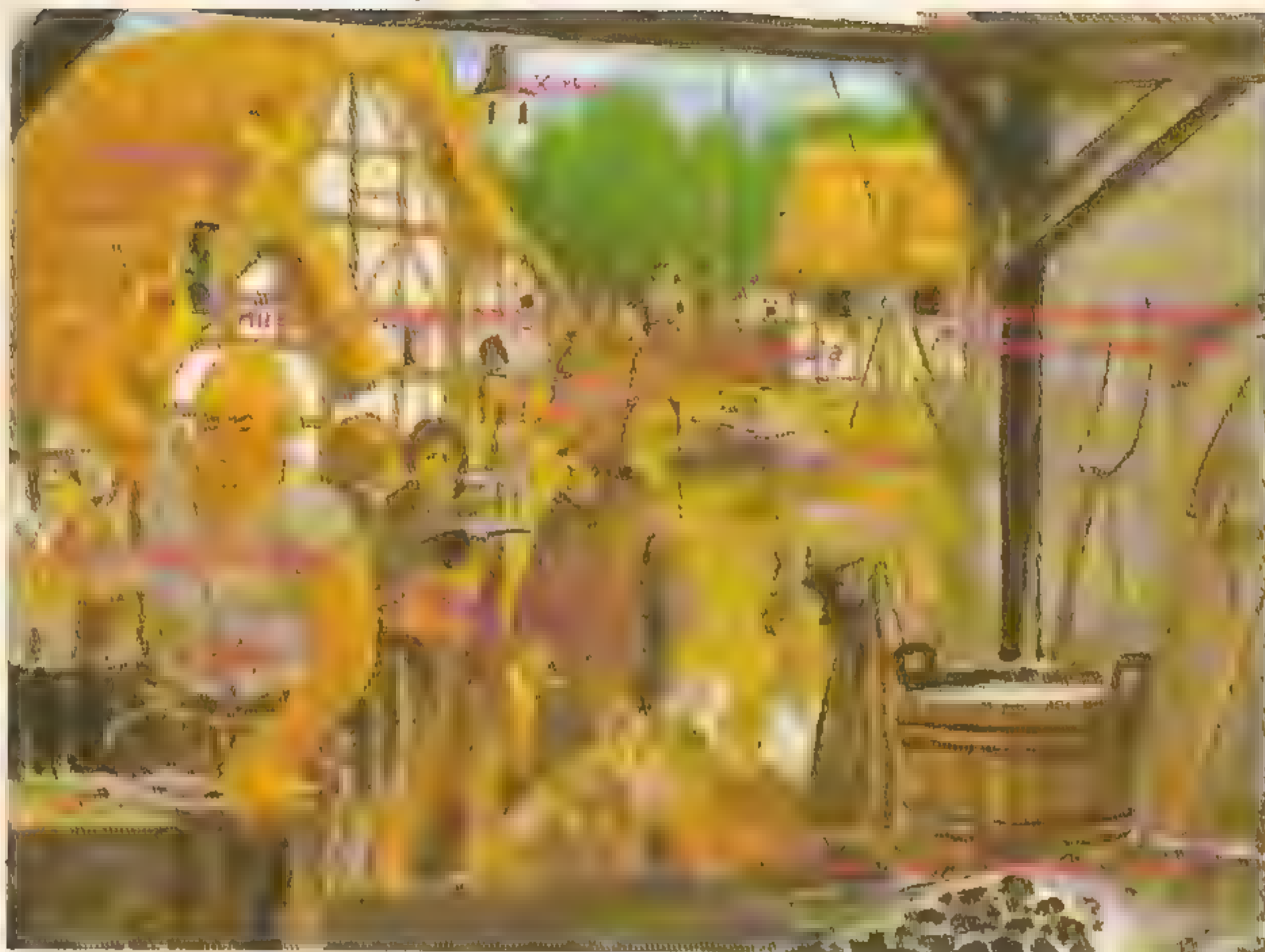
**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, millaista oli elämä keskiaikaisessa eurooppalaisessa kylässä.

**Toteutus:** Käydään kappale läpi kohta kohdalta verraten oloja suomalaisen keskiaikaiseen kylään. Uutiset: Tiedonsaanti hyvin samanlaista, suomalaiset saivat tietoja myös kauppapaikoilla. (He olivat vapaampia liikkumaan, ja elinkeinojensa ansiosta heillä oli myytävää.) Terveystenhoito. Samanlaista, viikatemies korjasi runsasta satoa, eni-

ten vastasyntyneiden ja pikkulasten keskuudessa. Kylien asukasluku: Suomalaisissa kylissä asukasluku oli huomattavasti pienempi. Maanomistus: Suomessa valtaosa maasta kuului talonpojille. Tässä on suurin ero. Kirkon merkitys: Sekä Euroopassa että Suomessa kirkolla oli keskiajalla erittäin suuri merkitys ihmisten jokapäiväisessä elämässä.

Suomalainen talonpoika saattoi niin halutessaan siirtyä uusille asuinsijoille; itse asiassa valtio suosikin näin tapah-





Keskieurooppalaisen kylän arkipäivän hyörinää.

taan. Perheisiin syntyi paljon lapsia, mutta heistä vain muutama eli täysikasvuiseksi. Kova ruumiillinen työ ja puutteellinen ravinto nujersivat ihmiset muutoinkin jo nuorina. Kirkko koetti lohduttaa ihmisiä opettamalla,

että alistuminen Jumalan tahtoon katsottiin ansioksi taivaassa.

Kylän lähellä oli aluetta hallitsevan linnanherran linna. Sen suojiin saattoi kylän väki vaaran uhatessa paeta.

#### Talonpoikaisperheen asut, keskiaika.

##### Lyhyesti

- Euroopan pellot olivat keskiajalla yleensä sarkajaossa.
- Kylissä oli talonpoikien lisäksi muutama käsityöläinen.
- Linna oli kyläläisten turva vaaran uhatessa.
- Uskonnolla oli voimakas vaikutus kaikkeen elämänmenoon



tuvaan tilojen lukumäärän kasvua. Aivan viime vuosikymmenille saakka on suomalaisessa yhteiskunnassa ollut kaivastajia ja metsästäjiä. Yleisesti voidaan todeta, että suomalaiset talonpojat elivät »vapaammin» kuin eurooppalaiset kohtalotoverinsa.

**Omatöimikirja:** Tehtävän 1 kirjoitukset voi myös teettää paperille, jolloin ne voidaan kiinnittää seinälle muiden luetavaksi.

Erinomainen ja ankava. Pankaa merkille taitelijan vaistama tarkasteluasento, ylhäältä viistosti alas, mikä antaa mandorlisuuden esittämään enemmän, rikkaammin ja myös uudestaan tavalla aiheita, joka kaiken lisäksi on maisema. Verratkaa kirjjan aikaisempiin kuviin, niin taide ja jennoksiin kuin tata teosta varten tehtyihin kuviin. Huomaatte, miten harvinainen mutta »opettavasti katse ulkuma on.



# 4/V Linnassa

Linna oli sekä puolustusvarustus että linnanherran perheen koti. Usein se rakennettiin jyrkälle vuoren harjanteelle tai veden suojaamaan saareen. Monen linnan ympärille kaivettiin valihauta, joka täytettiin vedellä.

Tyypillinen keskiaikainen linna on Saksassa 1100-luvulla rakennettu Wartburgin linna. Se on pystytetty vuoren harjanteelle, ja korkeat muurit tekevät sen melkein luoksepääsemättömäksi.

Linnaan johtaa vain yksi tie, jonka katkaisevat porttitorni ja nostosilta. Öisin ja vaaran uhatessa nostosilta veivattiin ylös, ja siitä tuli tukeva, raudoitettu portti. Sillan paikalla aukeni syvä rotko. Porttitornin takana on esilinna ja ulompi linnanpiha. Sen muureissa on talousrakennuksia ja sotamiesten huoneita. Esilinnasta päästään toisen tukevan portin kautta varsinaiseen päälinnaan. Siinä ovat linnanherran perheen huoneet, suuri ritarisali

ja makuukamareita, kylpyhuone, vesisäiliö ja tuki tärkeä kaivo. Tallit, puutarha ja kaksi enttään jykevää puolustustornia kuuluvat päälinnaan.

Koska linnoja rakennettaessa ajateltiin ensi sijassa puolustusta, myös Wartburgin linnan ikkunat ovat pienet. Alussa ne olivat vain puisten luukkujen suojaamia aukkoja, sittemmin niihin asennettiin pergamentista ruudut ja keskiajan päättyessä jo lasit. Linnan huoneissa on suuria takkoja, joissa talvisin roihusivat komeat pystyvalkeat. Polttopuuta kului paljon, mutta sittenkin linna oli kylmä; kun tuli sammui, ei takkoja voitu sulkea pelleillä, koska niitä ei ollut. Monessa linnassa niin isännät kuin vieraat ahtautuivat samaan vuoteeseen turkisten alle, jotta lämpöä olisi ollut enemmän.

Linnojen lattiat oli katettu taljoilla ja turkiksilla ja seinillä oli riijyjä estämässä hohkaavaa kylmyyttä. Kun kesä saapui, pysyi linna silloinkin pitkään viileänä. Paksuihin seiniin kertynyt kylmyys haihtui hitaasti.

*Keski-Euroopassa on yhä jäljellä satoja linnoja. Aikoinaan niitä on ollut tuhansia. Rattenburg Itävallassa.*

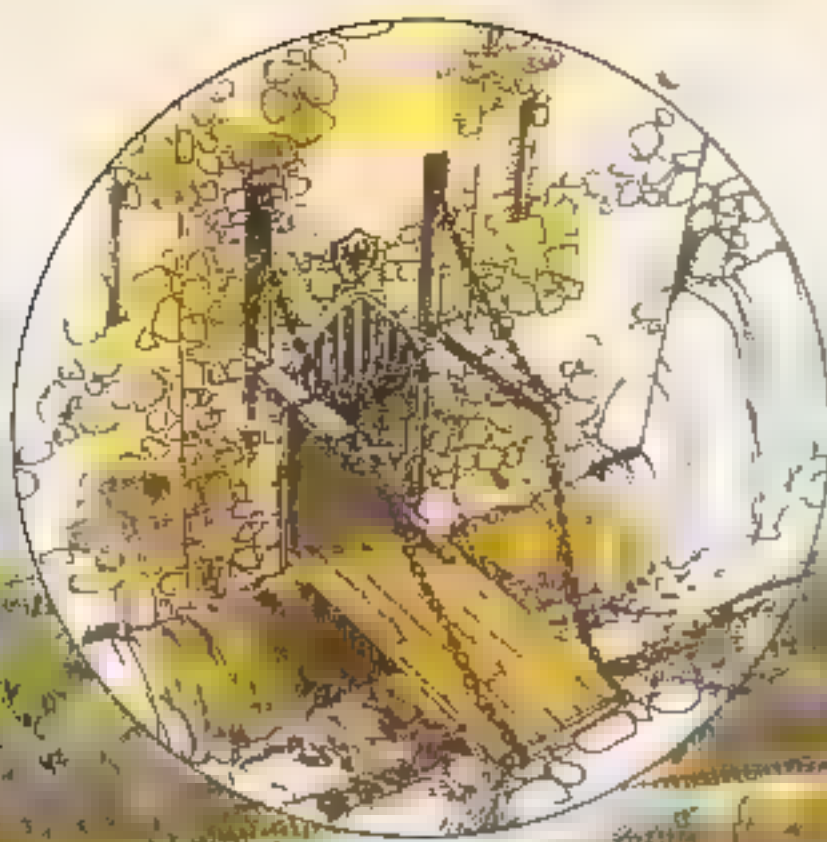


**Tavoite:** Oppilaan kuva keskiaikaisen linnan rakenteesta ja elämästä vahvistuu.

**Toteutus:** Heti aluksi on syytä varmistaa, että oppilaat muistavat Suomen linnojen (lukuun ottamatta ns. kartanolinnoja) omistajaksi valtion (Ruotsin). Muualla Euroopassa keskiaikaisten linnojen omistaja oli yleensä yksityishenkilö, jonka läänityksien alueella linna oli. Linnojen rakenne on

ollut periaatteessa hyvinkin samanlainen, tornit, muurit jne. ovat kaikissa linnoissa. Linnojen rakenteesta voidaan usein arvioida summittaisesti niiden ikä. (Pyöreät tornit tulivat tuliaseiden myötä, koska tykinammus kimposi helpommin kuperasta pinnasta.) Kylmyys oli kiusana jopa Etelä-Euroopan linnoissa. Tässä yhteydessä on hyvä mainita pohjoisessa sijaitseva turkisuus, josta sai mainiota turkista (Suomi). Linnojen rakentamisesta ja yksityiskohdista





Nelikulmaisen keskustomin ympärille on ajan mittaan rakennettu yhä lisää varustuksia.

Linna suurempana omatoimikirjassa, josta löytyvät sen osat.  
Tässä huomio esim. seuraaviin seikkoihin:



Linnan väki toimitteli kodin askareita, naiset kutoivat, ompelivat ja seurustelivat, miehet kävivät metsällä ja tiluksilla ja pelasivat ehkä iltaisin šakkia tai korttia. Joskus saapui linnaan kiertävä laulaja, trubaduuri, joka kertoi ritarien seikkailuista ja esitti kauniita rakkauslauluja sekä pilkkalauluja lääninheran tai kuninkaan vihollisista. Trubaduuri toi myös tärkeitä uutisia, usein vanhoina, mutta aina mielenkiintoisina.

Kun vihollinen hyökkäsi linnaa vastaan, sen ensimmäiset ryntäykset oli helppo torjua. Sitten alkoi linnan

piiritys. Isoilla lingoilla sinkautettiin kivikuulia muurien yli. Puolustajat puolestaan kaatoivat kuumaa vettä ja sulaa tervaa piirittäjien päälle. Jos vesi- ja ruokavarat nittivät, piirittäjät saivat poistua tyhjin toimin; hyvin suunniteltu linna oli vaikea valloittaa.

Suomessa ei ollut merkittäviä yksityisiä linnoja. Sen sijaan kruunun eli valtion linnat ovat eurooppalaisten kruununlinnojen veroisia. Olavinlinnaa pidetään jopa Pohjoismaiden komeimpana.



### Lyhyesti

- Linna oli aatelisten laanitus herran koti ja turvapaikka
- Linnan herra omisti kylänsä myllyn, kantoi tien käyttäjiltä tulleita ja hallitsi aluettaan.
- Linnoissa harrastettiin myös musiikkia, runoutta ja sotaleikkejä

101

on saatavina useitakin koululaisille sopivia kuvitettuja kirjoja, joita kannattaa kysellä kirjastosta. Kirja painottaa linnoja kulttuurikeskuksina; kannattaa mainita linnojen merkitys myös kaupankäynnin ja kaupunkien synnyn kannalta.

Lukukappaleessa tavataan Ivanhoe. Ritarien koulutuksesta voidaan, ajan salliessa, kerrata kappale edellisestä Historiankirjasta.

Hyvä kuva linnasta on tämän kirjan sivulla 116.

Ritarin haarniska-asu.

Myös hevonen on osittain suojattu metallivarustuksella.

Mitä aseita vastaan haarniska oli hyvä? Minkälaiseen asemaan ratsumies joutui, jos hän suistui satulasta? Varittakaa kuva.



## Ivanhoe pelastaa kuolemaantuomitun Rebeckan

Kun ritari ja temppeliherra Bois Guilbert ryösti kauniin juutalaistytön Rebeckan, hän teki rikoksen niin lakia kuin temppeliherrojen sääntöjä vastaan. Ja kun ritarikunnan suurmestarin tietoon tuli onnettomasti rakastuneen Bois-Guilbertin rikos, hän julmistui: temppelihererrat eivät saaneet mennä naimisiin, eikä nainen saanut edes vieraila heidän linnoissaan. Tuomio oli selvä, mutta temppeliherroille tyypillinen. Viaton Rebecka tuomittiin roviolla poltettavaksi, koska hänen täytyi olla noita. Kuinka muutoin jalo ja ylhäinen Bois-Guilbert olisi tehnyt näin kammottavan rikoksen?

Teloituspäivä koitti. Kansaa oli jo aamuvarkaisesta kertynyt linnaa ympäröiville kumpareille. Rebecka sidottiin jyrkävään paaluun, ja pyövelin apulaiset alkoivat

juoksuttaa risukimppuja hänen ympärilleen. Bois-Guilbert sitävastoin ratsasti ravia turnajaiskentän päähän: Rebeckalla oli nimittäin pieni mahdollisuus pelastua. Hänet vapautettaisiin, mikäli joku ritari turnajaisottelussa voittaisi Bois-Guilbertin.

Mutta aika kului. Rovio-paalun varjo kiertyi vääjäämättä lännestä itään. Ilta joutui. Silloin väkijoukko kohahti; kaukana nummella näkyi ratsumies kiittävän kohden linnaa. Hänellä oli ritarin varustukset, ja kansa arvasi, että siinä saapui pelastaja. Mutta kun ritari ehti lähemmäksi, yleisö huokasi pettymyksestä; hänen hevonsa kompasteli, ja itse ritari horjahteli satulassa kuolemanväsyneenä. Urheasti hän kuitenkin ratsasti turnajaiskentälle, ja kypäränsä viisiä kohottaen huusi: Olen tullut puolustamaan viatonta

Rebeckaa, Yorkin Iisakin tytärtä. Samalla teen kaikille tiedettäväksi, että Bois-Guilbert on petturi, murhamies ja valehtelija. Minä olen Ivanhoen Wilfred ja olen jo kahdesti syössyt Bois-Guilbertin satulasta »

»Koiraa», karjaisi Bois-Guilbert, ja ratsut kiisivät toisiaan kohti. Peitset painuivat tanaan — ja sitten tapahtui jotain järkyttävää: Ivanhoen hevonen kompastui väsymyksestä, Bois-Guilbertin peitsi lennätti Ivanhoen ruohikkoon, ja vain kevyt kumahdus kertoi, että Ivanhoenkin keihäs oli osunut vastustajaan. Tuon merkillisen päivän oudot tapahtumat eivät suinkaan olleet ohi. Ivanhoe kompuroi jaloilleen. Hän veti huotrasta raskaan lyömämiekkansa ja ryntäsi kohti vastustajaansa. Silloin temppeliherra alkoi vavista ja horjua satulassaan







ja syöksyi äkisti tantereelle haarniska helisten. Suurmestari huusi: »Älä tapa, me tunnustamme sinut voittajaksi!» Bois-Guilbertin kypäri irroitettiin. Katselijat vetäytyivät kauhistuneina taaksepäin. Temppeliherran kasvot olivat muuttuneet hirvittävän näköisiksi. Hänen silmänsä näyttivät lasimaisilta ja kuvastivat rajatonta kauhua. Hänen ihoansa yli oli kuole-

ma jo vetäissyt tuhkanharmaan huntunsa. Bois-Guilbert ei kuollut miekkaan, vaan oman mielensä järkytykseen. »Tämä on todentotta Jumalan tuomio», julisti suurmestari. Rebecka vapautettiin. Ja Ivanhoe — niin, hän oli muutaman ajan kuluttua valmis uusiin seikkailuihin.

*Monin paikoin Englannissa järjestetään kesäisin matkailijoille turnajaisnäytöksiä vanhojen linnojen katveessa*

Walter Scottin Ivanhoen mukaan

Pankaa merkillä varikkaat asusteet. Miksi ritarit ja pöytäolaiset p...  
 s n sotilaslentokoneissa on suuret kirjat tai kirjan...  
 Miksi ralliautoissa on kyljessä pienellä kuljettajan ja kartanlukijan nimet sekä veriryh-  
 mat?) Huom. puomi turnajaisratsastajien välissä.



# 5/V Kaupungissa

Euroopan kauppa vilkastui 1200-luvulla. Uusia kaupunkeja syntyi tuhansia ja vanhat alkoivat jälleen elää. Nii-  
tä perustettiin runsaasti myös Itämeren piiriin ja muutama Suomeenkin. Kaupunkien asukkaat olivat kauppiaita ja käsityöläisiä, heitä sanottiin porvareiksi. He valitsivat raadin eli raati-

*Keskiajan kaupungit ympäröitiin muunilla. Ragusa (nyk. Dubrovnik) oli venetsialaisten tärkeä satama. Sitä suojaa täysin umpinainen muuri, jossa oli vain kaksi porttia ja laskusiltaa ja tärkeimmissä kohdissa taistelutornit*

miehet, jotka huolehtivat kaupunkien hallinnosta.

Keski Euroopassa monet kaupungit olivat linnanherrojen mailla ja maksoivat näille maasta vuokraa. Kun ristiretket alkoivat, monet kaupungit lunastivat alueensa itselleen ja pääsivät vapaiksi holhouksesta. Kun monet ritarit eivät koskaan palanneet Palestiinasta, vapautuivat kaupungit holhouksesta myös tällä tavalla.

Maalaiskylien maaorjille, rengeille ja piioille kaupunki merkitsi turvapaikkaa. Aivan yleinen sanonta oli, että »kaupunki-ilma tekee vapaaksi». Tällä tarkoitettiin si-

tä, että jos maaorja onnistui pakenemaan kaupunkiin ja pystyi siellä piileskelemään vuoden, hän oli vapaa orjuudesta. Tämä ei ollut vaikeaa, sillä kaupungit tarvitsivat runsaasti puotipoikia ja muuta työväkeä.

Keskiajan kaupungit ympäröitiin muurilla. St. Paul Etelä-Ranskassa on tästä tyypillinen esimerkki. Korkealla kukkulalla sijaitsevalle kaupungille ei alunperin ollut muureja ympärillään. Kun ajat muuttuivat levottomiksi, osa rakennuksista purettiin ja kaupungin ydinkeskusta suojattiin korkealla ja paksulla muurilla. Tuloksena



104 Tämä kaupunki syntyi jo varhaiskeskiajalla. Silloin rakennettu muuri korvattiin 1100–1200-luvulla kuvassa näkyvällä muurilla. Se on paikoin 25 m korkea; sen paksuus on maan puolella 4–6 m, meren puolella 1,5–3 m. Siihen kuuluu 14 kulmikasta ja 3 pyöreää puolustustornia muutaman suuremman linnak-

**Tavoite:** Oppilaan saama kuva keskiajan kaupungista vahvistuu.

**Toteutus:** Kuten edellisissä lukukappaleissa, tässäkin liikutaan edellisestä vuodesta useimmille tutuissa aiheissa. Tunneille kannattaakin varata mukaansa Historiankirja 5, josta kertaaminen käy kätevästi ja uuden omaksuminen helpottuu. Porvari-käsitettä on taas kerran syytä selvittää. Historiassa porvari tarkoittaa yleensä aina kaupungin asukasta (käsityöläistä, kauppiasta tms. ammatinharjoitta-

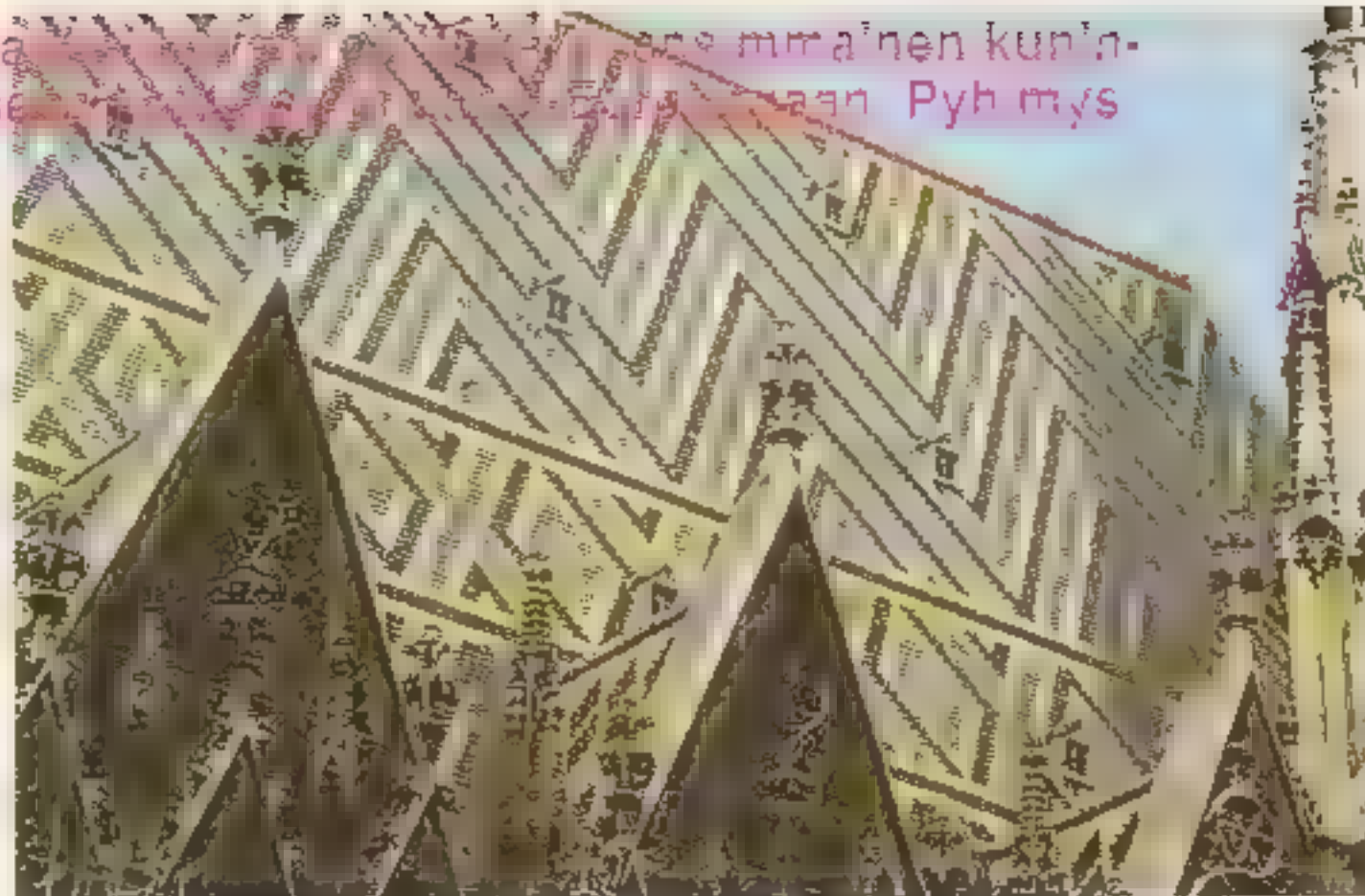
jaa). Nykykielessä porvari-sanalla on myös poliittinen merkitys. Vaikka »kaupunki-ilma tekikin vapaaksi», oli vuoden piileskely mahdollista vain melko rajalliselle määrälle entisiä maaorjia. On muistettava, että tuon ajan kaupunkien väkiluku oli hyvin pieni eikä puotipoikia vallan mahdollistamasti voitu tarvita. Suomessa keskiaikaisia kaupunkeja ei ole säilynyt eurooppalaiseen malliin, koska meillä yleisin rakennusmateriaali oli puu, joka lahoaa muutamassa sadassa vuodessa. Etelämpänä Euroopassa on runsaasti jäljellä keskiaikaisia kaupunginosia, jotka kivirakenteisina





2

Roomalaiskauden jälkeen kirkot rakennettiin aluksi roomaaniseen tyyliin. Tämän sivun kuvat esittävät keskiajan uutta, kevyttä goottilaista tyyliä.



3

Kuvissa 2 ja 3 Wienin Pyhän Tapanin kirkko, joka muutettiin goottilaiseksi 1300-luvulla



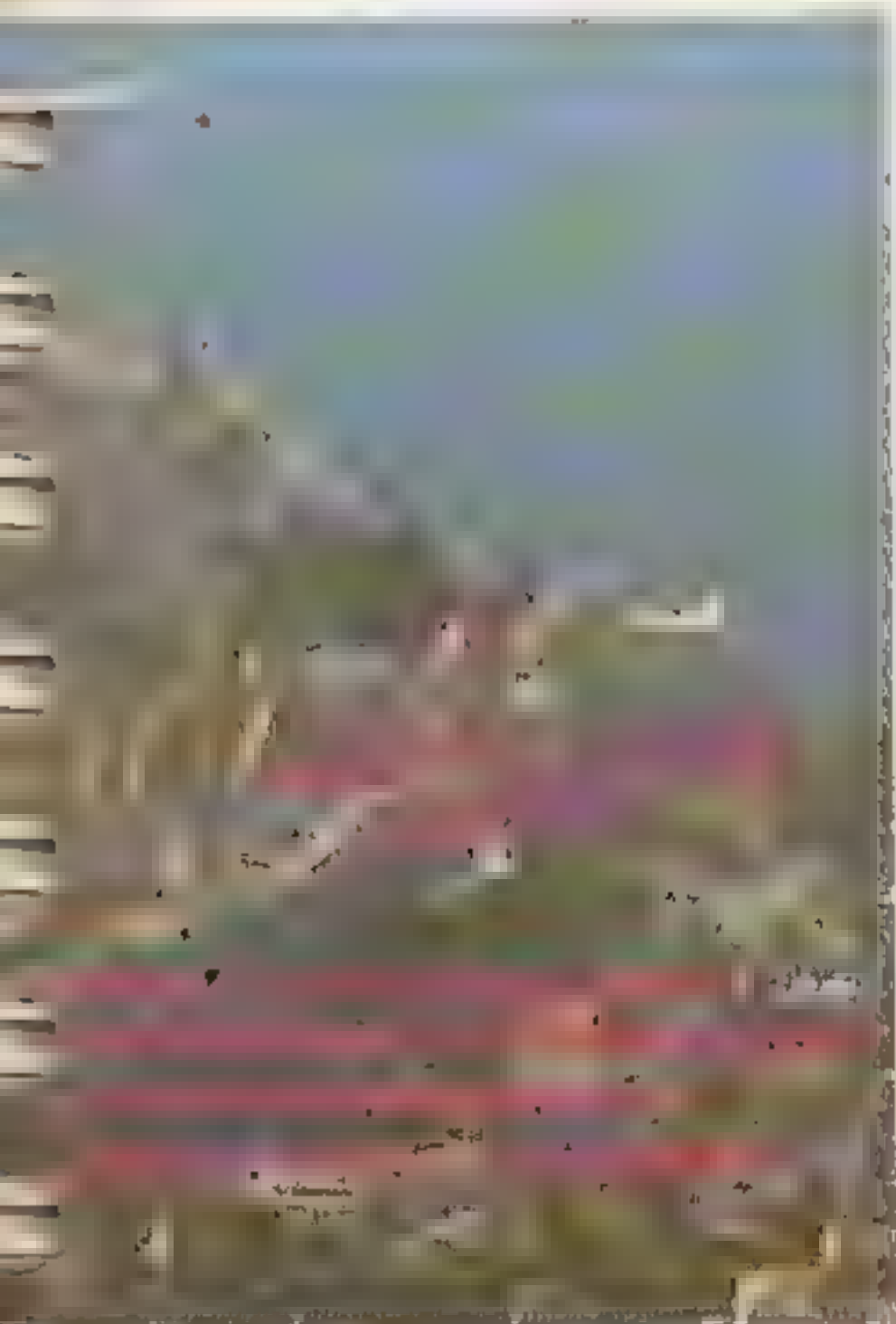
4

Norjalaisen Trondheimin kirkon päätyseinän rikasta koristelua.

Nidarosdomen, Fjolan suurin tuomiokirkko, rakennettu 1100–1320.

Upsalan goottilainen tuomiokirkko.

Ruusuikkuna  
Suijot kaaret  
Veistosten runsuus



Uppsalan tuomiokirkko, alkuaan 1100-luvulta. Goottilaisten kirkkojen harjalla olevan tornin nimi on »ratsastaja». Verratkaa Turun tuomiokirkkoon.

5



Dubrovnikin kaupungin julkaisemasta selosteesta: »Vanhat, vahvat ja korkeat muurit ja tornit, jotka suojaavat Dubrovnikia joka suuntaan, kuuluvat Euroopan keskiajalta säilyneistä varustuksista voimakkaimpiin ja ovat parhaimmassa kunnossa.

105

ovat säilyneet (tai rakennettu sotien jälkeen uudestaan) nykypolvienkin ihmeteltäviksi. Tässä, kuten muissakin keskiajan elämää kuvaavissa kappaleissa on vältettävä »likasangot kadulla kulkevien niskaan» -mielikuvan antamista. Jos keskiajan ihmisillä olisi ollut enemmän tietoa hygieniasta, moni asia olisi varmasti ollut toisin. Mitenkähän neljänsadan vuoden kuluttua arvioidaan nykypäivien jätepäästöjä? Olemmeko me silloin tyhmiä ja epäsiistejä »likasankojen tyhjentäjiä»?



6



Ranskalaisen St. Paulin keskiaikaisen kaupungin kaivo.

Eteläranskalaisen Saint-Paulin kaunis ja yhä toimiva kaivo.

oli, että St. Paulin ei vielä-  
kään pääse kuin kahdesta  
portista. Kaupungissa on  
kirkko, pieni hautausmaa,  
yhteinen kaivo ja paljon ka-  
peita katuja. Vanhat käsityö-  
läisten työpajat ja asunnot  
ovat edelleen käytössä. Nyt  
niissä työskentelee meidän  
aikamme taiteilijoita, jotka  
valmistavat tekstiilejä, koru-  
ja, kynttilöitä ja taideteoksia.  
Lähes samanlaista työtä te-  
kivät St. Paulin käsityöläiset  
keskiajallakin. Kun ilta saa-



8

puu, keraantuvat St. Paulin  
asukkaat kahteen majata-  
loon vaihtamaan päivän  
kuulumisia ja kuuntelemaan  
matkamiesten tannoita. Alas-  
laaksoon kuuluu St. Paulin  
keskiaikaisen kirkon iltakel-  
lojen ääni, kuten jo 900  
vuotta sitten.

Ragusan vanhoja, keskiaikaisia  
kujia.

### Lyhyesti

Porvari = kauppias



- Kauppa vilkastui keskiajalla.
- Kaupungit tarvitsivat työvoimaa ja ottivat  
suojiinsa karanneita maaorjia.
- Kaupungeissa valta oli ammattikuntien valitsemalla  
raadilla.
- Monen Euroopan kaupungin keskiaikaiset osat ovat  
sailyneet hyvin.

Jälleen sama brueghelmainen tarkasteleupiste ylhäältä viistoon alas. Valitettavasti oppi-  
kirjan kuvaa on jouduttu pienentämään, joten sen rikkaasta yksityiskohdista ei erota kuin  
torin ja sen keskellä olevan kaivon, joka on keskiajan kaupunkien tärkeä sosiaalinen kes-  
kipiste. Kaivoilla tavattiin tuttuja, seurustehtiin, vaihdettiin kuulumisia ja kuultiin uutiset.

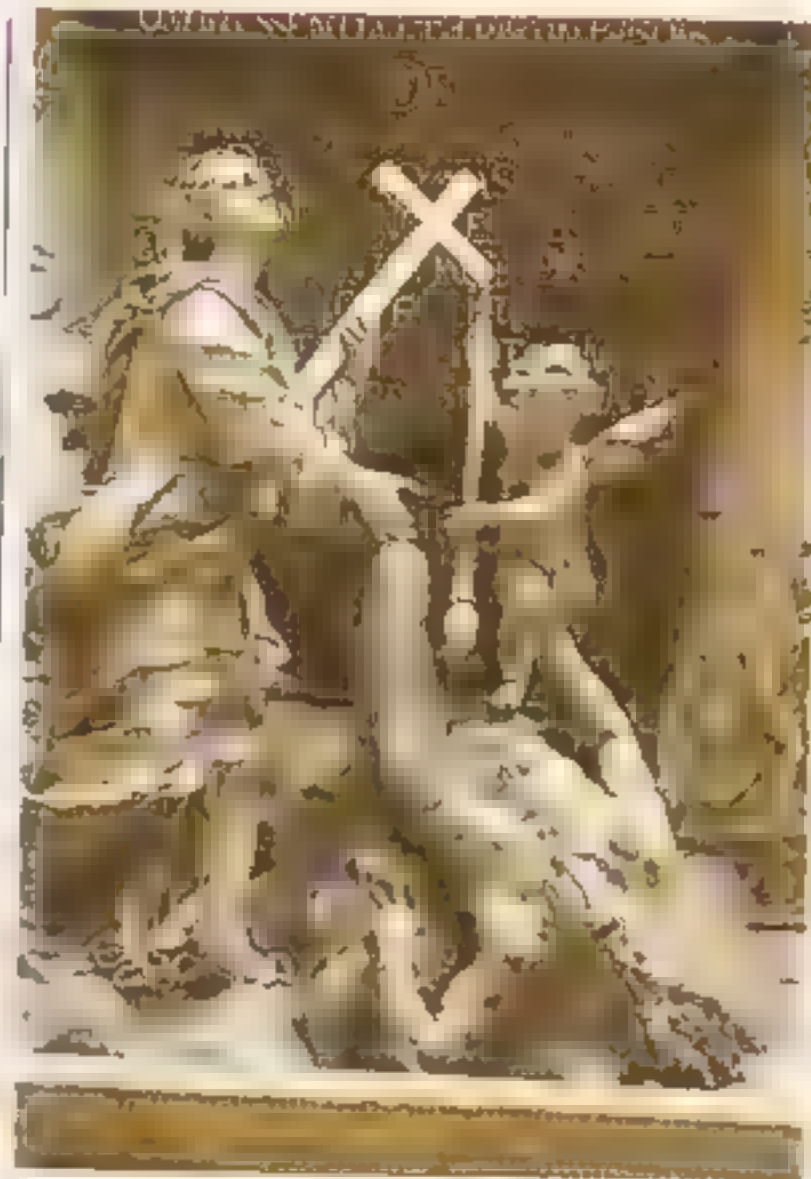


## Suuri kuolema — musta surma

Oli armon vuosi 1347. Krimillä, Etelä-Venäjällä, kiisi ahavoitunut aasialainen ratsumies nopeasti vihollisleirin halki ja heitti venäläisten keskelle kuolleen toverinsa. Mies oli kuollut ruttoon, »suureen kuolemaan» tai mustaan surmaan, kuten tautia myöhemmin ruvettiin kutsumaan. Nopeasti suurin osa venäläisistä sairastui ja kuoli muutaman päivän kuluessa.

Joitakin viikkoja myöhemmin saapui Krimiltä Messinan satamaan Sisiliaan kaksi laivaa, kuolevien miesten soutamina. Ennen kuin läivät saatiin karkotettua merelle, oli musta surma Sisiliassa. Sieltä se levisi nopeasti Ranskaan, Italiaan, Saksaan ja Englantiin, lopulta lähes koko Eurooppaan. Pahiten rutto raivosi kaupungeissa Pariisin asukkaista kuoli puolet. Jotkut syrjäiset alueet se taas oikukkaasti säästi. Vähimmällä pääsi ehkä Puola, joka ymmärsi sulkea rajansa matkalaisilta.

Nykyajan lääketieteelle musta surma — rutto — ei ole arvoitus. Sen aiheuttaa bakteeri, joka elää mm. rotien veressä. Rotista tauti kirppujen välityksellä levisi — ja leviää ihmisiin. Rutto tarttuu myös pisaratartuntana. Vieläkään maailma ei



Ruttoon kuolleiden muistoksi pystytetty veistos Wienissä Itävallassa

**Veistos tarkoittanee, että vain enkelien voimin saatettiin taltuttaa rutto.**

Vanha piirros ruton leviämisestä



ole rutosta täysin vapaa, vaikka eräät antibiootit tehoavat siihen. Keskiajalla musta surma oli pelottava tauti. Sairaisiin nousi nopeasti tummia paiseita, kuume kipusi korkealle ja kuolema seurasi viiden päivän kuluttua. Milloin rutto pesiytyi keuhkoihin, kuolema tuli jo muutamassa tunnissa eikä henkiin jäänyt kukaan.

Euroopassa tauti puhkesi uudelleen ainakin kuudesti muutaman vuoden välein.

Musta surma vähensi Euroopan väestön likimain puoleen. Tällainen väestökato aiheutti suuria muutoksia yhteiskunnassa. Paikoin se synnytti talonpoikaiskapinoita, joihin isäntien oli vaikea vastata. Se sai aikaan muuttoa kaupunkeihin, koska niissä tuho oli yleensä ollut pahin ja sen takia ne maksoivat työvoimalleen hyvin. Tanskassa kuolemantuomiot kiellettiin toistaiseksi suurten kuolleisuuskurien takia. Maataloudessa siirryttiin karjanhoitoon, koska siinä tarvittiin vähemmän työvoimaa kuin viljanviljelyssä.

Tekstissä mainitun eteläranskalaisen Saint-Paulin si-  
uetti on keskiajan parhaimmille kaupungeille mitä  
tyypillisin. Kaupunkikuvaa hallitsi taivaita tavoittele-  
va katedraali, josta lähtien rakennukset mataloitui-  
vat ja laskeutuivat kohti muuria. Vasta renessanssin ja  
barokin aikana keskiajan kaupunkien ulkopuolelle  
syntyivät ruutuasemakaavat, jo den ideana ei ollut  
enää asuminen ja ihmisen, vaan loputon laajenemi-  
nen ja silmäkantamattomiin ulottuvat kadut.





# 6/V Profeetta Muhammed

Kirjoittakaa aikasuoran yläpuolelle: Suomessa rautakausi jatkuu, ja jatkakaa aikasuoraa mallin mukaan sekä kirjoittakaa suoran alle: Kristinuskon saapuu Suomeen.

Ajanlaskumme alussa Persianlahden ja Punaisenmeren välisellä karulla Arabian niemimaalla asui joukko paimentolaisheimoja. Nämä olivat jatkuvasti sodassa keskenään, karjaa ja orjia ryöstettiin. Kerran vuodessa kokoontuttiin kuitenkin yhdessä Mekkaan palvomaan taivaasta pudonnutta Kaaban mustaa kiveä.

Pyhän kuukauden aikana Mekassa järjestettiin myös markkinat. Heimojen parhaat kilpailivat myös kertomalla satuja, tanssimalla ja mittelelemällä taitojaan ratsastuksessa ja aseidenkäytössä.



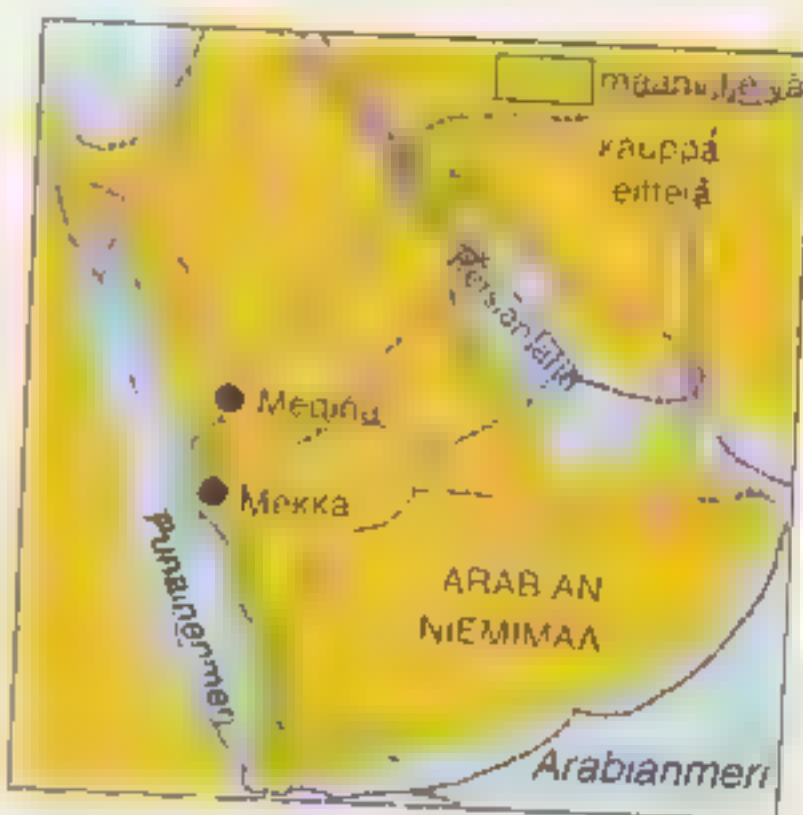
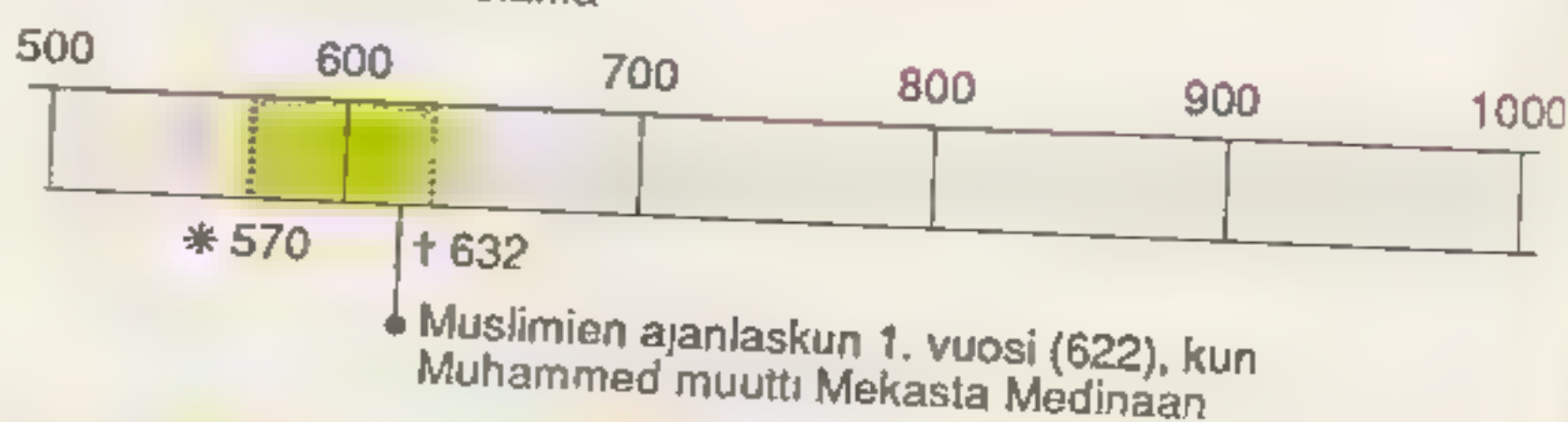
108

Beduiiniteltan kangas suojaa kuumuudelta. Se on siksi harvaa, että valo pääsee vaatteiden alle, mutta estää silti yön kylmyyden tunkeutumisen sisään.

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan Muhammedista, islaminuskon perustajasta.

**Toteutus:** Tutkitaan kartasta Arabian niemimaahan, Lähi-idän ja Pohjois-Afrikan alueita. — Millainen ilmasto siellä on? (Suurimmassa osassa kuiva ja lämmin.) — Millaisia maisemia noilta alueilta tulee mieleen? (Karuja hiekka-areioita, ehkä jokunen keidas.) Niiden alueiden lähes ainoa elinkeino on ollut paimentolaisuus. Paimentolaisuus-käsittely on hyvä selittää. Oppilaat eivät aina pysty tekemään

Muhammedin elämä



Arabian niemimaa

Kun pyhä kuukausi päättyi, Mekka hiljeni, ja heimojen ikivanha vaellus autiomaassa jatkui.

Vuoden 600 tienoilla saapui Mekkaan onneaan etsimään kamelinajaja Muhammed. Hänet otti palvelukseensa Hadidža-niminen rikas kauppias leski. Kun

Edelleen autiomaan paimentolaiset eli beduiinit asuvat teltoissa

Muhammed ja Hadidža menivät naimisiin, köyhästä kamelinajajasta tuli yksi Meekan rikkaimpia kauppiaita. Muhammed teki paljon kauppamatkoja ja tutustui näin sekä juutalaisuuteen että kristinuskoon.

Vähitellen uskonto tuli Muhammedille yhä tärkeämmäksi. Aika ajoin hän satuloi kamelin ja katosi autiomaahan. Omien sanojensa mukaan hän eli luolissa, rukoili, paastosi ja mietiskeli. Muhammed kertoi, että eräänä iltana vuoret kumartuivat hänen edessään ja kivet huusivat: »Terve, Jumalan profeetta.» Muhammed pakeni luolaansa, jossa hän keskiyöllä heräsi ääneen, joka vaati: »Saamaa!» Kaksi viikkoa ääni piinasi Muhammedia, ja lopulta Muhammed voipuneena kuiskasi: »Mistä minun pitäisi saarnata?» »Saamaa Allahista, kaikkivaltiaasta, maan ja taivaan luojasta!» »Ei ole muuta kuin yksi Jumala, Allah.

eroa karjanhoidon ja paimentolaisuuden välillä. Paimentolaiset kulkevat luonnosta ravintonsa etsivien eläinlaumojensa mukana, ehkä joskus niitä johdatellenkin. Karjanhoidossa pysytellään periaatteessa hyvin suppealla alueella, jolla kasvaa tai kasvatetaan karjalle sopivaa ravintoa. Paimentolaisuus on Lähi- ja Keski-idässä yhä tärkeä elinkeino.

Muhammed oli karavaanien mukana kauppiasena kulkiessaan tutustunut moniin eri uskontoihin. Islamista ja kristinuskosta löytyy paljon yhteisiä piirteitä. Nämä voi-



Dromedaari kesytettiin toisella vuosituhanalla ennen ajanlaskumme alkua. Muhammed oli alkujaan tällainen kameliratsastaja ja kauppamies.

ja Muhammed on hänen profeettansa.»

Vihdoin Muhammed alkoi varovasti julistaa oppiaan. Hän sai kuitenkin heti vastaan Mekan rikkaat kauppiat ja joutui kannattajiensa kanssa pakenemaan. Muhammed päätyi lopulta Medinan kaupunkiin, jonka asukkaat olivat mekkalaisten kilpailijoita. Muhammed otettiin hyvin vastaan, ja

Arabialainen markkinatori



daan etsiä kirjasta. (Yksi jumala, joka on luonut ihmisen, asettanut häneen sielun, tuomion päivä, paratiisi.) Islaminuskosta, kuten tietenkin myös muista uskonnoista, puhuttaessa on noudatettava hienotunteisuutta, liikutaanhan tässä ihmisten herkillä alueilla. Islamin tunnustajia on tämän päivän maailmassa noin 520 miljoonaa.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 5 perusteella voidaan keskustella laajemminkin uskontojen syntymisestä. (Miten kristin-usko syntyi?)





4

5



Oudon kiehtovaa arabialaista musiikkia kuulee päivittäin nyvällä radiolla lyhyiltä aalloilta. — Marokkolainen torisoittaja (vier.). — Yllä arabinaisia lapsineen.

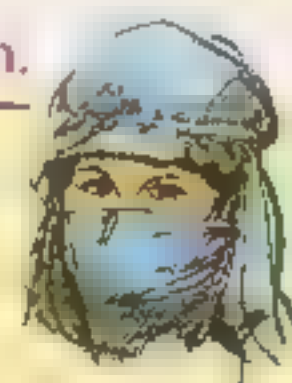
Medinassa hän saattoi perustaa oman seurakunnan. Tällöin oli meidän ajanlaskumme vuosi 622, ja se otettiin islamilaisen ajanlaskun ensimmäiseksi vuodeksi. Pian Muhammed johti omaa sotajoukkoaan Mek-

kaa vastaan. Kaupunki kukistui. Kauppiaiden vastarinta päättyi, kun Muhammed teki Mekasta islamin pyhän kaupungin: tämä takasi, että kauppiaille tärkeät Mekan markkinat säilyivät.

Hunnuttautunut arabinainen.

### Lyhyesti

- Islamin perustaja on profeetta Muhammed.
- Koraani on islaminuskoisten pyhä kirja.
- Islaminuskoisilla on vain yksi Jumala, arabiaksi Allah



Islamilainen laki pohjautuu Koraaniin ja sunnaan eli perimätietoon. Moniaviosuus on sallittua, sillä naisella saa olla neljä vaimoa ja niiden lisäksi kahdeksan lasta. Mies voi ottaa vaimokseen joutua sen takia kristityn, mutta islamilainen nainen ei voi avioitua uskottoman kanssa. Avioeron perustaksi, mutta mieheissä herännyt vastenmielisyys, ja ero otetaan sanomaan vaimolle »eroan sinusta» seksuaalisuutta takaisin osa myytävistä. Nainen ei voi erota miehestään.

Versinäsestä arabialainen musiikki syntyi vasta Persian valloituksen jälkeen. Savelasteikko voi jakautua joko 15 tai 17 osaan, mutta käytännössä savelmät mahtavat arabiain 7-savelaisen asteikon puutteisiin. Musiikin yleisin muoto on yksiaaninen säestetty laulu, joka noudattaa ns. magam-peruskaavaa melodian ja tonea suutensa puolesta. Kehittynein soitin on persialainen peräytyvä luuttu.



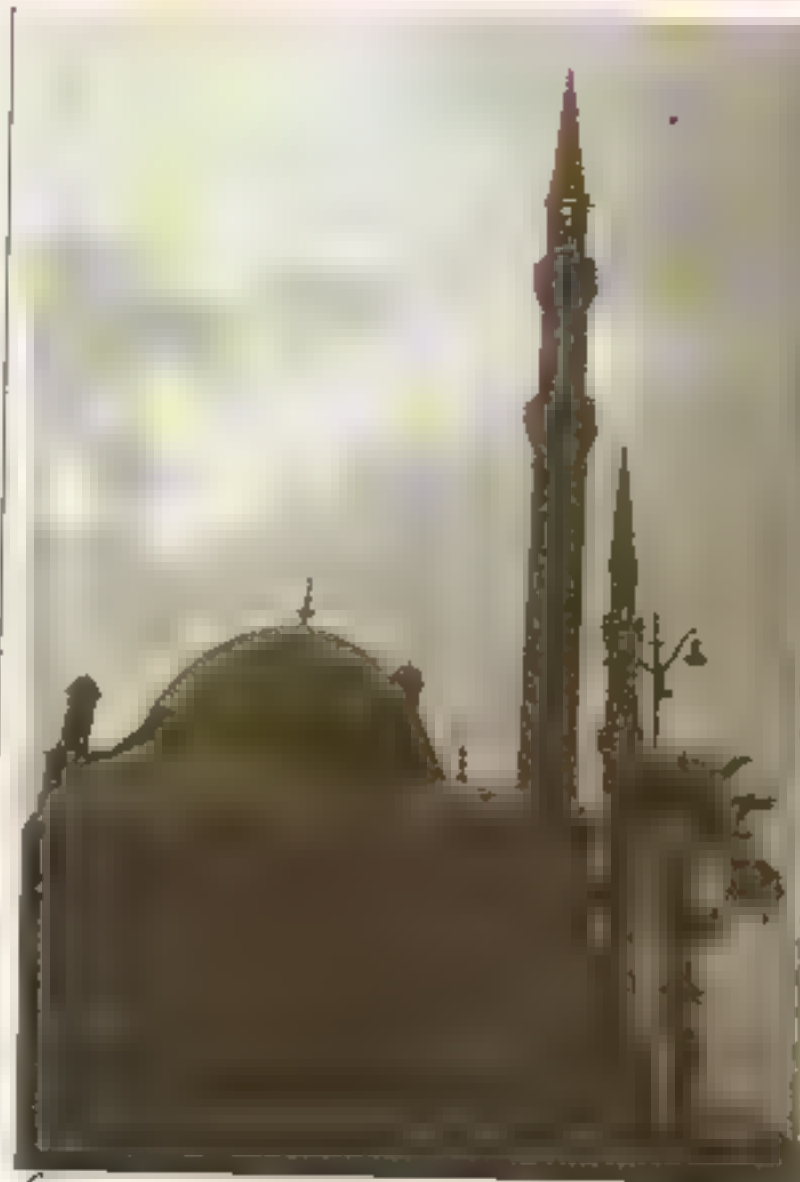
## Koraani

Muhammedin opetukset kirjoitettiin muistiin. Näin syntyi islaminuskoisten pyhä kirja Koraani. Se on islamilaisuuden perusta, sekä uskonnollinen opas että lakikirja.

Koraanin mukaan Allah on kaiken luoja, joka on pannut ihmisiin kuolematoman sielun. Viimeisenä päivänä hyvä saa palkkansa ja paha rangaistuksensa. Ylimässä, seitsemännessä taivaassa istuu Allah tuomareineen, eikä yksikään ihminen tiedä, miten hänen tuona tuomion päivänä käy. Onnelliset pääsevät paratiisiin, joka on maallisen elämän täydellinen vastakohta. Karu autiomaa on siellä vaihtunut vihreiksi niityiksi ja kirkasvetisten purojen partailla saavat »oikeauskoiset» syödä ihania hedelmiä. Paratiisiin päässeet lepäilevät purppuravuoteilla ja juovat viiniä, jonka nauttiminen maan päällä oli kiellettyä. He saavat syödä kulta-astioista, ja heidän ympärillään hyörivät tummasilmäiset kaunottaret.

Islaminuskoisen pitää noudattaa neljää sääntöä. Nämä uskon neljä pilaria ovat seuraavat: 1) Allah pitää tunnustaa yhdeksi ja ainoaksi Jumalaksi ja Muhammed hänen profeetakseen, 2) joka päivä pitää lausua viisi lyhyttä rukousta, 3) vai-

### Minareetista muessin kuuluttaa rukoushetket.



6  
vaisille pitää antaa almuja, ja 4) elämän aikana on tehtävä vähintään yksi pyhiinvaellusmatka Mekkaan.

Koraani sisältää myös tavallista elämää koskevia, hyvin yksityiskohtaisia määräyksiä. Se sallii miehelle neljä vaimoa, vaatii, että naisen pitää peittää kasvons-

*Kairolainen moskeija.*

*Moskeijoihin kuuluu korkea ja suippo torni, josta kuulutetaan päivän rukoushetket ja luetaan rukoukset.*

sa hunnulla, kieltää alkoholin juomisen, sianlihan syömisen jne.

Koraanissa on myös kohta, joka tarjoaa oikotien paratiisiin. Muhammed julisti, että jokainen, joka taistelee Allahin puolesta edes kameelin henkäyksen verran, on pääsevä paratiisiin. Tämä johti islaminuskoiset Muhammedin kuoleman jälkeen rajuun hyökkäykseen muunuskoisia valtakuntia vastaan.

*Islaminuskoiset polvistuvat rukoillessaan katse suunnattuna Mekkaan. Moskeijaan ei ole lupa astua kengät jalassa.*



Rukoussuunta on kohden Mekkaa. Moskeijoissa suunta on merkitty syvennyksellä, jonka nimi on *mihrab*. Rukoukseen kuuluu lukuja Koraanista, perinnäisiä lauseita, kumarruksia ja polvistumisia. Rukoushetkiä on viisi: auringon laskiessa, yöllä, auringon noustessa, keskipäivällä ja iltapäivällä. Päivän ja yön rajat ovat Pohjolassa noudatetaan paastossa jo-

ko oman vuorikautemme rytmiä tai sitten lähimmän islaminuskoisen maan tapaa, keskenään 14 t. sivu 5-19. Islaminuskoiset ovat jakautuneet moneen suuntaan, mutta eniten, yli 90 % on maltillisia sunnalaisia eli sunnitteja. Šialaisia, joita on runsaasti Iranissa on kaikkiaan noin 8 %.



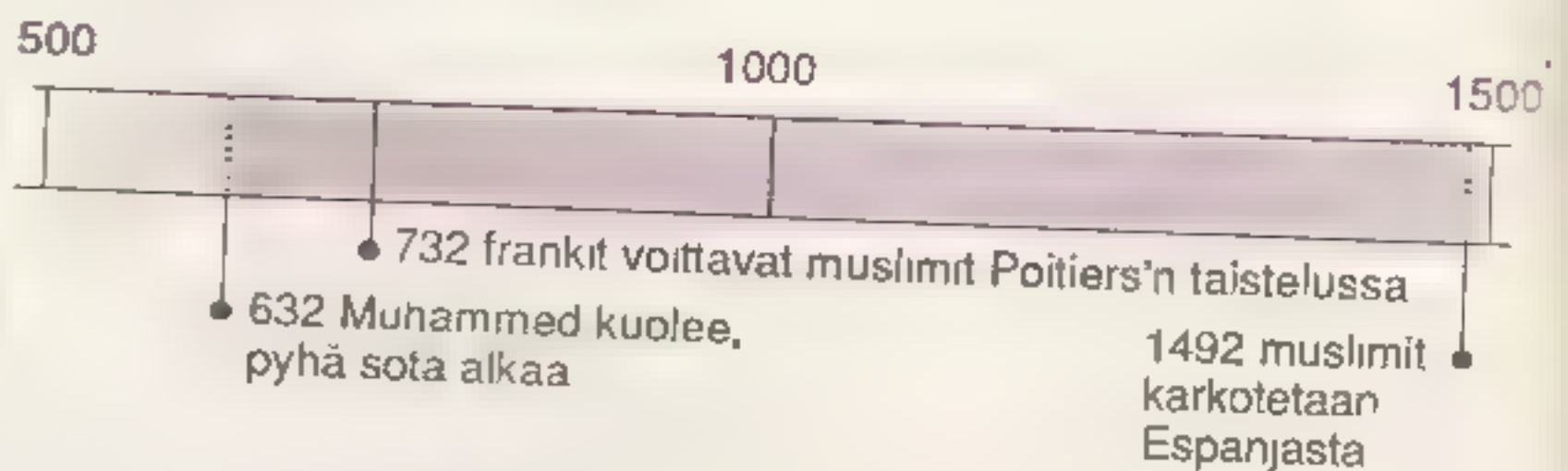
# 7/V Islamin vaikutus

## Pyhä sota — Islamin valloitukset

Muhammedin kuoltua arabien keskinäinen kahinointi vaihtui sodaksi muita kansoja vastaan näiden käännäntämiseksi islaminuskoon.

Muslimien hyökkäyksen kohteeksi joutuivat ensiksi Itä-Rooma ja Persia (633).

Hyökkäys länteen pitkin Afrikan rannikkoa menestyi yhtä hyvin. Islaminuskoiset tunkeutuivat vihdoinkin Gebel-Tarikin eli Gibraltarin salmen yli Espanjaan (711). Pian heidän sotajoukkojaan



työntyi jo syvälle Ranskaan, mutta siellä frankit voittivat arabit lähellä Pariisia. Muslimit peräytyivät takaisin Espanjaan. Täällä he elivät sovussa kristittyjen ja juutalaisten kanssa monta vuosikymmentä. Espanjasta islam karkotettiin lopullisesti vasta 1492.

Idässä islaminuskoisten

eteneminen kilpistyi tässä vaiheessa Konstantinopolin muureihin (718).

## Islamilainen kulttuuri

Valloitetuissa maissa arabit nopeasti omaksuivat alistamiensa kansojen kulttuurin, joka suureksi osaksi oli hellenististä, siis varsinaisesti kreikkalaista. Muinaisen Kreikan vanhoja kirjoja ruvettiin kääntämään arabiaksi ja yliopistoja perustettiin moneen kaupunkiin.

Arabit kiinnostuivat erityisesti niistä tieteistä, joista näytti olevan käytännön hyötyä. Kiinasta he toivat kompassin, ja osin sen avulla he tulivat tutkineeksi lähes koko silloisen tunnetun

Jerusalemin kuuluisa kalliomoskeija on rakennettu 700-luvulla.



Kalliomoskeija on Kaaban jälkeen islamilaisen pyhän rukoushuone.

112

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää islamin kulttuurin merkityksen tietojen ja taitojen valittajana sekä sen saavutuksia.

**Toteutus:** — Miksi islaminusko levisi niin nopeasti kuin levisi? (Taistelu/kuolema Allahin puolesta takasi pääsyn paratiisiin.) Tutkitaan sivun 114 kartasta islamin alueen laajentumista ja samalla pohditaan, mitkä nykyiset alueet ovat tai olivat sen piirissä. (Kun islam oli karkotettu Espanjasta 1492, sen nallitsijoilla nitti voimavaroja Uuden maail-

man valloitukseen; tähän palataan löytöretkien yhteydessä.) Kuten huomaamme, islamin kulttuuri on tuonut Eurooppaan melkoisen määrän tietoja ja taitoja; tosin nämä olisivat varmasti tulleet muutenkin mutta ehkä paljon myöhemmin. Numerojärjestelmästä voi vielä erikseen piirtää taululle roomalaisia numeroita ja yrittää niillä vaikkapa yhteen- tai vähennyslaskua: CV + MML = MMCLV (105 + 2050 = 2155). Vasta noitan käyttöönotto kuitenkin mahdollistaa allekkainlaskut. Puttuvan lukuyksikön paikalle sis





Granadassa Espanjassa olevan Alhambran maurilais eli arabilinnan leijonapiha. Nimi johtuu suihkulähteen veistoksista.

maailman. Heidän kirjallisuudessaan on kuvauksia yhtä lailla Intiasta, Kiinasta kuin Pohjoismaistakin. He tutkivat paljon fysiikkaa ja kemiää. Lääketiede ja tähtitiede olivat korkealla tasolla. Muslimit välittivät Eurooppaan alkujaan intialaisen numerojärjestelmän, johon kuului myös tärkeä nolla.

Eurooppalaisiin kieliin jäi monta arabiankielistä lainasanaa, muun muassa sohva, sametti, alkoholi, sooda ja amiraali.

Arabien laivat hallitsivat Välimeren, jonka satamiin päättyivät kaukaa Aasiasta ja syvältä Afrikasta saapuvat

Taj Mahal. Islamilaisvaikutteet näkyvät selvästi tässä Intiassa, Agrassa olevassa hautamuistomerkillä, jonka šaahi Jahanin pystytti (1632–1654) lempivaimonsa Mahalin muistoksi.



Taj Mahalin marmori on pahoin karsinyt läheisten teollisuuden ilmansaasteista.

tulee nolla. Kun arabialaiset numerot (ja intialainen kymmenjärjestelmä) oli omaksuttu, suuretkin laskutoimitukset sujuivat helpommin. Kuten kappaleesta käy ilmi, eurooppalaiset saivat islamilta paljon uutta lähes kaikilla kulttuurin aloilla. Tuhat ja yksi yötä voi yhä luoda jännittäviä hetkiä niin äidinkielen tunneilla kuin oppilaille omatoimisesti kotoinkin.

Alhambra on rakennettu kalkkikivellä, ja nykyisin siinä kuuluu erittäin kaunis rakennus. Sen perusosa valmistui 1300-luvulla. Linnassa on suhteellisen hyvin säilyneitä auleja, suuria puutarhoja ja kuvan leijonapihan lisäksi muita satumaisia tiloja, kuten orkesterisyyden sali, lähettiläiden sali ja myrtiläpiha. — Aurinkorannikolta on suhteellisen lyhyt matka tähän »Euroopan arabialaisen taiteen verrattomasti kauneimpaan jäljennökseen».



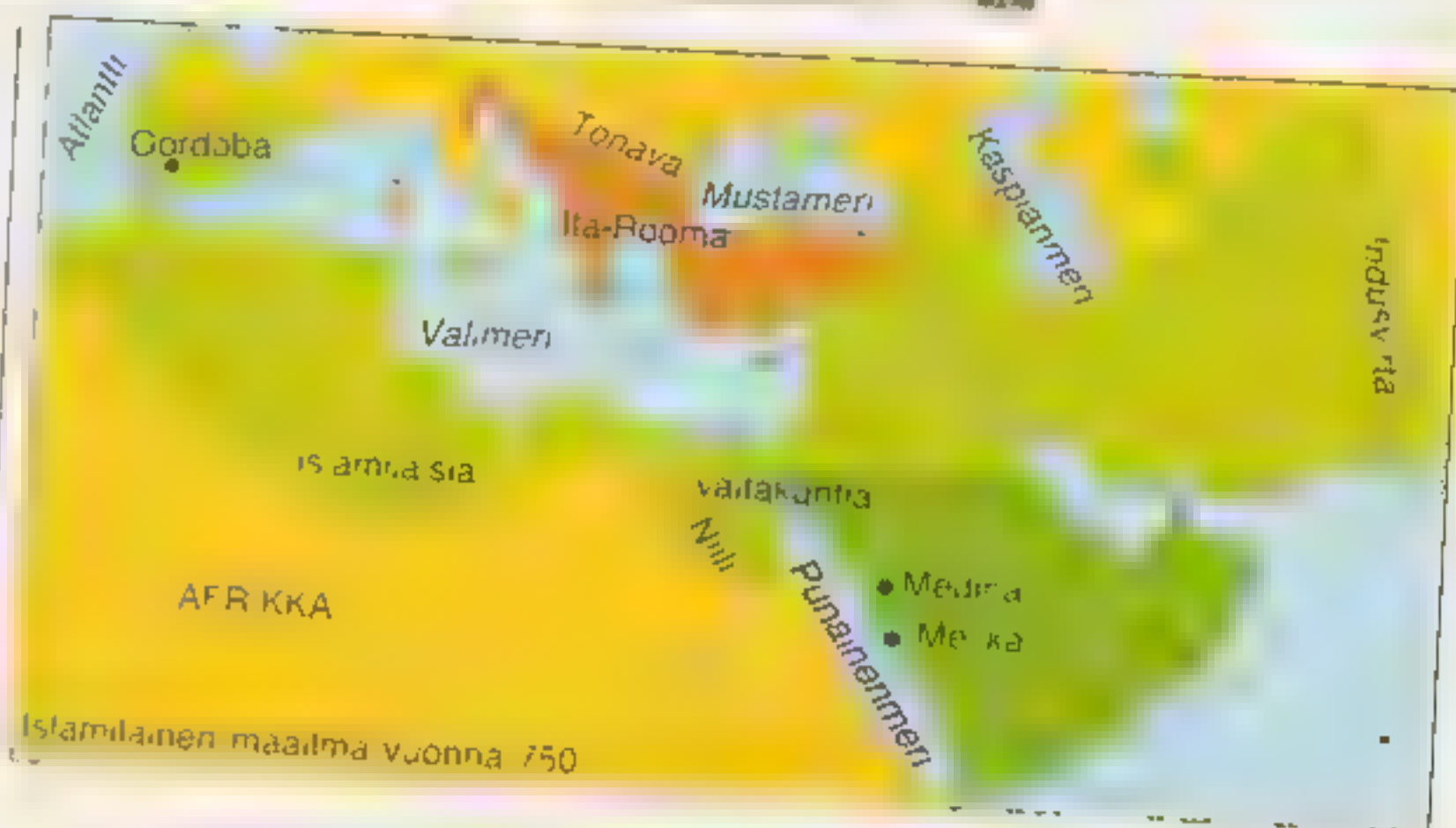


Kalliomoskeijan  
nkasta  
arabeskikoristelu

karavaanitiet. Keinokastelun avulla Espanjan, Egyptin ja Palestiinan kuivatkin seudut saatiin tuottaviksi. Muslimit viljelivät Egyptissä riisiä ja toivat sen viljelyn myös Espanjaan ja Italiaan. Sokeriruoko ja kahvi levisivät heidän ansiostaan Italiaan, myös meloni, taateli, aprikoosi ja sitruuna tulivat tutuiksi Etelä-Euroopassa.

Muslimien teollisuus perustui suurelta osin persialaisilta opittuihin taitoihin. Komeat matot ja hienot samettikankaat olivat kestäviä ja kauniita.

Koraani kielsi ihmisen kuvaamisen uskonnollisissa yhteyksissä, joten kuvaamataiteet kehittyivät yksipuolisesti. Kuitenkin arabialaiset eläinveistokset ja varsinkin palatsien ja rukoushuoneiden eli moskeijoiden seinäkoristeet, taidokkaiden vii-



vojen ja väriyhdistelmien muodostamat arabeskit, olivat uutta kuvaamataiteissa.

Moskeijoista mahtavimpia on Jerusalemin kultainen moskeija. Tunnetuin muslimien muista rakennuksista on Alhambran linna Espanjassa.

Arabien kirjallisuuden tunnetuin teos on suuri satukokoelma Tuhhat ja yksi yö. Sadut ovat alkujaan intialaisia ja persialaisia.

**Kirjoittakaa karttaan: Wien, ja piirtäkää nuoli. Merkitkää Konstantinopoli. Lännessä islam eteni uuden ajan alussa aina Wienin porteille saakka ja turkkilaiset pitivät pitkään hallinnassaan Balkanin niemimaata. Tämän takia Etelä-Jugoslaviassa on edelleen paljon islaminuskoisia ja Turkille kuuluu pieni kaistale Bosporin salmen länsipuolelta, millä alueella Konstantinopoli, nykyinen Istanbul, sijaitsee.**



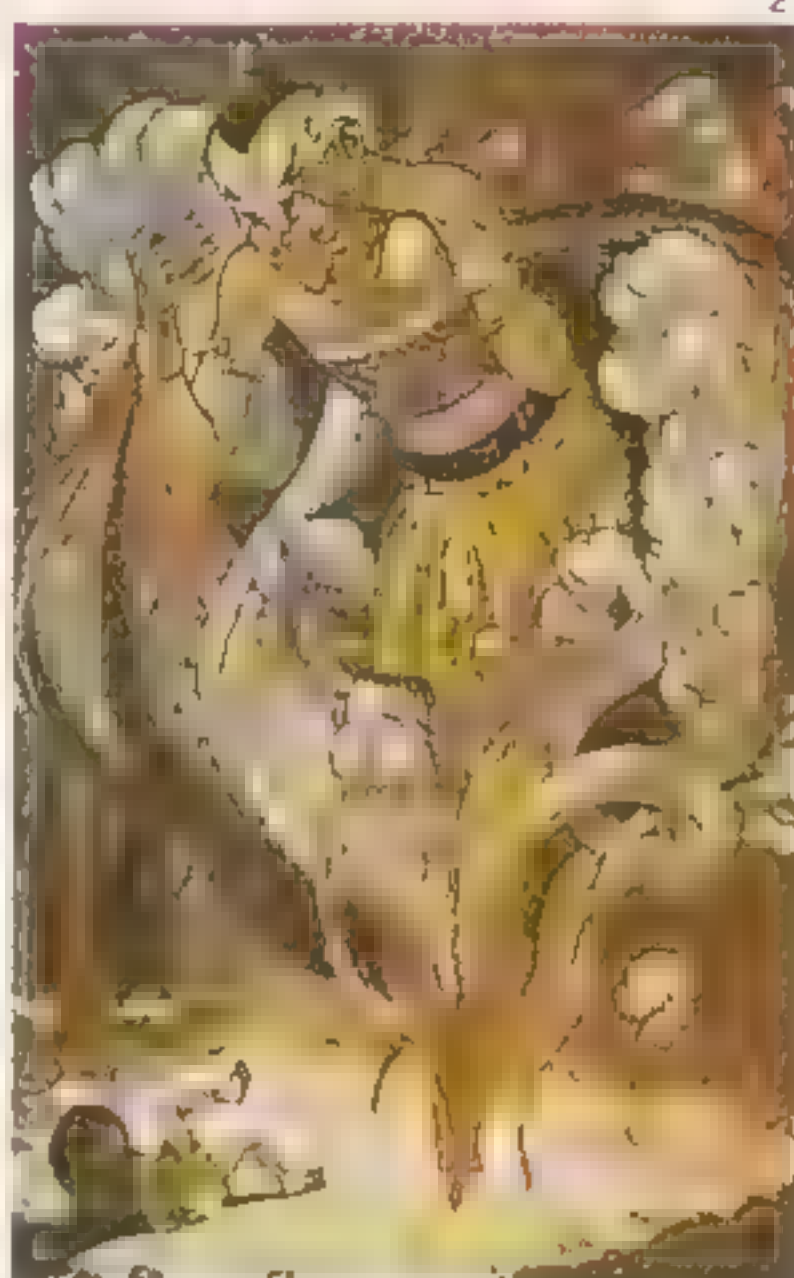
## Tarina Aladdinista ja taikalampusta

*Tuhat ja yksi yötä on ilmestynyt suomeksi monena eri käännöksenä, useimmin lapsille sovitettuna. Tämä kuva on Gummeruksen julkaisemasta versiosta ja kuvan tekijä taiturimainen René Bull.*

»Olipa kerran Mustafa niminen räätäli eräässä Kiinan suurimmista kaupungeista, ja hän oli niin köyhä, että tuskin kykeni elättämään perheensä — vaimonsa ja poikansa.»

Näin alkaa eräs Tuhannen ja yhden yön monista saduista. Se jatkuu räätälin pojan Aladdinin kuvauksella: »Poika on laiska, nahjus ja vetelehtijä, joka viettää kaikki päivensä kadulla tyhjäntoimittajan elämää.»

Mutta kerran eräs muukalainen rupeaa sivusta tarkkailemaan Aladdinin päättömyyksiä. Muukalainen on taikuri, afrikkalainen velho Aladdin näytti sopivan hyvin afrikkalaisen tarkoituksiin. Pikku juonilla velho saa lopulta Aladdinin mukaansa. Noita puettaa Aladdinin uhkeisiin vaatteisiin, näyttää tälle kaupungin upeimmat nähtävyydet ja vie hänet sitten kauas maaseudulle. Afrikkalainen määrää Aladdinin keräämään risuja. »Taikuri sytytti ne palamaan ja kun tuli oli leimahtanut liekkeihin, hän heitti nuotioon suitsutusta ja lausui taikasanvoja. Samassa maa alkoi täristä ja jauri loihtijan edessä



*Kuvitusta Tuhannen ja yhden yön satuihin.*

avautui kivi, jonka keskellä oli messinkirengas. Aladdin säikähti kovin ja koetti pae-ta, mutta turhaan: velho antoi hänelle sellaisen korvapuustin, että poika kaatui maahan.»

Aladdinin piti nostaa kivi, jonka alta paljastui luola ja syvälle johtavat portaat. Velho neuvoi: »Sinä löydät kolme isoa salia, tulvillaan kulta ja hopeaa, mutta varo

koskemasta niihin. Ennen kaikkea sinun on varottava koskemasta seiniä edes vaatteillasi, sillä silloin sinä kuolet. Mutta lopulta tulet pienen palavan öljylampun luo, sammuta se, kaada öljy pois ja tuo lamppu minulle!»

Aladdin löysikin lampun, mutta omapäinen kun oli, keräsi taskuihinsa myös jalokiviä vieläpä niin paljon, ettei kyennyt heti ojentamaan lamppua luolasta velholle. Tämä raivostui, heitti tuleen uusia yrttejä ja luola sulkeutui. Aladdin oli pilkkopimeässä. Surkeana Aladdin itki ja valitti, mutta pimeys oli rikkumaton. Mutta kolmantena päivänä hän sattui pyyhkäisemään velhon hänelle antamaa sormusta, ja silloin alkoi tapahtua: »Heti nousi maasta hirvittävän näköinen henki, jonka pää ulottui kattoon ja joka sanoi: 'Mitä sinä tahdot? Olen valmis palvelemaan sinua orjanasi...»

Mitä tämän jälkeen tapahtui, se teidän pitää lukea itse, sillä kertomuksessa on vielä lähes 60 sivua ja tästä tarina vasta alkaa. Velho ei suinkaan ollut luopunut leikkistä

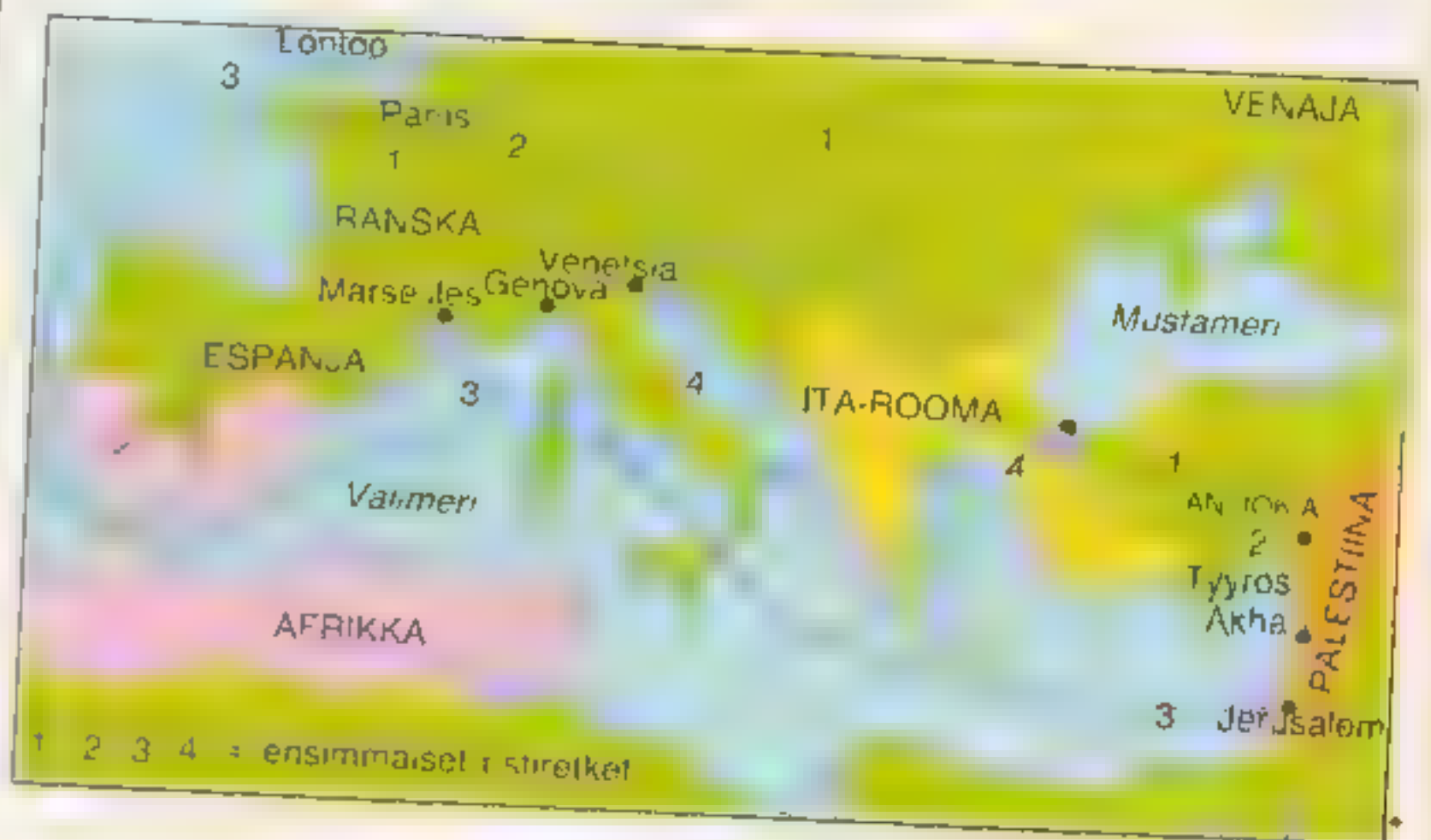
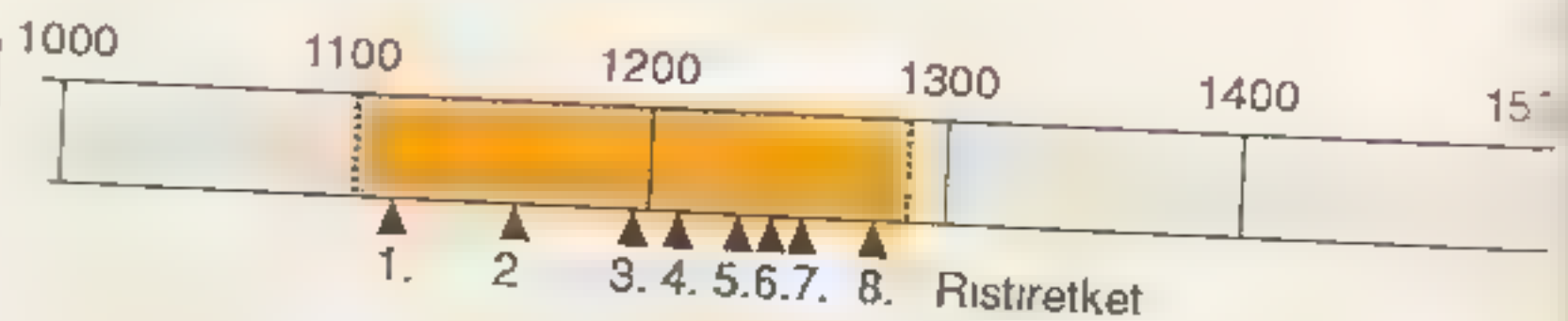


# 8/V Ristiretket

Hurskaat kristityt olivat jo 200-luvulta lähtien tehneet pyhiinvaellusmatkoja Palestiinaan. Islaminuskoiset arabit, kuten edellä on kerrottu, valloittivat Lähi-idän, mutta eivät estäneet kristittyjen matkoja.

Suvaitsevaisuudesta tuli kuitenkin loppu, kun arabien valta siirtyi islaminuskoisille turkkilaisille. Eurooppaan levisi uutisia kris-

*Krak des Chevaliers, Johanniittain ritarikunnan linna nykyisessä Syyriassa. Linna rakennettiin 1142. Sen varusväkeen kuului 2 000 miestä ja sen varastoissa oli viiden vuoden elintarpeet.*



116

## Suurimmat ristiretket

tittyjen julmasta kohtelusta, ja lopulta tuli paaville avunpyyntö itseltään Itä-Rooman keisarilta. Suuressa kirkollis-kokouksessa (1095) paavi vastasi avunpyyntöön saarnaamalla suurta sotaretkeä Pyhän maan vapauttamiseksi »uskottomien» käsistä. Niille, jotka menettäisivät henkensä tuolla ristiretkellä, hän lupasi iankaikkisen autuuden. Suuri uskonnollinen innostus valtasi kuulijat ja nämä hurrasivat »Jumala sen tahtoo! Jumala sen tahtoo!» Kaikkialta Länsi-Eu-

**Tavoite:** Oppilas tutustuu ristiretki-käsitteeseen. Sen avulla selkeytetään myös Suomen ja Ruotsin yhdistymisen alkuvaiheita.

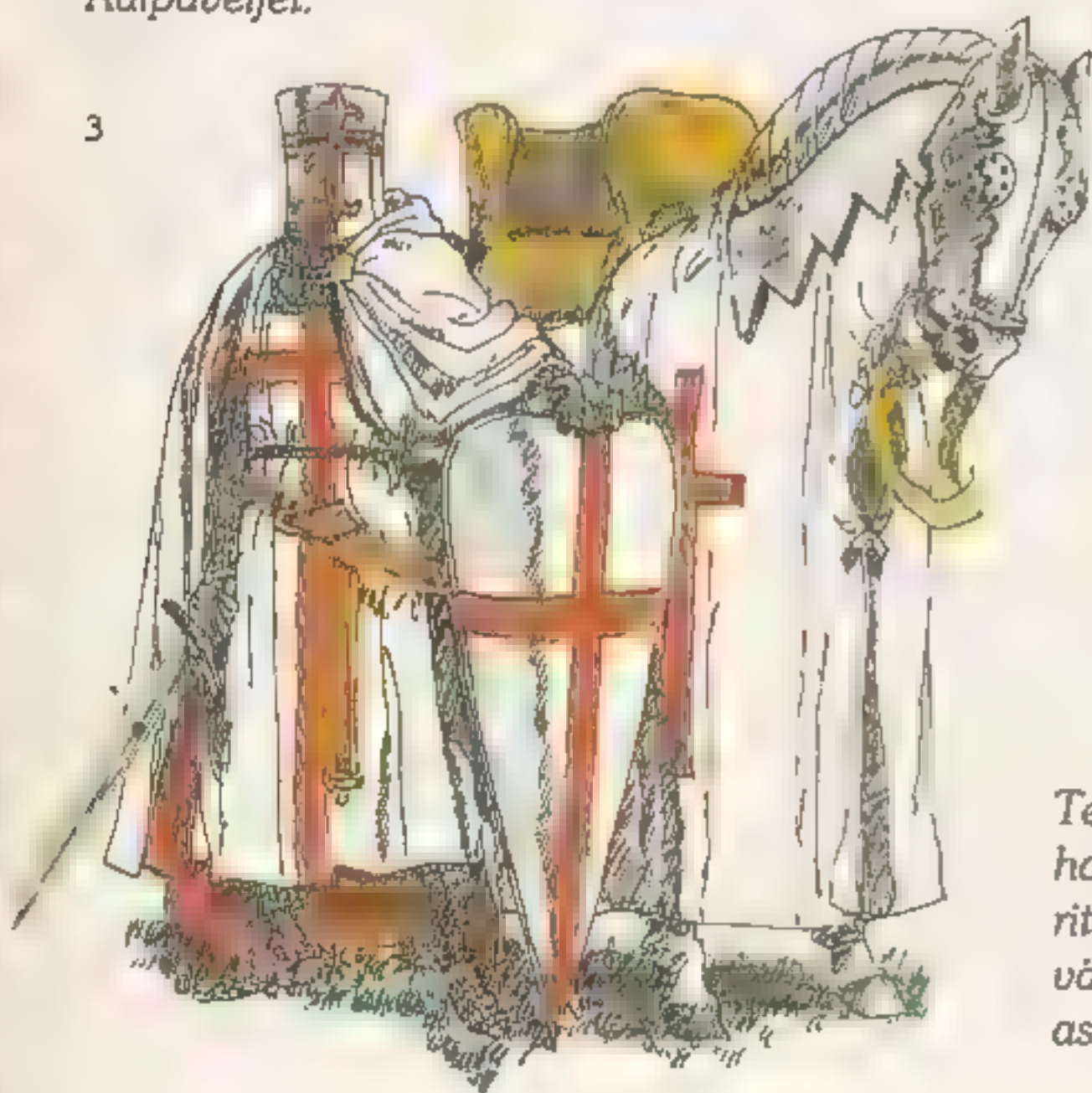
**Toteutus:** — Mitä paavi lupasi niille, jotka Pyhää maata vapauttaessaan menettivät henkensä? (Iankaikkisen autuuden) — Missä yhteydessä juuri äsken törmäsimme samankaltaiseen lupaukseen? (Kuolema Allah:n puolesta takasi pääsyn paratiisiin.) On hyvin ymmarrettävää, että kristittyjen ja islamin taistelu näillä edellytyksillä oli katkeraa.

Nykyisin on vaikea edes kuvitella innostusta, jonka valtaan ihmiset joutuivat. Jos valittavana oli esimerkiksi maaorjuus tai Pyhän maan vapauttaminen henkensä uhallakin (joka sekin toisi iankaikkisen autuuden), on ymmarrettävää, mikä into ihmisiin syttyi. Ristiretkille lähdettiin kaikista kansankerroksista. Oppilaille on paikallaan selittää tuon ajan kulkuvälineiden hitautta. Lähes jokainen heistä tietää, vaikka ei itse olisi Etelä-Euroopassa käynytkaan, kuinka kauan matka sinne nykyisin kestää. Lähtö ristiretkelle ei suinkaan ollut antautumista muutaman kuukauden seik-





2  
Temppeliherrain ritarit valloittavat Jerusalemin. Muita ritarikuntia olivat Johanniitat, Saksalainen ritarikunta ja Kalpaveljet.



3  
Temppeliherro haarniskassaan ja ritarikuntansa värein somistetussa asussaan.

roopasta, vallankin Ranskasta, lähti kymmeniätuhansia miehiä, naisia ja lapsia kohden kaukaista Palestiinaa. Ritant maalasivat ristin kilpiinsä ja haarniskoihinsa, porvarit ja talonpojat ompelivat sen vaatteisiinsa. Ensimmäinen ristiretki oli alkanut.

Konstantinopoliin saapui ensimmäisenä retkeläisten kulton etujoukko. Kaupunkilaiset laivasivat sen kiireesti Bosporin toiselle rannalle, missä turkkilaiset tekivät näistä onnettomista pyhiinvaeltajista nopeasti lopun.

Ristiretkeläisten hyvin järjestäytynyt, ritarien johtama pääjoukko saapui Konstanti-

kailuun, vaan silloin luovutettiin koko elämä Jumalan haluttuun suureen tehtävään täyttämiseksi. Tarkastellaan aika-suoralta, kuinka kauan ns. ristiretkiaika kesti (lähes 200 vuotta). Kun paavi koko kristikunnan alueella kannusti taisteluun uskon puolesta, toimittiin myös Ruotsissa. Ruotsalaisten osaksi tuli Suomen suunta, mikä kavi mainiosti yksin Ruotsin valtapolitiikan kanssa. Näin Suomikin pääsi osalliseksi yleiseurooppalaisesta ristiretkeilystä.

**Taustalla moskeijat al-Aksa (hopeanvärinen katto) ja Kalliomoskeija. Ratsastusta harrastaville: Arabialainen hevonen on ns. itämaisen roturyhmän paras edustaja. Sillä on matala ike ja nopeat jalat, ja pidetään Koheili- tai Kohlani-nimisiä. Arabialainen hevonen on pieni, sen korkeus on noin 1,45 m, ja paino 400 kg. Suomalainen hevonen 1,50-1,75 m ja paino 500-600 kg. 1,70 m paino jopa 1200 kg. Hevonen on valkoinen, ruskea, musta, ja harmaa. Ilmeikkäät, jalat jäntevät. Suositulimmat värit ovat päistärökkö, ruskea ja valkoinen. Kestävyys ja nopeus erinomaiset.**



nopoliin vasta seuraavana kesänä. Taistellen se eteni kohti Pyhää maata ja valloitti kuin valloittikin Jerusalem'n.

Tämän ensimmäisen ristiretken jälkeen tehtiin Palestiinaan vielä seitsemän muuta suurta ristiretkeä ja koko joukko pienempiä. Mikään niistä ei ollut kuitenkaan yhtä menestyksenkäs kuin ensimmäinen. Neljäs ristiretki jopa muuttui Konstantinopolin ryöstämiseksi, eikä Itä-Rooman pääkaupunki enää koskaan toipunut tästä iskusta. Surkein oli lasten ristiretki. Suuret joukot ranskalaisia ja saksalaisia lapsia saapui (1212) Välimeren rannikolle uskoen, että vedet aukeaisivat heidän edessään Palestiinaan saakka. Näin ei tapahtunut, ja lapset päätyivät lopulta orjamarkkinoille.

Ristiretkiaika vahvisti paavin valtaa Länsi-Euroopassa, mutta kahdessa sadassa vuodessa muslimit valloittivat Palestiinan takaisin. Tämä tappio murensi paavin arvonantoa. Kirkko ei ollutkaan kaikkivoipa eikä paavi erehtymätön.

Ristiretkeläiset eivät itse käyttäneet eivätkä tunteneet



ristiretki-sanaa, vaan se on myöhempi keksintö. Niinpä sitä on käytetty myös kristittyjä vastaan tehdyistä sotaretkistä,

muun muassa Suomeen ja Vieroon suunnatuista aseellisista käännätysretkistä.

### Lyhyesti

- Ristiretkien tarkoituksena oli karkottaa islaminuskoiset Palestiinasta.
- Ensimmäisellä ristiretkellä sotilaallinen menestys oli suurin.



Saksalainen ritarikunta oli alkuun Pyhää maata toimiva sairaanhoitojärjestö, joka kandeksan vuotta perustamisensa jälkeen, 1198, muutettiin hengelliseksi ritarikunnaksi. Vuonna 1226 se siirtyi Eurooppaan ja yhtyi Kalpaveljesten ritarikuntaan. Se osti Tanskalta Viron 1346. Varit musta ja valkoinen. Johanniitat on vanhin hengellinen ritarikunta: se perustettiin Jerusalemissa 1070. Otti tukialueekseen Maltan noin 1522. Tempeliherrain ritaristo syn-

tyi Palestiinassa 1119. Sitä oli myöhemmin suuria maaomaisuuksia eri puolilla Eurooppaa. Ritarikunta harjoitti laajaa itämaisten tavaroiden kauppaa ja pankkitoimintaa. Tämän takia kateelliset ruhtinaat syyttivät tempeliherraa kerettiläisyydestä, kiduttivat sen jäseniä ja takavarikoivat samalla omaisuuden. Koko ritarikunta kiellettiin Ranskan alueella 1300-luvulla, ja valtio omi sen omaisuuden.



## Rikhard Leijonamieli

Robin Hoodin ja hänen isäntänsä, kuningas Rikhard Leijonamielen tuntee moni. Robin Hoodista on monta tarinaa, osa tosia, osa keksittyjä. Rikhard Leijonamieles-tä näitä tannoita on lähes yhtä paljon ja yhtä värikkäitä kuin Sherwoodin metsien Robinistakin.

Rikhard Leijonamieli otti osaa kolmanteen ristiretkeen ja sai lopulta koko retken johdettavakseen. Rikhardille itse taistelu merkitsi kuitenkin paljon enemmän kuin ristiretkien päämäärä, Palestinan vapauttaminen. Epäilemättä hänen armeijansa olisi voinut valloittaa Jerusalemin — se oli jo näet joutunut takaisin islamilaisille, mutta kuten eräs kirjailija toteaa: »Tälle kruunatulle tappelupukarille elämän ainoana tarkoituksena oli taistelu. Hän suontti satumaisia urotöitä hyödyttömissä pikkukahakoissa, joissa hän iloitsi, kun kypärät helähtelivät ja kipinät räiskyivät hänen miekaniskuistaan, samalla kun hänen panssarinsa tuli niin täyteen nuolia, että hän näytti neulatyynyä.»

Rikhard Leijonamielen vastustaja oli lähes yhtä oikeukas arabiruhtinas, sulttaani Saladin. Molemmat tuntuivat etsineen toistensa suostota. He lähettivät toisilleen

lahjoja, eikä Saladin suinkaan halunnut jäädä toiseksi. Kerran Rikhard Leijonamieli, joka oli pienen joukon kera kiirehtinyt kristittyjen avuksi, menetti kahakassa hevosensa. Mutta eipä aikaakaan, kun Saladinin puolelta hänelle tuotiin upea arabialainen ratsu terveisin, että sulttaani ei voinut nähdä vastustajansa taistelevan jalkamiehenä. Erikoisin kertomus näistä ruhtinaista on kuvaus kilpailusta, jossa Rikhard Leijonamieli ja Saladin kilpailivat siitä, kumpi — eurooppalainen vai

arabialainenko sivistys oli etevämpi. Rikhard antoi asettaa mahtavan rautatankon kahden tukevan tuen väliin ja suurta kahdenkäden miekkaansa heiluttaen katkaisi raudan kuin ohdakkeen. Saladin puolestaan pyysi untuvankevyen silkkihivin, veti esiin ohuen käyräsapelinsa ja heitti linnan ilmaan. Kun se kevyesti leijui sapelin terälle, silkki putosi kahtena kappaleena hiekkään.

*Ystävästyneet ritari ja arabi pelaavat šakkia.*



Islamin kirjanoppineet kieltävät useimmat pelit, mutta sallivat shakin, koska se edellyttää taitoa. — Itse shakkipeli lienee syntynyt 500-luvulla Intiassa tai Persiassa vanhojen lautapeliin pohjalta. Arabit saivat pelin persialaisilta, ja heidän valloitusretkiensä myötä se levisi Eurooppaan. Venäjälle ja Puolaan peli on tullut suoraan Persiasta. Kiinnittäkää huomiota siihen, miten tasapainoinen ja kaunis kuva on, erimuotoisista pinnoista rakennettu, joskin täysin vailla perspektiiviä.

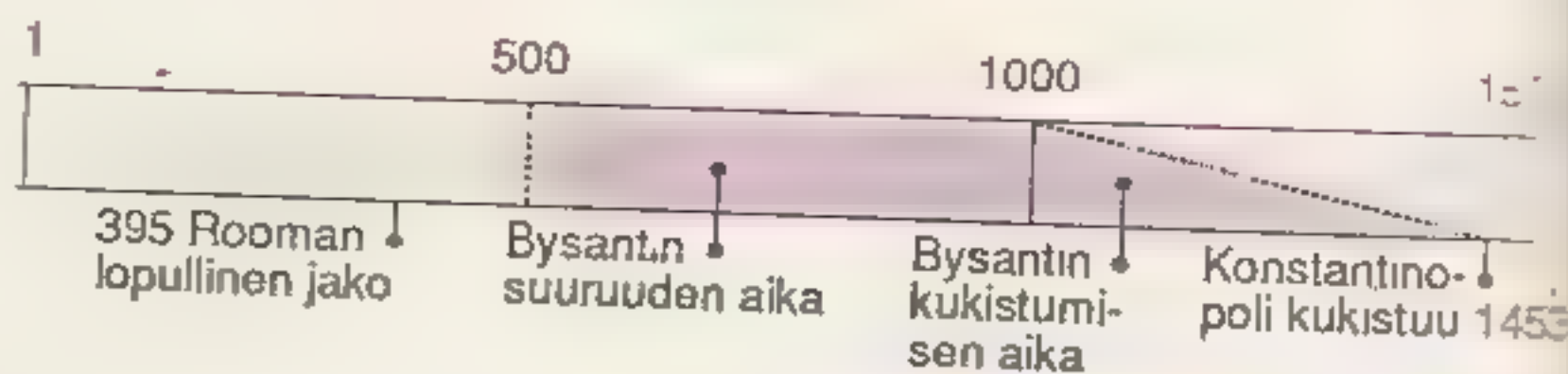


# 9/V Bysantti — Itä-Rooma

Kun Länsi Rooman alue joutui kansainvaellusten jalkoihin ja uudet valtiot vähitellen syntyivät sen tilalle, säilyi Itä Rooma vielä tuhatkunta vuotta. Se oli sivussa kansainvaellusten pääreiteistä, sitä suojasi hyvä armeija ja sen hallinto oli lujissa käsissä. Keisan Justinianus (527–565) onnistui yhdistämään Länsi-Rooman ja Itä-Rooman, mutta vain lyhyeksi ajaksi. Sen sijaan hänen toimestaan koottiin Rooman vanhat lait, joiden keskeiset periaatteet yhä elävät monen maan laeissa.

On sanottu, että Bysantin historia on verkkaisen supistumisen historiaa, ja totta: Itä-Rooma joutui pala palalta luovuttamaan aluettaan vihollisilleen, mutta se teki tämän sinnikkäästi ja taitavasti taistellen. Bysantin laivasto oli erinomainen, sen maa-armeijan upseerit laativat jatkuvasti vaihtoehtoisia puolustus suunnitelmia raja-seutuja varten, ja sen taitavat neuvottelijat voittivat monta sotaa jo neuvottelupöydän ääressä.

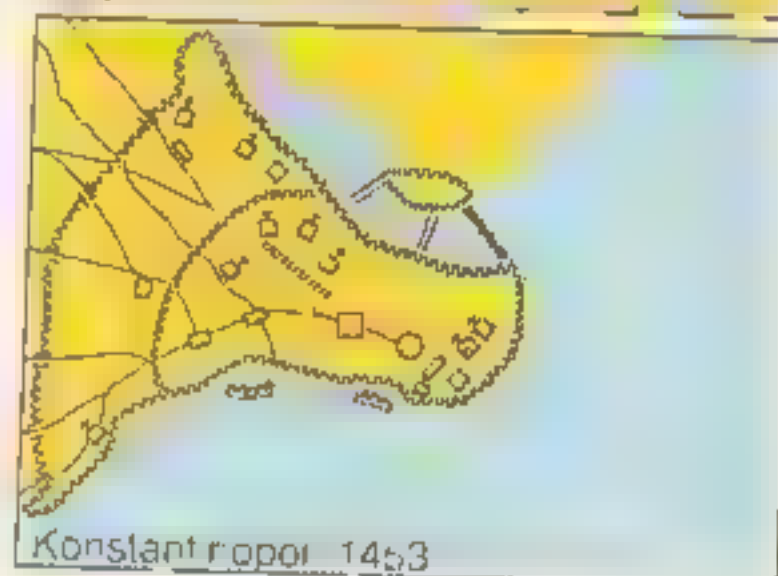
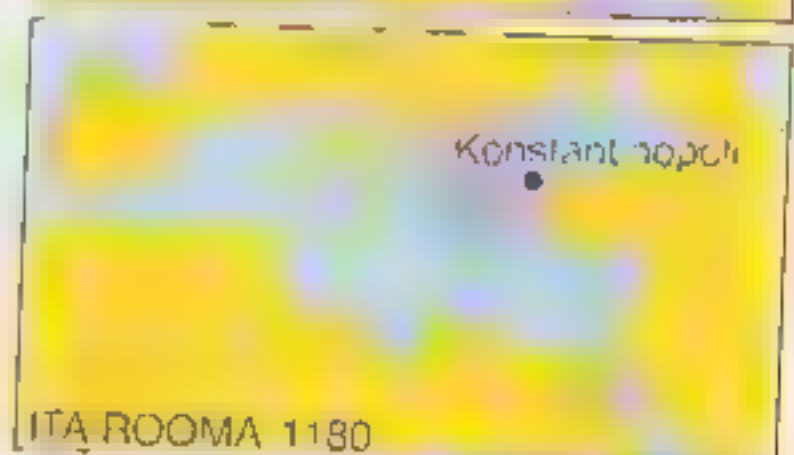
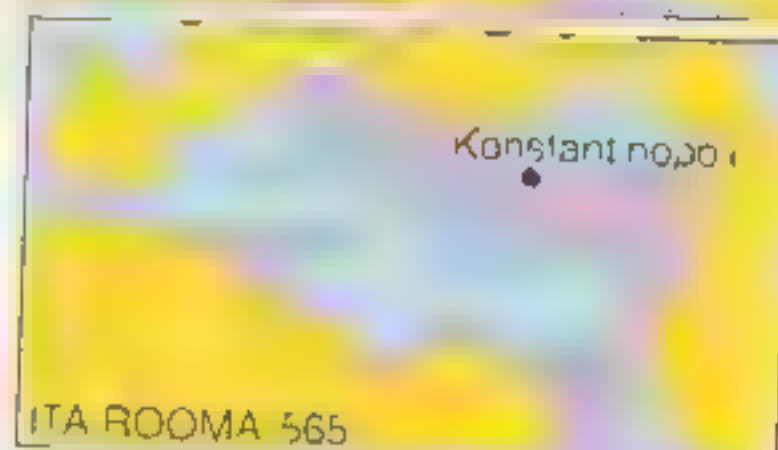
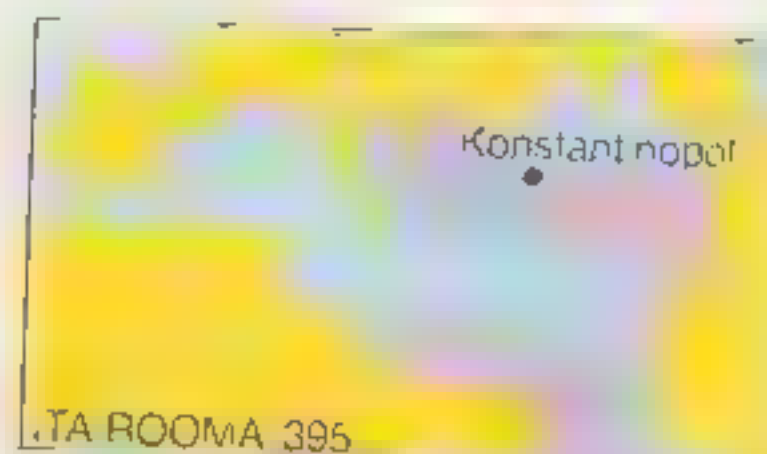
Itä-Rooman sydän oli sen pääkaupunki Konstantinopoli, toinen Rooma. Se oli vilkas kaukokaupan keskus, mutta siellä harjoitettiin yhä hellenistisiä tieteitä — tosin kreikan kielellä. Kirkko ei saanut Bysantissa samanlais-



ta valtaa kuin lännessä. Se tosin oli voimakas ja leimasi juhlineen ja menoineen niin arkea kuin pyhää. Mutta idän kirkon johto oli tiukasti hallitsijain käsissä. Bysantin keisari oli kirkon pää, lähes jumalolento; lännessä paavi ja maalliset hallitsijat kävivät jatkuvaa kiistaa vallasta, ja monen yhteenoton voittaja oli paavi.

Kristillinen kirkko jakautui kahtia oppiriidan takia (1054). Näin syntyi myös kilpailu kastamattomien kansojen kääntämisestä. Katolinen kirkko eteni Länsi-Euroopassa, idän ortodoksinen kirkko sen sijaan katosi Balkanin kansat ja venäläiset ja suomensukuiset karjalaiset.

1400-luvulla Itä-Roomasta ei lopulta ollut jäljellä kuin sen ydin, Konstantinopoli. Turkki-laisten viimeistä piiritystä kaupunki kesti kaksi kuukautta. Se odotti turhaan apua Länsi-Euroopasta ja kukistui vuoden 1453 keväällä. Itä-Rooman viimeinen keisari kaatui taistelussa. Kristikunnan mahtavin kirkko Hagia Sofia muutettiin moskeijaksi



Itä-Rooman tuhatvuotinen historia

**Kirjoittakaa alimpaan karttaan: Itä-Rooma 1453**

Bysantin tuhatvuotinen tarina merkitsi sitä, että se säilytti hellenistisen kulttuurin ja torjui vuosisatojen ajan

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan jo arkaisemmin mainitun Itä-Rooman vaiheista, alkaen Rooman jaosta aina Bysantin kukistumiseen saakka.

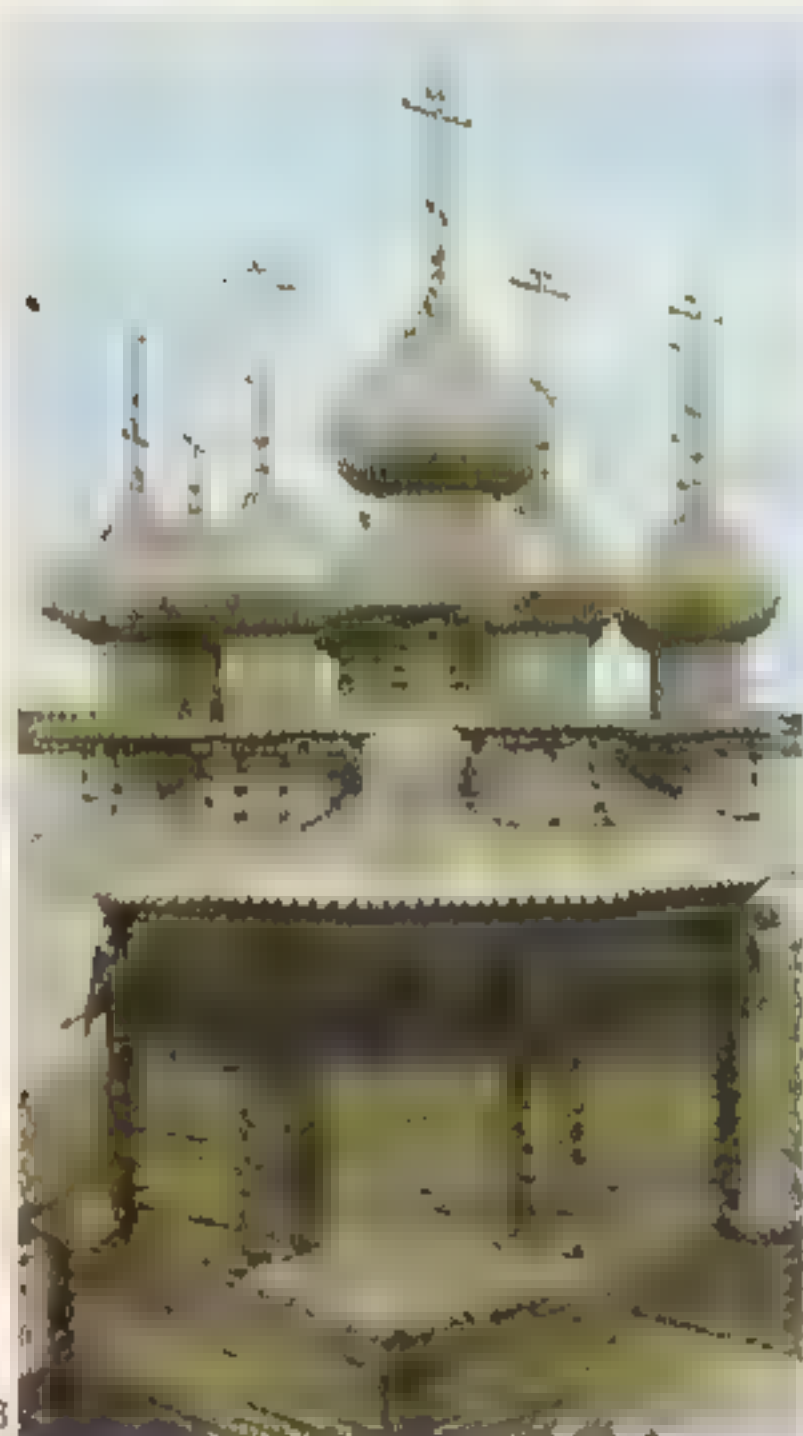
**Toteutus:** Katsotaan aikasuoralta Rooman jaon vuosiluku (395). Kerrataan Länsi-Rooman vaiheet pääkohdittain sen jälkeen. (Kansainvaellukset, 476 germaanipääällikkö Odo-vakar syrjäytti viimeisen keisarin Romulus Augustulus-sen.) Itä-Rooman kohtalo oli erilainen. Paitsi armeija sitä

suojasi vaikeakulkuinen vuoristo. Karttasarjasta sivulta 120 voidaan seurata valtakunnan vähittäistä supistumista. Kehitys ei tapahtunut hetkessä, vaan satojen vuosien aikana. Bysantin merkitystä pohdittaessa voidaan palauttaa mieleen myös viikinkien idäntien päätepiste Miklagård (Konstantinopoli). Viikinkien valittamina on Suomeenkin kulkeutunut Bysantin vaikutuksia Euroopan kartalta voi näyttää ylmäkkäisesti roomalaiskatolisen ja ortodoksisen kirkkokunnan rajan. Todetaan, että Suomi sijaitsee rajan





Keisari  
Justinianus  
antoi somistaa  
Italian  
Ravennassa  
kirkot  
mahtavilla  
mosaiikkitoilla  
osoittaakseen  
valtakuntansa  
mahtia Länsi-  
Rooman  
asukkaille.  
Keisarin puoliso  
Teodora  
oikealla



Kižin kirkko Äänis-  
saarella, nykyisessä  
Neuvostoliitossa.

Hagia Sofia, ortodoksisen  
maailman mahtavin kirkko  
vuoteen 1453.

arabien ja muiden kansojen  
hyökkäykset Eurooppaan.  
Kuitenkin se toimi myös sil-  
tana idän ja lännen välillä ja  
käännutti slaavilaiset kansat  
kristinuskoon.

**Kirkko on koottu nautoja  
käyttämättä.**

### Lyhyesti

- Bysantti säilytti hellenistisen kulttuurin.
- Se torjui Eurooppaa uhkaavat kansat vuosisatojen ajan.
- Bysantti oli silta lännen ja idän välillä.
- Sen toimesta käännytettiin Itä-Euroopan kansat kristinuskoon.



**Kaksi Roomaa. Bysanttilaiset sanoivat Konstantino-  
polia toiseksi Roomaksi, moskovalaiset aikoinaan  
omaa kaupunkiaan kolmanneksi ja viimeiseksi Roo-  
maksi.**

121

pohjoispäässä, osittain sen kummallakin puolella. Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 sovittu rajalinja muodostui ensimmäiseksi itärajaksemme (josta kirkkokuntien raja tosin myöhemmin on erkaantunut).

**Omatoimikirja:** Tehtävässä 7 käsitellyt kilpa-ajot kuuluvat myös nykyaikaan. Onko kotipaikkakunnallanne ravirataa? Kuka on käynyt raveissa?



# VI KIINALAISTEN JA INTIAANIEH HISTORIAA

- 1/VI Silkkitie
- 2/VI Kiinan suuri muuri
- 3/VI Oppineita virkamiehiä
- 4/VI Mayat, sademetsien matemaatikot
- 5/VI Atsteekit, muinaiset meksikolaiset
- 6/VI Inkat, auringon lapset



1. Väli-Amerikan vanhimpia tunnettuja kansoja olivat olmekit. Olmekkien kuningasveistos

2. Kiinan uuden vuoden juhlissa lohikäärme näyttelee vielä tärkeää osaa

3. Puusta ja mosaiikista valmistettu vanha intiaanikoru.

Lohikäärme on tehty tuhansista pulloista. Nykyaikainen intiaanikoru



Koru on jadea, joka on tiivistä ja kuituista kiveä, väriltään valkeasta tummahvihreään vaihtelevaa. Tämä koru on Ameri-  
kasta, mutta jade oli ja on Kiinassa suosittu korujen, veistos-  
ten ja pienten maljojen materiaali.



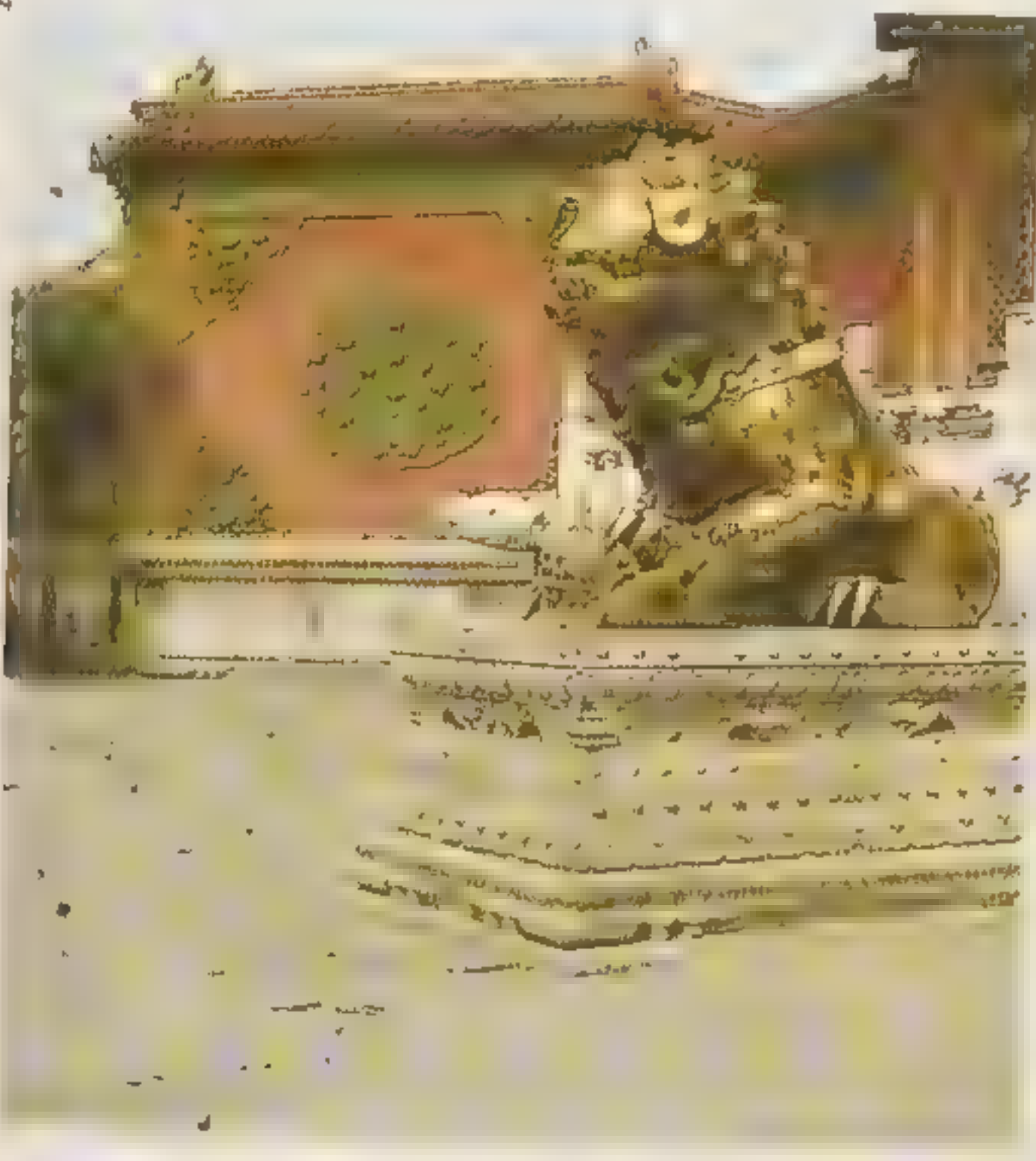
## Kiinan historiaa lyhyesti

5000 eKr Merkkejä maanviljelystä Keltaisenjoen laaksossa  
 1600 eKr Silkkikankaat keksitään  
 1500 eKr Vanhimmat kirjoitusmerkit.  
 1000 eKr Rauta-aura ja rauta aseet tulevat käyttöön  
 551 eKr Merkittävä ajattelijä Kungfutse syntyy  
 221 eKr Shi Huangdi yhdistää Kiinan.  
 215 eKr Kiinan muurin rakentaminen alkaa.  
 50 jKr Buddhalainen uskonto tulee Intiasta Kiinaan.  
 100-luku Paperi otetaan käyttöön  
 450-luku Tee otetaan käyttöön  
 700-luku Ruutia käytetään ilotulitukseen.  
 751 jKr Arabit voittavat Kiinan armeijan Keski-Aasiassa  
 900-luku Ruutia käytetään sota-aseena mm. miinoissa ja raketeissa  
 1200-luku Marco Polo Kiinassa.  
 1210-luku Tšingis-kaanin johtamat mongolit valloittavat Pohjois-Kiinan alueita  
 1263 jKr Pekingistä tehdään Kiinan pääkaupunki.  
 1421 jKr Pekingistä tehdään taas Kiinan pääkaupunki  
 1500 jKr Kiinan asukasluku 150 miljoonaa.  
 1600-luku Mantšut alistavat kiinalaiset valtaansa.  
 1600-luku Kiina sulkee rajansa muukalaisilta, mm. eurooppalaisilta



5

Marco Polo, italialainen kauppias ja matkailija. (Kuva Italian televisioyhtiön RAI-TV:n sarjafilmistä.)



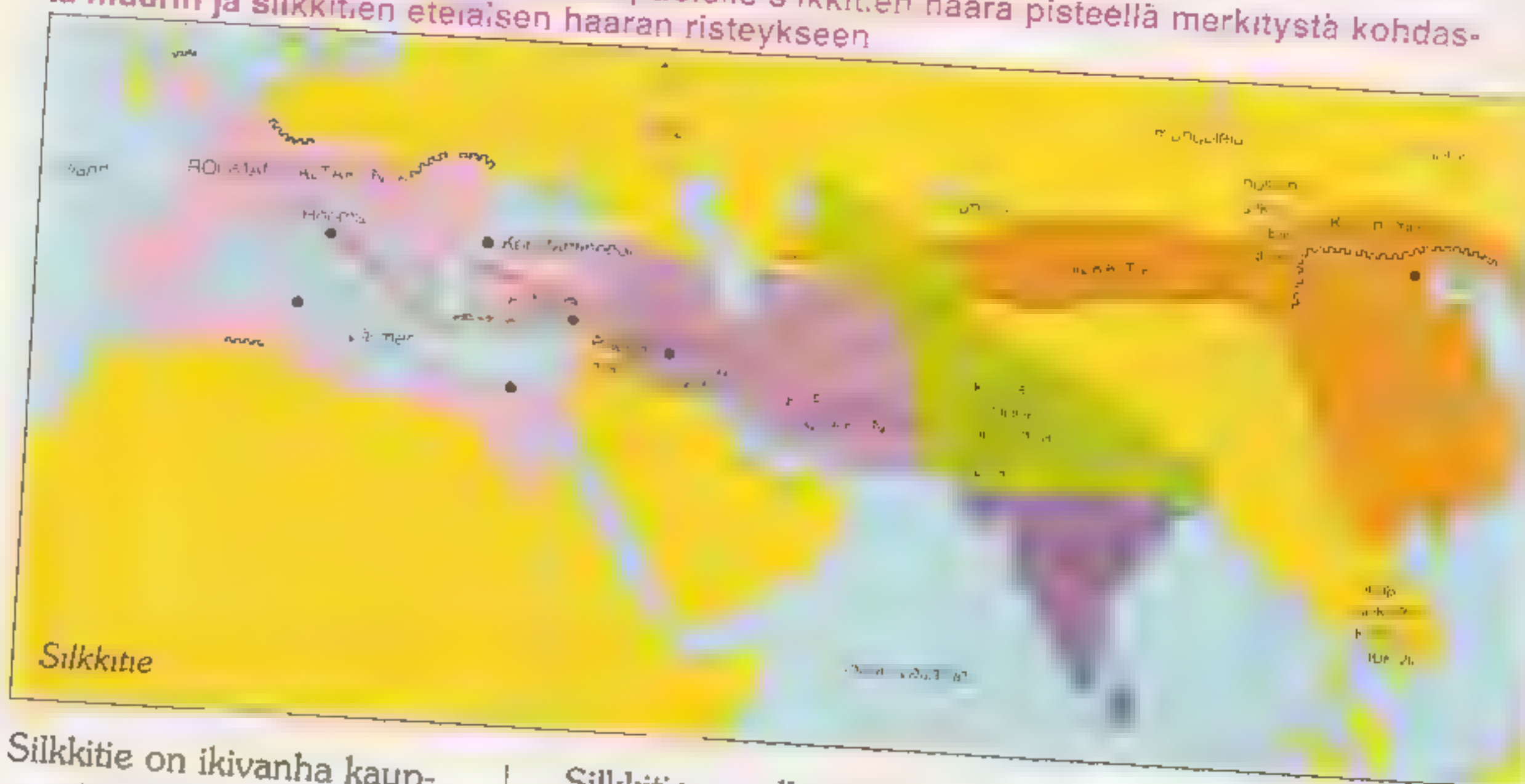
Pekingin Taivaallisen rauhan aukion vanha pronssileijona (vas.). — Aasian — ja Kiinan — tärkein uskonto on buddhalaisuus. Buddhaa esittävä veistos amerikkalaisessa museossa

Taivaallisen rauhan aukio on tällä vuos sadalla tuhat kuu uisaks. opiskelijan elenosoit-  
 tuksista, joista ensimmäinen pidettiin jo 1919. Pekingissä on Ming-keisarin aikaista 1400-  
 tavulta suorakaiteen muotoinen Kiina aiskaupunki eli u kokaupunki. Sakaupungissa  
 eli »Mantšukaupungissa» on keskellä Keisari kaupunki ja sen keskellä puolestaan muu-  
 rin ja vallihaudan ympäröimä »Kieletty kaupunki», missä ovat keisari iset paatsit ja nii-  
 den edessä mainittu aukio.



# 1/VI Silkkitie

Piirtäkää karttaan Kiinan muurin alapuolelle silkkitien haara pisteellä merkitystä kohdasta muurin ja silkkitien eräisen haaran risteykseen



Silkkitie on ikivanha kauppareitti idän ja lännen, Kiinan ja Euroopan välillä. Se oli käytössä ainakin jo toisella vuosisadalla ennen ajanlaskumme alkua, ja yhä sitä vaeltavat niin kameli- kuin autokaravaanit.

Silkkitie on ollut paitsi kauppiaiden myös pyhiinvaeltajien, seikkailijoiden ja tutkimusmatkailijoiden mieli-reitti. Meidän vuosisadallamme muun muassa ruotsalainen Hedin ja suomalaiset Mannerheim ja Ramstedt

tutkivat silkkitien seutuja. Tänä päivänä voi myös matkatoimistosta ostaa pakettimatkan silkkitielelle. Se kulkee yhä poikki vuolaiden virtojen, kapuaa vuoria ja ylittää mittaamattomia autiomaita. Paljon vanhaa on säi-

*Karavaani Pamirin ylängöllä matkalla Kiinasta Eurooppaan.*



Suomalainen sotilas ja tutkimusmatkailija C. G. Mannerheim (1867-1941) lähti Venäjän yleisesikunnan määräyksestä vuonna 1900 tutkimusretkelle Kiinaan. Vaikka retken päätarkoitus oli sotilaallinen, on myöhemmin todettu, että »tieteellinen puoli ei kuitenkaan jäänyt naamiok- merkittävää tutkimus- ja karttustustyötä». Kirjoittakaa kuvaan: kaksikyttyräisiä kameleita (ei dromedareja).

124

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen Euroopalle erittäin merkittävästä kauppateiestä sekä ymmärtää, miten kaupankäynti on myös tietojen ja taitojen välittymistä.

**Toteutus:** Tutkitaan sivulta 124 ja mielellään seinäkartasta silkkitien päätealueita ja reittiä. Todetaan sen pituus (noin 13 000 km). Yritetään laskea, kuinka kauan matka veisi, jos päivässä kuljettaisiin 50 km (260 päivää eli noin

9 kuukautta.) Aikaa voi verrata esimerkiksi koulun lukuvuoteen: sen aikana pitäisi kulkea noin 65 km jokaisena koulupäivänä päästäkseen silkkitien päästä päähän. Näiden laskujen ja vertailujen jälkeen on kuitenkin syytä huomauttaa, etteivät karavaanit yleensä kulkeneet matkaa kokonaisuudessaan, vaan kauppataavaroita kuljetettiin tiettyjä osamatkoja kerrallaan. Vuoristotai paleille erikoistuneet eivät viihtyneet tasangoilla jne.



lynnyt silkkien vanhoissa kaupungeissa; Samarkandin ja Istanbulin basaarit ovat kuin Itä Rooman tai vanhan Persian aikana.

Silkkitie alkoi Kiinan vanhasta pääkaupungista Changasta ja kulki useana haaran poikki Aasian Välimeren rannikolle, muun muassa Konstantinopoliin. Täältä se jatkui meritienä ja kaukaisen Kiinan silkkikuormat päätyivät lopulta Roomaan pitkin Via Appiaa. Koko reitin pituus oli noin 13 000 kilometriä.

Silkkitie oli vilkkaassa käytössä antiikin aikana. Kun Länsi-Rooma tuhoutui, se vähitellen unohtui muualla paitsi Itä-Roomassa. Kun kauppa keskiajalla elpyi, alkoivat myös eurooppalaiset matkata taas vanhaa silkkietä. Heistä kuuluisin on Marco Polo, venetsialainen kauppias, joka 1200-luvulla lähti 14-vuotiaana isänsä ja setänsä kanssa Kaukoitään. Kun Marco Polo 40-vuotiaana palasi, hän saneli muihden elämänpituiselta matkaltaan.

Marco Polon kirjasta tuli kuuluisa ja sitä luettiin paljon. Hänen kertomuksiinsa ei kuitenkaan uskottu. Niitä pidettiin hauskoina satuina, vaikka Marco Polon kuvaukset olivat hyvin totuudenmu-

*Silkkitien varrella asuvien paimentolaisten kätevä, nopeasti koottava ja lämmin asunto, jurtta*

Jurtta on huopamaja, jonka kehys on tonty kevyistä ja nopeasti koottavista onuista puusaleista. Miksi jurtan katossa on keskellä aukko? (Sen alla on tuulisa, siitä saadaan vau ja sen kautta kiertää ilma) — Miksi jurtta pitää voida koota ja purkaa helposti?



*Basaari — kauppakuja tai -katu — on Lähi-idän ja muun Aasian kaupungeissa säilynyt muuttumattomana toista tuhatta vuotta.*

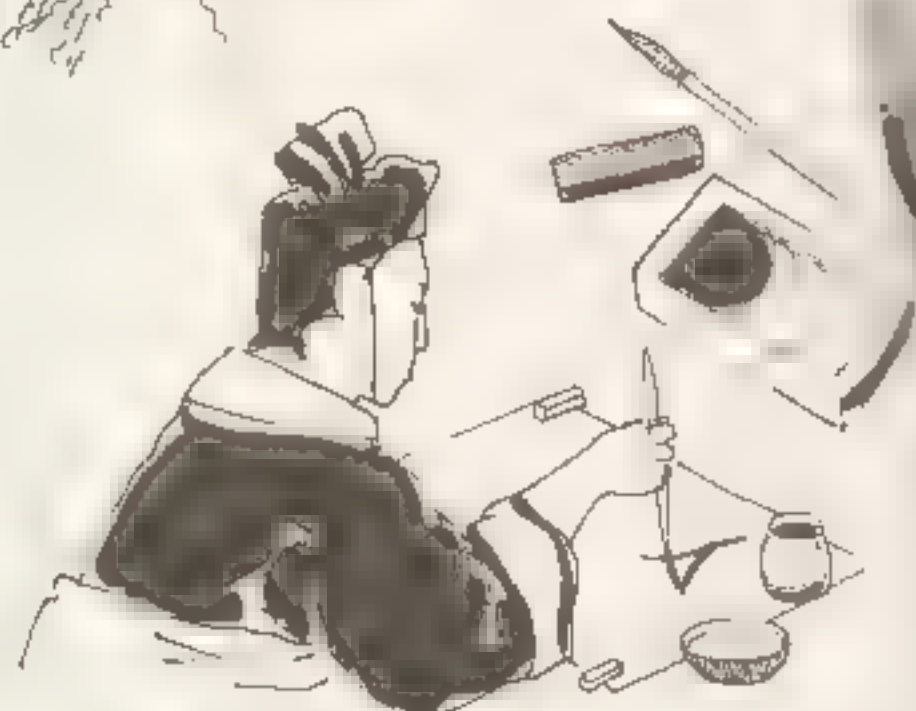
kaisia. Keskiajan eurooppalaisen oli vaikea ymmärtää, että kaukainen itä saattoi olla kehityksessä Eurooppaa edellä. Esimerkiksi paperi ja paperiraha, ruuti ja kompassi ovat vanhoja kiinalaisia keksintöjä, jotka otettiin käyttöön tai keksittiin Euroopassa vasta paljon myöhemmin.

Silkkitie ei kuitenkaan hyödyttänyt vain Eurooppaa. Kun karavaanit lähtivät paluumatkalle, ne oli kuormattu kudonnaisilla sekä lasi- ja metallitavaroilla. Osa lastista päätyi Kiinaan saakka, osa ostettiin matkan varrella muissa valtakunnissa. Eurooppalaisten tavaroiden lisäksi sinne kulkeutui myös



Marco Polon matka ei siis ollut tavallinen kauppamatka vaan pikemminkin tutustumismatka idän oloihin ja mahdollisiin »uutuuksiin». Silkkitiessä oli luonnollisesti myös sivuhaaroja, joita myöten kauppa kulki kumpaankin suuntaan. Silkkitien kaupan tyrehtyminen johtui suureksi osaksi merenkulun kehityksestä, johon palataan esim. kappaleessa 14X.





4

Kiinan erikoisuuksia, joista Marco Polo kertoi. silkkiäispuun toukkia, ruuti — rakettien ja kranaattien räjähdysaine — paperi ja kompassi, jota kiinalaiset käyttivät maamatkoilla

tietoa länsimaisesta runoudesta, kirjallisuudesta ja historiasta. Homeroksen kertomukset tunnettiin jo vanhasa Kiinassa. Kiinalaisilla on myös vanha muunnelmansa Tuhkimo-sadusta ja monista muista kertomuksista. Monista Aasian maista silkkiteiden varrelta Kiina hankki vuosisatojen ajan norsunluuta, kultaa, hopeaa, puuvillaa, hevosia ja norsuja. Kiinan kauppa silkkiteillä päättyi vasta 1600-luvulla. Silloin maa sulki rajansa muukalaisilta.

Silkkiteitä kulkivat idän ja lännen ihmiset vuosisatoja. Se oli valtaväylä, jota pitkin kulkivat idän ja lännen kauppataavaroitten lisäksi myös tavat, ajatukset, aatteet ja uskonnot

### Lyhyesti

- Silkkite on vanhin kauppareitti idän ja lännen, Kiinan ja Euroopan välillä.
- Arvellaan, että ruuti, paperi ja kompassi tulivat silkkiteitä Eurooppaan.
- Lännessä vietiin lasitavaroita, kudonnaisia ja metallitavaroita.
- Monet sadut, ajatukset, aatteet ja uskonnot kulkivat silkkiteitä lännestä itään ja idästä länteen.
- Osa silkkiteistä käytetään edelleen.

Kerrotaan, että silkkiäispuun toukat salakuljetti Eurooppaan Kiinasta palaava munkki ontossa matkasauvassaan. Ruutia käytettiin nimenomaan myös kranaateissa. Maamatkoilla magneettinen rauta kellui puupalan tai ruo'onkappaleen kannattamana vesiastiassa näyttäen vakaana ollessaan pohjoiseen.



## Marco Polo silkkitiellä

Matkaansa Pamirin ylängöllä Marco Polo kuvasi 600 vuotta sitten näin:

Tätä ylankömaata ratsastamme kaksitoista päivää. Sen nimi on Pamir. Kahdentoista päivän aikana ei löydy yhtään asumusta eikä majataloa, vaan koko matka on pelkkää autiomaata, eikä sieltä löydy mitään syötävää.

Sitten tullaan Belorin maahan. Ihmiset asuvat hajakallaan korkeilla vuorilla; he ovat epäjumalanpalvelijoita ja hyvin villejä. . . Jätetään tämä seutu ja kerrotaan teille Kašgarin maakunnasta.

Kašgar oli kuulemma ennen vapaa kuningaskunta, mutta nyt se on Suuren Kaanin alamainen. Sen ihmiset palvelevat Muhamettia. Siellä on melko paljon kaupunkeja ja kyliä; suurin ja hienoin kaupunki on Kašgar. Sinne tuodaan paljon vaatteita ja kauppatavaroita. Ihmiset elävät käsityöläisinä ja kaupankävijöinä, ja ennen kaikkea he tuottavat puuvillakankaita. Heillä on hyvin kauniita puutarhoja. . . Tältä seudulta ovat kotoisin monet kauppiaat, jotka tekevät kauppamatkoja koko maailmaan. . .

Viiden päivän matkan jälkeen löytää kaupungin nimeltä Lop (Tšašlik), joka on laajan autiomaan reunalla,



*Kuva RAI-TV:n Marco Polo-elokuvasta*

ja jossa matkaajat lepäävät ja hankkivat muonavaroja erämaan ylitystä varten. . .

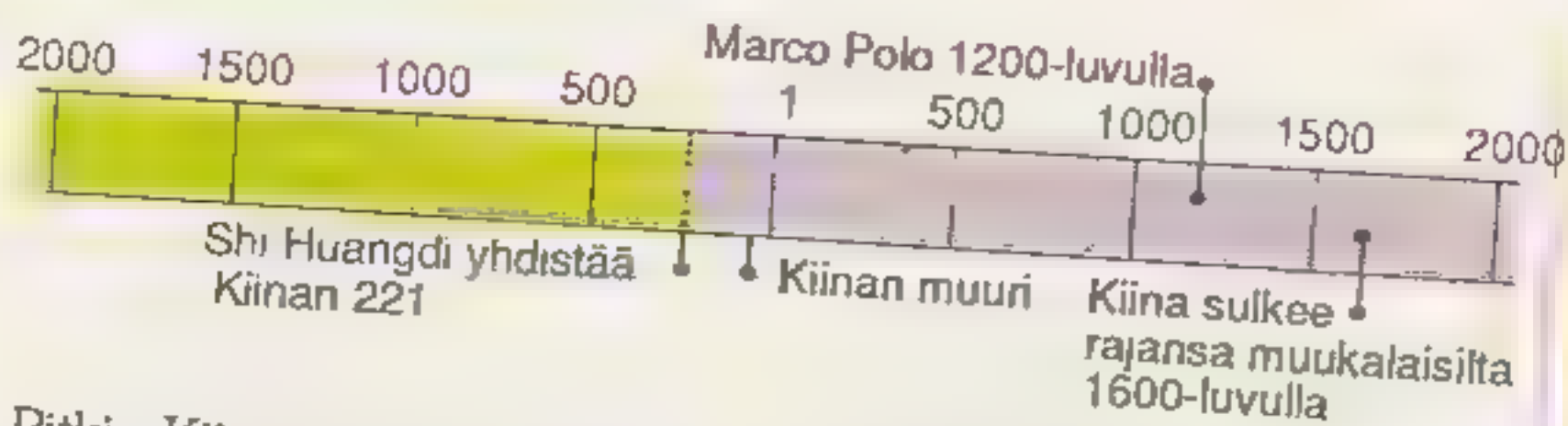
Ihmiset vakuuttavat, että tuossa erämaassa on varmasti paljon henkiolentoja, jotka näyttävät matkaaville suuria ja hämmästyttäviä harhakuvia saattaakseen heidät kadotukseen. Ja totta on, että kun ratsastaa tuossa autiomaassa yöllä, niin usein silloin tapahtuu että matka-

lainen kuulee ilmassa pahojen henkien puhuvan samalla tavalla kuin matkatoverinsa; sillä monta kertaa ne kutsuvat häntä nimeltä, hän seuraa noita ääniä ja eksyy oikealta tieltä eikä hänestä enää koskaan mitään kuulla, sillä ei hän tiedä miten palata takaisin.»

Marco Polon matkat,  
1271–1295



# 2/VI Kiinan suuri muuri



Pitkin Kiinan muinaista pohjoisrajaa kulkee yli 2 000 kilometrin pituinen muuri, suurin ihmisen koskaan pystyttämä rakennelma. Muurin rakentamisen aloitti Kiinan

yhdistäjä ja ensimmäinen keisari Shi Huangdin, Qinin Tiikeri. Osia muurista on edelleen pystyssä.

Suuren muurin rakentaminen on yksi niistä merkili-

Muutama vuosi sitten tehtiin Kiinassa harvinainen muinaislöytö ensimmäisen keisarin valmistuttama suuri terrakotta armeija, joka suojeli kuolleen kuninkaan hautaa. Veistokset ovat luonnollista kokoa ja ne on aikoinaan varustettu oikeilla aseilla ja pukimilla

Shi Huangdin luoma ensimmäinen, yhtenäinen Kiina 200 eKr.



128

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan Kiinan yhdistämisestä ja suurimmasta ihmisen pystyttämästä rakennelmasta, Kiinan muurista.

**Toteutus:** Tunti kannattaa alkaa keisari Shi Huangdin toimien tutkimisella. (Muuria voidaan käsitellä tunnin lopulla.)  
— Mitä ongelmia Kiinan keisarilla oli? (Asukkaita oli paljon, alue laaja, useita kieliä, en mittayksiköitä, tapoja jne.) Naisten kaikkien yhdenmukaistaminen oli tehokkaan hallinnon perusedellytys. Yhden ainoan kirjoitustavan käyttöönotto

takasi sen, että hallintomiehille lähetetyt kirjeet ymmarrettiin kaikkialla samalla tavalla. — Miten kanavien ja maanteiden rakentaminen liittyy hallinnon tehostamiseen? (Sotajoukkojen siirtäminen nopeasti valtakunnan eri osiin helpottui, viranomaisten liikkuminen ja vaikkapa elintarvikkeiden siirtäminen sujui tehokkaasti. Rooman tieverkosto tuli jo tutuksi.) Muuri oli tarkoitettu osittain samanlaisia kansainvaelluksia vastaan, jotka vyöryivät Eurooppaan Länsi-Rooman tuhoutumisen aikoihin. Muurin mahtavuutta on vaikea havainnollistaa. Vertauksia voi laskea koulumat-





Taiteilijan kuvitelma Kiinan muurista ja sen muinaisista vartijoista.

sistä teoista, joilla keisari halusi turvata Kiinan tulevaisuuden. Hän myös keskitti yhdistämänsä jättiläisvaltakunnan hallinnon yhteen paikkaan ja yksiin käsiin. Hallitsemisen helpottamiseksi hän rakennutti mittavan kanavien ja maanteiden verkoston. Lisäksi hän yhdenmukaisti Kiinan mitat, painot ja rahayksiköt, ja jopa väenujen akseleiden pituus oli määrätty. Ensimmäinen keisari loi myös Kiinan kirjakielen, sillä hän määräsi käyt-

töön yhden ainoan kirjoitustavan. Mikään kirjallisuuden ystävä Shi Huangdi ei kuitenkaan ollut. Hän määräsi roviolla poltettavaksi kaikki muut kirjat paitsi ne, jotka käsittelivät maanviljelyä, lääketiedettä ja ennustustaitoa.

### Arokansat

Kiinan keisarikunnan synty-aikoina liittyivät Kiinan pohjoispuolella asustaneet paimentolaiskansat yhteen hunnien johdolla. Nämä aroilta saapuvat ratsastajalaumat olivat jo pitkään hävittäneet

Kiinaa. Hunnien johdolla hyökkäykset muuttuivat entistä tehokkaammiksi. Kiinalaisten omat joukot saapuivat talonpoikien avuksi usein liian myöhään, eikä ratsastajia saatu kiinni. Tästä syystä aloitettiin suuren muurin rakentaminen.

Kiinan pohjoisrajalla oli jo vanhastaan koko joukko linnnoituksia. Niitä ruvettiin Shi Huangdin määräyksestä liittämään yhteen suureksi muuriksi. Muuri ei valmistunut kokonaan hänen hallitusaikanaan. Valmiina rakennelma oli 2 240 kilometriä pitkä. Muurin harjalla oli säännöllisin välein tuhansia

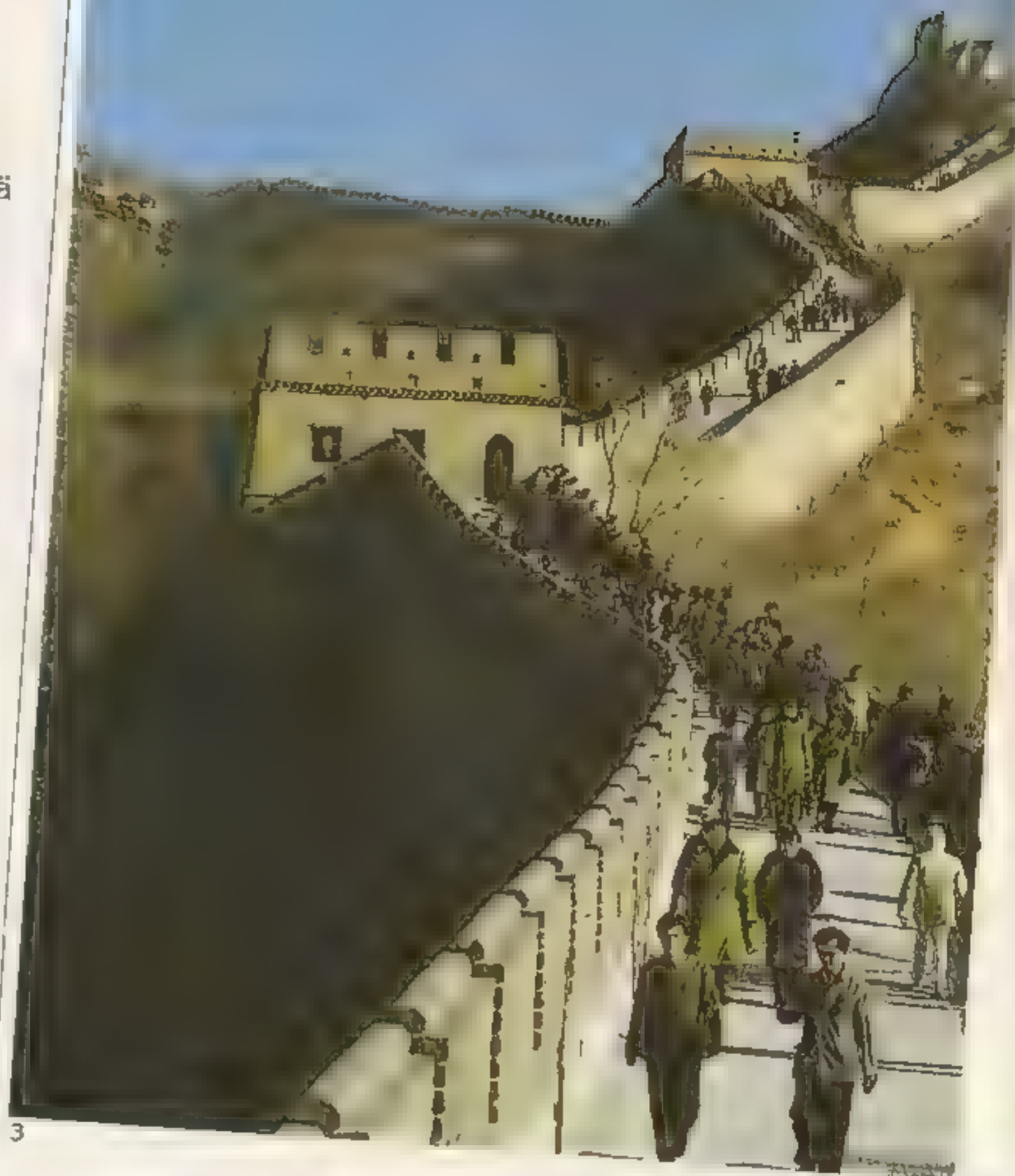
koista: jos koulumatka olisi vaikkapa 5 km päivässä, tulisi kolmannen luokan syksystä juuri näihin aikoihin tuo runsaan 2 000 kilometrin matka tehdyksi. Olsi siinä tepastelemista. Kiinan muurin vaikutus ei jäänyt vain puolustuslaitteeksi. Etsitään kirjasta tietoa siitä, miten muuri muuten vaikutti. (Edisti kansan yhteensulautumista, käänsi hunnien yäelluksen kohti lanttä ja Eurooppaa, esti muuton Kiinasta, johti Kiinan eristäytymiseen muusta maailmasta. — Pystyikö muuri täysin täyttämään tehtävänsä? (Ei, mongolit valloittivat Kiinan 1200-luvulla.)



S... ..  
S... ..a jaksoja on  
runsaasti tämän ajan turistien  
ihailtavaksi.

vartiotomeja. Sen päällä kulki kivetty ratsuväen kestävä tie. Esteistä välittämättä muuri on rakennettu poikki jokien, yli vuorien ja halki aavikoiden. Silloin, kun koko muurille saatiin sotilaita, se todella pystyi estämään vihollisen pääsyn maahan. Vielä 1200-luvun alussa kiinalaiset puolustivat muurilla maataan pitkän aikaa Tšingis-kaanin suurta armeijaa vastaan.

Kiinan muuri joudutti Kiinan eri kansojen sulautumista yhdeksi kansakunnaksi. Kun muuri esti hunnien pääsyn Kiinaan, suuntasivat nämä hyökkäyksensä länteen ja lopulta Eurooppaan. Mutta muuri esti myös tehokkaasti muuton Kiinasta. Suuren muurin takana kiinalaiset alkoivat yhä enemmän eristäytyä muista kansoista. Kuten niin monet muutkin kansat, pitivät kiinalaiset itseään muita parempina. Heidän keisarinsa oli jumalan poika ja heidän valtakuntansa maailman keskus. Kiinalaiset sanoivatkin maataan »Keskustan valtakunnaksi».



3

### Lyhyesti

- Kiinan muuri on maailman suurin rakennelma.
- Muuri suojasi Kiinaa paimentolaiskansoja vastaan.
- Muurin rakentamisen aloitti Kiinan ensimmäinen keisari.
- Muuri ohjasi hunnien hyökkäyksen Eurooppaan.
- Muuri eristi kiinalaiset.



## Hän juottaa ratsuaan pitkän muurin halkeamassa

Vihreätä, vihreätä ruoho virran partaalla,  
ajatukseni lakkaamatta kaukaisella tiellä.  
Sitä tietä en voinut ajatella  
ennen kuin näin sen unessa viime yönä.  
Ja unessa seisoj rinnallani hän.  
Heräsin äkkiä — olin täällä,  
olin täällä, aivan muilla mailla.  
Levottomana kääntyilin,  
mutta en nähnyt häntä enää.  
Lehdetön silkkiäispuu tuntee taivaan tuulet,  
meri tuntee jäätävät säät.  
Kotin palanneet pitävät huolta  
vain omista rakkaistaan,  
kukaan ei välitä kysyä  
mitä minulle kuuluu

Tuli vieras kaukaa,  
toi minulle kaksi karppia.  
Pyysin lapsia keittämään kalat.  
Niiden sisästä löytyi kirje:  
jalan verran valkoista silkkiä.  
Kumarruin kirjeen ylle ja luin sitä pitkään.  
Mikä siinä oli tärkeintä?  
Alussa sanat: »muista syödä hyvin»  
ja lopussa: »olet ajatuksissani aina».

Kansannruno ajalta ennen ajanlaskumme  
alkua

Suomentanut Pertti Nieminen

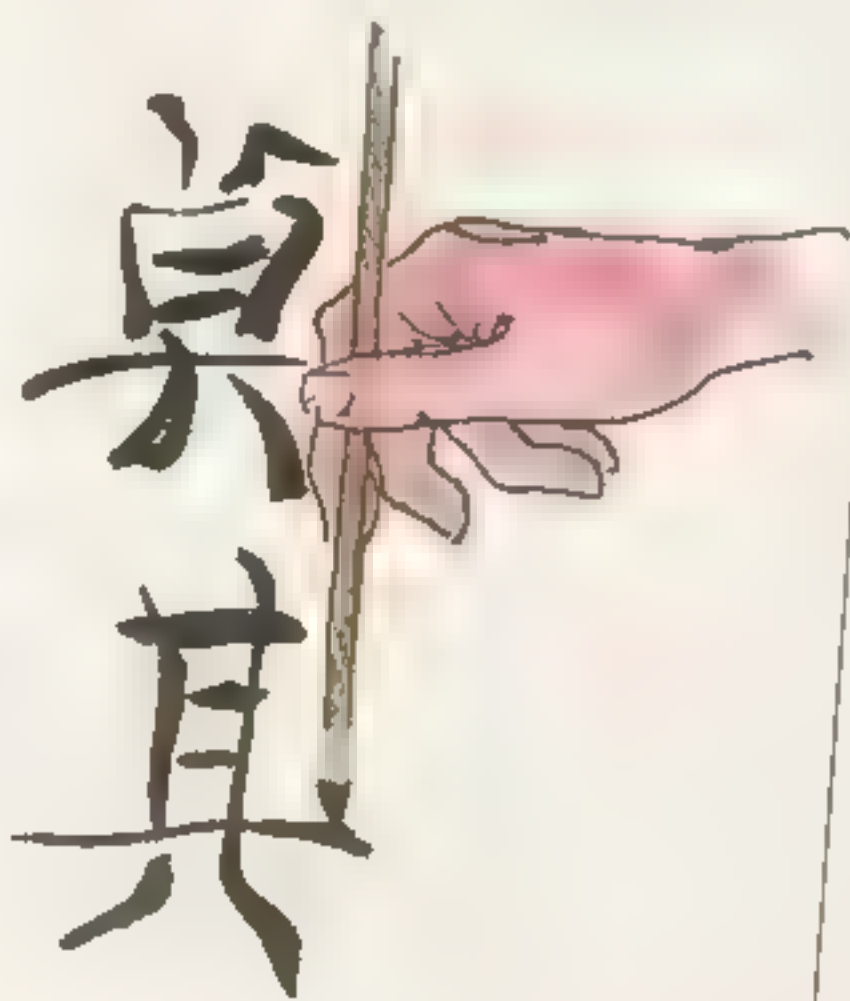
*Kiinalaisnaisia pyykillä*





Kiinan keisarikuntaa suojasivat ulkomaailmalta Kiinan muuri, vuoret, autiomaat ja sademetsät. Niiden keskellä kiinalaiset elivät lopulta lähes täysin erossa muista kansoista.

Kiinalaiset itsekin kuuluvat moneen eri heimoon, jopa kansaan, jotka eivät ymmärtäneet toistensa murretta tai kieltä. Kiinan ensimmäinen keisari valitsi yhden kirjoitustyylin yhteiseksi kaikille kiinalaisille. Tämä merkitsi, että kaikki lukutaitoiset ymmärsivät kirjoitettua kieltä vaikka puhuivat sitä eri tavalla. Kiinalaiset kirjoitusmerkit muistuttavat siis numeroita, joilla niilläkin on omat nimensä eri kielissä.



2

Taideteosmainen kiinalainen kirjoitusmerkki.

Kiinalaisten käyttämä kirjoitus on maailman vanhin yhä käytössä oleva kirjoitustapa. Kiinassa kirjoitusta käyttivät ensimmäisinä ennustajat. Ennen kuin hallitsija teki päätöksensä, hän kysyi näiltä neuvoa. Hallitsijan kysymykset kirjoitettiin terävällä puikolla luuhun tai kilpikonnan kuoreen, jotka heitettiin tuleen. Henkien vastaukset pappi luki luihin ja kuoriin tulesta tullevista särmöistä.

Siveltimen asento kiinalaisia kirjoitusmerkkejä tehtäessä



Aluksi jokainen kiinalaisen merkki oli tyyllitelty va; jalka näytti jalalta, vuorelta. Vanhimmat merkit muistuttivat siis Egyptin hieroglyfejä. Vähitellen kirjoittaminen kehittyi siten, että merkkejä tyylliteltiin ja niitä ruvettiin yhdistelemään toisiinsa. Ihmistä tarkoittavasta merkistä saatiin vaimoa esittävä merkki liittämällä siihen käden ja luudan merkit.

Kiinan ja myös japanin kieltä kirjoitetaan yhä vanhoilla kirjoitusmerkeillä. Laajimmassa kiinan kielen sanakirjassa on yli 50 000 erilaista merkkiä ja muunnelmaa. Yksinkertaisista teksteistä selviää kuitenkin tuntemalla noin 4 000 merkkiä.

Ennen ajanlaskumme alkua kiinaa ruvettiin kirjoittamaan siveltimillä ja tussilla.

Siveltimeen ja tussiin siirtyminen johti siihen, että kirjoitusmerkit pyrittiin tekemään yhä hienostuneemmiksi. Taitavia kirjoittajia pidettiin taiteilijoina. Joku mestari saattoi uhrata vuosia yhden ainoan merkin opettelemiseen. Wang Xizhi harjoitteli viisitoista vuotta ikuisuutta tarkoittavan merkin maalaamista.

132

Kuvassa on kiinalaisia kirjoitusmerkkejä siveltimen ollessa kuvan osoittamassa asennossa. Mitä huomaatte?

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää kirjoituksen merkityksen hallinnolle ja elämälle yleensä sekä kiinan kielen kirjoituksen erityisongelmia. Oppilas saa myös kuvan kungfutselaisuuden synnystä ja perusteista.

**Toteutus:** Pohditaan yleisesti, miten kirjoitus on alkujaan mahdollista »keksiä». (Ilmeisesti joku on halunnut välittää tietoa jollekulle toiselle ja piirtänyt yhden tai useampia kuvia.) Monen kuvan sarjassa on jo periaatteessa kuvakirjoituksen idea.

Voidaan muistuttaa, että esimerkiksi Egyptin hieroglyfit olivat kuvakirjoitusta. — Mikä huono puoli kuvakirjoituksessa on? (Kuvia voidaan tulkita monella tavalla, ei saada selvää, mitä monimutkainen kuva esittää.) Kirjainkirjoituksella on samoja etuja kuin arabialaisilla numeroilla verrattuna roomalaisiin numeroihin, joissa yhdellä merkillä esitetään suurtakin lukua. Kirjasta käy ilmi, miten kuvista alkoi muotoutua uusia, ihmisestä vaimo jne. Yleensä kirjoitusjärjestelmät ovat kehittyneet kirjaimia käyttäviksi; kiinan



Kiinalaisen ruhtinaan kuolleelle vaimolleen teettämä kahdesta tuhannesta jadepalasta koottu hauta-asu.

Kiina-nimitys tulee nimen alkuosasta.

Shi Huangdi



4



3

Moni Kiinan kirjailija toimi valtion virassa. Laajeneva Kiina tarvitsi lopulta koko naisen armeijan virkamiehiä.

Nämä tulivat yleensä rikkaasta, maata omistavasta yläluokasta. Ennen kuin kirjuri- ja virkamiehenä toimi, hänen piti opiskella monta vuotta ja suorittaa lopuksi vaativa virkatutkinto.

Virkatutkintoon kuului

myös kuulustelu niistä periaatteista, joita valtion virassa piti noudattaa. Tämän laajan ajatusrakennelman laatijaksi

Hongkong, saari, jonka Kiina satakunta vuotta sitten vuokrasi Englannille, kehittyi Kaukoidän suureksi kauppakeskukseksi. Muutaman vuoden kuluttua se luovutetaan takaisin Kiinalle.

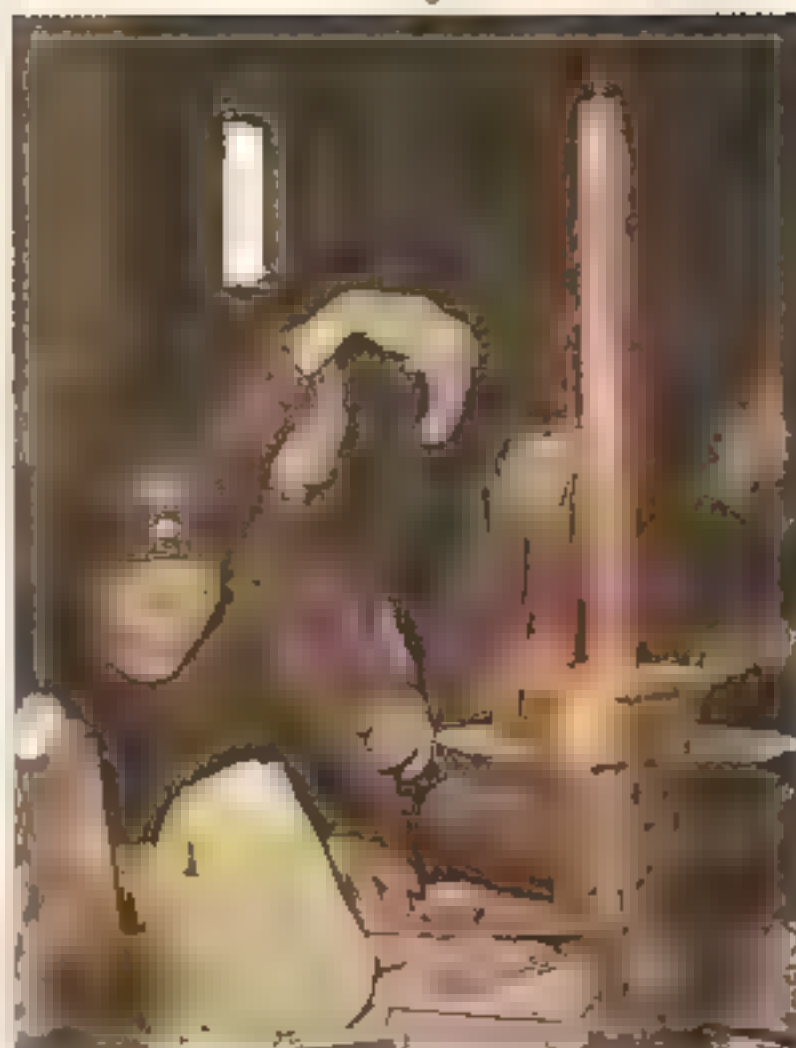


Etsikaa länsmaisia julisteita — ainut länne sananai-ku OMR.

Kielessä ei niin ole täysin tapahtunut, ja siksi siinä onkin yli 50 000 merkkiä. — Montako kirjainta meillä on? (28.) — Voidaanko näillä kirjaimilla esittää kaikki suomen kielen sanat? (Kyllä.) — Montako merkkiä tarvitaan, jos halutaan ilmaista käsite »vanha talo»? (9.) Kiinalaiset selvittävät sen yhdellä merkillä. — Onkohan helppoa oppia kiinalaista kirjoitusta? (Ei varmastikaan.) Nyt on sangen ymmärrettävää, että virkamiesten koulutus vei niin pitkän ajan ja oli

siis myös kallista. Kuten lukukappaleesta huomataan, Mooseksen kymmenen käskyä ja Kungfutsen ajatukset ovat joskus lähellä toisiaan. Ainakin pojat saattavat tietää kungfu-nimisen kamppailu-urheilun. Ihmetys on suuri kun kerrotaan, että sekin oli osa Kungfutsen ajatuksia. Hänen mukaansa ihmisen tulee pystyä puolustautumaan pahoja karkaajaa vastaan. Tarkoituksena ei tietenkään ole käyttää taitoja hyökkäyksissä muiden kamppailu-





6

Juhlavalmisteluja

mainitaan Kiinan tunnetuin ajattelija Kungfutse (n. 551–479 eKr.). Hän tähdensi ihmisrakkautta ja myötätuntoa lähimmäisiä kohtaan. Kungfutse piti tärkeänä vanhempien ja ylempien

Kiinalainen talonpoika



7

kunnioittamista. Oikeamielisyys eli »taivaan tahdon» noudattaminen sekä vanhojen tapojen säilyttäminen oli Kungfutsen mukaan tärkeätä Kiinan valtakunnan ja kansan säilymisen kannalta.

Kungfutsen ajatusten merkitystä lisäsi jo varhain se,

Uuden vuoden juhlaa

että hänen kunniakseen pystytettiin temppeleitä ja alttareita ja hänen palvonnastaan tuli eräänlainen valtionuskonto.

**Siveltimiä ja tussia, joka oli ja on edelleenkin kiinteää, sekä sekoitusastia.**



## Lyhyesti

- Kiinan kulttuuri yhdenmukaistui maan suojaisten aseman, keskitetyn hallinnon ja yhteisen kirjakielen ansiosta
- Kiinalaisessa kirjoituksessa on kymmeniätuhansia merkkejä; yksinkertaisen tekstin ymmärtämiseen riittää niistä noin 4 000 merkkiä
- Kauneimmillaan kiinalainen kirjoitus on siroa tussimaalausta.
- Virkamiesten tutkinnossa kirjoitustaidolla ja Kungfutsen ajatusten tuntemisella oli keskeinen asema.
- Kungfutse piti tärkeänä vanhempien ja ylempien kunnioittamista.
- Ajan mittaan kungfutselaisuudesta tuli uskonto.



## Kungfutselaisia hyveitä

**Epäitsekkyyys.** Mitä et tahdo itsellesi, älä tarjoa toisellekaan. Älä muistele vanhoja vikoja. Ota huomioon jokaisen kyvyt.

**Vanhempien kunnioitus.** Lue vanhempien toiveet jo heidän ilmeistään. Huolehdi heistä heidän kuoltuaan ja muistele kaukaisiakin esiisiä. Jätä vanhemmiltasi saamasi nimi kunniallisena jälkimaailmalle.

**Lempeys.** Kohtele lapsia lempeästi, vieläpä vieraidenkin. Sääli orpoja ja leskiä. Säästä kaikkea käyttökelpoista.

**Laajasydämissyys.** Suuri sielu voi kärsiä pahaa maksamatta sitä samalla mitalla. Käyttäydy luontevasti kaikkia ihmisiä kohtaan äläkä loukkaa esimiestäsi.

**Jalomielisyys.** Hyve on

aina palkittava, mutta pahaa ei pidä kostaa. Mieluummin tehkööt muut minulle vääryyttä kuin minä tekisin sitä muille.

**Veljeys.** Kunnioita vanhempia veljiäsi ja ole ystävällinen nuoremmille veljillesi. Pidä arvossa vanhoja ja iäkkäitä.

**Varovaisuus.** Muista ihana, unohda ikävä; peitä paha, paljasta hyvä! Sanoja älä kevyesti päästä, asioita älä kevyesti päättää! Mies on määrääjä, nainen seuraaja. Erillä olkoot sukupuolet.

**Tiedon tekeminen täydelliseksi.** Tee ero luonteen ja kohtalon kesken. Pidä aina erillään oikeus ja etu.

**Kodin kunnossapitäminen.** Kunnioitusta vanhemmille! Ystävyyttä vanhempien ja nuorempien veljien

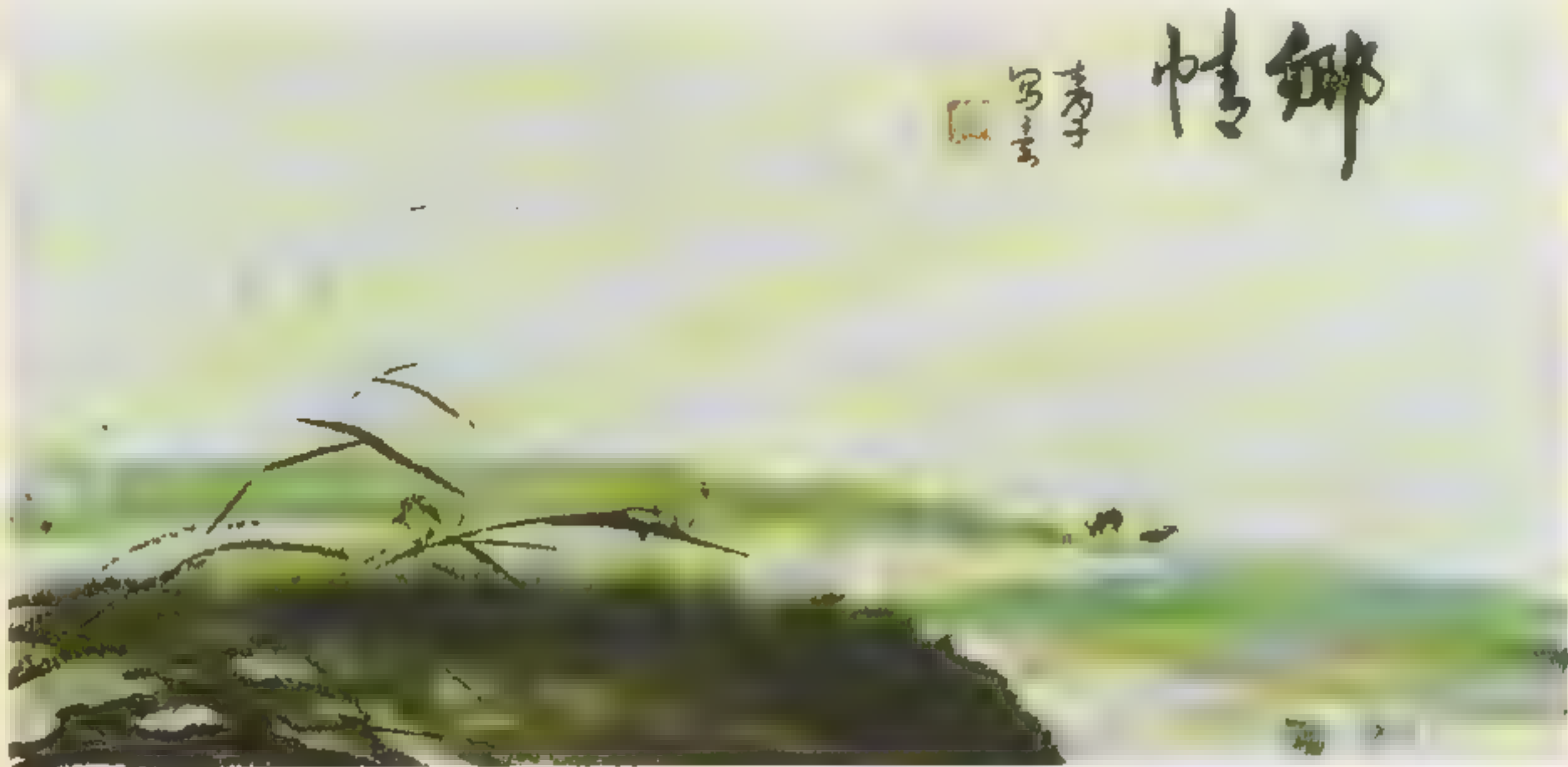
kesken. Muista miehen ja naisen avuja. Valitse huolella ystäväsi. Noudata sääntöjä. Valvo nuorten kasvatus. Vältä kaikkea puolueellisuutta. Elä sovussa sukulaisien kanssa. Ole ahkera ja säästäväinen!

**Kunnioita taivasta ja esiisiä!** Huomaa kykyjen erilaisuus! Rakasta kansaa! Valista kansaa! Huolehdi lain ja oikeuden käytöstä!

Kaikessa muista kultaista sääntöä: Pysähdy vasta parhaassa hyvässä! Mieti näitä itsesi lakkaamatta kieltäen! Pidä näistä kiinni pelolla ja vavistuksella!

Kungfutselaisia ajatelmia

Kiinalainen maalaus  
»Maalaismaisema«



Mikä on tälle maalaukselle ja sen edustamalle kiinalaiselle suuntaukselle tyypillistä? (Keveys, herkkyyys, yksinkertaisuus.) Vanha viisaus: kiinalaisesta ruoasta pystyvät nauttimaan vain harvat, koska sen maku-vahteet ovat niin herkäät. Vastakohtana on pidetty intialaisia ruokia, jotka ovat erittäin maustettuja.



# Amerikan intiaanit

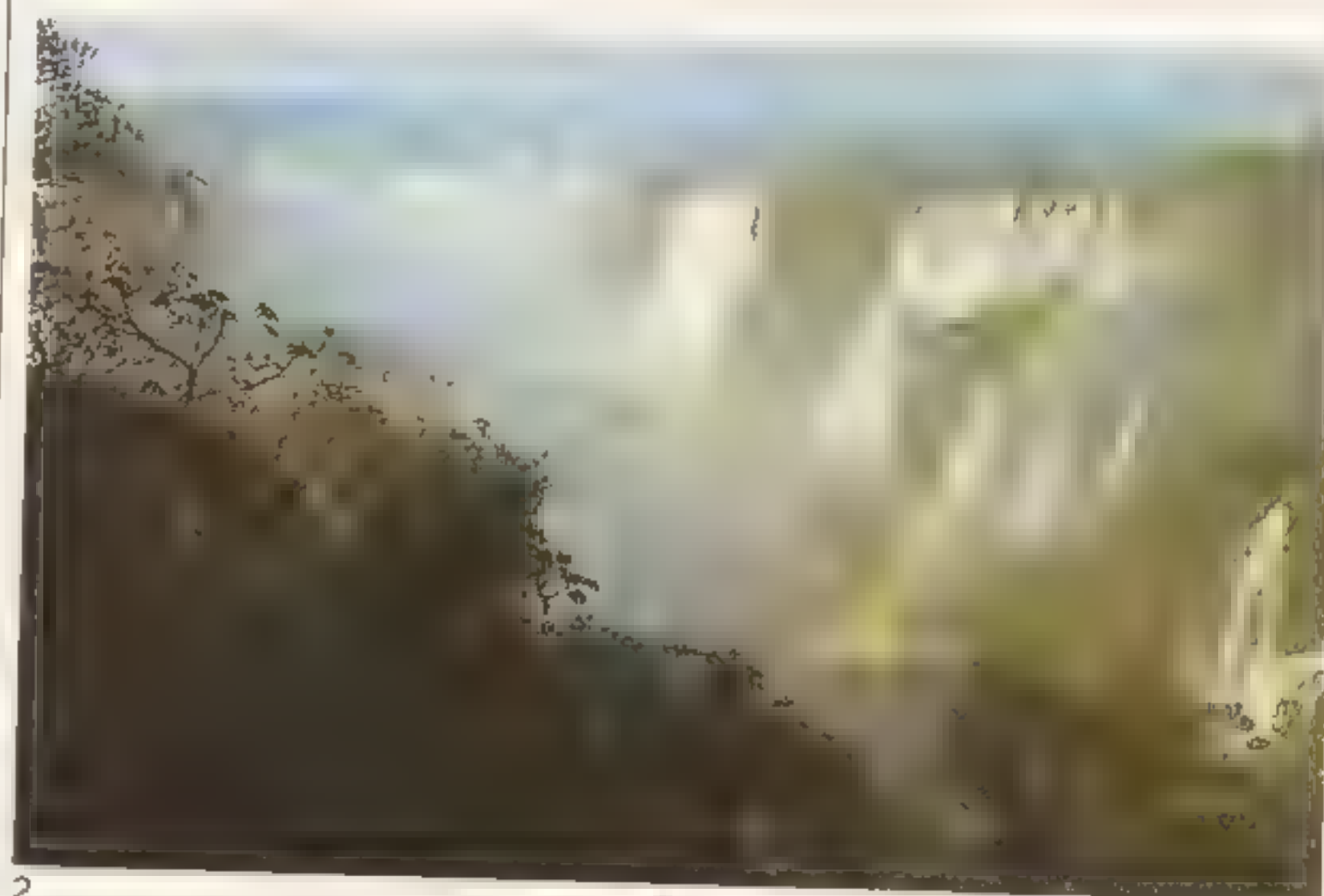
Amerikan manner sai asukkaansa jääkauden loppuvaiheessa, viimeistään 20 000 vuotta sitten. Silloin pienet Aasiasta tulevat metsästäjäryhmät ylittivät Beringinsalmen poikki kulkeneen maa-

kannaksen etsiessään hylkeitä ja peuroja. Osa muuttajista jatkoi matkaansa yhä etelämmäksi. Kymmenessä tuhannessa vuodessa koko manner asutettiin.

Pohjois-Amerikan asukkaat — eskimot ja intiaanit — eivät koskaan perustaneet valtakuntia eivätkä juuri rakentaneet kaupunkoja. Tämä johtui siitä, että he hankkivat yleensä toimeentulonsa metsästyksellä ja ka-

lastuksella. Väli-Amerikassa ja Etelä-Amerikassa intiaanit sitä vastoin ryhtyivät viljelemään maata. Maanviljely takasi säännöllisen ravinnon ja teki lopun heimojen jatkuvasta vaeltamisesta. Kiinteä asutus mahdollisti valtakuntien syntymisen.

Amerikan kansoista tutustumme kolmeen: Väli-Amerikan mayoihin ja atsteekkeihin sekä Etelä-Amerikan inkoihin.



Putous brasialaisessa Iguaçujoessa.

Toteemipatsas, intiaanien vertauskuvallinen veistos. Toteemi voi olla esimerkiksi yhden suvun vertauskuva, ja toteemisaännöt kieltävät silloin sukulaisten keskeiset avioliitot

Intiaaneista oppilailla on oma vahva mielikuvansa, jonka muuttaminen on vaikeaa. Oppilaita kannattaa rohkaista tutustumaan vaikkapa kirjastossa intiaaneista kertoviin kirjoihin. Sarjakuvalehtien ja filmien antama kuva on usein perin yksipuolinen ja tavallisesti saatu vain Pohjois-Amerikan intiaaneista, jotka elelivät yleensä heimoasteella eivätkä muodostaneet valtiota

**Putous on Paranájoen sivujoessa Argentiinan ja Brasilian rajalla. Korkeus 94 m. (Niagaran putouksen korkeus 51 m, Victorian putousten 78–110 m.)**





Mosaiikeista tehty  
kuoleman vertauskuva,  
kuolinnaamio

3

Ikivanha inti-  
aanijumala –  
luultavasti kuo-  
leman jumala.

Pohjois-Ame-  
rikan intiaaneja  
eurooppalaisten  
jo saavuttua  
mantereelle.  
Mistä tämä seik-  
ka käy ilmi?



4

## Amerikan vaihteita lyhyesti n. vuoteen 1500

20 000 eKr ensimmäiset asukkaat saapuvat Aasiasta.  
1500 eKr maissi otetaan viljelykasviksi Keski Amerikassa  
1000 eKr kupanesineitä ryhdytään valmistamaan  
Pohjois-Amerikassa.  
1000 eKr ensimmäiset kaupungit rakennetaan Etelä  
Amerikassa  
800 eKr ensimmäiset kirjoitusmerkit keksitään Keski-  
Amerikassa.  
800 eKr laama kesytetään kotieläimeksi Etelä-  
Amerikassa.  
650 eKr kutominen keksitään Etelä Amerikassa.  
450 eKr ensimmäiset mayatemppelit rakennetaan ja  
mayavaltio syntyy.  
100 eKr Teotihuacan rakennetaan  
50 jKr ensimmäiset mayakirjoitukset.  
200 jKr mayat kehittävät kalenterin.  
300–900 jKr mayakulttuurin suuruuden aika  
1000 jKr viikinki Leif Erikipoika käy Pohjois-  
Amerikassa.  
1050 jKr inkojen valtakunta syntyy Etelä-Amerikassa.  
1250 jKr atsteekit saapuvat Meksikoon.  
1400-luku on atsteekkien ja inkojen kulttuurien  
suuruudenaikaa.

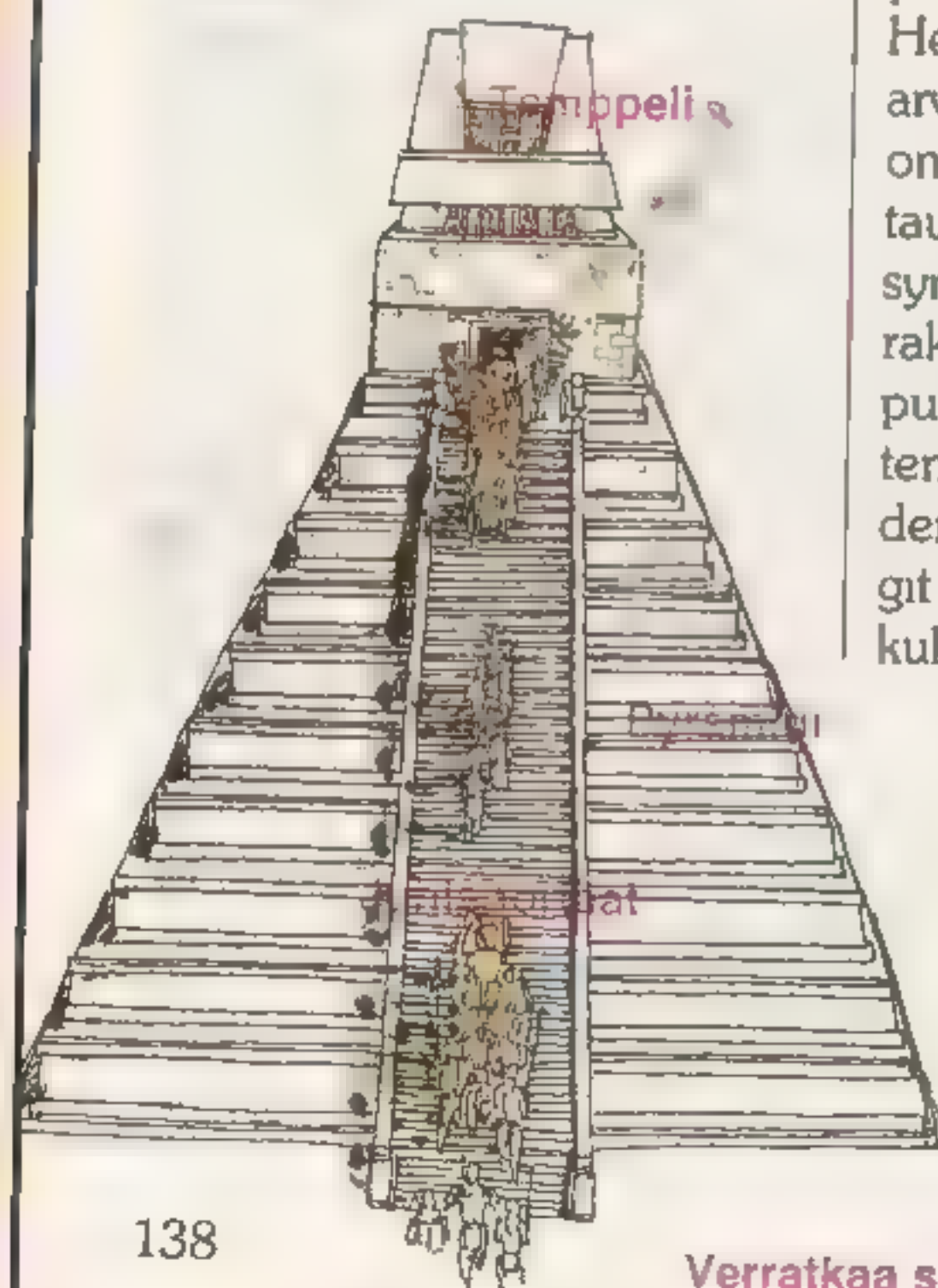
5





# 4/VI Mayat, sademetsien matemaatikot

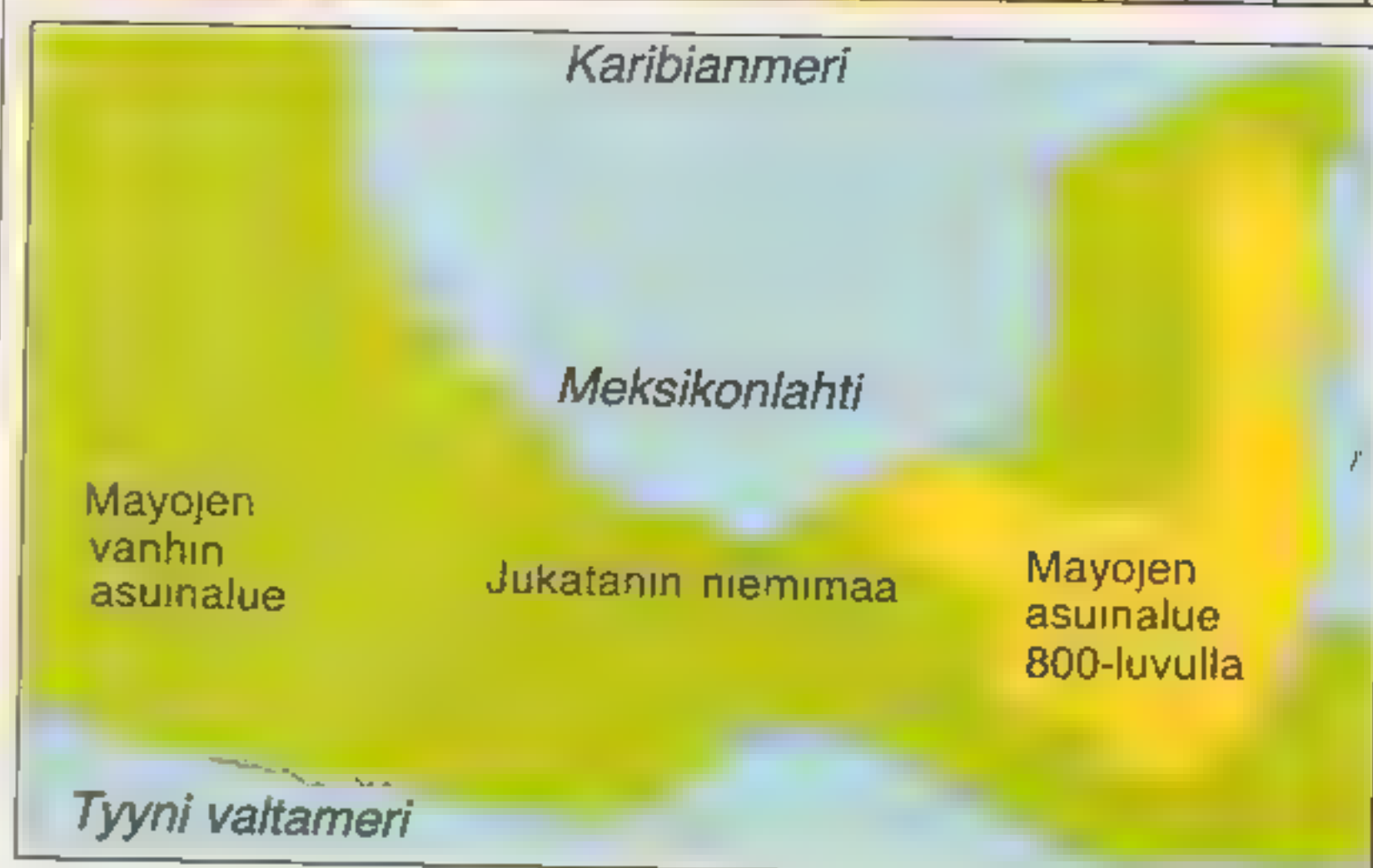
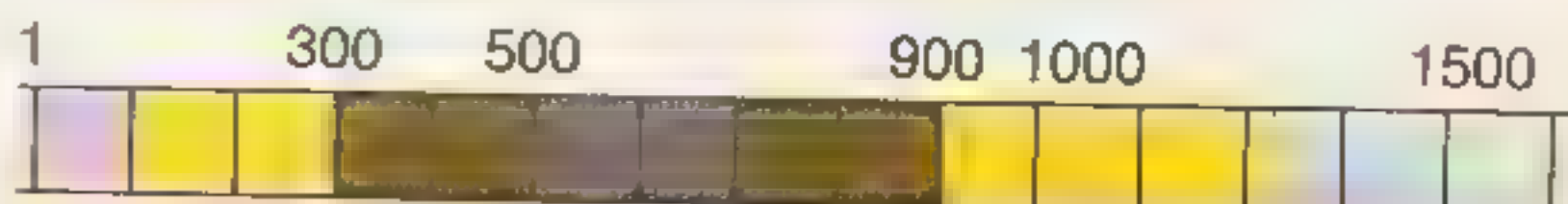
Jokunen vuosi sitten kiersi maailman sanomalehdistös uutinen erään tutkimussa telliitin jännittävästä löydöstä. Satelliitti oli valokuvannut avaruudesta Keski-Amerikan viidakoita, ja sen kuvista löydettiin täysin tuntematon, sademetsien kätkevä temppelikaupunki. Tällaisia unohdettuja, satoja vuosia sitten hylättyjä kaupunkeja voi löytyä vielä muitakin. Ne ovat ajat sitten hävinneiden intiaanikansojen rakentamia. Vanhimpia näistä kansoista olivat mayat, joiden sivistys oli korkeimmillaan vuosien 300–900 tienoilla.



138

Verratkaa seuraavan sivun kuvaan

## MAYAKULTTUURIN LOISTOKAUSI



Arkeologit ovat tutkineet paljon mayakansan vaihteita. He ovat ratkaisseet monia arvoituksia, mutta edelleen on moni kysymys vailla vastausta. Mayoien valtakunta syntyi sademetsiin. Mayat rakensivat mahtavia kaupunkeja, mutta asuivat kuitenkin itse pikkukylissä sademetsän keskellä. Kaupungit olivat uskonnollisia keskuksia, temppelikaupunkeja,

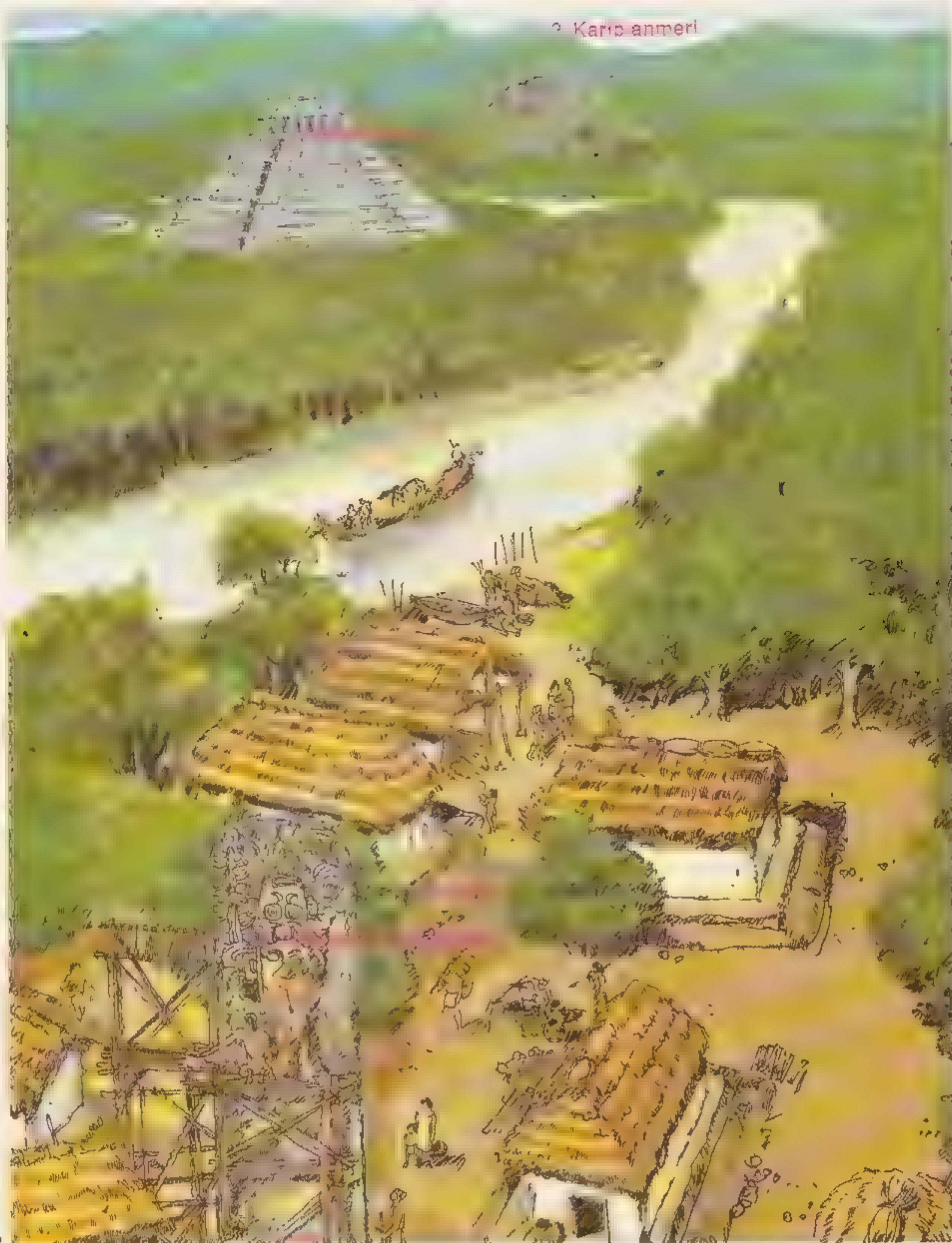
joissa mayat harjoittivat meidän mielestämme ehkä käsittämätöntä ja pelottavaa uskontoaan. Mayatemppeleissä nimittäin uhrattiin ihmisiä eri jumalille. Näistä tärkeimmät olivat aurinko ja kuu sekä taivasta kannattavat neljä jumalaa, joilla kaikilla oli sama nimi, Bacab. Yksi näistä jumalista kannatti taivasta idässä, ja hänelle oli omistettu punainen väri, lännen jumalan väri oli musta, pohjoisen valkoinen ja etelän kulta.

**Tavoite:** Oppilas tutustuu mayaintiaanien kulttuuriin.

**Toteutus:** Todetaan kartasta mayoien asuinalueen sijainti. — Millainen ilmasto noilla seuduilla on? (Trooppinen, ikikesän ilmasto.) — Millaisia sademetsät ovat? (Sankkoja, kosteita, kuumia. — Miten puurakenteet säilyvät noissa olosuhteissa? (Hyvin huonosti.) — Tuhoaako »ajan hammas» kivrakenteita? (Kyllä, esimerkiksi vanhojen linnojen rauniot ovat osoituksena tästä.) Tutkitaan kirjasta, kuinka

pitkä aika on kulunut mayoien valtakunnan tuhoutumisesta. (Noin 1100 vuotta.) — Onko se pitkä aika? — Mitä Suomessa tapahtui 1100 vuotta sitten? (Elettiin viikinkiaikaa.) — Onko tuolta ajalta säilynyt Suomessa raunioita? (Eipä juuri.) Satelliittikuvat ovat kertoneet raunioista, jotka ovat sademetsissä niin syrjäisessä paikassa, ettei siellä ole kukaan käynyt vuosisatoihin. Rauniot saattavat myös olla niin rapautuneita, ettei niitä välttämättä sademetsän siimeksessä edes ole huomattu. Sivun 138 kuvassa oleva





2

temppeli muistuttaa pyramidia. On kuitenkin huomattava, että mayatemppelit eivät olleet hautoja kuten Egyptin pyramidit. Mayoijen uskonnosta puhuttaessa ei pidä ryhtyä arvioimaan sen »kauheutta»; se ei kuulu historian alaan. Kerrotaan värittelemättä, mitä siitä tiedetään, ja voidaan ehkä todeta, että tuhannen vuoden kuluttua monet meidänkin tapamme voivat tuntua omituisilta. Kannattaa huomata lause: »Usein uhri halusi tulla uhratuksi.» Uhratuksi tuleminen saattoi olla kunniaksi paitsi uhrille itselleen myös hä-

nen perheelleen ja suvulle. Hyvän havaintoesimerkin mayoijen tähtitieteen ja matematiikan osaamisesta saa, jos pyytää oppilaita laskemaan, milloin on seuraava auringonpimennys. Voi luvata käyttöön laskimet ja tietokoneenkirt. Ei tehtävä aivan heti ratkea. Joskus meillä nykypäivän ihmisillä on taipumus erehtyä luulemaan, että osaamme lähes mitä vain, kun meillä on käytössämme tietoja melkein mistä vain. (Almanakasta löytyy mm. seuraava auringonpimennys.)





### Mayojen uskonto

Mayojen julmaa uskontoa on kuvattu näin: »Mayaintiaanit uskoivat, että jumalat tarvitsivat ihmisverta saadakseen voimia tehtäviensä suorittamiseen ja ollakseen ihmisille myötämielisiä. Usein uhri halusi tulla uhrautuksi ja hän osallistui uskonnolliseen tanssiin, joka edelsi uhrimenoja. Uhri uskoi, niin kuin kaikki muutkin, että hän kuoli yhteisen edun puolesta. Jumalille uhrattiin myös eläimiä, maanviljelyn tuotteita, suitsukkeita ja kallisarvoisia esineitä, kuten jadea, helmiä ja arvokkaita sulkia. Useimmat mayat uhrasivat vertaan myös pistämällä itseään kieleen, korvaan ja käsivarsiin.» Jumalien käsissä oli maanviljelyn menestys. Vielä nykyäänkin

alueen intiaanit käyttävät maissista nimeä »hänen armonsa».

Vaikka mayat eivät tunteet rautaa ja kuparia, eivät auraa eivätkä pyörää, he osasivat laatia tarkemmat kalenterit kuin yksikään samanaikainen Euroopan kansa. Mayat osasivat myös laskea auringonpimennysten ajat. Matematiikassa he osasivat käyttää tärkeätä nollaa.

Intiaanien uskonnoissa ihmisuhreilla oli keskeinen sija Kaivo, johon uhreja hukutettiin.

Mayat olivat lähes koko historiansa ajan rauhaa rakastava kansa. He eivät käyneet sota satoihin vuosiin. Kun sitten Keski-Amerikkaan muutti uusia kansoja, mayaintiaanien suuruuden aika päättyi. Sotaiset valloittajat alistivat mayat, mutta sulautuivat näiden kanssa uudeksi kansaksi, jonka johtajina oli myös mayoja.

Mayakansan sadoista kirjoista on säilynyt vain muutama. Niistä sekä kiveen hakatuista kirjoitusmerkeistä ja kuvista on saatu suuri osa mayoja koskevista tiedoista. Kun mayojen ja valloittajakansojen valtiot rappeutuivat, nieli sademetsä nopeasti temppelikaupungit. Ne olivat unohduksissa vuosisatoja. Mayojen jälkeläiset, joita Keski-Amerikassa edelleen asuu, puhuvat muinaisten kielten murteita, mutta esi-isiensä kulttuuria heillä ei enää ole.

### Lyhyesti

- Mayakansan valtakunta oli Väli-Amerikan sademetsissä.
- Mayat asuivat itse pikkukylissä, mutta rakensivat jumalille mahtavia temppelikaupunkeja.
- Mayakansan matematiikka oli uskonnon ansiosta korkeatasoista
- Mayojen kuten monen muunkin intiaanikansan uskonnoissa oli keskeinen sija ihmisuhreilla.
- Intiaanit eivät tunteneet rautaa, kuparia eivätkä pyörää.





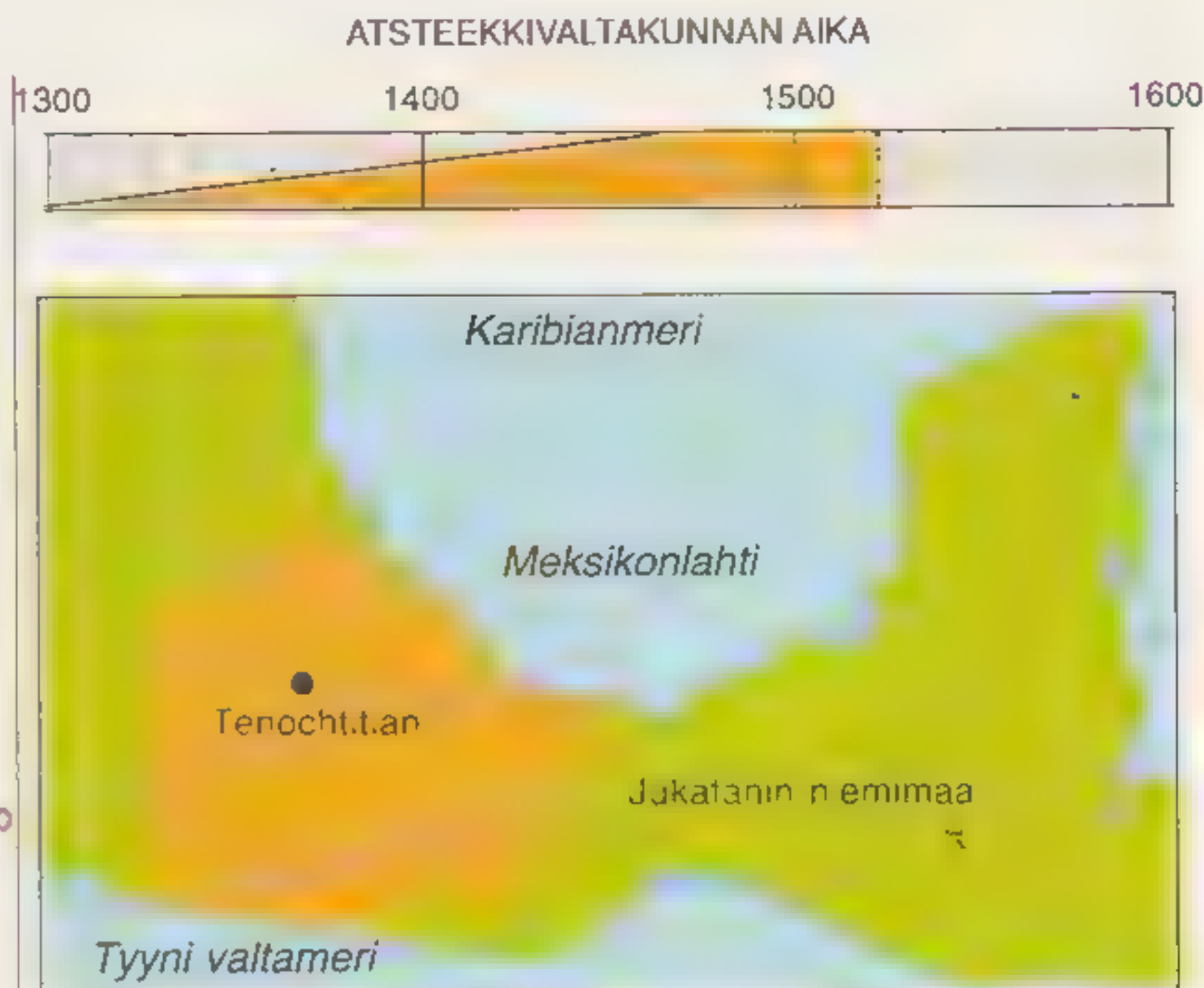
# 5/VI Atsteekit, muinaiset meksikolaiset

Keski Amerikkaan tunkeutui pohjoisesta sotaisa atsteekki-intiaanien heimo. Se kasvoi viisimiljoonaiseksi kansaksi ja pystytti oman valtakuntansa.

Atsteekit perustivat pääkaupunkinsa saarelle, keskelle suurta suolajärveä. Tarun mukaan atsteekit näkivät saarella kaktuksen päällä istuvan kotkan, jolla oli kynsissään käärme. Sen paikan jumalat olivat määränneet

**Meksikon pääkaupunki México vajoaa, koska se on rakennettu kappaleessa mainitun järven päälle.**

Kuolemaan liittyvä jumalveistos Meksikon kansallismuseossa



atsteekkien maaksi. Kaupunki sai nimekseen Tenochtitlan — Kaktusvuori — ja sen paikalla on nykyisen Meksikon pääkaupunki México.

Atsteekit laajensivat kaupunkiaan jatkuvasti rakentamalla keinotekoisia saaria, joita sanottiin uiviksi puutarhoiksi. Kaupungin alueelle kohosi temppeleitä, sillä uskonnolla oli erittäin tärkeä asema myös atsteekkien maailmassa. Mayojojen ja atsteekkien uskonnoissa oli paljon yhteistä. Atsteekkien pappissääty oli suuri ja uhrausi vuosittain temppeleis-

Atsteekkien valtakunta

sään tuhansia ihmisiä jumalille.

## Jatkuvia sotia

Atsteekit alistivat Meksikon ylätasangon kansat toisen toisensa jälkeen. Alistetut kansat joutuivat antamaan myös kansalaisiaan atsteekkien uskonnon ihmisuhreiksi. Lopulta atsteekit hallitsivat lähes kaikkia kaupunki-

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan atsteekkien kulttuurista. (Kulttuurin tuhoon palataan kappaleessa 3/VIII.)

**Toteutus:** Todetaan kartasta s. 141 atsteekkien valtakunnan sijainti. Katsotaan sen kukoistusaika aikasuoralta. — Mitä Suomessa tapahtui samoihin aikoihin? Atsteekkien pääkaupungin paikan määrännyt kaktuksella istuva, käärmettä pitelevä kotka on nykyisessä Meksikon vaakunassa. Useimmilla kansoilla on tanna kansansa synnystä tai muu-

tosta asuinsijoilleen. Kalevala kertoo meidän alkuperäämme koskevista suomalaisista kansanuskomuksista. Historiassa törmäämme silloin tällöin uniin ja ennusmerkkeihin, joiden mukaan tapahtuu suuriakin mullistuksia. Tulevaisuus on aina kiinnostanut ihmisiä ja myös hallitsijoita, jotta he voisivat toimia parhaalla mahdollisella tavalla. Muinaisessa Kreikassa kysyttiin neuvoa oraakkelilta, babylonialaiset laativat syntymähetkeen perustuvia horoskooppeja (joiden seuraajia saamme lukea lehdistä vieläkin), saame-



... ja on kalle. Toinen on  
 oma aurinko, toinen aurinko. Verrat-  
 kaa s van 3 kuvaan 1 ja kuvan egyptiläistä  
 pyramideista. Mita yhtäisyyksiä, mitä  
 eroja?



Atsteekkien pyramideista  
 mahtavimmat ovat lähellä  
 nykyisen Meksikon  
 pääkaupunkia. Tämä on  
 auringolle omistettu temppeli.

valtioita Atlantilta Tyynelle-  
 merelle saakka

Sotasaaliista suuri osa  
 käytettiin pääkaupungin hy-  
 väksi. Sinne perustettiin laa-  
 joja puistoja, rakennettiin  
 kastelukanavia ja muodos-  
 tettiin tekojärviä. Valtakun-  
 nan eri osista tuotiin puistoi-  
 hin erikoisia puita, eläimiä ja  
 lintuja. Keinokastellut puis-  
 tot olivat pystyssä vielä vii-  
 me vuosisadalla.

Atsteekkien valtakunta ei  
 ollut pitkäikäinen. Pääkau-  
 punki kukoisti ja valloitetut  
 alueet luovuttivat valtiolle  
 jatkuvasti työvoimaa ja mak-  
 soivat raskasta veroa: kultaa,  
 hopeaa, jalokiviä, kauniita  
 sulkia, kumia, kaakaota ja  
 ihmisiä uhrattavaksi.

#### Outo ennustus

Atsteekkien valtakunnan tu-  
 ho näkyy merkillisellä taval-  
 la heidän omissa ennustuk-  
 sissaan, joita on säilynyt pit-  
 kältä ajalta. Niissä toistuu

pysyvä huoli valtakunnan  
 tuhosta. Niiden joukkoon  
 kuuluu erikoinen vanha ta-  
 ru, jonka mukaan atsteek-  
 kien jumalat kerran saapuisi-  
 vat kansansa luokse idästä.  
 Hallitsijat näyttävät tutki-  
 neen näitä taruja ja pappien  
 ennustuksia vakavasti ja jat-  
 kuvasti. Oma vaikutuksensa  
 atsteekkien kohtaloon tuli  
 olemaan myös unella, jonka  
 hallitsija Moctezuma näki ju-  
 malien tulosta. Hän näki  
 »seilaisia, jotka tulevat ras-  
 kain askelin, joita tulee suu-  
 rin joukoin, jotka tulevat so-  
 taan varustautuneina, kauriit  
 kantavat heitä selässään»





Meksikolaisen nykytaiteilijan Diego Riveran freskomaalaus maissista, intiaanien perusviljasta.

Mita maissileivän eri valmistusvaiheita kuva esittää? Vertaakaan lukukappaleeseen sivulla 157, toisen palstan viimeiseen virkkeeseen.

Atsteekkeilla oli vakoilijoita kaikissa valloittamissaan kaupungeissa. Yhtenä maailmanhistorian merkellisimmistä sattumista on pidetty sitä, että enteiden tulkinnan ollessa voimakkaimmillaan vakoilijat lähettivät Atlantin rannikolta pääkaupunkiin viestin: »Siellä me näimme meidän herramme, jumalat, vesillä!»

Rannikolta kiidätetty viesti piti paikkansa — ainakin osittain: espanjalaisen Hernando Cortésin 11 laivaa oli laskenut ankkurinsa Meksikon rannikolle. Espanjalaiset nousivat maihin pitkänäperjantaina 1519.



Atsteekkiveistos

### Lyhyesti

- Atsteekit perustivat valtakuntansa nykyisen Meksikon alueelle.
- Atsteekit olivat pelättyjä sotaisuutensa ja julman uskontonsa takia
- Atsteekit uskoivat ennustuksiin, joista yksi kertoi idasta saapuvista valkoihoisista jumalista.





# 6/VI Inkat, auringon lapset

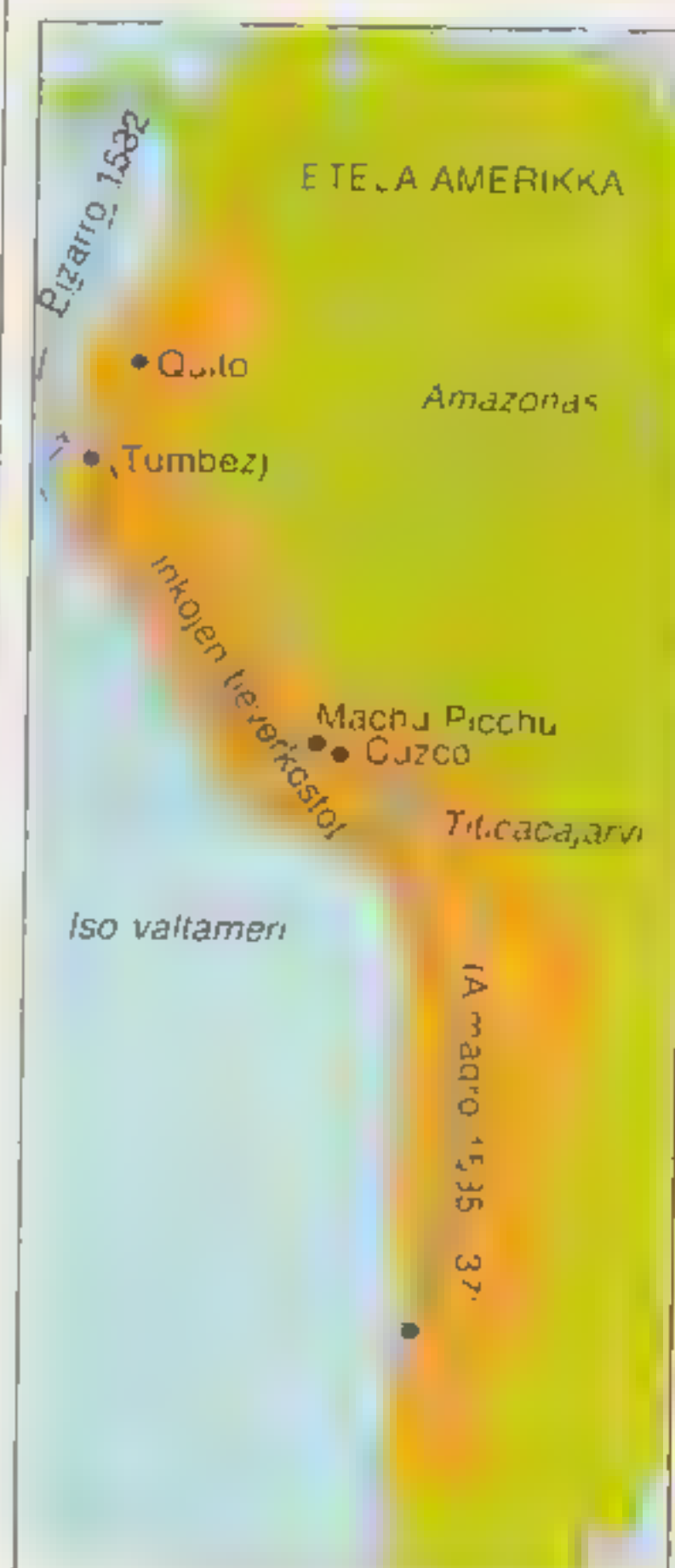
Etelä Amerikan länsirannikon muodostaa jylhä ja jyrkkärinteinen vuoristo. Tämä vuoristo — Andit — alkaa Karibianmeren trooppisilta seuduilta ja ulottuu lähes 6 000 kilometrin pituisena aina Kap Hornin jäätävälle leveysasteille saakka. Tällä vuoristoalueella on nykyisin viisi valtiota: Kolumbia, Ecuador, Peru, Bolivia ja Chile.

Ikivanhan tarinan mukaan Andeille saapui joskus vuoden 1000 tienoilla Etelä-Amerikan suurista aarniometsistä kansa, joka nimitti itseään auringon lapsiksi. He kantoivat edellään suurta kultaista tankoa. Missä kulta painuisi maahan, siihen muuttajien piti perustaa kaupunki. Kaupungille annettiin nimi Cuzco, mikä tarkoittaa napaa, sillä siinä oli matkajien mukaan maailman keskus. Auringon lapsia johti Inkojen perhe, jonka mukaan koko kansa sai nimensä. Cuzcosta tuli Inkavaltion pääkaupunki. Hallitsijaa nimitettiin Topa Inkaksi. Hänen uskottiin olevan auringon poika, ja sellaisia olivat myös hänen poikansa, pojanpoikansa ja ajan mittaan koko hallitsijasuku. Topa Inka oli itsevaltiainen. Hänen sanansa oli laki.



## INKAVALTAKUNNAN AIKA

### Inkavaltakunta



### Tarkka hallinto

Inkavaltion asukkaat jaettiin samansuuruisiin, tiukasti hallittuihin sadan perheen ryhmiin. Inkahallitsijat vaativat, että jokaisen uuden kansan, joka joutui inkojen alamaiseksi, piti rakentaa temppeli auringolle. Kun aurinko oli korkeimmillaan, vietettiin suuria juhlia, ylistettiin aurinkoa ja tämän lapsia, alkupe räisiä inkoja.

Niin kuin aurinko kasvatti maan sadon ja elätti karjan, samoin piti inkahallitsija huolen kansastaan. Hän valitsi alamaistensa aviopuoliset ja huolehti myös siitä, että kukaan ei joutunut elämään köyhyydessä.

Inkavaltio oli maatalousmaa. Talonpojat viljelivät perunaa ja maissia vuorten pengerretyillä rinteillä, kasvattivat ravinnokseen marsuja ja pitivät laamoja kuljetus-

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen inkojen valtakunnasta.

**Toteutus:** Kerrataan kartasta Beringin salmi sekä mayojen ja atsteekkien asuinalueet. Katsotaan, miten inkavaltio kartalle sijoittuu. Kuten atsteckeilta, myös inkoilta on säilynyt tarina kansan asettumisesta alueelleen. — miksi hyvin monet kansat ovat palvoneet aurinkoa jumalallisena? (Aurinko antaa maan kasvun, se valaisee, lämmittää, osoittaa suunnat jne.) Juhannusjuhlistakin voi löytää aurinkokulttia.

Kuten kirjasta käy ilmi, inkavaltiota hallittiin tehokkaasti. Verotus tuntuu meistä ankaralta; tosin inkat eivät kuvitelleetkaan itse omistavansa maata, vaan se oli valtion (Topa Inkan). He vain työskentelivät sitä viljellen ja saivat palkkseen kolmasosan sen tuotosta. Jo inkoilla oli käytössä »vanhuuseläkejärjestelmä», eli vanhusten toimeentulosta huolehti valtio. Kysymys siitä, tunsivatko intiaanit pyörän, on herättänyt paljon keskustelua. On myös esitetty oletamus, että pyörän ympyrämuoto oli pyhä (auringon muoto).





1 Inkalähetti saapuu Machu Picchuun kädessään quipu, solmukirjoitusta sisältävä nuorakimppu.

**Verratkaa kuvaan 1.**

juhtinaan. Aura ja pyörä olivat tuntemattomia inkoille kuten muillekin intiaaneille. Sadosta kolmannes annettiin hallitsijalle, kolmannes temppelille ja lopun sai talonpoika pitää itse. Käsityöläisille palkan maksoi valtio. Nämä kutoivat laaman ja alpakan villasta huopia ja vaatteita. Valtio määräsi jokaisen säädyn vaatteiden kuviot. Kultaseppien työt joutuivat hallitsijalle, temppelille ja hallitsijan sukulaisille.



3 Laama on yhä Perun intiaanien tärkein kotieläin.

Machu Picchu nykyisellään.

joten sitä ei ihmisten sopinut käyttää. Useissa inkavaltakunnan osissa kantosatula oli varmasti kärryjä parempi kuljetusväline. — Miksi? (Andien rinteillä jouduttiin monin paikoin kulkemaan jyrkkiä ja kapeita polkuja, joille kärryt eivät ehkä olisi soveltuneet kovin hyvin.) Inkojen tiedotusväline oli omalaatuinen, solmunarukimput. — Miten muutten viestejä välitetään kuin kirjoitettuna? (Puhuttuina, morsemerkeillä, lipuilla, savumerkeillä. Suomen ja Ruotsin välillä on ollut jopa suuria tauluja käyttävä viestitysjärjestel-

mä; tauluissa ei ollut kuvakirjoitusta vaan mustista ja valkoisista alueista muodostettu »salakirjain» yksi kerrallaan. Linja oli armeijan käytössä.)

Kehittyneestä valtiosta kertoo myös hyvä tiestö. Inkavaltakunnan tuho käsitellään seuraavassa luvussa, kappaleessa 4.





4

Inkojen jälkeläinen perinteisessä villamyssyssä.

Tuhansien kilometrien pituista tieverkostoa pitkin kii-sivät juoksulähetit Cuzcoon tuoden raporteja laajan maan eri osista. Tiedot oli solmittu nuorakimppuihin, jotka kaikki näyttävät sisältävän numerotietoja valtion eri osista.

Inkavaltion mahtavuuden aikaa oli 1400-luvun loppu ja 1500-luvun alku. Andeilla on tästä ajasta muistona kuolleita kaupunkeja — Cuzco ja Machu Picchu — sekä huolellisesti kivettyjä teitä.

Aivan viime aikoina on opittu tuntemaan inkojen korkeatasoista runoutta.

1500-luvun alussa inkojen valtaistuinta ryhtyi tavoittelemaan kaksi päättäväistä miestä. Inkavaltio — intiaanien mahtavin valtakunta — oli tuhon edessä.



5

Vanhoja viljelyspengeriä.

Tonelämää Säkeissä on bataatteja, eräänlaisia makeita perunoita.



### Lyhyesti

- Etelä-Amerikan inkojen valtakunta oli intiaanivaltioista suurin.
- Inka-suku, auringon lapset, hallitsi alistamiaan kansoja hyvin.
- Inkoilla oli tuhansia kilometrejä pitkä testö.
- Inkojen pääkaupunki Cuzco ja vuoristokaupunki Machu Picchu ovat Etelä-Amerikan tärkeimmät muinaismuistot.





## Maailman vanhimmat muumiot

Vuonna 1983 eräät vesijohdolinjan rakentajat löysivät autiomaasta Etelä Amerikan länsirannikoilta yhteensä sata hyvin säilynyttä muumiota. Kun niitä ryhdyttiin tutkimaan, huomattiin, että kysymyksessä olivat maailman vanhimmat muumiot; niillä oli ikää peräti 10 000 vuotta, 3 000 vuotta enemmän kuin Egyptin muumioilla.

Tutkijoiden mukaan Etelä-Amerikan muumiot ovat epäilyksettä maailman vanhimmat. Mutta kansasta, jolle ne ovat kuuluneet, ei tiedetä mitään. Tähän asti on oletettu, että tuolla alueella — jolle inkat saapuivat tuhansia vuosia myöhemmin — on asustanut korkeintaan alkeellisia metsästäjiä ja kalastajia. Muumiot on palsamoitu kuitenkin niin taitavasti, että siihen on pystynyt vain hyvin korkealla sivistystasolla ollut kansa. Kaiken lisäksi palsamointia on harjoitettu keskeytyksellä 4 000 vuoden ajan.

Muinaiset egyptiläiset palsamoivat vainajan sielun kuolemanjälkeiseksi asunnoksi. Etelä-Amerikan Chinchorro-kansa — kuten asukkaita seudun nimen mukaan on ruvettu kutsumaan — käyttivät muumioita jonkinlaisina vartijoina. Muumioiden raajat ja selkä on nimittäin tuettu kepeillä

aivan kuin vainajia olisi säilytetty pystyssä ja haudattamatta. On myös ajateltu, että muumiot saattoivat toimia elävien »neuvonantajina»

Mitä tapahtui kansalle, josta enää kertovat sattumalta löytyneet muumiot ja jotka kuitenkin asui Etelä Amerikan rannikolla tuhansia

vuosia? Lännessä oli Tyynimeri, idässä suuret sademetsät, ja naapureinaan sillä oli alkeellisia metsästäjiä. Lääketieteelliset tutkimukset osoittavat, että chinchorroilla ei ole mitään verisiteitä Etelä-Amerikan nykyisiin asukkaisiin.

*Etelä-amerikan suuria arvoituksia ovat nazca-intiaanien aavikolle tekemä suunnattoman suuret kuviot, joita ei voi havaita kuin ilmasta. Jotkin kuviot esittävät eläimiä, toiset ovat vain matemaattisen suoria linjoja. Kuviot on tehty poistamalla maasta pintakivetyks. Niiden iäksi arvioidaan 1 000–2 000 vuotta, mutta merkitystä ei tiedetä; onpa niitä väitetty ulkoavaruuden asukkaiden suunnistusviitoiksi.*

6





# VII UUDEN AJAN MURROS

- 1/VII Kaupan ja merenkulun elpyminen
- 2/VII Meritie Intiaan ja Amerikan löytäminen
- 3/VII Espanjalaiset valloittavat Amerikan
- 4/VII Inkavaltakunnan tuho
- 5/VII Maailmankuvan muuttuminen
- 6/VII Tiede tarkistaa käsityksiään
- 7/VII Renessanssin taide

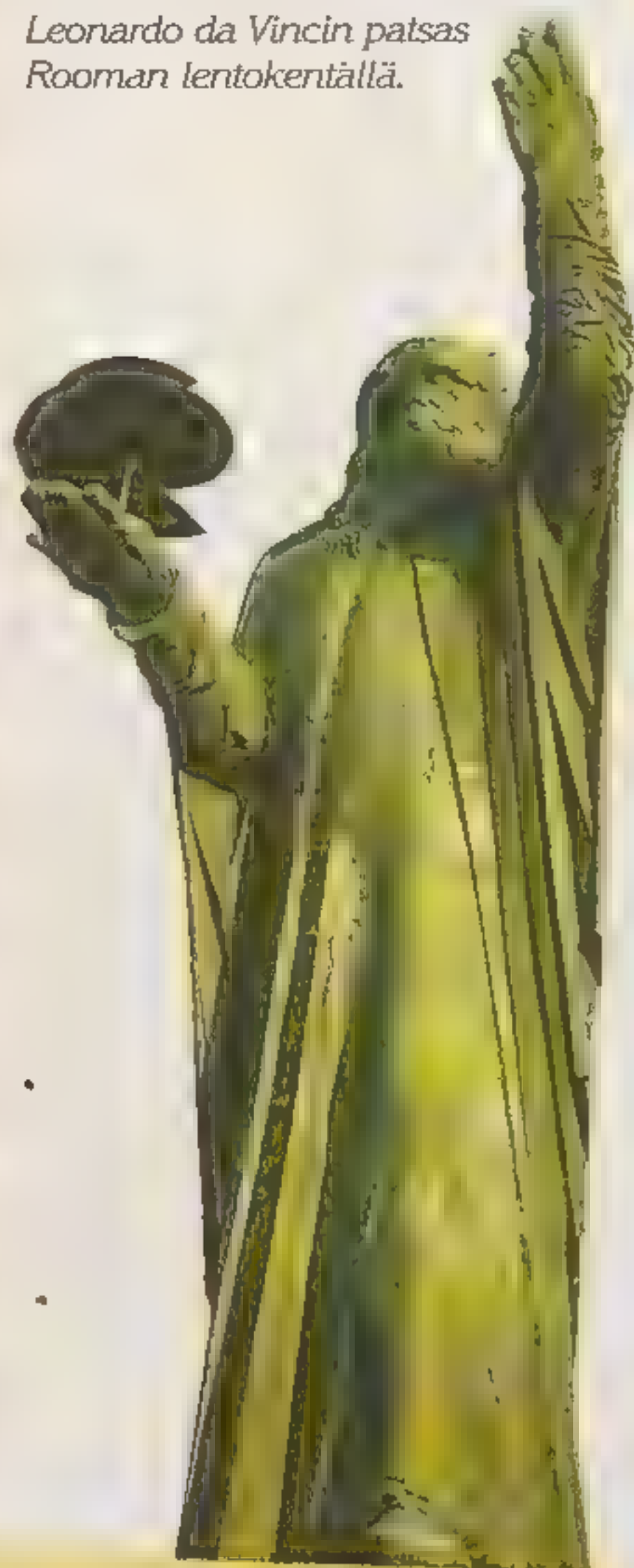
*Hollantilainen satama. — J. v.  
d. Cappellen maalaus.*



Historialliset aikakaudet eivät vaihdu hetkessä vaan vähitellen. Tässä VII luvussa tulee esiin ihmistiedon kasvun aiheuttama muutos, joka on otettu rajapyykiksi uuteen aikaan siirtymiselle.



2. Renessanssin suuren neron  
Leonardo da Vincin patsas  
Rooman lentokentällä.



3



4



5



3. Osa renessanssiajan  
seinävaatteesta.

4. »Uuden maailman» eli  
Amerikan intiaaneja.

5. Ristiinnaulitseminen.  
Renessanssimaalauk. — Rogier  
van der Weyden.



# 1/VII Kaupan ja merenkulun elpyminen

## Välimeren yksinvalta

Ristiretkiaikaan saakka Välimeren kauppa oli suurimmaksi osaksi bysanttilaisten hallussa. Ristiretkeläisten kuljetus avasi Välimeren

myös länsieurooppalaisille. Lännen laivurit olivat kauppiaita, ja paluumatkaa Pyhästä maasta he eivät suinkaan tehneet tyhjillä aluksilla. Ne oli lastattu hienoilla kankailla sekä Intiasta tuoduilla mausteilla.

*Venetsia on rakennettu merenlahden päälle. Sitä sanotaankin kanavien kaupungiksi Canal Grande Venetsian »pääkatu» 1500-luvulla. Gabot 1497*



150

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan kaupankäynnin kehittymisestä (lähinnä Välimerellä) ristiretkiajalta löytöretkiin saakka.

**Toteutus:** — Miksi Marco Polo lähti aikoinaan matkalleen itään? (Solmiakseen kauppasuhteita.) — Mikä oli nimeltään Euroopan ja Kiinan välinen kauppatie? (Silkkitie.) — Kumpi kuljetustapa on suurille tavaramääriille sopivampi, maa- vai merikuljetus? (Merikuljetus.) Nykyisin 85 % Suomen ulkomaankaupasta kulkee meritietä. Ennen rahan käyttöä käytiin vaihtokauppaa. Rahaa ei keksitty nyt vaan

huomattavasti aikaisemmin. Ensimmäiset jalometallirahat lienevät Vähän-Aasian Lyydiasta noin vuodelta 650 eKr.

Raha muodostui siis arvon mittayksiköksi. Kun rahaa alkoi joillekuille kertyä erityisen paljon, he alkoivat käydä rahalla kauppaa (lainata rahaa). »Osta minulta 1 000 kultarahaa, maksat ostoksesi vuoden kuluttua, jolloin sen hinta 1 200 kultarahaa.» (Nykykielellä sanottuna: laina-aika 1 vuosi, korko 20 %.) Lainoja tarvittiin esimerkiksi laivojen varustamiseen. Samoissa yhteyksissä syntyivät myös ensimmäiset osakeyhtiöt. Laivojen varustaminen oli kallista









5

### Miten suolalammikot toimivat?

Genovasta laivat purjehtivat edelleen Gibraltarin salmen kautta Hollantiin, ja Venetsiasta jatkui kauppareitti yli Alppien Saksaan. Genovasta ja Venetsiasta kasvoi ulkonaisestikin mahdollisia suurkaupunkeja, joiden kauppavoitot sijoitettiin arvorakennuksiin ja taiteisiin. Tasavallat kilpailivat kaupan johtoasemasta rajusti, joskus jopa sotaa käyden. Ajan mittaan Venetsia, merenlahden päälle rakennettu kaupunkivaltio, peri tässä kilpailussa voiton. Venetsian sotalaivasto partioi itäisellä Välimerellä. Se käsitti kymmeniä aluksia.

Kaupan kehittyessä rahan merkitys kasvoi ja syntyi uu-

*Suola on tuhansia vuosia ollut kauppatavaroista tärkeimpiä. Suolan haihdutuslammikko Kreetassa.*

denaikainen pankkilaitos. Kun kirkko kielsi kristittyjä ottamasta korkoa, keskittyi rahanlainaus ja muu alkava pankkitoiminta aluksi juutalaisille. Ensimmäisten pankkiirien vaatimattomana konttorina oli pelkkä puupenkki, ja sen italiankielinen nimi banco jäi merkitsemään koko pankkilaitosta.

Venetsian veroinen kaupapamahti Pohjanmeren ja Itämeren piirissä oli saksalaisten kaupunkien hansaliitto, josta on kerrottu Suomen historian yhteydessä.

### Lyhyesti

- Ristiretkien ansiosta Genova ja Venetsia saivat haltuunsa Välimeren itäosan kaupan.
- Kaupan kehittyessä rahan merkitys kasvoi ja syntyi pankkilaitos.
- Itämeren kaupan hallitsi hansa.



## Venetsian satamassa

Italialainen runoilija Petrarca on kuvannut laivojen Venetsiaa hiljaisen maaseutulaisten silmin nähtynä: »Katsokaa toki noita lukemattomia laivoja, jotka ovat lähdössä Italian rannikolta keskellä talvea tai kevään vaihtelevissa ja myrskyisissä säissä! Yksi kääntää keulansa itään, toinen länteen, eräät vievät meidän viiniämme kuohumaan englantilaisten pika-reissa, jotkut vievät meidän hedelmiämme koristamaan skyyttalaisten (= venäläisten) palatseja tai vieläkin uskomattomampaa lastia: puuta metsistämme aigeialaisten ja kahaialaisten saarille. Muutamat ovat matkalla Syyriaan, Armeniaan, arabien ja persialaisten luo. Ne vievät öljyä ja pellavakankaita ja sahamia ja tuovat kaikkien muiden kansojen tavaroita kotiin palatessaan.

Rohkenenko vielä pyytää Teitä viettämään hetken seurassani? Oli keskiyö, ja ulkona riehui myrsky. Olin väsynyt ja nukahtamaisillani ja lopettanut kirjoittamisen, kun matruusit päästivät kovan huudon, joka kantautui korviini. Koska kokemukselta tiesin, mitä tuollaiset huudot merkitsivät, nousin heti ja lähdin katsomaan ulos



ylimmistä tämän talon sata-  
man suuntaan olevista ikku-  
noista. Voi mikä näky! Se  
nostatti sekä säälin ja häm-  
mästyksen että pelon ja  
ihastuksen tunteita. Lujasti  
ankkuroituina lähelle niitä  
marmorilaitureita, joista  
noustaan tämän vapaan ja  
anteliaan kaupungin minun  
asunnokseni luovuttamaan  
suureen palatsiin, on pari  
suurta laivaa ollut talvilevos-  
sa. Niiden korkeat mastot ja  
raakapuut ovat kohonneet  
taloni sivuilla olevien tor-  
nien huippuja korkeammal-  
le. Niistä suurempi oli tällä

hetkellä — siitä huolimatta,  
että tähdet olivat pilvien pei-  
tossa, myrskynpuuskat piek-  
sivät seinä ja ilman täytti  
möyryävän meren jyly —  
liukumassa irti laiturista ja  
suuntaamassa merelle.

Jos Te olisitte nähnyt sen,  
Te olisitte sanonut, että tuo  
ei ollut laiva, vaan vesillä ui-  
va vuori, vaikka suurin osa  
rungosta olikin mahtavien  
purjeiden painamana syvällä  
aaltojen kätöksessä. Matkan  
määränpäänä oli Donjoki,  
jota pitemmälle kukaan ei  
voi meidän meriltämme pur-  
jehtia; mutta monilla laivan

matkustajilla oli aikomukse-  
na jatkaa sinne päästyään  
matkaa pysähtymättä Gan-  
gesille tai Kaukasukselle, In-  
tiaan ja itäiselle valtamerelle  
saakka. Siinä määrin kiihot-  
tavat ansaitsemisen mahdol-  
lisuudet ihmisen mieltä.»

*Venetsian satama tv-sarjasta  
(RAI-TV) Marco Polo.*





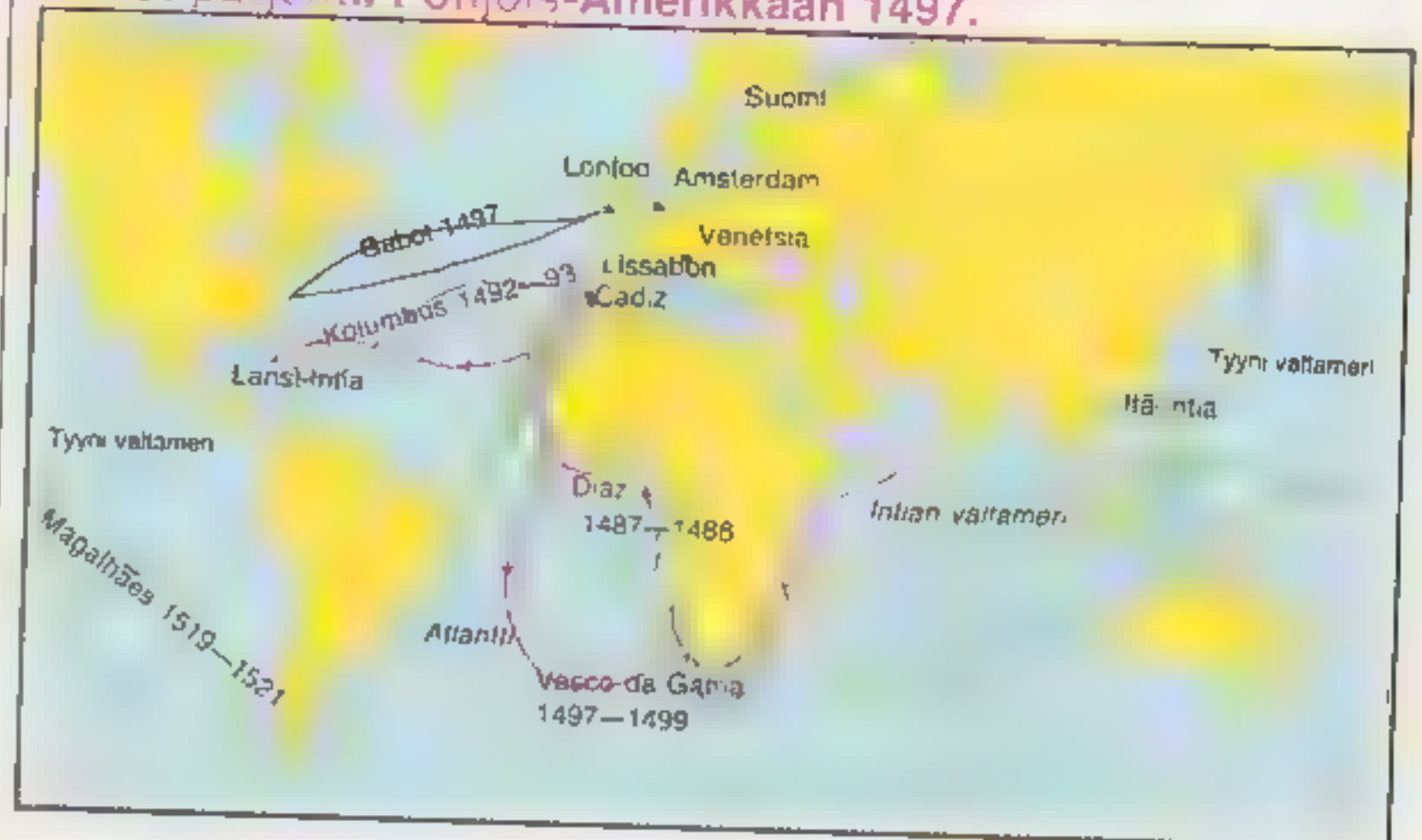
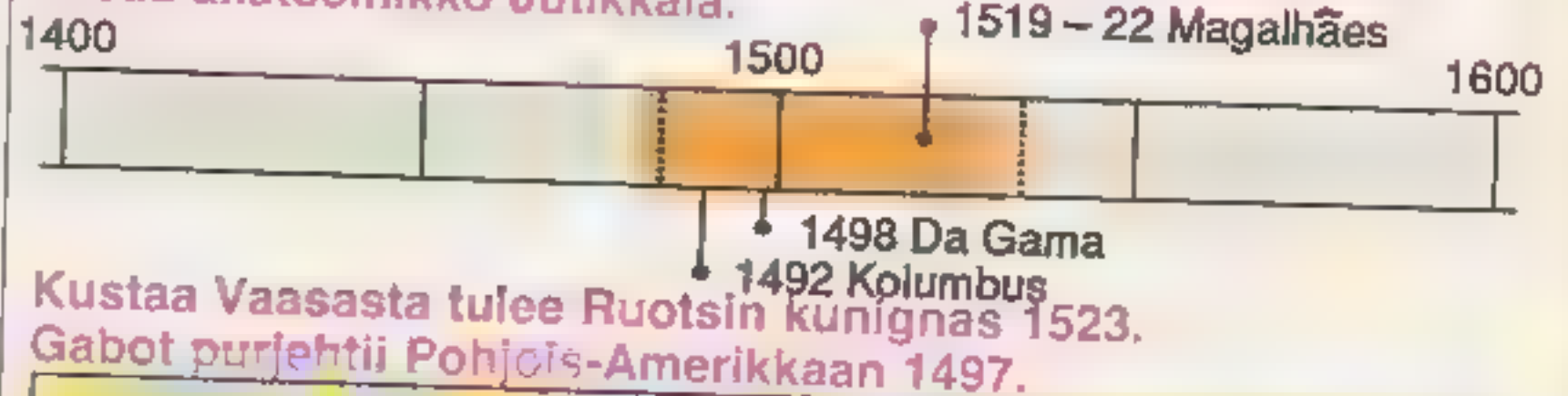
# 2/VII Meritie Intiaan ja Amerikan löytäminen

Genovan ja Venetsian yksinvalta Välimerellä esti muita valtioita purjehtimasta Lähi-idän satamiin. Tästä syystä niiden oli myös tyydyttävä italialaisten määräämiin korkeisiin hintoihin. Tämä sai varsinkin Portugalin ja Espanjan pohtimaan, olisiko silkin ja mausteiden Intiaan toista tietä.

Portugalin prinssi Henrik Purjehtija alkoi lähettää laivoja etsimään meritietä Intiaan Afrikan ympäri. Hänen aluksensa purjehtivat yhä syvemmälle etelään, mutta Afrikan rannikkoa tuntui jatkuvan loputtomasti. Tosin matkan varrelle voitiin perustaa tuottoisia kauppaseimia, joista kartoille jäivät muistoiksi paikannimet Orjarrannikko, Pippurirannikko, Norsunluurannikko ja Kultarannikko.

Vihdoin (1487) saattoi kotimaahan palannut laivuri Bartholomeu Diaz ilmoittaa Henrik Purjehtijalle: »Afrikka loppui!» Hänen laivansa olivat saavuttaneet Afrikan eteläkärjen, josta rannikko kääntyi jälleen kohden pohjoista. Entistä Myrskyjenniemeä ruvettiin sanomaan Hyväntoivonniemeksi. Yksitois-

Jos pippurista saatikin hyvät voitot, jouduttiin siitä maksamaan myös kova hinta. Hieman myöhemmältä ajalta, vuosilta 1602–1795 tiedetaan, että Hollannin Itä-Intian komppanian laivoihin pestautui noin miljoona miestä. Heistä 700 000 ei koskaan enää nähnyt kotimaataan. Kova hinta pippurista, toteaa akateemikko Jutikkala.



ta vuotta myöhemmin (1498) portugalilaiset vihdoin nousivat maihin Intiasa. Vasco da Gaman neljä laivaa purjehtivat Afrikan itärannikolta saadun luotsin ohjaamina Kalkutan satamaan. Vaikka matkan loppuosuus olikin helppo, oli da Gaman matka vaarassa päättyä jo Afrikkaan. Arabit pyrkivät estämään hänen matkansa ja katkaisivat eräänä yönä laivojen ankkurin köydet, jotta tyrskyt ruhjoisivat alukset rantakallioihin. Portugalilaiset näet merkitsi-

## Löytöretket

vät vakavaa uhkaa arabien merenkululle Intian valtamerellä

Lähtiessään kotimatkalle Kalkutasta da Gama lastasi laivoihinsa mausteita. Portugalissa hän sai niistä 60-kertaisen hinnan. Tämä osoittaa, kuinka harvinaisia ja kysytyjä Intian tuotteet olivat; ja osoittaa se senkin, kuinka

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, kuinka Vasco da Gama purjehti Intiaan ja kuinka Kolumbus samaa yrittäessään »löysi» Amerikan.

**Toteutus:** Tälle tunnille on hyvä varata pallokartta, koska sen avulla Kolumbuksen suunnitelma tulee ymmärrettävämmäksi. Oppikirjan kartasta voidaan todeta, että Afrikan eteläkärkeen oli Euroopasta noin 7 000 km. Suurin ongelma ei ollut purjehtiminen sinänsä, vaan kartattomuus, karikkeiset rannikkoalueet ja jopa miehistön tiedonpuutteesta tai vääristä tiedoista johtuva vastahankaisuus. Kuten kir-

jasta käy ilmi, arabit suhtautuivat vihamielisesti eurooppalaisten kauppiaiden kaukoidänkauppaan. — Miksi? (He halusivat pitää tuon tuottavan kaupan itsellään.) Osittain meritiien etsintä johtuikin silkkien pienestä kapasiteetista ja siitä, että se kulki islamilaisseutujen halki, joiden asukkaisiin välit eivät aina suunkaan olleet ystävälliset. Vasco Da Gama toi Kalkutasta mausteita; Kaakkois-Aasian saaria onkin nimitetty maustesaariksi. Mausteet olivat Euroopassa haluttua tavaraa, koska niillä, erään teorian mukaan, pystyttiin peittämään ruoan puutteellisesta säilönnästä johtuneet maut. Ensimmäisen maailmanympäripur-





*Kolumbus, italiaksi Cristoforo Colombo, Amerikan löytäjä ja eurooppalaisen tutkimushalun ja ennakkoluulottomuuden malliesimerkki.*

suuna voittoja genovalaiset ja venetsialaiset mausteilla keräsivät. Portugalilaisten uudesta »maustetiestä» tuli vähin erin Välimeren kaupan vakava kilpailija.

Vuosina 1519–22 suoritettiin ensimmäinen purjehdus maapallon ympäri. Portugalilaiseen laivastoon kuului viisi alusta, ja laivastoa johti Fernão de Magalhães. Alkuasukkaat surmasivat hänet eräällä Tyynen valtameren saarella. Merimatka verotti muutoinkin laivastoa pahoin. Täyden purjehduksen teki vain yksi alus ja 18 miestä.

## Amerikan löytäminen

Henrik Purjehtijan lähettämät laivastot tekivät tarkoin suunniteltuja tutkimusmat-

koja eli löytöretkiä. Portugalilaisten menestys perustui siis määrätietoiseen uusien alueiden ja merireittien tutkimiseen.

Vilkastunut merenkulku oli kehittänyt sekä laivanrakennusta että merenkulkutaitoa. Uudet kolmimastoiset, pelkästään purjeilla liikuvat alukset olivat merikelpoisia ja syrjäyttivät Välimeren soutu-laivat. Kompassi teki purjehtimisen entistä varmemmaksi rannattomilla ulapoilla.

Genovalainen laivuri ja kokenut merenkävijä Kristoffer Kolumbus esitti Espanjan kuningasparille, että hänen annettaisiin purjehtia Intiaan maapallon ympäri. Kun espanjalaiset olivat valloittaneet Granadan, muslimien viimeisen varustuksen Espanjassa, Kolumbus sai kuninkaalta kolme laivaa

yritystään varten (1492). Elokuussa laivat nostivat purjeensa Paloksen satamassa ja aloittivat kolmatta kuukautta kestäneen matkan länteen. Kolumbus kuvaa päiväkirjassaan matkan vaikeuksia, myrskyjä, kapinoivia merimiehiä ja tuntemattoman valtameren herättämää pelkoa. Lokikirjaan hän merkitsi kuljetut päivämatkat todellista lyhyemmiksi. Vihdoin nähtiin suuria merilintuja, vedessä ajelehti kaislaa ja lopulta saatiin ylös oksa, jossa oli tulen jälkiä. Lopulta tähestä-

*Da Gaman laivat Kalkutan satamassa. Vertaa eurooppalaisia ja arabialaisia laivamalleja.*



jehtuksen suunnittelijalla Magalhãesilla oli ilmeisesti samanlainen käsitys maailmasta kuin Kolumbuksella, että maa on pallonmuotoinen. (Tämä tieto oli jo antiikin kreikkalaisilla maantieteilijöillä; he jopa laskivat maailman ympärysmataksi noin 39 000 km, eli virhettä oli vain noin 2,5 %. Tieto oli välillä joutunut unhoon.) Espanjan kuningas pystyi antamaan Kolumbukselle laivat, koska maurit oli juuri (1492) karkotettu Espanjasta ja hallitsija saattoi ryhtyä uusiin yrityksiin valtakuntansa hyväksi. Menomatka alkoi elokuun 3. päivänä ja Atlantin toiselle puolelle (eräiden arvioi-

den mukaan Bahamasaariin kuuluvalla Watlingsaarelle) saavuttiin lokakuun 12. päivänä. — Kuinka kauan matka kesti? (Noin 70 vrk eli 10 viikkoa.) Kolumbus uskoi, kai kuolemaansa (1506) saakka, purjehtineensa Intiaan. Karibianmeren saaria nimitetään yhä Länsi-Intian saariksi ja Amerikan alkuperäisväestöä intiaaneiksi.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 8 kohdalla voidaan keskustella viikingeistä Amerikan löytäjinä. Heidän yhteytensä uudelle mantereelle unohtuivat viikinkiretkien tyrehtyessä.



Huomatta sitä että joissakin kuvissa, h-  
 leassa Kolumbuksen laivassa näkyvät, h-  
 leassa Kolumbuksen laivassa näkyvät, h-



jä huusi: »Tierra, tierra!»  
 Tähtikirkkaassa yössä näkyi  
 valkoisena hohtava hiekkai-  
 nen ranta. Kolumbus sou-  
 datti itsensä maihin ja julisti  
 koko alueen Espanjan ku-  
 ninkaan omaisuudeksi.

Kolumbus uskoi tulleensa  
 Aasiaan, mutta hän olikin  
 löytänyt kokonaan uuden,  
 tuntemattoman maanosan.  
 Se sai myöhemmin nimen  
 Amerikka toisen italialaisen  
 löytöretkeilijän, Amerigo  
 Vespuccin mukaan, kun  
 erehdys selvisi

Kolumbuksella oli kolme laivaa, joissa kaikissa oli  
 samanlaiset purjeet kuin tässä Santa Mariassa,  
 Kolumbuksen emälaivassa. Varsinaisesti Kolumbus  
 saavutti vain Länsi-Intian saaret

### Lyhyesti

Pohjois-Amerikan intiaani



- Portugalin prinssi Henrik Purjehtija aloitti löytöretket lähettämällä aluksia etsimaan mentieta Intiaan Afrikan ympäri.
- Bartholomeu Diaz saavutti Afrikan eteläkärjen, Hyväntoivonniemen, 1487.
- Vasco da Gama purjehti ensimmäisenä Intiaan Kalkuttaan 1498.
- Portugalilaisen Fernão de Magalhãesin retkikunta kiersi ensimmäisenä maapallon 1519–22
- Kristoffer Kolumbus löysi Amerikan 1492

Ferdinand ja Isabella (Aragonian F. ja Kastilian I.) Leonin ja Kastilian leijonat ja tornit. León on Luoteis-Espanjassa sijainnut arabivallan aikana (700-luvulla) itsenäisyytensä säilyttänyt kuningaskunta, josta Kastilia oli irronnut.

Kolumbuksen laivoista on hyvin vahan tietoja. Tämä piirros on tehty kahden ennallistuksen ja luotettavan pienoismallien valmistajan perustusten pohjalta. Kuva voisi yhtä hyvin esittää La Niña. Santa Maria oli ahdas 40 miehelle.



## Atsteekit ja espanjalaiset

Intiaanien kuninkaan Moctezuman kauhua, kun tämä sai viestejä espanjalaisista, on eräs hänen päälliköistään kuvannut näin:

»Ja vielä enemmän hän kauhistui kuullessaan, miten tuhaseet toimivat heidän käskystään; kun ne toimivat, kuuluu niin kuin ukkosen jylinä. Ja kun ase toimii, sen tulta syöksevästä ja kipinöitä sinkoavasta mahasta tulee ikään kuin kivikuula; ja sen savu haisee vahvasti, se lemmuaa rikiltä, niin että pääätä alkaa pyörryttää. Ja jos se osuu puuhun, tämä jauhautuu tomuksi — se on aivan uskomatonta, ikään kuin jo-

ku puhaltaisi sen pois.

Heidän sotavarusteensa ovat kauttaaltaan rautaa; he pukeutuvat rautaan, raudalla he peittävät päänsä, raudasta ovat heidän miekkansa, raudasta heidän jousensa, raudasta heidän kilpensä, raudasta heidän keihäänsä. Ja heidän kauriinsa kantavat heitä selässään, niin että heistä sillä tavoin tulee ikään kuin talon korkuisia. Vain heidän kasvonsa ovat näkyvissä, ja ne ovat hyvin valkoiset, he ovat kalkkikasvoja ja ruskeatukkaisia. Ja heidän leipänsä ovat kuin juhlaruokaa, suuria valkoisia; leipä maistuu hyvältä, se

maistuu hunajalta, se maistuu makealta.

Ja heidän koiransa ovat hyvin suuria, niillä on riipuvat korvat, isot, roikkuvat huulet, silmät kuin tulta, silmät kuin hehkuvaa hiiltä, keltaiset silmät, vaaleankeltaiset silmät, laiha maha, maha, jossa kylkiluut näkyvät, nälkiintyneen laiha maha; ne ovat hyvin suuria ja villejä; ne kulkevat nuuskien ja kitaansa aukoen ympäriinsä, niillä on aina kieli ulkona suusta, kun ne ovat liikkeellä; niiden karvassa on täpliä kuin oselotilla, ne ovat täplikkäitä.»



Moctezuma kantotuolissa, jota ylimyksellä kantavat.

Kuva on tehty tarkkojen alkuperäismallien mukaan; huomio niissä kiinnittyy runsaisiin sulkakoristeisiin ja siihen, että Moctezumalla on parta. — Hänen kävellessään espanjalaisia vastaan intiaaniruhtinaat muodostivat maaten hänelle tien.



# 3/VII Espanjalaiset valloittavat Meksikon

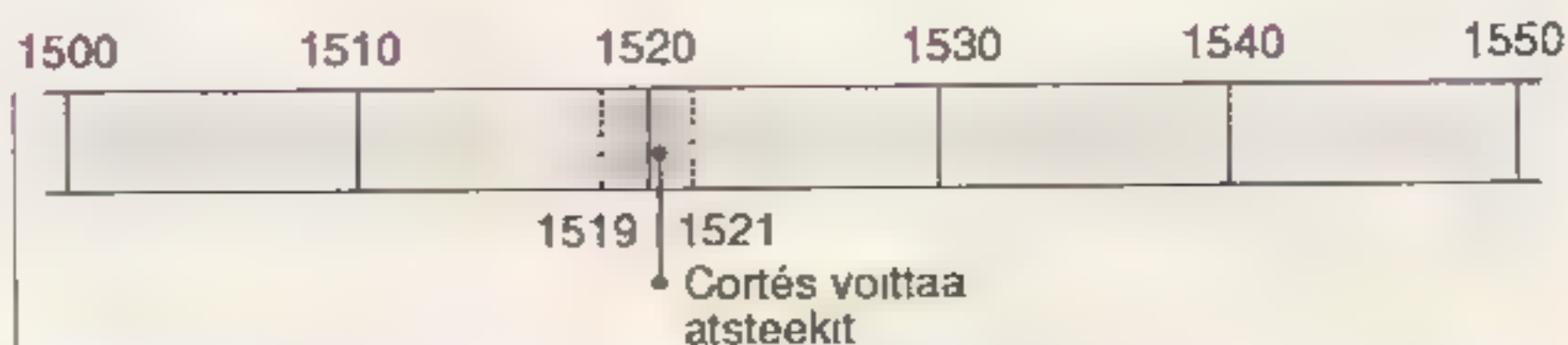
Kolumbus toi Amerikasta espanjalaisten hämmästeltyväksi joukon pelokkaita intiaaneja, kirkuvia papukaijoja sekä uusia kasveja kuten maissia ja tupakkaa. Suurimman huomion sai osakseen kuitenkin kulta, jota tosin oli vain pari korillista.

Espanjalaisissa syttyi kiihkeä kullanhimo. Kuningas antoi Kolumbukselle toista matkaa varten peräti 17 laivaa. Merimiehistäkään ei enää ollut puutetta: »Ei tule vain kunniallisia aatelismiehiä, jotka tahtovat kunnolla kullata aateliskilpensä, ei vain uhkarohkeita seikkailijoita ja urhoollisia sotureita, vaan Palokseen ja Cadiziin virtaa Espanjan pahinta hylky- ja roskaväkeä. Poltinraudalla merkittyjä varkaita, maantierosvoja ja sissejä.»

- Kolumbus teki Länsi-Intian saaristoon kaikkiaan neljä matkaa, mutta kultaa hän ei löytänyt. Uudet retkikunnat ulottivat kuitenkin pian matkansa varsinaiselle mantereelle. Vajaässä viidessäkymmenessä vuodessa Espanjan haltuun joutui suuri osa Keski- ja Etelä-Amerikkaa.

#### Tärkeätä huomata:

- 158 Espanjalaiset eivät panneet toimeen joukkomurhia. Tulaseineen yksi espanjalainen vastasi ainakin kymmentä intiaania. Bakteerit ja virukset taistelivat espanjalaisen rannalla: intiaaneilta puuttui immuniteetti isoarokkoa, pilkkukuumetta, malariaa vastaan.



Amerikan löytäminen merkitsi, että eurooppalaiset saivat uusia viljelyskasveja kuten perunan, maissin, kaakaon ja tupakan, intiaanit puolestaan uusia kotieläimiä kuten hevosen sekä raudan ja pyörän.

#### Atsteekkien tappio

Monet espanjalaisten retkikunnat etsivät Etelä-Amerikan tarumaista kultamaata, Eldoradon valtiota. Sitä ei

Hernando Cortés (vas.) ja Francisco Pizarro, espanjalaiset seikkailijat, jotka valloittivat atsteekkien ja inkojen valtakunnat.

koskaan löydetty, mutta pohjoisempana, nykyisessä Meksikossa oli atsteekkien valtakunta. Muutama sata espanjalaista valtasi sen kahdessa ja puolessa vuodessa.

Aikaisemmin on kerrottu, kuinka Hernando Cortés nousi maihin Meksikon rannikolla. Cortés lähti valloitta-

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miksi atsteekkien valtakunta tuhoutui.

**Toteutus:** Kerrataan sivun 141 kartasta atsteekkien valtakunnan sijainti. Kaukaisilta alueilta saatavista materiaaleista kulta (ehkä mausteiden, hopean ja silkin ohella) oli kannattavinta tuotavaa. Yhteenkin alukseen saatiin mahtumaan arvokas lasti, joka voitiin Euroopassa vaihtaa mihin hyödykkeeseen tahansa. Amerikan viljelyskasveista voi

mainita, ettei niitä suinkaan kuljetettu laivalasteittain Atlantin yli vaan viljely aloitettiin Euroopassa (kaakaon osalta Afrikassa). Nykyisin voimme kehittyneen rahtiliikenteen ansiosta saada tuoreita hedelmiä eri puolilta maailmaa.

Kuten kirjakin kertoo, Amerikka houkutteli seikkailijoita Euroopan merivalloista. Hernando Cortés oli 19-vuotias lähtiessään Amerikkaan. (Meksikon valloituksen alkaessa hän oli 34-vuotias.) Laivojen saavuttua Meksikon rannikolle Cortés antoi tuhota ne, jotta ketkään eivät voisi perään-



maan atsteekkien pääkau-  
punkia.

Intiaanit koettivat estää  
espanjalaisten etenemisen  
sekä taistellen että lahjuksia  
jakaen. Mutta tämä sai es-  
panjalaiset vain entistä päät-  
täväisemmin tunkeutumaan  
kohti sisämaata. Atsteekkien  
tiedustelijat lähettivät kunin-  
kaalleen jatkuvasti tarkkoja  
tietoja espanjalaisten etene-  
misestä.

Kolmen kuukauden mars-  
sin jälkeen espanjalaiset las-  
keutuivat vuorilta sen valta-  
van järven rantaan, jonka  
saarilla atsteekkien pääkau-  
punkki oli. Saarikaupungin

Kultainen veistos atsteekkien  
kuoleman ja pimeyden  
jumalasta.



monet temppelit, tomit ja  
linnat olivat espanjalaisista  
kuin romaaneissa kuvattuja  
noiduttuja palatseja. Kau-  
punkiin johtavalla sillalla  
heitä vastaan tuli atsteekki-  
kuninkaan kulkue: »Mocte-  
zuma astui alas kantotuolista  
ja suurylimykset astelivat hä-  
nen rinnallaan vihreistä höy-  
henistä tehdyn, kullalla, ho-  
pealla ja helmillä koristellun  
upean katoksen alla.»

### Loppu lähestyy

Kun atsteekit esittelivät es-  
panjalaisille temppeleitään,  
nämä kokivat elämänsä jär-  
kytyksen. »Temppelien sei-

nät olivat niin paakkuuntu-  
neet verestä. . . . ylimmässä  
temppelissä lojui epäjuma-  
lien patsaiden edessä viisi  
ihmisen sydäntä.»

Cortés otti Moctezuman  
vangikseen, eikä tämä näyt-  
tänyt sitä vastustavan. Moc-  
tezuma näytti ymmärtävän,  
että eräs aikakausi oli päät-  
tynyt.

Seuraavana keväänä kaik-  
ki kuitenkin yhtäkkiä muut-  
tui. Kaupungissa syntyi tais-  
teluita.

Cortés vahvisti joukkojaan  
vuoden verran. Häneen liit-  
tyi ainakin 20 000 sotilasta  
atsteekkien alistamista muis-  
ta intiaaneista. Piintys ja es-  
panjalaisten mukana tullut  
isorokko nujersi atsteekit.

tyä valloitusretkeltä. Varsinkin varhaisempi historiantutki-  
mus piti Cortésia ihmiskunnan suurena hyväntekijänä, kun  
hän tuhosi atsteekkien ihmisuhreja vaativan uskonnon ja  
kulttuurin.

**Omatoimikirja:** Tämän ja seuraavan kappaleen tehtävät  
ovat yhdessä. Mikäli aikaa tuntuu olevan niukasti, nämä  
kappaleet (3/VII ja 4/VII) voi käsitellä samalla tunnilla.



# 4/VII Inkavaltakunnan tuho

Atsteekkien valtakunta tuhoutui kahdessa ja puolessa vuodessa. Inkavaltion kuolinkamppailu kesti tasan 40 vuotta. Silti sen kohtalo oli ratkaistu jo ennen espanjalaisten tuloa, sillä maassa riehui katkera veljessota.

Espanjalaiset Inkavaltion lopulta tuhosivat. Alusta pitäen heidän vaikutuksensa ja heidän menettelytapansa olivat samanlaiset kuin Meksikossa. Kun inkahallitsija sai ensimmäiset tiedot espanjalaisten tulosta Etelä-Amerikkaan, hän yhdisti tiedot heti

vanhoihin ennustuksiin Inkavaltion tuhosta. Monet tahtumatkin ennustivat pahaa. Suuren aurinkojuhlan aikana nähtiin taivaalla äkisti kuningaskotka, jota lauma hiirihaukkoja ajoi takaa. Kotka putosi haavoittuneena hallitsijan eteen ja kuoli myöhemmin. Rannikolla oli suuria tulvia ja maa järisi monin paikoin. Kuun ympärille muodostui kolme suurta kehää, verenpunainen, mustanvihreä ja kolmas, joka oli kuin savua. Aurinkoa koetettiin lepyttää moninkertai-

silla uhreilla, mutta pelko kyti mielissä vielä vuosia

Espanjalaiset järjestivät inkakuninkaalle katalan ansan: pappi ojensi talle Raamatun, jonka arvoa ja käyttöä kuningas ei ymmärtänyt. Kun hän pudotti kirjan maahan, kävivät espanjalaiset joka suunnasta inkojen kimppuun. Kuningas teloitettiin seuraavana päivänä kuristamalla, mikä oli lievennys raaempaan teloitukseen — koska inkaruhtinas kääntyi kristinuskoon.



Inkojen parissa raivos espanjalaisten tullessa myös isorokko. Ja enkoista: espanjalaiset 160 pappi julistivat sen — Vanhan testamentin mukaan — Jumalan rangaistukseksi, mihin intiaanien oli helppo uskoa, koska tulokkaat itse välttivät taudin.

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan inkavaltakunnan tuhosta.

**Toteutus:** Kerrataan sivun 144 kartasta inkavaltakunnan sijainti. — Miksi se joutui espanjalaisten valloituksen kohteeksi myöhemmin kuin atsteekkien valtakunta? (Inkojen asuinalueet olivat kauempana etelässä ja sisämaassa.) Jo Keski-Amerikassa espanjalaiset olivat kuulleet huhuja etelässä sijaitsevasta inkojen kultamaasta. Pizarro oli 22-vuo-

tias tullessaan ensimmäisen kerran Amerikkaan. Hän kuului mm. ensimmäiseen Tyynen valtameren rannalla käyneeseen retkikuntaan. Varsinaisen kultamaan valloitusta Pizarro alkoi suunnitella seitsemän vuotta ennen sen toteutumista. Hän kävi hankkimassa Espanjan kuninkaalta siunauksen retkelleen. Hallitsijat lupasivat yleensä conquistadoreille (valloittajille) suuriakin palkkioita. Pizarrolla oli vain 180 miestä, 27 hevosta ja 2 kevyttä kanuunaa, kun

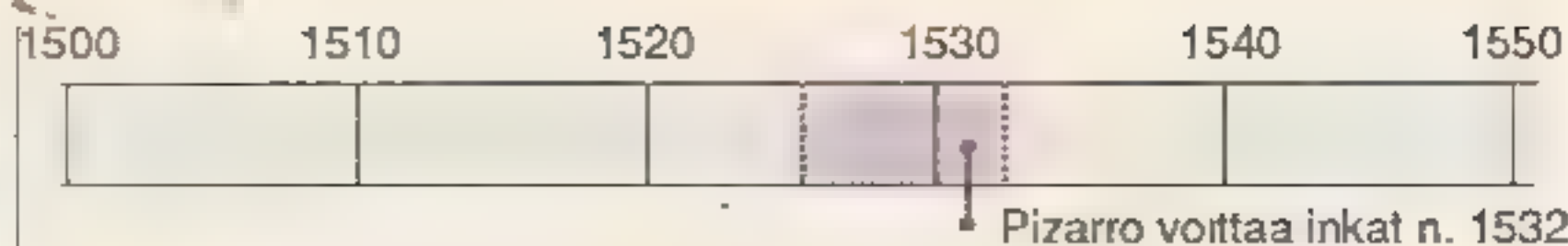




2

myöhemmin

Kun espanjalaiset sitten saapuivat, pitivät inkat aivan kuin atsteekitkin näitä jumalina. Espanjalaisia ei siten pysäytetty, vaikka heitä täälläkin oli todella vähän ja heidän aikeensa saattoi arvata. Espanjalaisia johti lukutaidoton seikkailija Francisco Pizarro (1478–1541), joka himoitsi kultaa ja kunniaa. Kahakointi inkojen ja espanjalaisten välillä kesti vielä neljäkymmentä vuotta, kunnes viimeinen aurinkojumalan poika, viimeinen inkahallitsija, mestattiin Cuzcon tuomiokirkon portaiden eteen 1572. Inkavaltion tarina päättyi lopullisesti tuolla auringonpolttamalla torilla. Espanjalaisten perustama uusi pääkaupunki oli Lima. Inkavaltion temppeleistä ja varsinkin sen kaivoksista Espanja sai seuraavien sadan vuoden ajan mahtavan määrän kultaa ja hopeaa — inkojen auringon hikeä ja kuun kyyneleitä



3

*Tutkimusmatkailijoiden ja seikkailijoiden vaikeuksia uudessa maanosassa Eldoradoa etsittäessä: joen ylitys.*

### Lyhyesti

- Intiaanvaltioiden tuhoutuminen merkitsi eurooppalaisen sivistyksen voittoa Amerikassa.
- Tuhoutuessaan kulttuurit veivät unohduksiin lahes koko Amerikan vanhan sivistyksen.
- Uusien alueiden valtaus merkitsi Euroopan taloudellista voimistumista.

hän lähti kohti etelää. Häikäilemättömästi hän houkutteli inkahallitsija Atahualpan ja tämän henkivartiokaartin 3 000–4 000 miestä ansaan. Tuliaseet, haarniskoidut miehet ja hevoset mahdollistivat inkojen lyömisen ja Atahualpan vangitsemisen. Hänen vapauttamisekseen vaadittiin lunnaina huoneellista kultaa, ja vaikka omaiset ja kansa keräsivät lähes kaiken kullan, Atahualpa kunistettiin piikki-pannalla hengiltä. Inkavaltaakunta luhistui hallitsijansa kuol-

tua. Pizarro pääsi päämääräänsä, Cuzcoon, mutta joutui itse mittaamattomien aarteidensa takia muiden espanjalaisten kateuden kohteeksi. Inkavaltion kukistaja murhattiin uudessa pääkaupungissa Limassa. Kuten tästäkin huomataan, espanjalaisetkaan eivät saavuttaneet menestystään yhteistoimin, vaan ahneus, kateus ja eripuraisuus olivat yleistä heidän keskuudessaan.



# 5/VII Maailmankuvan muuttuminen

Löytöretket liittyivät kiinteästi siihen uuteen ajattelutapaan, joka alkoi vaikuttaa Euroopassa 1300-luvulta lähtien. Pohjimmiltaan se perustui ihmisissä heräävään uskoon omiin voimiinsa

Tällaiseen ajatteluun oli useita syitä. Ristiretkien epäonnistuminen oli saanut aikaan vieraantumista uskonnosta. Ihmiset panivat myös merkille, että paavi ja monet kirkonmiehet suhtautuivat välipitämättömästi uskoon. Tämän seurauksena oli lopulta uskonpuhdistus

Toisaalta Espanjassa olivat kristityt, juutalaiset ja muslimit satojen vuosien

ajan eläneet, opiskelleet ja työskennelleet yhdessä. Kristityt olivat havainneet, että heillä oli ollut paljon oppimista juutalaisilta ja muhamettilaisilta.

Virkistävästi oli vaikuttanut myös se oppineiden joukko, joka oli paennut Itä-Roomasta. Nämä tuhannet tutkijat levittivät antiikin tieteiden ja taiteiden tuntemusta ja monet toivat mukanaan osia arvokkaista kirjastoista.

Italian pienistä ruhtinaskunnista ja kaupunkivaltioista tuli uuden ajattelutavan keskuksia. Sekä tieteissä että taiteissa antiikki ja hellenismi tulivat esikuviksi. Tätä aika-

kautta sanotaan renessanssiksi eli antiikin uudelleen synty miseksi.

## Uskonpuhdistus

Koko kristillisen kirkon olemassaolon ajan oli sen piirissä ollut erimielisyyttä ja jopa riitoja. Vuonna 1084 kirkko oli jakautunut kahteen eri kirkkokuntaan, katoliseen eli läntiseen kirkkoon ja ortodoksiseen eli idän kirkkoon

Renessanssin tuoma uusi ajattelutapa ei voinut olla vaikuttamatta kirkkoon ja sen jäseniin. Toisaalta uusi

*Maailma laajenee löytöretkien ansiosta.*



Karttaan nimistöä oppilaiden ehdotusten mukaan. Erityisesti maanosat (mm. Australia), meret ja Suomi.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, mitkä seikat johtivat maailmankuvan muuttumiseen

**Toteutus:** - Milloin oli ns ristiretkiaika? (Noin 1100-1300.) - Miten ensimmäisen ristiretken menestys oli vaikuttanut paavin valtaan? (Se oli lisännyt sitä) - Miten ristiretket kokonaisuudessaan olivat vaikuttaneet paavin valtaan? (Ne olivat osoittaneet, ettei paavi ehkä ollutkaan ehdottomasti oikeassa, ja tehneet hänen valtansa kyseen-

alaiseksi.) Marco Polon matkoista lähtien eurooppalaiset olivat tulleet paljon tekemisiin muiden maanosien ihmisten kanssa ja tutustuneet näin erilaisiin näkökantoihin; he joutuivat vertailemaan niitä omiinsa. Uuden ajattelutavan keskuksiksi tulivat Italian pienet ruhtinaskunnat. - Miksi juuri ne? (Siellä oli varallisuutta suosia tietoa ja sivistystä yleensä sekä kaupan vuoksi runsaasti kanssakäymistä muiden kanssa.) Martti Lutherin elämäkertaan ei kannata syventyä; se luetaan kahdeksannella luokalla uskonnon





Uskonpuhdistaja Martti Luther

ajattelutapa synnytti kirkon epäkohtien arvostelua. Saksalainen munkki Martti Luther esitti Wittenbergin kaupungissa 95 väitettä eli teesiä kirkon väärinkäytöksistä. Luther halusi asettaa Raamatun kristittyjen ainoaksi ohjekirjaksi ja vaati kirkkoa luopumaan monista vääristä opeistaan. Renessanssin hengen mukaisesti Luther vaati myös latinan korvaamista kansankielellä ja ryhtyi itse saksantamaan Raamattua. Juuri tähän aikaan syntyi eri puolille Eurooppaa lukuisia kirjapajoja. Ne vaikuttivat ratkaisevasti kansankielisten Raamattujen ja pian myös muiden kirjojen leviämiseen.

Lutherin aloittama uskonpuhdistus johti siihen, että muun muassa Englanti ja



Hollantilaista kyläelämää renessanssin alkuvuosikymmeninä — Pieter van Bruegel vanhemman maalaus.

Kirjapaino. Ilman kirjapainoja uskonpuhdistus tuskin olisi toteutunut. Mitä kuvan henkilöt tekevät?



pohjoismaat erosivat katolisesta kirkosta.

Uskonpuhdistus johti uusien kirkkokuntien syntymiseen. Uskontokysymys oli

myös syynä moniin sotiin. Uskonsodista pisimmässä, kolmikymmenvuotisessa sodassa, oli Ruotsilla keskeinen asema

yhteydessä. Lutherin periaate uskon perustumisesta Raamattuun tuo mukanaan myös Raamattujen käännökset, lukutaidon opettamisen sekä sitä kautta kansan muunkin sivistämisen. Gutenbergin keksintö, irtokirjakkeiden käyttö kirjapainossa, oli erittäin merkityksellinen tässä tapahtumassa. Itse kirjapainotaitoa pidetään kiinalaisena keksintönä, usein Gutenberg mainitaan kirjapainotaidon keksijänä, mutta hän siis kehitti irtokirjakkeet. — Miten uskonpuhdistus vaikutti katolisen kirkon valtaan? (Se väheni.) —

Miten katolisen kirkon vallan väheneminen vaikutti sen jäsenten rohkeuteen omaksua uusia aatteita? (Rohkeus kasvoi.) Lukukappaleen lopussa käsitellään uskonsotia, etenkin kolmikymmenvuotista sotaa; jos ehtii, voi kertoa siitä. Eräs luterilaisen Ruotsin tärkeimpiä tukijoita sodassa oli katolinen Ranska. — Miksi? (Sota oli tosin uskonsotakin, mutta yhtä paljon sotaa vallasta.)



# 6/VII Tiede tarkistaa käsityksiään

Vanhan käsityksen mukaan maa oli koko maailmankaikkeuden kiinteä keskipiste. Sitä kiersivät muut taivaankappaleet, auringko, kuu ja tähdet. Tätä mieltä oli myös kirkko.

Näkökanta oli voimassa 1500-luvulle saakka. Silloin kuitenkin useat tutkijat pystyivät osoittamaan sen virheelliseksi havaintojensa ja laskutoimitustensa nojalla.



Puolalainen pappi, tutkija ja opettaja Nikolaus Kopernikus (1473–1543) laati tähtitaivasta koskevasta las-

kelmistaan tutkielman »Taivaankehien kiertoliikkeistä», joka tosin julkaistiin vasta hänen kuolemansa jälkeen. Kopernikus todisti, että maa kiertää muiden planeettojen tavoin aurinkoa. Kopernikus osoitti myös, että maa kiertää jatkuvasti oman, kuvitelun akselinsa ympäri. Kopernikuksen teoria saavutti vain hitaasti kannatusta tutkijoiden parissa ja tuli lopullisesti hyväksytyksi vasta 1700-luvulla. Kirkko julisti pitkäksi ajaksi Kopernikuksen maailmanjärjestyksen pannaan järjen, havaintojen ja Raamatun vastaisena.



164

Kaltevalla pinnalla vierivän pallon nopeuden pystyi (Galilei) mittaamaan vesikellolla. — Miten vesikello toimi?

Vetovoima on tärkein maailmankaikkeuden perusvoimista. Ensimmäiset kokeet sen vaikutuksesta tehtiin renessanssin Italiassa

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miten tieteen kehitys vaikutti (vähitellen) maailmankuvan muuttumiseen.

**Toteutus:** — Mitä »uutuuksia» renessanssi toi mukanaan? (Löytöretket, antikin uudelleenlöytymisen, uskonpuhdistuksen, irtokirjakkeet kirjapainoon.) Renessanssin ajan tieteenharjoittajat olivat monipuolisia ja kiinnostuneita ennen selvinäkin pidetyistä asioista. Jos luotamme omiin aisteihimme, emme varmaan huomaisi, että maa kiertää aurinkoa. Nykyisinkin puhutaan auringon noususta ja -laskusta, vaikka tapahtuma todellisuudessa ei näin olekaan. Kopernikus ja Galilei joutuivat todistamaan väitteensä ma-

tematiikalla; niitä ei voinut omiin aisteihinsa luottamalla »tajuta». — Etsitään tekstistä tietoa siitä, kuinka kauan kesti, ennen kuin Kopernikuksen teoria lopullisesti hyväksyttiin. (Parisataa vuotta.) Kopernikus (kuten seuraavan kappaleen Leonardo da Vinci) oli laaja-alainen renessanssi-ihminen. Hän oli opiskellut nuorena Italiassa lakitiedettä, matematiikkaa, lääketiedettä, tähtitiedettä ja kirkko-oikeutta, jonka tohtorin arvon hän sai 31-vuotiaana. Tämän jälkeen hän palasi Puolaan ja perusti sinne observatorion, jossa työskenteli elämänsä loppuun saakka. Maapallokeskeisen järjestelmän epäkohtana Kopernikus piti sitä, että uloimilla planeetoilla piti olla käsittämätön nopeus, jotta





kolme sekuntia

Galilei suorittaa vetovoimakokeita Pisan kaltevassa tornissa. Hän vaikutti nykyajan tieteen syntyyn ehkä enemmän kuin kukaan muu.

Newton hajotti ensimmäisenä valkoisen valon spektrin eli kirjon eri väreihin. — Ihmisenä hän oli kostonhaluinen ja riitaisa. Hän julkaisi merkittävimmän fysiikkaa käsittelevän teoksen, mitä koskaan on laadittu: Luonnonfilosofian matemaattiset perusteet.



Käyttäkää värejä omatoimikirjan tehtävässä.

Italialainen Galileo Galilei (1564–1642) teki tarkkoja havaintoja planeettojen liikkeistä, koska hänen käytösään oli tähtikaukoputki. Hän asettui tukemaan Kopernikuksen esittämiä ajatuksia. Hän osoitti myös painovoiman olemassaolon. Kun Galilei julkaisi tulokset havainnoistaan, hän joutui kirkon tuomioistuimen eteen. Katolinen kirkko oli perustanut harhaoppisten tutkimista, tuomitsemista ja rankaisemista varten inkvisitiolaitoksen, joka kuulusteluissaan usein käytti kidutusta. Tuomiona oli syytetyn polttaminen roviolla. Galilei pakotettiin kieltämään ajatuksensa.

**Luultavasti tämä Pisan tornin koe on myöhemmin keksitty hyvä taru; edellisen sivun koe on aito. Merkitkää sekunnit.**



Kaukoputkella oli ratkaiseva merkitys todistettaessa uudet maailmankaikkeutta koskevat teoriat oikeiksi. Tämä on Isaac Newtonin kaukoputki 1600-luvulta

**Mielipiteet ovat meidän aikamme fysiikan neron Stephen W. Hawkingin kirjasta Ajan lyhyt historia.**

Galileo Galilei käytti tutkimuksissaan havaintoja, Kopernikus laskutoimituksia. Juuri Galilei vaikutti kokeellisen luonnontutkimuksen syntyyn.

Runsaat sata vuotta myöhemmin, aikana, jota sanotaan valistusajaksi, englantilainen tutkija Isaac Newton (1642–1727) täydensi Kopernikuksen ja muiden tutkijoiden aloittaman työn. Hän perusteli matematiikan avulla muun muassa painovoiman vaikutukset. Newtonin tutkimustyö käsitti myös muita tutkimusaloja. Hän esitti tarkat massan, painon ja voiman määntelmät sekä tutki menestyksellisesti avaruuden etenemistä ja hajotti valon eri väreiksi.

ne ehdisivät kiertaä maan vuorokaudessa. Tutustuttuaan antiikin tieteilijöiden (varsinkin Aristarkhos Samoslaisen 310–230 eKr.) kirjoituksiin hän omaksui niistä aurinkokeskeisen mallin. Kopernikuksen omasta mielestä hänen maailmankaikkeuden mallinsa oli vain oletamus. Tosin jo hänen elinaikanaan muutamat tiedemiehet alkoivat pitää sitä totena.

Galileo Galilei opiskeli filosofiaa, lääketiedettä, matemaatiikkaa ja päätyi fysiikan kautta tähtitieteeseen. Putoamiskokeiden mittaukset olivat vain aistihavaintoja, koska tarkkoja kelloja ei tuolloin ollut. Niinpä Galilei alkoi tutkia painovoimaa kaltevilla tasoilla, joita pitkin hän vieritteli palloja.

Jyrkentämällä kaltevuutta hän sai johdetuksi kaavansa koskemaan myös pystysuoraa putoamisliikettä. Galileita pidetään nimenomaan kokeellisen tutkimuksen perustajana. Usein hänet erheellisesti muistetaan myös kaukoputken keksijänä; kaukoputki kehitettiin Alankomaissa, mutta Galilei paransi sitä ja alkoi käyttää sitä tähtitieteessä. Hänen havaintonsa vahvistivat Kopernikuksen matemaattiset todistelut aurinkokunnastamme oikeiksi. Omituisena yhteensattumana voidaan pitää Isaac Newtonin syntymistä Galilein kuolinvuonna.



# 7/VII Renessanssin taide

Kristinusko saavuttaa Suomessa Karjaan lannesta.

Renessanssi

## Leonardo da Vinci

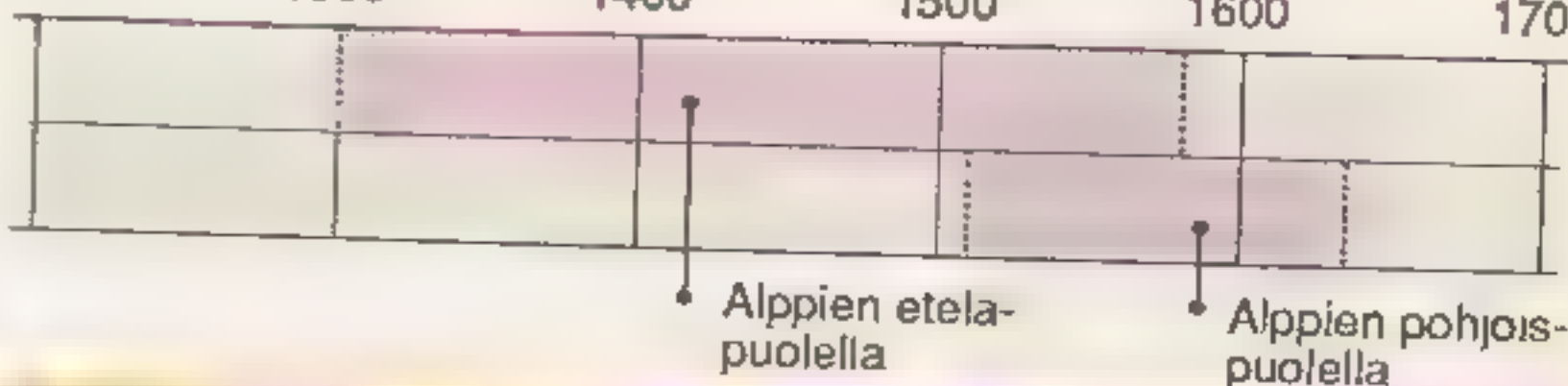
Leonardo da Vinci (1452 – 1519) oli tyypillinen uuden ajan ihminen. Hän oli taiteilija – maalarin ja kuvanveistäjänä – arkkitehti, keksijä, runoilija, muusikko ja tutkija. Leonardo syntyi pienessä Vincin kylässä Italiassa. Hän opiskeli ja eli parhaimmat vuotensa Firenzessä ja muutti elämänsä loppuvuotiksi Ranskaan.



Leonardo da Vinci. Omakuva vanhuusvuosilta

Näyte Leonardon oikealta vasemmalle kirjoitetuista tutkimusmuistiinpanoista.

1200 1300 1400 1500 1600 1700



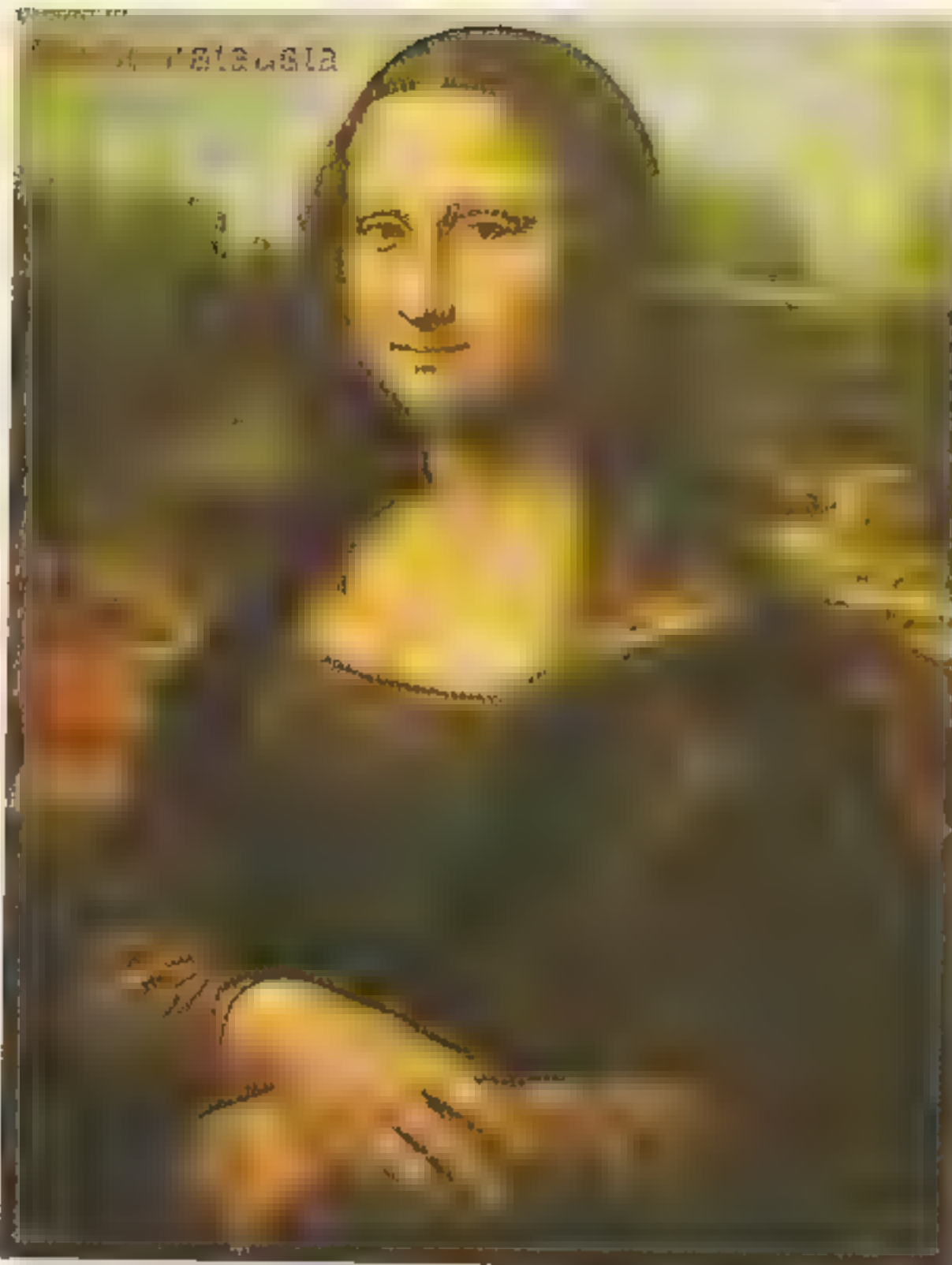
Perilikirjoitusta

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, millaisia taideteoksia renessanssin aikana luotiin, sekä tutustuu erääseen ihmiskunnan neroon, Leonardo da Vinciin.

**Toteutus:** Tunnin aluksi voidaan tarkastella kirjan kuvia maalauksista. Voidaan verrata niitä aikaisempien aikojen maalauksiin. Karkkien on tunnistettava, että renessanssin maalaukset ovat aikaisemmista poikkeavia. Suuri syy maalaustaidon kehitykseen oli varmasti Italiassa eläneet

upperikikat mesenaatit. Ei ollut epätavallista, että rikkaimilla suvuilla oli palkattuja taidemaalareita, jotka maalasivat partsi suvun jäsenten muotokuvia myös kirkkoihin ja kappeleihin lahjoitustöitä. Jos tunnille tuodaan taidekirjoja, huomataan, että varsinaisia maisemamaalauksia tuskin löytyy ainoatakaan; henkilöt olivat tärkeitä. Henkilökuvat ovat ymmärrettäviä siitäkin syystä, ettei tuolloin ollut kameoroita, joilla olisi voitu ikuistaa suvun (rikkaat) esi-isät. Leonardosta riittää keskusteltavaa varmasti liiksikin.





Henkilöt muodostavat esityksen  
Taustana ja esityksen



Rafael (1483–1520): Madonna, Jeesuslapsi ja Pyhä Johannes lapsena

Giovanni Bellini (1430–1516): Dodge Leonardo Loredaro

3  
Mona Lisa

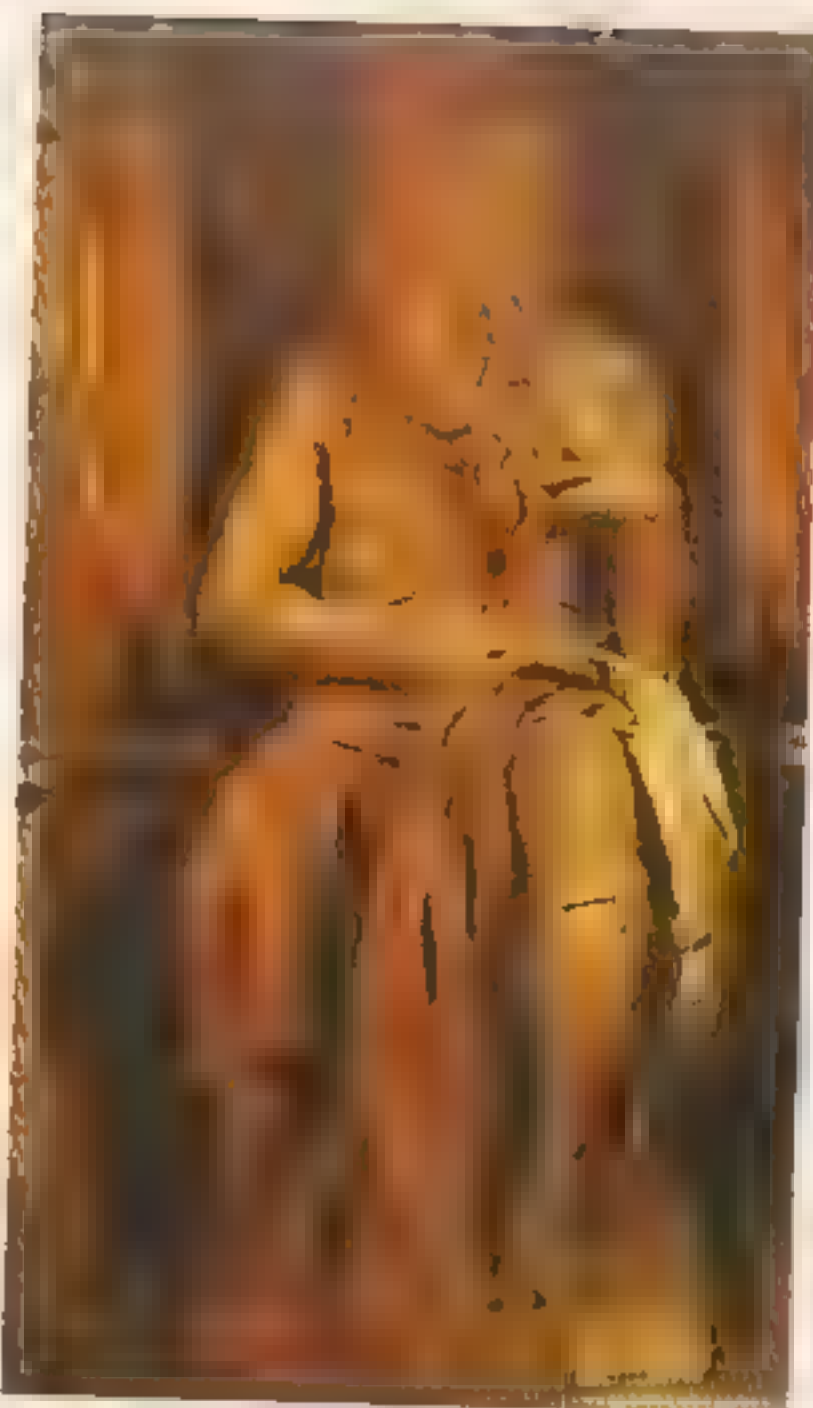
Tizian (n. 1477–1576) oli todellinen väritaituri  
— Paavi Paavali III.



(Mikäli luokassa pidetään esitelmiä, voisi Leonardon antaa jollekulle esitelmän aiheeksi.) Leonardo harjoitti lähes kaikkia tieteitä. Hän ei kuitenkaan ollut kiinnostunut sen paremmin kristin- kuin muistakaan uskoista. On sanottu, että Leonardolla oli vain yksi intohimo: oppia tuntemaan koko näkyvä maailma, sen rakenteet ja liikkeet. Leonardo oli ikuinen tutkija, joka pyrki tietoon kokeilemalla. Kaiken keskellä hänellä oli kolme alaa, jotka kiehtoivat häntä ylitse muiden: anatomia, sovellettu mekaniikka (hyökkäysvau-

nut, sillat, lentolaitteet) ja maapallon elämän tutkiminen (vuoristot, eläimet). Hänellä oli omalaatuisia näkemyksiä: »Maa saa nähdä vielä olentoja, jotka tappavat lakkaamatta toisiaan. Heidän pahuudellaan ei ole rajaa. Heidän väkival- tansa tuhoaa maapallon suuret metsät— Oi maa, mikä pi- dättääkään sinua avautumasta ja nielaisemasta ihmistä syvyyksien pohjattomiin kuiluihin.» Maalarina häneltä on jäänyt teoksia vähän. Hänen kehittämänsä »valo-varjoteo- rian» (chiaroscuro) ansiosta harvat jäljellejääneet työt ovat





7

Michelangelo (1475–1564):  
Mooses.

Leonardon harvoista säilyneistä maalauksista on kuuluisin Pariisissa säilytetty Mona Lisa. Vuosisatojen ajan on maalauksessa ihailtu sen valon käsittelyä ja mallin salaperäistä hymyä.

Pyhä ehtoollinen on nimeltään Leonardon suuri seinämaalaus, joka alkoi tuhoutua heti valmistuttuaan. Sitä on ryhdytty korjaamaan muutamia vuosia sitten. Maalaus esittää hetkeä, jolloin Jeesus sanoo opetuslapsilleen: yksi teistä on minut kavaltava. Opetuslasten ilmeissä vaihtelevat pelko, hämmästyminen ja syyllisyys.

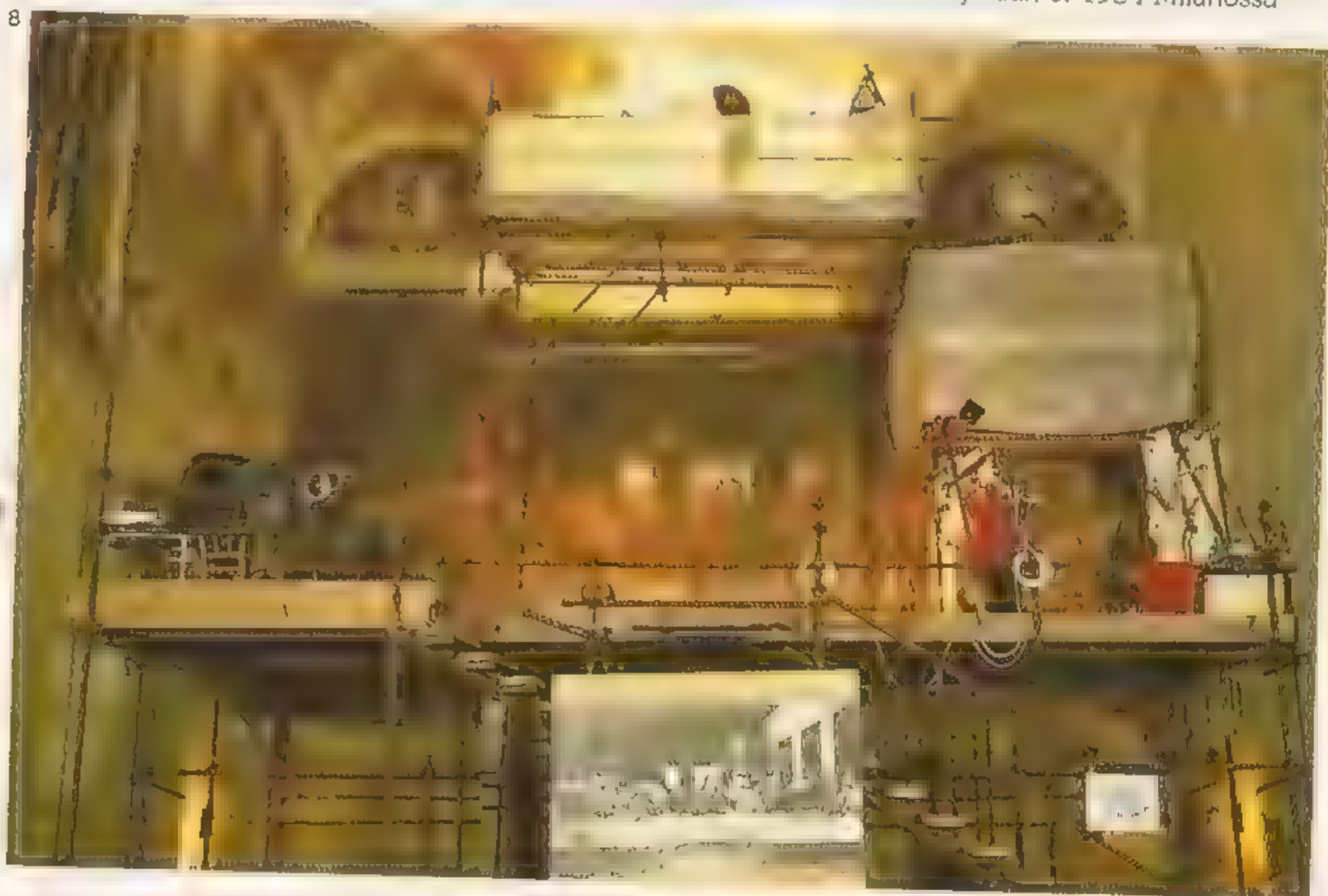
Vaikka Leonardon maalaukset ovat mestariteoksia, hän ei suinkaan ollut päätoiminen taiteilija. Leonardo

suunnitteli ilmastointilaitteita, hyökkäysvaunuja, laskuvarjon ja lentokoneita. Hän teki tarkkoja piirroksia ruumiinavauksista, kuvasarjoja lintujen siipien liikkeistä ja laati loputtomia, peilikirjoituksella tehtyjä mustiinpanoja — Leonardo oli vasenkätinen. Leonardo da Vinciä pidetään yhtenä ihmiskunnan harvoista todellisista neuroista.

Omatoimikirjasta käy ilmi, että Leonardo on sijoittanut perspektiivin katoamispisteen Jeesuksen oikeaan silmaan. Maalaus on eraan luostarin ruokasalissa. Vietato salire = portaille nousu kielletty.

Leonardon Pyhää ehtoollista korjataan v. 1984 Milanossa.

8



168

Vaikka Michelangeloa ei tekstissä mainitakaan, hän kuuluu renessanssin suurten taiteilijoiden joukkoon. Opettaja voi kertoa Sikstuksen kappelin koristuksesta.

erittäin merkittäviä. Piirroksia sen sijaan on säilynyt paljon; hänen muistikirjansa ovat niitä täynnä. Tunnin lopussa tai seuraavan tunnin alussa on syytä vielä lyhyesti kerrata kaikkia niitä mullistuksia, jotka luetaan kuuluviksi renessanssiin. On siirrytty uuteen aikaan.



## Miten Leonardosta tuli taiteilija

Leonardo syntyi lähellä Vincin pikkukylää noin sadan kilometrin päässä Firenzestä 15. toukokuuta 1452. Hänen isänsä, Ser Piero, oli tuomari ja hänen äitinsä, Caterina, oli talonpoikaistytö. Jo lapsesta pitäen Leonardo kierteli kotikylänsä kujilla, vainioilla ja kukkuloilla ja piirsi aina; ihmisiä, eläimiä, puita, kukkia ja taloja. Erityisesti hän rakasti piirtää hevosia, ja niitä hän mieluiten piirsi koko elämänsä ajan. Eraanä päivänä isä pyysi Leonardoa maalamaan pienen pyöreän taulun lahjaksi naapurille. Kun työ oli valmis, Ser Piero koki elämänsä järkytyksen: Leonardo oli maalannut taulun täyteen kiemurtelevia käärmeitä ja liskoja, jotka sylkivät tulta ja liekkejä.

Isä antoi naapurille vaatimattomamman taulun, sillä hän oivalsi mikä taiteilija hänen Leonardonsa oli. Isä möi taulun sadalla tukaatilla – mikä vastaa noin 500 suomen markkaa. Tämä maalaus on luultavasti säilynyt Uffizien taidemuseossa Firenzessä Italiassa. Siellä on vanha käärmehiuksinen Medusan pää, jota pidetään Leonardon lapsuudenaikaisena maalauksena, vaikka taulun vieressä onkin pieni lappu: »Tuntematon taiteilija».

Vanna ja nuori (vasenkätinen) Leonardo samassa kuvassa.



Ser Pieron perhe muutti Firenzeen, ja isä vei Leonardon töitä Andrea Verrocchiole, eräälle renessanssin nimekkäälle taiteilijalle. Tämä otti nelitoistavuotiaana pojan heti oppiin, ja niin Leonardo sai perehtyä suurten öljyväri- ja seinämaalausten tekemiseen. Tuon ajan taiteilijoilla oli tapana pitää palveluksessaan nuoria taiteilijoita ja oppipoikia, jotka tekivät suurten maalausten vähempiarvoiset kohdat, mutta oppivat samalla kaiken sen, mitä mestari itse tiesi taiteesta. Nopeasti Leonardo sai maalata yhä vaativampia kohtia, joista tunnetaan ai-

nakin polvistuva enkeli Verrocchion maailmankuulussa työssä »Vapahtajan kaste».

Muutaman vuoden kuluessa Leonardo, Vincin kylästä, jätti opettajansa ja aloitti oman uransa. Hän sai tilauksia Italian monista ruhtinashoveista jatkuvasti, mutta elämänsä loppuun saakka hän pysyi hiljaisena ja vaatimattomana mietiskelijänä. Usein vanhan Leonardon näki lehtiö kädessä piirtämässä lintuja, kun ne purjehtivat rinteiden iltatuulissa Firenzen ympäristössä.

Eri lähteiden mukaan



# VIII ITSEVALTIUS RANSKASSA

Etsikaa kuvasta kuninkaa lista sekä barok-  
kiin liittyvää loistoa.

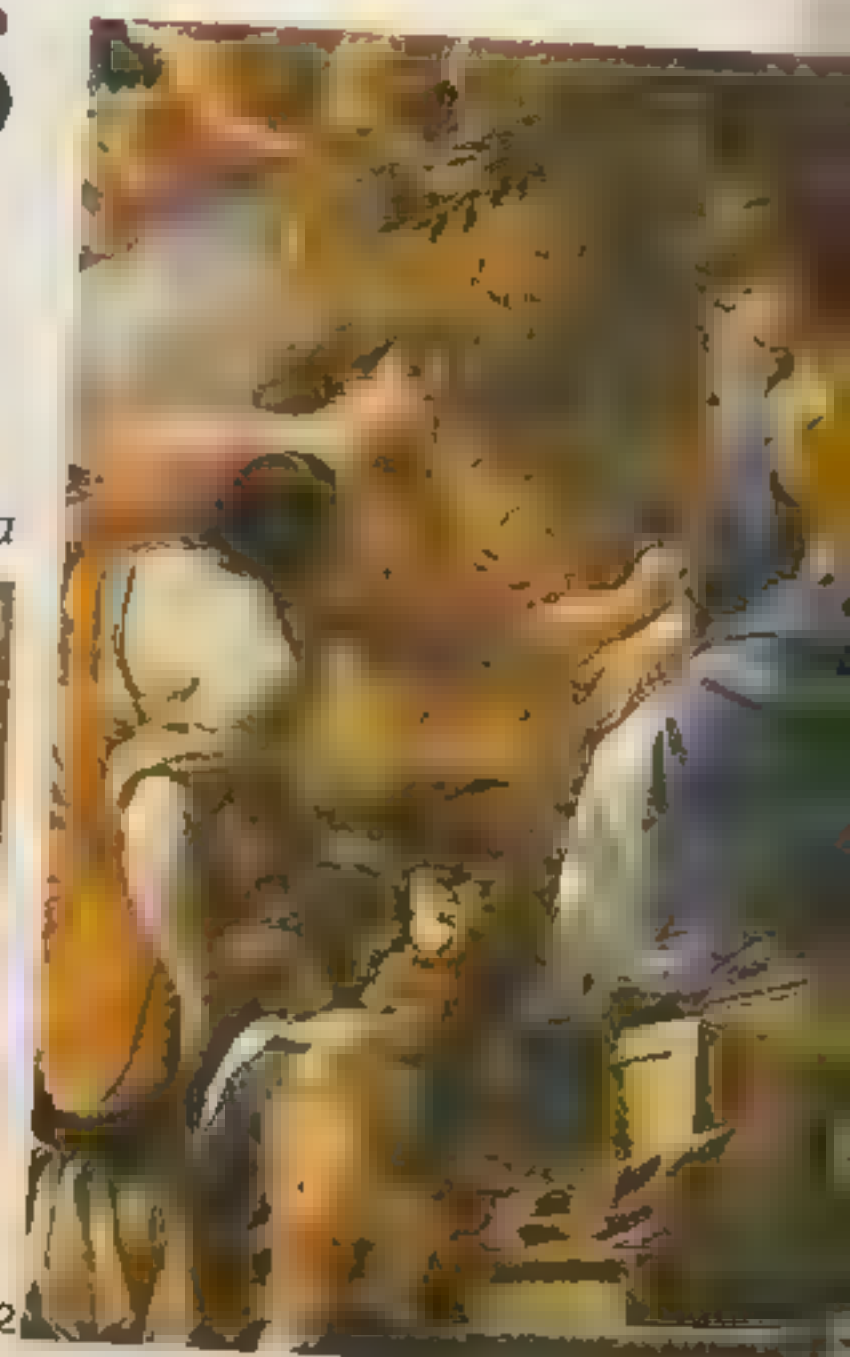
Tyypillistä barokin maalaustaidetta



Aurinkokuningas, Ranskan  
hallitsija 1600-luvulla, Ludvig XIV.

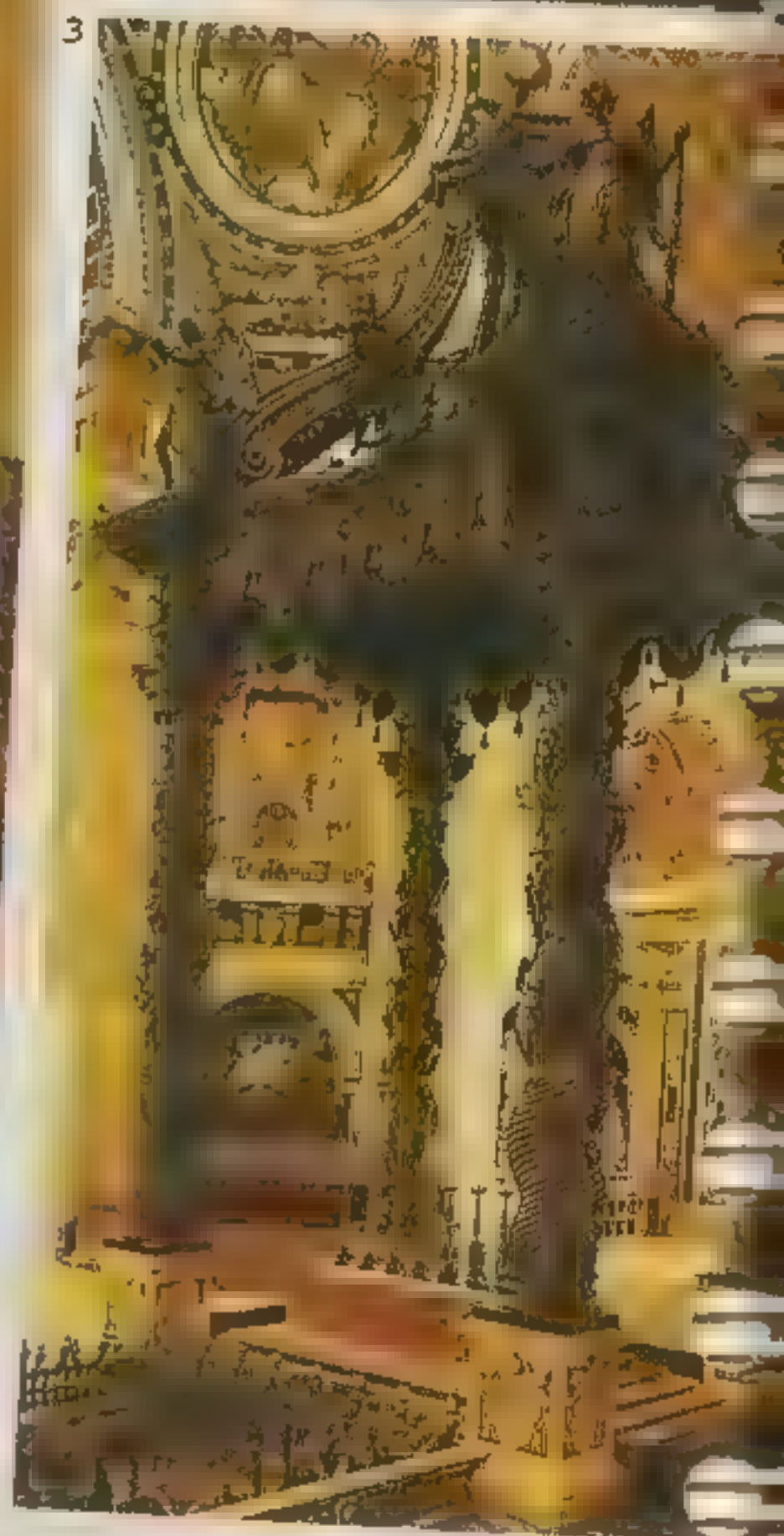
Barokkityylinen tabernaakkele  
Pietarinkirkossa Roomassa

1/VIII Aurinkokuninkaan loisteessa Versailles'ssa  
2/VIII Barokki ja rokokoo



2

3



Verratkaa nykyaikaiseen sisustukseen  
(esim. kirkkojen, kauppatalojen).





Lisätkää karttaan sana Suomi.

*Itsevaltiuden ajan Euroopan (1600–1700) valtakunnat.*



# 1/VIII Aurinkokuninkaan loisteessa Versailles'ssa

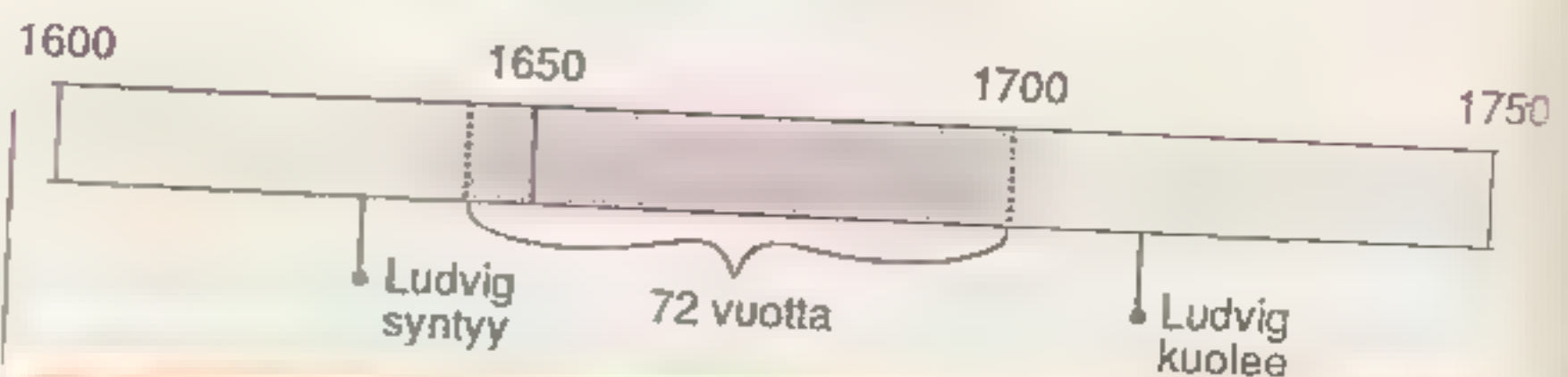
Kuninkaan valta oli Ranskassa heikko 1600-luvun alkaessa. Mutta kun 1600 luku päättyi, Ranskan kuninkaan oli Euroopan vahvin hallitsija, itsevaltiass Ludvig XIV, Aurinkokuningas.

Ludvig XIV kruunattiin kuninkaaksi jo nelivuotiaana, ja hänen hallituskaudestaan tuli kaikkien aikojen pisin Euroopassa (1643–1715). Ludvig XIV:lla oli varma vakaumus omasta arvostaan ja merkityksestään. Hän sanoi päiväkirjassaan: »Kaikkien katseet kohdistuvat kuninkaaseen. Vain hänelle esitetään kaikki toivomukset... ja ainoa tapa päästä esiin on pyrkiä yhä lähemmäksi kuninkaan henkilöä ja saavuttaa hänen suosionsa.» Hoville ei jäänyt mikään epäselväksi sen jälkeen, kun Ludvig XIV oli kutsunut sen puhutteluunsa ja todennut kylmästi tuijottaen: »Tästä lähtien, herra kansleri, te ette tee mitään

*Itsevaltiaista vaikutusvaltaisin, Ranskan kuningas Ludvig XIV.*

172

Ludvig XIV:n hallitus aika



Verratkaa sivun 170 kuvaan 1.

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan itsevaltiudesta Ranskassa.

**Toteutus:** Kerrataan aikaisemmin tutuiksi tulleiden hallitsijoiden valtaa. — Millainen valta oli faraolla? (Rajaton.) — Millainen Rooman keisareilla? (Useilla lahes rajaton) — Kaarle Suurella? (Hän oli jo riippuvainen vasalleistaan, yksinvaltiass joka tapauksessa.) Ludvig XIV:n oma määrätietoinen toiminta oli varmasti tärkein syy kuninkaan vallan kasvuun Ranskassa. Kirjassa mainitut pari esimerkkiä ker-

tovat selvästi, miten valtaa keskitetään. Kun kansanedustuslaitoksen kokoonkutsuminen oli Ranskassa tuohon aikaan kuninkaan päätettävissä eikä hän kutsunut sitä kokoon, hän pystyi toimimaan omien tavoitteidensa mukaisesti. — Minkä niminen on nykyisen Suomen kansanedustuslaitos? (Eduskunta) — Kuka sen kutsuu kokoon? (Se valitaa ja kokoontuu lakimääräisesti ilman kenenkään kutsua.) Ludvigin Ranskassa korkein aateli oli hovissa erilaisissa viroissa, joissa pysyminen vaati olemista hyvissä





2

päätöstä ettekä allekirjoita mitään asiakirjaa muuten kuin minun käskystäni... Mitä teihin tulee, hyvät valtiosihteerit, kiellän teitä allekirjoittamasta mitään, edes kulkulupaa tai passia, hankkimatta siihen ensin minun suostumustani.» Ja kuin varmemmaksi vakuudeksi Ludvig XIV myöhemmin tiivistä käsityksensä tunnetuilla sanoilla: »L'état c'est moi» — valtio olen minä

## Etiketti

Tämän keskitetyn vallan vertauskuva on Versailles'n linna. Sen keskipiste on Aurinkokuninkaan makuuhuone, jonka ympärille on suunniteltu linnan kaikki salit ja huoneet, suunnattoman suuren puiston metsiköt, puistokäytävät, tekolammet

ja suihkukaivot. Ranskan aateli kerättiin Versailles'hin kuninkaan ympärille, jotta se ei käyttäisi valtaansa hallitsijaa vastaan. Sananmukaisesti aatelin elämä pyöri Aurinkokuninkaan ympärillä, jopa niin, että hovin päivä alkoi kuninkaan ylösnousun, aamutoimien ja pukeutumisen seuraamisella.

Yksityiskohtaisessa hovin etiketissä määrättiin kädenliikkeitä myöten, mitä aatelin missäkin tilaisuudessa piti tehdä. Kuninkaan katse oli lopulta suurin huomaavaisuus mikä yksityiselle hoviherralle tai hovinaiselle suotiin. Onneton se, jota Aurinkokuninkaan katse ei hipaisut, hän oli itsevaltiaan epäsuosiossa. Versailles'n kaunistaminen synnytti Ranskaan enkoisen ylellisyysteollisuuden. Suunnattoman linnan tarpeita tyydyttämään

Versailles'n rakennuksia, veistoksia ja puistoaukeama

perustettiin tehtaita, jotka tuottivat gobeliineja, brokadia, pitsejä, huonekaluja, peilejä, posliiniesineitä, kenkiä ja hansikkaita. Ranskan taiteesta ja sen hovin elämäntavasta otettiin mallia kautta muun Euroopan, ja Ranskasta tuli sekä diplomatian että kulttuurielämän kieli

Vaikka nykyajan mittapuun mukaan Ludvig XIV vaikuttaa omalaatuiselta, olivat hänen valtiolliset toimensa kuitenkin harkittuja ja tarkoituksenmukaisia. Ludvig XIV halusi tehdä Ranskasta Euroopan johtavan valtion, ja siinä hän myös onnistui. Vaikka Ludvig XIV oli »itse oma ministerinsä»,

173

väleissä kuninkaan kanssa. Sanasta »etiketti» kannattaa mainita myös sen toinen merkitys, nimilappu, tehtaanmerkki. — Millainen rekisterilaatta on diplomaattiautoissa? (Sininen laatta, jossa kirjaimet CD ja numerosarja.) (Kirjaimet tulevat ranskan sanoista Corps Diplomatique, diplomaattikunta.) Pariisin asema muodin suunnannäyttäjänä juontaa myös näistä ajoista.

Viimeistä kappaletta ei saa ohittaa: juuri siinä pohjustetaan luvussa X käsiteltävää Ranskan suurta vallanku-

mousta. Kun maan asioiden tila tuodaan nyt esiin ja »jätetään hautumaan» muutamaksi viikoksi, ovat vallankumouksen käsittelylle valmiina tarvittavat perustiedot.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 1 kohdalla voidaan muistella, keitä hallitsijoita Ruotsissa oli noihin aikoihin. (Itsevaltiaina tulevat mieleen ehkä Kaarle XII ja Kustaa III.)





3

hänellä silti oli hyviä apulaisia, mm. rahaministeri. Kuninkaan tarkastajat kiersivät maakunnissa valvomassa virkamiehiä.

#### »Aurinko» alkaa painua mailleen

Sodat tulivat Ranskalle kalhiksi. Ajoittain suurin osa valtion menoista kului sotimiseen. 1600-luvulla Ranska kävi sotia lähes jatkuvasti.

Aurinkokuningasta seurasi valtaistuimelle hänen poikansa Ludvig XV. Tämän aikana valta oli jo ministereillä ja suosikeilla. Näistä tunnetuin oli kuninkaan rakastajatar madame de Pompadour,

joka parinkymmenen vuoden ajan tosiasiasa hallitsi Ranskaa. Rauhan aika ei kuitenkaan merkinnyt sitä, että sisäisiä uudistuksia olisi toteutettu.

*Pietarin, nykyisen Leningradin, Palatsitori. Barokki suosi vaikuttavia rakennusnäkymiä. — Rakennus on empiretyyliä, myöhäistä uusklassisismia.*

Lapset puettiin edelleen aikuisten vaattelsiin. Muutos tapahtui oikeastaan vasta meidän vuosisatamme puolivälin palkkeilla. Mutta jo sitä ennen aatelin lapset — niin tytöt kuin pojat — puettiin hameisiin.



#### Lyhyesti

- Ranskan kuningas Ludvig XIV, Aurnkokuningas, (1643–1715) oli Euroopan mahtavin itsevalti.
- Hän rakennutti Versailles'n linnan, josta tuli itsevaltiuden keskus.
- Etiketti sääteli hovin elämää, jonka keskipisteenä oli Aurinkokuningas.
- Ludvig XIV pyrki laajentamaan Ranskan aluetta ja tekemään siitä Euroopan johtavan valtion.
- Sodat köyhdyttivät Ranskaa.



## 2/VIII Barokki ja rokokoo

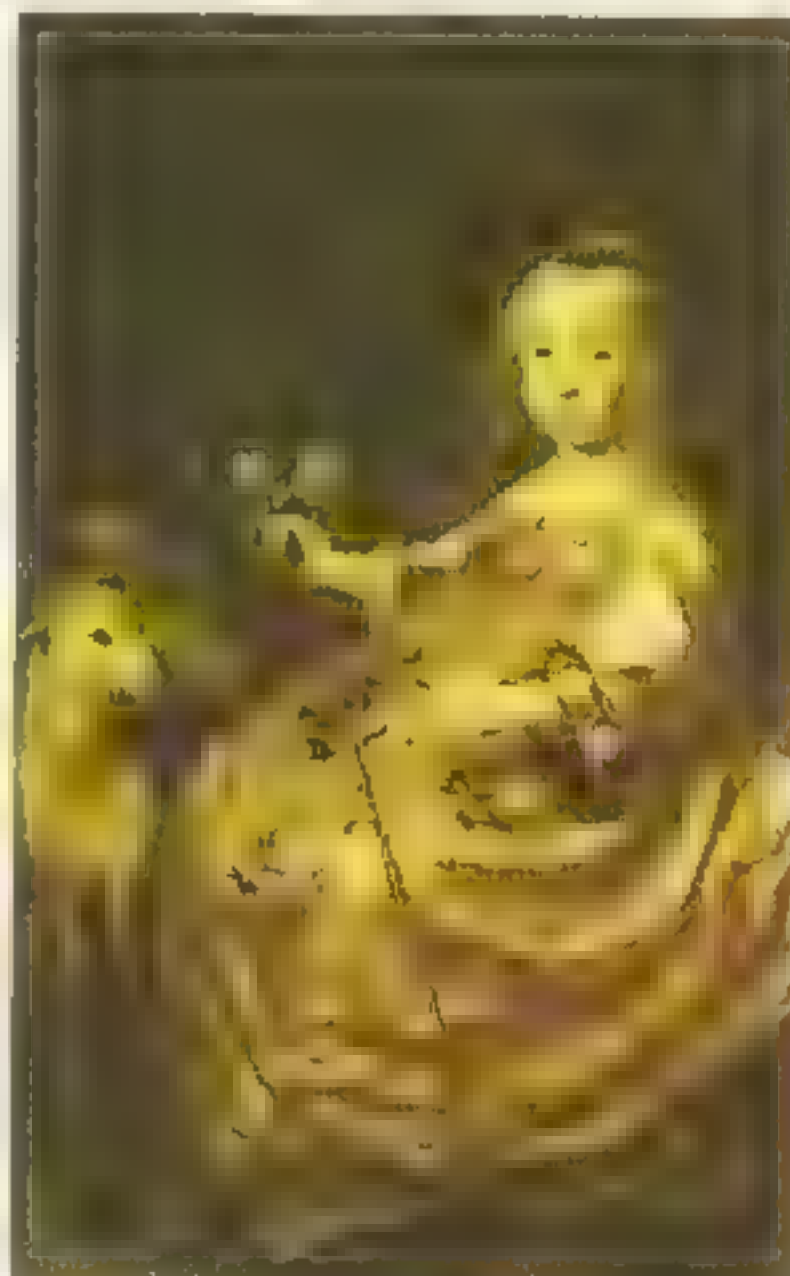
### Barokki — itsevaltiuden ajan taide

Itsevaltiuden ajan taidetta sanotaan barokiksi. Versailles'n palatsi ja sen puisto ovat tyypillisintä barokkia.

Barokkitaide olikin juuri hovien taidetta ja toisaalta katolisen kirkon taidetta.

Taiteilijoiden tehtävänä oli itsevaltiuden ja katolisen kirkon mahdin korostaminen. He pyrkivät tekemään palat-

seista ja kirkoista ennennäkemättömän komeita. Seinä- ja kattomaalauksissa pyrittiin luomaan vaikutelma näköalojen rajattomuudesta. Katolinen kirkko käytti barokkia aseena uskonpuhdis-



Barokin aikana ja vielä myöhemminkin lapset puettiin aikuisten tapaan.

Karlskirche Wienissä on barokin kauneimpia rakennuksia.

**Tavoite:** Oppilas tutustuu barokin ja rokokoon päälinjoihin.

**Toteutus:** — Miten renessanssitaide oli kohonnut (Italiasa) loistonsa? (Sillä oli rikkaita suosijoita.) Samoin syntyivät otsikossa mainitut tyyliuunnat. Niiden laaja levinneisyys johtuu siitä, että Ranskaa jäljiteltiin ahkerasti. Merkittäviksi kohonneilla taidesuunnilla on usein ollut rikkaita ja mahtavia tukijoita, näin tässäkin tapauksessa. — Mitä Suomessa useissa tapauksissa tehtiin kirkkojen katto- ja

seinämaalauksille uskonpuhdistuksen jälkeen? (Ne maalattiin peittoon.) Barokki oli »komeilevan juhlallisuuden» tavoittelua, eikä pidä luulla, että se pysähtyi ainoastaan rakennus- ja maalaustaiteeseen. Vaikutukset näkyivät myös pukeutumisessa (runsaana sametin ja brokadin käyttönä, röyhelöinä), jopa puheessa, jota etenkin Molière pilkkaa joissakin näytelmissään. Arkipäiväisille asioille keksittiin hienostelevia nimiä: »sulojen kauneusneuvos» merkitsi peiliä. Rokokoo vaikutti suppeammin, lähinnä sisutustai-





Renessanssin ja barokin  
välimaille sijoittuu  
harvinainen ja lahjakas taituri  
El Greco. Hänen unenomaiset  
maisemansa miellyttävät  
meidän aikamme ihmisiä  
enemmän kuin barokin tai  
rokokoon  
luonnonmukaisemmat  
maalaukset. — Toledo  
ukonilmalla.

Velázquez oli Espanjan ho-  
vin maalari, jonka muotoku-  
vissa on ikuistettuna Espan-  
jan kuninkaallisten loisto

tusta vastaan. Kun uskon-  
puhdistus yleensä poisti kir-  
koista veistokset ja seinä-  
maalaukset, katolinen kirkko  
päävastoin lisäsi kirkkojen  
juhlavuutta ja loistokkuutta.  
Barokki onkin suurimmaksi  
osaksi katolisten maiden tai-  
detta. Sen mahtavimmat  
luomukset ovat Italiassa, Es-  
panjassa ja Ranskassa, mut-  
ta se levisi myös katoliseen  
Etelä- ja Keski-Amerikkaan.  
Barokin maalaustaiteen  
teoksille on ominaista mieli-  
kuvituksellisuus ja värikkyys.

Tyypillinen barokin  
kattomaalaus Palazzo  
Farnesessa Roomassa.



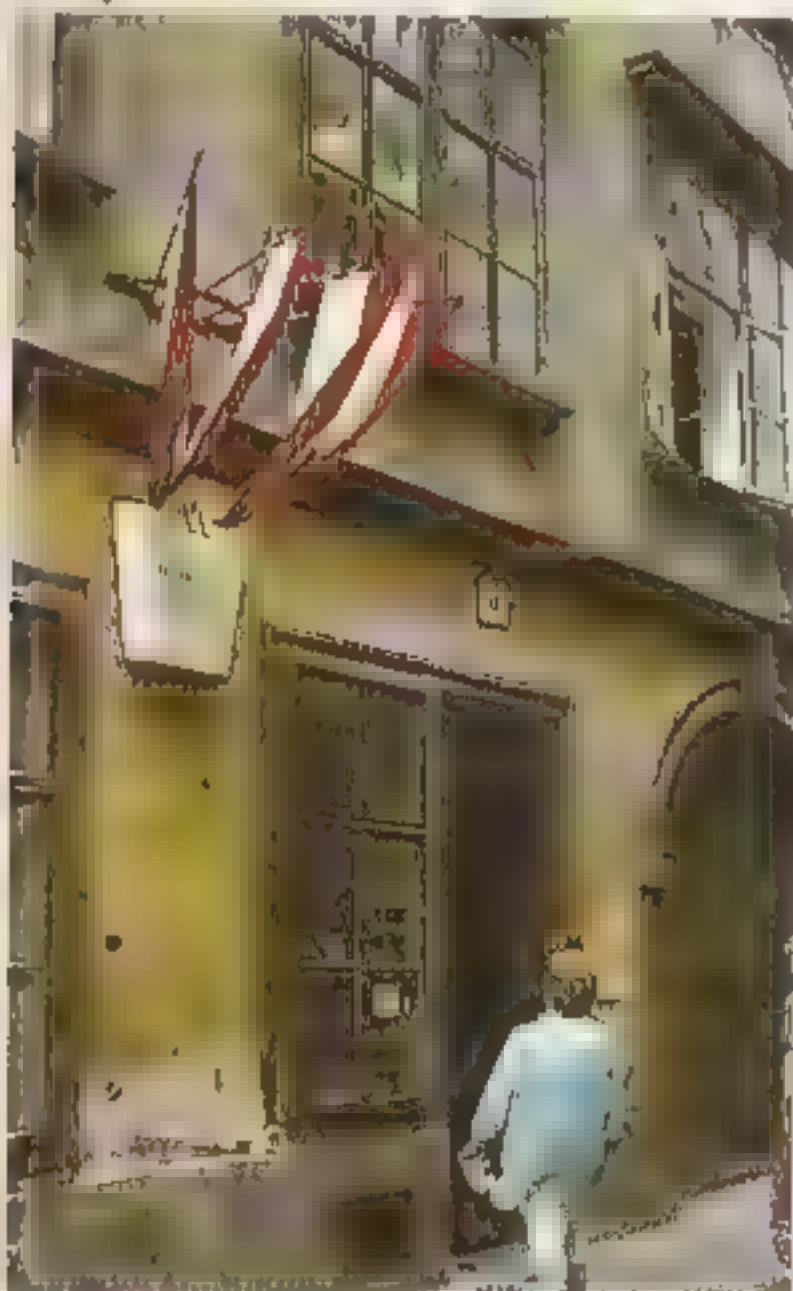
teessa ja taideteollisuudessa. — Millaisilta barokki- ja ro-  
kokooesineet vaikuttaisivat jokapäiväisessä käytössä?  
(Epäkäytännöllisiltä, vaikeilta pitää puhtaina jne.) Mutta  
esineitäpä eivät joutuneetkaan hoitamaan niiden käyttäjät  
vaan palvelusväki, ja heidän mielipidettään ei ollut tapana  
juuri kysellä tuohon aikaan. Jos nurmikoita oli leikattu ai-  
kaisemminkin, juuri barokkiaikana sileät ruohokentät tuli-  
vat muotiin. Niiden hoito lienee Suomessakin vuoden eni-  
ten tehty pihatyo. Rokokoon pitäisi olla tuttu viidennen luo-  
kan kurssista, joten sieltä voi kerrata asiaa kuvin.





Barokkikirkon saarnastuoli

Wolfgang Amadeus Mozart, kuolematon oopperasäveltäjä, asui Wienissä mm. tässä rakennuksessa



## Rokokoo — siroutta ja hienostuneisuutta

Barokki-sana merkitsee suomeksi kummallista, epämuotoista helmeä tai pahkaa. Nimitys oli seuraavan aikakauden, rokokoon, taiteilijoiden keksimä. Heidän mielestään barokkitaiteilijoiden työt olivat kummallisia.

Barokin jälkeinen taide 1700-luvulla oli sekin koristeellista, mutta nyt kevyttä ja

siroa. Parhaimmillaan rokokoo oli huonekaluissa, käsitöissä ja posliiniesineissä. Rokokoo käytti vaaleita värejä, kun barokki oli miellyttänyt tummiin ja raskaisiin sävyihin. Rokokoolle olivat ominaisia peilien kehysten ja huonekalujen kevyet linjat. Maalausten aiheina oli-

*Englantilaista rokokoota. Hienostoperhe Thomas Gainsborough'n maalauksessa vuodelta 1785.*





vat mm. puistonäkymät. Aikakauden suosituin iskulause kuuluikin: »Takaisin luontoon!» Rokokookauden hoveissa silkkipukuiset aateliset saattoivat leikkiä paimenta taluttamalla silkkinauhasta karitsoja linnojen puistossa.

Barokin aikana oopperasta tuli suosituin taidemuoto. Barokin suuri säveltäjä mestari oli Johann Sebastian Bach. Ranskassa eli Ludvig XIV:n aikana myös merkittäviä kirjailijoita ja runoilijoita.



9

Rokokoon sirous ja koristeellinen keimailu näkyy hyvin tässä juomakannussa.

### Lyhyesti

- Barokki oli itsevaltiuden ajan taidetta
- Barokissa rakennus, maalaukset ja veistokset muodostivat yhden kokonaisuuden.
- Barokkitaiteen mestareita olivat hollantilainen Rubens ja espanjalainen Velázquez.
- Johann Sebastian Bach oli barokkisäveltäjistä kuuluisin.
- Rokokoo oli barokkia sirompaa.
- Rokokoo oli parhaimmillaan sisustustaiteena.





## Barokkiajan puutarhassa

Barokille ominaisia piirteitä oli luonnon ja ihmisen kuvauksessa esiintyvä teennäisyys ja eräänlainen luonnotomuus. Ihmisruumiin todelliset muodot kätkettiin tuhlaavaisen ja konstuksia täynnä olevan vaatetuksen alle. Niin miehet kuin naiset käyttivät tekotukkaa; miesten tekotukka eli peruukki saattoi kohota puolenkin metrin korkuisena kekona päälle. Koska luonto sinänsä vaikutti barokin ihmisten mielestä liian säyseältä ja mie-

lenkiinnottomalta, oli taiteilijan tehtävänä laatia ihmiselle kehykset, jotka korostivat hänen arvoaan.

Puutarhat kuvastivat oivallisesti barokin henkeä. Niissä yritettiin kaikin tavoin kaihata sitä, mikä oli luonnollista ja yksinkertaista. Puut ja pensaat leikattiin taidokkaiksi kuvioiksi, ja ne muodostivat suorja rivejä tai säännöllisiä ympyröitä. Puutarhunen korkeimpana haaveena oli leikkauksin kasvat-  
taa puita, jotka muistuttaisi-

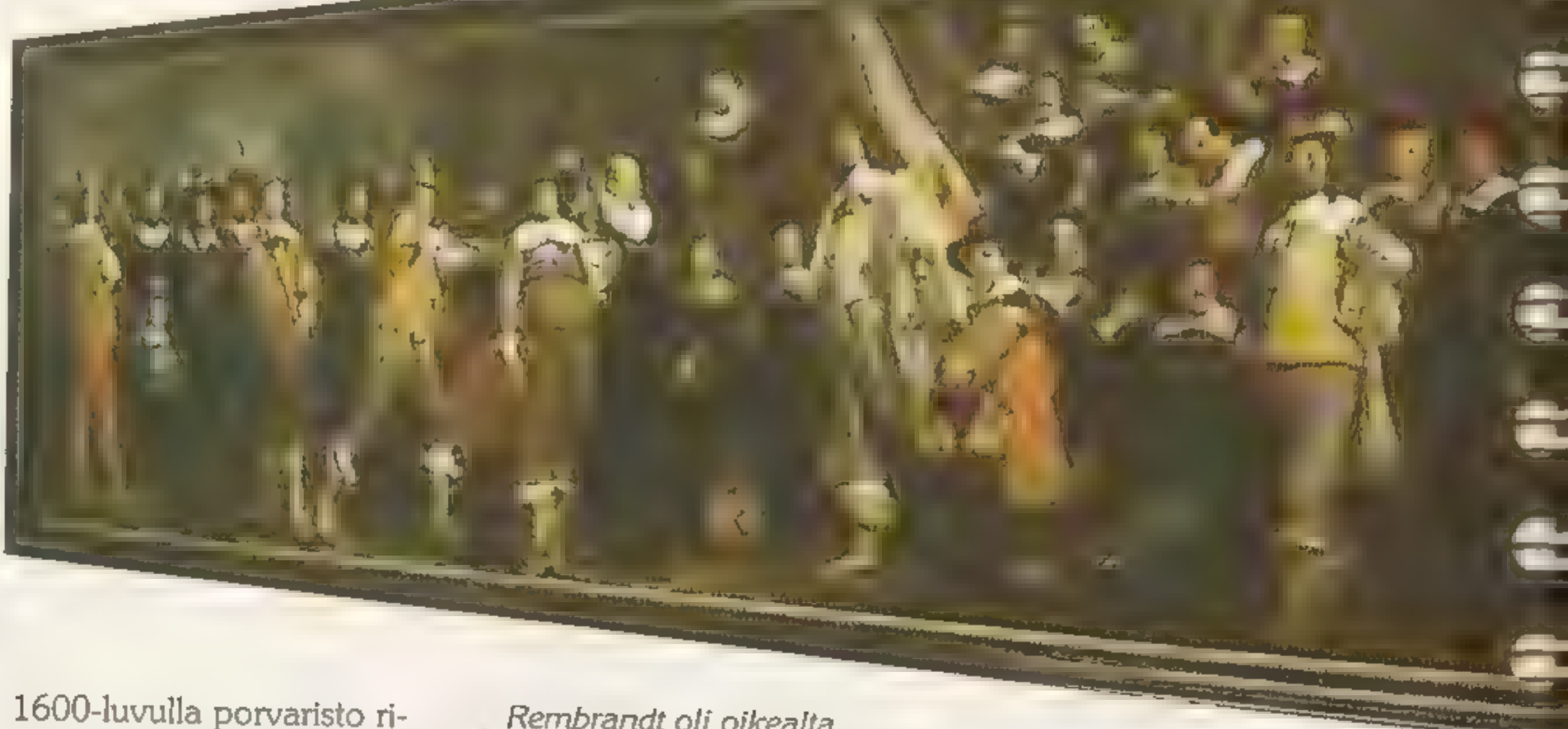
vat leijonaa, paratiisilintua tai muuta yhtä vaikeasti esitettävää oliota. He tahtoivat suunnitella lehtokujat siten, että ne katsojan mielestä tuntuisivat kaksi kertaa pitemmiltä, kuin ne todellisuudessa olivat.

*Schönbrunnin linnan barokkipuutarhaan on rakennettu myös antiikin taidetta jäljitteleviä valmiita raunioita.*



Raunioksi rakennetun antiikkia kopiaivan holvin kiintoisa yksityiskohta on roomalainen vinotiilitus, jota näkyy selvästi sivun 82 kuvassa 3.





1600-luvulla porvaristo rikastui merenkulkumaissa kaupan ansiosta. Kun aiemmin vain kuninkaalliset ja muu aatelisto oli tilannut taideteoksia, tuli nyt porvaristosta taiteilijoiden uusia asiakkaita. Hollannissa oli tapana, että porvariensa kauppa-, metsästys- ym. seurat tilasivat yhdessä suuria, koko seuraa esittäviä maalauksia. Tämän tyyppisistä taideteoksista on tunnetuin hollantilaisen Rembrandtin maalaus, jota tavallisesti nimitetään »Yövärtioksi». Tauluun eivät kuitenkaan kaikki tilaajat olleet tyytyväisiä. Rembrandt oli nimittäin esittänyt jotkut seuran jäsenistä hyvinkin näyttävästi, mutta eraista maalannut vain kasvot. Vertaa »Yövärtioita» erään toisen hollantilaisseurueen samantyyppiseen ku-

Rembrandt oli oikealta nimeltään Rembrandt Harmenszoon van Rijn, varakkaan mylläriin poika ja barokin varsinaisia uranuurtajia. Huolimatta aikalaistensa ylenkatseesta hän säilytti oman tyylinsä, mikä lopulta johti taloudelliseen vararikkoon. Vasta vuonna 1959 hänen oletettu ruumiinsa siirrettiin köyhien joukkohaudasta erään kirkon hautaholviin. Rembrandt eli vuosina 1606–1669.

vaan, niin huomaat eron. Etsi myös näyttävästi ja vaatimattomasti esitetyjä henkilöitä »Yövärtiosta». Miksi taideteosta kuitenkin pidetään loistavana?







Rembrandt  
Omakeu.

Yövartion  
edessä on  
jatkuvasti  
sankka  
ihmismuuri —  
ja maalauksen  
vierellä  
radiopuhelimilla  
varustetut  
vartijat.





# IX ENGLANTILAISET MAAILMAN MERILLÄ JA AMERIKAN YHDYS- VALTOJEN SYNTY

- 1/IX Elisabet I ja Englannin nousu merivallaksi
- 2/IX Englantilaiset maailman merillä
- 3/IX William Shakespeare
- 4/IX Amerikan Yhdysvaltojen synty
- 5/IX Orjakauppa
- 6/IX Yhdysvaltojen vapaussota

1. Valtamerille suunniteltuja suuna sotalaivoja.

2. Englannin hallitsija, kuningatar Elisabet I.

3. Sir Walter Raleigh, joka pani alulle Pohjois-Amerikan eurooppalaisen asutuksen.

4. Taistelua merten herruudesta.



Suuren armadan tuho tulee ymmärrettäväksi tämän kuvan avulla. Espanjalaisten laivat olivat korkeita, raskaita, tuulella vaikeita käsitellä, kun taas englantilaiset laivat, joista vielä osa oli yksinkertaisia kauppalaivoja, olivat pienempiä, matalampia ja helpommin ohjattavia. — Taistelun ratkaisivat kuitenkin englantilaisten voimakkaampi tykistö sekä historiassa usein tärkeää osaa näytellyt, mutta jopa tietoisestikin sivuutettu luonnolojen, tässä tapauksessa sään, vaikutus ja englantilaisten merivirtojen tuntemus.



2



3

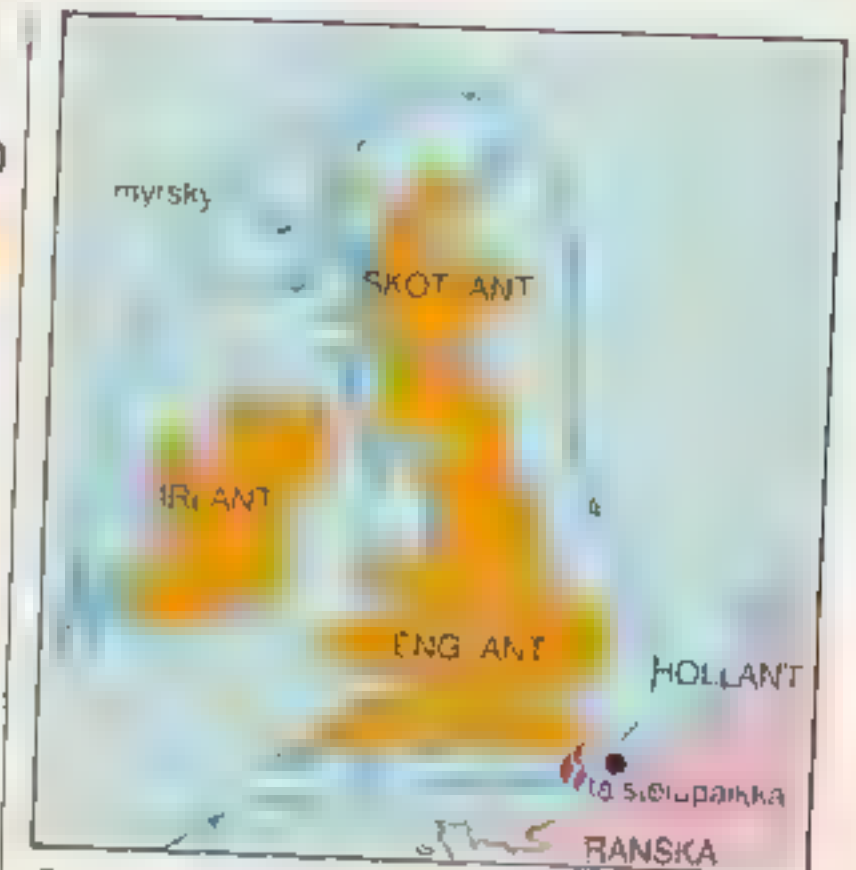
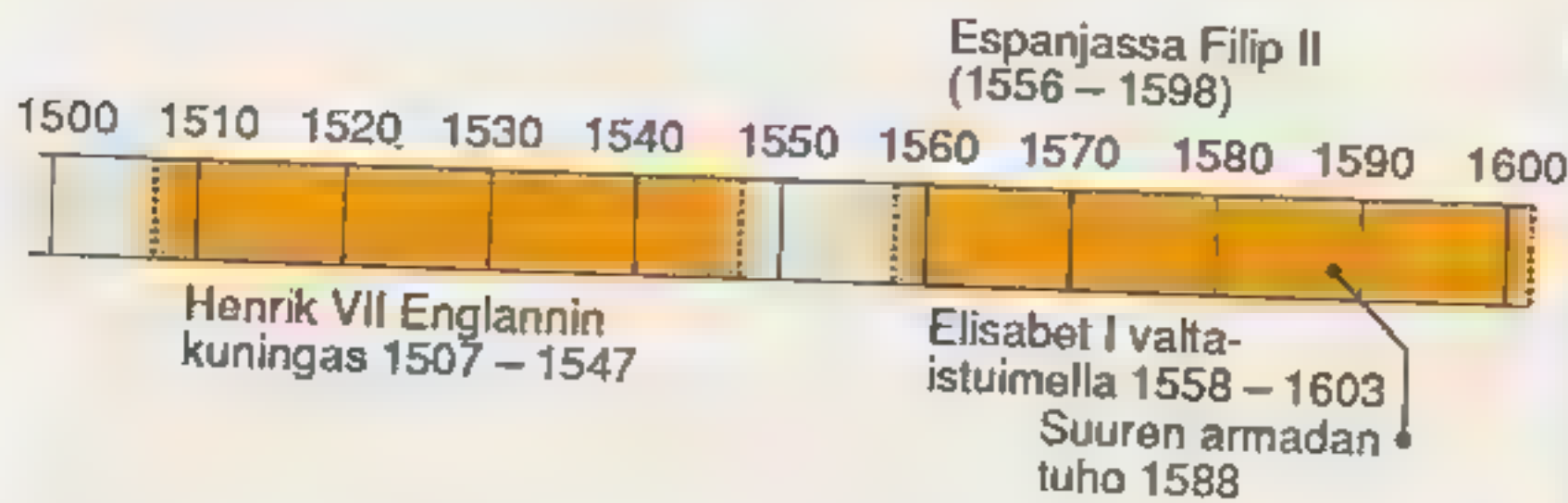


4





# 1/IX Elisabet I ja Englannin nousu merivallaksi



Suuren armadan reitti

Englannin hallitsijaksi tuli 1558 kuningatar Elisabet I. Hän oli isänsä kuningas Henrik VIII:n tytär, joka oli joutunut katkeraan riitaan paavin kanssa ja pannut alulle Englannin uskonpuhdistuksen. Elisabet I palautti rauhan uskonriitojen repimään maahan. Hän perusti Englantiin anglikaanisen kirkon. Elisabet säilytti jumalanpalvelusmenot katolisina, mutta kirkon opin hän otti uskonpuhdistajilta. Kirkon johto pysyi hallitsijalla. Paavi julisti Elisabetin pannaan, ja Espanjan kuningas Filip II päätti palauttaa Englannin takaisin katolisen kirkon yhteyteen.

Englanti pyrki määrätietoisesti merivallaksi, ja siihen

sillä oli todella hyvät edellytykset. Löytöretkien jälkeen tarkeat meritiet olivat siirtyneet Atlantille, minkä äärellä Englannilla oli saarivaltakuntana erinomainen asema. Filip II laskeskele, että jos Englanti saataisiin takaisin kato-



Elisabet I

1

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan Englannin noususta merivallaksi.

**Toteutus:** — Mistä maasta oli Intian »löytäjä»? (Portugalista, Vasco da Gama) — Mistä maasta oli Amerikan »löytäjä»? (Italian Genovasta, Espanjan lähettämä Kolumbus.) Portugali ja Espanja olivatkin 1500-luvun alun johtavat merivallat. — Miten uskonpuhdistus vaikutti Ruotsissa Kustaa Vaasan valtaan? (Kustaan valta lisääntyi.) Samoin Eng-

lannin Elisabet piti kirkon vallassaan ja lisäksi näin omaa mahtiaan. (Yksinvaltias voi elää kirkon kanssa sovussakin. Edellinen luku kertoi, miten asiat järjestyivät 1600-luvun Ranskassa. Kustaa Vaasa, Henrik VIII ja Elisabet I elivät edellisellä sataluvulla; lieneekö kirkko ollut Ranskassa sopeutuvaisempi?) Katolinen kirkko oli melkoisessa kriisissä 1500-luvun puolivälissä, ja tätä taustaa vasten Espanjan Filip II:n toimet tulevat ymmärrettävämmiksi. Englannin ja Espanjan välejä olivat kiristäneet John Hawkinsin ja Fran-





lisen kirkon piiriin, se voisi muuttua vihollisesta ystäväksi. Elisabet I:tä ei kuitenkaan voinut syrjäyttää kuin sodalla

### Voittamaton armada

Espanjalaiset ryhtyivät varustamaan mahtavaa laivastoa Englantia vastaan. Keväällä 1588 tämä »voittamaton armada» lähti kansillaan peräti 30 000 miestä

Englantilaiset olivat tienneet pitkään, mitä oli tulossa, ja he olivat varustautu-

neet parhaan kykynsä mukaan. Heidän laivastoaan komensi vanha merikarhu John Hawkins. Aluksia hänellä oli yhtä paljon kuin espanjalaisilla, mutta ne olivat huomattavasti pienempiä. Saavuttuaan Englannin kanaaliin voittamaton armada asettui kauniiseen taistelurintamaan Alankomaiden rannikolle. Ilta tummui, ratkaisun oli määrä tapahtua seuraavana päivänä.

Englantilaiset kiirehtivät kuitenkin ottamaan aloitteen itselleen. Yön pimeydessä he laskivat myötätuulussa

*Espanjalaisten suuri eli voittamaton armada.*

kahdeksan palavaa laivaa espanjalaisalusten joukkoon. Syntyi suuri hämminki; espanjalaiset laivat koettivat nostaa ankkurinsa ja törmäilivät toisiinsa. Vastatuulen takia niiden oli vaikea päästä purjehtimaan satamalahdesta, ja samaan aikaan saapui Englannin laivasto ampuen niitä tykeillään. Osa espanjalaisten laivoista pääsi

cis Draken tekemät ryöstöretket espanjalaisten Uudesta maailmasta valtaamille alueille. Varsinaiseen voittamattoman armadan taistelun kuvaamiseen ei kannattane kovin syvästi paneutua. Riittää, kun toteaa, että palavat laivat saivat armadan hajalle, jolloin se teho laski. Lopputulokseen vaikuttivat sopiva tuuli, englantilaisten paremmin olosuhteisiin sopivat alustyytit ja suurelta osalta varmasti sekin, että englantilaiset taistelivat omilla rannoillaan maansa puolesta.

Lukukappaleessa kerrotaan sir Francis Draken maailmanympäripurjehduksesta, mutta hän teki muitakin huikeita temppuja. Keväällä 1587, vuotta ennen voittamattoman armadan operaatiota, Drake purjehti kahdenkymmenenkolmen aluksen voimalla suoraan Cádizin satamaan, jossa ne tuhosivat noin kolmekymmentä espanjalaista alusta.





3  
Henrik VIII:n ja Elisabet I:n  
Tudor-suvun vaakuna.



4  
Sir Francis Drake

pakenemaan. Ne purjehtivat kauhuissaan kohden pohjoista, ja tuuli yltyi myrskyksi. Alusten oli pakko kiertää Skotlanti ja Irlanti päästäk-

seen Espanjaan. Kotisatamaan palasi vain puolet aluksista, niistäkin osa taistelun ja myrskyn murjomina.

Eräitä syitä armadan tuhoon on jo mainittu. Ratkaisevinta oli, että espanjalaisien laivat olivat vanhanaikaisia, korkeakylkisiä kaljuunoi ta. Englantilaiset olivat varustaneet laivansa isoilla tykeillä ja muuttivat näin merisodan laivojen ja laivastojen väliseksi tykistötaisteluksi.

Elisabetin Englannille voitto merkitsi paljon. Sen ei tarvinnut vähään aikaan pelätä espanjalaisten yrittävän maihinnousua rannikoiltaan. Englanti saattoi luottaa laivastoonsa. Tämä kohotti englantilaisten itsetuntoa, ja entistä päättäväisemmin he purjehtivat maailman merille. Elisabet I aloitti kehityksen, joka ennen pitkää teki Englannista maailman matavimman merivallan ja siirtomaiden omistajan. Tämä aika päättyi vasta toisen maailmansodan jälkeen, 1940- ja 1950-luvuilla. — Espanjalle armadan häviö merkitsi, että se oli hävinnyt taistelun merien herruudesta.



### Lyhyesti

- Elisabet I toteutti Englannin uskonpuhdistuksen ja perusti anglikaanisen kirkon.
- Espanjan suun armada hävisi Englannin laivastolle 1588.
- Elisabet I:n aikana Englannista alkoi kasvaa huomattava merivalta

### Sir Francis Drake maapalloa kiertämässä

Voitto suuresta armadasta avasi lopullisesti maailman meret englantilaisille. Mutta jo tätä ennen olivat englantilaiset hyökkäilleet espanjalaisten aarrelaivojen kimp-  
puun.

Englannin monista merisankareista tarunomaisin ja ihailluin on Sir Francis Drake. Draken alus oli ketterä ja nopea Golden Hind, Kultainen hirvi.

Drake johti vuonna 1577 oman pienen laivastonsa Plymouthista Etelä-Atlantin sinisille vesille. Afrikan korkeudella kaapattiin portugalilainen kauppalaiva, jonka arvokkain saalis oli kokenut merikapteeni ja tämän merikartat. Hänen johdollaan purjehdittiin pitkin Etelä-Amerikan rannikkoa.

Monen vaivan ja vaaran jälkeen jäljellä olevat laivat purjehtivat vihdoinkin Tyynen valtameren rannattomalla ulapalla. Siellä hurja myrsky kuitenkin hajotti laivaston. Kun meri vihdoinkin tyyntyi, Golden Hind oli yksin. Drake rohkaisi miehiään. Kun tuuli nousi, nostettiin kaikki purjeet, ja keula vaahdoten matkattiin kohden tuntemattomia vesiä. Joulukuussa saututtiin espanjalaiseen Valparaison satamaan ja syydettiin kaikista 18 kanuunasta hämmästyneiden espanjalaisten niskaan ammuksia ja rauta-



kuulia. Laivan ruumaan ker-  
tyi viiniä, elintarvikkeita, kul-  
taa ja hopeaa

Seuraavien kuukausien ai-  
kana Drake ryösti vastaantu-  
levat laivat ja ammutti ne  
upoksiin. Ja espanjalaiset  
olivat aina yhtä hämmästy-  
neitä: englantilaislaiva hei-  
dän omalla merellään. Päi-  
vántasaajalla saatiin kiinni  
suuri hopealastissa purjehti-  
va alus. Saalis käsitti jaloki-  
viä, 36 kiloa kultaa, 13 ark-  
kua hopearahoja ja 26 ton-  
nia hopeaharkkoja. Niin  
karski kaappari kuin Drake  
olikin, hänellä oli silmää  
kauneudelle: hän söi aina  
viulumusiikin soidessa, käytti  
kultareunaisia hopealautasia

ja rakasti kultapunoksin ko-  
risteltuja asusteita.

Lopulta oli Golden Hind  
niin raskaassa lastissa, että  
sen oli palattava kotiin. Tie-  
täen, että espanjalaiset odot-  
tivat hänen paluutaan, Dra-  
ke päättikin purjehtia Tyy-  
nen valtameren poikki. Dra-  
ke oli ensimmäinen englan-  
tilainen — ja ensimmäinen  
kapteeni ylimalkaan — joka  
purjehti maapallon ympäri;  
ensimmäinen maapallon-  
kiertäjä Magalhãesin sur-  
matun matkansa puolivälis-  
sä. Ankkuri solahti kotisata-  
man veteen syyskuussa  
1580, kaksi vuotta ja kym-  
menen kuukautta siitä, kun  
matka oli alkanut.

Kuningatar Elisabet I aate-  
loi Draken — siitä nimen  
edessä oleva Sir — ja söi  
päivällistä Golden Hindin  
kajuutassa. Myöhemmin Sir  
Francis Drake osallistui voit-  
tamattoman armadan tuhoa-  
miseen Englannin laivaston  
varakomentajana. Hän osti  
mahtavan kartanon Devo-  
nista — ja kaipasi jatkuvasti  
laivaansa ja valtamerien  
suolaisia tuulia. Merellä hän  
myös kuoli, kuumeen mur-  
tamana 1596 Panaman ran-  
nikolla. Englannin lippuun  
kääritynä Sir Francis Drake  
haudattiin Karibianmeren  
kirkkaisiin vesiin.

5



Golden Hind, Kullainen hind

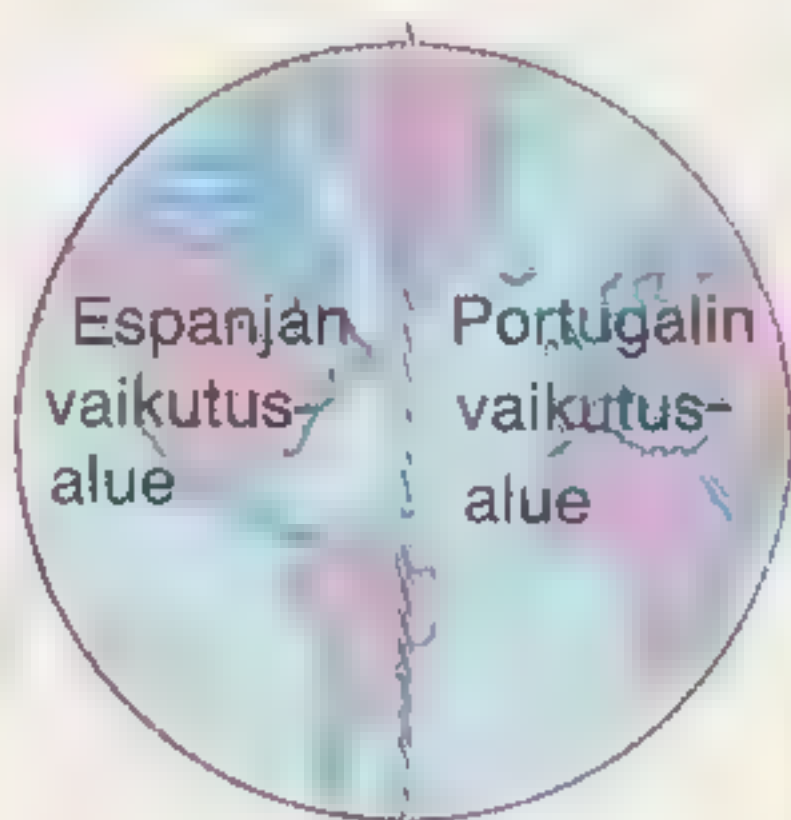
Piirros tehty Englannissa olevan, näyttelylaivaksi rakennetun ennallistuksen mukaan. —  
Monista englantilaisista tämän ajan merihaukoista voisi käyttää rumempaa nimitystä,  
he olivat merirosvoja.



## 2/IX Englantilaiset maailman merillä

### Pohjoiset meritiet

Espanja ja Portugali yrittivät erikoisella tavalla varmistaa itselleen löytöretkien tulokset. Ne saivat paavin jakamaan maapallon kahteen osaan: läntinen pallonpuolisko käsitti Espanjan omissuudet, itäinen puoli Portugalin. Raja lohkaisi Etelä-Amerikasta Portugalille suunnattoman suuren Brasilian alueen, mitä espanjalaiset pitivät menetyksenä; toi-



Paavin suorittama maapallon jako Espanjan ja Portugalin osuuksiin.

Hollantilaisista tuli merkittäviä merenkulkijoita. He hankkivat siirtomaita ja kauppa-asemia varsinkin Kaukoidästä. — W. van de Velden maalaus.



**Tavoite:** Oppilas saa kuvan englantilaisten valtameripurjehduksen kasvusta varsinkin pohjoisilla merialueilla, ja sen seurauksista

**Toteutus:** Varataan luokkaan joko pallokartta tai maailman seinäkartta. Ellei näitä ole, taululle voi hahmotella maailmankartan. — Miksei paavi jakanut Englannille osaa maapallosta? (Englanti oli eronnut katolisesta kirkosta.) —

Kunnioittivatko englantilaiset paavin suorittamaa jakoa? (Eivät varmastikaan.) Tarkastetaan kartasta, mitkä ovat koillisväylä ja luoteisväylä. Näiden väylien etsiminen perustui täysin tietoon maan pallonmuotoisuudesta. Arkan-geliin voitiin Brittein saarilta purjehtia lähes läpi vuoden Golfvirran ansiosta. Sekä koillis- että luoteisväylää etsittäessä oli tarkoitus löytää reitti Aasiaan. Kappaleen lopussa mainittuihin siirtokuntiin palataan kappaleessa 4/IX.





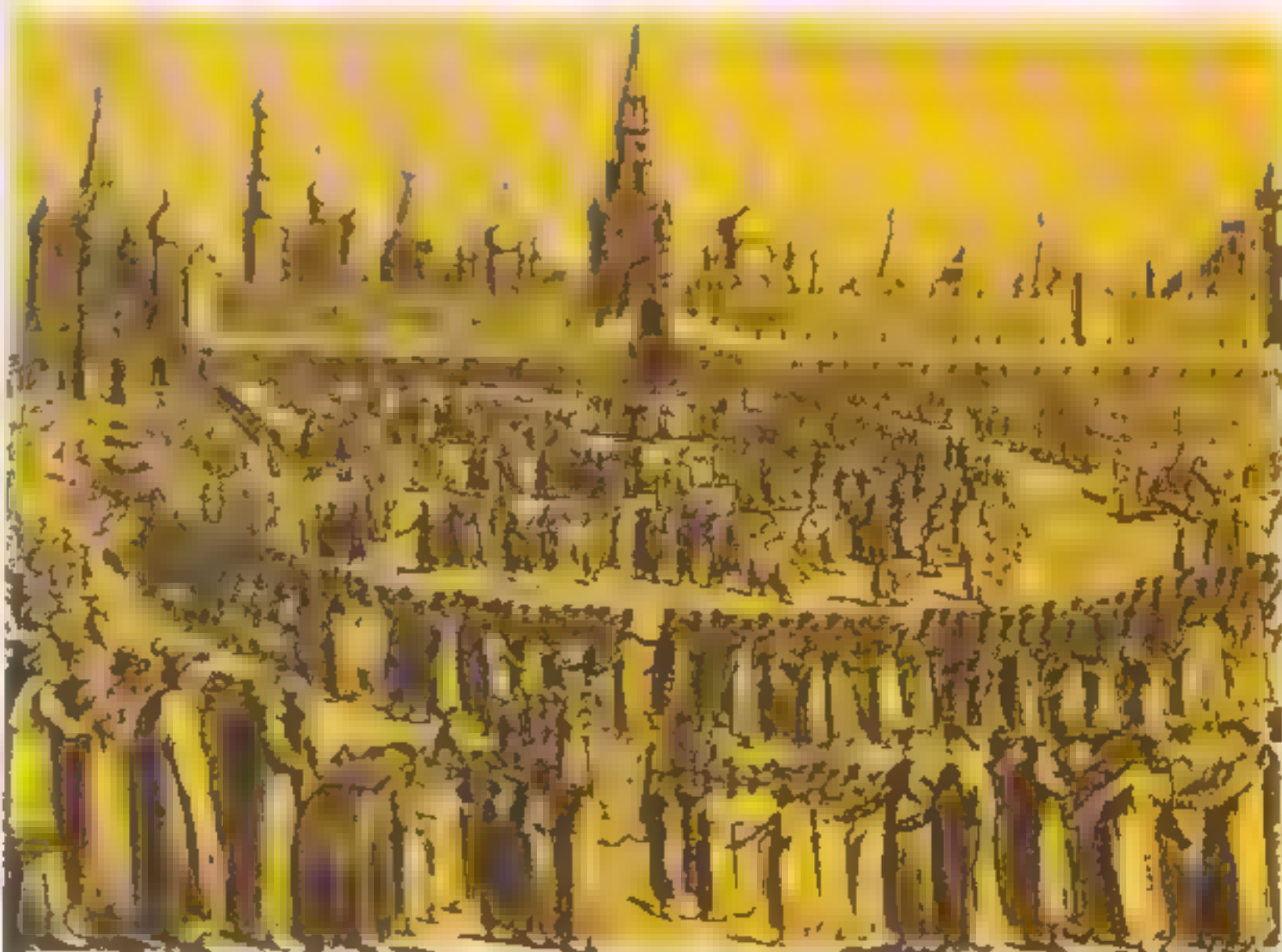
2

saalta he saivat Tyyneltä valtamereltä Filippiinien suuren saariryhmän.

Euroopan muut merivallat — Englanti, Ranska ja Hollanti — eivät paavin maailmanjakoa hyväksyneet. Silti ne joutuivat etsimään omat kauppareittinsä ja »uudet maansa» pohjoiselta pallonpuoliskolta, sillä Espanja ja Portugali valvoivat eteläisiä meriteitä tarkasti.

Ortodoksinen kirkko eteni nopeasti Venäjällä. Pääsiäiskulkue Moskovassa.

Venäjän kehityksen lamaannutti 1300- ja 1400-luvulla Aasiasta tullut mongolikansojen hyökkäys. Heidän valtakuntansa — tai valtansa — ulottui Tyyneltä valtamereltä syvälle Eurooppaan. Venäjän alueilla oli valtio nimeltä Kultainen Orda.



3

Kirkolla oli suuri merkitys yksittäisen venäläisen henkisessä kuin fyysisessäkin suojelussa — Kuuluu saikoniin, Andrei Rublevin ja vaikkapa aikoina (syntyi vuosien 1350 ja 1370 välillä, kuoli vuosien 1427 ja 1430 välillä). Hanen ikoneistaan on tunnetuin Pyhän kolminaisuuden ikoni. Hänestä löytyy eokuva kuvaa realistisesti mongoli-





Ranskalaiset pyrkivät saamaan haltuunsa nykyisen Kanadan sekä Mississippijoen alajuoksun ja yhdistämään nämä. Ranskalaisia turkismetsästäjiä Kanadan erämaissa.

Teoriassa oli mahdollista purjehtia Kiinaan ja Intiaan myös Euroopan pohjoispuolitse. Tätä pohjoisväylää englantilaiset, ranskalaiset ja hollantilaiset ryhtyivät tarkomokkaasti etsimään.

Englantilaiset koettivat kiertää Venäjän pohjoispuolitse, mutta matka pysähtyi Arkangeliin, pieneen venäläiseen Jäämeren kaupunkiin. Pitemmälle matkaa ei voinut jatkaa, siksi ankarat olosuhteet alueella vallitsivat.

Englantilaiset eivät kuitenkaan kääntyneet Arkangelis-

ta heti takaisin. Kun näin pitkälle oli päästy, päätti eräs retkikunnan johtajista jatkaa matkaa maitse Moskovaan. Tsaari Iivana IV otti hänet ystävällisesti vastaan ja antoi saman tien englantilaisille luvan käydä kauppaa Venäjän kanssa. Hyöty oli molemminpuolinen: Venäjä, sisämaan valtio, sai meritien Eurooppaan ja Englanti uuden kauppakumppanin.

Amerikan puoleista pohjoisväylää — oikeammin

luoteisväylää — etsittiin myös Amerikan pohjoispuolelta. Väylää ei löydetty, mutta Pohjois-Amerikan rannikko tuli tutuksi.

Kalastajat alkoivat suurin joukoin purjehtia maailman rikkaimmille kalavesille Newfoundlandin matalikoille Pohjois-Amerikkaan ruvettiin Euroopasta muuttamaan 1600-luvulla, ja ensimmäiset siirtokunnat — englantilaiset, ranskalaiset ja hollantilaiset — perustettiin.

### Lyhyesti

- Paavi jakoi maailman Espanjan ja Portugalin kesken.
- Englantilaiset, ranskalaiset ja hollantilaiset alkoivat tehdä löytöretkiä pohjoisella pallonpuoliskolla ja Pohjois-Amerikan rannikolla.
- Englantilaiset aloittivat merikaupan Venäjän kanssa ja Pohjois-Amerikkaa ruvettiin asuttamaan.



Minkä aset ovat turkismetsästäjien asusteet ja varusteet? — Kartoissa on yhä nimi Hudsoninlahti, joka liittyy turkisyntö Hudson Bay Companyyn. Québec on Kanadan ranskanosan osa: Yhdysvalloissa Saint Louisin katukuvassa näkyy yhä ranskalaisuus. — Kuten myöhemmin kerrotaan, ranskalaisten suuren omistuksen Louisianan (Ludvig-kuningasden mukaan) keisari Napoleon myi Yhdysvalloille. Syynä oli läänin tappio merien herruudesta käydyssä kamppailussa.



# 3/IX William Shakespeare



William Shakespeare

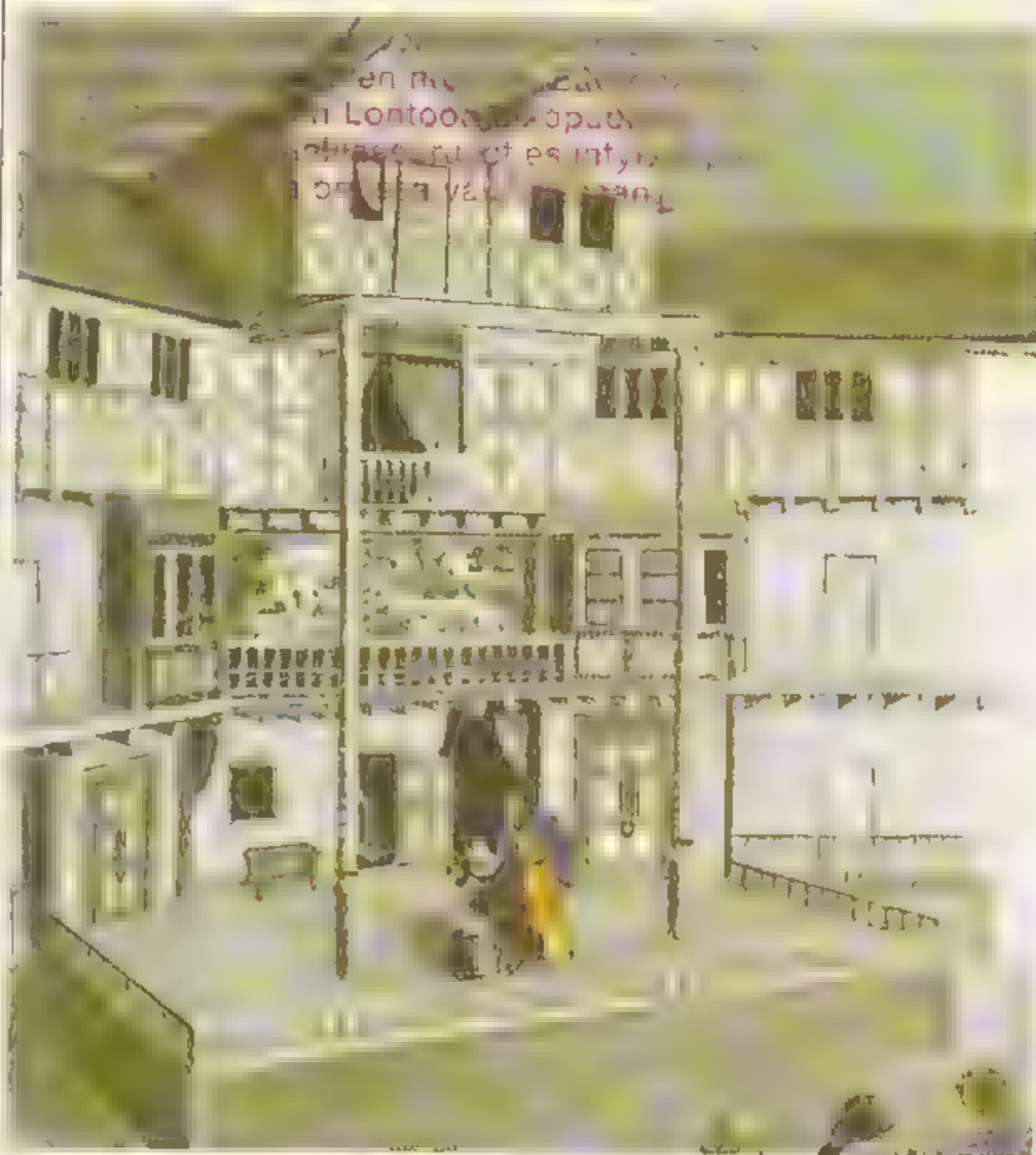
Elisabetin aikaa on sanottu Englannin »kulta-ajaksi», ja se oli Englannin renessanssiaikaa. Tänä aikana erityisesti näytelmät olivat Englannissa suosittuja. Niitä kirjoitettiin siellä enemmän kuin minään aikakautena koko Euroopassa sitten antiikin Kreikan aikojen. Lontoosta oli kasvanut 200 000 asukkaan suurkaupunki, ja siellä oli useita teattereita.

Tunnetuin näytelmäkirjailijoista oli William Shakespeare, jonka tuotanto käsitti ainakin 36 näytelmää ja runsaasti runoutta. Shakespeare syntyi 1564 Stratford-on-Avonin pikkukaupungissa. Jo kolmikymmenvuotiaana hän vaikutti teatterinjohtajana Lontoossa. Näytelmien aiheet ovat usein antiikin ja Englannin historiasta. Maail-

mankirjallisuuden vaikuttavimmat murhenäytelmät ovat Shakespearen Romeo ja Julia sekä Hamlet. Maail-

man näytelmäkirjailijoiden joukossa William Shakespearella on pysyvä kunniasija. Shakespeare kuoli 1616.

Shakespearen aikainen teatteri. Usein näytelmät Lontoon ulkopuolella esitettiin ulkoilmassa kuten pihhoilla.



## Lyhyesti

- Elisabet I:n aika oli Englannin renessanssiaikaa
- Talloin vaikutti maailman huomattavin näytelmäkirjailija William Shakespeare.
- Hänen näytelmiään ovat Romeo ja Julia sekä Hamlet

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen William Shakespearesta ja hänen töistään.

**Toteutus:** Kerrataan renessanssin »aikataulua» muualla Euroopassa (1300–1500-luvulla). Esimerkiksi Italian renessanssimaalausten ja Englannin näytelmätaiteen sosiaalinen pohja oli täysin erilainen: maalaukset oli tarkoitettu ajan sivistyneistölle, kun taas teatteri oli Englannissa kansanhuvia. Tämä näkyy jo Lontoon teattereiden lukumäärästä. Kysynnän ja tarjonnan laki näyttää pätevän taiteesakin. Kun jollakin taiteenaloilla on kysyntää, sille myös aletaan tuottaa. Näin näyttää käyneen myös Elisabetin

ajan Englannissa. Paitsi kiinteitä teattereita, tuohon aikaan oli epäluukuinen määrä kierteleviä teatteriseurueita, jotka tarjosivat esityksiään siellä, missä oli koolla paljon ihmisiä, markkinoilla, kansanjuhilla jne. Kirjapainotaidon yleistymisen helpotti suosittujen näytelmien levittämistä, ja tämäkin osaltaan kehitti teatteria. Shakespearen näytelmistä voi vielä todeta, että ne, niin kuin monet antiikin näytelmät, käsittelevät ihmisten elämän perusongelmia, ja että niiden sanoma siksi säilyi haiki vuosien.

**Omatoimikirja:** Tekstin kääntämisessä ei pidä mennä yksityiskohtien R:itä, kun asiasta saa selville pääkohdat.



# 4/IX Amerikan Yhdysvaltojen synty

Puritaanien matka Amerikkaan alkoi itse asiassa Hollannista, minne he olivat paenneet. Matkalaisilla oli alkujaan kaksi laivaa, joista toisen oli kuitenkin käännytävä takaisin, ja ahtaus Mayflowerilla oli lähes sietämätön.

## Uusi maailma

Kuningatar Elisabet I kuoli - 1603. Kolme vuotta myöhemmin perustettiin Pohjois-Amerikkaan Virginian siirtokunta. Virginiaa oli koetettu asuttaa jo kahteen otteeseen aikaisemmin, mutta siirtolaiset olivat palanneet kotimaahan. Helppoa ei elä-

mä ollut nytkään. Intiaanien nuoliin, puutteellisen ravinnon aiheuttamaan keripukkiin ja kuumankosteiden soiden levittämään malariaan kuoli alkuaikoina suurin osa siirtolaisista. Sitkeästi kuitenkin raivattiin uutta peltoa, ja siten saatiin yhä suurempia satoja. Tupakasta tuli virginialaisten tärkein viljelykasvi.

Tupakoinnin englantilaiset olivat oppineet intiaaneilta, ja siitä tuli Englannissa nopeasti suosittu muoti. Eikä

Karkean suunnistusvirheen takia Mayflower ei saapunutkaan Virginiaan, vaan huomattavasti pohjoisemmaksi. Talvi oli jo alkanut ja merenlahdet olivat jäässä.



192 Jakaessaan intiaaneille tietoisesti isorokkoisten huopia hurskaat puritaanit levittivät taudin intiaaneihin. Näiden joukkokuolemassa he näkivät kaitselmuksen tarkoituksen.

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, miten ja miksi Pohjois-Amerikkaan muutti Euroopasta niin runsaasti ihmisiä ja miten he uudella mantereella elivät.

**Toteutus:** Varataan luokkaan Pohjois-Amerikan kartta. Tutkitaan purjehdusreittejä Euroopasta Amerikkaan. Pohjoisin reitti olisi lyhin, mutta varsinkin tuon ajan matkustajille lähes mahdoton. Kovin etelään ei kannattanut purjehtia, koska Golfvirta alkoi jarruttaa matkantekoa melkoisesti.

Etelässä olivat ongelmana myös espanjalaiset. — Miksi nykyisin muutetaan paikkakunnalta toiselle? (Työn, asunon, toimeentulon vuoksi.) Syyt olivat samoja myös tuolloin. Poliittiset ja uskonnolliset syyt vaikuttavat nykyisinkin pakolaisten muuttoliikkeisiin. Mikäli tämän päivän maailmassa olisi mahdollista muuttaa »uudelle mantereelle», kuten 1600-luvulla, sinne varmaan muuttaisi miljoonittain pakolaisia. Kuten ensimmäisestä kappaleesta käy ilmi, alettiin esimerkiksi Virginiassa jo varhain viljellä ei välttä-



t' Fort nieuw Amsterdam op de Manhatans



Mitä kuvassa oleva teksti suunnilleen merkitsee?

aikaakaan, kun Virginian tupakkaa haluttiin ostaa man-  
nermaallakin. Lopulta vilje-  
lykset kasvoivat niin suurik-  
si, että ruvettiin hankkimaan  
neekeriojia huolehtimaan  
niistä

### Mayflowerin matkustajat

Virginian uudisasukkaat oli-  
vat lähteneet uuteen maail-  
maan vapaaehtoisesti, mutta  
Pohjois-Amerikasta tuli tur-  
vapaikka myös monille us-  
konsa takia vainotuille. Ke-  
sällä 1620 lähti tällainen sa-  
dan ihmisen ryhmä Amerik-  
kaan Mayflower-laivalla. Pa-  
kolaiset kuuluivat Englannin  
puritaaneihin. Puritaanit  
vaativat Raamatun sanan  
tätkkaa noudattamista, sun-  
nuntain pyhittämistä ja kiel-  
täytymistä kaikista huveista.  
Heidan jouduttuaan ristiriit-  
taan hallitsijan kanssa syntyi  
ajatus lähteä Virginiaan.

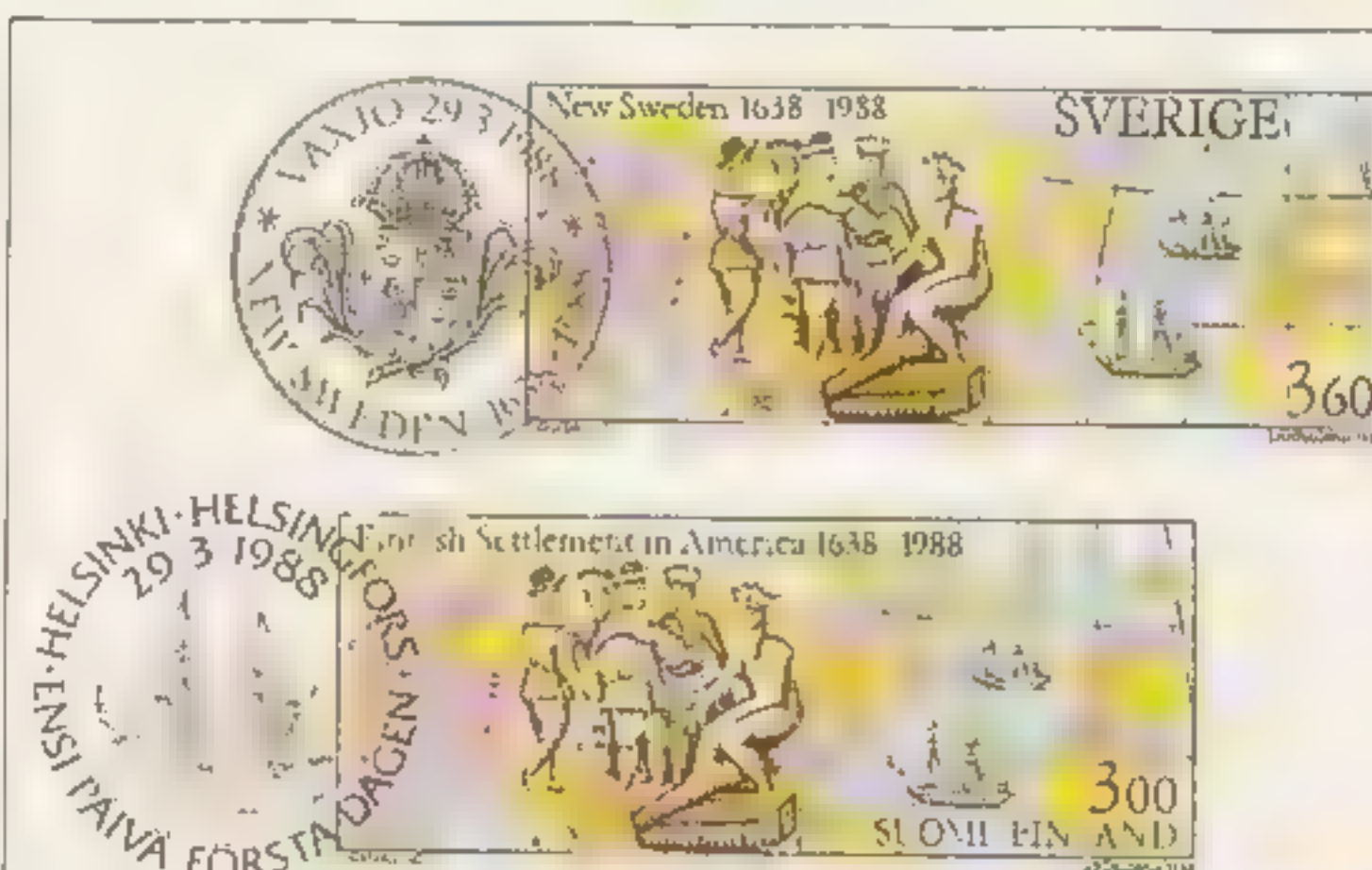
Niin paljon kuin viime vuosikymmenenä on puhuttu eurooppalaisista kulttuureis-  
ta, niiden merkitys maailmanhistoriassa on lopulta vanha. Eurooppalaisen kulttuuri  
ei suinkaan valloittanut maailmaa »pahautensa» vaan dynaamisuu-  
tensa ansiosta. On  
sanottu, että jollivat eurooppalaiset olis-  
lähteneet maailman merille, odottaisimme Eu-  
rooppaan yhä kiinalaista džonkkia tai intiaanien kanootteja.

Mayflower oli pieni laiva,  
vain 27 metriä pitkä. Muut-  
tajat asuivat ahtaasti. Atlan-  
tilla tuimat myrskyt paiskoi-  
vat alusta ja monet sairastui-

Intiaanien ja eurooppalaisten  
aluksia. Miksi juuri  
eurooppalaiset »valloittivat  
maailman» eivätkä  
Amerikan mantereeseen asukkaat  
tai aasialaiset?

vat meritautiin. Laivassa oli  
rottia. Lian ja loputtoman  
keinumisen keskellä syntyi  
kaksi lastakin

Runsaan kahden kuukau-  
den kuluttua matka päättyi.  
Matkustajat nousivat maihin  
satoja kilometrejä Virginian  
pohjoispuolella. Rantavedet  
olivat jäässä. Talviasuntojen  
rakentaminen piti aloittaa  
heti. Mutta kun kevät vih-  
doin koitti, puolet matkalai-  
sista oli haudattu routaiseen  
maahan.



Kun 1988 tuli kuluneeksi  
350 vuotta ensimmäisten  
suomalaisten ja ruotsalaisten  
siirtolaisten muutosta Pohjois-  
Amerikan Delawareen, julkaistiin tapahtuman muistoksi  
kaikissa kolmessa maassa yhtäläinen postimerkki, ja  
Yhdysvalloissa oli suuria juhlallisuuksia.



mättömiä elintarvikkeita, kauppatavaraa, tupakkaa. Arvel-  
laan, että vuosina 1625–50 Englannista muutti Pohjois-  
Amerikkaan 50 000–85 000 siirtolaista eli 2 000–3 000  
henkeä vuodessa. Siirtolaisten suuri määrä johtui välilli-  
sesti uskonpuhdistuksesta. Englannissa alettiin 1600-lu-  
vun alkupuoliskolla suhtautua jyrkän suvaitsemattomasti  
kristinuskon uudistuneisiin suuntiin, jolloin näiden suuntien  
kannattajille ei jäänyt muita mahdollisuuksia kuin luopua  
vakaumuksestaan tai muuttaa muualle; tuhannet muutti-

vat. Uuden-Ruotsin kohtalo oli joutua hollantilaisen välivai-  
heen jälkeen englantilaisten haltuun. Kuten muistetaan vi-  
dennen luokan kurssista, »suurvalta-Ruotsilla» oli ongel-  
mia lähempänäkin (kolmikymmenvuotinen sota). Uuden-  
Ruotsin siirtomaan järjestämiseen ei riittänyt voimavaroja.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 7 intiaaniteltaa nimitetään tii-  
piiksi. Se muistuttaa saamelaisien kotaa.



...usta koeta  
saada seville en ti oi aiheet

Hollantilaisten intiaaneilta  
ostamasta Manhattanista tuli  
New Yorkin sydän. Kuva  
esittää sen keskusta  
Rockefeller centerä.  
**Rockefeller Centerin edessä,  
Manhattanin sydämessä, on  
suosittu luistinrata.**



4

Pieni siirtokunta sai kurjuuteensa kuitenkin apua odottamattomalta taholta. Eräs intiaaniheimo ryhtyi auttamaan siirtolaisia. Se opetti näitä pyydystämään kaloja ja myös lannoittamaan maata niillä. Intiaaneilta uudisasukkaat oppivat myös viljelemään maissia.

Intiaanit kutsuttiin mukaan matkalaisten järjestämälle ensimmäisen kiitospäivän aterialle lokakuussa 1621. Juhla-aterialla syötiin kalkunaa, ankkaa, kauriinpaistia, maissileipää ja marjoja.

194



5

Sittemmin kiitospäivästä on tullut Yhdysvalloissa kansallinen juhlapäivä.

Lopulta englantilaisilla oli Pohjois-Amerikan rannikolla kolmentoista siirtokunnan yhtenäinen ketju.

Englantilaiset eivät olleet omien siirtokuntiensa ainoita asukkaita. Niihin muutti pal-

jon myös saksalaisia, sveitsiläisiä, irlantilaisia ja ranskalaisia. Delawaren siirtokunnassa asui suomalaisia ja ruotsalaisia. Ruotsikin perusti näet Pohjois-Amerikkaan siirtokunnan, jonka nimi oli Uusi Ruotsi (1638). Sen valloittivat kuitenkin naapurisiirtokunnan hollantilaiset.

### Lyhyesti

- Englannin ensimmäinen siirtokunta Pohjois-Amerikassa oli 1607 perustettu Virginia.
- Uskonnollista vainoa paenneet puritaanit purjehtivat Mayflowerilla Uuteen Englantiin.
- Pohjois-Amerikan itärannikolla oli lopulta 13 englantilaista siirtokuntaa.
- Siirtokuntiin muutti englantilaisten lisäksi myös muiden maiden asukkaita.



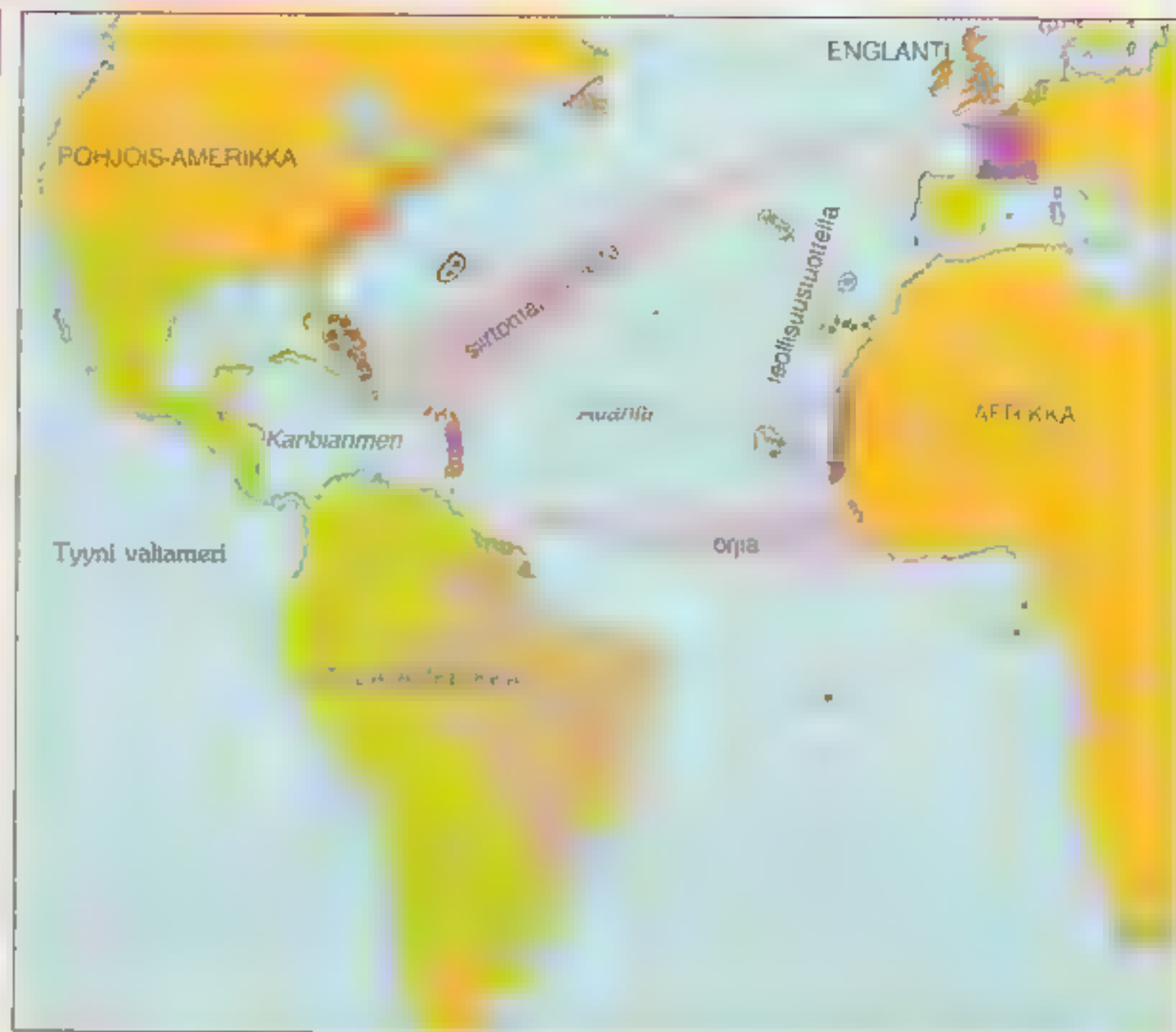


# 5/IX Orjakauppa

Kolmikantakauppaa, vaihtokauppaa. Englannin teollistumista tärkeimmän kirjasarjan seuraavassa osassa. Se oli Ranskaa edellä ammatistaan, pääomien ja raaka-aineiden suhteen. Ranskan teollistuminen viivastyi, koska sillä oli vähäiset hinnat, puutetta pääomista, vähäiset siirtomaat; se oli käynyt raskasta sotia, ja sen teollisuus oli tottunut tuottamaan ylellisyyttä, ei massakulutustavaroita.

Virginian tupakkaviljelmien ongelmaksi tuli työvoima. Siihen olivat espanjalaiset kuitenkin keksineet ratkaisun jo 1500-luvulla. Etelä-Amerikan kaivoksissa ja viljelyksillä oli aluksi pakotettu työvoimaksi intiaaneja. Nämä eivät kuitenkaan kestäneet kovaa työtä ja vankeutta vaan menehtyivät nopeasti. Silloin espanjalaiset ryhtyivät hankkimaan neekeriorjia Afrikasta.

Virginia oli ensimmäinen Pohjois-Amerikan siirtokunta, joka alkoi käyttää neekeriorjia. Samoilta leveysasteilta syntyi myöhemmin uusia siirtokuntia, ja nekin ryhtyivät hankkimaan orjatyövoimaa Afrikasta omille suurtiloilleen.



Orjakaupan perusteet

Ihmisiä myydään huutokaupalla.



Kuten sivulla 197 todetaan — jos inhimillisyyttä unohtetaan — ei ollut taloudellisesti viisasta kohdalla orjia huonosti. Intiaanit menehtyivät työssä, mutta eivät oikeastaan sen raskauteen vaan eurooppalaisten mukana tulleisiin tauteihin. Lisäksi: paavi julisti jo 1537 intiaanit ihmisiksi.





2

Koeta suomentaa, mitä lehti-ilmoitus sisältää.

On arvioitu, että kaikkiaan 10 miljoonaa neekeriä vietin orjiksi Amerikkaan. Näistä kolmannes joutui Portugalin alueelle Brasiliaan, suunn määra Karibianmeren saarille ja vähäisin osa Pohjois Amerikkaan

1700-luvulla ruvettiin vaatimaan orjakaupan lopettamista. Ensimmäisenä sen kielsi Englanti 1807, ja seuraavana vuonna se kiellettiin Pohjois-Amerikassa. Kun Espanjan ja Portugalin siirtomaat Etelä-Amerikassa 1800-luvulla itsenäistyivät, niissä kaikissa kiellettiin neekerionjuus. Näillä kielloilla ei kuitenkaan ollut aluksi suurta merkitystä. Laivurit ryhtyivät salakuljettamaan orjia, ja

kauppa jatkui lähes muuttu mattomana

Orjat tuotiin Amerikkaan Länsi-Afrikasta. Rannikon neekent tekivät säännöllisiä ryöstöretkiä sisämaahan heidän moveljiensa kyliin. Kun orja

Orjakaupasta on monia järkyttäviä piirroksia, jotka on laadittu kiinnittämään huomio tähän ihmisarvoa loukkaavaan toimintaan. Tämä piirros lienee kuitenkin ainoa, joka on tehty aidossa tilanteessa: englantilainen sota-alus valtasi ranskalaisen orjalaivan, ja mukana ollut taiteilija laati vesivanmaalauksen orjien oloista. Kuvan mukaan ne ainakin tässä tapauksessa olivat melko siedettävät

3



196

Kumpaankin mahtuu noin 2 000 matkustajaa, eli yhteensä 4 000. Tällä kapasiteetilla 10 miljoonan ihmisen kuljetus kestäisi 2 500 vuorokautta eli lähes seitsemän vuotta. (Suurin osa orjalaivureiden aluksista oli tarkoitettu vain muutaman sadan hengen kuljetukseen.) Kaiken kaikkiaan kuljetusta Atlantin yli harjoitettiin yli kaksisataa vuotta. Vaikka eurooppalainen sääty-yhteiskunta jäi siirtolaisilta Eurooppaan, he loivat orjuudella maahansa eriarvoisuuden, joka ei ole vielä kukaan kadonnut. Orjat saivat solmia avioliittoja, mutta heidän lapsensa syntyivät orjiksi ja olivat isäntänsä omaisuutta.





Orja kaivostyössä

Rannikon neekert ovat käyneet hakemassa heimoveljiään eurooppalaisille orjalaivureille myytäviksi.

laivuri saapui, vaihdettiin vangit aseisiin ja kankaisiin. Orjakauppaa harjoittivat varsinaisesti englantilaiset, ranskalaiset, portugalilaiset ja tanskalaiset.

Vankien merimatka Atlantin toiselle puolelle oli kova. Monet orjista menehtyivät matkan aikana. Mutta vaikka orjien kohtelu ei ollutkaan inhimillistä, oli toisaalta sekä laivurien että plantaasinomistajien edun mukaista, että »tavara» oli kunnollista. Terveestä työorjasta sai aina paremman hinnan kuin sairaasta tai vahingoittuneesta.

Afrikan itärannikolla orjakauppa oli alkanut jo ennen kuin eurooppalaiset aloittivat sen lännessä. Arabit ovat tehneet satojen vuosien ajan itse orjanhankintaretkiä Afrikkaan. Arabian ja Afrikan välinen orjakauppa ei vielä ole täysin loppunut.



### Lyhyesti

- Koska intaanit eivät kestäneet orjuudessa, rupesivat espanjalaiset ja portugalilaiset hankkimaan neekeriorjia Afrikasta
- Rannikon neekerit ryöstivät orjat mantereiden sisäosista orjakauppiaille.
- Menmatkan aikana orjia saattoi kuolla paljon.
- Myyjän ja ostajan edun mukaista oli, että orjat olivat hyvässä kunnossa.



Etelävaltioiden valkoista yläluokkaa. Verratkaa sivun 202 vastaavaan kuvaan, joka esittää pohjoisvaltioiden siirtolaisperhettä, länteen lahteviä farmareita.



# 6/IX Yhdysvaltojen vapausseuta

## Suuri siirtomaasota

Mitä tärkeämmiksi siirtomaat ja siirtokunnat niiden eurooppalaisille emämaille tulivat, sitä huonommiksi muuttuivat emämaiden välit. Tämä kilpailu purkautui lo-

pulta sodiksi, joihin osallistuivat useimmat Euroopan valtiot. Suuressa siirtomaa sodassa vastakkain olivat Englanti ja Ranska ja sotaa käytiin myös Pohjois-Amerikassa. Kun rauha vihdoinkin (1763) solmittiin, menetti

Ranska lähes kaikki siellä olevat alueensa Englannille.

*Mensodat olivat menneinä vuosisatoina suurvaltojen mahtavia yhteenottoja. Gibraltarin taistelu 1605 — Cornelius Hendrickszin maalaus*



198

**Tavoite:** Oppilas saa käsityksen Yhdysvaltojen syntyyn johtaneesta kehityksestä.

**Toteutus:** Kerrataan eurooppalaisten siirtymistä Atlantin yli 1400-luvun lopulta alkaen (espanjalaiset, portugalilaiset, hollantilaiset, ranskalaiset, englantilaiset) sekä alueita, joille he asettuivat. Pohditaan lyhyesti sotien syitä. Suuren siirtomaasodan takana oli vahvat taloudelliset syyt. Uuden maantereeseen lupaavat luonnonrikkaudet houkuttivat »kasvun

kierteessä» olevia valtioita. Saadakseen rikastuttavia siirtomaita emämaalla piti olla vahva laivasto ja armeija. Saadakseen vahvan armeijan ja laivaston valtiolla piti olla rikkautta tuovia siirtomaita. Kieltäytyminen osallistumisesta sodan kustannuksiin johti siis Englannin ja sen siirtokunnat lopulliseen välirikoon. Siirtokunnat olivat jo pitäneet yhteisiä kokouksia, »kongresseja», yhteisten asioidensa hoitamiseksi. Ensimmäisessä kongressissa 1774 oli vaadittu kaupankäynnin lopettamista emämaan kanssa. Toisessa





Euroopan valtioiden omistukset Pohjois-Amerikassa

- |               |              |                  |
|---------------|--------------|------------------|
| ① = Venäjän   | ③ = Ranskan  | ⑤ = Alankomaiden |
| ② = Englannin | ④ = Espanjan |                  |

**Huomata Venäjän Alaskan pienuus.**

Rengastakaa sana Delaware ja osoittakaa suuresta kartasta sen paikka n:o 6:lla

*Eurooppalaisten omistukset Pohjois-Amerikassa 1753 ja Yhdysvaltojen 13 ensimmäistä osavaltiota*

kongressissa tiedettiin Englannin vastaus siirtokunnille: Amerikkaan oli lähetetty sotajoukkoja kukistamaan siirtokuntien kapinaa, ensimmäiset yhteenototkin oli jo käyty. Toisen kongressin aikana (kesällä 1775) ajatus irtautumisesta kypsyi lopullisesti. Siirtokunnat perustivat oman armeijan, avasivat satamansa ulkomaiden aluksille ja ryhtyivät muutenkin toimimaan omien päätöstensä mukaisesti. Toinen kongressi asetti jatkuessaan komitean laatimaan itsenäisyysjulistusta (kesäkuussa 1776). Siirtokuntien

edustajat allekirjoittivat itsenäisyysjulistuksen neljäntenä päivänä heinäkuuta 1776. Näin siis englantilaisista siirtokunnista syntyi kolmesta itsenäistä valtiota, joista Yhdysvallat muodostui. Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus on kahdessa mielessä mielenkiintoinen. Ensiksi se on ilmeisesti ensimmäinen valtiollinen perustamisasiakirja, jossa lähdetään siitä, että valtiovalta on ihmisten keskinäinen sopimus (vrt. ajatukseen kuninkaiden »jumalallisesta» oikeudesta maihinsa), ja toinen kiinnostava seikka on julistuk-





2

Pohjois-Amerikan englantilaisten siirtokuntien asukkaat protestoivat emämaan määräämää teetullia vastaan hyökkäämällä intiaaneiksi pukeutuneina kauppalaivaan ja heittämällä teelastin mereen. Teko oli yksi askel vapaussotaan johtaneessa kehityksessä.

Suuri siirtomaasota oli tullut kalliiksi Englannille. Englannin kuninkaan mielestä siirtokuntien piti tästä syystä osallistua sodan kustannuksiin, ja niille määrättiin veroja. Siirtokunnat kieltäytyivät jyrkästi maksamasta mitään. Niiden mielestä sota oli ollut Englannin omaa sotaa. Kun siirtokuntien asukkaat kaiken lisäksi katsoivat olevansa edelleen englantilaisia,

Siirtokuntien sotilaat olivat pääosin eränkävijöitä, farmareita ja kaupunkien asukkaita. Tiedustelijat seuraavat englantilaisen sotilasryhmien etenemistä.



3

200

sessä mainittu yksilönvapaus ja tasa-arvo valtioissa, joissa oli miljoonia orjia. Yhdysvaltojen hallintoa käsitellään seitsemännellä luokalla, joten siihen ei ole syytä tässä puuttua. Lukukappaleessa esitetyn Franklinin kirjeen vaikutuksia voidaan pohtia. — Millaisia ihmisiä tuo kirje houkutti siirtolaisiksi? (Itseensä luottavia maanviljelijöitä ja ammattimiehiä, ei juuri ns. onnenonkijoita.)

**Omatoimikirja:** Tehtävässä 9 on tärkeintä saada selkoa asiasta, ei välttämättä yksittäisistä sanoista.



Taiteilija on maalannut Yhdysvaltojen lippuun kolmetoista tähteä ympyrän kehäksi. Näin lienee ollutkin, mutta oppikirjan seuraavassa kuvassa on eräs vanhimmista säilyneistä Yhdysvaltojen lipuista, jossa tahdet ovat eri asennossa. Silti niitä on 13 kuten raitojakin. Lippu on kuulunut yhdysvaltalaiselle kauppa-alukselle.



Siirtokuntien armeijan ylipäällikkö George Washington ylittää jäätyvää Delawarejokea.

heille ei lain mukaan saanut määrätä veroja ilman heidän suostumustaan.

Tämä Englannin ja siirtokuntien välinen kiistely johti vähitellen siihen, että eräät siirtokunnat alkoivat suunnitella irtautumista Englannin holhouksesta. Enämaan vaatimat tullimaksut vaikeuttivat kauppaa, ja hyvässä muistissa olivat vielä sodan kärsimykset. Siirtokunnissa eli myös voimakkaana vapauden ihanne, sillä monet suvut olivat lähteneet Amerikkaan Euroopasta juuri vainojen takia. Siirtokuntien itsenäisyysmiehet ryhtyivät

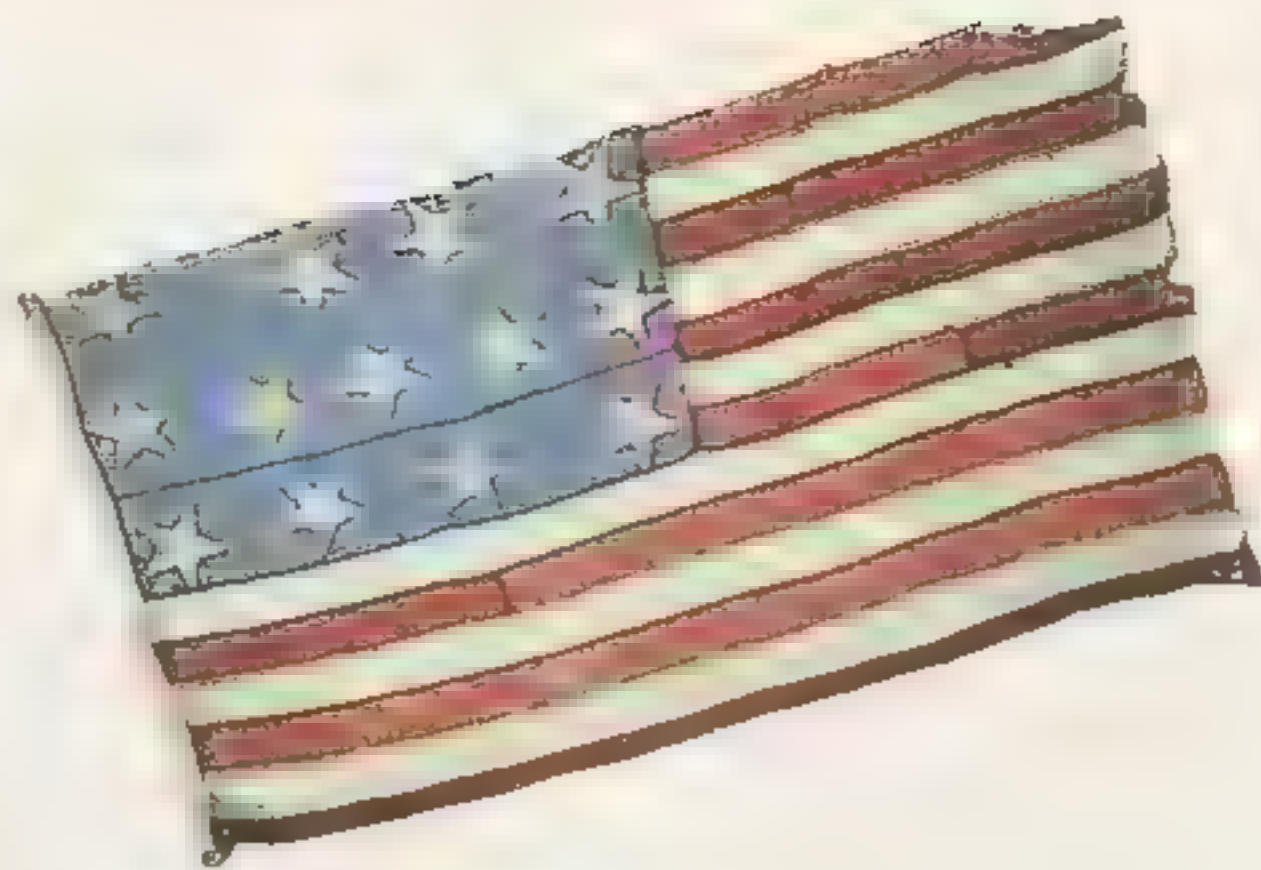
lopulta muokkaamaan mielipiteitä itsenäisyyden hyväksi.

Huhtikuussa 1775 Englannin armeijan joukko-osasto joutui taisteluun itsenäisyysmiesten kanssa Lexingtonin kaupungissa. Sitä seurasivat pian uudet yhteiset notot. Englannin ja siirtokuntien välillä syttyi sota. Amerikkalaiset valitsivat oman armeijansa ylipäälliköksi virginialaisen George Washingtonin. Sota johti Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen syntymiseen.

#### Heinäkuun 4. päivänä 1776

Heinäkuussa 1776 siirtokuntien edustajat laativat itsenäisyysjulistuksen. Joukossa oli niitäkin, jotka toivoivat sovintoa Englannin kanssa. Ratkaisu jäi Pennsylvanian viiden äänen varaan. Kaksi edustajista äänesti itsenäisyyden puolesta, kaksi sitä vastaan. John Morton, jonka suku lienee alkujaan ollut Delawaren Marttisista, äänesti viimeisenä. — Yes or no? kysyi puheenjohtaja. — Yes, vastasi Morton. Itsenäisyysjulistus annettiin 4 heinäkuuta (1776), ja päivästä tuli Yhdysvaltojen itsenäisyyspäivä.





5

George Washington oli osallistunut siirtomaasotaan Ranskaa vastaan. Hänellä oli siis sotakokemusta, mutta hänen armeijansa ei ollut saanut minkäänlaista sotilas-koulutusta. Washington oli huomannut, että eurooppalainen tapa hyökätä tiheissä riveissä oli tuhoisa. Sen sijaan metsissä hiipivät, ryömivät ja suojautumaan pyrkivät intiaanit olivat menestyneet hyvin. Hänen uudisasukkailleen sopi juuri tällainen taktiikka.

Amerikkalaiset joutuivat taistelemaan itsenäisyytensä puolesta seitsmän vuotta. Rauhansopimus allekirjoitettiin (1783), ja Englanti tunnusti Yhdysvaltojen itsenäisyyden. Englannin entisistä siirtokunnista syntyi Pohjois-Amerikan Yhdysvallat. Vain Kanada säilyi Englannin omistuksessa.

Sodan aikana amerikkalaiset olivat saaneet Euroopassa paljon myötätuntoa

osakseen. Vapaaehtoisia matkusti Atlantin yli ja liittyi Yhdysvaltojen armeijaan. Pariisiin lähetetty amerikkalainen itsenäisyysmies Benjamin Franklin sai nopeasti apua Ranskalta. Tähän vaikutti Ranskan tuntema katkeruus hävityn siirtomaasodan takia, mutta myös vapaudenaate innosti monia ranskalaisia. Ranskan yhtyminen sotaan ja yleisen mielipiteen kääntyminen Englantia vastaan joudutti sodan loppumista.

*Itsenäistyneen liittovaltion ensimmäisiä lippuja. Montako tähteä lipussa on? Minkä vertauskuvia ne ovat? Montako tähteä on Yhdysvaltojen lipussa nykyisin?*

## Liittovaltio

Yhdysvalloista muodostettiin vahitellen liittovaltio ja tasavalta. Osavaltioiden yhteisiä asioita hoitavat nykyisin presidentti ja kongressi. Yhteisiä asioita ovat mm. verotus ja ulkopoliittikka. Presidentti valitaan joka neljäs vuosi. Hän valitsee avukseen hallituksen. Kongressi jakaantuu senaattiin ja edustajainhuoneeseen. Liittovaltion perustuslain mukaan jokaisella osavalttiolla on oma kuvernööri, eduskunta ja omat virkamiehet. Osavaltiot hoitavat itse sisäiset asiansa ja niillä on myös omat oikeuslaitoksensa. Kukin osavaltio valitsee senaattiin kaksi senaattoria ja edustajainhuoneeseen edustajia asukasluvun perusteella.

## Lyhyesti

- Englannin yritykset verottaa Amerikan siirtokuntia johtivat siihen, että ne 4.7.1776 julistautuivat itsenäisiksi nimellä Pohjois-Amerikan Yhdysvallat.
- Vapaussodassa amerikkalaisia johti George Washington
- Yhdysvallat sai apua Euroopasta, varsinkin Ranskasta, mihin vaikutti suuresti Benjamin Franklin
- Siitä muodostettiin liittovaltio, jonka johdossa ovat presidentti ja kongressi. Kongressi jakautuu senaattiin ja edustajainhuoneeseen.





## Benjamin Franklinin kirje Amerikan oloista

Benjamin Franklin oli siirtokuntien itsenäisyyden vaikutusvaltainen puolestapuhuja Pariisissa. Hän on kuitenkin kirjoittanut myös artikkelin, jossa varoitetaan pitämästä Pohjois-Amerikan siirtokunta minään satumaana. Näin Franklin:

Monet ovat kirjoittaneet minulle, joka tunnen Pohjois-Amerikan olosuhteet, ja ilmaisseet toiveensa matkustaa ja asettua asumaan tuohon maahan. Mutta näyttää siltä, että moni on saanut väärän käsityksen uuden maan olosuhteista. Tämän takia lienee hyödyllistä, että minä annan selvemmän kuvan tuosta maailmasta. Monet tuntuvat olevan sitä mieltä, että Pohjois-Amerikan asukkaat ovat kaikki rikkaita, että heillä on omituisia

päähänpistoja ja että heistä ei ole tieteen harjoittajiksi. Monet luulevat myös, että etevät ulkomaiset kirjailijat ja taiteilijat ovat sangen arvossapidettyjä ja että heille maksetaan omaisuuksia. Luullaan myös, että Amerikassa on paljon ammatteja, joissa voi tehdä helpolla rahaa, mihin maan asukkaat eivät itse pystyisi. Ja koska tiedetään, että vanhoja amerikkalaisia sukuja on vähän, ajatellaan, että hyväsuikuiset säätyläiset saavat osakseen syvän kunnioituksen ja hoidettavikseen parhaat virat.

Tämä on kuitenkin pelkkää mielikuvitusta. Jos joku matkustaa Amerikkaan näissä tarkoituksissa, hän varmasti pettyy. Totta on, että Amerikassa vain harvat asiat ovat niin huonosti kuin Eu-

roopan köyhillä. Mutta eipä ole monta sellaistaakaan, jota Euroopan mittapuun mukaan voisi sanoa rikkaaksi. Kaikki kuuluvat pikemmin keskiluokkaan. Mahtavia maanomistajia ei ole, ei myöskään maanvuokraajia. Useimmat viljelevät omaa maataan tai harjoittavat käsityötä tai kauppaa. Virkamiehiä on vähän. Monessa valtiossa on saanto, että virka ei saa olla niin tuottoisa, että siihen pyritäisiin tulojen takia. — Yhteiskunnallisen aseman takia Amerikkaan ei ole syytä matkustaa ollenkaan. Säädyllä ja syntyperällä on Euroopassa arvonsa, mutta Amerikassa ei kysytä syntyperää, vaan sitä, mitä kukin osaa tehdä



Uudisasukas-  
perhe ja sen  
koti



# X RANSKAN SUURI VALLANKUMOUS



- 1/X Itsevaltiudesta vallankumoukseen
- 2/X Kuningaskunnasta tasavallaksi
- 3/X Ranska vallankumouksen jälkeen
- 4/X Napoleon Bonaparte — ensimmäinen konsuli
- 5/X Napoleon keisarina

*Itsevaltiuden, sen epäoikeudenmukaisuuksien ja sorron vertauskuvana pidettiin Pariisissa olevaa Bastiljin vankilaa, jonka vallankumouksen ensimmäinen aalto valloitti ja hävitti.*





Vallankumousta seurasi uusi yksinvalta. Napoleon nimittytti itsensä keisanksi. Tässä hän johtaa Ranskan armeijaa Egyptissä.

Tällaisilla pilakuvilla haluttiin osoittaa, että kolmas sääty elätti aateliston ja papiston.



3

5



Napoleonin tappiollisia taisteluja: Leipzigin taistelu eli »kansojen taistelu» on päättynyt.



2

4



# 1/X Itsevaltiudesta vallankumoukseen

Itsevaltiaat kuninkaat olivat hallinneet Ranskaa 1600-luvun puolivälistä lähtien. Vielä 1700-luvulla päti se, mitä Ludvig XIV oli sanonut: »Valtio olen minä!»

Kirjailijat olivat koko 1700-luvun arvostelleet itsevaltiutta sekä aateliston ja papiston erioikeuksia. He olivat hyökänneet myös ihmisten eriarvoisuutta vastaan, ja eräs oli kysynyt: »Kuka silloin oli aatelinen kun Eeva kutoi ja Aadam kuokki maata?»

Yhdysvaltojen vapaustais-telu oli innostanut ranskalaisia. Etuoikeutettujen säätyjen, aateliston ja papiston, arvostelu oli lisääntynyt. Niiden suuret tulot, verovapaus ja joutilas elämä ärsyttivät kolmannen säädyn porvanstoa, kuuluivathan siihen mm. tehtailijat, kauppiaat, lääkärit, lakimiehet ja kirjailijat. Kolmannen säädyn pääosa, talonpojat, eivät luku-aidottomina pystyneet paljon vaikuttamaan omaan asemaansa. Talonpojat kan-

toivatkin yhteiskunnassa raskaimman kuorman, koska heille oli säilytetty suurin osa veroista.

Ranskan valtionvelka, joka jo aiemmin oli jättänyt mäinen, kasvoi entisestään, kun Ranska oli yhtynyt Yhdysvaltojen vapaussotaan. Kun kolmannen säädyn verokuormaa ei enää voitu

*Kolmas sääty julistautuu Ranskan kansalliskokoukseksi eli eduskunnaksi ja syrjäyttää aateliston ja papiston*



206

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää Ranskan suuren vallankumouksen perussyitä.

**Toteutus:** Kuten edellisessä kappaleessa Yhdysvaltojen itsenäistymisvaiheista todettiin, 1700-luvulla oli herannut (osin valistuskirjailijoiden vaikutuksesta) pyrkimyksiä ihmisten tasa-arvoisuuteen. Useimmissa Euroopan valtioissa tasa-arvo oli käytännössä erittäin kaukana. Kahdessa seuraavassa kappaleessa saamme tietää, miten säätyjen välinen ristiriita ratkaistiin osittain väkivallan keinoin. — Mikä oli aiheuttanut Ranskan valtiontalouden kestäättömän

tilanteen? (Jatkuvat sodat, pyrkimys pysyä Euroopan johtavana valtiona, hovin tuhlailu.) Kansanedustuslaitoksen (valtiopäivien) koolle kutsuminen oli riippuvainen kuninkaasta, mistä johtui osittain myös kuninkaan vallan kasvu; kuninkaat eivät olleet 175 vuoteen kutsuneet valtiopäiviä koolle, koska ne olisivat saattaneet pyrkiä oman valtansa kasvattamiseen kuninkaan vallan kustannuksella. Valtiopäivät olivat kokoontuneet toukokuun 5. päivänä 1789, mutta vielä heinäkuussa ei juuri mitään ollut saatu aikaan. Viljasta oli pulaa ja mielialat alkoivat kirstyä. Kansa sai tietää, että ministeri Necker oli erotettu. (Necker oli suostu-





Kannattaa muistaa Napoleonin kannustus joukoilleen ennen pyramidien taona kaytya taistelua: »Solilaat, nelja vuositunatta katsoo terta.»

nostaa, valtiovarainministerit ehdottivat, että vihdoinkin ryhdyttäisiin verottamaan kirkkoa ja aatelistoa. Tämä oli kuitenkin mahdollista vain valtiopäivien päätöksellä. Yleisen mielipiteen edessä kuningas Ludvig XVI lopulta taipui ja kutsui Ranskan valtiopäivät koolle Versailles'hin toukokuun alussa 1789. Tällöin oli kulunut 175 vuotta siitä, kun ne viimeksi olivat olleet koolla — vuonna 1614

### Vallankumous puhkeaa

Valtiopäivillä oli asioista päätettäessä kullakin Rans-

kan kolmesta säädystä yksi ääni. Tämän turvin aatelisto ja papisto uskoivat pitävänsä kolmannen säädyn kurissa. Mutta näille valtiopäiville kolmas sääty oli saanut valita yhtä monta edustajaa kuin aateli ja papisto yhteensä. Kun se tiesi, että eräät köyhtyneet aatelismiehet ja köyhät papit äänestäsivät sen mukana, sääty vaahtikin äänestämistä mies ja ääni -periaatteen mukaan. Kun äänestystavasta ei päästy sopimukseen, kolmas sääty teki ratkaisevan päätöksen: se julistautui yksin Ranskan kansalliskokoukseksi. Se myös vannoi pysyvänsä koolla niin kauan, että

### Pariisi vallankumoustaistelujen aikana

Ranskalle oli laadittu uusi perustuslaki, jossa itsevaltius ja säätyerioikeudet olisi kumottu.

Pariisissa nämä uutiset saivat kansanjoukot liikkeelle. Heinäkuun 14. päivänä joukko porvareita hyökkäsi Bastiljin vankilaa vastaan. Siellä oli itsevaltiuden aikana säilytetty poliittisia vankkeja, ja siksi siitä oli tullut itsevaltiuden vihattu vertauskuva. Lyhyen neuvottelun jälkeen linnan varusväki antautui ja vangit — seitsemän

tellut kuninkaan kaksinkertaistamaan kolmannen säädyn edustajamäärän, ja hän oli muutenkin kansan suosikki.) Ratkaisevinta oli kuitenkin se, ettei sotaväki, jota Pariisissa oli noin 30 000 miestä, ryhtynyt voimatoimiin kansaa vastaan, vaan veljeili sen kanssa. Heinäkuun 16. päivänä Englannin ja Yhdysvaltojen suurlähettiläät raportoivat kotimajhinsa tapahtuneesta vallankumouksesta. He ilmoittivat kuninkaan ja aatelisten menettäneen valtansa. Maaseudulla talonpojat tuhosivat linnoista ja kartanoista asiakirjat, joihin oli merkitty paitsi aatelin erioikeuksien perusteita myös talonpoikien velvoitteita aatelistia kohtaan, ja samalla

tuhoutui usein myös linnoja ja kartanoita. Ihmisoikeuksien julistus (26. heinäkuuta) ei enää pystynyt, siihen aikaan erittäin radikaaleista ajatuksistaan huolimatta, kansaa rauhoittamaan. Kuninkaan vangitseminen tapahtui vastavallankumouksen pelossa. Mikäli luokkaan saadaan Yhdysvaltojen itsenäisyysjulistus, voidaan sitä ja ranskalaisten ihmisoikeuksien julistusta verrata ja kenties löytää niistä samankaltaisia ajatuksia.





Ranskan kunings Ludvig XVI ja hänen perheensä vangittuna. Kuningas oli nyt kansalainen Capet.

tavallista vankia — vapautettiin. Tämän jälkeen väkijoukko alkoi raastaa Bastiljin muureja maahan. Vankila ei tietenkään olisi kukistunut porvarien hyökkäykseen, mutta sen varusväen päällikkö tiesi vastarinnan turhaksi. Saman päivän aamuna olivat sotilaat antaneet kansanjoukon vapaasti ryöstää 40 000 kivääriä. Bastiljin valloituksesta tuli vallankumouksen vertauskuva ja heinäkuun 14. päivästä Ranskan kansallispäivä.

Pariisin levottomuudet levisivät maaseudulle. Siellä talonpojat alkoivat polttaa aatelisten linnoja.

Valtiopäivät koettivat rauhoittaa maata ja kumosivat nopeasti vanhat säätyjen erioikeudet. Muutamassa vii-

kossa saatiin valmiiksi myös ihmisoikeuksien julistus, jonka pohjalta Ranskan uudet lait laadittaisiin. Vallankumouksen iskusanoiksi tulivat »vapaus, veljeys, tasa-arvo»,

ja sen värit — punainen, valkoinen ja sininen — otettiin Ranskan uuteen valtiolippuun, trikoloriin. Vihdoin lokakuussa joukko päättäväisiä naisia, torikauppiaista »hattua käyttäviin rouviin», pakotti kuningasperheen Versailles'sta Pariisiin. »Leipuri, leipurin vaimo ja leipurin poika» ovat muuttaneet Tuileries'n linnaan, kuulutettiin kaupungilla. Kansalliskokous siirsi myös kokouksensa Pariisiin.

### Lyhyesti

- Ranskan itsevaltius kesti lähes 200 vuotta.
- Suunnaton valtionvelka ja taloudellinen lama pakottivat Ludvig XVI:n kutsumaan valtiopäivät koolle
- Kolmas sääty julisti, että se yksin edusti Ranskan kansaa valtiopäivillä 1789.
- Heinäkuun 14. päivänä vihattu Bastiljin vankila antautui ja se revittiin maan tasalle. Heinäkuun 14 päivästä tuli Ranskan kansallispäivä
- Kansalliskokous kumosi nopeasti säätyjen etuoikeudet.
- Kansanjoukot pakottivat kuningasperheen muuttamaan Pariisin.

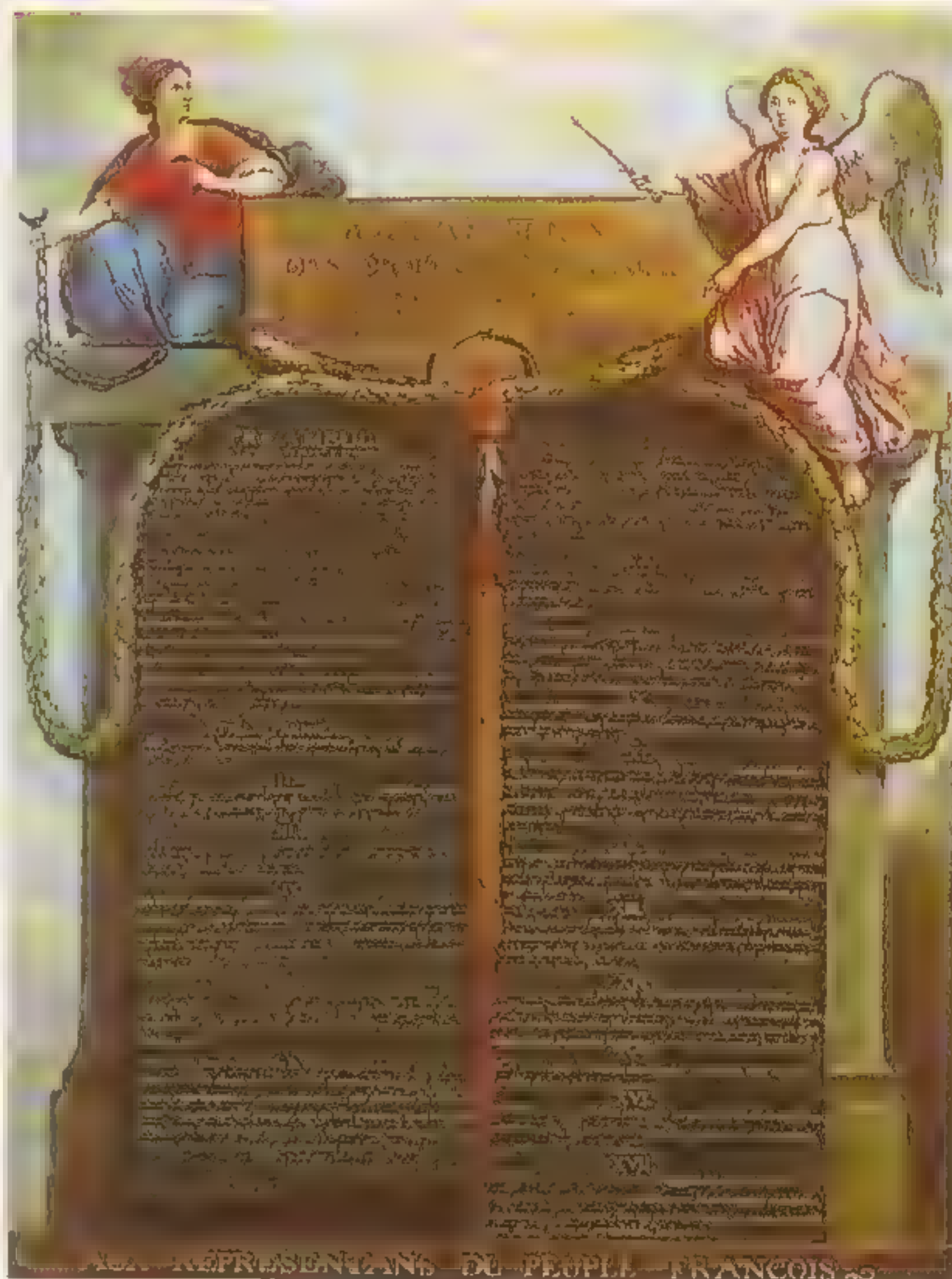




## Otteita ihmisoikeuksien julistuksesta

- \* Ihmiset syntyvät ja pysyvät vapaina ja tasa-arvoisina.
- \* Koko valtiollisen järjestelmän tarkoituksena on ihmisen luonnollisten ja nistämättömien oikeuksien säilyttäminen. Nämä oikeudet ovat: vapaus, omistusoikeus, turvallisuus ja oikeus vastustaa sortoa.
- \* Kaikki valta on yksinomaan kansasta lähtöisin.
- \* Vapaus tarkoittaa lupaa tehdä kaikkea, mikä ei vahingoita jotakuta toista.
- \* Laki on kansan tahdon ilmaus. Lain tulee olla sama kaikille.
- \* Ketaan ei voida syyttää, pidättää tai pitää vangittuna muutoin kuin lain määräämissä tapauksissa ja siinä määrätyllä tavalla.
- \* Ketaan ei saa vainota hänen mielipiteittensä eikä uskontonsa vuoksi.
- \* Ajatusten ja mielipiteiden vaihto on muuan ihmisen arvokkaimmista oikeuksista

Ihmisoikeuksien julistus annettiin 26. elokuuta 1789.



Jokainen kansalainen saa vapaasti puhua, kirjoittaa ja julkaista kirjoituksia painostaa

Ihmisoikeuksien julistus  
vallankumouksen vuosilta



# 2/X Kuningaskunnasta tasavallaksi

Vapaus, veljeys ja tasa-arvo olivat vallankumouksen iskusanat, mutta pian kävi ilmi, että kansalliskokouksessa oli monta mieltä siitä, miten ne piti toteuttaa. Varsin pian muodostui puolueita, ja istunnoissa ruvettiin ryhtymään mielipiteiden mukaan salin eri puolille. Tällöin otettiin käyttöön nimitykset oikeisto, vasemmisto ja keskusta, joita käytetään yleisesti edelleen.

Uusi perustuslaki valmistui 1791. Enemmistö halusi säilyttää Ranskan kuningaskuntana, vähemmistö vaati tasavaltaa. Uuden lain mukaan Ranska säilyi kuningaskuntana, mutta kuninkaan valtaa rajoittivat yleisillä vaaleilla valitut valtiopäivät. Tasavallan kannattajien määrä kuitenkin kasvoi jatkuvasti. Sitten kuningasperhe joutui kiinni ynttäessään paeta ulkomaille. Syksyllä 1792 kansalliskokous erotti kuninkaan ja julisti Ranskan tasavallaksi. Kansalliskokous tuomitsi yhden äänen enemmistöllä hänet kuolemaan. Ludvig XVI — silloin enää pelkkä kansalainen Capet — mestattiin giljotiinilla tammiukuussa 1793. Hänen puolisonsa Marie Antoinette te-

loitettiin myöhemmin.

Kuningasperheen teloittaminen herätti kauhistusta eri puolilla Eurooppaa. Alankomaat, Espanja, Portugali, Sardinia ja Napoli julistivat Ranskalle sodan. Vihollisia tuntui olevan joka puolella ja myös omassa maassa.

Kansalliskokous teki nopeassa tahdissa suuren joukon tärkeitä päätöksiä. Kirkon omaisuus otettiin valtiolle ja pappien valinta annettiin seurakuntalaisten oikeudeksi. Lisäksi papeilta päätettiin ryhtyä vaatimaan uskollisuudenvallaa valtiolle Kirkolta ja maasta muuttaneilta aatelisilta eli emigranteilta peruutetun omaisuuden turvin laskettiin liikkeelle uutta paperirahaa. Valtakunta jaettiin aiempien yli 40 000 hallintopiiriin asemesta 83:een, mikä jako on yhä voimassa. Tuomioistuihin tulivat kansan valitsemat tuomarit ja lautamiehet.

Ranskassa pelättiin, että ulkovallat pystyisivät sodilla palauttamaan maahan itsevaltiuden. Mutta ranskalaiset näkivät sodissa myös tilaisuuden levittää vallankumousta muualle Eurooppaan. Sota näytti myös hyvältä keinolta yhdistää eri-

puraiset ranskalaiset ja johdtaa kansan huomio pois maan sisäisistä vaikeuksista.

## Hirmuvallan aika

Valtiopäivillä vallankumoukselliset joutuivat riitaan keskenään. Vallan kaappasi ryhmä, joka alkoi vangita ja teloituttaa muita kansanedustajia. Aikaa kesäkuusta 1793 heinäkuuhun 1794 sanotaan terrorismin tai hirmuvallan ajaksi. Ranskassa valitsi diktatuuri. Eri puolille maata lahetettiin »tarkastajia», jotka kiskoivat kansalta veroja, pakottivat nuoret miehet sotaan ja panivat toimeen teloituksia.

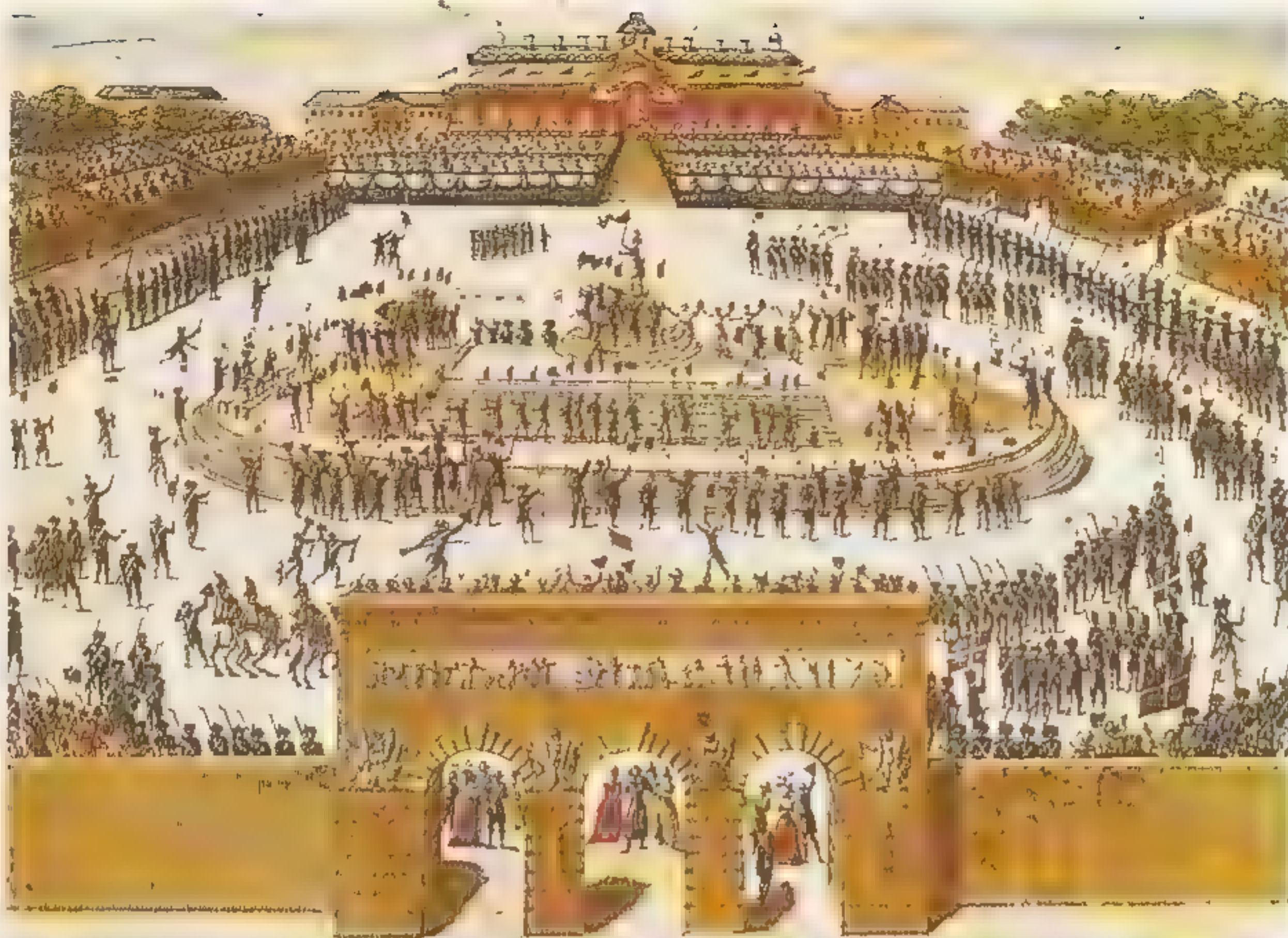
Sotaonni vaihteli, ja vihollisen vakoilijoita oltiin näkevinään kaikkialla. Lopulta kaikki epäilivät kaikkia. Käynnissä oli häikäilemätön valtataistelu. Hirmuvallan uhreja tuolta suhteellisen lyhyeltä ajalta on kyetty laskemaan noin 30 000, joista on tunnistettu 14 080. Terrorin luonne paljastuu siinä, että tunnistetuista giljotiinin uhreista vain 1 158 oli aatelisia ja 1 964 kuului ylempään porvaristoon; valtaosa oli vallankumouksen omaa vä-

**Tavoite:** Oppilas saa yleiskäsityksen vallankumouksen seuraavista vaiheista, Ranskan muuttamisesta tasavallaksi ja hirmuvallan ajasta.

**Toteutus:** Kerrataan syyt vallankumouksen puhkeamiseen. (Valtion vararikko, yhteiskunnallinen epätasa-arvo jne.) Miksi äänestystapa muodostui valtiopäivillä niin ratkaisevaksi? (Entinen äänestystapa »saaty ja ääni» oli suurimmalle säädyille epäoikeudenmukainen.)

Vallankumouksen ensimmäisessä vaiheessa siis kuningas ja aatelisto joutuivat luopumaan oikeuksistaan (ihmisoikeuksien julistus). Huomattava on, että Ranska säilyi kaikesta huolimatta vielä kuningaskuntana. Kuninkuudelle kohtalokkaaksi muodostui kuninkaan epäonnistunut pako yritys ulkomaille. Kuningas, jolle oli uskottu maan hallitseminen, tosin uuden perustuslain mukaan melkoisesti rajoitetulla vallalla, jätti valtion paetakseen ulkomaille. Oli ymmärrettävää, että mielipiteet kääntyivät entistä enemmän





Ranskalaiset juhliivat heinäkuun 14. päivää 1790.

#### Terrorin aikaa.

keä. Vaikka Ranskan armeija lopulta saavutti myös voittoja ja paine ulkovaltojen taholta väheni, teloitukset eivät vähentyneet.

Hirmuvallasta kansa teki lopun 1794. Sen johtajat syrjäytettiin ja satakunta heistä joutui heti giljotiiniin. Hirmuvallan ajasta joku keksi totuuden: vallankumous syö omat lapsensa.



Oikeammin: terrorin loppu. Terroria johti Maximilien Robespierre. Tässä hanet pidätetään kesällä 1793. Robespierre haavoittui leukaan. Seuraavana vuonna hanet teloitettiin.

211

kuninkuutta vastaan. Naapurimaiden reaktio kuningasperheen mestaamiseen on sekin ymmärrettävä; jo vallankumouskin huolestutti Euroopan kruunupäitä. Kansalliskouksen tekemiä päätöksiä on syytä selittää muutamain sanoin. (Ranskan katolinen kirkko oli rikas, kuten se oli ollut Ruotsissakin ennen uskonpuhdistusta. Kun valtio oli rahan-  
ton, tuli kirkon ja aatelisemigranttien omaisuus todella tarpeeseen. Verojen keräys oli tuskin onnistunut vallankumouksen aikana ja valtio oli joutunut sotaan useiden naa-

purivaltioiden kanssa. Sittemmin sota yhdisti Ranskaa ratkaisevasti.) Hirmuvallan ajalla ei ole syytä »herkutella». Pelko, hysteria ja kosto yhdessä aikaansaivat tämän traagisen vaiheen.



# 3/X Ranska vallankumouksen jälkeen



Näiden levottomien aikojen jälkeen Ranska vähitellen rauhoittui. Maalle säädettiin uusi valtiomuoto (1795). Äänioikeuden edellytyksenä olivat tietyn suuruiset tulot, mikä merkitsi, että vallankumouksen voittaja oli varakas porvaristo. Hirmuvallan ajan hurjimmat päätökset kumottiin. Niitä olivat olleet mm.

kirkon lakkauttaminen ja järjen, myöhemmin korkeimman olennon palvonnan nostaminen uskonnon tilalle. Samoin luovuttiin uudesta ajanlaskusta, jonka ensimmäinen päivä oli ollut tasavallan julistamispäivä. Sen sijaan säilyivät uudet metrijärjestelmän mittayksiköt. Vapaus, veljeys ja tasa-arvo

haluttiin periaatteina yhä pitää voimassa

Paluuta sääty-yhteiskuntaan ei enää ollut. Tärkeätä oli että ranskalaiset olivat tajunneet, että he muodostivat kansakunnan eivätkä olleet pelkkiä kuninkaanvallan alamaisia. Tällä tuli olemaan maailmanhistoriallinen merkitys. 1800- ja 1900-luvun



Parisin kansalaiskaartia. Pane merkille, että puuhun on sidottu nauhoja, joissa on uuden Ranskan värit.

212

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää, millainen Ranska oli »vallankumouksen heilurin täyden heilahduksen» jälkeen (1795).

**Toteutus:** Kerrataan pääkohdittain vallankumouksen vaiheet esimerkiksi kappaleen alussa olevaa aikasuoraa apuna käyttäen. Huomataan, kuinka monista innostuksen vallassa tehdyistä päätöksistä jouduttiin myöhemmin luopumaan. Tietosanakirjasta saattavat löytyä määritelmät metrille; vanhin niistä perustuu maapallon mittoihin, uudempi krypton-86-atomin spektriin ja uusin valon nopeuteen tyhji-

össä. Metrijärjestelmän käyttöönotosta oli keskusteltu jo 1600-luvun lopulta lähtien, mutta vasta 1799 se siis toteutettiin Ranskassa. Kuten aikaisemmin todettiin, Yhdysvaltojen itsenäisyysjulistus vaikutti varmasti ranskalaiseen ihmisoikeuksien julistukseen, ja molemmat yhdessä ovat olleet merkitykseltään maailmanhistoriallisia kansanvaltaisten aatteiden synnyssä yli koko maailman. Mikäli tunnille saadaan joko elävänä musiikkina tai äänitteinä Marseljeesi, lukukappale pääsee paremmin oikeuksiinsa. Laulukirjoista saattaa löytyä sanat myös muihin säkeistöihin



## Yhden yön nero

Huhtikuun 25. päivänä 1793 pikalähetit toivat Pariisiin sanan: Ranska on sodassa. Kaikkialta virtasi hetväkeä julkisille paikoille, varuskunnat valmistuivat sotaan, mieliala oli kiihtynyt. Sotilaat olivat kiihtyneitä ja upseerit innostivat toisiaan. Sanomalehdet julistivat: Pelastakaa isänmaa! On aika kantaa trikolori kautta maailman!

Tuona melskeisenä iltana

ja yöntä syntyi maailman ehkä sykehdyttävin kansallishymni, Marseljeesi. Yksi nainen ja ujo kapteeni Rouget de Lisle istuu aamupuoleen yötä huoneessaan ou-

Vapauden hengetär barrikadeilla. Osa Eugène Delacroix'n maalauksesta vuoden 1831 uudesta vallankumouksesta Pariisissa.



2

Giljotiini. Ranskalainen lääkäri vaati vallankumousvuonna 1789, että kuolemantuomiot piti suorittaa nopesti. Tarkoitusta varten suunniteltiin teloituskone, jossa raskas terä nopesti katkaisi tuomitun niskan.

kansanvaltaiset aatteet syntyivät Ranskan vallankumouksen seurauksena.

Ranskan väestöstä suurin osa oli edelleenkin talonpoikia. He vapautuivat aateliston valvonnasta, rasittavista vuokrasuhteista ja muusta holhouksesta. Talonpoikien verotus muutettiin oikeudenmukaisemmaksi, ja he saivat kaupata tuotteitaan missä halusivat. Mutta edelleen he pysyivät pienviljelijöinä, sillä takavarikoidut tilat joutuivat suurimmaksi osaksi porvarien omistukseen.

213

Useimpien kuulijoiden täytyy tunnustaa, että Marseljeesi on erittäin vaikuttava teos, vaikka sen sanoja ei ymmärtäkään.

**Integrointi musiikkiin:** Kuunnellaan eri maiden kansallislauluja ja yritetään etsiä niistä kansallislauluille tyypillisiä piirteitä. Tutkitaan musiikkikirjasta, milta ajalta eri maiden kansallislaulut ovat peräisin ja millaiset ajat maassa ovat laulun syntyäikoina vallinneet.

**Giljotiinin tapaisia teloituskoneita oli käytössä eri puolilla Eurooppaa jo ennen Ranskan vallankumousta. Ranskalaisten giljotiinin suunnittelija oli kuulu lääkäri Antoine Louis. Giljotiini otettiin käyttöön paitsi inhimillisistä myös »vallankumouksellisista» syistä. Se teki kaikista teloitettavista tasa-arvoisia. Aiemmin vain ylempien säätyjen etuoikeutena oli ollut kaulankatkaisu, rahvas oli saanut tyytyä hirttoköyteen. — Giljotiini sai nimen pilkkalaulusta, jolla ivattiin sen käyttöä ehdottanutta tri Joseph Ignace Guillotin'ia.**



don kiihtyneenä. Hän oli aiemmin kirjoittanut joitakin runoja ja piirtänyt muistiin joitain sävelmiä, mutta niitä ei ole koskaan esitetty. Nyt hän kuitenkin oli luvannut kirjoittaa sotilasmarssin Ranskan Reinin armeijalle, yhden noista sotalauluista, joita miehet marssiessaan hoilaavat. Mutta Rouget on vakava nuorimies. Miten sen aloittaisi? Hän muistaa illalla kaikuneet huudot: »Aux armes, citoyens!...» Rouget tarttuu kynään

»Allons, enfants de la patrie, Le jour de gloire est arrivé!» Hän hämmästy. Alku on hyvä! Rouget tarttuu viuluun. Jo ensimmäiset tahdit ja sävelet sopivat sanoihin. »Kaikki virtaa äkkiä yhteen: kaikki tunteet, jotka tällä hetkellä ovat purkautuneet, kaikki sanat, jotka hän on kuullut kadulla ja juhlassa, tyranneihin kohdistunut viha, isänmaanrakkaus, luottamus voittoon, vapaudenrakkaus.» Rouget'n ei tarvitse oikeastaan keksiä eikä ru-

noilla mitään. Hän kirjoittaa yhä nopeammin. On tapahnut jotain perin outoa: kapteeniluutnantti Rouget de Lislelle on annettu yksi yö olla kuolemattomien veljenä. Jo ennen aamunkajoa laulu on valmis. Se on syntynyt hetkessä. Rouget sammuttaa kynttilän. Hän nukahdaa. Tämän yön jälkeen hän ei enää koskaan sävellä eikä luo mitään merkittävää. Kun aamu sarastaa, Rouget on jälleen kapteeniluutnantti, ei runoilija eikä säveltäjä.

Mutta pöydällä on kuolematon laulu, joka pian saa nimen Marseillaise — marseillelaisten laulu. Pian sitä laulaa koko uusi, vapaa Ranska, sitä laulavat lapset ja sitä laulavat vallankumouksen nuoret sotilaat seuratessaan trikoloria. Marseljeesistä — yhden yön runosta ja sävelmästä tulee kuolematon

Entä Rouget? Hän suunnittelee linnoituksia. Laulu elää, mutta Rouget unohtuu. Vasta runsaat 120 vuotta myöhemmin hänet muistetaan. Ranska käy silloin ensimmäistä maailmansotaa. Marseljeesi innostaa jälleen ranskalaisia. Ja linnoitusupseeri Rouget'n maalliset jäännökset siirretään Ranskan kansallispyhättöön. Pariisin invalidikirkkoon. Hänen vieressään lepää pieni korsikalainen, Ranskan entinen keisari, Napoleon Bonaparte.



## Marseljeesi

### *Ensimmäinen säkeistö*

Sîis eespäin lapset synnyinmaamme,  
nyt kunnian tää päivä on!  
Himuvaltaa vastustakaamme.  
meidät lippu vie voittohon,  
meidät lippu vie voittohon.  
Kuunnelkaammie kuin kahleitansa  
maa yltänsä riemuiten luo  
ja joukkohon kiiruhtaa  
koko Ranskan sorrettu kansa.  
Siksi armeijaamme näin  
te joukoin astukaa!  
Eespäin, eespäin!  
Tie hurmeinen nyt eessä aukeaa!



# 4/X Napoleon Bonaparte — ensimmäinen konsuli

Ranskan vallankumous alkoi 1789, mutta kymmenen vuotta myöhemmin se oli vielä osittain kesken, ja ras-  
kaat sodat ulkovaltojen  
kanssa jatkuivat. Kansa oli  
tyytymätön hallitukseen. Se  
kaipasi rauhaa ja järjestystä.  
Ranskalaiset olivat kymme-  
nessä vuodessa saaneet ko-  
kea paljon: vallankumouk-

sen alkuaikojen innostuksen,  
suurten sotien syttymisen ja  
hirmuvallan ajat

Kun Ranskan vallanku-  
mous alkoi, oli nuori korsi-  
kalainen Napoleon Bona-  
parte luutnanttina armeijas-  
sa. Hän eteni urallaan nope-  
asti ja oli jo 28-vuotiaana  
kenraali. Syksyllä 1799 hän  
oli Egyptissä taistelemassa



Napoleon upseerioppilaana ja  
nuorena kenraalina



Napoleon perusti  
vallankumouksen jälkeisen  
Ranskan ainoan ritarikunnan.  
Sen jäseniksi kutsutut saavat  
kunnialegioonan merkin.

215

**Tavoite:** Oppilas ymmärtää Napoleonin tien ensimmäisek-  
si konsuliksi ja keisariksi.

**Toteutus:** Ranskan (ja vallankumouksen) suurin uhka oli  
sodissa. Kansa pelkäsi häviön myötä palattavan vallanku-  
mousta edeltäneeseen aikaan. Kansalliskokouksen eräs  
merkittävä päätös olikin asevelvollisuuslain säätäminen.  
Kaikki 18–24-vuotiaat miehet olivat velvollisia astumaan  
armeijaan. Aikaisemmin sodat oli sodittu palkka-armeijoil-  
la; nyt varojen niukkuus pakotti uusiin ratkaisuihin. Napole-

onin suosio kansan keskuudessa perustui osaltaan myös  
tähän. Jokaisesta kylästä oli nuoria miehiä armeijassa, jos-  
sa Napoleonin ihailun valtavasti. Kun sotilaat kotiutettiin,  
he kertoivat (usein liioiteltujakin) kertomuksia Napoleonin  
kyvyistä, ja näin tieto hänestä levisi yli koko Ranskan. Val-  
lankumoukseen väsynyt kansa oli tyytyväinen, kun maa  
tuntui saaneen Napoleonista lujan, määrätietoisesti johta-  
jan. Kun sodat ja hallinnonuudistus on saatu päätökseen,  
hahmottuu Ranskan huokea 15-vuotinen tie itsevaltaisesta  
kuningaskunnasta (1789) itsevaltaiseksi keisarikunnaksi.





Ensimmäinen konsuli

sodista Itävallan, Venäjän ja Englannin kanssa. Koska Napoleon oli ihailtu kenraali, sotaväsymyksestä kärsivä kansa uskoi hänen onnistuvan. Rauha saatiin aikaan, ja Napoleon päätti tehdä sen, missä hallitus oli epäonnistunut: vakiinnuttaa vallankumouksen saavutukset.

*Napoleon suonttaa vallankaappauksen lähimpien kaartilaisten suojellessa häntä hallituksen edustajilta*

Napoleon saattoi loppuun hallinnon uudistuksen. Hän valmisti tärkeän uuden lakikokoelman Code Napoléonin, joka otettiin käyttöön 1804. Se oli sittemmin monen muun valtion lakien esikuvana. Uuden lakikokoelman keskeisiä penaatteja olivat samanarvoisuus lain edessä sekä uskonvapaus. Siinä kumottiin kaikki säätyjen erioikeudet. Laki säilytti omistusoikeuden, sillä sen katsottiin kuuluvan »luonnollisiin ja loukkaamatto-



Veretön vallankaappaus marraskuussa 1799.

englantilaisia vastaan. Ranskan armeija oli kärsinyt tappioita eri rintamilla, mutta Napoleonin oma maine oli entisestään kasvanut. Tietäen missä vaikeuksissa hallitus oli, Napoleon saapui syksyllä Pariisiin ja kaappasi vallan. Sotilaiden tukemana hän pakotti valtiopäivät hyväksymään uuden valtiösäännön. Sen mukaan Ranskaa tulisi johtamaan kolme konsulia, ja näistä Napoleon olisi ensimmäinen. Hän lupasi tehdä lopun

(1804). Napoleon kaappasi vallan upseerien ja armeijan avulla. — Kuka teki samalla tavalla vallankaappauksen Ruotsissa? (Kustaa III) Rauhanteko pohjusti Napoleonin kansansuosiota, samoin lakikokoelma, joka takasi jokaiselle kansalaiselle samat oikeudet. Kirkko oli menettänyt asemaansa vallankumouksen aikana. Napoleon teki rauhan kirkon kanssa ja sai siten sen tuen. Keisariaksi kruunaaminen ei kasvattanut Napoleonin valtaa, vaan kysymys oli »muotoseikasta»; myös Napoleon halusi olla kruunu-

pää. Napoleonin toimia arvosteltaessa usein unohtuvat hänen merkittävät hallinnolliset uudistuksensa, jotka löytyvät sivun 217 Lyhyesti-tiivistelmästä.

**Omatoimikirja:** Tehtävän 2 sarake »en tiedä» kuvaa hyvin oppilaiden historianharrastusta. Jos tässä vaiheessa kevyttä kyseisessä sarakkeessa ei ole monia rasteja, opettaja voi olla melkoisen tyytyväinen työhönsä.



Napoleon oli kahdesti naimisissa. Toisen avioliiton hän solmi Itävallan keisarin tyttären Maria Teresian kanssa, koska ensimmäinen avioliitto oli lapseton. — Napoleon tuo itävaltalaisen morsiamensa Pariisiin

miin» oikeuksiin. Olojen rauhoittumiselle oli suuri merkitys sillä, että Napoleon solmi rauhan paavin ja kirkon kanssa. Hän lupasi kirkolle valtion suojelun ja papeille kohtuullisen palkan. Kirkko puolestaan hyväksyi omaisuutensa luovutuksen valtiolle samoin kuin valtion oikeuden nimittää piispat.

Napoleonin konsulikaudella uudistettiin Ranskan koululaitos ja tuettiin teollisuutta

Kolmen vuoden kuluttua Napoleon valittiin kansanäänestyksellä elinikäiseksi ensimmäiseksi konsuliksi. 1804 hänet vihdoinkin kruunattiin Ranskan perinnölliseksi keisariksi. Koska Napoleonin ensimmäinen avioliitto oli lapseton, hän solmi uuden Itävallan keisarin tyttären Marie Louise'n kanssa. Suuresta rakkaudesta ei suinkaan ollut kysymys, Napoleon halusi pelkästään perustaa hallitsijasuvun. Avioliitosta syntyi poika, joka sai isänsä nimen ja »Rooman kuninkaan» arvonimen. Monista veljistään Napoleon teki valloittamiensa valtakuntien hallitsijoita



6

### Lyhyesti

- Napoleon menestyi kenraalina ja sai osakseen kansan ihailun.
- Napoleon julistautui 1804 perinnölliseksi keisariksi.
- Ensimmäisenä konsulina Napoleon osoitti kyvykkyytensä myös virkamiehenä: hän rauhoitti maan, solmi rauhan kirkon kanssa, toimitutti uuden lakikokoelman, uudisti Ranskan hallinnon ja koululaitoksen.





# 5/X Napoleonin keisarina



Huolimatta Manner Euroopassa saavuttamistaan voitoista Napoleonilla oli yksi leppymätön vastustaja, joka ei suostunut lopulliseen rauhaan, nimittäin Englanti. Kun Englanti vielä 1805 tuhosi Ranskan laivaston Trafalgarin meritaistelussa amiraalinsa Nelsonin johdolla, oli Napoleonin pakko siirtyä taloudelliseen sodankäyntiin. Hän ei voinut enää voittaa Englantia merillä eikä suorittaa suunnittelemaansa maihinnousua Brittein saarille. Napoleon julisti Englannin kauppasaartoon eli mannermaansulkemukseen. Mikään maa ei saisi enää käydä kauppaa Englannin kanssa.

*Keisari Napoleon I. Vaikka aateliset halveksivat rahvaan parista keisariksi itsensä korottanutta Napoleonin, hän toteutti periaatteen, joka aikoinaan sai muodon: Kuka silloin oli aatelinen, kun Aatami kynti ja Eeva kutoi?*

**Tavoite:** Oppilas saa kuvan Napoleonista keisarina, Euroopan vaikutusvaltaisimpana hallitsijana, ja hänen tiestään Moskovan ja Leipzigin kautta Elballe.

**Toteutus:** Kerrataan sivujen 212 ja 218 aikasuorien avulla nopeasti vallankumouksen ja Napoleonin vaiheet. Jo aikaisemmin kerrottiin Britannian noususta merien valtiaaksi. Trafalgarin meritaistelussa Ranskan kömpelöliikkeisistä aluksista upotettiin yli puolet, joskin britit menettivät myös

muutamia aluksia ja taistelun sankarin, amiraali Nelsonin. Oli selvää, ettei Ranska enää voinut valloittaa saarivaltakuntaa. Napoleon käsitti tämän heti ja keskittyi edessä oleviin maataisteluihin, jotka hän voittikin (merkittävin näistä käytiin Austerlitzissa marras- ja joulukuun vaihteessa 1805) nousten mannermaan vaikutusvaltaisimmaksi hallitsijaksi. Tilsitin rauha osoittaa taas kerran, millaista suurvaltojen »ystävyyttä» oli. Kun tilanne hiukan selkiintyi ja sopiva syy keksittiin, Ranska hyökkäsi jälleen. (Tilsitistä kannat-





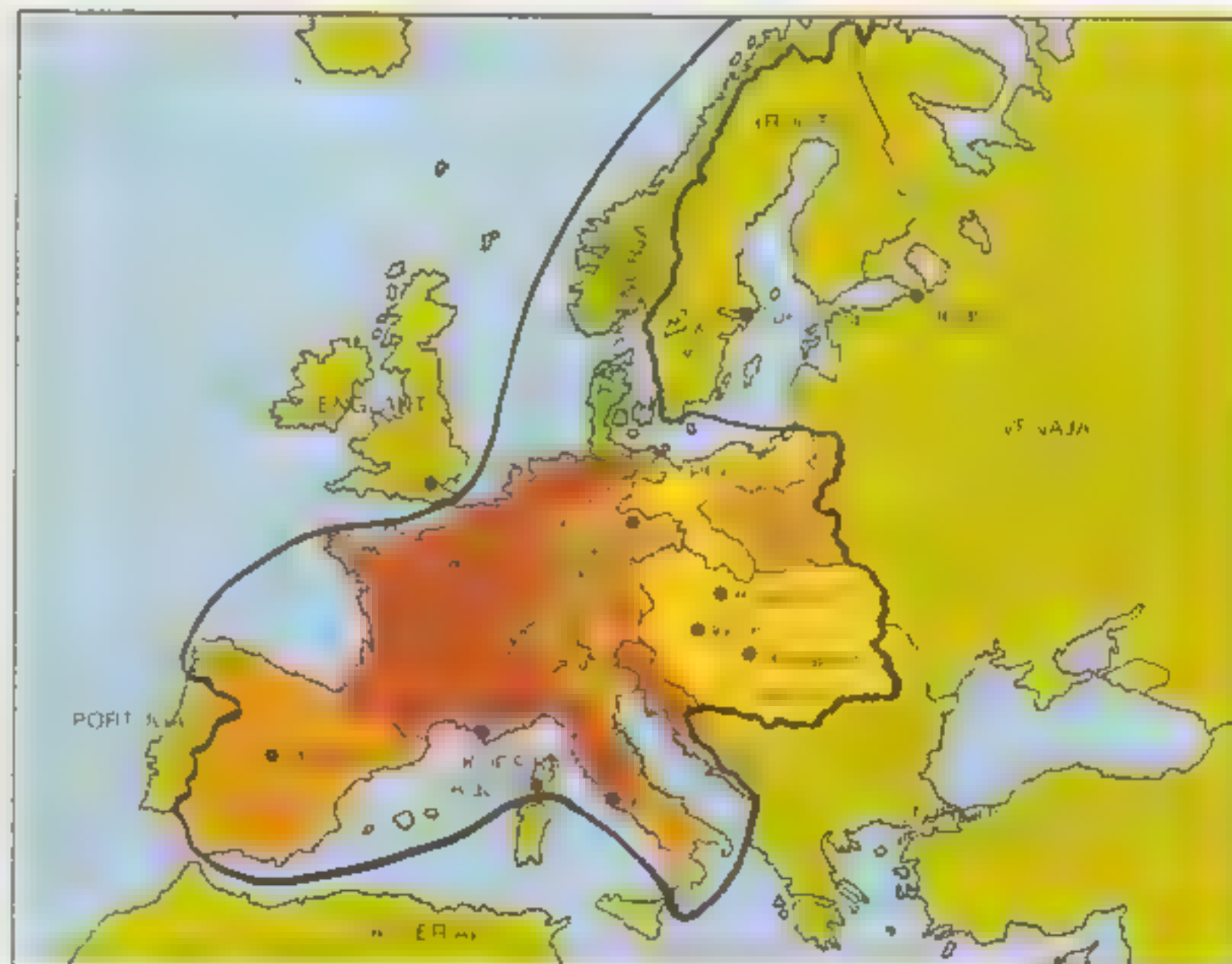
2

Mannermaalla Ranskan armeija edelleen menestyi. Austerlitzin kolmen keisarin taistelussa Napoleonin ylivoimainen taito johtaa armeijaansa toi voiton Itävallan ja Venäjän joukoista. Tuskin koskaan aikaisemmin tai myöhemmin Napoleonin tykistö, ratsuväki ja jalkaväki toimivat niin tarkasti yhteen ja niin nopeasti kukistivat vertaisensa vastustajan. Itävalta teki rauhan Austerlitzin jälkeen ja Venäjä kaksi vuotta myöhemmin kärsittyään uuden suurtappion. Tilsitissä Venäjän keisari Aleksanteri I jopa syleili Napoleonin ja suostui tukemaan tämän mannermaansulkemusta.

Kahden keisarin ystävyys ei kuitenkaan kestänyt kauan. Venäläiset eivät noudattaneet kauppasaartoa, ja Napoleon alkoi koota suurta armeijaa sen rajoille. Kesällä 1812 yli puoli miljoonaa sotilasta ylitti Venäjän rajan.

| Napoleon kruunataan keisariksi

Napoleonin valta laajimmillaan Euroopassa 1805.



219

taa mainita Suomen liittäminen Venäjän valtakuntaan. (Venäjä valloitti Suomen 1808.) Tilsit käy muutenkin suurvaltapolitiikan oppitunnista: pikkuvaltiot ovat suurvalloille sopivaa vaihtorahaa. Sivun 219 karttaa on syytä selvittää. Kaikki vihreällä merkityt kartan itäosan alueet eivät kuulu Venäjään, vaan Napoleonin »vastustajiin». Etsitään kartasta Napoleonin valtakuntaan kuulumattomat Euroopan valtiot. (Venäjä, Turkki, Ruotsi, Englanti, Portugali.) Venäjän sotaretken kauheuksilla ei ole syytä herkutella; riittänee,

kun todetaan Napoleonin tehneen arviointivirheitä Venäjän suhteen. (Maan suuruus, Moskovan merkitys valtakunnalle, venäläisten haluttomuus taisteluun.) Eräs historian suurista sotapäälliköistä, Carl von Clausewitz, oli tuolloin Venäjän palveluksessa; hänen mukaansa venäläiset eivät kerta kaikkiaan uskaltaneet ryhtyä ratkaiseviin taisteluihin, vaan perääntyivät nähdessään oman heikkoutensa. Poltetun maan taktikka olikin varovaisuutta. Suuren armeijan tuhoaksi koitui pääasiassa »kenraali Talvi». Napoleonin ar-





3

Syksyn koittaessa Ranskan armeija miehitti Moskovan. Napoleon odotti, että Aleksanteri I nyt suostuisi rauhaan, mutta tämä vastasi: »Sotahan on vasta alussa!»

Neuvottomana Napoleon odotti Moskovassa, kunnes tuli talvi. Suuren armeijan

piti aloittaa peräytyminen. Sää ei ollut mitenkään kylmä, pikemminkin leuto, mutta silti sadat tuhannet sotilaat menehtyivät. Napoleonin armeijasta pelastui vain pieni osa. Keisari itse kiirehti Ranskaan.

Koko Eurooppa oli rie-

*Napoleon kärsi lopulta tappion ja menetti valtansa Waterloon taistelussa 1815*

muissaan. Venäläisten voitto sai monet kansat tarttumaan aseisiin. Napoleonin uusi armeija lyötiin Leipzigin kansaintaistelussa. Keisari vangittiin ja hänet karkotettiin pienelle Elban saarelle Ranskan rannikolle. Voittajat kokoontuivat Itävallan pääkaupunkiin suureen rauhan-konferenssiin. Ranskan valtaistuimelle nostettiin entinen kuningassuku.

*Ensimmäisen mutta samalla ratkaisevan tappion Napoleon kärsi hyökättyään Venäjälle 1812. Napoleon ei varsinaisesti hävinnyt yhtäkään taistelua, mutta hänen armeijansa tuhoutui paluumatkalla huolimatta leudosta talvesta.*

4



220

meijan kohtalossa nähtiin jopa korkeimman johdatusta; olihan Napoleon pidetty jopa Ilmestyskirjassa mainittuna petona. Kapina Napoleonista vastaan alkoi Preussista. Se levisi koko Saksaan ja johti Itävallan, Preussin ja Venäjän liittoon, jonka joukot voittivat Leipzigin taistelun. Napoleon vangittiin ja hänet karkotettiin pienelle Elban saarelle Välimeressä, Italian rannikolla. Suuri rauhankongressi kokoontui Wieniin päättämään Euroopan asioista. Mutta se onkin jo toinen tarina; siihen tutustutaan seitsemännellä luokalla.



## Napoleonin henkilökuva

Monien aikalaisten yhtäpitävien kuvausten mukaan Napoleon Bonaparte oli poikkeuksellinen henkilö.

Nuorena ja hoikkana upseerina hän näytti varsin mieltänsä ja sai tovereiltaan pilkkaa osakseen. Italian sotaretken aikana Napoleonin sotilaat käyttivät kenraalis- taan nimitystä »Pikku korp- raali».

Muuan ranskalainen ylhäi- sönainen kuvasi Napoleon Bonapartea seuraavasti: »Sen sijaan että Bonaparte olisi herättänyt minussa suu- rempaa turvallisuuden tun- tta, hän valoi minuun sitä enemmän pelkoa, mitä use- ammin hänet näin. Tunsin hämästä, ettei millään sy- dämien tunteella ollut otetta häneen. Hän suhtautui inhi- milliseen olentoon toteavasti tai kuten johonkin esinee- seen, mutta ei siten kuin kaltaiseensa. . . Hänen tah- donvoimansa johtuu hänen järkkymättömästi laskelmoi- vasta itsekkyydestään, hän on etevä šakinpelaaja, joka pitää koko ihmiskuntaa vas- tapelaajanaan ja yrittää teh- da siitä matin

Tarkkas- päivällisillä Bo-

naparten kasvoja, mutta jo- ka kerta kun hän havaitsi tutkivan katseeni, oli kuin hän olisi pyyhkäissyt pois jo- kaisen ilmeen marmorin kal- taisiksi muuttuvista silmis-

5



tään. Hänen kasvonsa kävi- vät silloin liikkumattomiksi, vain hänen huuhillaan väreili tutkimaton hymy, joka oli omiaan johtamaan harhaan jokaisen, joka yrittäisi ulkois- ten merkkien perusteella tul- kita hänen ajatuksensa.»

Napoleon oli hyvin tar- mokas ja kunnianhimoinen. Hän asetti itselleen tavoittei- ta, joita hän sitten järjestel- mällisesti pyrki toteutta- maan. Napoleonilla oli erin- omainen taito keskittyä ja tehdä tehokkaasti työtään. Näistä ominaisuuksistaan hän on itse kertonut seuraa- vasti.

»Suuri lahjakkuuteni on siinä, että kaikessa näen sel- västi. Myös enkoislaatuinen kaunopuheisuuteni perustuu siihen, että tarkastelen kysy- myksen olennaista ydintä kaikilta puolin. Kohtisuora viiva on lyhyempi kuin vi- no!» Ja edelleen: »Päässäni ovat erilaiset asiat järjestet- tyinä laatikoihin kuin kaapis- sa. Jos tahdon keskeyttää jonkin asian käsittelyn, sul- jen sen laatikon ja avaan toisen. . . Jos haluan nuk- kua, suljen kaikki laatikot ja olen heti unessa.»











- Agra 113  
 Aleksandria 58, 62, 63  
 Alhambra 114  
 Altamira 8  
 Apenninit/Apenneinien niemimaa 68, 70  
 Arkangel 190  
 Assuan 20  
 Ateena 35, 37, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 61, 63  
 Austerlitz 219  
 Belorin maa 127  
 Bosporin salmi 117  
 Boulogne 95  
 Britannia 88  
 Bysantti 90, 120, 121  
 Cadiz 158  
 Campania 83  
 Capri 67  
 Cuzco 144, 146, 161  
 Delaware 193, 194, 201  
 Delfoi 40  
 Donjoki 153  
 Dubrovnik (Ragusa) 104, 106  
 Elba 220  
 Eldorado 158  
 Etopia 20  
 Firenze 166, 169  
 Gallia 67, 78  
 Ganges 153  
 Geb-el-Tarik (Gibraltar) 112  
 Genova 151, 152, 154  
 Gibraltar 112, 152, 198  
 Gordion 64  
 Granada 113, 155  
 Helsinki 63  
 Hong Kong 133  
 Iguancu 136  
 Indusvirta 64  
 Irak 14  
 Iran 14  
 Irlanti 186  
 Istanbul 125  
 Itä-Rooma 67, 87, 88, 90, 92, 116, 120  
 Jerusalem 112, 118  
 Kairo 22  
 Kaksoisvirranmaa 14, 15  
 Kalkutta 154  
 Karnak 26  
 Karthago 67, 72, 73  
 Kašgar 127  
 Kaukasus 153  
 Knossos 12  
 Konstantinopoli 67, 117, 129  
 Korsika 215  
 Kos 58  
 Kreetta 11  
 Krimin niemimaa 107  
 Kultainen Orda 189  
 Kultarannikko 154  
 Köln 82  
 Laihia 76  
 Lakonia 44  
 Latum 70  
 Lato 36  
 Leipzig 205, 220  
 Lexington 201  
 Lima 161  
 Lontoo 82, 191  
 Lop (Tšašlik) 127  
 Lyydia 48  
 Länsi-Intia 156  
 Länsi-Rooma 67, 87, 88, 120  
 Machu Picchu 145, 146  
 Makedonia 35, 62  
 Malaga 37  
 Marathon 49  
 Marseille 37, 214  
 Masada 77  
 Medina 109, 110  
 Mekka 108, 109, 110, 111  
 Memfis 24  
 Messina 107  
 Mexiko 141  
 Mississippi 190  
 Moskova 190, 220  
 Mykene 13  
 Napoli 67  
 Napolinlahti 67, 70  
 Newfoundland 190  
 New York 194  
 Ninive 37  
 Nizza 37  
 Norja 97  
 Norsunluurannikko 154  
 Oderjoki 92  
 Olympia 59  
 Olymposvuori 40  
 Orjarannikko 154  
 Palestiina 27  
 Palatinus 69  
 Palos 155, 158  
 Pamir 124, 127  
 Pariisi 107, 112, 168, 202, 203, 204, 207, 208, 213, 214, 217  
 Peking 123  
 Peloponnesos 38  
 Pennsylvania 201  
 Pippurirannikko 154  
 Pireus 51  
 Pisa 165  
 Pompeji 83  
 Plymouth 186  
 Quentovic 95  
 Ragusa (Dubrovnik) 104, 106  
 Rattenburg 100  
 Ravenna 121  
 Rein 87  
 Ruotsi 97, 104  
 Samarkand 125  
 Samothrake 63  
 Santorini 11, 13  
 Schönbrunn 179  
 Sevastopol 37  
 Sherwood 119  
 Skotianti 186  
 Sparta 35, 44, 45, 49  
 St. Paul 104, 106  
 Stratford-on-Avon 191  
 Suomi 97, 104  
 Teotihuacán 137  
 Thermopylai 49  
 Tiber/Tiberjoki 68  
 Tonaava 76  
 Troija 38  
 Trondheim 105  
 Tšašlik 127  
 Tuovila 76  
 Upsala 105  
 Uusi-Guinea 48  
 Uusi-Ruotsi 194  
 Vaasa 62  
 Valparaiso 187  
 Waterloo 220  
 Venetsia 150, 151, 152, 153  
 Versailles 170, 173, 174, 175, 207, 208  
 Vesuvius 67, 83  
 Via Appia 71  
 Wien 82, 105, 107, 177  
 Vinci 166, 169  
 Wittenberg 163  
 York 103



aatelisto	aateh, oppikirjassa käsiteltynä ajanjaksona eurooppalaisten yhteiskuntien ylin, tavallisimmin pennoonllisiä etuoikeuksia nauttiva sääty.
anglit	anglit ja saksit olivat ne germaanikansat, jotka kansainvaellusten aikana muuttivat Englantiin.
antiikki	kreikkalainen ja roomalainen muinaisaika.
arkeologi	munaistutkija.
atsteekit	sotaisa intiaanikansa, joka 1200-luvulla saapui nykyisen Meksikon alueelle
banco	penkkiä tarkoittava italiankielen sana, joka on useimpien Euroopan kielten pankki-sanan kantasana.
barokki	renessanssia seurannut taidettyli (n. 1600-1750). Barokkia seurasi rokokoo ja sitä uusklassisuus
basaari	itämaisen kaupungin katettu kauppakatu tai -kuja
brokadi	alkujaan kulta- ja hopealangoilla kirjailtu silkkikangas. Myöhemmin jalometallien asemesta kaytettiin kullan ja hopean värisiksi värjättyjä silkkilankoja.
Capitolium	yksi Rooman kaupungin seitsemästä kukkulasta
Caracallan kylpylä	tavallisimmin Caracallan termit. Suunnaton roomalainen kylpylä, joka sai nimensä rakennuttajakeisarin mukaan. Nykyisin raunioina
Circus Maximus	Rooman kaupungin suurin ravirata.
Colosseum	Rooman kaupungin jattumäinen amfiteatterin gladiaattoritaisteluita varten. Osittain säilynyt. Pituus 188 m, leveys 156 m, korkeus 48,5 m. Katsomossa tilaa n. 50 000 ihmiselle. Valmistui v. 80 jKr.
demokratia	kansanvalta
diktaattori	Roomassa tasavalan aikana konsulien äänmmäisissä vaaratilanteissa nimittämä virkamies, jolla oli rajoittamattomat oikeudet toimia korkeintaan kuusi kuukautta. - Nykyisin diktaattorilla tarkoitetaan itsevaltiaasti hallitsevaa valtion päämiestä
doorilainen taide	kreikkalainen rakennustyyli, jolle olivat tyypillistä raskaat ja jyrkät pylväät ja palkistot.
doorilaiset	kreikkalaisheimo, jolla oli hallussaan suurin osa Peloponnesosta ja mm. Kreetaa.
empire	taiteen tyylisuunta, joka oli muodissa 1800-luvun alussa rokokoon jälkeen, varsinaisesti Napoleonin valtakautena. Laajemmassa merkityksessä yhtä kuin uusklassismi, suppeammassa sen loppuvaihe.
etruskit	kansa, joka asui Apenninien niemimaalla ainakin jo 700-luvulla eKr. Etruskit sulautuivat myöhemmin roomalaisiin.
farao	alkujaan Vanhan testamentin kirjoituksissa Egyptin kuninkaista käytetty nimitys.
Forum Romanum	Rooman päätori, keskusaukio. Forum = tori.
frankit	germaanikansa, josta ensimmäiset tiedot ovat 200-luvulta jKr. Frankit asuttivat Pohjois-Ranskan 400-luvulla jKr.
germaanit	kansa, jonka alkukoti on ollut nykyisen Etelä-Ruotsin, Tanskan ja Pohjois-Saksan alueella. Kansainvaellusten yhteydessä on mainittu muutamia muinaisia germaanikansoja. Nykyisiä ovat mm. saksalaiset, hollantilaiset, englantilaiset ja Skandinavian kansat. Germaanit eivät itse käyttäneet tätä germaani-nimitystä, vaan se on muiden keksimä.
giljotiini	Ranskassa vallankumouksen aikana kehitetty teloituslaite.
gladiaattori	roomalainen ammattitaistelija taistelunäytöksissä.
gobeliini	käsinkudottu, kuvallinen seinäverho, joita parisilainen Les Gobelins -tehdas ryhtyi valmistamaan itsevaltiuden ajalla.
hansa	Pohjois-Saksan kaupunkien kauppalitto.
hebreä	hepreä, heprean kieli. Sitä käyttivät muinaisjuutalaiset ainakin jo 1300-luvulla eKr.
Hellas	varsinaisesti Balkanin niemimaan eteläosa, mutta tuli myöhemmin merkitsemään koko muinaiskreikkalaisten asuinalueetta.
helleenit	muinaisen Kreikan asukkaiden itsestään käyttämä nimitys.
hellenismi	kreikkalaisen ja itämaisten kulttuurien sekoittumisesta syntynyt uusi kulttuuri.
Horus	egyptiläisten valon ja auringon jumala.



hunnut	yleennimitys Aasian en paimentolaiskansojen yhteenluttymästä, jossa turkkilaisilla lienee ollut hallitseva osa.
idäntie	vikankien reitti Suomenlahden ja Venäjän suurten jokien kautta Kaspiamerelle ja Mustalmerelle.
imperiumi	maailmanvalta; Imperium Romanum, Rooman maailmanvalta. Nykyisin yleensä suurvalta.
inkat	hallitseva kansanluokka vanhassa Inkavaltakunnassa. Inkat alistivat valtaansa Etelä Amerikan länsirannikon kansat muutettuaan niiden asuinalueille idästä kreikkalainen rakennustyyli, jolle oli ominaista sirous ja keveys.
joonilainen eli joonialainen taidekaani	kiinan kielen sana, jota mongooli ja turkkilaistataarilaisten kansojen ruhtinaat käyttivät itsestään.
kahdentoista taulun lait	Rooman ensimmäinen lakikokoelma.
kansantribuuni	Rooman blebejeitä edustanut virkamies, joka kieliollaan sai kumota senaatin päätökset, konsulien toimenpiteet ja estää sotavaen kutsunnat sekä kieltää veronkannon.
keskiaika	lansimaiden historissa vanhan ja uuden ajan välisestä ajanjaksosta käytetty nimitys. Keski-ajan katsotaan yleensä alkavan joko kansainvaelluksista, Rooman valtakunnan kahtiajaosta (395) tai Länsi Rooman häviöstä (49) ja päättyvän Konstantinopolin valloitukseen (1453), Amerikan löytöön (1492) tai uskonpuhdistukseen. Suomen keskiaika ajoitetaan suunnilleen vuosin 1150–1521.
koillisväylä	mentie Euroopan ja Aasian pohjoispuolitse Atlantin ja Tyynen valtameren välillä.
komedia	huvinäytelmä.
koraani	islamilaisten pyhä kirja.
korinttilainen taide	kreikkalainen rakennustyyli, jossa pylvaisten päät muistuttavat akantus-kasvia.
kreivi	aatelisarvo, ruhtinasta alempi, vapaaherraa korkeampi.
kuvernöörit	Pohjois-Amerikan Yhdysvaltojen osavaltioiden päämiehiä.
labyrintti	sokkelorakennus, joka muodostui monista käytävistä ja huoneista ja josta oli vain yksi sisään- ja uloskäynti.
legenda	pyhimystaru.
legioona	roomalaisarmeijan yksikkö, johon kuului vähintään 4 200 miestä.
luoteisväylä	Atlantia ja Tyynä valtamerä yhdistävä vesireitti Amerikan pohjoispuolella.
länsigootit	kansainvaellusten aikana nykyisen Espanjan alueelle muuttanut kansa.
läänityslaitos	frankkien valtakunnassa syntynyt yhteiskuntajärjestys, jonka tuntomerkinä oli, että maa-alueet ja niiden verotus sekä lainkäyttöoikeus olivat yksityisten vasallien eli lääninherrojen käytössä korvauksena mm. sodankäyntivelvollisuudesta hallitsijalle tai ylemmälle vasallille. Läänityslaitoksella tarkoitetaan tavallisimmin Länsi-Euroopassa käytettyä järjestelmää, mutta samanlainen yhteiskuntajärjestys oli myös Kiinassa ja Japanissa.
mannermaan-sulkemus	Napoleonin Englantiin kohdistama kauppasaarto.
maurit	islaminuskoisista valloittajista Espanjassa käytetty nimitys, joka alunalkaen tarkoitti Pohjois-Afrikan Mauritanian asukkaita.
mayat	ryhmä kieleltään lähisukuista kansoja, jotka muodostivat Väli-Amerikassa valtiontapaisia yhteisöjä 300- ja 800-lukujen välisenä aikana.
minareetti	moskeijan torni, josta muessin kutsuu islaminuskoisia rukoukseen. Sana tarkoitti alkujaan majakkaa.
minotauros	kreikkalainen taruolento, jolla oli miehen ruumis, mutta härän pää. Tämän takia Minotauros suljettiin labyrinttiin. Sen äiti oli kuningas Minoksen puoliso.
mosaiikki	kivi-, lasi- tai keramiikkapaloista koottu taideteos, jossa kitti tai sementti sitoo palaset yhteen. Kukoisti varsinkin Itä-Roomassa.
moskeija	islaminuskoisten rukoushuone.
olmekit	Väli-Amerikan vanhimpia tunnettuja intiaanikansoja.
oraakkeli	kreikkalainen ennustaja.
Osiris	egyptiläisten maanjumala ja kuoleman valtakunnan tuomari.
paavi	kreikaksi pappas, latinaksi paapa, suomeksi isä. Alkujaan katolisen kirkon kaikista korkeista kirkonmiehistä käytetty arvonimi; 400-luvulta lähtien vain Rooman pusepan nimitys.
patriisit	Rooman yhteiskuntaluokista ylin.



pax Romana pergamentti	Rooman rauha, Augustuksen jälkeinen pari sataa vuotta kestänyt rauhankausi. Pergamonin kaupungin mukaan nimensä saanut kirjoitusmateriaali, joka oli erityisesti käsiteltyä alkujaan aasin, myöhemmin lampaan, vuohen, sian tai kauriin nahkaa.
plebeijit profeetta	Rooman toinen, alempi kansanluokka, alkujaan maanviljelijät. jumalalle puhuja; ennustaja, uskonnollinen julistaja, jonka uskottiin toimivan jumalan tahdon välineenä.
provinssi	Roomassa aluksi virkamiehen ("maaherran") toimintapiiri, sittemmin Italian niemimaan ulkopuolinen voittomaa.
Re renessanssi	egyptiläisten aurinkojumala. Italiassa 1300-luvulla syntynyt ja seuraavalla vuosisadalla myös muualle Eurooppaan levinnyt ajattelutapa ja elämäntavojen muutos. Renessanssi näkyi yhtä lailla tieteissä, taiteissa kuin tavoissakin. – Renessanssi merkitsee (antiikin) uudelleen syntymistä, mutta nimitys on myöhempi, vasta parisataa vuotta sitten keksitty.
rokokoo saksit Seth siirtokunta	Ranskassa Ludvig XV:n aikana kehitetty taidettyli. anglien kanssa Englantiin vaeltanut germaanikansa egyptiläisten pahuuden jumala. ihmisryhmä, joka on muuttanut asumaan vieraaseen maahan tietylle, rajatulle alueelle, mutta on säilyttänyt kuitenkin mm. äidinkieltänsä ja tapansa.
siirtomaa	alue, jonka teknisesti kehittyneempi, tavallisimmin eurooppalainen valtio on ottanut omistukseensa kehityksessä alemmanasteisen kansan alueesta. Siirtokuntien alueita ns. emämaat usein laajensivat ja muutoinkin muuttivat, mm. hallinnollisesti, siirtomaiksi.
sponsori	rahoittaja, nykykielen sana, jolla tarkoitetaan urheilijoiden, taiteilijoiden sekä urheilu- ja taideilaisuuksien tukijaa. Aiempi, lahes samaa tarkoittava sana mesenaatti, on jäänyt käytöstä.
tragedia trubaduurit	murhenäytelmä. keskiaikaisia, Keski-Euroopassa 1100- ja 1200-luvulla vaikuttaneita laulurunoilijoita. Trubaduunilaulujen pääaiheena oli rakkaus, mutta laulajat saattoivat ottaa aiheita myös mm. politiikasta.
tyranni uusklassisismi	laittomasti vallan anastanut yksinvalti, usein hirmuvalti. uusklassisuus, 1700-luvulla rokokoota seurannut taidesuunta, jonka jälkivaihetta sanotaan empireksi. Kts. empire.
vandaalit	kansainvaellusajan germaaniheimo, joka Espanjan kautta päätyi Afrikkaan. Vandaalit tuhosivat Rooman. Vandalismi, torkeaa havitysvimmaa tarkoittava sana, johtuu juun vandaaleista ja heidän käyttäytymisestään.
vapanerra vasalli veto	aatelineen arvonimi, jonka haltija on arvossa kreiviä alempi. lääninherra, läänitysmies. latinan kielen veto, suomeksi kiellän. Ilmaisua, jolla kansantribuuni Roomassa sai kumota kaikkien muiden virkamiesten päätökset. Nykyisin joillain valtionpäämiehillä voi olla erilaisia veto-oikeuksia. Suomen tasavallan presidentillä on väliaikainen veto-oikeus; hän voi kieltäytyä allekirjoittamasta eli hyväksymästä lakia, mutta laki astuu voimaan, mikäli seuraavat valtiopäivät hyväksyvät sen muuttamattomana.
taktiikka	taistelutaito tai -suunnitelma; taito voittaa sodan yksittäisiä taisteluja. Strategia taas tarkoittaa taitoa tai suunnitelmaa koko sodan voittamiseksi. Muistisääntö: taktiikka, taistelu = t; strategia, sota = s.



## Vallankumouksen vuosikymmen

- 5.5.1789 Säädyt kokoontuivat Versaillesiin Ludvig XVI:n kutsusta.  
17.6.1789 Kolmas sääty julistautui kansalliskokoukseksi  
20.6.1789 Kansalliskokous vannoi, ettei hajaantuisi ennen kuin Ranskalla olisi uusi perustuslaki.  
14.7.1789 Väkijoukot valtasivat Bastiljin linnoituksen.  
4.8.1789 Kansalliskokous päätti poistaa säätyjen etuoikeudet.  
26.8.1789 Kansalliskokous antoi ihmisoikeuksien julistuksen.  
5.10.1789 Kansa marssi Versaillesiin ja pakotti kuninkaan hoveineen Pariisiin.  
21.6.1791 Kuningas yritti paeta maasta, mutta tuotiin takaisin Pariisiin.  
13.9.1791 Kuningas joutui vahvistamaan uuden perustuslaillisen hallitusmuodon  
10.8.1792 Vallankumoukselliset valtasivat Tuileriesin, jossa Ludvig XVI asui, ja vangitsivat kunin-  
gasperheen.  
21.9.1792 Jakobiinienemmistöinen kansalliskonventti lakkautti kuninkuuden ja julisti Ranskan ta-  
savallaksi. Uusi ajanlasku aloitettiin.  
21.1.1793 Ludvig XVI teloitettiin giljotiinilla.  
4.3.1793 Vallankumouksen ja asevelvollisuuden vastainen liikehdintä alkoi Vendéessa, ja sa-  
moihin aikoihin monilla muilla seuduilla.  
6.4.1793 Valta siirtyi ns. yhteishyvän valiokunnalle, jonka johtoon tuli Georges Jacques Danton.  
24.7.1793 Maximilien de Robespierre valittiin yhteishyvän valiokunnan johtoon. Robespierre  
hankki ankaralla terrorilla diktaattorin aseman.  
5.4.1794 Danton vangittiin ja teloitettiin. Robespierren terrori alkoi nousta huippuunsa.  
28.7.1794 Robespierre mestattiin.  
26.10.1795 Uusi, maltillisempi kansalliskonventti hyväksyi uuden valtiosäännön, joka antoi vallan  
direktoriohallitukselle.  
10.11.1799 Napoleon kukisti direktoriohallituksen vallan ja muodosti konsulihallituksen, jossa hä-  
nellä itsellään oli ylin valta.  
2.12.1804 Napoleon kruunautti itsensä keisariksi.



## 1. Tulta on osattu käyttää

☐ noin 5 000 vuotta☐ 10 000—20 000 vuotta☐ satoja tuhansia vuosia

Maanviljelyllä on ikää

☐ noin 5 000 vuotta☐ 10 000—20 000 vuotta☐ satoja tuhansia vuosia

Maanviljely yleistyi Niilin laaksossa

☐ noin 5 000 vuotta sitten☐ 10 000—20 000 vuotta sitten☐ satoja tuhansia vuosia sitten

Miten sato jaettiin muinaisessa Egyptissä?

\_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_/4

## 2. Selitä lyhyesti seuraavat käsitteet

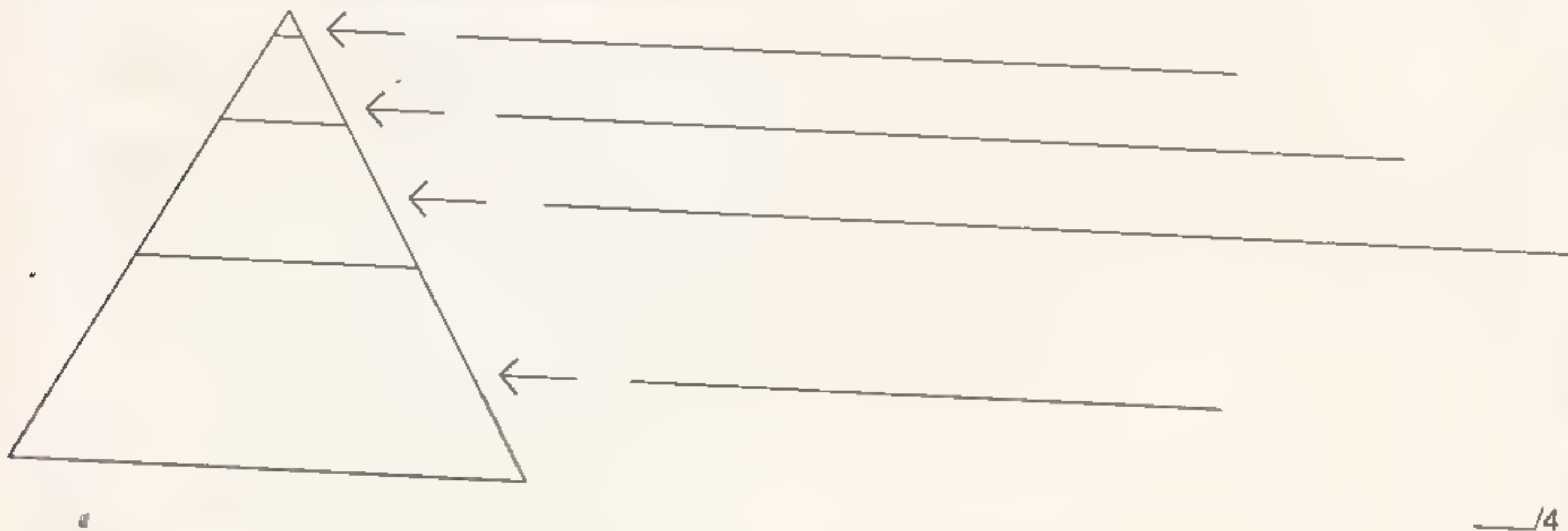
palsamointi \_\_\_\_\_

sfinksi \_\_\_\_\_

muumio \_\_\_\_\_

pyramidi \_\_\_\_\_/4

## 3. Täydennä egyptiläistä yhteiskuntaa esittävä kaavakuva.



## 4. Yhdistä oikeat parit.

Re ☐☐ kuivuuden, kuoleman ja pahuuden jumalaSeth ☐☐ auringonjumalaOsiris ☐☐ määräsi viljan kasvunNefertiti ☐☐ tullut kuuluisaksi veistoksena

\_\_\_\_\_/4



5. Kerro lyhyesti muinaisen Egyptin

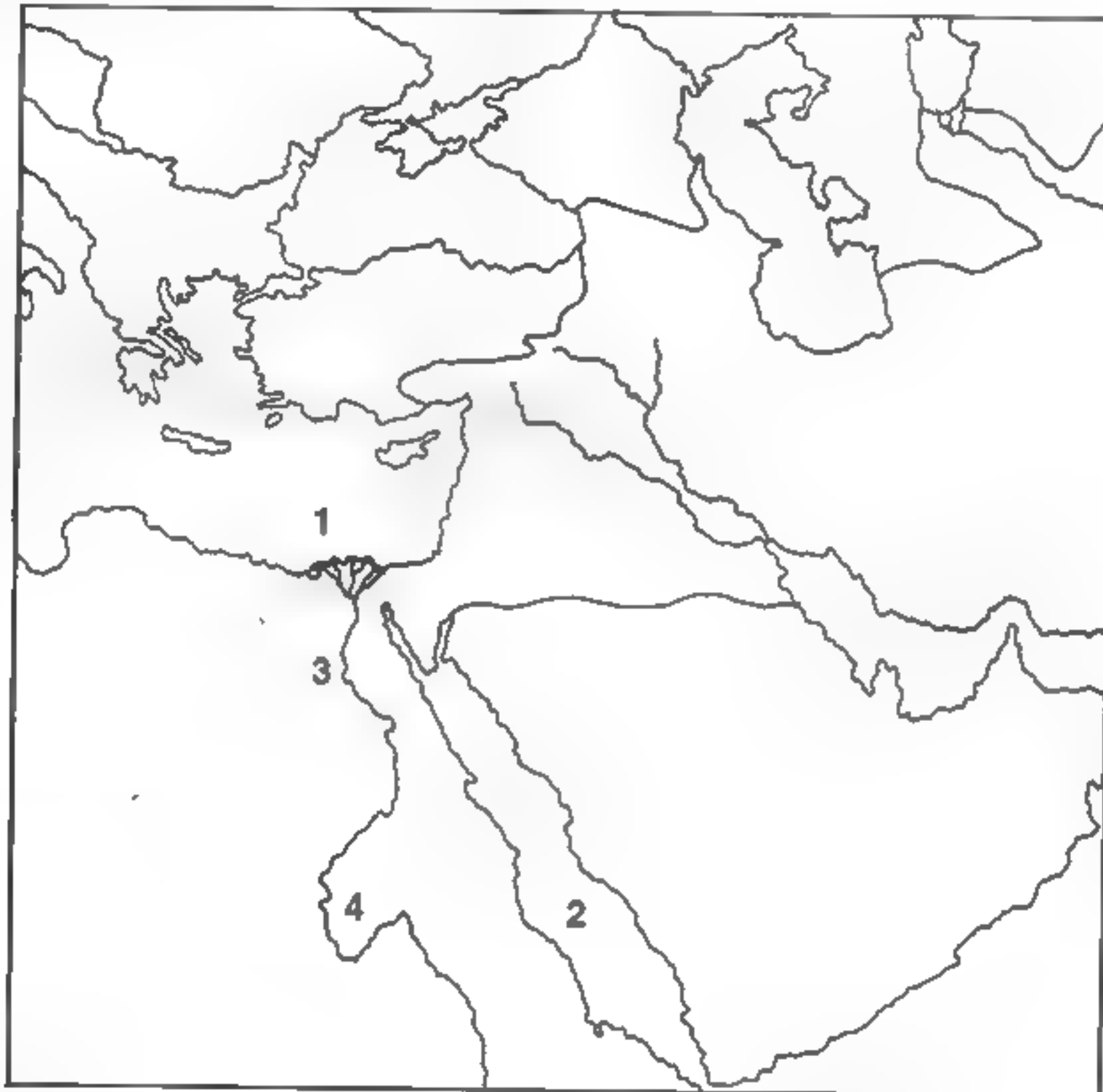
lääketieteestä.

/2

tähtitieteestä.

/2

6. Merkitse kukin kartan numero oikean selityksen kohdalle.



pyramidit,

Välimeri,

Punainenmeri,

Assuanin pato



# AKHILLEUKSEN KUOLEMA TROIAN SODASSA

Hektorin kuoltua syttyi Troian muurien edustalla uusia taisteluja Troialaiset saivat odottamatta apua, kun sotaisten amatsonien kuningatar Penthesileia, Areen tytär, naissotureineen saapui Troiaan. Penthesileia halusi kiihkeästi päästä mitteleämään voimiaan Akhilleuksen kanssa.

Eikä kauan kestänytkään, ennen kuin kuningatar ja Akhilleus kohtasivat toisensa ja syntyi kaksintaistelu. Lyhyen ottelun jälkeen Akhilleus antoi naisvastustajalleen surmaniskun, ja hervottomana Penthesileia vaipui maahan. Akhilleus astui kuolevan luo irrottaakseen kypärän tämän päästä, mutta kun hän näki neitsyen kauneudesta loistavat kasvot, syttyi hänessä rakkaus. Hän olisi halunnut viedä neidon kotiinsa uskollisena puolisonaan, mutta nyt hän olikin toivottunsa surmannut. Niin hän seisoikin kauan suruisaan kuollut neito sylissään, ennen kuin antoi ruumiin troialaisille haudattavaksi.

Pian troialaisille ilmestyi uusi liittolainen. Memnon, aithiopialaisten kuningas. Urheuden ja voiman puolesta hän oli Akhilleuksen vertainen, ja hänelläkin oli Hefaistoksen takoma varustus. Memnon oli Eoksen, Koittaren, poika. Ennen kuin sankarit iskivät yhteen, otti Zeus kultaisen vaakan heidän kohtaloitaan tiedustellakseen ja heitti kuppeihin Akhilleuksen ja Memnonin arvat. Memnonin vaakakuppi painui julistaen siten hänen kuolemaansa. Memnonin ja Akhilleuksen välinen taistelu oli tavattoman tuima, mutta lopulta Memnon kaatui. Eos kantoi poikansa ruumiin urhon etäiseen kotimaahan ja hautasi sen sinne juhlallisesti.

Kohtalon määräys oli, että Akhilleus kaatuisi pian Memnonin jälkeen. Kun hän nyt ylpeillen siitä, että oli Memnonin voittanut, ryntäsi Troian muureja vastaan, tähtäsi Paris häntä jousellaan. Apollon-jumala itse ohjasi nuolen siten, että se sattui Akhilleuksen kantapäähän, joka oli hänen ruumiinsa ainoa haavoittuva kohta. Haava oli kuolemaksi, ja Akhilleus vaipui maahan. Hurja taistelu syttyi hänen ruumiistaan. Zeus salli helleenien pelastaa ruumiin ja aseet. Aias, Telamonin poika, kantoi kaatuneen uroon taistelusta, ja Odysseus torjui vihollisten hyökkäykset. Suurin juhlallisuuksin vietettiin sankarin peijaiset, ja itse runottaret tulivat niihin Olympoksen korkeudesta laulamaan surunvalittelua vainajan kunniaksi.

*Lindskog: Kreikkalaisia jumalaistaruja ja satuja, Wsoy.*

## KUNINGAS MIDAS

Midas, Kybelen poika, oli Fryygian kuningas. Eräänä päivänä oli päihtynyt Silenos, jonka tapana oli kulkea Dionysoksen seurassa, eksynyt muusta joukosta ja joutunut Midas-kuninkaan ruusutarhoihin. Muutamat Midaan miehistä olivat ottaneet hänet kiinni ja tuoneet kuninkaan luo. Midas tunsi kuitenkin heti Dionysoksen ystävän ja kumppanin, otti hänet mitä vieraanvaraisimmin vastaan ja kestiti häntä runsaasti kymmenen päivää ja kymmenen yötä. Yhdenä päivästä päivänä hän vei Silenoksen Dionysokselle takaisin. Kiitokseksi tästä ystävyysosoituksesta Dionysos nyt lupasi Midaalle täyttää yhden hänen lausumansa toivomuksen, olipa tämä mikä tahansa. Midas ilmoitti silloin toivovansa, että kaikki, mihin hän koskisi, muuttuisi kullaksi. Dionysos lupasi täyttää tämän toivomuksen, vaikka valittiinkin siitä, että kuningas oli niin huonosti valinnut.

Erottuaan jumalasta kuningas halusi kohta koettaa, toteutuisiko tämän lupaus. Hän taittoi tammesta oksan, ja heti se muuttui hänen kädessään kullaksi. Hän poimi omenia puusta ja kiviä maasta, ja kaikki muuttui kullaksi. Hänen sydämensä vavahti riemusta, kun hänen ympärilleen täten kertyivät määrättömät rikkauudet. Kotiin tullessaan hän käski kattamaan herkullisen aterian loistavine viineineen. Mutta kun hän otti leivän käteensä, se oli kohta kiiltävää kultaa, ja kun hän kaatoi viiniä suuhunsa, muuttui sekin juokseväksi kullaksi. Vasta nyt hän käsitti, minkä kauhian tyhmyyden hän oli tehnyt ja kuinka kamala hänen lausumansa toivomus oli ollut. Hän ei voinut tyydyttää nälkäänsä eikä sammuttaa janoaan, ja hän vihasi nyt kultaa, jota hän vastikään oli itselleen toivonut. Kohottaen taivasta kohti kätensä hän epätoivoissaan rukoili Dionysosta, että tämä armahtaisi häntä ja palauttaisi asiat entiselleen. Jumala kuuli katuvaan kuninkaan rukouksen ja käski häntä menemään Paktolo-joen rantaan ja kastamaan päänsä sen veteen, jotta vesi huuhtois pois hänen syyllisyytensä. Ja se kultaa luova voima, joka Midaassa oli, siirtyi nyt jokeen, ja siitä pitäen Paktolo on kuljettanut vedessään kultahiekkaa. Mutta siitä pitäen Midas vihasi kultaa ja rikkauksia ja vaelteli mieluummin maaseudun yksinkertaisissa oloissa ja palvoi maalaista Pan-jumalaa.

*Lindskog: Kreikkalaisia jumalaistaruja ja satuja, Wsoy.*

## DAIDALOS JA IKAROS

Ateenalaista Daidalosta pidettiin taruajan etevimpänä taiteilijana. Hän teki ihmisistä niin mainioita kuvapatsaita, että oli tapana sanoa niiden näkevän, hengittävän ja elävän. Taiteilijankateus oli kuitenkin kerran houkutellut hänet häpeälliseen ilkityöhön. Hänellä oli Talos-niminen oppilas, joka oli niin taitava, että näytti siltä kuin hän voittaisi oman mestarinsakin. Häpeällisen kateuden valtaamana Daidalos silloin salaa surmautti Taloksen. Tämä tuli kuitenkin ilmi, ja kuolemanrangaistuksen välttääkseen Daidaloksen täytyi paeta kuningas Minoksen luo Kreetaan. Verrattoman kätevyytensä vuoksi hän kohosi Kreetassa suureen kuniaan. Knossokseen hän muun muassa rakensi kuuluisan labyrintin, jossa oli niin taidokkaat kiertelevät käytävät, ettei kukaan, joka siihen kerran joutui, enää päässyt siitä pois. Tähän labyrinttiin Minotauros teljettiin, sama hirviö, jonka sitten ateenalainen Theseus surmasi.

Minos vartioi tarkasti, ettei Daidalos päässyt pois Kreetasta. Hän tahtoi yksin käyttää mestarin erinomaista taitoa hyväkseen. Siten tämä oikeastaan olikin Minoksen vanki. Mutta kuta enemmän aikaa kului, sitä enemmän Daidalos kyllästyi vieraaseen maahan, ja koti-ikävä valtasi hänet. »Sulkekoon Minos vain minulta maat ja meret», hän sanoi, »onhan ainakin taivas vapaa, ja sitä tietä aion yrittää.» Hän alkoi nyt asettaa sulkia pitkiin riveihin liittäen ne langalla ja vahalla yhteen, niin että syntyi oikeiden siipien näköiset lentimet. Hänen pieni poikansa Ikaros seisoikin vieressä ja katseli säihkyvin silmin, kun isä siten modosti kahdet siivet.

Saatuaan siivet valmiiksi, Daidalos kohosi niillä helposti ilmaan ja lenteli edestakaisin. Sitten hän opetti poikansa lentämään. Ennen kuin hän kuitenkaan lähti tämän kerralla pitkälle matkalleen, hän varoitti poikaansa: »Neuvon sinua lentämään keskietä taivaan ja meren välillä; jos lennät alempana, painavat aallot siipiäsi alas, jos taas korkeammalla, polttaa aurinko ne tulellaan. Pysy tarkasti minun perässäni, minä näytän tietä.» Sitten hän syleili ja suuteli poikaansa ja nousi edeltä ilmaan. Huolestuneena hän kat-



soi taakseen ja kerran toisensa jälkeen kehotti poikaansa pysymään tarkasti perässään. Hämmästyen rannan kalastajat ja kenttien paimenet katselivat molempia ilmassa lentäviä ihmisiä luullen heitä jumaliksi, jotka olivat lentämässä taivaaseen.

He olivat jo lentäneet pitkiä matkoja meren poikki, kun poika, matkan menestymisestä innostuneena, unohti isänsä ohjeet ja alkoi nopein siiveniskuin pyrkiä yhä korkeammalle taivasta kohti. Hän nousi yhä lähemmäs aurinkoa, mutta ylhäällä kuumuus pehmitti vahan, jolla sulat oli kiinnitetty, se sulii, siivet irtaantuivat ja poika räpisteli epätoivoissaan ilmassa paljailla käsillään. Mutta se oli vielä tehotomampaa kuin seipäällä soutaminen. Ikaros putosi aaltoihin ja isä kuuli vain epätoivoisen hätähuudon. Daidalos huomasi sulkia aalloilla ja ymmärsi, mitä oli tapahtunut. nyt hän kirosi oman taitonsa ja laskeutui lähimpään saareen. Siellä hän harhaili rannalla, kunnes aallot ajoivat maihin hänen poikansa ruumiin. Daidalos hautasi sen saareen, jota siitä pitäen on sanottu Ikariaksi. Ja merta, johon Ikaros putosi, sanotaan Ikarian mereksi.

*Lindskog: Kreikkalaisia jumalaistaruja ja satuja, Wsoy.*

## HERAKLES

Herakles oli valtavin kaikista kreikkalaisten sankaritaruston uroista. Isä oli itse Zeus.

Vähän sen jälkeen kun Herakles oli syntynyt lähetti Hera kaksi isoa käärmettä tuhoamaan hänet, mutta Herakles kävi kaksin käsin molempiin hirviöihin kiinni ja kuristi ne kuoliaaksi. Vanhemmat, jotka kauhistuneina juoksivat apuun, näkivät hämmästyen ja ihmetellen pikku Herakleen urotyön.

Isä antoi Herakleelle kaikissa ruumiinharjoituksissa huolellisen kasvatuksen. Soitantoa hänelle opetti kuulu kitarransoittaja Linos. Kun tämä kuitenkin kerran opettaessaan kuristi Heraklesta omin käsin, Herakles raivostui ja löi kitarralla opettajaansa päähän. Isku oli niin kova, että Linos kaatui kuolleena siihen paikkaan.

Isä lähetti nyt nuoren Herakleen maalle jylhään vuoristoon karjojaan kaitsemaan. Siellä Herakles yleni voimakkaaksi nuorukaiseksi, joka voitti urheilussa kaikki muut. Kahdeksantoistavuotiaana hän tappoi Kithaironilla jalopeuran, joka teki tuhojaan vuoristossa kulkevassa karjassa, nylki jalopeuralta nahan ja siitä pitäen piti sitä aina harjoituksillaan.

Taivaankuningatar Hera kuitenkin vainosi Heraklesta edelleenkin ja Delfoin oraakkeli määräsi, että hänen tuli palvella sukulaistaan Eurystheusta kaksitoista vuotta ja suorittaa kaikki tämän antamat tehtävät.

*Lindskog: Kreikkalaisia jumalaistaruja ja satuja, Wsoy.*

## HERAKLEEN UROTÖITÄ

1. Ensimmäinen tehtävä, jonka Eurystheus Herakleelle määräsi, oli Nemean jalopeuran surmaaminen. Nemean seuduilla Argoliin maakunnassa teki suuria tuhoja kauhea jalopeura, johon eivät mitkään ampuma-aseet pystyneet. Koetettuaan turhaan nuolillaan surmata pedon Herakles nuijallaan ajoi sen luolaan, jossa oli kaksi suuta. Toisen suun tukittuaan hän tunkeutui toisesta jalopeuran kimppuun, kävi valtavilla käsivarsillaan siihen kiinni ja kuristi sen kuoliaaksi. Kun hän surmattu jalopeura mukanaan palasi Eurystheuksen luo, säikähti tämä niin kovin, että käski Herakleen vastedes näyttää voitonmerkkinsä kaupungin muurien ulkopuolella.

2. Toinen yritys, johon Herakles nyt lähetettiin, oli Lernas hydran tuhoaminen. Lähellä Argosta asusti Lernas rämeessä hydra, käärmeen kaltainen hirviö, jolla oli monta päätä. Kun yksi pää hakattiin poikki, kasvoi aina kaksi uutta sijaan. Herakles lähti Lernaan uskollisen ystävänsä ja toverinsa lolaoksen kanssa, joka oli hänen veljensä Ifikleen poika. Paikalla hän kävi hydran kimppuun ja miekallaan katkaisi siltä kaulan toisensa jälkeen, mutta kun sijaan aina kasvoi uusia päitä, kaksi jokaista poikki hakattua kohti, ei työ ottanut ensinkään luonnistaakseen, etenkin kun uroon kimppuun samalla kävi takaapäin valtava meriäyriäinen, joka iski kiinni hänen jalkaansa. Sen hän sai kuitenkin tallatuksi kuoliaaksi ja kutsui nyt lolaoksen apuun pyytään tätä sytyttämään läheisen metsikön tuleen ja tuomaan sieltä kekäleitä. Aina kun Herakles sitten hakkasi pään poikki, hän käski lolaoksen kekäleellä kärventää kaulantygän. Päät eivät siten enää voineet kasvaa uudelleen. Kun hirviö sitten lopulta makasi maassa hengettömänä, Herakles kastoi nuolensa sen vereen, ja siitä ne kävivät niin myrkyllisiksi, että ehdottomasti tappoivat sen johon ne sattuivat.

5. Viides työ, jonka Herakles sai suorittaakseen, oli Eliin kuninkaan Augeiaan tallien puhdistaminen. Augeias-kuninkaalla oli suunnattomat määrät monenlaisia eläimiä, ja hänen valtaviin talleihinsa oli aikojen kuluessa kertynyt niin paljon lantaa, että näytti mahdottomalta puhdistaa niitä. Eurystheus käski nyt Heraklesta luomaan kaiken lannan. Herakles lähti Augeiaan luo ja lupasi puhdistaa tallit yhtenä päivänä, jos kuningas suostuisi antamaan hänelle kymmenennen osan kaikista karjoistaan. Augeias, joka piti moista yritystä aivan mahdottomana, suostui ehdotukseen. Herakles johti silloin navettaan Alfeios- ja Peneios-joen, ja siten hänen onnistui puhdistaa ne sukkelaan. Herakles oli siten tehtävänsä suorittanut. — Augeias ei kuitenkaan suostunut maksamaan sovittua palkkaa, minkä vuoksi Herakles myöhemmin Eurystheuksen palveluksesta päästyään kosti Augeiaalle. Suurella sotajoukolla hän valloitti Eliin kaupungin ja surmasi nuolella Augeiaan.

6. Stymfalos-järven luona Arkadiassa teki tuhojaan suunnaton joukko hirmuisia petolintuja. Niillä oli kynnet ja nokka kuparista ja kupariset sulatkin, joita ne ampuivat kuin nuolia. Ne kävivät ihmisten ja eläinten kimppuun niin että koko seutu oli turvaton. Herakles sai tähän työhön Athene-jumalattarelta kupariräikän, jolla hän säikäytti linnut luotaan niin että hän sitten saattoi rauhassa ampuu ne pettämättömillä nuolillaan. Kaikkia hänen ei kuitenkaan onnistunut pudottaa. Osa lensi Mustalle merelle, missä sitten argonautit joutuivat niiden kanssa tekemisiin. Tämä oli kuudes työ, jonka Eurystheus Herakleelle antoi.

*Lindskog: Kreikkalaisia jumalaistaruja ja satuja, Wsoy.*



## KREIKKALAISESSA KODISSA

Talon sisustus oli koruton. Köyhillä lattia oli kovaksi poljetua savea. Tulojen noustessa se saatettiin peittää laastilla tai kivetä joko littein kivin tai pyöreillä pikkukivillä ja sementillä, kuten lähi-idässä on ollut tapana ikimuistoisista ajoista. Päälimmäisenä saattoi olla ruokomattoja tai ryijyjä. Tiiliseinät olivat laastilla siveltyt ja valkaistut. Lämmittäminen oli tarpeen vain kolmena vuoden kuukautena, ja se suoritettiin hiilipannun avulla. Savu sai etsiä tiensä ovesta pihalle.

Koristelua esiintyi äärimmäisen niukalti, mutta 400-luvun lopulla rikkaiden taloissa saattoi olla pylväshalleja, seinät peitetyt marmorilla tai maalatut marmoria jäljitellen, seinissä maalauksia ja verhoja. Tavallisissa kodeissa oli niukalti huonekaluja, muutamia tuoleja ja arkkuja, jokin pöytä, vuode. Pielukset korvasivat tuolin päällyksen, mutta varakkaiden istuimet saattoivat olla siroasti veistoksia ja hopea-, kilpikonnan- tai norsunluu-upotuksina koristellut. Arkut toimivat sekä säilytyspaikkoina että istuimina. Pöydät olivat pieniä ja usein kolmijalkaisia. Ne tuotiin sisään ja vietiin pois samalla kuin ruokakin; niitä tuskin käytettiin muuhun tarkoitukseen. Kirjoittaminen suoritettiin polven varassa. Leposohvia ja vuoteita koristeltiin mielellään; niissä oli usein upotuksia tai ne oli taidokkaasti veistoksia koristeltu. Vuoteen poikki pingotetut nahkahihnat toimivat joustimina; siinä oli patjoja, pieluksia ja kirjottuja peittoja sekä tavallisesti korkeampi pääntuki. Lamput ripustettiin kattoon, asetettiin telineille, tai ne esiintyivät siromuotoisen soihdun hahmossa.

Keittiön varusteisiin kuului hyvin monenlaisia rauta-, pronssi- ja saviastioita. Lasi oli harvinaista ylellisyyttä, sitä kun ei Kreikassa valmistettu. Keittäminen suoritettiin avotulella. Ateenalaisten ruoka oli yksinkertaista, mutta kun odotettiin arvossapidettyjä vieraita, oli tapana palkata ammattikeittäjiä. Hän oli aina mies. Keittotaito oli korkealla kehitystasolla. Muutamat kreikkalaiset kokit tunnettiin yhtä laajalti kuin Olympian kisojen viimeisin voittaja. Naiset ja pojat söivät istuen pienten pöytien ääressä, miehet loikoivat leposohvilla, kaksi kullakin.

Perhe söi yhdessä yksin ollessaan. Vieraiden saapuesssa perheen naiset vetäytyivät sivuhuoneisiin. Palvelijat riisuivat vierailta sandaalit ja pesivät heidän jalkansa ennen heidän asettumistaan loikomaan ja ojensivat heille käsienpesuvettä. Joskus he voitelivat vieraiden pään hyvänhajuisella öljyllä. Haarukoita tai veitsiä ei käytetty, mutta kylläkin lusikoita; kiinteä ruoka syötiin sormien avulla. Aterian aikana sormet puhdistettiin leivän tähteillä tai muruilla, sen päätyttyä vedellä. Ennen jälkiruokaa palvelijat täyttivät jokaisen vieraan pikarin sekoitusmaljasta, jossa viiniä oli miedonnettu vedellä.

Lautaset olivat savea; hopeista pöytäkalustoa esiintyi 400-luvun päättyessä. Herkkusuita ilmestyi neljännellä vuosisadalla joukoittain; muuan Pithylos teetti koteloita sormiaan ja kieltään varten voidakseen syödä ruokaa niin kuumana kuin halusi. Oli joitakin harvoja kasvissyöjiä, jotka saivat vierailtaan osakseen tavanmukaisia pilapuheita ja valituksia. Muuan päivällisvieras pakeni kasvissyöjien juhlasta peläten saavansa heiniä jälkiruokaan.

Juominen oli yhtä tärkeää kuin syöminen. Päivällistä seurasivat juomakemukset. Ateenassa oli juomakerhoja, joiden jäsenet kiintyivät toisiinsa siinä määrin, että sellaisista järjestöistä tuli mahtavia poliittisia tekijöitä. Pitojen järjestys oli monimutkainen.

Permanto, jolle syötäväksi kelpaamaton osa ruoasta oli viskattu, lakaistiin aterian jälkeen. Tarjottiin hajuvesiä ja runsaasti viiniä. Vieraat saattoivat sitten tanssia ryhmänä, pelata jotakin peliä, kilvoitella runoin, sukkeluukin tai ar-

voituksin tai katsella ammattilaisten esityksiä. Ehkä ilmestyy huilunsoittajattaria, jotka soittavat, laulavat ja tanssivat sopimuksen mukaan.

Sivistyneet ateenalaiset pitivät arvossa silloin tällöin keskustelua, jota arvanheitolla puheenjohtajaksi valittu johtaa hyvää järjestystä vaaten. Vieraat varovat hajaantumasta pieniksi ryhmiksi, mikä tavallisesti johtaa jutteluun. He pitävät keskustelun yleisenä ja kuuntelevat niin kohtelia-  
aina, kuin vilkas luonto sallii, kutakin vuorostaan

*Durant: Kreikan kulttuuri. Wsoy. 1951.*

## ROOMALAISESSA KYLPYLÄSSÄ

Nämä kylpylät eli termit eivät olleet pelkästään kylpypaikka, jossa nerokkaiden järjestelyjen ansiosta saattoi nauttia mitä erilaisimmista kylvyn muodoista: kuivasta hikoilusta, kylmistä ja kuumista kylvyistä, oleskelusta uima-altaassa ja kylpyammeessa. Tämän jättiläismäisen nelikulmaisen rakennuksen ulkosivuja kiersi pylväshalli, jonka lukemattomissa kauppakojuissa kävi vilkas hyörinä. Lisäksi rakennus sulki sisäänsä puutarhoja ja kävelypaikkoja, kilparatoja ja lepohuoneita, voimistelusalieja ja hieromahuoneita, jopa kirjastoja ja museoita. Termit ikään kuin tarjosivat roomalaisille pienoiskoossa kaikki ne edut, jotka onnellistuttavat ja kaunistavat elämää.

Koko ryhmän keskellä kohosivat varsinaiset termirakennukset. Täällä kulki vesijohtojen kautta säiliöihin vettä suuremmat määrät kuin missään muussa kylpylässä. Täällä oli myös verrattoman tarkoin suunniteltu uunien järjestelmä, jota paikoitellen täydensivät seinien sisällä kulkevat lämpöputket. Lämpö kulkeutui kylpylän saleihin ja jakaantui niihin eri tavoin.

Sisäänkäyntien lähellä olivat pukuhuoneet, joissa kylpывieraat riisuutuivat. Pohjoispuolella oli kylmien kylpyjen sali, eteläpuolella kuumien kylpyjen sali, ja näiden välissä sijaitsi suuri holvikattainen haaleaksi lämmitetty huone. Kylmien kylpyjen sali oli niin suuri, että se tuskin saattoi olla kauttaaltaan katettu. Siinä oli uima-allas, johon kylpijät saattoivat sukeltaa. Ennen kuumien kylpyjen salia oli turkkilaisen saunan tapaisia kuumia hikoiluhuoneita. Se itse oli keski- ja iltapäivän auringon valaisema pyöröhuone, jota lämmittivät lattianalaisessa lämpökammiossa kiertelevät kuumat höyryt. Ympärillä oli pieniä huoneita, joissa saattoi kylpeä yksikseen, ja sen keskellä oli jättiläismäinen pronssisammio.

Huoneen alla olevan lämpökammion uuni oli täsmälleen sammion kohdalla ja piti veden halutun lämpöisenä. Koko tämän suunnattoman kylpylärakennuksen reunustoilla oli lisäksi tiloja, joissa kylpylävieraat voivat harrastaa mieleisiään ruumiinharjoituksia.

Tässäkään ei vielä ollut kaikki. Rakennusryhmää ympäröi varjoisa, suihkulähteiden somistama puistoalue, jossa voitiin harrastaa erilaisia pelejä. Tätä reunusti kävelyterassi, ja sen takana kaartuivat voimistelu- ja oleskelutilat sekä sijaitsivat kirjastosalit ja näyttelyhallit. Juuri tämä oli termeissä ainutlaatuista.

Urheilukin oli kiinteässä yhteydessä kylpyyn. Esimerkiksi painiottelua seurasi heti kylpy, jossa yleensä oli kolme eri vaihetta. Ensiksi hiestynyt kylpijä meni riisuutumaan — ellei hän jo ollut alasti — johonkin kylpylärakennuksen pukuhuoneeseen. Sitten hän astui johonkin vieressä olevista hikoiluhuoneista, joiden kuiva saunailma sai aikaan voimakkaan hikoilun. Täältä hän siirtyi kuumien kylpyjen sa-



liin, jossa hän saattoi pesualtaan äärellä valella hiekkä valuvaa ihoa kuumalla vedellä ja harjata sitä kylpyharjalla. Tultuaan näin puhtaaksi ja kuivaksi hän palasi takaisin samaan tietä, pysähtyi haaleaksi lämmitettyyn saliin jottei lämpötilan muutos olisi liian äkillinen ja hyppäsi lopuksi kylmien kylpyjen salin kylmävesialtaaseen. Nämä olivat terveyskylvyin kolme vaihetta.

Oli kuitenkin mahdotonta mukavasti harjata itseään kylpyharjalla pesualtaan ääressä. Siinä tarvittiin toisen apua, ja ellei kylpijä ollut tuonut mukanaan orjaa, hän sai todeta, ettei tämä apu suinkaan ollut ilmaista. Seuraava kasku osoittaa, että kylpijät mieltivät kahteen kertaan ennen kuin ottivat maksaakseen tämän menoeran.

Hadrianuksen elämäkerran kirjoittaja mainitsee keisarin usein kylpeneen yleisissä termeissä yhdessä muun kylpyläyleisön kanssa. Kerran hän näki, kuinka muuan vanha sotilas, johon hän oli tutustunut sotaretkillään, kyhnytti selkäänsä kuumien kylpyjen salin tiiliseinän marmoripäälystettyä vasten. Keisari kysyi, miksi hän tällä tavoin hankasi itseään, ja vanha soturi vastasi ettei hänellä ollut varaa maksaa orjille. Keisari antoi hänelle heti sekä orjia että rahaa. Seuraavana päivänä, kun keisarin ilmoitettiin saapuvan, ryhtyi joukko vanhoja miehiä hankaamaan samalla tavoin selkäänsä marmorilaattoja vasten, jotta keisari osoittaisi heillekin samanlaista armeliaisuutta. Mutta Hadrianus käski heitä vain harjaamaan toinen toisensa selkää. Elämäkerran kirjoittaja lisää, että tästä päivästä lähtien toistensa harjaaminen tuli kylpyvieraiden mielipuuha.

Voimme kuitenkin olettaa vain köyhien harrastaneen sitä. Rikkailla oli varaa käyttää hyväkseen palveluksia, harjauttaa, hierotuttaa ja voiteluttaa itseään niin paljon kuin halusivat.

Kuivaamiseen käytettiin tavallisen pyyhkeen sijasta kaikkein pehmeintä villaa olevia vaippoja.

*Carcopino: Sellaista oli elämä keisarien Roomassa. Wsoy, 1971.*

## KIINAN HALLINTOA N. 2200 VUOTTA SITTEN

Hallintoviranomaisten johdossa on yksi siviili- ja yksi sotilasvirasto, joissa kummassakin on kaksitoista ylintä neuvostoa, jotka ovat suoraan vastuussa keisarille itselleen. Ylin sotilasvirasto käsittelee yksinomaan sotilaallisia asioita, kuten ennen kaikkea upseerien ylentämisiä ja rankaisemisia sekä heidän siirtojaan, joukkojen siirtoja toisiin varuskuntiin jne.; tällä virastolla on kuitenkin vain esitysoikeus, sillä lopullinen ratkaisu on ylhäisen majesteetin omissa käsissä; kaani on pitänyt itselleen nimitysoikeuden ja jakaa arvot. Ylimmän siviiliviraston kaksitoista, tehtävään määrättyä ylhäistä valvovat kolmenkymmenenneljän maakunnan asioita. Varsinaisen keskushallinnon hoitaa aina yksi ylin neuvos, jolla on useita apulaisia ja kirjureita mutta joka toimintaansa varten tarvitsee ylimmäksi valvojaksi määrätyn kollegion (virasto, jonka virkamiehet ottavat osaa asioiden ratkaisuun) suostumuksen. Näiden keskushallinnon neuvoksien tehtävänä on ennen kaikkea valita maakunnan virkamiehet, jotka keisari nimittää tarkastuselimen esityksestä. Myös tull- ja julkinen rahalaitos on keskushallinnon käsissä.

Suurkaanin rahapaja on Kambalukissa, pääkaupungissa, ja suuresta mongolihallitsijasta voidaan todella sanoa, että hän on löytänyt viisasten kiven. Hän nimittäin tekee rahaa seuraavalla yksinkertaisella tavalla: mulperipuiden

kuoresta irrotetaan niiden niini, joka sitten jauhetaan hienoksi ja tehdään puuroksi. Tästä saadaan paperia, joka täydellisesti muistuttaa puuvillasta valmistettua paperia luokun ottamatta mustahkoa väriä. Tarvittavan arvon mukaan tämä paperi paloitellaan erikokoisiin suorakulmaisiin kappaleisiin. Ja tätä paperia käsitellään niin huolellisesti kuin jos se olisi hopeaa tai kultaa, sillä keisarillisen rahahallinnon tehtävään erikoisesti määrätty virkamiehet kirjoittavat jokaiseen kappaleeseen nimensä ja vahvistavat sen sinetillään. Sitten joutuu raha vielä rahapajan ylivalvojalle, joka varustaa kaikki kappaleet sinoberinvärisellä (punaväri) leimallaan. Tällä tavalla jokaisesta näin leimatusta todistuksesta tulee täysarvoista rahaa, jota kuka tahansa arvelematta ottaa vastaan, kun sillä voi ostaa mitä tahansa tavaroita, kuten vieläpä helmiä, kulta ja hopeaa.

Kaani on huolehtinut myös liikenteestä mitä parhaimmalla tavalla. Kambalukista lähtee suuri määrä valtion teitä kaikkiin maakuntiin, ja jokaisen tällaisen suuren liikennetien varrella on aina noin 30 mailin (n. 1600 metriä) eli yhden päivämatkan päässä tilavia ja komeita majataloja, joissa on useita huoneita vieraita varten ja joissa kuninkaankin voivat täysin mukavasti asustaa. Näiden majatalojen varastojen ylläpitämisestä huolehtii useimmiten ympäristö, mutta muutamat saavat täydennyksensä suoraan keisarin hovista.

Jokaisella asemalla on aina neljäsataa hyvää hevosta kuriireja (pikalähetti) ja kiireellisiä lähetystöjä varten, joten keisarin sanansaattajat voivat matkustaa mitä mukavimmin mutta myös uskomattoman nopeasti. Taitavasti tätä järjestelmää käyttämällä he voivat hyvinkin kahdessa päivässä ja kahdessa yössä kulkea sellaisia matkoja, joihin tavallinen matkustaja tarvitsee kymmenen tai kaksitoista päivää. Kaiken kaikkiaan keisarillisella postilla on valmiina käytettävänä 200 000 hevosta, ja 10 000 postiasemaa on jatkuvasti varustettu kaikella välttämättömällä. Joka kuukausi tarkastetaan jokainen asema yllättäen, minkä ansiosta postilaitos tosiaanakin on aina kunnossa.

Jos pyritään saamaan selville, miten on mahdollista luoda näin valtava koneisto ja pitää se toimintakykyisenä, niin on todettava, että se on mahdollista tämän maan kahdesta luontaisesta edusta johtuen. Ensinnäkään ei täällä ylipäänsä lainkaan ole lapsettomia perheitä jo sen takia, että pakanoilla on monia vaimoja, joten ihmisiä on aina enemmän kuin tarpeeksi, ja toiseksi kansa on erittäin vähään tyytyvää. Tataarit samoin kuin Kathain (Kiina) ja Mansin asukkaat käyttävät ravinnokseen melkein yksinomaan riisiä, tattaria ja birssiä, siis viljaa, joka antaa täällä lähes satakertaisen sadon. Vain vehnä ei anna niin suurta satoa, ja kun täällä ei syödä lainkaan leipää, niin sitä käytetään vain kuivatun taikinan ja piiraiden valmistamiseen. Tästä johtuu, että väestö voi olla niin suuri.

Epäsuotuisasta säästä voi täälläkin olla seurauksena huonoja satoja.

Tällöin Kublai ei kuitenkaan ainoastaan luovu tavallisista veroista vaan antaa kansalle riittävästi viljaa elämiseen ja seuraavaan kylvöön. Tästä huolehtivat erityiset virkamiehet. Hyvinä satovuosina valtio ostaa tämän takia suuren määrän viljaa varastoon, joka sitten säilytetään huolellisesti, ja hädän tullen sitä myydään neljäsosalla tavallisesta hinnasta. Samalla tavalla Kublai kaani auttaa jos missä on puhjennut karjarutto. Tällöin hän luovuttaa valtion karjasta eläimiä tilalle.

Kublai kaanin kaikki ajatukset suuntautuvat kansansa auttamiseen ja siihen, että se voisi elää työllään ja lisätä varallisuuttaan. Sitten hän on vielä ottanut käytäntöön erään kauniin ja samalla hyödyllisen menetelmän: maan- teiden molemmille puolille istutetaan aina kahden askelen päähän puita, jotka kasvavat nopeasti ja hyvin. Näin matkustajat saavat niistä kesällä varjoa ja talvella, kun kaikki on lumen peitossa, osoittavat puut, missä tie kulkee. Tä-



män lisäksi suurkaani myös uskoo tähdistä ennustajiaan, jotka ovat sanoneet, että palkkioksi puiden istuttamisesta hän saa pitkän iän. Siellä missä tiet kulkevat hiekkaerämaiden ja kallioisten vuoristojen kautta, käytetään tien vierellä kiviä ja patsaita, ja korkeiden virkamiesten on pidettävä huoli siitä, että kaikki tiet ovat aina mitä parhaimmassa kunnossa.

*Herrmann: Suuntana tuntematon*

## ENSIMMÄINEN PURJEHDUS MAAILMAN YMPÄRI

Etevä portugalilainen merenkulkija nimeltä Magalhães oli vakuuttunut siitä, että Atlantin ja Tyynen valtameren välillä täytyisi jossain olla salmi. Hän astui Espanjan palvelukseen ja hänen taivuttelujensa tuloksena tämän maan silloinen hallitsija Kaarle V varusti retkikunnan, jonka oli määrä viidellä pienellä laivalla purjehtia tuosta salmesta Tyynelle valtamerelle ja sen yli »Intian» kaakkoispuolella sijaitseville, mausteistaan kuululle saarille.

Matkaan lähdettiin syyskuun 20. päivänä 1519. Koska etsityn yhdysväylän täytyi olla varsin kaukana etelässä, suunnattiin alusten keulat aluksi lounaaseen pitkin Afrikan rannikkoa ja sieltä viistoon yli Atlantin. Etelä-Amerikkaan saavuttiin nykyisen Rio de Janeiron kohdalla. Rannikkoa seurailtiin etelään päin, kunnes tultiin La Plata-virran suulla sijaitsevaan laajaan lahteen. Se herätti retkeläisissä suuria toiveita, mutta kolmen viikon perusteelliset tutkimukset osoittivat, ettei täälläkään ollut salmea. Niinpä purjehdusta jatkettiin kohti etelää, kunnes pakkaset pakottivat retkikunnan asettumaan talvileiriin. Pienin aluksista lähetettiin kuitenkin pian tutkimaan edessä olevaa rannikkoa, mutta ankarassa talvimyrskyssä se haaksirikkoutui. Vain tavattomien ponnistuksien onnistui miehistön maitse palata talvileiriin.

Kun sitten matkaa-monen kuukauden odotuksen jälkeen taas päästiin jatkamaan, ei kulunutkaan kauan, ennen kuin etsitty salmi löytyi. Lokakuun 21. päivänä 1520 laivat purjehtivat sisään sen itäpäästä ja pääsivät uudelle valtamerelle 38 päivää myöhemmin. Salmea, joka on saanut nimen Magalhãesin salmi, pidetään maailman pisimpänä ja vaarallisimpana. Sen pituus on suunnilleen 600 kilometriä, siis yhtä paljon kuin matka Helsingistä Kemiin. Sekä pohjoisen että etelän puolella sitä reunustavat korkeat lumihiippuiset vuoret. Pohjoisessa on Etelä-Amerikan manner, etelässä suuri saari, jota espanjalaiset nimittivät Tuli-maaksi. He näet näkivät siellä savua, joka kohosi intiaanien sytyttämistä nuotioista.

Salmen suusta purjehti sisään neljä laivaa, mutta vain kolme lähti hakemaan lännen suurta merta, sillä yksi kaantyi takaisin ja palasi Atlantin tietä Espanjaan. Magalhães suuntasi nyt kulkunsa luoteeseen, sillä Maustesaaret sijaitsivat hänen lähtökohtaansa pohjoisempana. Saatiin suotuisia tuulia ja meri oli tyyntä ja hymyilevää, minkä vuoksi retkeläiset nimittivät sitä Tyyneksi mereksi. Matka muodostui kuitenkin monessa suhteessa varsin raskaaksi, sillä lähtösuunnan johdosta jouduttiin purjehtimaan lähes neljä kuukautta, ennen kuin päästiin asutuille maille. Mukana olevat muonavarat pilaantuivat kokonaan. Laivakorput homehtuivat ja tulivat täyteen matoja ja vesi kävi ällöttäväksi. Epätoivoissaan miehet söivät jopa nahkaa, joka kuitenkin oli niin kovaa, että sitä täytyi ensin liuottaa vedessä muutamia päiviä ja sitten käristää tuhkassa, ennen kuin sitä saat-

toi pureksia. Laivarotat olivat siitä syystä niin haluttua herkkua, että miehistö maksoi niistä tukaatin kappaleelta.

Kaikki potivat merenkävijöiden vitsausta, keripukkia, jonka aiheuttaa tuoreravinnon puute. Ikenistä vuoti verta ja ne turposivat peittäen hampaat, niin että pureminen vaikeutui, ja käsivarsiin ja jalkoihin ilmestyi särkyä ja paisaita. Päräti 19 miestä kuoli ja muut olivat lopen uupuneita.

Sen vuoksi ilo oli yleinen, kun saavuttiin saariryhmälle, jolla asui ihmisiä. Alkuasukkaita purjehti kanooteillaan espanjalaisia vastaan ja Magalhãesia ilahduttivat tuoreet ravintoaineet, joita hän heiltä sai.

Viikon kuluttua saavuttiin saariryhmälle, jota nykyisin kutsutaan Filippiineiksi. Siellä solmittiin erittäin hyvät suhteet alkuasukkaisiin ja ostettiin heiltä kaikenlaisia ravintoaineita kuten kalaa, banaaneja, kookospähkinöitä, appelsiineja ja palmuviiniä. Näiden nauttiminen oli parasta ajateltavissa olevaa hoitoa potilaille eikä kestänytkaan kauan, ennen kuin kaikki olivat tervehtyneet. Niin päästiin jatkamaan matkaa Filippiinien pääsaarille. Miltei kaikkialla oli vastaanotto sydämellinen. Kauppaa käytiin vilkkaasti ja alkuasukkaat suhtautuivat espanjalaisiin melko ystävällisesti.

Vierailu Filippiineillä oli kuitenkin saava varsin onnettoman lopun. Erään suuren saaren kuningas ystäväystyi siinä määrin Magalhãesin kanssa, että antoi kastaa itsensä ja koko hovinsa kristinuskoon. Hän solmi muukalaisten päällikön kanssa sopimuksen, että tämä auttaisi häntä kukistamaan ne ruhtinaat, jotka eivät tahtoneet maksaa hänelle veroa eivätkä tunnustaneet Espanjan kuningasta valtiaakseen. Eräällä tällaisella rangaistusretkellä alkuasukkaat pääsivät voitolle ja pakottivat espanjalaiset vetäytymään takaisin laivoilleen. Magalhães, joka eräiden muiden eurooppalaisten tavoin ei päässyt kyllin nopeasti irtautumaan vihollisesta, haavoittui vaikeasti myrkkynuolesta ja kuoli.

Tämän tappion johdosta espanjalaiset menettivät voittamattomuuden maineensa. Kärsityt tappiot olivat siinä määrin supistaneet espanjalaisten lukua, ettei enää ollut kylliksi miehistöä kolmeen alukseen. Tästä syystä tavarat siirrettiin kahteen ehoimpaan laivaan ja vaurioitunut poltettiin.

Kulku suunnattiin nyt etelään ja vähitellen päädyttiin Borneolle, nykyisin Sundasaariksi nimitetyn ryhmän suurimmalle saarelle.

Valmistauduttaessa palaamaan Espanjaan, jonne kaikki jo kovin kaipasivat, osoittautui kuitenkin, että toisessa laivassa oli vuoto. Se täytyi jättää hylyksi ja niin kotimatkalle lähti ainoastaan »Victoria». Se sai kokea kovia. Ankarat myrskyt heittelivät alusta ja miehistölle aiheuttivat hirvittäviä kärsimyksiä nälkä ja keripukki.

Syyskuun 6. päivänä 1522 »Victoria» ankkuroi eräaseen Espanjan satamaan ja oli siten ensimmäisenä purjehtinut koko maailman ympäri. Matka oli kestänyt lähes 3 vuotta ja vaatinut kuvaamatonta ponnistuksia. Viidestä laivasta saapui perille ainoastaan yksi. Retken johtaja Magalhães oli saanut surmansa ja suurin osa miehistöstä sortunut koetelemuksiin. Osa oli lisäksi jäänyt Borneolle. Viidellä laivalla oli lähtiessä yhteensä 230 miestä, mutta heistä vain 18 palasi »Victorialla» kotimaahan. Matkan tuloksia pidettiin kuitenkin erinomaisina. Maustelastin myynti tuotti enemmän kuin koko retki oli tullut maksamaan. Sitä paitsi oli purjehdittu maapallon ympäri, löydetty uusia kauppateitä ja tehty merkittäviä havaintoja. Muuan niistä kävi ilmi vasta kotona. Koko matkan ajan oli säännöllisesti pidetty päiväkirjaa, mutta siitä huolimatta oli pakko todeta, että ajankaskassa oli erehdytty kokonainen vuorokausi. Paluupäivän piti retkeläisten laskun mukaan olla keskiviikko, mutta heille ilmoitettiin, että olikin torstai. Kaikki joutuivat ihmeisiinsä, sillä he tiesivät, että eivät olleet hypänneet yhdenkään päivän yli. Asiaan saatiin vähitellen selitys. Purjehdus oli suoritettu läntiseen suuntaan ja siis liikuttu myötäaurinkoon. Kun maapallo oli kierretty, olivat retkeläiset kulke-



neet auringon mukana kierroksen maan ympäri ja siten ajanlaskussaan säästäneet yhden auringon kierroksen, ts. vuorokauden.

*Avara Maailma 1. Wsoy. 1959.*

## PARÉ JA KUUDENNENTOISTA VUOSISADAN KIRURGIA

Vuonna 1536 Ranskan kuningas Frans lähetti suuren sotajoukon Piemonteen valloittamaan Torinon ja saattamaan kaupungit ja linnat uudelleen kuninkaan alaisuuteen. Linnatuksen sotilaat, jotka näkivät joukkojemme ryhtyvän hyökkäykseen, tekivät vastarintaa parhaansa mukaan ja surmasivat ja haavoittivat monia kaikenlaisilla aseilla, mutta varsinkin pyssyillä, joten välskäreillä oli kädet täynnä työtä. Toden sanoakseni oli siihen aikaan pelkkä aloittelija, enkä koskaan ollut nähnyt luodinhaavoja hoidettavan. Olin kyllä lukenut Giovanni da Vigon teoksen ensimmäisen osan kahdeksannesta luvusta, että tuliaseiden aiheuttamat haavat olivat myrkyllisiä ruudin takia, ja että paras hoitokeino oli polttaa ne kiehuvalle seljaöljyllä, johon oli sekoitettu siirappia.

Koska tiesin, että kiehuva öljy aiheuttaisi varmasti haavoittuneille kauhelta tuskia, kysyin ennen kuin käytin sitä, muilta välskäreiltä, mitä he käyttivät ensiavuksi. Vasta kun kuulin, että he kaatoivat öljyn haavaan niin kuumana kuin mahdollista, sain rohkeutta menetellä samoin. Mutta sitten minulta loppui öljy, ja minun oli pakko panna haavoihin munan ruskuaisen, ruusuöljyn ja tärpätin seosta. Sinä yönä en kyennyt nukkumaan, koska ajattelin tapaavani haavoittuneet potilaani kuolleina; enhän ollut polttanut haavoja kiehuvalle öljyllä. Niinpä nousin ennen päivän sarastusta ja menin katsomaan heitä. Näkemäni ylitti hurjimmatkin toiveeni, sillä niillä, joille olin antanut omaa seostani oli vain vähän tuskia, eivätkä heidän haavansa olleet tulehtuneet. Sen sijaan kaikki ne, joiden haavat oli poltettu, makasivat kauheissa tuskissa, ja jokaisella oli haavatulehdus. Silloin päätin, etten koskaan julmasti polttaisi niitä mies-parkoja, joita hakapyssyn luodit olivat haavoittaneet.

Niinpä vasta-alkaja lopetti kaamean tavan polttaa haavat kuumalla raudalla tai kiehuvalle öljyllä. Tämä aloittelija oli Ambroise Paré, renessanssin ajan johtava kirurgi. Sitteerattu kappale paljastaa hänet rehelliseksi ammattilääkäriksi, joka on täynnä myötätuntoa toisten kärsimyksiä kohtaan, älykkääksi ja teräväksi havaintojen tekijäksi ja myös jossain määrin tietämättömäksi.

*Maigotta: Lääketiede kautta aikojen. Wsoy. 1971.*

## OIKEA ROBINSON CRUSOE

Noina aikoina oli varsin tavallista, että merenkulkijat poikkesivat Juan Fernández-saarille, sillä siellä oli runsaasti vettä, vihanneksia ja villiä vuohia. Rogers antoi pysyttää rannalle ison teltan, johon sairastuneet sijoitettiin. Lepo, ilmanalan muutos ja ruokajärjestys saivat aikaan ihmeitä, niin että sairast pian paranivat. Asiaa auttoi runsas tuoreen lihan saanti. Meressä oli joukoittain vesilintuja ja saaren sisäosissa juoksenteli valtoimenaan satoja vuohia.

Eräin paikoin oli merileijonia niin suurina laumoina, että oli vaikea päästä veneellä maihin. Monet näistä eläimistä joutuivat retkeläisten saaliiksi. Kun niiden liha keitettiin, saatiin öljyä, jota voitiin käyttää lamppujen pottoaineena.

Kun kaapparit 1709 saapuivat Juan Fernándezille, he löysivät sieltä miehen, joka oli verhoutunut vuohennahkoihin ja näytti villiltä. Mies oli skotlantilainen Alexander Selkirk ja oli elänyt saarella yöpö yksinään neljä vuotta ja neljä kuukautta. Hänen puheestaan ei ollut helppoa saada selvää, sillä puhekumppanin puutteessa hän oli osittain unohdannut englannin kielen ja äänsi sanat varsin puutteellisesti. Joka tapauksessa kävi selville, että erakko oli kyllästynyt saareensa ja tahtoi palata Englantiin. Niinpä hänet pestattiin »Herttuan» miehistöön. Tästä Selkirkistä tuli sittemmin poikavuosiemme vanhan tutun, Robinson Crusoen esikuva.

Kertomus Selkirkin saarella viettämästä elämästä sisältää monia kiintoisia kohtia. Se todistaa, että ihminen kykenee sopeutumaan vaikeisiin ja outoihinkin olosuhteisiin.

Selkirk oli saapunut Juan Fernándezille 1704 kaappariluksen ylipursimiehenä. Riitauduttuaan kapteenin kanssa hän oli pyytännyt päästä maihin. Pata, kirves ja kivääri, ampuatarvikkeita ja veitsiä, muutama kirja, vähän kangasta ym. sullottiin laivaveneeseen ja Selkirk soudettiin rantaan. Veneen lähdettyä paluumatkalle hän tuli katumapäälle, mutta silloin oli jo myöhäistä. Selkirkin oli nyt tultava toimeen niin kuin parhaiten taisi.

Näin alkoi yksinäisen miehen tarina, sillä saarella ei ollut ainoatakaan muuta ihmistä. Alkuasukaspalvelija Perjantai on »Robinson Crusoen» kirjoittajan keksintö. Aluksi Selkirkin oli taisteltava pitääkseen aisoissa raskasmielisyytensä. Ajanvietettä saadakseen hän kesytti muutamia kilejä ja villikissoja ja esitti näille katselijoille laulua ja tansseja. Kissoista oli muutakin hyötyä kuin seuraa. Saari oli näet täynnä rottia. Selkirkin nukkuessa ne hiipivät hänen luokseen ja nakersivat hänen jalkojaan ja vaatteitaan. Silloin hän alkoi ruokkia villikissoja lihalla ja pian näitä eläimiä kerääntyi hänen ympärilleen laumoittain. Hän itse väittää, että niitä oli useita satoja. Rottien aiheuttamasta kiusasta tuli loppu.

Raamattu soi myös erakolle suurta lohtua. Hän luki sitä ahkerasti ja kertoi myöhemmin, ettei ollut koskaan elämänsään ollut niin hyvä kristitty kuin Juan Fernándezillä viettäminään yksinäisinä vuosina.

Alkuaikoina Selkirk käytti tuntikausia laivojen tähyilemiseen. Useita aluksia purjehti ohi saarella poikkeamatta ja silloin hänet toisinaan valtasi kauhu ja hätä, kun hän ajatteli, että hänen oli jäätävä muusta maailmasta eristetyksi koko loppuiäkseen. Eräänä päivänä vihdoin kaksi laivaa ankuroi itärannalla sijaitsevaan lahteen. Tulijat olivat kuitenkin espanjalaisia ja Selkirk varoi tarkoin hakeutumasta heidän seuraansa. Heillä oli näet tapana lähettää ihmisiä töihin Etelä-Amerikan kaivoksille ja tätä kohtaloa pidettiin kuolemaakin pahempana. Äkkiä saaren erakko kuitenkin havaitsi espanjalaisen soutavan maihin ja ryhtyvän häntä tavoittamaan. Hän oli aivan vähällä joutua kiinni, mutta pelastui kiipeämällä korkeaan myrttipuuhun. On helppoa kuvitella hänen kauhuaan, kun vainoojat leiriytyivät saman puun juurelle ja ampuivat useita ohi juoksevia vuohia. On-



neksi he eivät kuitenkaan keksineet lehvistössä piileskelevää pakolaista.

Tottumus ja pakko ovat oivallisia oppimestareita. Vähitellen Juan Fernándezin erakko alkoi viihtyä saarella oikein hyvin. Hänellä olikin yllin kyllin puuhaa ravinnon hankkimisesta, vaatteiden ompelemisesta, polttoaineen keräämisestä ym. Alussa leivän ja suolan puute aiheutti hänelle paljon kärsimyksiä. Jonkin ajan kuluttua hän kuitenkin tottui olemaan ilman niitä. Myrttipuista sai mainiota polttopuuta, joka synnytti kirkkaan liekin ja antoi sekä lämpöä että valoa. Sen oli myös korvattava tulitikut. Selkirk teki tulta hieromalla kahta puunpalasta vastakkain. Myrttipuusta hän sai edelleen rakennusaineet pystyttämiinsä kahteen majaan. Suuremmassa niistä hän asui ja pienempi toimi keittiönä. Katto oli katettu ruoholla ja seinät vuohennahoilla.

Niin kauan kuin ruutia riitti, ei vuohenlihan saanti ollut lainkaan vaikeata. Selkirk oli kuitenkin saanut sitä mukaansa vain puoli kiloa ja sen loputtua hänen oli pakko turvautua sääriinsä. Alinomainen liikkuminen metsässä ja kallioilla oli tehnyt hänet niin notkeaksi ja nopeaksi, että hän pystyi ottamaan vuohia kiinni elävinäkin. Peräti 500 eläintä tarvittiin neljän vuoden aikana yksinäisen miehen elatukseen. Kapteeni Rogers kertoo, että »Juan Fernándezin kuvernöörille», joksi saaren asukasta leikillisesti kutsuttiin, annettiin tehtäväksi pyydystää vuohia kaapparien tarpeiksi. Avuksi hänelle annettiin laivakoira, bulldoggi, ja useita miehiä, jotka tiedettiin hyviksi juoksijoiksi. Selkirk jätti kuitenkin kaikki muut kauas taakseen ja juoksi läkähdyksiin sekä koiran että seuralaisensa.

*Avara Maailma 1. Wsoy. 1959.*

## LÄNSIMAISIA KUVALEHTIÄ JA SILKKITIEN KULKIJOITA 1930-LUVULLA

Katselimme läpikotaisin vuoden vanhan viikkolehden kuvia ja käsitelimme niitä puheenaiheita, joita eri kuvista voi johtua.

Se numero, jossa kerrottiin Charles Lindberghin Atlantinlennosta, vei kolme iltaa, enkä luule, että skandinaavin vaaleatukkainen jälkeläinen, jolla oli kulkuvälineenä eriskummainen *nisdeg telleg*, »eetterivaunu», on missään herttänyt suurempaa kummastusta ja ihastusta kuin »Taivaanvuorten» torguteissa.

Ihmeellinen uutinen ihmisten kyvystä seurata lintujen lentoa johti alkeellisesti ajattelevan, mutta edistystä harastavan Töinlaman mieleen heti erään suunnitelman, joka toteutettajsiin tulevaisuudessa. Luonnollisesti ei kuluisi pitkäkkään aikaa siihen, kunnes torguteilla olisi omia »eetterivaunuja», ja niiden avulla voitaisiin ratkaista eräs tämän maan suurimmista arvoituksista:

»Kaukana vuoristossa on taivaankorkuinen tunturi, jolla on jyrkät kyljet ja epätasainen laki — muodoltaan se on kuin jättiläiskokoinen puolustustorni. Ylinnä näkyy sen sivuilla kalmanvalkoista jäätikköä, ja jos mieli tekee sinne kiivetä, tarvitaan siihen oikeata miehuutta. Mutta tälle tunturille on kuitenkin noussut kaksi metsästäjää edellisen sukupolven aikana. He pääsivät kalliotornin ylimmälle reunalle ja tultuaan takaisin kuvailivat, mitä olivat nähneet. Nämä molemmat miehet ovat jo aikoja sitten kuolleet, mutta kertomus heidän merkillisestä kokemuksestaan on säilynyt ja houkuttanut monta myöhemmän ajan metsästäjää samaan kiipeämisyritykseen, joka ei ole keltään onnistunut. Sillä tunturin kyljistä kuuluu kauhistavia ääniä, ja kauan

ennen kuin he ovat saapuneet laelle, ovat heidän ajatuksensa menneet sekaisin. Moni on kerta kaikkiaan jäänyt sille tielle, mutta toisia on myöhemmin tavattu vuoren juurella, eikä heillä ole ollut mitään muistoa siitä, mitä tapahtui heidän aistiensa pimityksen jälkeen tai kuinka he ovat tulleet korkeudesta takaisin.

Mutta se näky, joka tuli kahden ensimmäisen metsästäjän osaksi, oli kiipeämisen vaivojen arvoinen, sillä ylhäällä tarjoutui mongoleille paratiisi. Tunturin laen korkeat reunat piirittivät valtavaa ympyriäistä syvennystä, jonka rinteitä verhosi ylenpalttisen rehevä kasvullisuus. Vihreiden alppiiniittyjen halki virtasi valkeina kuohuvia jokia, ja laiturilla liikkui lihavia lampaita ja vuohia ja paljon kaikenlaista metsän riistaa. Syvennyksen pohjalla läikkyy sininen järvi, jonka ruohorannoilla samoin kuin läheisillä aroilla he näkivät uskomattoman suuria karjalaumoja. Eri tahoille oli pystytetty valkoisia telttoja, ja täppänäistä kohosi nuotioiden savuja puhtaaseen ilmaan. Mutta ainoatakaan ihmistä ei näkynyt. Teltat olivat asumattomia, hevoset leikkivät satulatomassa vapaudessa, ja luonto hymyili rauhoitetussa siunauksessa.»

*Haslund—Christensen: Kesyton Aasia*

## TURUN PROFESSORI AMERIKASSA

Kalmin Amerikan-matkalla oli mitä suurin merkitys luonnontieteelliselle tutkimukselle. Hänen kuvauksensa sisältävät ensimmäiset tieteelliset esitykset niiden seutujen luonnosta, kasvistosta ja eläimistöä, joissa hän liikkui. Hänen tutkimuksensa ja keräyksensä johtivat myös uusien kasvilajien löytämiseen ja määräämiseen.

Elokuussa 1750 Kalm kävi kuuluisaa Niagaraa katso-massa. Hän kirjoitti siitä kuvauksen, josta oppinut maailma ja suuri yleisö saivat ensimmäiset tarkat tiedot siitä. Vasta tällöin se tuli yleisemmin tunnetuksi.

Jo matkaltaan Kalm oli lähettänyt sekä tietoja että kasvien siemeniä ystävälleen ja opettajalleen Linnelle Uppsalaan. Ja tämä oli haltioissaan. Hän kylvi siemenet Ruotsin multa ja odotti niiden tulosta. Kalmin tutkimuksia hän myös käytti omissa töissään hyväkseen ja antoi aina niille mitä kiittävimmin tunnustuksen. Hän katsoi matkan hyvin tuottaneen sen tuloksen, mitä siltä oli odotettukin.

Asetuttuaan Turkuun Kalm rupesi myös itse kokeilemaan mukanaan tuomillaan siemenillä *Hirvensalon Sipsaloon* perustamassaan kasvitieteellisessä puutarhassa ja jakoi niitä myös maksutta muille halukkaille. Julkaisipa hän myös kirjasen, jossa hän selitti näiden uusien kasvien — niitä oli 126 — kylvämistä, hoitamista ja käyttämistä. Kasvitieteellisessä puutarhassaan Kalmin tuli myös — kun alue hänelle luovutettiin — toimeenpanna maanviljelykseen, niitynhoittoon, metsänistutukseen sekä muihin maatalouden haaroihin kohdistuvia tutkimuksia »loistavaksi esimerkiksi maalle sekä opetuksiksi akateemiselle nuorisolle». Mutta kokemus osoitti, jo lähimpinä vuosina, että oli oltu liian toivorikkaita: varsinkin talvien vaihteleva kylmyys ja suvisää vahingoittivat vieraita kasveja. Vähitellen kuolivat kaikki taloudellisessa suhteessa tärkeät kasvit. Mutta toiset kotiin tuoduista kasveista menestyivät kasvitieteellisissä puutarhoissa, ja osa levisi koristekasveina laajempiin piireihin; näistä mainittakoon niinsanottu villiviini (*Ampelopsis quinquefolia*) ja tuoksuvadelma (*Rubus odoratus*) jotenkin yleisinä.

*Juvelius—Juvelius: Suomen kansan aikakirjat. Otava. 1932.*



# NAPOLEONIN HALLINTOTOIMIA

Virastoille annetuista määräyksistä muutamia otteita:

»Jos tulee sellainen kylmyys kuin 1789, täytyy kirkkoihin ja halleihin tehdä tulia, jotta väestö saa lämmittellä.

Tulee kova talvi, liha kallistuu, meidän täytyy hankkia työtä Pariisille. Antakaa jatkaa kanava- ja laituritöitä, kivetkää syrjäkatuja jne.

Oikeastaan kaikki kerjäläiset pitäisi panna linnaan, mutta se olisi kuitenkin raakaa ja typerää. Heidät täytyy pidättää ja hankkia heille työtä ja leipää. Tarvitsemme siis useampia huoltokoteja joka provinssiin.

Paljon suutareita, hatuntekijöitä, räätäleitä ja satulaseppiä on työttömänä. Ryhtykää toimenpiteisiin, että päivittäin tehdään 500 paria kenkiä»

Samalla kertaa sotaministeri saa määräyksen, että on tilattava ylimääräisesti tykistövaljaita, samoin sisäministeri: »Meidän täytyy hankkia työtä varsinkin näinä juhlapäivien edellisinä kuukausina. Tehkää sellainen tilaus, että St. Antoine (muuan Pariisin kaupunginosa) 2 000 työläistä saa touko- ja kesäkuussa valmistettavakseen tuoleja, lipastoja ja nojatuoleja— Odotan Teidän ehdotuksianne huomenna, jotta voidaan heti aloittaa.»

Hän näkee määräyksen, ettei kukaan saa tulla työpuvussa Tuileriain palatsin puistoon, poistaa sen ja nimenomaan korostaa päinvastaista määräystä. Hän lukee uutisen, että tahdotaan sulkea lukusalit: »Sitä minä en siedä! Olen omassa ruumiissani tuntenut, miten hyvältä tuntuu, kun tietää jossakin olevan lämpimän huoneen, jossa voi lukea päivän sanomalehtiä ja lentolehtisiä. En voi kieltää tätä etua toisilta samassa asemassa olevilta.»

Théâtre Français'ssa antaa hän sunnuntaisin myydä kaikki permantopaikat halvoin hinnoin, »jotta kansakin pääsisi teatterista osalliseksi». Peliluolien pidon, hän kieltää koko maassa, sillä »ne merkitsevät perhe-elämän perikatoa, niiden sietäminen on huonon esimerkin näyttämistä.»

Uuden koululain mukaisesti perustetaan koko maahan kansa- ja kansalaiskouluja, lyseoita ja ammattikorkeakouluja, joissa on 6 000 vapaapaikkaa. Kolmasosa vapaapaikoista on ansioituneiden miesten poikia varten. Kolmen vuoden kuluttua on Ranskassa 4 500 kansakoulua, 750 reaalikoulua ja 45 lyseota. Hän kunnioittaa tieteellisiä laitoksia, joiden keskuudesta hän valitsee kolmannen osan senaattoreistaan. Hän antaa ministeristön summamutikkassa esittää »meidän kymmenen parasta maalariamme, kymmenen parasta kuvanveistäjäämme, säveltäjäämme, soittohjekaamme, arkkitehtiämme sekä muita taiteilijoita, joiden kyvyt ansaitsevat tukemista», ja tilaa suuria seinämaalauksia omien taistelujensa vaiheista. Sanoopa hän vielä: »Valitetaan, ettei meillä ole kirjallisuutta. Se on sisäministerin syy!»

Jos hän siis koettaa rauhoittaa kaikkia toimialoja hyvinvoinnilla, niin minne jää maine tämän kunianhimoisen kansan keskuudessa? Jos meillä ei ole sotaa eikä hovia, niin missä voidaan silloin tyydyttää turhamaisuutta? Ja hän keksii Kunnialegioonan ritarikunnan. (Kunnialegioonan ritarimerkki on Ranskan korkein kunniamerkki.)

Siten todellakin saadaan puoluelaisia, sillä ken kerran on juhlallisesti vannonut taistelevansa jokaista läänityshallituksen palauttamisyritystä vastaan, se ei niinkään helposti käänny Bonaparten vastustajaksi. Myöskään ei se ole mikään upseeriklubi, päinvastoin se oli perustamisestaan lähtien avoinna kaikille todella ansioituneille. Sitä paitsi korottaa hän suurkansleriksi luonnontieteilijän, ja kun valtion-euvostossa varoittaen verrataan tätä uutta ritarikuntaa niihin, jotka on poistettu, voi hän aivan vakavana vastata:

»Minä epäilen, tokko on ainoatakaan tasavaltaa, jossa ei käytettäisi kunniamerkkejä. Vaikkapa sitä nimitettäisiin lapselliseksi, tehoaa se kuitenkin täysikasvuisiin miehiin. Kansantribuuneille minä en puhuisi näin, mutta valtiomiesten ja viisaiden neuvostossa minun täytyy se tehdä. En usko, että Ranskan kansa rakastaa vapautta ja tasa-arvoisuutta, sen luonne ei ole muuttunut näinä kymmeneenä vuotena. He ovat edelleenkin turhamaisia ja kevytmielisiä niinkuin heidän esi-isänsäkin, alttiita vain yhdelle tunteelle, kunnialle. Sentähden tarvitaan kunnianosoituksia— Sotilas täytyy lahjoa maineella ja palkitsemisella— Tässä on uusi raha, arvoltaan tavallisesta poikkeava. Sen lähde on ehtymätön. Vain tämä raha voi palkita teot, joita pidetään kaiken palkitsemisen yläpuolella ollen ylevinä.»

Ludwig: Napoleon

## NAPOLEONIN KAUPPASAARTO

Kun Ranskan laivasto vuonna 1805 tuhottiin Trafalgarin luona, murskautuivat Napoleonin suunnitelmat pikaisesta maihinnoususta Englantiin. Pehmittääkseen saarivaltakuntaa hän vuonna 1806 Berliinissä ollessaan julisti mannermaan satamat englantilaisilta suljetuiksi. Saarrolla ei ollut Englannille sanottavaa merkitystä. Sen sijaan se vaikutti välillisesti mm. Suomen kohtaloihin. Tässä otteita sulun toimeenpanoa koskevasta Napoleonin julistuksesta.

Me Napoleon, ranskalaisten keisari ja Italian kuningas, olemme päättäneet soveltaa Englantia vastaan tämän maan omassa merilainsäädännössään vahvistamia menetelmiä. Seuraavassa julistuksessa määrätty toimenpiteet on katsottava ensiarvoisen tärkeiksi keisarikunnalle aina siihen saakka, kunnes Englanti oivaltaa sodankäynnin sääntöjen olevan samat niin maalla kuin merelläkin ja saarto-oikeuden rajoittuvan linnoitettuihin paikkoihin, jotka pidetään suljettuina riittävien sotavoimien avulla.

Tämän vuoksi olemme määränneet ja määräämme seuraavaa:

- 1) Brittein saaret julistetaan saarretuiksi.
- 2) Kaikki kauppa ja kirjeenvaihto Brittein saarten kanssa kielletään.

Ludwig: Napoleon



# HISTORIANKIRJA 6

Historiankirja-sarja 5-8  
oppilaankirja  
omatoimikirja  
opettajankirja  
OH-kalvot

Tekijäryhmä  
Venla Sainio  
Aaro Suomela  
Pekka Tenhunen  
Päiviö Tommila

P90

ISBN 951-0-15617-5



9 789510 156179

